

Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași aniversează un secol și jumătate de la momentul fondării sale, care este, în același timp, momentul inaugural al învățământului superior românesc, organizat pe baze moderne.

Colecția EXCELLENTIA -150, coordonată de prof. univ. dr. Gheorghe Iacob, își propune să reunească lucrări reprezentative - stabilite de fiecare facultate -, dedicate personalităților vieții universitare ieșene.

o o

volumul I (1893-1905)

G . S T E R E

Redactor: Dana Lungu

Coperta: Manuela Oboroceanu

Tehnoredactor: Luminița Răducanu

**Text ales și stabilit, tabel cronologic, note și comentarii de
Victor Durnea**

ISBN 978-973-703-623-0

Voi. 1.: 1893-1905. - 2010. - ISBN 978-973-703-624-7

) Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2010

700109 - Iași, str. Pinului, nr. 1A, tel./fax: (0232) 314947

<http://www.editura.uaic.ro> e-mail: editura@uaic.ro

EDITURA UNIVERSITĂȚII „ALEXANDRU IOAN CUZA” IAȘI

2 0 1 0

- 186775^{..0}

CUPRINS

Notă asupra ediției / 11

Tabel cronologic III

O sinucidere/41	(393)
Socialiștii și mișcarea națională / 46	(395)
Răspuns d-lor V. Stupu și Doniroff (în chestia mișcării cultural-naționale) / 54	(395)
„Caritatea în stil clasic”. II. Concursul artistic din Iași / 63	(422)
Din notițele unui observator ipocondric (Un foileton social) / 67	(423)
„Arta socială” / 106	(435)
Scripca. Crăciunul unui uitat / 108	(443)
Sofia Nădejde / 110	(444)
Un Maupassant rus / 111	(444)
O coincidență tristă / 113	(445)
Artistul Gherea/ 114	(445)
Garșin și Besărâbeanu / 116	(447)
Limba literară / 118	(446)
Ce cerem de la artiști? / 122	(447)
Filosofia tendințelor sociale în artă / 124	(449)
Poporanismul / 128	(450)
„Motivele” artei / 130	(450)
„Poporanismul” în artă și literatură / 132	(452)
Socialismul și naționalismul / 134	(452)
Naționalismul și socialismul / 137	(453)
Palissot și palissotism / 140	(453)
„Omul perfect” / 143	(454)
Arta și poporul / 146	(454)
[Polemice. Împotriva revistei „Vieața”] / 161	(455)
Duelul Caragiale-Vlahuță / 161	(455)
Un act de nepărtinire / 162	(455)
Rătăcirile d-lui Vlahuță sau Jalnica povestire unde se vede cum un artist poate să iasă din propria sa piele / 162	(456)
O explicație / 166	(460)
„Jos săpunul burghez!” / 167	(461)
Cum rămâne? / 169	(462)
Cum a rămas? / 172	(464)
Polemică și polemică / 175	(466)
O explicație/ 177	(467)

[Scrisoare deschisă directorului ziarului „Naționalul” / 177 (467)
 Cine sunt eu? / 178(472)
 O întrebare d-lui Vlăhuță / 179 (473)
 Cine insultă femeile? / 180 (474)
 Ultimul cuvânt / 181 (478)
 Obscenitățile ebraice ale „Vieței” / 183 (478)
 „Jos vița de vie!” / 185 (479) '
 Ce cădere! / 186 (479)
 Omul și natura / 190 (482)
 Basmul cocoșului roș / 194 (483)
 Din carnetul unui visător. Foileton social / 197 (483)
 Tactica pe naționalități / 206 (499)
 Caracterul mișcării social-democrate. După Karl Kautsky / 208 (501)
 [Scrisoare deschisă ziarului „Jurnalul” / 210 (501)
 încercări filozofice / 211 (502)
 Rolul magistratului în alegeri (Cazul de la Huși din punctul de vedere juridic) / 261 (503)
 Non decet! / 265 (506)
 Lupta între partide și educația politică / 267 (507)
 „Un guvern tare și popular” / 269 (508)
 Opinia publică și justiția / 271 (508)
 [Alocuțiune la întrunirea clubului liberal. 25 octombrie 1898] / 274 (511)
 O manifestație semnificativă / 278 (515)
 Liberaux et socialistes / 280 (516)
 încă o dată / 283 (521)
 Interview cu dl. Stere / 286 (525)
 Un ajutor de primar socialist. Interview cu d. C. Stere / 287 (528)
 Conservatorii, radicalii și răscoalele. O scrisoare a d-lui C. Stere / 291 (533)
 Caracteristici literare / 293 (537)
 I. „Strugglerforlifer” / 293 (537)
 II. „Homunculus” / 295 (541)
 III. „Bădăranul boierit” / 297 (542)
 IV. „Geanabetul” / 299 (543)
 V. Tartarin din Delea Veche / 302 (544)
 VI. Giboyer de la Bolta Rece / 305 (544)
 [Cuvântare la întrunirea liberală de protestare din 12 martie 1900] / 309 (545)
 [Scrisoare deschisă întru relevarea unui pseudointerviu] / 311 (545)
 Teorii și fapte / 312 (545)
 O scrisoare deschisă d-lui P.T. Missir / 315 (546)
 Răspunsul d-lui P.Th. Missir / 319 (548)
 A doua? / 321 (549)
 Discursul d-lui C. Sterea [la mormântul lui I.C. Brătianu] / 322 (550)
 [Discurs la adresa de răspuns la mesajul regal. 28-29 noiembrie 1901] / 324 (552)
 Discursul d-lui C. Stere rostit în ședința camerei de la 16 ianuarie 1903 în discuția asupra
 alegerii de la Romanăți / 349 (558)
 Comuna rurală / 351 (558)
 D-nul P. Missir și alegerea de la Iași / 354 (559)

Discursul rostit cu ocazia discuția asupra validării alegerii la
 Colegiul al III-lea de Iași / 356 (561)

Addenda / 362 (562)

Către domnii liberali / 362 (562)
 O nedumerire / 364 (562)
 Tactica electorală / 365 (562)
 Tactica noastră la alegeri / 367 (562)
 Răcăciune și Chitanță / 369 (563)
 Umanitarism / 370 (563)
 Muncitorii unguri și chestia națională / 371 (564)
 Votul universal și partidele de la noi / 372 (564)
 Ce să spunem țăranilor / 373 (564)
 Basarabia / 375 (564)
 Ziar zilnic de partidă / 376 (564)
 O mică lămurire / 377 (564)
 [Scrisori deschise relative la administrația moșiei Bălțați] / 378 (565)
 Scrisoarea d-lui C. Stere [relativă la numirea ca profesor universitar] / 379 (565)
 [Apeluri electorale] / 381 (566)
 Corespondență / 385 (566)
 Către Ion I. C Brătianu / 385 (566)
 Către G. Ibrăileanu / 386 (566)
 Către P. Th. Missir / 388 (567)

Note și comentarii / 393

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

în celebra *spovedanie pentru oamenii cinstiți*", din martie 1908, ripostă la atacuri furibunde lansate împotriva-i, C. Stere, după ce declara că „[scrisesse] mult în cei 15 ani de când [era] în țară [...] dar afară de vreo două excepțiuni, întotdeauna [iscălise] cele scrise cu vreun pseudonim sau nu le [iscălise] deloc [...], din care cele mai multe, din cauza aceasta, sunt de mult uitate", vorbea despre „hotărârea" luată în acel moment, anume „de a aduna scrierile [sale] vechi de oarecare însemnătate", avertizând că acestea „ar forma mai multe volume" și că „«marele public» ar avea, desigur, multe surprize".

Fusese „un exces de discreție", recunoștea mai departe, cu consecințe asupra lui însuși, dat fiind că „până la apariția «Vieții românești», numele [său] a fost aproape cu desăvârșire necunoscut marelui public", dar și asupra „ideilor propagate", căci „chiar în interesul [acestora] e bine ca, pentru cititori, ele să fie concretizate prin evocarea unui nume și astfel fixarea și sistematizarea lor automată [...] să fie mai ușoară".

C. Stere nu și-a adus totuși la îndeplinire „hotărârea". Până la sfârșitul vieții sale, el a dat la iveală din publicistica sa imensă doar un volumaș cu „impresiunile fugitive" din excursia transcarpatină (*Patru zile în Ardeal*) în 1916 (la insistențele lui H. Sanielevici, dirigitor al unei „colecții" lansate de Editura Steinberg, în care mai apare nuvela siberiana, *în voia valurilor*, alte două volumașe, unul cuprinzând studiul ideologic din 1908, *Social-democratism sau poporanism?*, celălalt - un florilegiu de „critice", neputând să apară din cauza intrării țării în război), volumul *Marele Război și politica României* (1918), strângând o parte dintre discursurile parlamentare și articolele apărute în perioada neutralității și a desfășurării conflagrației mondiale (în „Viața românească", „Universul" și „Lumina"), precum și broșura *în literatură* (1921), reunind articole, eseuri din „Evenimentul literar" și „Viața românească".

Sarcina în cauză a revenit astfel posterității. Aceasta a fost însă mașteră cu ctitorul poporanismului mai bine de trei decenii. Abia în 1979, Z. Ornea reușește să scoată volumul *Scrieri* (București, Editura Minerva), reunind o infimă parte din publicistica lui C. Stere, firește, aceea care nu „ridica probleme" ideologice. Au urmat, apoi, și alte inițiative: *Preludiu. Pagini de presă* (schife literare, povestiri și articole; ed. îngr. de Vasile Badiu, Chișinău, Literatura artistică, 1989); *în viață, în literatură* (ed. îngr. de Vasile Badiu, Chișinău, Editura Hyperion, 1991); *Social-democratism sau poporanism?* (ed. îngr. de Ilie

Bădescu, pref. de Mihai Ungheanu, Galați, Editura Porto Franco, 1996); *Documentări și lămuriri politice* (ed. îngr. de Ioan Căpreanu, Iași, Editura Moldova, 1997); *Singur împotriva tuturor* (ed. îngr. de Alina Ciobanu, Chișinău, Editura Cartier, 1997; ed. II, 2006); *Documentări politice* (ed. îngr. de Iurie Colesnic, Chișinău, Editura Museum, București, Fundația Culturală Română, 2002); *Scrisori politice și filosofice* (pref. Victor Rizescu, Iași, Editura Do-Minor, 2005); *Publicistică* (ed. îngr. de Pavel Balmuș, Chișinău, Editura „Universul”, 2006).

Progresul este, evident, de netăgăduit. Totuși suntem încă departe de recuperarea nu a totalității textelor publicistice aparținând lui C. Stere, dar măcar a majorității lor. Și chiar în cazul celor recuperate, contextul lor, dacă nu lipsește cu desăvârșire, conține lacune absolut majore. Este și ceea ce explică multitudinea de interpretări inexacte până la falsitate date concepției și practicii social-politice și cultural-literare a lui C. Stere în ultimele două decenii. O ediție științifică a publicisticii lui C. Stere este astfel o necesitate stringentă pentru cultura noastră de astăzi.

Acestei necesități caută să-i răspundă lucrarea de față.

Vom încerca, așadar, să reunim o parte cât mai mare din publicistica lui C. Stere, înțelegând demersul publicistic într-un sens larg, incluzând în el nu doar cel scris și dat la iveală în ziare, reviste etc, ci și cel „oratoric” - alocuțiuni și discursuri. (La acest pas ne îndeamnă trei motive: mai întâi, faptul că alocuțiunile și discursurile comunică unui public un „conținut” de actualitate, ca și publicistica obișnuită, apoi, faptul că ele, cel mai adesea, au și o „variantă” pe hârtie, fiind găzduite de ziare și reviste, și, în sfârșit, „conținutul” lor e în strânsă legătură cu acela al multor articole, „cronici”, eseuri etc.)

Data fiind această „materie” foarte bogată și foarte variată, evident, se pune imediat problema structurării ei. S-a văzut deja că, în 1916, C. Stere și „editorul” său H. Sanielevici izolează din masă entități de sine stătătoare („impresiunile fugitive”) precum și textele cu același regim, cu aceeași „tematică” („critice”). Același lucru s-a întâmplat și cu volumașul *în literatură*, din 1921.

În același sens au procedat și Z. Ornea și Vasile Badiu, în antologiile lor din 1979 și 1991, care distribuie textele în mai multe secțiuni - literară, culturală, filosofică, politico-ideologică, socială etc.

Procedeul are evident avantajele sale. Dar sunt și dezavantaje, cel mai important fiind punerea între paranteze a unității de profunzime pe care o au demersurile atât de variate, contextualitatea fiecăruia dintre ele, precum și etapele dm evoluția concepțiilor nutritive de publicist.

Este ceea ce ne determină să optăm aici pentru ordonarea cea mai simplă a textelor, cea cronologică.

Ca atare, în acest prim volum sunt cuprinse textele, scrise și rostite de C. Stere m intervalul dintre 1893 și 1905 (adică până la apariția revistei „Viața

românească”) în funcție de data lor calendaristică. Vom face totuși câteva excepții. Nu vom proceda astfel, în chip firesc, în cazul articolelor și studiilor mai lungi, publicate în numere succesive de ziare ori reviste și, de asemenea, în cazul unor „seriale” (precum cel intitulat *Caracteristici literare*). O derogare de la principiu ni s-a impus și în cazul colaborărilor la „Evenimentul literar”, în șirul cărora se numără, pe de o parte, articole în care sunt abordate teme de interes mai larg, „teoretice”, și pe de alta, cele în care precumpănesc ripostele date antagoniștilor de la „Viața”. Pe acestea din urmă le-am strâns într-un grup aparte, intitulat [*Polemice, împotriva revistei „Viața”*] și așezat după ultimul text din categoria celor dintâi.

Într-o secțiunea finală, *Addenda*, am inclus articole și note semnate cu pseudonime sau neiscălite, pe care i le atribuim lui C. Stere, pe baza unor motive serioase, dar fără să avem dovezi irecuzabile. Alături de acestea așezăm câteva scrisori deschise a căror relevanță e mai redusă, câteva apeluri și manifeste electorale. Un capitol aparte îl formează, în sfârșit, câteva scrisori particulare ale publicistului și omului politic.

Textele sunt transcrise din periodicele în care au apărut chiar în cazul celor cuprinse în volumele scoase de autor și au fost transcrise cu respectarea principiilor general admise în domeniu. Astfel, au fost păstrate toate faptele de limbă reală, nu și cele ținând de ortografia existentă la acea dată.

Pentru a sugera doar operațiile efectuate, dăm mai jos un tablou al celor mai importante:

Fapte de limbă păstrate

Au fost menținute:

1. regionalismele moldovenești, precum următoarele (grupate după fenomenul fonetic caracteristic): *as amânare, dăunăzi, cătră, frumusăță, tinereță, blăsteme, galbăn, înțălegere, năcaz, margină, părete, race, răpede, răzima, să [= se], razăm, măcar, celalalt, samă, sară, zădar, gemăt, pană, întâi, dintâi, fâșie, mângâiere, ceti, întră, mâne, căne, pane, fer, perde, peri, verme, obicinui, vecinie, altfeli, astfeli, feli, primblare, vrastă etc.* (multe dintre ele se întâlnesc pe aceeași pagină cu variantele literare);

2. o seamă de „muntenisme”, de tipul *aci, ușe, dedea, să puie, (eu) spui, să spuie, să impuie, să amăie, să vie etc.*; (probabil, majoritatea se datorează tipografilor);

3. câteva forme ținând de fenomenul de hipercorectitudine ori de influența asupra rostirii exercitată de grafiile datând de la sfârșitul secolului al XIX-lea, precum *consimțimânt, resfrânge, strein, sprincene, uriciune, tutulor;*

4. neologisme cu un aspect fonetic diferit de cel actual, îndeobște apropiat fiecare de etimonul său: *advocat, angagement, aquilin, avantajiu, comerciu, complect, consecuență-consecuență, criticizm, degagia, desemn, elocuență- elocuență, esplicație, escursiune, evoluțiune, falș, fatalizm, încuragiat,*

lingvistice, liquidajie, evantaliu, mesagiu, peisagiu, personagiu, preciza, prejudiciu, prezintă, prizma, punt, quasi (științific), reprezentant, sanguinar, sanguinolent, suggera, sugestiu, vițiu etc. (Menționăm că se întâlnesc și dubletele lor literare, de astăzi.)

5. pluralul în *-i* (implicit, G.D. sg. în *-ii*) al unor substantive feminine, care astăzi primesc *-e* (și, la G.D., *-ei*): *fiiți, conștiinți, cunoștinți, științi, tendinți - fiiții, conștiința, cunoștința, știința, tendinții* etc.

6. pluralul în *-e* (implicit, G.D. sg. în *-ei*) al unor substantive feminine care astăzi primesc *-i*: *boale, scoale, epoce - boalei, școalei, epoci*;

7. forma *vieața*, numai în titlul revistei (1893-1896) condusă de A. Vlahuță;

8. formele de feminin pl. în *-i* ale unor adjective: *rari'*,

9. formele atone ale pronumelor personale de pers. I și a III-a pl.: *ni, li'*,

10. numeralele cardinale *șese, șapte - șeșe, șeapte*;

11. numele vechi și populare ale lunilor: *ianuar, februar, novembre, decembre*.

Grafiile modificate

S-au modificat grafiile ce nu mai corespund normelor în vigoare:

1. *s* intervocalic și *s* tare, precedat sau urmat de vocală, ca și *s* la sfârșitul unor neologisme (ca *abus, confus, genesă, desvolta, nasal, partisan*) a fost transcris *-z*;

2. *e* la început de cuvânt sau de silabă, ce urmează unei vocale, a fost transcris *-ie*: *iepure, ieși, ierta, boier, nevoie, trebuie'*;

3. forma pronominal-adjectivală de pl. f. și n. *cari*, utilizată greșit de autor, a fost înlocuită cu forma *care'*;

4. formele pronumelor și adjectivelor demonstrative feminine sg. *ceia, aceia*, precum și formele *ceia ce, (de) aceia, aceiași* (sg. fem.) au fost transcrise *ceea, aceea, ceea ce, aceeași'*;

5. neologismul *ideia* a fost redat *ideea*;

6. formele pronumelui de identitate *acelaș, aceeaș* au fost corectate: *același, aceeași'*;

7. a fost corectată și forma auxiliarului din componența condițional-optativului: *aș*, în loc de *ași*;

8. diftongul *-ia* a fost transcris *-ea*, când e sufix flexionar pentru imperfect: *petia=cetea, spunia=spunea, venia=venea* și când urmează consoanelor *k* și *g*: *chiamă=cheamă, ghiață=gheață*;

9. *-nn* s-a redus la *-n* în cuvintele: *înainta, îneca*;

10. *-n* a fost dublat în cuvinte compuse cu prefixul *în-*: *înnopta, innegri, înnoi*;

11. *-u* scurt final (*ariciu, biciu, dreptunghi, greoiu, obiceiu, puiu, vechiu, eu voiu*) nu s-a păstrat;

12. nu s-au păstrat grafiile „etimologice” de tipul *coherență, coeziune*;

13. formele vechi de pl. (și G.D.) ale adjectivului *nou* (*nou, noue, nouei*) au fost înlocuite cu cele actuale;

14. în locul formelor verbului *a fi* conținând *i* sau *â* (*șânt, sântei, sântem*), folosite în mod consecvent de C. Stere, ca și de toți colaboratorii de la „Viața românească”, chiar după adoptarea regulilor ortografice ale lui Sextil Pușcariu, au fost introduse formele *sunt, suntem, sunteți*.

S-au transcris cu minusculă inițială conform uzanțelor actuale:

1. etnonimele: francez, englez, român, rus etc.

2. numele punctelor cardinale: nord, sud, est, vest;

S-au transcris cu majusculă inițială:

1. cuvintele secunde din componența unor toponime: Extremul *Orient*, Orientul *Apropiat*, Siberia *Orientală*, Siberia *Occidentală*;

2. numele unor instituții: *Facultatea de Drept*

3. numele unor epoci: *Antichitatea, Evul Mediu*.

Toponimele rusești s-au transcris în forma intrată în uzul vorbitorilor români de astăzi, având în vedere aici atât forma românească diferită de cea rusească (*Moscova*), *c?X* și forma propriu-zis rusească, adoptată ca atare (Kiev).

În același mod s-a procedat cu numele unor personalități aparținând științei și culturii rusești, precum Cernășevski, Dostoievski, Mihailovski, Nekrasov, Ostrovski, Pușkin, Saltâkov-Șcedrin, Turgheniev.

Titlurile de periodice (ziare, gazete, reviste) au fost puse între ghilimele.

Titlurile volumelor au fost transcrise în cursive (italice). Numele autorilor, de obicei în cursive la C. Stere, au fost redat prin caractere drepte.

În ceea ce privește punctuația, am considerat că e absolut necesară o derogare de la principiul respectării voinței autorului.

Motivul principal - lăsând la o parte evoluția produsă și în acest domeniu de-a lungul ultimelor șapte decenii - este că, deși C. Stere a desfășurat în spațiul cultural românesc o activitate publicistică intensă și extinsă pe durata a peste patru decenii, el n-a reușit până la sfârșitul vieții să se debaraseze de anumite deprinderi formate pe parcursul învățării scris-cititului în rusește și al bogatelor și permanentelor sale lecturi în germană, franceză și engleză. În consecință, punctuația textelor sale e deficitară până la crearea unor obstacole ce îngreuiază mult receptarea lor. Cu titlu de exemplu, este suficient să menționăm folosirea abuzivă a virgulei și a liniei de pauză, nu de puține ori, redundant, concomitent cu virgula.

În aceste condiții, am procedat la următoarele modificări:

- în cazul **virgulei**, am înlăturat-o acolo unde nu este admisă de normele în vigoare (îndeosebi între subiect și predicat, între predicat și complementul direct, precum și între unități coordonate copulativ ori disjunctiv) și, dimpotrivă,

am introdus-o acolo unde este necesară, mai ales în izolarea construcțiilor cu valoare de complement antepuse;

- în cazul **liniei/liniilor de pauză**, am procedat la fel, păstrând-o/păstrându-le pentru izolarea construcțiilor incidente, a unor construcții explicative ori pentru marcarea elipsei;

- am pus în acord tonalitatea și sensul interogativ sau exclamativ al unor propoziții/fraze cu respectivul semn de punctuație (! sau ?);

- în frazele ținând de registrul stilului indirect, am înlocuit semnul de întrebare cu punctul

Sintagmele și termenii în limbi străine n-au fost date întotdeauna în cursive, cum se cere în aceste cazuri, pentru a nu încărca excesiv textul, având în vedere că autorul recurge extrem de frecvent la atenționarea cititorului prin sublinieri. În cele mai multe cazuri, autorul le transcrie după echivalentul lor românesc, pentru mai multă precizie și pentru a da cititorului posibilitatea unei verificări.

Nu am tradus citatele date în limbile franceză, germană și engleză, întrucât iarăși autorul o face el însuși, fie în text, fie în note.

Notele autorului au fost date, fără vreo altă indicație (precum [n.a.], de pildă), în subsolul paginii, fiind numerotate cu cifre arabe.

Notele editorului, semnalate prin litere, se vor găsi, împreună cu lămuririle referitoare la contextul articolelor și discursurilor, precum și la reacțiile provocate de ele, în compartimentul *Note și comentarii*.

Imediat după prezenta notă asupra ediției, așezăm un amplu *Tabel cronologic*, pentru ca toți cititorii să aibă la dispoziție cât mai multe dintre informațiile necesare înțelegerii și aprecierii activității publicistice a lui C. Stere.

Victor DURNEA

TABEL CRONOLOGIC

1865, iunie 1 - Se naște în satul Horodiște (județul Soroca) **Constantin Stere**, fiu al lui Gheorghe și al Profiriei Stere. Copilul este botezat pe 16 iunie 1865, având ca nași pe unchiul Costache Stere și pe Ana Alexandrovna („fiica lui Namesnicu”).

Familia Stere, după unii dintre membrii ei (inclusiv, viitorul om politic și scriitor), își avea obârșia pe meleagurile botoșănene. După alte informații, ea s-ar fi stabilit acolo pe la începutul veacului al XIX-lea, venind din Grecia.

Bunicul patern, Ștefan Stere (sau Steri), căsătorit, se pare, cu Marja Catargiu, primea rangul de clucer, în 1813, și cel de paharnic, în 1817. În decembrie 1832, fiii săi - Mihalache (în vârstă de 30 de ani), Ștefanache (25 de ani), Costache (17 ani) și Iordache sau Gheorghe (12 ani) - erau înscrși în Cartea genealogică a „dvorenilor” basarabeni („partea I, pe județul Iași”, județ întins pe atunci până la Nistru) cu rangul de căminari. Se pare, însă, că numai Gheorghe a rămas în Basarabia: Mihalache, căsătorit cu Elena Cantemir, având măcar trei copii (Iancu, 1827-1866, Costache, 1829-?, și Măria), și Costache (fără copii) își aveau reședința în Botoșani, iar Ștefanache, probabil, pe lângă Iași. Acesta a avut o fiică, Măria, și doi fii - Leonida, avocat și deputat în Tulcea, și Lascăr, colonel în armata română. Celor patru frați Stere li se adăugau surorile Elena (căsătorită cu Manolache Stârcea, în Bucovina), Bălașa (căsătorită Melencovici, în Craiova) și Catinca „Cobanca” (de la Cobeni, Basarabia, căsătorită cu un Pillat, „de la Iacobeni”; fiul lor, Cristache Pillat, văr primar cu C. Stere, ajunge președinte de tribunal - la Fălticeni, se pare).

Gheorghe sau Iordache, sau Iorgu, sau Egor (în onomastica rusească) Stere, născut în 1820 și decedat la 3 septembrie 1895, va fi moștenit de la părinți o parte din proprietățile basarabene, nu prea mare, având în vedere numărul fraților și surorilor lui. Ulterior, a arendat mai multe moșii, printre care și Horodiștea, unele dintre ele izbutind să și le însușească. Fiul său va declara târziu că fusese proprietarul mai multor moșii (Ciripeau/Cerepcău, Soloneț, Dumitrenca) cu o suprafață de circa 3.000 fălci (5000 de hectare).

Profiria sau, în unele documente, Pulcheria Stere era fiica unui boiernaș scăpătat, Teodor (Feodor) Kaceanov. (Numele moldovenesc al acestuia -

Cacioni sau Cățăoani - sugerează faptul că era, la origine, grec sau aromân din Grecia.) Profiria Stere se va stinge din viață la 12 septembrie 1901, în vârstă de 62 de ani (deci se născuse în 1839).

Nu se cunoaște data căsătoriei lui Gheorghe Stere cu Profiria. E verosimil ca aceasta să fi avut loc pe când mireasa avea 19 ani (în 1858-1859). La fel, e posibil ca soții Stere să fi avut, înainte de Constantin, alți doi copii (un băiat și o fată), care au decedat. (Dacă va fi fost așa, în cazul fiului, decesul nu s-a întâmplat pe când era elev la „Gimnaziul nr. 1” din Chișinău, dat fiind că registrele instituției respective nu-l menționează.)

După Constantin, mai vin pe lume - Victor (născut la 1 ianuarie 1867), Ecaterina (născută în 1869, căsătorită mai întâi cu „dvoreanul” Gheorghe Afanasievici Meleghi, din Răduleni, apoi cu Serghei Neshodovski; s-a sinucis la 25 septembrie 1925, se pare, fiindcă i s-a luat, la reforma agrară, moșia Ciripeau) și Elena (născută în 1871, căsătorită cu colonelul Olșevski).

1865-1874(?) - C. S. își petrece primii ani ai copilăriei la conacul părintesc din Ciripeau. În casă, deprinde scris-cititul și primește primele cunoștințe de la o guvernantă străină, iar mai târziu de la un preceptor angajat special.

1874(?) - 1876(?) - Este intern în pensionul pastorului luteran R. Phaltin din Chișinău. Între dascălii de aici se numără și câțiva de la liceul nobilimii.

1876 (?) - 1884 - Este înscris la „Gimnaziul nr. 1” - „liceul nobilimii” - din Chișinău. În primăvara anului 1884, se afla în clasa a VIII-a, ultima, după care urma să susțină „examenul de maturitate” (bacalaureatul). Promoția 1884 a liceului chișinăuean a numărat 40 de elevi, între care evrei (foarte mulți), ruși, ucraineni și câțiva moldoveni. Dintre ultimii, rețin atenția Egor (Gheorghe) și Alexandru Grossu, Petre Stanevici, Andrei Gheorghiu, Grigore Tomuleț.

1884 mai 11-12 - C. S. este arestat împreună cu alte 31 de persoane, toate acuzate de „apartenență la o organizație subversivă”. (Statistic, conform raportului poliției, grupul era format din 18 evrei și evreice, 7 gimnaziști, 4 gimnaziste, 3 elevi ai liceului real și 3 seminariști.) În urma anchetei, au fost acuzate 29 de persoane, marea lor majoritate locuind în comun în două „apartamente” - unul al lui Ruvim Blank, celălalt al „burghezei” Haia G(h)insburg. (În acesta din urmă a locuit C. S., împreună cu Meer și Abram Sagaidakovski, Idei Guhman, Lev Hasilev, Solomon Klein, Kelman Galițki, Elisaveta și Măria Vitis ș.a.) În apartamente, la percheziție, s-au găsit literatură cu conținut revoluționar, foi volante, ștampile false, un „hctograf (șapirograf) etc. O altă acuzație adusă a fost aceea de a fi organizat serate literare, pentru procurarea fondurilor necesare întreținerii celor două „comune”, dar și pentru alte scopuri. (Seratele din casa lui Haim Kreimer au avut drept organizatori pe C. S., Iakov Galperin, Haim Gorodiștean și Tovi sau Șulim Kogan.)

În urma cercetărilor, au fost găsiți șapte vinovați: Ruvim Blank, Șrul și Galilei Rabinovici, Boruh Zeidis, Abram Sagaidakovski, Haim Levin și Haim Gorodiștean. Anchetatorii consemnau și faptul că „ostili și periculoși în ce privește activitatea propagandistică au fost considerați C. S., Izabela Halețki și Elena Grossu, toți trei cu înalte calități intelectuale și caracter puternic și curaj...”

Fiul „dvoreanului” din Ciripeau era totuși eliberat în 20 mai 1884 pe o cauțiune de 3.000 de ruble. În arest mai rămâne fratele său mai mic, Victor (era în clasa a V-a), la care poliția descoperise cărți interzise. Va fi și el eliberat tot pe cauțiune în 6 septembrie 1884. Chiar găsiți nevinovați, toți elevii implicați au fost de îndată exmatriculați.

Victor Stere era, totuși, în 1890 student la Academia Agricolă din Moscova, în primăvara anului 1892 nu mai era în viață. După basarabeanul T. Porucic, ar fi murit înecat.

În „amintirile” funcționarului M.C. Zozulin, editate în 1940 de G. Bezviconi, se menționează că în 11-12 mai 1884 a fost arestată fiica mai mică a consilierului agricol Grossu, „fată foarte frumoasă asupra căreia a făcut impresie tânărul Stere”, și o alta, mai mare, studentă la Odessa, aceasta fiind imediat eliberată.

decembrie 13/14 - Jandarmeria din Odessa (circumscripția Herson Kodâneț), efectuând cercetări asupra lui Grigori Feodorov Borzeakov, fost elev al liceului real din localitate, și a altora ce i s-au „asociat”, printre care și „dvoreanul” C. S., efectuează o percheziție la domiciliul acestuia din urmă. Deși rezultatul este negativ, el este arestat și „încarcerat la închisoarea din Odessa”. Ulterior, va fi pus în libertate până la finalizarea anchetei.

1885 iulie - Dintr-un raport al ispravnicului județului Soroca, însărcinat cu supravegherea polițienească a lui C. S., rezultă că acesta călătorește de la Sculeni la Ciripeau împreună „cu soția sa, Măria, născută Grossu”. Prin urmare, căsătoria avusese loc în interval, cel mai probabil, cu puțin înainte (după 1 iunie, când mirele împlinise vârsta de 20 de ani).

Tatăl Măriei era „membru al administrației satești a județului Bender (Tighina)”.

Născută la 29 septembrie 1866, Măria mai avea doi frați - Alexandru (viitor medic militar, mort în Turkestan, în 1919) și Gheorghe (viitor notar în Chișinău, decedat în 1932) - și două surori - Nina (a trăit în Odessa) și Elena (arestată și ea în 1884, mai târziu stabilită în România și căsătorită, înainte de 1895, cu Spiridon Popescu).

1886 iunie 16 - în cadrul „afacerii cercului revoluționar din Odessa”, „dvoreanul” C. S. este pedepsit „pe cale administrativă” cu surghiunul pe trei ani în Siberia Occidentală.

1886-1888 - Sub stare de arest, pe itinerariul Moscova - Nijni Novgorod - Perm - Tiumen, cu trenul, cu vaporul, dar și pe jos, „cu etapa”, C. S. ajunge la Kurgan, unde rămâne mai mult timp.

La Kurgan i se alătură și soția, aici, la 31 mai 1887, văzând lumina zilei fiul lor Roman.

Surghiunitul este transferat la Turinsk; aici, după unele mărturii, a inițiat o gazetă a exilaților politici și un „apel” sau protest; în închisoare fiind, aflând de la procuror despre trădarea lui Lev Tihomirov, a încercat să se sinucidă; până la terminarea anchetei este expedit în nordul guberniei Tobolsk, la vărsarea fluviului Obi, dar a fost adus înapoi la sfârșitul lui septembrie 1888 și încarcerat la închisoarea din orașul Tobolsk; în noiembrie, trimitea un memoriu Departamentului Jandarmeriei, în care, arătând că suferă de „neurastenie totală” și asigurând că nu are convingeri revoluționare și nu este dușman al ordinii stabilite, cerea ca, până la pronunțarea sentinței, să fie eliberat din închisoare; memoriul nu a avut inițial vreun efect.

1889 noiembrie - Pentru implicarea în „afacerea gazetei exilaților politici” este pedepsit, tot pe „cale administrativă”, cu surghiun, pe trei ani, în Iakutia (Siberia Orientală). Ca urmare a memoriilor înaintate sau, poate, a răsunetului pe care îl are „catastrofa din Iakutsk” (răzvrătirea unui grup de surghiuniți și reprimarea ei sângeroasă, martie 1889), locul de exil e schimbat, fiind trimis la granița Mongoliei, în preajma târgului Minusinsk (satul Serghinsk). I s-a îngăduit, de asemenea, ca în drum să se oprească o vreme la Krasnoiarsk.

1892 februarie - Deținutului politic C. S. i se aprobă „un concediu” de patru luni pentru a-și vedea tatăl bolnav. La începutul lui aprilie, ajunge pe meleagurile natale urmând „marșruta” Tomsk-Tiumen-Ekaterinburg-Zlataust-Samara-Penza-Tula-Orel-Kursk-ICiev-Chișinău.

În prima săptămână din august, când i se termina „concediul”, solicită și i se aprobă o prelungire a lui cu alte patru luni. Odată cu sfârșitul acestuia, se împlinește și termenul pedepsei, devenind liber, supravegheat totuși îndeaproape de poliție. Probabil, în interval, se naște cel de-al doilea fiu - Gheorghe.

noiembrie - Solicită guvernatorului Basarabiei și obține pașaport pentru a călători în străinătate.

decembrie 16 - Conform unui raport al poliției, „a plecat din Chișinău, prin punctul de frontieră Ungheni în România”. Era însoțit, se pare, de Măria și de Roman, celălalt fiu fiind prea mic pentru a face călătoria.

Conform unor mărturii de mai târziu, este primit îndeosebi de tineretul socialist din Iași cu admirația și respectul cuvenit unui martir al regimului țarist, dar și unui revoluționar călit în luptă.

1893 ianuarie - Cu ajutorul profesorului Petre Th. Missir, izbutește să se înscrie la Facultatea de Drept a Universității din Iași, deși nu poate prezenta diploma de bacalaureat.

martie 28 - Debutează publicistic, în revista socialistă „Munca”, semnând C. Minuseanu (probabil, de la numele orașului Minusinsk) articolul *O sinucidere* - evocare a unui fost tovarăș de exil, a cărui moarte recentă dovedea calitățile excepționale ale revoluționarilor ruși.

august 11-13 - Publică în ziarul liberal ieșean „Evenimentul” articolul *Socialiștii și mișcarea națională*, nesemnat, în care pledează pentru modificarea atitudinii socialiștilor față de „chestiunea națională”, neconformă cu însuși spiritul filosofiei lui Karl Marx, și, în subsidiar, pentru sprijinirea partidului liberal sau chiar alianța cu acesta, considerat ca singurul progresist. Câteva zile mai târziu (27 august, 3 și 4 septembrie), dă la lumină articolul *Răspuns d-lor V. Stupu și Doniroff (în chestia mișcării culturale naționale)*, semnat cu pseudonimul C. Sorțescu.

octombrie-decembrie - Publică în suplimentul literar al ziarului „Adevărul” mai întâi două cronică plastice (iscălite S. Cerepcoveanu), apoi, în foileton, *Din notițele unui obsemator ipocondric* (semnat Observator Ipocondric), un amplu pamflet asupra atitudinii diferitelor categorii sociale privilegiate din România față de cele defavorizate și o exaltare a acțiunilor de tip „poporanist” desfășurate în Rusia ori în Anglia. - Studentul C. S. se implică (inclusiv, prin „foiletonul” menționat) în frământările studenției ieșene, scindată în două (apoi mai multe) societăți adverse (în funcție de opțiunea lor, conservatoare ori liberală). La sugestia și sub conducerea lui (nedezevăluită), la sfârșitul lui noiembrie, ia ființă Societatea „Datoria”, cu un program poporanist, de luminare a maselor largi, prin „școli pentru adulți”, biblioteci populare, cărți de popularizare, studii asupra situației țăranimii etc. În societate se înscriu numeroși studenți, printre care G. Ibrăileanu, Spiridon Popescu, M. Carp, frații Botez, Marta Trancu, D.D. Patrașcanu, M. Vârnav-Liteanu, Ioan Micu, State Dragomir ș.a.

decembrie 20 - Apare gazeta săptămânală „Evenimentul literar”, întemeiată de un grup de tineri socialiști, în strânsă legătură cu „clubul” din Sărărie, din casa lui Ioan Nădejde. Directorul-proprietar pare să fie Jacques Lewin, nepotul unui bancher milionar. Din grupul redacțional inițial fac parte I. Glicsman (viitorul dr. Y), Emil D. Fagure, A. Steurman, L. Ghelerter, Max Wechsler, G. Ibrăileanu, Raicu Ionescu-Rion, Spiridon Popescu, M. Carp. De la numărul 20, pe frontispiciul gazetei apare ca director Sofia Nădejde. Spiritus rector este însă C. S., care înserează, în numărul 2, prima sa proză scurtă, intitulată *Scripca* (iscălită St. Bârzu), apoi frecvente studii, articole și note (semnate C. Șărcăleanu, precum și, în colaborare cu G. Ibrăileanu, Ș-V și Verax).

Redactorii se lansează într-o polemică acerbă cu revista „Vieața”, condusă de A. Vlahuță și dr. Alceu Urechia. În apărarea artei cu tendința socială, „poporanistă”, îndeosebi C. S. și G. Ibrăileanu își întrebunțează inteligența, intuiția critică și larga lor cultură literară și ideologică, dar și calitățile de pamfletari, inclusiv o agresivitate care le coboară uneori prestația mult sub nivelul luptei de idei. La polemică participă și alte periodice („Adevărul”, „Munca”).

1894 aprilie 20 - Se naște prima fiică a soților Stere - Elena. O altă fiică, Măria Ana, se va naște în 1897, dar aceasta, bolnavă de scarlatină, se va stinge din viață la 31 octombrie 1901.

mai 8 - Luând partea lui Vlahuță, ziaristul Eduard Dioghenide (Sotir) condamnă în ziarul „Naționalul” campania „Evenimentului literar”, considerată nepatriotică și antinațională, promovată de un grup de „străini” (evrei) ce și-ar fi asigurat serviciile basarabeianului C. S., „biet refugiat din Rusia țaristă”, ce adoptă poziția celor ce-l plătesc, cu mai puțin de un an înainte el pledând în favoarea mișcării naționale. Același ziar publică scrisoarea basarabeianului, care respinge identificarea sa cu C. Șarcăleanu și neagă statutul atribuit, de „refugiat” și de om nevoiaș, ce ar fi avut nevoie de un „salariu”, recunoscând totuși că lui îi aparțin articolele „pur teoretice” din vara anului 1893.

Atacul lui Dioghenide este vestejit în „Era nouă”, redactată de P. Missir, și în „Evenimentul”, care inserează, de asemenea, un protest colectiv iscălit de peste 100 de studenți ieșeni.

În „Evenimentul literar” apare o notă mistificatoare, conform căreia pseudonimul C. Șarcăleanu i-ar aparține lui N. Quinezu.

septembrie-octombrie - Mai mulți dintre participanții la Congresul studentesc ținut la Constanța manifestează la întoarcere în București, pe 14 septembrie, împotriva politicii guvernului conservator în „chestiunea națională”. Manifestația este reprimată brutal de poliție. Incitați de liberali, studenții bucureșteni lansează un protest și încearcă să inițieze o campanie națională vizând în cele din urmă răsturnarea guvernului. Studenții ieșeni, reuniți într-o adunare, refuză să se solidarizeze cu cei bucureșteni, mai mult lansează ei înșiși un apel împotriva „oricărui tulburări”. Un rol precumpănitor în luarea deciziei l-a avut C. S. Ca urmare, ziarul „Evenimentul” îl numește „spion al poliției” și îl acuză, și el, de cameleonism politic. C. S. îl provoacă la duel pe directorul ziarului, G.A. Scorțescu. Martorii acestuia, prozatorul N. Gane și ziaristul Iorgu Morțun, vor decide că duelul nu poate avea loc, întrucât cel pe care îl reprezentau n-a depășit limitele polemicii politico-gazetărești și pentru că partea adversă nu a respectat procedura. Studenții ieșeni dau publicității un nou protest colectiv întru apărarea colegului lor. O parte a presei momentului („Timpul”, „Constituționalul”, „Epoca”, „Lupta”, „Adevărul”

și „Munca”) apără și exaltă atitudinea studenților ieșeni și a liderului lor, în timp ce altă parte („Voința națională”, „Românul”, „Naționalul”) o blamează. Ziarul junimist „Constituționalul” inserează un articol al avocatului Gh. Baltă, văr al lui C. S., articol ce aduce o seamă de informații asupra biografiei fostului surghiunit în Siberia, firește cu estomparea lucrurilor ideologic neconvenabile.

La mijlocul lunii octombrie, C. S. are o întrevedere cu Take Ionescu, ministru la Culte și Instrucțiune Publică, solicitându-i un pașaport românesc, necesar întrucât ceruse și i se aprobase de guvernatorul Basarabiei (în iunie același an) renunțarea la cetățenia rusă. La începutul lunii noiembrie, C. S. face o călătorie la Chișinău și Cîrpeau, apoi la Odessa.

octombrie-decembrie - După ce „Evenimentul literar” își încetează existența, în vederea apariției săptămânalului „Lumea nouă”, în acesta C. S. dă la iveală mai multe texte, între care se disting eseurile *Din carnetul unui visător* (semnate Un visător).

1895 februarie-martie - Cu sprijinul acelorași persoane care îl apăraseră în toamna precedentă, în Adunarea Deputaților, la 17 februarie, și în Senat, la 22 martie, este votată, cu o rar întâlnită rezeziune, legea de recunoaștere a cetățeniei române lui C. S., lege publicată în „Monitorul oficial” la 28 martie 1895.

mai 11 - în aula Universității din Iași, C. Stere ține „în folosul Societății «Datoria»” conferința *Cerințele nouă printre oamenii culți din Anglia*.

septembrie - Călătorește în Basarabia, participând la înmormântarea tatălui său.

1896 februarie 4 - Participă la un „miting” organizat, la ciroul Sidoli, de intelectualitatea evreiască pentru a protesta împotriva modificării legii învățământului de către guvernul liberal în sensul impunerii de taxe școlare elevilor ai căror părinți nu au cetățenia română; la sfârșitul alocuțiunii sale, prezintă o „rezoluție” semnată de cea. 50 de studenți români prin care aceștia „invită corpurile legiuitoare ca să suprimă din lege restricțiunea respectivă”. Concomitent, în presă apare o „rezoluție” a altor cea. 50 de studenți ieșeni, care se declară „neamestecați în agitațiunile studenților evrei”, acestea fiind o „chestiune politică” și care nu privește „studențimea universitară”.

august - Mai multe ziare anunță că la începutul lui septembrie va apărea o nouă revistă sub direcția lui C. Dobrogeanu-Gherea și a lui C. S.; cel din urmă declara că, în acest scop, s-a stabilit în capitală. Proiectul nu se realizează, dar studentul ieșean locuiește o vreme la Ploiești; participă, împreună cu C. Dobrogeanu-Gherea și un alt basarabeian, A. Dimitrescu, la înființarea unui restaurant bucureștean; decepționat de mersul afacerii, se retrage.

Nu mai publică nimic, concentrându-se, se pare, asupra examenelor și a pregătirii tezei de licență.

1897 martie - în revista „Arhiva”, condusă de A. D. Xenopol, începe să publice *încercări filosofice*. (Într-o notă, autorul declara că textul fusese redactat în anii 1888-1890, în închisoarea din Tobolsk.) Alte capitole ale lucrării sunt inserate în următoarele două numere duble ale aceleiași reviste,

iunie 23 - C. S. susține examenul de licență. Teza, tipărită sub titlul *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept*, este apreciată călduros de profesorii din comisie (între care se remarcă P.Th. Missir și I. Tanoviceanu), precum și de asistență. Evenimentul găsește ecou și în presă. O recenzie parțial nefavorabilă a lucrării, aparținând lui Mihail Dragomirescu, va primi replici semnate de A. D. Xenopol și P.Th. Missir. La examen a fost de față și A. Vlahuță, cu acest prilej producându-se reconcilierea foștilor adversari.

Proaspătul absolvent al Facultății de Drept se înscrie imediat în baroul ieșean și anunță în presă deschiderea unui cabinet propriu. Cum va mărturisii mai târziu, va practica destul de puțin avocatura, firea îndrumându-l mai mult pe calea studiilor,

noiembrie - Călătorește din nou în Basarabia.

La București are loc o manifestație care ia o turnură antisemită, fiind devastate mai multe magazine având proprietari evrei. Devastările suscită numeroase proteste în presa internațională. La 1 decembrie, conservatorii ieșeni (aflați în opoziție) organizează o întrunire de protestare, la care C. S. rostește un discurs foarte apreciat. (Într-un ziar din localitate, N. Quinezu își exprimă credința că „d. Carp ar avea [în persoana oratorului] un succesor de talia d-sale”.)

1898 martie-iunie - Publică în săptămânalul junimist „Era nouă” cinci articole, primele patru semnate cu inițiala C, ultimul cu numele întreg. În esență, este condamnată lupta politică mărginită, în absența unor programe bine definite și substanțiale, la atacuri personale, învinuiri reciproce de „trădare națională” și hoție. Indiferent de intențiile autorului, articolele servesc de minune conservatorilor junimiști în campania lor de cucerire a puterii,

mai - Este avocat al părții civile (probabil voluntar) în procesul abatelui Morisseau, acuzat că a ucis un țăran și a rănit un altul. Câteva dintre afirmațiile sale provoacă replici acide ale apărătorilor abatelui, A. A. Bădărău și G. Panu.

vara - Grupul sudat în jurul lui C. S. (îndeosebi la „Datoria” și „Evenimentul literar”) face o excursie în Munții Moldovei, pe valea Bistriței, trecând și granița în Bucovina (Gura Humorului și Câmpulung Moldovenesc). Este începutul unei veritabile tradiții a grupului, excursiile sau măcar sejururile estivale la mănăstiri repetându-se aproape în fiecare an.

septembrie - în vederea apropiatelor alegeri locale, șeful clubului liberal ieșean, Gh. Mărzescu, izbuteste să obțină sprijinul grupării socialiste din oraș. Pe lista candidaților liberali sunt incluși C. S. și C. Crupenschi. Cel dintâi participă foarte activ la campania electorală, rostind mai multe alocuțiuni și dând la iveală în oficiosul liberal „Propaganda” două articole în care explică noua strategie a socialiștilor, precum și mai multe note polemice nesemnate. După izbânda în alegeri, noul consiliu comunal îl desemnează prin vot ajutor de primar.

1899 ianuarie - C. S. este decorat cu „Steaua României”.

ianuarie-februarie - Câteva tulburări produse la sate dau ocazia conservatorilor să declanșeze o campanie furibundă împotriva guvernului liberal, imputându-i îndeosebi alianța cu socialiștii, care ar fi pornit lupta pentru câștigarea țăranimii prin organizarea „cluburilor (socialiste) sătești”. În urma campaniei, guvernul purcede la arestarea și anchetarea „instigatorilor” socialiști. Față de aceste măsuri, ca și față de negarea existenței unei alianțe între socialiști și liberali, ajutorul de primar din Iași întârzie mai întâi să-și dea demisia, și-o înaintează apoi, pentru ca totuși să-și o retragă de îndată, „la sfatul prietenilor”. În aceste condiții, primește numeroase lovituri din partea adversarilor, foarte activi fiind foști „radicali” A. A. Bădărău și G. Panu, dar și unii dintre socialiști.

aprilie-mai - Guvernul liberal este înlocuit cu unul conservator, care dizolvă parlamentul, precum și o serie de consilii comunale, printre care și cel din Iași. La alegerile parlamentare de la începutul lunii mai, C. S. candidează pe lista liberală la colegiul II, obținând un număr foarte mic de voturi (175 față de 1474 ale câștigătorului).

aprilie - La Congresul PSDMR, din care fostul siberian nu făcea parte formal, se pune în discuție tactica de urmat, printre alternative figurând formarea unui nou partid („progresist-democrat”). S-a propus în cele din urmă reluarea discuțiilor peste două luni, dar un nou congres nu a mai putut fi organizat. Conturată bine deja de mai înainte, alternativa încadrării îndeosebi a tinerilor (majoritatea intelectualii) în partidul liberal câștigă tot mai mulți aderenți. Întru punerea ei în practică s-a dus o serie de tratative, finalizate către sfârșitul anului, cu liderii partidului liberal.

1900 februarie 10 - Oficializarea ralierei are loc cu ocazia unei banchet oferit președintelui partidului liberal, D. A. Sturdza, la restaurantul Liedertaffel. Pe lângă figurile proeminente ale partidului, iau cuvântul și câțiva dintre „tinerii generoși”, între care V. G. Morțun, Ioan Radovici și C. S.

1900-1901 - C. S. se implică activ în lupta politică: cuvântează la o întrunire populară prilejuită de „afacerea Hallier”, participă la pelerinajul la mormântul lui Ion C. Brătianu, rostind o caldă alocuțiune, colaborează intens la oficiosul ieșean „Liberalul”, aici, pe lângă note și articolașe, cu o suită de „caracteristici literare” (nesemnate), ce vădesc un pamfletar de forță.

în absența proceselor, e silit să se erijeze în „administrator financiar” al moșiei Bălțați din județul Vaslui.

1901 martie 15 - în urma venirii la putere a liberalilor (la 14 februarie), au loc alegeri parlamentare. **C. S.** candidează (singur) la colegiul III, fiind ales cu 500 de voturi (505 votanți). Cu o zi înainte, la 14 martie, este numit profesor suplinitor la Catedra de drept administrativ și constituțional a Universității din Iași. (Numirea a fost urmarea unei scrisori adresate lui Ion I.C. Brătianu, pentru ca acesta să intervină pe lângă Spiru Haret, ministrul Instrucțiunii.) Pentru a putea rămâne și profesor suplinitor, și deputat (lucru interzis de legea în vigoare atunci), a renunțat la retribuiția dată de Universitate.

noiembrie 28-29 - în cadrul discuțiilor la Mesajul Regal, **C. S.** își rostește primul său discurs parlamentar (al său *myden speech*), pregătit cu grijă. Discursul cuprinde o analiză caustică a situației partidului advers (conservator), motivarea intrării foștilor socialiști în partidul liberal, precum și o amplă și documentată expunere a convingerilor sale privitoare la calea pe care trebuie să o urmeze România, o expunere *in nuce* a poporanismului politico-economic. Discursul a fost urmărit cu atenție și discutat cu seriozitate și de adversari ca P.P. Carp, Al. Marghiloman, Mihail C. Vlădescu ș.a.

1902 decembrie 1 - Se anunță scoaterea la concurs a postului ocupat de **C. S.** ca suplinitor.

1903 - în vederea participării la concurs, scoate volumul *Introducere în studiul dreptului constituțional. Partea I* (Iași, Tipografia Dacia). La concurs participă și P.P. Negulescu, acesta având avantajul de a fi în posesia titlului de doctor. În urma referatelor întocmite, senatul Universității din Iași a propus numirea lui **C. S.** (cu 10 voturi și trei abțineri). Propunerea n-a fost avizată favorabil de comisia numită de minister, decizia finală fiind încredințată în cele din urmă Consiliului permanent al învățământului, în urma raportului favorabil întocmit de Ion Bianu, **C. S.** a fost titularizat ca profesor universitar la catedra menționată printr-un decret datat 26 iunie 1903.

martie - Este raportor la Legea băncilor rurale, în care calitate intervine de mai multe ori și rostește două discursuri.

august - în presă, mai dă la iveală un articol privitor la „comuna rurală”,

decembrie 30-31 - La alegerile parțiale organizate în colegiul III de Iași (mandat pierdut în urma numirii sale ca profesor titular), **C. S.** candidează din nou și, după o luptă aprigă, în care s-au întrebuițat și arme mai puțin cavalereste, câștigă în fața contracandidatului A. A. Bădărău.

1905 ianuarie - La noile alegeri, organizate de conservatorii ajunși iarăși la guvernare, **C. S.** nu întrunește voturile necesare.

primăvara - Devine avocat al Zemstvei din Chișinău în procesul „Calmuski”, calitate ce-i incumbă numeroase călătorii peste Prut.

noiembrie-decembrie - Propune prim-ministrului conservator George Gr. Cantacuzino întreprinderea unei acțiuni secrete de „revoluționare” a Basarabiei, finanțate de guvern. Mersul acțiunii și gestiunea fondurilor primite urinau să fie supuse unei comisii în care era reprezentată și opoziția liberală. Pleacă la Chișinău, unde rămâne, cu intermitențe mai multe luni.

1906 ianuarie - Ziarul bucureștean „L'Independance roumaine” găzduiește șase „scrisori din Basarabia” ale „corespondentului său particular” C. Șarcaleano. În ele sunt relatate evenimentele survenite, precum și mersul revoluției în Rusia.

martie 6 - Apare, la Iași, primul număr al revistei lunare „Viața românească”, având pe copertă ca directori pe **C. S.** și Paul Bujor. Proiectul data încă din 1897, pentru el pledând cu multă ardoare G. Ibrăileanu, dar punerea lui în practică a întârziat mult și din cauza realismului dus până la scepticism al lui **C. S.** în noua situație politică și financiară, însă, necesitatea transunerii lui în realitate se impune cu stringență și, în acest scop, C. Botez, Iancu Botez, M. Carp, G. Ibrăileanu, Gh. Kernbach, N. Quinez și **C. S.** formează o „asociațiune”. În comun se stabilesc titlul publicației, precum și formatul și structura ei („literară și științifică”), inspirate și din marile reviste occidentale. Programul nu putea fi decât cel adoptat de mult și neabandonat vreun moment, anume „poporanismul”, fapt pentru care i se dă și forma cea mai simplă, a unui apel către cititori. Deși antrenat în multe alte activități, „directorul politic” dă în primul număr eseu critic *Cântarea pătimirii noasfre...*, semnat C. Șarcăleanu, o cronică internă {„Foametea constantă” și chestia agrară}, o cronică externă {*Urmările războiului ruso-japonez. Revoluția din Rusia*} mai multe note și recenzii. Substanțial contribuie și la numerele următoare, cu articole pe chestiuni de politică internă și internațională („*Reforma morală*”, *Organizația locală*, „*Austria Mare*”) ori de literatură {*Petroniu veacului alXIX-lea. Oscar Wilde, Henrikhsen*}. Începând cu numărul al treilea, până în februarie 1907, dă o suită de „scrisori din Basarabia”, iscălite cu pseudonimul M. Costea.

mai 6-9 - Face o scurtă călătorie la Sibiu și Arad, pentru a cunoaște la fața locului viața românilor din Transilvania, dar și pentru a-l cunoaște pe Octavian Goga și a-i obține colaborarea la „Viața românească”. Inserează, din numărul 4 al revistei, un amplu reportaj (rămas, totuși neterminat) al voiajului, sub titlul *Patru zile în Ardeal. Impresiuni fugitive*. Va reveni la Sibiu în octombrie, pentru a participa la nunta lui Octavian Goga.

mai 24 - La Chișinău, apare „Basarabia” - inițial, „gazetă național-democratică”, apoi, de la numărul 29, „gazetă național-poporană” -, scoasă de un grup redacțional coagulat în urma demersurilor lui **C. S.** Direcția este asumată de mai vârstnicul Em. Gr. Gavriliță. Din grup mai fac parte, printre

alții, Ion Pelivân, Alexis Nour, Pan. Halippa, Ion și Th. Inculeț, N. Popovschi. Fără îndoială, inițiatorul va fi inserat și el numeroase articole și note nesemnate.

ianie-decembrie - în „cronicile interne” ale revistei ieșene, abordează două dintre racilele sociale cele mai importante - „trusturile arendășești” (*Fischerland*, în nr. 6) și latifundiile (*Țară de latifundii*, în nr. 10).

1907 februarie-martie - Primele răscoale țărănești în județul Botoșani, extinse apoi în restul Moldovei și în Muntenia

martie 12 - în urma demisiei guvernului conservator, se instalează un guvern liberal. Pentru a readuce pacea socială, ministrul de Interne I.I.C. Brătianu numește provizoriu ca prefecți mai mulți „tineri generoși”, între care și C. S., la Iași. Uzând de puterea sa de convingere, prefectul de Iași izbutește să facă acceptate atât de proprietari și arendași, cât și de țărani „tocmeli” mai puțin oneroase, asigurând astfel liniștea în județ. Cu toate că și-a depus mandatul, pregătește alegerile parlamentare de la sfârșitul lunii mai. Candidează el însuși, la colegiul II, fiind ales deputat. Sprijină puternic pe prietenul său Iancu Botez, ajuns la balotaj cu profesorul A. C. Cuza, acesta acuzându-l pe C. S. că ar fi folosit mijloace ilegale („suveica”). Considerându-se lezat, fostul prefect îl provoacă, în ziua de 8 iunie, la duel pe colegul său de la Facultatea de Drept, care însă nu acceptă „soluția”

În paginile revistei pe care o conduce, C. S. insistă asupra „cauzelor răscoalelor” și a remediilor necesare, îndeosebi înlăturarea, inclusiv prin expropriere, a latifundiilor. Polemizează, în același timp, cu A.C. Popovici, căruia îi impută antidemocratismul, aprobându-i în mare ideea unei „Marii Austriei federative”.

„Viața românească” începe să publice, în numărul 6, amplul studiu *Social-democratism sau poporanism?*, încheiat în numărul 4 al anului următor. (La începutul anului 1916, lucrarea a fost pregătită pentru a fi tipărită în volum, dar acesta n-a mai apărut din cauza evenimentelor.)

1908 ianuarie - Participă ca reprezentant al „Vieții românești” la sărbătorirea „Junimei” de la Cernăuți.

În urma unui articol injurios apărut în „Opinia” la 8 martie, C. S. provoacă la duel pe directorul ziarului, Gh. Lascăr, fost și viitor primar și deputat, care își asumă responsabilitatea textului. Pe teren, „s-au schimbat cele două focuri [convenite], dar fără rezultat, iar adversarii și-au dat mâna”.

C. S. publică, în oficiosul bucureștean „Viitorul” (26 martie) și în cel ieșean „Liberalul” (27 martie) o amplă *Spovedanie către oamenii cinștiți*, vizând înlăturarea tuturor acuzațiilor ce i se aduseseră.

Pe 28 iunie, devine șef al „clubului liberal” ieșean (al doilea ca mărime din țară), în locul profesorului universitar Petru Poni.

Figură importantă în parlamentul liberal, rostește discursuri în chestiunea „Casei Rurale”, precum și, ca raportor, la discuția Adresei de răspuns la mesajul regal.

Mai dă la iveală, în nr. 9 al „Vieții românești”, un eseu relativ la personalitatea lui Lev Tolstoi. În nr. 11, publică articolul *Imperiul Habsburgilor și politica românilor*, în care susține rolul benefic pe care îl are formațiunea respectivă în Estul Europei. I se ripostează ponderat, dar decis în ziarul „Lupta” din Budapesta (de către studentul Lucian Bolcaș și de către „unul dintre bărbații mai de frunte”, ce semnează Bătrânul).

1909 - își sistează aproape cu totul colaborarea la „Viața românească”.

Ziarul „Evenimentul” declanșează o furibundă campanie de presă, în cadrul căreia, pe lângă acuzațiile mai vechi, se bate monedă pe incorectitudinea arătată în „afacerea Zemstvouului”.

C. S. dă la lumină în „Viitorul” și „Liberalul” o scrisoare deschisă, explicativă, intitulată *In jurul unei calomnii*.

ianie - Este decorat cu ordinul „Coroana României”, în grad de „mare ofițer”.

La 2 septembrie, dă procură lui Mihail Sadoveanu pentru înscrierea în Societatea Scriitorilor Români, devenind astfel membru fondator.

1910 aprilie-ianie - C. S. întreprinde o lungă călătorie în Europa, în cursul căreia face și o cură într-un sanatoriu din Geneva. Cu acest prilej, citește cu atenție „însemnările” lui Dinicu Golescu, pe marginea cărora scrie un amplu eseu, dat la iveală în numărul 10 al „Vieții românești” sub titlul „Europa” pentru un călător român din 1825.

noiembrie - începe să publice *Neoibăgia d-lui Gherea* - o analiză critică a lucrării lui C. Dobrogeanu-Gherea, care, nemărturisit, constituia răspunsul ideologului socialist la *Socialism-democratism sau poporanism?* Numeroase replici vin din partea reprezentanților Partidului Socialist (reorganizat) în „Adevărul”, „Facla” ș.a.

1911 ianuarie - La guvern acced din nou conservatorii; în urma alegerilor organizate, C. S. nu poate intra în noul parlament.

În numărul din iulie al „Vieții românești” îi apare articolul *H. Taine și Revoluția franceză*, în care subliniază deformarea imaginii Marii Revoluții Franceze de către istoricul și criticul literar, spirit în esență reacționar, în cursul verii, face o călătorie la Viena, pentru un examen medical.

Numerele din noiembrie și decembrie ale revistei pe care o conduce includ articolele „Colegiul unic” și *întregirile necesare reformei electorale*, marcând astfel readucerea în primul plan al luptei politice a obiectivului „sufragiului universal”.

1912 ianuarie - C. S. este chemat de Octavian Goga în Ardeal pentru a „arbitra” diferendul său cu A l. Vaida-Voievod, care îl acuzase că ar fi fost „cumpărat” de guvernul maghiar. Dincolo de acuzație, în fond, era conflictul

din sânul Partidului Național Român dintre „bătrâni” și „tinerii oțeliți”. Profesorul ieșean izbuteste să obțină dovada peremptorie a cinstei și loialității poetului față de cauza națională și să împace pe cei doi lideri. Pentru succes, în cinstea lui C. S. s-a organizat la Iași, în ziua de 8 februarie un mare banchet, prilej cu care a primit numeroase telegrame de felicitare. Ulterior, într-o nouă călătorie în Ardeal, cu sprijin mijlocit la forurile din București, a obținut și soluționarea conflictului dintre Consiliul Național Român și redacția ziarului „Tribuna”, sărbătorită și aceasta printr-un banchet, dat la Arad la 5 martie, „împăciunătorului” oferindu-i-se o cren-guță de măslin de argint, cu o inscripție prin care i se exprima recunoștința.

În „Viața românească” (nr. 5-6, dedicat marcării împlinirii unui veac de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Țarist) îi apare nuvela *în voia valurilor*, semnată C. Nistrul. (Ulterior, în 1916, nuvela e tipărită în volum.)

noiembrie 8 - Este ales deputat (în sânul așa-zisei „opoziții miluite”), în urma unui articol ofensator, publicat, la 19 noiembrie, de ziarul „Evenimentul”, C. S. îl provoacă la duel pe directorul acestuia, D. Greceanu, prefect. După cele două focuri de pistol, adversarii s-au împăcat, „d. Greceanu întinzând mâna d-lui Stere”.

Participă la înmormântarea lui I.L. Caragiale (23 noiembrie), depunând o coroană din partea „Vieții românești”.

După alegerea lui Mihail Dragomirescu în fruntea Societății Scriitorilor Români (25 noiembrie), își dă demisia împreună cu tot grupul ieșean. Revenit în societate în primăvara anului 1914, va fi considerat în continuare fondator.

1913 - își expune în „Viața românească” punctul de vedere privitor la conflictul de la sud de Dunăre: *Războiul din Balcani și atitudinea României* (nr. 9/1912), *învățăminte din Războiul Balcanic* (1/1913), *Perspectivile războiului austro-rus și România* (11-12/1913), *Trenul al doilea* (nr. 5-6/1913), *Rezultatele Tratatului din București* (nr. 7-8/1913). Considerațiile sale sunt pe alocuri viciate de statutul său (liberal, în opoziție), de atitudinea poporanistă (acțiunea Bulgariei e apreciată, întrucât statul respectiv ar fi dus o politică în favoarea țărănimii mijlocii) și de relațiile pe care beligeranții le au cu Imperiul Habsburgic, căruia i se atribuie un rol esențial (și benefic) în evoluțiile viitoare.

În calitatea sa de parlamentar, în timpul campaniei militare din Bulgaria, vizitează statul major la Orhanie, în care activa „voluntarul” Ion I.C. Brătianu.

februarie 26 - Este ales rector al Universității din Iași.

1914 - Chemați la guvern la 4 ianuarie, liberalii fixează alegerile parlamentare la începutul lunii februarie. C. S. organizează și conduce cu multă energie campania electorală la Iași. Partidul său, firește, câștigă alegerile, el însuși devenind deputat.

La 5 martie 1914, Camera votează, în urma raportului prezentat de C. S., propunerea de revizuire a Constituției României, întru introducerea unor reforme radicale, vizate fiind în primul rând procesul electoral și ameliorarea situației țărănimii.

Alegerile pentru Adunarea Constituantă au loc în 18-26 mai, și de această dată directorul „Vieții românești” fiind ales deputat. Deși partidul său are o largă majoritate parlamentară, C. S., pare-se, nutrește îndoieli cu privire la voința acestuia (în întregime ori parțial, a unora dintre liderii săi) de a promova reformele și de aceea inițiază așa-numita „Ligă a reformelor”, deschisă tuturor celor ce le doresc, indiferent de partidul în care sunt încadrați. Acțiunea demarează energic, cu mai multe întruniri populare, la care se manifestă oratori de forță ai momentului, iar ziarele favorabile găzduiesc numeroase adeziuni.

Criza internațională și apoi declanșarea războiului mondial anulează începutul mai mult decât promișător.

mai 21 - C. S. este delegat de universitatea sa la festivitățile ce marchează 300 de ani ai Universității din Gromingen (Olanda).

iunie 1 - în timpul vizitei efectuate de Țarul Nicolae II la Constanța printre personalitățile care îi sunt prezentate de către Regele Carol I se numără și fostul surghiunit siberian, în calitate de rector al Universității ieșene.

iulie 21 - Consiliul de Coroană decide ca România să rămână în neutralitate.

Aflat la Viena în momentul declarării războiului de către Austria, C. S. se întoarce imediat în țară; în următoarele 30 de zile, efectuează două călătorii la Brașov unde se întâlnește cu unii dintre fruntașii românilor ardeleni.

Publică, în 22 iulie, în ziarul „Universul” articolul „*Jos Austria?*”, împotriva unei grăbite alăturări la Antanta, din care făcea parte și Imperiul Țarist. Va urma o suită de articole intitulată *în așteptare* (2-24 august), cu o retrospectivă a încorporării Basarabiei în Imperiul Țarist și a rusificării ei continue; în „Viața românească” începe un ciclu, continuat și anul următor, sub titlul *Din carnetul unui solitar* (*Pentru ce sunt un trădător?*, *Puhoiul*, *Discursul lui Take Ionescu*).

1915 februarie-martie - în ultimul număr dublu pe 1914, apărut cu întârziere de două luni, publică amplul articol *România și Războiul European* (tipărit apoi și ca broșură), în care își revelează și argumentează pe larg punctul de vedere în favoarea intrării în război în tabăra opusă Imperiului Țarist. Colaborează cu câteva articole la ziarul „Moldova”, scos de P.P. Carp, adept și el al Puterilor Centrale. În ziar sunt reproduse și două dintre „carnetele unui solitar”.

Deputat și vicepreședinte al Camerei, mobilizat, din 1914, se pare, cu grad de colonel și funcția de consilier pe lângă „Marele Cartier General”, C. S.,

petrece tot mai puțin timp în Iași, unde continua să fie profesor și rector al Universității.

Se îndepărtează și de familie, probabil de mai multă vreme fiind cucerit de Aneta Radovici (născută Ionescu-Quintus, văduva fostului coleg din grupul „tinerilor generoși”).

decembrie 15-16 - în cadrul discuțiilor pe marginea răspunsului la mesaj, C. S. își prezintă încă o dată poziția în chestiunea politicii externe, în speță a taberei la care România trebuie să adere. Poziția îl separă de majoritatea celor alături de care activase până atunci, silindu-l să se apropie de foști adversari ireductibili, precum conservatorii P.P. Carp, Titu Maiorescu, Al. Marghiloman.

Întrucât deputatul Jean Miculescu a întrerupt discursul lui C. S. rostind cuvântul „mizerabil”, în ziua de 17 decembrie, oratorul l-a provocat la duel. Conform presei, martorii, întrunindu-se, „au căzut de acord că nu este caz de duel și incidentul a fost închis”.

1915 decembrie-1916 februarie - Conflict acut între rectorul Universității din Iași și studenți. La 20 decembrie 1915, mai mulți studenți împiedică ținerea în aula Universității a unei conferințe a profesorului Virgil Arion, partizan al Puterilor Centrale. Senatul, la sugestia rectorului, ia măsuri aspre împotriva studenților implicați, interzicându-le prezentarea la examene timp de un an și desființându-le societățile. Rectorul publică în ziarul „Mișcarea” (5 februarie 1916) o scrisoare deschisă (**Către părinți**), explicându-și atitudinea și cerând generației mature să tempereze tineretul. Escaladarea conflictului îl determină pe rector să-și înainteze demisia, care îi este aprobată de minister la 29 februarie 1916. Procedându-se la alegerea unui nou rector (la 6 martie), C. S., deși se află în străinătate, candidează din nou, dar colegiul universitar se pronunță în favoarea profesorului Matei B. Cantacuzino.

1916 mai-iunie - La editura H. Steinberg, în colecția „Căminul” (îngrijită de H. Sanielevici) apar volumele *Patru zile în Ardeal Impresiuni fugitive* și *In voia valurilor*, acesta din urmă semnat cu pseudonimul C. Nistru. Alte două volume - *Social-democratism sau poporanism?* și *Critice* -, pregătite și ele pentru tipar, nu au mai apărut.

august-noiembrie - După intrarea României în război, la 15 august, C. S. nu adoptă conduita pe care susținuse în mod repetat că o va urma, a unei acțiuni dinamice în sensul deciziei luate de factorii răspunzători. Refuză să participe în vreun fel la administrarea noii situații. Chiar mai înainte, probabil, își dăduse demisia din funcția de consilier juridic la Marele Cartier General, ceea ce însă nu putea să-i anuleze și statutul de mobilizat. Când armata și autoritățile civile se retrag din capitala amenințată a fi ocupată de trupele inamice, C. S. nu le însoțește, fapt pentru care, mai târziu, a adus mai multe explicații contradictorii: dorința de ameliora

situația populației rămase sub ocupație, speranța de a constitui, împreună cu alți oameni politici rămași la București (P.P. Carp, Titu Maiorescu, Al. Marghiloman), soluția de rezervă în caz de înfrângere totală și definitivă a României, temerea de o eventuală represiune rusească asupra sa, ca fost surghiunit și mai recent ca adversar al alianței cu Antanta, problema familială etc.

1917 martie-aprilie - Face o călătorie la Viena, unde, cu sprijinul lui Al. Vaida-Voievod, este primit de ministrul de Externe, căruia îi prezintă un memoriu ce atrage atenția asupra pericolelor ce rezultă pentru Imperiul Habsburgic dintr-o eventuală dezmembrare a României și propune o uniune personală a patriei sale cu imperiul vecin. Memoriul nu suscită un interes prea mare nici în capitala dunăreană, nici la Berlin, unde, de asemenea, C.S. îl prezintă. Responsabilii austro-ungari cu administrarea teritoriului ocupat îi dau aprobarea de a edita un cotidian „independent”. La București, inițiativa nu este agreată de P.P. Carp și de partizanii săi. Totuși, cu ajutorul „politic” și financiar al lui Al. Vaida-Voievod, depășește impasul și, în asociație cu B. Brănișteanu, face să apară ziarul „Lumina” la 1 septembrie 1917 (stil nou), când încă se mai duceau lupte pe frontul românesc. Ziarul informează despre mersul conflictului mondial, precumpănitor din perspectiva surselelor germano-austro-ungare, manifestă atașament la cauza Puterilor Centrale, în acest sens, condamnând cu vehemență decizia „fatală” din august 1916, luată de un „guvern autoritarist, incapabil să întrevadă cursul evenimentelor, trădător al interesului național integral, de o incompetență crasă în pregătirea războiului”. Ținta principală a atacurilor devine prim-ministrul Ion I.C. Brătianu, relațiile dintre acesta și C. S. fiind expuse pe larg, mai ales în serialul *Pro domo*, cu dezvăluiri de fapte dificil de controlat, dar și cu vădite omisiuni, ce denaturează în ultimă instanță realitatea. Un spațiu amplu se dedică evoluțiilor din Rusia, de fiecare dată subliniindu-se justețea previziunilor făcute în parlament, în „Universul” ori „Viața românească”. Pentru o parte majoră a populației din teritoriul ocupat, în condițiile agravării condițiilor ei de trai, nominalizarea „vinovaților” de dezastru și reclamarea unei pedepse aspre pentru ei constituiau singurul remediu, chiar dacă nu putea avea urmări în viața cotidiană, ci doar în plan moral. Ca atare, „Lumina” înregistrează un anume succes, sporindu-și mereu tirajul. La aceasta contribuie și înmulțirea colaboratorilor, unii fiind mai vechi partizani ai lui C. S., precum D.D. Patrașcanu, G. Topîrceanu (după revenirea lui din prizonierat), alții, precum Liviu Rebreanu, Gala Galaction, T. Arghezi, Ion Gorun, fiind în căutare de mijloace de existență. După încheierea armistițiului dintre România și Puterile Centrale (5 decembrie 1917), C. S. militează (și în „Lumina”) pentru mai rapidă formare a unui guvern agreat de Puterile Centrale, care să încheie pacea separată cu ele, sprijinindu-l în acest sens pe Al. Marghiloman.

1918 martie 21 - C. S. sosește la Iași, întâmpinat cu entuziasm de prietenii și colaboratorii de la „Viața românească”, precum și de cei care considerau că desfășurarea evenimentelor dovedise justetea poziției sale. În ziua următoare, participă la întâlnirea dintre Al. Marghiloman și delegația basarabeană venită pentru a discuta condițiile unirii provinciei dintre Prut și Nistru cu România. Însoțește delegația basarabeană la Chișinău, unde i se face o primire triumfală. Cu autoritatea sa de fost revoluționar antițarist și luptător pentru cauza națională și cu o elocvență irezistibilă, contribuie la câștigarea deplină a celor ce mai nutreau reticențe, fie ei moldoveni sau de altă etnie. Are un aport esențial la redactarea declarației ce este votată cu o copleșitoare majoritate.

Face parte din delegația basarabeană care, la Iași, în 30 martie, prezintă Regelui și guvernului român declarația de unire. La prânzul de gală oferit, este decorat cu ordinul „Coroana României” în rang de mare ofițer și stă lângă Rege, când acesta salută din balconul Palatului populația venită să-și manifeste bucuria.

Sprrijină moral și financiar apariția, la 1 aprilie, a ziarului ieșean „Momentul”, sub direcția lui G. Ibrăileanu, ziar care, de îndată, reproduce din „Lumina” serialul *Pro domo* și alte articole.

La mijlocul lunii aprilie este ales președinte al Sfatului Țării, în locul lui Ion Inculeț, devenit ministru al Basarabiei în guvernul românesc.

C. S. își limpezește și problema familială: divorțează rapid de Măria și la 16 iunie 1918 se căsătorește cu Aneta Radovici, graba fiind justificată de așteptarea unui copil, ce se va naște la 5 octombrie 1918 și va fi botezat Ion. La alegerile din mai 1918, candidează concomitent la București și Iași și, fiind ales în ambele circumscripții, optează pentru cea dintâi.

Probabil către sfârșitul primăverii, iese de sub tipar volumul *Marele Război și politica României*, cuprinzând discursuri parlamentare, o parte din „carnetele solitarului” și mai multe articole apărute în „Lumina”.

La începutul lunii octombrie, fostul adversar al poporanismului, Duiliu Zamfirescu, propune alegerea lui C.S. în Academia Română, ca reprezentant al Basarabiei. Votul academicienilor dă însă câștig de cauză profesorului Ștefan Ciobanu.

În condițiile ofensivei forțelor Antantei pe frontul din Balcani, ofensivă ce a condus la capitularea Turciei și a Bulgariei, guvernul Marghiloman e înlocuit cu unul condus de generalul Coandă, care decretează mobilizarea și, la 27 octombrie/9 noiembrie, somează trupele Puterilor Centrale să părăsească teritoriul românesc ocupat.

La 12 noiembrie noile autorități suspendă apariția „Luminei” și pun sechestru pe documentele și valorile existente în redacție.

La 1 decembrie, presa anunță demisia lui C. S. din funcția de președinte al Sfatului Țării, în loc fiind ales Pan. Halippa.

1919 ianuarie - Curtea Marțială deschide acțiune împotriva foștilor „colaboraționiști”, o parte dintre ei fiind judecați în regim de urgență și condamnați. Printre potențialii învinuiți se află și fostul director al „Luminei”, al cărui domiciliu e percheziționat. Totodată, colegiul Facultății de Drept din Iași decide la 6 martie să-l suspende din învățământ pe profesorul absent de la catedră de peste trei ani. Presa anunță de mai multe ori arestarea lui, aceasta survenind, în cele din urmă, la 10 mai. După o săptămână, este mutat sub arest la Sanatoriul „Sf. Elisabeta”. Este pus în libertate la 8 iunie și, cu acordul primului-ministru I.I.C. Brătianu, primește un pașaport pentru a putea călători în străinătate.

Pentru a-și îngriji sănătatea, dar și cu gândul de a se expatria, C. S. pleacă la mijlocul lunii august în Elveția, la Lausanne. În lipsă, este ales, la începutul lui noiembrie deputat de Cetatea Albă (Akerman).

1920 - La alegerile din mai, i se pune candidatura la Soroca, dar nu este ales. Revine totuși în țară în iunie 1920, chemat de prietenii basarabeni pentru a întări partidul țărănesc, format între timp.

După o întrerupere de patru ani, „Viața românească” își reia apariția, fiind editată de societatea pe acțiuni cu același nume. C. S. face parte din asociație ca membru obișnuit. În partea a doua a anului, dă trei articole privitoare la situația internațională - *Pax britanica, O voce engleză despre Tratatul din Versailles* și *Consecințele economice ale Tratatului din Versailles*.

1921 - Candidează la alegerile parțiale organizate în județul Soroca, reușind să obțină un număr impresionant de voturi. În condițiile în care adversarii politici cer, în Parlament, invalidarea alegerii, rostește în 4 și 5 martie 1921 un discurs în care își explică și justifică atitudinea din perioada antebelică și din timpul războiului, discurs pe care îl va publica și în broșură, sub titlul *Un caz de conștiință*. Prestația oratorică extraordinară, dar mai ales sprijinul deputaților basarabeni și al celor antiliberali fac ca alegerea sa să fie validată.

La Congresul Partidului Țărănesc din 20 noiembrie este ales în delegația permanentă a comitetului executiv.

Din decembrie, colaborează cu articole pe teme politice la ziarul „Aurora” condus de dr. N. Lupu.

În editura „Viața românească” vede lumina volumașul *În literatură* (cel ce fusese pregătit în anii 1915-1916 pentru colecția dirijată de H. Sanielevici).

1922 - La alegerile pentru Adunarea Constituantă (1-7 februarie) este ales în patru județe basarabene. Pregătește pentru partidul său un anteproiect de Constituție, din a cărui expunere de motive publică mai multe fragmente în „Viața românească”. Anteproiectul nu este supus dezbaterilor, Partidul Țărănesc luând decizia de a nu participa la sesiunea parlamentară în care se va vota textul adus de Partidul liberal.

1923 - La Congresul din ianuarie al Partidului Țărănesc, nu mai este ales în delegația permanentă.

În iunie, un grup de profesori universitari ieșeni solicită reintegrarea în învățământ a fostului lor coleg. Ministrul va cere avizul unui raportor special numit, dar nu-și va însuși concluzia acestuia, conform căreia cel în cauză putea fi considerat demisionat, ci, până la judecarea lui, îl va trata ca suspendat din învățământ, situație în care nu putea preda, însă primea salariul cuvenit. Demersurile declanșează o nouă și încrâncenată campanie de presă împotriva fostului partizan al Puterilor Centrale.

C. S. face, în discursul la mesajul regal (20 noiembrie), o analiză minuțioasă a Constituției adoptate.

Continuă să dea la lumină în „Viața românească” alte file din „carnetul unui solitar” (*Viziunea lui Babouc, Utopia*). Începe, de asemenea, un foarte documentat studiu intitulat *Cauzele și perspectivele revoluției ruse*, continuat și anul următor, rămas totuși neterminat.

1924 - Se implică în tratativele dintre Partidul Țărănesc și Partidul Național având ca scop fuziunea lor. Va elabora principiile pe baza cărora se vor purta negocierile, acestea neducând însă pe moment decât la un pact de colaborare în opoziție.

1925 - La sfârșitul lui aprilie, așa-numitul „scandal de la Zgurița” (molestarea unor deputați basarabeni, între care Pan. Halippa și C. S., de reprezentanți ai administrației locale liberale) devine temă centrală în presă și, ca atare, dă prilej unei exacerbări a luptei politice. În Parlament, în legătură cu incidentul respectiv, primul ministru declară că nu va mai repeta gestul său de după război, de „a arunca vâlul uitării peste tot ce a fost scădere [în timpul conflagrației]”. C. S. e primit însă în audiență de Rege și, de asemenea, participă la Consiliul de coroană (din 31 decembrie) ce aprobă renunțarea prințului Carol la statutul de prinț moștenitor și recunoașterea acestui statut fiului său Mihai, după unele surse, fostul profesor de drept constituțional având o mare contribuție în redactarea documentului.

În cursul toamnei, dă la iveală, în „Adevărul literar și artistic”, alte eseuri sub genericul „din carnetul unui solitar” (*Anatol France...*, „*Decembriștii*”, „*Nemuritorul Israel*”)

1926 - În alegerile organizate la 25 mai de guvernul Averescu, C. S. candidează în trei județe (Soroca, Ismail și Cetatea Albă), fiind ales în toate trei. Dar partidul său, ca și cel Național, obține un rezultat slab, ceea ce le determină să reia „pertractările” de fuziune, în care un rol important revine deputatului de Soroca. Acesta, după ducerea lor la bun sfârșit, va redacta în linii mari și programul noii formațiuni - Partidul Național Țărănesc. Din cauza prejudiciilor pe care trecutul său le putea aduce imaginii partidului, nu i se dă un loc în organele de conducere.

1927 - La alegerile din 7 iulie, organizate de liberali și câștigate de ei, C. S. e ales din nou în Soroca și Cetatea Albă.

În „Adevărul literar și artistic” semnează mai multe „carnete”, care se opresc asupra câtorva dintre noii scriitori ruși (sovietici) - Andrei Bielâi, A. Kolontay, Panteleimon Romanov, Isac Babei.

1928 - C. S. se implică în campania de răsturnare a guvernului liberal, declanșată în ianuarie, rostind fulminante discursuri. Nu acceptă însă soluția luptei extraparlamentare, cu care cochetează unii dintre colegii săi.

1929 - C. S. exprimă o opinie diferită de cea a președintelui Partidului Național Țărănesc în chestiunea „dinastică”, divergența fiind cu greu estompată de ambele părți. Disensiuni mai grave apar în noiembrie, când Iuliu Maniu acceptă mandatul de a forma guvernul, în loc de a lăsa locul unui guvern neutru, care să organizeze alegeri libere. În ciuda aportului preponderent al „țărăniștilor” la victoria electorală, ei sunt defavorizați de către primul ministru, care privilegiază pe colegii „naționali”. C. S. este practic marginalizat, neîncredințându-i-se vreo sarcină pe măsura locului său pe eșichierul politic. Pentru a nu pune în pericol unitatea partidului, liderul basarabean acceptă situația, dar își asumă public sarcina de a monitoriza demersurile guvernului și administrației într-un respectarea legalității și democrației. În parlament, pledează împotriva proiectului guvernamental privitor la „descentralizare”, dar teza sa este considerată inoportună. Un succes moral înregistrează când, în ciuda opoziției făcute de către adversari (între care și trei generali ce se ilustraseră în timpul războiului), i se recunoaște îndeplinirea condițiilor cerute pentru a deveni senator de drept, el optând totuși în final pentru calitatea de deputat. În schimb, soluția avansată de el în criza survenită prin descompletarea regenței, acceptată inițial de liderii partidului și pentru care întreprinsese toate demersurile necesare, nu e finalmente adoptată, prin aceasta creându-se premisele unor evoluții primejdioase pentru democrație.

1930 - La o festivitate organizată în ziua de 28 martie pentru a marca împlinirea a 12 ani de la unirea Basarabiei, trei generali părăsesc sala în semn de protest la prezența în loja oficială a lui C. S. Incidentul ia proporții, când ministrul de Război în exercițiu, interpelat în Camera deputaților, își dă demisia, înainte de a răspunde, pentru a nu fi în situația de a reprobă gestul generalilor și, astfel, a crea o ruptură cu instituția pe care o reprezenta. În absența unei solidarizări a colegilor din fruntea partidului, C. S. își dă demisia din partid. Nu va ieși din viața politică, precum se dorea, ci devine liderul grupului independent al parlamentarilor basarabeni. Publică în mai-iunie în ziarul „Adevărul” un serial, sub titlul *Documentări și lămuriri politice. Preludii: Partidul Național Țărănesc și „Cazul Stere”*, tipărit de îndată și sub formă de broșură. Expunere a propriilor poziții ideologice, lucrarea are, totodată, și o componentă

memorialistică, precum și una pamfletară (îndeosebi în capitolul *Domnul Președinte*). Efectul politic și „literar” al lucrării este curând anulat de revenirea în țară a prințului Carol și recunoașterea lui de către Parlament, la 8 iunie, ca Rege al României. Republicarea, în aprilie-mai, în ziarul ieșean „Avântul”, a nuvelei *în voia valurilor* atestă cristalizarea intenției lui C. S. de a da la lumină un roman fluviu, axat pe biografia personajului principal din nuvela scrisă cu două decenii în urmă.

1931 - Grupul parlamentar condus de C. S. participă ca atare la alegeri, în cele din urmă transformându-se în partid de sine stătător, sub titulatura Partidul Țărănist-Democrat.

septembrie - Purcede la transpunerea în practică a intenției sale scriitoricești; primele două volume ale romanului sunt dictate publicistului L. Leoneanu, dactilogramele fiind ulterior transmise în vederea corectării și stilizării textului prietenilor și colaboratorilor de altădată - G. Ibrăileanu și G. Topârceanu, care însă, acum, sunt în imposibilitatea de a-i satisface rugămintea.

La 10 decembrie 1931, susține la cercul „Libertatea”, conferința *Elenismul și judaismul în civilizația umană*, publicată apoi atât în revista „Adam” (din 15 octombrie 1932), cât și ca broșură.

1932 - La 27 martie începe să apară „Zărilor”, organ săptămânal al noului partid, având ca director pe C. S., care semnează mai multe articole doctrinare - *Ce este țăranismul?*, *Proiectul de Program al Partidului Țărănist-Democrat din România*, *Condițiile progresului social* etc.

În luna februarie, în vitrina librăriilor apar primele două volume din romanul *în preajma revoluției - Prolog. Smaragda Theodorovna și Copilăria și adolescența lui Vania Răutu*. Succesul de public înregistrat este consolidat de o foarte bună primire din partea criticii literare. Solicitat să dea numeroase interviuri, autorul pregătește noi ediții, corectând și revizuiind textul, în paralel lucrând, în aceeași manieră, la continuarea romanului. Volumul al III-lea, intitulat *Lutul*, apare în cursul lunii octombrie.

La 8 decembrie 1932, ține la cercul „Libertatea” conferința *întâlniri fortuite*, reprodusă în primul număr din 1933 al „Adevărului literar și artistic” împreună cu prezentarea conferențiarului de către T. Arghezi.

1933 - În februarie ia ființă Partidul Radical-Țărănesc, rezultat din fuziunea formațiunilor conduse de C. S. și Gr. Iunian. Se încearcă o apropiere de alte grupări politice de stânga, precum Partidul Social-Democrat. La alegerile din 20-22 decembrie, câștigă din nou în județul natal.

La mijlocul lunii februarie, iese de sub tipar volumul al IV-lea al romanului - *Hotarul*. (Manuscrisul fusese revizuit în mare grabă de G. Topârceanu.)

1934 - Pentru a mări grupul parlamentar al partidului său, C. S. solicită iarăși mandatul de senator de drept. Cu prilejul validărilor, la inițiativa lui N. Iorga, au loc noi manifestări de ostilitate față de el, care îl și determină să nu mai participe la lucrările Senatului.

La sfârșitul lui octombrie apare cel de-al V-lea volum - *Nostalgii*, pentru a cărui „stilizare”, în iulie, fusese chemat la Bucov autorul *Parodiilor originale*.

C. S. întreține relații bune cu ambasadorul Uniunii Sovietice la București.

1935 - Următoarele două volume - *Ciubărești și în ajun* - apar, primul primăvara, secundul, către sfârșitul toamnei.

1936 - **martie** - Iese de sub tipar volumul al VUI-lea, *Uraganul*, pus pe hârtie de A. Byck și stilizat de Mihail Sevastos.

iunie 26 - C. S. se stinge din viață la Bucov. Corpul îi este incinerat pe **28** iunie, precum fusese ultima sa dorință, „fără discursuri [...] și fără necroloage panegirice”, în prezența mai multor apropiați. De față a fost și ambasadorul Uniunii Sovietice. În presă apar numeroase necrologuri și omagii.

1937 - „Viața românească” dedică un număr triplu omagierii lui C. S., în multiplele fațete ale personalității sale - fondator al poporanismului, director al revistei, inițiator al mișcării cultural-naționale în Basarabia, om politic și, nu în ultimul rând, romancier de prim rang al deceniului al patrulea.

1967 - C. Stănescu, în „Luceafărul”, și Paul Anghel, în „Gazeta literară”, inițiază procesul de „valorificare a moștenirii literare” lăsate de C. S., scriind, primul, despre „poetul geologicului”, cel de-al doilea despre relația acestuia cu „spațiul boreal”.

1972 - Ovid. S. Crohmălniceanu îi consacră în lucrarea sa *Literatura română între cele două războaie mondiale*, voi. I, un capitol (*Memorialistică deghizată și francă. C. Stere*).

1978 - Apare volumul C. Stere scriitorul al Virginiei Mușat.

1979 - Iese de sub tipar, la Editura Minerva, volumul C. Stere, *Scrieri*, ediție îngrijită de Z. Ornea.

1989, 1991 - Apare, la aceeași editură, *Viața lui C. Stere*, voi. I-II, de Z. Ornea.

1990- 1991 - Se retipărește la Chișinău, sub îngrijirea lui Vasile Badiu, romanul *în preajma revoluției* (în patru volume).

1991- 1993 - Romanul este reeditat și la București, de către Z. Ornea, în trei volume.

2010 - **iulie** - Iese de sub tipar C. Stere, **Opere**, I-II, *în preajma revoluției*, ediție îngrijită de Victor Durnea, studiu introductiv de Eugen Simion, postfață de Mihai Cimpoi, București, Academia Română, Fundația Națională pentru Știință și Artă (LXXXVI+1360+1632 p.)

O SINUCIDERE

Zilele acestea, a avut loc în Apus, în „inima lumii” - Paris -, cel din urmă act al unei „drame rusești”, al cărei început a fost în Răsăritul îndepărtat, în ocnele înghețate ale Siberiei.

Dacă e greu, îndeobște, de a traduce exact o lucrare literară, o poezie, de pildă, păstrându-i toată originalitatea sa, toată culoarea; dacă un străin niciodată nu poate pricepe pe deplin geniul și cugetarea unui scriitor de altă limbă, cum vor putea europenii să pătrundă pe deplin psihologia cu totul particulară a unei drame dintr-o viață atât de străină pentru dâșii?

Trebuie să *trăiești* viața, s-o *simțești* tu însuși, pentru ca să înțelegi dramele și tragediile ei. Dar psihologia rusească e tot atât de deosebită de cea europeană ca și bazele politice și economico-sociale ale Rusiei și celelalte Europe!

Cred, totuși, că această dramă are și un interes general și de aceea îndrăznesc să o desfășor mai pe larg și amănunțit cititorilor „Muncei”.

La 1885, în Varșovia, vechea capitală a Poloniei, după o batjocură de judecată (procesul grupului „Proletariatul”), au fost spânzurați patru oameni, iar șaptesprezece condamnați la muncă silnică. Judecătorii fuseseră aleși dintre militarii „credincioși” și ședințele acestei „curți extraordinare” fuseseră secrete, ca în toate procesele politice din Rusia.

Cu toate că preveniții și condamnații erau ținuti într-o izolare desăvârșită, totuși, în Siberia, deportații politici au găsit chip să comunice între dâșii și să capete mărturisiri prin scris și prin grai - mărturisiri întemeiate pe fapte neîndoielnice -, din care ieșea lămurit că unul din cei ce au luat parte la procesul din Varșovia, *Handelsmann*, a fost condamnat ca *trădător* de către toți tovarășii săi de proces. *Handelsmann*, pentru slujbele sale aduse guvernului în această afacere, s-a folosit de o însemnată micșorare a pedepsei, așa că, în loc de muncă silnică, a fost trimis în Siberia ca simplu „deportat pe calea administrativă” pe cinci ani. În Siberia, și administrația, și toți deportații ceilalți nu-l considerau decât ca un renegat și trădător; și *Handelsmann* n-a făcut nici un pas care ar fi putut dezminți condamnarea generală. Dimpotrivă, purtarea sa și chipul cum se purta administrația față cu el dovedea[u] și mai mult că cei cari l-au condamnat aveau dreptate.

Intre alți deportați politici din Siberia era și un tânăr polon, *Ludwig Sawicki*, eroul dramei din Paris, care făcea, și el, parte din grupul socialiștilor-revoluțio-

nari „Proletariatul”. Dar însemnătatea lui pentru partidă n-a fost descoperită de guvernul rusesc și el a fost deportat cu alt prilej și din alte pricini.

Au trecut vreo câțiva ani și Handelsmann, împlinindu-și anii de exil, a dispărut nimenea nu știa unde. Sawicki, sfârșindu-și și el pedeapsa, s-a dus la Paris să-și continueze studiile, întrerupte prin închisoare și exil. Dar care nu-i fu mirarea când întâlni pe Handelsmann, sub masca unui emigrat polonez, *Bronislawski*, dându-se, într-un cerc de emigranți din Rusia, drept revoluționarul cel mai înfocat. Sawicki dădu îndată pe față pe trădătorul mișel, care cu siguranță că acum se ivise aicea în calitate de spion și agent rusesc plătit. Handelsmann protestă și se prefăcu că este nevinovat și batjocorit pe nedrept. El recunoscă că nu este polonul Bronislawski, ci evreul Handelsmann și recunoscă, de asemenea, faptul că toți tovarășii săi de proces și exil [i]l priveau ca pe un trădător. Dar el spuse că acuzarea de trădare este neîntemeiată și că purtarea tovarășilor săi față cu dânsul ar avea ca pricină niște ure josnice și personale - deci, spunea Handelsmann, afirmările lui Sawicki nu-s decât niște calomnii răutăcioase. În sfârșit, el ceru să se judece chestia de tovarășii emigrați și, punând înaintea ura națională dintre ruși și poloneji, el ceru, ca evreu polonez, să fie judecat de emigranți poloneji.

Sawicki era atât de încredințat de dreptatea cauzei sale, încât n-a stat nici o clipă la îndoială de a primi toate condițiile puse de Handelsmann.

Judecătorii, prin urmare, (în număr de cinci), au fost aleși dintre emigranții poloneji cari părăsiseră Rusia de mult și cari, negreșit, uitaseră multe din condițiile speciale în care sunt siliți revoluționarii din Rusia să lucreze. Mai mult: juriul n-a fost alcătuit numai din socialiști. Sawicki însă, având încredere nemărginită în dreptatea sa, nu-i puse lui Handelsmann nici o pedecă.

La 9 februarie trecut, judecătorii s-au întrunit pentru cercetarea afacerii.

Sawicki și martorii (trei foști deportați la Siberia) au făcut din capul locului următoarea declarație:

„Toate actele în procesele politice fiind secrete și înmormântate în arhivele jandarmeriei politice, nu se pot aduce documente autentice pentru dovedirea trădării într-un asemenea proces. A cere pentru asta acte autentice *ar însemna a hotărî, în principiu, neputința pedepsirii trădătorilor și a dezarma față cu ei pe revoluționarii credincioși.*

Aceasta-i și cauza pentru care revoluționarii din Rusia sunt siliți a se mulțami cu mărturiile celor cari au luat parte la proces ca preveniți.

Pentru chestia de care ne ocupăm aicea, sunt scrisori de-ale tovarășilor de proces ai lui Handelsmann, sunt mărturisiri scrise și orale de ale deportaților cari au avut prilejul să citească scrisorile (din temnița varșoviană numită „Pavilionul”), acei cari au fost, mai pe urmă, spânzurați sau trimiși la muncă silnică; mulți chiar au vorbit personal cu acești din urmă, întâlnindu-i în vreo închisoare. Este, în sfârșit, și un anunț oficial într-un ziar revoluționar rusesc, în care Handelsmann e declarat trădător și renegat.

Din toate aceste se vede lămurit că Handelsmann a fost condamnat pentru trădare de către toți tovarășii săi de proces în unanimitate și că tovarășii săi de exil au recunoscut iarăși cu unanimitate această condamnare, pe care relațiile sale cu administrația siberiana au consfârșit-o mai mult.

De aceea Sawicki și martorii roagă pe judecători a se mulțumi numai cu constatarea acestor fapte dovedite și a nu cerceta în fond dacă este bine întemeiată condamnarea lui Handelsmann de către cei acuzați în procesul „Proletariatului”, căci ei, martorii, nu pot primi revizuirea hotărârii celor cari, prin toată viața lor plină de abnegație și jertfe și chiar prin moartea lor în furci sau „moartea vie” în minele Siberiei, au dovedit că sunt soldați sinceri și devotați ai revoluției sociale și deci nu-s niște oameni ușori, cari să poată învinovăți pe cineva, fără temei, de o crimă atât de grozavă, ca aceea a trădării. Afară de acestea, o asemenea revizuire nici nu-i cu putință până la publicarea tuturor actelor, lucru ce nu se poate întâmpla decât după o revoluție. Deci condamnarea lui Handelsmann de către tovarășii săi până atunci poate și trebuie să fie decisivă și definitivă.

Altmintrelea, dacă s-ar admite principiul cerut de Handelsmann, s-ar pune în primejdie toată mișcarea revoluționară din Rusia din pricina lipsei de orice garanție împotriva trădătorilor.”

Cu toate acestea, judecătorii înclinău să judece afacerea în fond (după acte autentice ale procesului din Varșovia). Sawicki și martorii protestează și cer ca protestarea lor să se treacă în procesul verbal. Atunci toți pleacă acasă fără să mai facă ceva. Handelsmann-Bronislawski triumfă, crezând terenul câștigat și duce obrăznicia până la atâta, că prinde pe Sawicki pe stradă și-l palmuiește. Sawicki [i]i zmănțește bățul din mână și-l bate.

După aceasta Sawicki și-a pierdut cumpătul; începu să creadă (după cum spunea tovarășilor săi) că persoana sa devine o pedecă pentru sfârșirea afacerii în chipul dorit, că învinuirile lui Handelsmann cum că la mijloc sunt chestii personale vor fi crezute - căci cine-l va mai crede acum că el nu lucrează din ură personală? El declară în sfârșit că va ști să-și scoată persoana sa din cauză și că judecătorii vor să împedecă revoluția din Rusia.

Întorcându-se acasă, el [i]și regulează hârtiile, trimite o parte din ele la un prieten, sub pretext că așteaptă o percheziție,* se închide în casă, scrie câteva rânduri pe două bucățele de hârtie și se *otrăvește*...

Aceste două bucățele de hârtie, găsite de comisarul de poliție, coprindeau:

1. „Dragii mei tovarăși, eu nu mă pot purta almintrilea față cu trădătorii. Duceți până la sfârșit ceea ce am început și cercetați persoana lui Handelsmann. Luptați-vă cu toate puterile împotriva principiului primejdios pus de judecător. Mor, căci nu pot trăi când persoana mea începe să fie o pedecă pentru lucrul pentru care am luptat toată viața. Nu credeți că am pierdut încrederea în idealurile noastre, ale tuturor. Trăiască revoluția socială!” - „Dragă mătușă, dragă bunică, iertați-mă că vă supăr, mor. Nu pot mai mult, capul îmi amețește.”

(Cele din urmă cuvinte sunt scrise cu o mână tremurătoare, desigur, stricnina începuse să lucreze.)

2. „Ardeți tot ce veți găsi de cuviință.” (Asta, pesemne, a fost scris mai înainte.)

Acest sfârșit dureros a pricinuit o mișcare în opinia publică împotriva lui Handelsmann. Bătrânul revoluționar rus P.L. Lavrov publică o scrisoare, prin care arată lămurit că toți socialiștii ruși nu pot decât să împărtășească chipul de a vedea al lui Sawicki față cu Handelsmann. Presa franceză a arătat foarte mare băgare de samă și a publicat o mulțime de articole în sensul dorit, afară poate de unul sau două ziare. Handelsmann a fost nimicuit cu desăvârșire, a fost dat afară de la banca unde era funcționar, precum și de la redacția ziarului „Union” și, cu toate simpatiile guvernului republican pentru guvernul țarului, el a fost silit să părăsească Franța. Chiar prietenii săi cei mai buni i-au arătat ușa.

Prin moartea sa, Sawicki și-a ajuns scopul. Și înmormântarea fu o strălucită încununare a izbândeii sale.

Sicriul a fost împodobit cu o mulțime de coroane (de la „Socialiști poloneji și ruși uniți”, de la „colegii de exil în Siberia”, de la „studenți”, „studente”, „prietenii” etc, etc.) La mormânt au fost rostite cuvântări călduroase de către Lavrov și alți emigranți ruși, de un polon, de delegatul profesorilor Facultății de Medicină (a[!] căreia student fusese Sawicki); mulți profesori au trimis scrisori prin care arătau simpatiile lor; a vorbit și un delegat al grupului studenților socialiști francezi. Aceștia au venit cu steagul lor roș, ceea ce a produs un mare efect.

În jurul acestui mormânt abia închis s-au unit toți socialiștii ruși și poloni în simțiminte de indignare împotriva mișelului trădător și de admirare pentru credinciosul revoluționar.

O tristă izbândă...

Sfârșesc cu vreo câteva note biografice.

Ludwig A. Sawicki s-a născut în Kowno în aprilie 1863 într-o familie bogată din nobilimea polonă. Rămânând de timpuriu orfan, fu crescut de o mătușă a sa. Studiile de liceu le-a sfârșit în Varșovia și tot acolo a intrat în Universitate la Facultatea de Drept. Chiar în anul întâi el începu să aibă legături strânse cu capii revoluționarilor-socialiști din Polonia, uniți în grupul „Proletariat” (de pildă cu Warynski) și cu cari făcea propagandă între lucrători. În 1884 fii arestat (însă legăturile sale cu „Proletariatul” n-au fost descoperite, cum am zis, și arestarea sa a fost pricinuită de o neînsemnată „afacere studentească” și, după un an de închisoare preventivă, deportat pe cale administrativă pe cinci ani la Siberia.

Împlinindu-și pedeapsa și nemaiputând trăi în patrie din pricina prigonirilor neîncetate, el plecă la Paris și intră la Facultatea de Medicină, pe care nu o părăsi până la moartea-i pripită, 15 februarie trecut.

Izbânzile lui ca student erau strălucite și făgăduiau mult pentru viitor. Profesorul de anatomie, ilustrul Faraboluf (care a și trimis o scrisoare cu un

delegat la înmormântare) [î]i dăduse voie să lucreze în laboratorul său privat - o mare distincție pentru un student; el a lucrat și cu profesorul de histologie Duval.

Ca persoană morală, el atrăgea inimile tuturor cari-l cunoșteau. Caracter nobil și cinstit până la susceptibilitate, el era un adevărat tip de ceea ce se cheamă *rigorist*. Revoluționarilor el nu le îngăduia nici o abatere cât de mică de la cererile celui mai curat ideal moral, spunând că ei sunt datori a îndeplini în viața lor înalta morală socialistă. Cea mai neînsemnată greșeală în purtarea tovarășilor de luptă, cea mai neînsemnată călcare a conștiinței [î]l revoltau.

Cel ce scrie aceste rânduri a avut prilej de a cunoștea personal pe L. A. Sawicki și va păstra pentru totdeauna icoana luminoasă a acestui luptător credincios, care era „prea bun pentru lumea asta”.

Văzându-l, înțelegeai cum a putut să zică un american că revoluționarii ruși nu-s oameni ordinari, nici nu-s eroi de clișeu, ci niște urieși, niște titani (Rae, *The Contemporary Socialism*, New-York, 1884) sau, cum a zis un englez (Belfort-Bax, *The Ethics of Socialism*, London, 1890), că europenii de astăzi n-au de ce să caute idealul lor moral la începutul erei noastre în Palestina, dar mai degrabă și mai bine în zilele noastre, mai departe, la Răsărit, în fundul Siberiei înghețate.

Fie-ți țărna ușoară, prietene!

SOCIALIȘTII ȘI MIȘCAREA NAȚIONALĂ

Când o mișcare ca cea națională e atât de largă și întinsă, că cuprinde toate păturile sociale, începând de la țărani (cel puțin în Transilvania) și sfârșind cu miniștrii (iarăși, cel puțin „foști”), se înțelege de la sine că nu toți cei ce intră în această mișcare o fac împinși de aceleași interese. Putem înțelege și admite în această privință toate divergențele posibile. Ceea ce însă pricepem cu greu este faptul ca un partid să ia față cu această mișcare o pozițiune absolut negativă, ba chiar vrăjmașă.

Noi nu suntem dintre cei cari să nu vadă în socialiștii români decât niște nebuni, fantaziști sau speculanți, fără nici un rost în țara asta. „Evenimentul”, într-un șir de articole, a dezvoltat chiar ideea alianței între liberali și socialiști. De almințirea, punctul de vedere național liberal asupra socialismului în genere este cunoscut de toți și noi nu ne propunem, pentru momentul de față, ca scop discuția asupra principiilor sale. Din contra, presupunem - ca să localizăm discuția - că principiile socialiste sunt adevărul pur. Și cu toate acestea, nu înțelegem cum aceste principii pot justifica atitudinea răuvoitoare a socialiștilor noștri față cu mișcarea națională.

Principiile socialiste, în ceea ce privește chestia noastră, se poate [pot] exprima în câteva cuvinte:

1. în societatea actuală domnește lupta de clase.
2. Muncitorii din toate țările au interese comune, ei sunt frați între dânsii și vrăjmași de moarte ai tuturor claselor burgheze. Astfel, muncitorul român e frate cu cel maghiar și dușman al burghezului român și viceversa.
3. Tot ce fac clasele burgheze fac în interesul lor propriu și nu în cel al muncitorilor.

După cum am zis, nu vom discuta aceste principii.

Însă, mai întâi: dacă un guvern oarecare vra cu forța să deznaționalizeze un popor de trei milioane și comite pentru acest scop o mulțime de acte de violență, de nedreptăți, de fărădelegi, impun oare principiile socialiste indiferența față cu aceste fapte? Socialiștii engleji, împreună cu alți cetățeni engleji, au protestat contra persecutărilor evreilor în Rusia, socialistul *Burns* a înfierat în ședința *County Concil-ului* din Londra purtarea lui *Stanley* față cu negrii din Africa centrală, iar socialiștii germani au vestejit în Reichstag procedurile căpitanului *Mismann* (guvernator) în Africa de sud. Au oare românii transilvăneni

mai puțin drept la atențiunea socialiștilor români de dincoace decât evreii ruși și negrii la cea a socialiștilor engleji și germani? Socialiștii români, în mai multe întruniri, au protestat energic contra purtării mișelești a maiorului *Cocea* și contra atitudinii puțin lăudabile a guvernului nostru în această afacere față cu d. A. V. Beldiman, deși, desigur, d-sa nu e nici proletar, nici socialist. Sunt oare cele ce face guvernul unguresc fapte mai puțin revoltătoare decât palmele date de maiorul *Cocea*?... Și credem că, dacă socialiștii români ar protesta contra celor ce se petrec în Ungaria, asta n-ar jigni deloc pe muncitorii unguri, căci, cum o zic și socialiștii, nu muncitorii, ca clasă, sunt aci de vină.

Însă să lăsăm asta la o parte, să nu ni se zică că facem șicane de detalii și vom lua chestia națională în întregimea ei.

Ni se va zice că socialismul adevărat nu poate să fie decât *internațional*. Așa este. Însă ce însemnează internaționalismul acesta? Credem că ideea de înfrățire a tuturor popoarelor, unirea lor într-o familie pacinică și muncitoare și nicidecum dispreț sau indiferență pentru gruparea etnică căreia aparții.

Omenirea de astăzi, împărțită într-o multitudine de națiuni, este produsul unei lungi evoluțiuni și aceste particularități intelectuale și psihologice, în genere, care deosebesc o națiune de alta, ca un tip etnic particular¹ și între care limba ocupă primul rang, vor putea să dispară (dacă vor putea și mai ales dacă *trebuie* să dispară) iarăși numai prin o evoluțiune foarte lungă și foarte lentă, după veacuri și veacuri.

Pană atunci, a lucra pentru omenire, pentru progresul omenesc, însemnează a lucra în sensul unui popor determinat și pentru el.

Mai mult ceva. Nici un luptător politic cu idei înaintate, nici un novator nu poate lucra conducându-se de singura rațiune, fără un sentiment puternic, dominant. Intelectul dă direcțiunea acțiunilor noastre, *ne conduce*, însă sentimentele sunt ceea ce *ne împinge* la activitatea, ele sunt resortul oricărui act, intelectul li servește lor.² Și sentimentul, fără care nu poate fi nici un novator sincer, nici un luptător devotat, este *iubirea de oameni*. Ce însemnează însă *a iubi omenirea*. „Omenirea” este o noțiune abstractă, un ce nesizabil, materialul pentru construirea cărui a dat un hotentot alături cu un Giordano Bruno,

¹ Nu credem că cineva va contesta că națiunile au devenit *tipuri* deosebite. Asta se dovedește deja prin faptul că expresiunile ca „caracter englez, francez, german” etc. ne dau niște națiuni [noțiuni] foarte clare și exacte. Bazându-se pe faptul acesta, *Auguste Comte* vorbește de rolul care vor juca în regenerația spirituală a Europei fiecare din cele cinci națiuni „principale”: Franța, Italia, Germania, Anglia și Spania. (Vd. *Cours de philosophie positive*, v. VI, la finele lecțiunii LVII.)

² Acest fapt l-a silit pe un filosof și sociolog american *Lester F. Ward* - unul din cei mai mari sociologi „burgheji”, deși foarte puțin cunoscut în Europa - să nu-i dea locul intelectului în clasificăția sa a forțelor sociale, recunoscându-i numai puterea diriguitoare, ci nu cea „împingătoare” („Intelect is a directive power only, not a true natural propelling force”) Vd. lucrarea mare a lui *Ward: Dynamic Sociology*, New York, 1883, v. I, p. 12, 19, 486, 599,697, v. II, p. 100.

Newton sau Karl Marx. *De aceea iubirea omenirii nu se poate manifesta decât prin iubirea oamenilor concreți cari te înconjoară, prin iubirea poporului care te-a produs din sânul său.*

Când cineva zice că iubește omenirea fără ca să iubească nici un popor determinat, desigur că e un ipocrit și, în cazul cel mai favorabil, un ambițios. Ambițiunea însă când nu e căptușită de un devotament sincer și adânc pentru cauza poporului este un sentiment foarte primejdios: astăzi ea va inspira unui individ veleitatea de a fi „mântuitorul lumii”, iar dacă „nu merge” astfel, mâne îl va împinge să alerge după un portofoliu ministerial, neoprindu-se înaintea trădării fraților săi de luptă și lingușirii celei mai mârșave. Doamne, câte exemple de ast fel s-au văzut!...

Și socialiștii nu se pot dispensa de iubirea pentru poporul lor. Desigur că fapte ca acele ce se petrec uneori în Franția și la noi între socialiști sunt o abatere trecătoare, o eclipsă momentană a adevăratului internaționalism. Suntem bucuroși că tocmai acum putem să ne folosim de cuvintele unuia din conducătorii socialiștilor francezi, a lui *Jules Guesde*, părerile cărui coincidă cu cele zise de noi:

„Strigătul: *trăiască internaționala!* — zice el - nu poate însemna: *jos Franția!* sau: *jos Germania!* sau: *jos cutare ori cutare națiune!*... - *Ideea de patrie nu e cătuși de puțin atinsă de acel internaționalism care, văzând deja războaie civile în războaiele zise străine, între patrii și patrii, nu are altceva în vedere decât să domnească printre națiuni pacea... Fiind internaționaliști sau lăudându-se că sunt, socialiștii franceji nu încetează de a fi franceji, precum nici socialiștii germani nu încetează de fi germani. Ei nu părăsesc nici un jertfesc aglomerațiunile naționale cărora aparțin; dimpotrivă, urmăresc în comun bunul lor trai și liberarea lor... S-a mai pretins că în cazul când Franția ar fi iar în primejdie, socialiștii nu și-ar face datoria; și... s-a instruit de mai înainte procesul nostru de trădare. - Cu toate acestea mi se pare, și poate că nu sunt singurul, că frații noștri mai mari, comunarii de la 1871, au fost cei dintâi cari și-au plătit la Montretont și aiurea datoria către patrie. Un asemenea trecut e de ajuns ca să ne apere în contra unor ipoteze pe atât de injurioase, pe cât is de gratuite.”*

în numărul viitor vom continua.

II

Se poate obiecta că datoria de a iubi poporul nostru nu ne dovedește încă că trebuie să privim cu ochii buni mișcarea noastră națională, care n-are nici o analogie cu mișcările susținute de socialiștii germani, engleji, fi'anceji etc.

¹ Asemenea, citația finală din articolul precedent e luată din ziarul „Adevărul” (no. 1.601, de la 5 august 1893), care a reprodus-o din „Figaro”. [Nota apare, într-adevăr, în numărul următor (156), după o *Rectificare*” (Errata).]

N-are nici o analogie, așa este. Însă ne permitem să amintim un adevăr elementar. Cei ce vor să realizeze un ideal oarecare sunt obligați a se adapta condițiunilor speciale ale mediului în care lucrează.

Tactica oamenilor cari au aceleași idei și idealuri poate, deci, după împrejurări, să se deosebească mult. Un socialist german, transportat în Africa Centrală, desigur că ar lucra acolo cu desăvârșire altfel decât în Germania, fără ca să părăsească, cu toate acestea, idealul său. Și se poate că cel întâi lucru pe care el l-ar face acolo - dacă n-ar voi să șeadă cu manile încrucișate - va fi inventarea unui alfabet sau chiar... confecționarea pantalonilor pentru negrii săi prieteni. Asta nu e o simplă glumă. Desigur că socialiștii cei mai sinceri și devotați în toată lumea sunt cei ruși, cărora adese li se întâmplă de a fi transportați în mijlocul unor popoare sălbatice din nordul Siberiei. Și cei care au cetit măcar cartea americanului George Kennan (dânsul a trăit vro trei luni în Siberia), pot zice că ocupația acestor socialiști acolo seamănă mult cu inventarea pantalonilor...

Fără contestare, românii stau necomparabil mai sus decât niște oasteaci sau hotentoți (deși Emil de Laveley zice că casele țăranilor români îi aduc aminte locuințele sălbaticilor din Africa centrală). Cetitorii *Evenimentului*¹ știu că noi nu suntem dintre *acei cari ar nega dreptul* de existență partidului socialist român. Însă nu putem să nu insistăm asupra diferenței ce există din punctul de vedere *cultural* între România și Germania, de exemplu, unde s-a născut socialismul științific. Acolo socialiștii au găsit o cultură veche și puternică, o literatură bogată și frumoasă, o populație în care numai vro 24 dintr-o mie nu știe [știu] carte, cu o deprindere de a ceti rară. Iar cultura noastră e din cele mai primitive, literatura abia începe a se dezvolta și cu greu, căci *dintr-o sută știu carte abea 18* (în această privință, stăm mai rău chiar decât Rusia și Serbia¹) și acei citesc atât de puțin, că chiar într-un oraș ca Iași - a doua capitală a țării - nu există nici o bibliotecă „publică”!... (cea universitară nu poate conta, pentru că e pur științifică și nu e accesibilă tuturor). Socialiștii germani nici n-au putut să se gândească - cum nu se gândește la necesitatea aerului cel ce-l are îndeajuns ~ la multe la care românii sunt datori a se gândi. Socialiștii germani ieu cultura lor națională ca fapt, gata, se folosesc de ea ca de o armă de luptă, la noi ea este un ce încă de dorit și de dobândit.

Dacă e dovedită și chiar evidentă necesitatea dezvoltării culturale, nu mai puțin vădit este că, cât timp există diferite popoare în care la 1.000 sau chiar 10.000 numai unul știe și o altă limbă decât cea maternă, o cultură poate fi asimilată numai atunci când [e] așa să zicem *tradusă* în acea limbă, adică este *națională*. O vieată națională intensivă și bogată este chiar o condițiune *sine qua non* unei asemenea culturi. Aicea-i și însemnătatea mișcării naționale și tocmai pentru noi mai mult decât pentru românii subjugați. Dacă mai mult de jumătatea

¹ Vd. în această privință statistica publicată zilele trecute în „Evenimentul” no. 149.

poporului român trăiește în afară de hotarele României, se înțelege de la sine că dezvoltarea noastră culturală nu poate să nu depindă de starea culturală a românilor de peste hotare. Numai o inocență perfectă în istorie nu știe rolul care au jucat, de exemplu, transilvănenii în propășirea noastră culturală. Și altfel nu poate fi și în viitor - a lovi în ei însemnează a lovi în noi, în cultura noastră, a împiedica dezvoltarea ei.

În ultimul no. al „Muncei”, d. *Noir* zice că muncitorii români din Transilvania sunt mai mult apăsați de exploatarea economică decât prin faptul că se schimbă numele satelor românești. Desigur, faptul acesta în sine, luat izolat, e de puțină însemnătate. Însă el nu e decât un mic inel în întregul plan de deznaționalizare. Și-l rugăm pe d. *Noir* să binevoiască a gândi un moment ce s-ascunde sub acest cuvânt: „deznaționalizare” din punctul de vedere cel mai obiectiv, fără chiar să luăm în considerare sentimentul patriotic. Deznaționalizarea însemnează oprirea pentru un timp îndelungat a oricărui progres, căci e mai greu a măcina un popor decât grăunțele, astfel ca din români să iasă unguri. Trebuie să treacă sute de ani până ce numai se va uita limba maternă și se va învăța una străină. Și pierderea limbei încă nu atrage numai decât deznaționalizarea imediată (irlandezii, d. e., nu știu deja altă limbă decât cea engleză și cât de viu cu toate acestea e la dâșii sentimentul național și acum!), trebuie încă să fie chiar schimbat acel mod particular de a simți și de a gândi, care deosebește o națiune. Și tot timpul acesta nu poate fi vorba de o propășire activă și reală, pentru că toate forțele vii ale poporului vor trebui să se cheltuiască pentru această transformare; tot timpul acesta, cultura deznaționalizatorilor nu va fi încă accesibilă, iar cea proprie va suferi un proces de descompunere. Se vede că d. *Noir* niciodată n-a fost în Basarabia, ca să vadă în acțiune o politică de deznaționalizare, fără nici o pedică, fără nici un frâu, să vadă la ce stare de îndobitocire absolută poate fi redus prin această politică un popor, a cărui stare economică e poate de două ori mai bună decât cea a țăranului din România. El ar vedea atunci că centrul de gravitate nu stă în aceea că din „Noua Suliță” s-a făcut „Novo Sielița” (Satul Nou) și din „Bălți” - „Bielița” (Albușuri!)! Și în numele cărui drept se împune o asemenea degradare, această reducere de om la animal? Și noi să rămânem indiferenți față cu dânsa? Chiar când prin aceasta se împiedică cultura noastră proprie? Nu credem că orice ideal progresist ar putea să ceară acest lucru, fără să mai relevăm aci dreptul fiecărui popor de a se stăpâni și de a se cârmui pe sine însuși.

În numărul viitor vom arăta că cele spuse de noi nu pot contrazice întru nimic principiile socialiste.

III

Toate cele zise de noi nu pot contrazice întru nimic principiile socialiste, pentru că - mai întâi - mișcarea culturală-națională nu poate și nu trebuie să fie îndreptată în contra claselor muncitoare din Ungaria, Rusia etc.¹

Dacă se găsesc indivizi cari gândesc altfel, ei într-adevăr dovedesc puțină pricepere și e dreptul socialiștilor de a o arăta.

Pe urmă, ea nu compromite deloc teoria socialistă a luptei de clase, pentru că, chiar dacă presupunem că-i adevărat că burghezia face totul pentru sine și nimic pentru clasele muncitoare, deci, și în mișcarea națională, ea urmărește scopurile sale proprii - nu e mai puțin adevărat, după aceeași teorie, că proletarii sunt moștenitorii direcți ai burgheziei, că ei se vor folosi de toate fructele civilizației și culturai produse de dânsa. Și omenirea datorește mult în această privință „burgheziei infame”. Ea a creat pretutindenea cultura generală, progresul tehnic etc. Deși ea a urmărit scopurile sale, fără cele făcute de dânsa nu s-ar fi putut ivi și proletariatul organizat. Aici putem chiar găsi un sprijin în cuvintele lui *Bebel*, unul din căpităniile [sic] partidului socialist german, rostite de curând

¹ D. *Noir* se supără că studenții ieșeni, în telegrama lor de protestare adresată d-rului Rațiu, întrebunțează expresiunea „burghezia ungurească”. Noi nu știm pentru ce au făcut-o aceasta studenții; poate e un simplu *lapsus calami*, poate ei au reprodus numai pur și simplu expresiunea *subliniată* în toate corespondențele și telegramele „Tribunei”, desigur bine informate, despre turburările din Turda. De altminterile, faptul că aceste turburări se conduc de *burghezimea* ungurească nu poate fi tăgăduit. În orice caz, e absurd să se ceară de la studenții ieșeni, ca și de la noi ceștialți „burgheji infami”, ca noi, pentru că nu putem să nu recunoaștem faptul cum este, să arborăm drapelul roș. D. *Noir* nu poate să o ceară aceasta, chiar dacă ne arată că socialiștii unguri ar dori să dea autonomia Transilvaniei. Mai mult ceva, faptul acesta n-ar putea da nici un temei socialiștilor români să vrajmășească mișcarea națională, pentru că ea urmărește un scop care intră... și în programul socialiștilor! Precum, d. e., și socialiștii ruși nu vrăjmășesc mișcarea revoluționară liberală în Rusia, pentru că emanciparea politică intră și în programul lor, din contra, tocmai faptul acesta îi silesc [sic] să o sprijinească. Pe urmă, îndrăznim să-l întrebăm pe d. *Noir* cum gândește d-sa: ce va izbuti mai degrabă socialismul în Ungaria sau mișcarea națională în Transilvania? Ni se pare că în această privință nu mai poate fi nici o îndoială. Ce temei dar poate exista pentru a vrăjmași o mișcare, care va aduce mai degrabă oarecare înlesniri pentru populațiunea română din Ungaria (afară de aceasta va avea o influență mare, cum am arătat în text, asupra dezvoltării culturale a întregului neam românesc). Aceste înlesniri nu se pot tăgădui și noi putem aci să ne sprijinim pe cuvintele publicistului german *Kautsky*, al cărui marxism ortodox nimene nu-l va pune la îndoială. Într-o recenziune asupra *Replicei*, dânsul zice că apăsaerea națională, desigur, *înăsprește mult exploatarea economică în Transilvania*. (Din nefericire, noi n-avem la îndemână no. revistei „Die neue Zeit”, în care a fost publicată această recenziune, însă răspundem pentru exactitatea celor zise). Nu trebuie să uităm și faptul că în Transilvania nu există burghezie capitalistă, adică burghezia propriu-zisă română. I (Vd. în această privință articolul menționat "a i jos în text *Iridenta română*). A zice în asemenea condițiuni celor ce sufăr procedurile de deznaționalizare „așteptați, răbdați până la victoria definitivă a socialiștilor unguri sau ruși” însemnează a manifesta cruzimea celui care nu suferă pe spatele sale unor experimente de ăst soi.

în Reichstag (cu ocazia discuției „despre statul viitor”, la care și trimitem pe cetitorii noștri, dacă doresc amănunțele).

Mai mult ceva. Ca „burghezi infami” ce suntem, ne permitem a-i lua apărarea, fără, credem, ca socialiștii să poată a ni împuta ceva pentru aceasta. Burghezia a dat pretutindenea partidului socialist pe conducătorii lui cei mai marcanți. Dacă socialiștii pot susține că burghezia, ca clasă, urmărește totdeauna foloasele ei proprii, ei nu pot nega că *burghezi izolați* pot să se devoteze cauzei poporului; chiar când ei, dintr-o cauză oarecare, nu împărtășesc idei socialiste (rămânând socialiștilor dreptul de a afirma că aceasta se poate întâmpla numai cu oameni proști sau incuți). Asta se întâmplă chiar în Anglia, unde lupta e mult mai înăspriată și conștiința de clasă mult mai dezvoltată, ca într-o țară capitalistă *par excellence*, decât la noi. E de ajuns să cităm pe profesorul *Ruskin* și, mai ales, pe *Toynbee* (fundatorul vestitului *Toynbeehall*), care și-a sacrificat și vieața în dorința de a servi cele mai inferioare pături ale populațiunii din Londra. Credem că nimene nu va contesta devotamentul lor sincer și nemărginit pentru popor, deși ei n-au fost socialiști. (Curente asemănătoare se află și în alte țări, de exemplu cel al „eticilor” în Germania, fără să mai vorbim de „poporaniști” în Rusia.) Nu numai acei burghezi cari au *devenit* socialiști au monopolul de o iubire sinceră și devotată pentru poporul lor (asta se înțelege de la sine, pentru că înainte de a *deveni* socialist, un burghez trebuie să fi avut aceleași sentimente, fără să capete încă ideile socialiste; altul poate să nu le capete niciodată și noi contestăm dreptul de a suspecta sentimentele sale, numai din cauza asta). Numărul acestor burghezi în România este, credem, destul de mare, ca ei să poată da mișcării naționale un caracter, așa să zicem, *poporanist*, sacrificându-și forțele intereselor poporului nostru.

* * *

Ni se poate zice că partidul socialist, *ca atare*, nu poate participa la mișcarea națională, pentru că are mult de lucru cu totul de alt soi și de cea mai mare importanță, care îi absoarbe toată activitatea. Răspundem că și nici un alt partid la noi, ca atare, nu participă și nu poate participa la această mișcare, fiindcă scopurile pentru care se formează partidele politice sunt cu totul alte. Deci nu se poate cere asta de la partidul socialist. Ceea ce însă noi am dorit să dovedim este că socialiștii *nu trebuie să fie contra* acestei mișcări ca uneia ce poate aduce foloase mari întregului popor românesc. Să judece alții dacă am putut-o dovedi.

Aicea trebuie să spunem că se pot aduce două argumente serioase contra mișcării naționale:

1. Că ea poate să compromită alipirea României la Tripla Alianță, făcând astfel jocul țarismului rusesc, care amenință viitorul Europei civilizate întregi, ca și cel al neamului nostru.

2. Că până acuma s-a făcut prea puțin pentru cultura poporului în hotarele României; astfel, mișcarea pentru „unitatea culturală a **tuturor** românilor” a fost prea unilaterală și superficială (dacă vom lăsa la o parte încercările d-lui Dobrescu-Argeș etc.)

Despre aceasta vom vorbi altădată, mărginindu-ne acum numai cu relevarea faptului că aceste argumente nu zic nemica contra mișcării naționale *în sine*, ci numai contra *direcțiunii greșite*, care eventual poate să-i fie datja] în unele locuri.

Două cuvinte și sfârșim. Credem că d. Noir și cei cari împărtășesc vederile d-sale nu reprezintă părerea oficială a partidului socialist român, deoarece unul, probabil, din cele mai serioase articole în literatura noastră despre chestia națională, *Iridenta română*, a fost publicat în „Contemporanul”, redactat de d. /. *Nădejde*. În orice caz, vom ceti cu atențiune toate lămuririle în această privință.

RĂSPUNS D-LOR V. STUPU ȘI DONIROFF

(In chestia mișcării cultural-naționale)

La articolele mele *Socialiștii și mișcarea națională* au răspuns din partea socialiștilor dl. *Doniroff*, chiar în „Evenimentul” (no. 162-164), în trei articole cu același titlu, și dl. *V. Stupu*, în ultimul no. al „Muncei” (articolul *O nedumerire*, no. 26).

Cu acest din urmă vorba-mi va fi scurtă. D. Stupu mă ia în zeflema. Sunt bucuros că i-am ocazionat oarecare distrație între marile sale preocupări cu salvarea omenirii dintr-această „alcătuire socială păcătoasă”. Recunosc că e un om de spirit, însă nu mă voi duce după d-sa, ca să lupt pe acest teren, necontestându-i - dacă asta-l măgulește - laurele priorității în această privință. Mă voi mărgini cu relevarea faptului că d. Stupu nu îmi face *nici o obiecțiune de principii*. Mai mult ceva. Articolul d-sale îl ieu drept un angajament, că *nu va fi contra* unei mișcări cultural-naționale care ar avea caractere despre care am vorbit în articolele mele. Pe urmă, îi voi atrage atențiunea că cuvintele „în sine”, întrebunțate într-o limbă familiară, n-au acel[ași] sens ca într-un tratat de metafizică și nu-s nici într-un raport cu „lucrurile în sine”; ele însemnează pur și simplu că cutare sau cutare caracter nu e strict necesar legat cu vrun fenomen determinat, care poate să aibă ființă și fără acest caracter. În acest sens am și vorbit de mișcarea națională în sine. D. Stupu n-a dovedit că mișcarea cultural-națională în direcțiunea a căreia apărare am luat asupra-mi nu e posibilă. D-sa nici n-a putut să o facă aceasta, pentru că e *un fapt real* că între studenții ieșeni, de exemplu, există o tendință pronunțată într-acest sens. Suntem bine informați că la întrunirea studenților în care a fost ales comitetul de 6 pentru mișcarea națională, un student a rostit un discurs în sensul dorit și a fost viu aplaudat de toți colegii asistenți. Delegații studenților bucureșteni au aderat și ei la părerea colegilor lor ieșeni.

Ni se zice că și la congresul de la Buzău se va ținea o conferință tot într-această direcțiune poporanistă și se vor formula rezoluțiuni corespunzătoare¹ Să aibă dar d. Stupu puținică răbdare și să nu mă învinuiască prea de timpuriu că am făcut o excursiune în „lumea numenelor”. Pentru dânsul ar trebui să fie semnificativ deja faptul că articolele mele au fost publicate într-un ziar

național-liberal *neiscălite*, adică că eu am vorbit în numele ziarului (asta ar fi putut să-i explice întrebunțarea pluralului pronumelui personal și să-l dispenseze de o aluziune - pe atât de răutăcioasă, pe cât de gratuită - la grandomania mea). Atât cu d. Stupu.

D. Doniroff [î]mi va da mai mult de lucru. Dacă d. Stupu e zeflemist, d. Doniroff e furios. D-sa mă face un „cap de naționalist” care nu poate pricepe adevărurile științifice, un burghez ce nu poate cugeta logic; că eu, deși mă pretind că pricep progresul omenirii, nu pot măcar înțelege cuvintele lui *Bebel* etc. D. Doniroff ia un aer de salvator al socialismului, pe care a[-l] ataca nici nu intră în scopul articolelor mele. Mărturisesc că îmi pare rău de atâta animozitate din parte-i¹. De bună voie, eu - cu toate că nu-s deloc membru al partidului socialist și am scris într-un ziar național-liberal - m-am hotărât, dintr-un spirit de împăciuire, să nu ies din limitele teoriilor socialiste și să dovedesc unora dintre socialiști că atitudinea lor vrăjmașă față cu mișcarea cultural-națională a studenților ieșeni nu se poate baza pe aceste teorii. Eu chiar am presupus că ei nu reprezintă părerea oficială a partidului socialist, ceea ce acum pot să și afirm pozitiv, bazându-mă pe raportul delegaților români la congresul internațional socialist din Zurich.

Acest raport, publicat în ultimul no. al „Muncei”, m-ar putea chiar dispensa de polemică cu d. Doniroff, ar fi de-ajuns să-l citez. Însă răspunsul d-sale ne-a uimit din mai multe puncte de vedere. Poziția mea a fost destul de grea: am fost silit să fac deducțiuni din niște teorii [pe] care nu le împărtășesc, cum am zis, ca să localizez discuțiunea. Am crezut că aceste teorii, cum au fost ele formulate de conducătorii socialismului internațional, le știu destul de bine, pentru că astăzi orice cetățean conștient de datoriile sale trebuie să știe revendicările maselor proletariatului organizat, chiar când nu le împărtășește, pentru ca să le combată în perfectă cunoștință de cauză. Făcând deducțiuni relativ la mișcarea cultural-națională, altă vorbă, eu am putut ușor face vro greșală, ca un om nedepins a mânuii teoriile socialiste. De datorita socialiștilor era să-mi arate această greșală și să dovedească că principiile socialiste nu sunt compatibile cu mișcarea culturală națională, ceea ce, pentru un național-liberal, de exemplu, n-ar fi decât un nou argument contra ideilor care el, și fără de asta, nu le împărtășește. Atâta tot.

Care dar îmi fu mirarea mea, când am văzut că d. Doniroff sau se mărginește cu afirmarea principiilor pe care *înadins* nici nu le-am atacat, fără să dovedească că deducțiunile mele sunt greșite; sau când face deducțiuni, le face din niște principii care... nu sunt socialiste, adică nu pot fi recunoscute de socialismul științific... Prin acest fapt, lucrul se complică în modul cel mai straniu.

D. Doniroff, care apare ca apărătorul socialismului, nu-i știe teoriile și eu, care de la început am declarat că nu-s socialist, sunt silit să i le explic!...

¹ Vezi „Evenimentul” no. 155-157.

Fără să mai vorbim aci de încercările d-lui *Dobrescu-Argeș*.]

¹ Însă asta îmi dă drept și mie să fiu mai aspru cu d. Doniroff.

însă sunt dator să o fac, fiindcă d. Doniroff vorbește în numele „unui număr de studenți”, deși nu cred că cineva l-a autorizat pe d-sa la aceasta, pentru că ar fi un lucru trist dacă articolele d-sale sunt expresiunea cea mai înaltă a socialismului studențesc ieșan...

Vom lua mai întâi din articolul d-lui Doniroff un exemplu foarte eloquent, care ni va arăta cât de bine e înarmat d-sa și cum știe mănui teoriile socialiste.

În articolele mele am zis că omenirea datorește mult burgheziei, că ea a creat cultura generală, progresul tehnic etc. și că, fără cele făcute de dânsa, nici n-ar fi fost posibil proletariatul organizat, care o va moșteni, după teoriile socialiste.

D. Doniroff îmi răspunde:

„Un alt argument de mare însemnătate pentru autorul articolului din *«Evenimentul»* e atribuirea unui drept (n-am zis nici un cuvânt despre *dreptul!*... N. C. S.) și merit clasei burgeze de a fi stabilit progresul tehnic, cultura generală etc... Noi îi contestăm absolut acest merit și *ne mirăm cum cineva, pretinzând că pricepe progresul făcut de om*, a putut vedea numai atât în mersul istoric al omenirii". Pe urmă, d-sa zice că progresul intră în planul general al unei lente evoluțiuni a omenirii", că „e un produs al evoluției, executat prin oameni, în mod fatal (?) și nu de burghezi prin voința lor" și sfârșește că eu n-am înțeles cuvintele lui Bebel pe care mă sprijinesc...

Îmi pare rău că d. Doniroff nu și-au dat măcar osteneala să recitească discursul lui Bebel pe care l-am citat. Acolo el ar găsi următoarele declarații: „asta e cea mai mare *laudă* ce se poate aduce burgheziei, acest reprezentant al societății burgeze. Da, *burghezia a adus, ca nici o altă clasă, o dezvoltare revoluționară colosală în toate domeniile științei omenesti!*... Suntem *moștenitorii dumneavoastră!*" („Munca", no. 19) Vedeți, d-le Doniroff, că chiar cuvântul „moștenitorii", care v-a supărat, l-am luat de la Bebel, iar mai jos: „Este iarăși marele avantaj al societății burgeze *de a fi adus la niște proporții foarte mari dezvoltarea tehnice, a mașinismului și aplicarea științelor naturale la procesul de producere, la căile de comunicație etc!*... Societatea burgeză a făcut acest *minunat progres la dezvoltarea materială și spirituală și în mergerea mai departe a dezvoltării ei va face și mai mult!*" („Munca" no. 23), încă în alt loc: „societatea burgeză este cea mai bună din toate societățile care au existat *pană acum!* și că „numai după dânsa va fi posibilă o societate socialistă" („Munca" no. 18 seq.).

Asta zice, d-le Doniroff, în ședința parlamentului, în numele celui mai puternic și mai bine organizat partid socialist în toată lumea, unul din șefii săi recunoscuți. Asta e și o teorie generală a socialismului științific, pe care d. Doniroff va putea să o regăsească în *Manifestul comunist* de **Karl Marx** și în *Herrn Duhring's Umwälzung der Wissenschaft* de **Fr. Engels**, în *Socialismul științific și utopist* tot a lui (cartea asta e tradusă în limba română și nu e decât trei capitole din cea precedentă, editate separat) și în cartea ginerelui lui Marx, englezului **Ed. Aveling Student's Marx** etc. etc. D. Doniroff ar trebui să știe că teoria asta e

conținută implicit și în *Programul partidului social-democratic român*, în care el va putea ceti că „burghezimea europeană... a ridicat imens producțiunea", a ridicat imens rodnicia muncii omenesti „și astfel a pregătit puțința unui trai mai bun pe baze sociale mai drepte" și acest program învinuiește tocmai burghezia română că ea „n-a creat nici fabrici, nici cultură științifică a pământului" ca cea europeană.

A zice, ca d. Doniroff, că toate aceste au fost săvârșite nu de burghezie, ci de „evoluția lentă a omenirii", n-are, să mă ierte d. Doniroff, *nici un sens*, pentru că asta ar însemna a crea din „evoluția omenirii" un fetiș și i s-ar recunoaște o existență independentă de oameni, de activitatea omenească; atunci când adevărul este că evoluția omenirii, în ultimă analiză, nu e decât evoluția acțiunilor omenești și, în diferitele faze ale evoluției, diferitele clase predominante îi determină caracterul. Cuvintele d-lui Doniroff, că aceste acțiuni se determină nu prin „propria voință", ci prin cauze anumite, iarăși sunt lipsite de orice sens științific. Ce înțelege d. Doniroff sub „propria voință"? „Liberul arbitru"? Apoi, știința modernă de mult a aruncat acest monstru metafizic peste bord și el nu există decât în capetele metafizicilor și ale misticilor. Adevărul științific, că acțiunile omenești nu sunt cauzate - iată așa din senin - de o „proprie voință" metafizică, ci, ca și însăși *voința reală*, sunt determinate de *condițiuni reale*, nu dă d-lui Doniroff mai mare drept să tăgăduiască misiunea civilizatoare a burgheziei în trecut, decât de acela de a nega meritele unui *Newton*, *Darwin* sau *Karl Marx* pentru descoperirile și teoriile lor științifice. Pentru că și aceste teorii au fost determinate de „o evoluțiune lentă a omenirii", pentru că voința geniilor omenești nu apare din senin, ci e supusă condițiunilor și cauzelor determinate... Asemenea negare e o concluziune necesară a teoriilor d-lui Doniroff, care sunt fataliste, fetișiste, ce vrați, numai socialiste și cu atât mai mult științifice nu sunt. Și îl învit pe d. Doniroff să-mi arate o singură lucrare socialistă *de o valoare științifică* (pentru că de altfel d-sa va pretinde că și scrierea d-sale e o lucrare socialistă) care să înfățișeze misiunea istorică a burgheziei altfel decât am făcut-o eu, un „burghez naționalist"...

Acum, judece cetitorii cine dintre noi nu înțelege cuvintele lui Bebel și nu poate concepe adevărurile științifice, iar mâne, când voi reintra în chestia mișcării culturale-naționale, se va vedea „a cărui cap cugetă mai logic"...

La revedere mâne, d-le Doniroff!

II

Cum am zis, d. Doniroff mai mult se ocupă de formularea sau, mai bine zis, cu perifrizarea diferitelor principii socialiste (cum d-sa le înțelege câteodată am arătat ieri), fără să lămurească de unde rezultă că aceste principii justifică vrăjmășirea mișcării cultural-naționale a studenților ieșeni. În frazeologia-i nebulosă cu greu se poate găsi câte un argument mai serios. Așa, în câteva fraze

subliniate la începutul și în câteva cuvinte la sfârșitul articolului d-sale, se poate presupune sensul cum că mișcarea culturală ar fi o mișcare pur idealistă și n-ar avea nici o bază materială, ceea ce, după principiile socialiste, ba chiar și în genere științifice, ar condamna-o la sterilitate. În alt loc, în câte¹ s-ar crede că d. Doniroff are temeri că simpatiile socialiștilor pentru această mișcare să nu întunece cumva în mințile muncitorilor antagonismul care există între clasele muncitoare și cele superpuse.

Aceasta, desigur, din punctul de vedere socialist, ar fi un rău foarte mare și pururea de evitat.

Aceste sunt două argumente din cele mai puternice, aduse - dacă nu mă înșel - de d. Doniroff. Le vom cerceta unul după altul, fără să ieșim, conform hotărârei noastre, din limitele teoriilor socialiste.

Mai întâi, d. Doniroff nu va contesta, desigur, că tendința societăților actuale spre unitatea și independența națională se bazează pe interesele puternice a[le] păturilor sociale diriguitoare, care cârmuiesc în momentul de față destinele popoarelor. Iar cine vra scopul vra și mijloacele. Și este ușor de dovedit că cultura națională, puternică și bogată, e unul dintre mijloacele cele mai neînăturabile, o condiție *sine qua non* în această privință. Asta s-a și dovedit de mai multe ori. De exemplu, a dovedit-o în mai multe rânduri în scrierile și discursurile sale în diferite ocazii tocmai acel student, conferențiar la congresul din Roman, pe care nu știu pentru ce, așa din senin, l-a aninat d. Doniroff. Faptul acesta ar fi de ajuns să dea o bază materială solidă pentru mișcarea cultural-națională, însă, afară d-asta, la noi lucrează și toate acele cauze care au impus burgheziei europene o misiune civilizatoare.

Mai mult ceva. D. Doniroff înțelege prea îngust teoria materialismului economic în istorie. Această teorie, în scurt, se poate formula astfel: în fundul fiecărui fenomen social se găsește un fapt economic, un interes material. Progresul omenirii se determină de evoluțiunea formelor economice și de jocul intereselor materiale. Temelia edificiului social e organizarea economică, un oarecare echilibru nestabil al intereselor, încorporate în diferite clase sociale. Toate celelalte instituțiuni politice, juridice, ba chiar religiunea, morala și filosofia nu sunt decât niște construcțiuni posteroare, supra-construcțiuni, derivate, determinate în mod necesar de această bază economico-socială. Însă mi se pare că d. Doniroffuită că aceste supra-construcțiuni sau *fonne* sociale, odată crescute pe o *bază*² economică determinată, se dezlipesc de dânsa în oarecare grad și capătă o viață relativ independentă. Așa că se poate întâmpla ca *baza* economică a unei societăți evoluează, iar *formele* (supra-construcțiuni) sociale rămân îndărăt și nu se potrivesc cu noile condițiuni economice. De aci acele cataclisme și

¹ Posibil să fi fost sărite de zețar cuvinte sau chiar rânduri. (Nota edit.)

² Filosofia germană a consacrat în literatura de acolo distingerea între *forma* și *conținutul* sau *fundul* fenomenelor.

conflicte istorice, care se numesc revoluțiuni. (Marea revoluțiune franceză, d. e., se explică ca un conflict între formele sociale feudale și capitalismul modern.) De asemenea, într-o societate care trece printr-o fază inferioară a evoluției, pot fi introduse formele sociale ale unei societăți mai înaintate și astfel să-i grăbească sau chiar să-i schimbe întrucâtva mersul evoluției. (Asta, d-le Doniroff, e o teorie *pur socialistă*, deși acuma o împărtășesc și mulți sociologi burgheji. Dintre *autorii socialiști*, această parte a teoriei e mai cu relief dezvoltată de *Paul Weisengrun* în două cărți ale sale 1. *Die Entwickelungsgesetze der Menschheit*, Leipzig, 1888 și 2. *Verschiedene Geschichtsauffassungen*, Leipzig, 1890. Mi se pare că o deslușește bine și d. *I. Gherea*, însă neavând la îndemână scrierea d-sale nu pot verifica presupunerea asta.) Astfel au fost introduse în România instituțiunile politice și juridice europene. Chiar și socialismul s-a prins la noi tot în acest mod („planta exotică!“), însă numai socialiștii nu-i vor contesta vitalitatea pe acest temei (vezi și Programul partidului socialist român).

Așadar, chiar dacă n-ar fi adevărat cele zise despre baza materială a mișcării culturale în România și d. Doniroff ar avea dreptate că această bază nu există, totuși d-sa nu va putea găsi nici un sprijin în teoria materialismului economic, pentru că înrâurirea puternică a formelor culturale europene, pe care înrâurire d. Doniroff nu o va contesta la noi, ar da totdeauna destul de oameni doritori de a lucra în această direcțiune. Un fenomen analog s-a produs chiar în zilele noastre în Japonia, care, după mii de ani de stagnațiune, a fost redeşeptată la viață culturală.

Ce rațiuni dar pot avea *unii dintre socialiști* pentru a se opune încercărilor unei mișcări culturale numai pe temeiul că ea se conduce de burgheji? Nu se poate tăgădui că cultura societăților europene a fost creată de burghezime; nu se poate tăgădui că țara noastră e foarte înapoiată și că burghezia română n-a împlinit încă misiunea ei; nu se poate tăgădui că noi cu toții suferim mult de această stare de lucruri și chiar socialiștii se plâng în programul lor de dificultăți care li se creează prin acest fapt; nu se poate tăgădui, în sfârșit, chiar dacă li vom conceda socialiștilor că ei într-o zi vor veni la cârma destinelor noastre, că încă mult timp factorul social predominant în țara noastră va fi burghezia. D. Doniroff ar prefera oare să stăm locului în privința culturai până la izbânda socialismului în toată Europa, numai să nu recurgă la sprijinul „burgheziei infame“? Asta ar fi absurd, monstruos!

Însă aici ajungem la al II-lea argument la care face aluziune d. Doniroff-³u pot oare simpatiile socialiștilor pentru mișcarea cultural-națională, condusă de burgheji, să aibă de consecință întunecarea conștiinței antagonismului de clasă? Nu înțelege oare d. Doniroff că, dacă convergința de interese - deși motivele diferite - în orice punct a claselor muncitoare cu cele burgheze ar aduce cu sine acest efect, asta ar condamna de mult socialismul român la peire? În programul socialist stă votul universal, de exemplu. „Evenimentul“ a propus alianța la alegeri pe baza acestei cerinți politice. Nu vor vota așadar socialiștii

pentru liberali și radicali acolo unde singuri n-au șanse de izbândă? Și dacă vor vota, d. Doniroff crede că se va pune în primejdie conștiința de clase? Puțină încredere are d. Doniroff în vitalitatea socialismului!... Și votul universal nu e singurul punct unde interesele socialiștilor coincid cu cele ale partidelor burgheze; în programul lor găsim: protejirea industriei naționale, alipirea României la Tripla Alianță etc. Chiar socialiștii germani au votat la ultimele alegeri în unele circumscripțiuni electorale pentru radicali și aceștia, mai puțin, ce e drept, pentru socialiști, luptând împotriva militarismului.

Deci, chiar pe baza principiilor socialiste, acest argument al d-lui Doniroff n-are nici o valoare.

Mâne vom vedea alte argumente și vom dovedi cu acte justificative în mână că d. Doniroff nu reprezintă părerea oficială a partidului socialist în chestia cultural-națională. Prin aceasta vom încheia.

III

între altele, d. Doniroff repetă afirmațiunea d-lui Noir că lupta de clase nu permite socialiștilor o altă atitudine față cu mișcarea ce ne interesează decât cea vrăjmașă, însă d-sa nu face măcar vro încercare să răstoarne considerațiunile pe care le-am adus în articolele mele contra acestei afirmațiuni. Acuma pot numai adăugi la cele zise deja în această privință că faptul însuși că *interesele claselor muncitoare de pretutindene sunt aceleași, iar diferitele burghezii naționale totdeauna se vrăjmășesc* și au provocat toate războaiele în secolul XIX, faptul însuși acesta ne dovedește că atunci când burghezia, în lupta-i cu o altă, susține o cauză dreaptă în sine, socialiștii pot să-i simpatizeze până-ntr-atâta, întru cât cauza e dreaptă¹, fără să compromită lupta de clase și chiar găsind un sprijin moral în socialiștii „națiunei inamice”.

Un exemplu caracteristic vedem în atitudinea tuturilor burgheziilor europene, afară de cea franceză, față cu țarismul rusesc. Fără să mai relevz faptul că socialiștii ruși au dus lupta lor crâncenă contra despotismului cu banii burgheziei², nu pot să nu sublinieze aci următorul fapt, foarte curios: în Londra apare o revistă lunară, „Free Russia” (*Rusia liberă*), a cărei directori sunt celebrul socialist terorist S. Stepniak, care l-a asasinat pe șeful poliției de stat în Rusia, generalul Mezentzeff, și alt socialist terorist, F. Volkovski, fost deportat în Siberia timp de zece ani, care a fugit de acolo în 1890. Această revistă e organul oficial al „Societății Amicilor Libertăților Rusești” (*Society of Friends of Russian Freedom*), compusă în mare majoritate de burgheji³, în comitetul de 21 al acestei societăți se află 12 membri ai parlamentului actual, între cari și doi membri ai

¹ Vezi S. Stepniak, *La Russie souterraine*.

² Cum privește într-un act oficial partidul socialist chestia țărilor subjugate, vom vedea mai la vale.

ministerului Gladstone (Ackland și Burt)!... Și teribili socialiști ruși nu se tem că prin aceasta compromit principiul luptei de clase.

Dacă pe d. Doniroff îl încercă expresiunea mea „iubirea pentru popor”, apoi trebuie să-i amintesc că eu am încercat să discut pe baza principiilor socialiste, deci nu din întâmplare am întrebuițat cuvântul „popor” și nu cuvântul „națiune”, care nu sunt sinonime. Pe când „națiunea” cuprinde totalitatea „grupării etnice”, sub „poporul” se înțelege *masa concretă* a tuturilor celor ce sufăr și muncesc, la noi mai cu seamă *țărănimea*, atât de înapoiată, pentru care, *cum am dovedit, mișcarea culturală poate avea o însemnătate enormă*. Eu am vrut mai mult să arăt prin aceasta că socialiștii români n-ar trebui să mărginească atențiunea lor la *proletariatul* în sensul european, pe când *țărănimea* compune o majoritate enormă, covârșitoare a clasei muncitoare. Un om politic care n-ar lua în considerațiune *toate* trebuințele ei ar fi condamnat la agitațiune sterilă și n-ar merita nici o atențiune.

A ci trebuie să zic numai că într-un singur punct împărtășesc vederile d-lui Doniroff, anume când d-sa ne arată că starea economică mizerabilă a țăranului nostru va crea dificultăți enorme pentru mișcarea culturală. A ci, contra regulei, d. Doniroff e eloquent și clar. Însă d-sa n-ar trebui să uite, mai întâi, că în comitetul de 6 a fost ales un student care în repețite rânduri a atras atențiunea noastră asupra acestui fapt, pe urmă asta deloc *nu ne poate dispensa de obligațiunea morală de a face tot ce-i cu putință în împrejurările date*. Și suntem convinși că marea majoritate a studențimei noastre va fi la înălțimea misiunii ei, lucrând în perfectă cunoștință de cauză și cu toată dragostea, fiind conștienți de datoriile sale față cu acest popor, atât de nefericit și atât de mare în nefericirea sa.

* *

Am zis că presupunerea mea că și d. Doniroff nu reprezintă părerea oficială a partidului socialist s-a justificat. Desigur, dacă se poate undeva găsi această părere, apoi ea trebuie să fie în raportul prezintat de către delegații români la congresul socialist din Zurich. Iată ce cetim acolo relativ la chestia națională:

Fără îndoială, e de datoria noastră de a recunoaște acest adevăr istoric că clasele domnitoare maghiare, abia liberate de jugul austriac, au reluat pe socoteala lor o politică detestabilă de apăsare asupra naționalităților slave și omâne supuse eghemoniei lor.

în Transilvania, trei milioane români sunt de fapt privați de orice drept Politic și în imposibilitate de a-și trimite un singur reprezentant în Cameră. Ei sunt supuși la neconținute vexațiuni din partea unei adminisfrațiuni fără scrupule.

Congresul socialiștilor români s-a pronunțat contra purtării nedrepte a guvernelor maghiare, dar n-a lipsit de la datoria lui de a pune clasa muncitoare la adăpostul oricărei conduceri șoviniste. („Munca”, no. 26)

Deci, partidul socialist n-a rămas indiferent față de nelegiuirile săvârșite în Ungaria, însă e contra șovinismului. Ceea ce era de demorx****-

Și studenții ieșeni sunt contra șovinismului.

Sfârșesc încredințând pe d. Doniroff că, scriind arti<^o1"" mele, n-am vrut să *combat*, ci să *conving* pe *unii dintre socialiști* că atitudinea lor nu se justifică chiar prin principiile socialiste. Dacă n-am izbutit, voi avea cel puțin satisfacerea morală că am făcut tot ce am putut.

„CARITATEA IN STIL CLASIC"

[1]

Într-o sală a Școalei de Arte Frumoase din Iași sunt expuse trei tablouri ale tinerilor pictori cari concurează pentru o bursă în străinătate. Subiectul e „Caritatea în stil clasic".

Să spun drept; am intrat în sală plin de neîncrederea ce mi-a[u] insuflat pururea lucrările artistice executate pentru concurs, pe o temă dată, într-un timp nehotărât. Deoarece, din firea sa, arta vrea *libertate și inspirație liberă*, iar condițiile concursurilor pun stavile acestei din urmă, silesc pe artiști de a face mai degrabă meșteșugărie decât artă.

Mi-a părut bine că temerile mele n-au fost întemeiate în totul. În adevăr, tabloul expus la mâna dreaptă de la intrare mi-a făcut o impresie foarte rea. Lasă că puțin se împacă cu stilul *clasic* crucea de la pieptul figurei principale și baba de la planul al doilea, îmbrobodită *după sistemul rusesc*, dar și tabloul în genere e lipsit de orice idee roditoare, iar tehnica e până într-atât de... primitivă, încât femeia întinsă la picioarele „Carităței", când te uiți deodată, ți se pare crăcănată într-un mod necuviincios. Nici nu mai vorbesc de astă nenorocită mângălitură.

Pe tabloul din mijloc vedem la primul plan o femeie bătrână, istovită de suferinți morale, de dureri fizice, care toate au lăsat întipăriri pe fața-i palidă; ea nu mai poate, cade jos lângă treptele templului Carităței, poate că moare. Cu o mișcare de compătimire, se răpede la dânsa, ca să o sprijine, un bărbat viguros, iar trupu-i ud parcă tremură de jale; toată poza lui exprimă atâta putere și energie bărbătească, unită cu sentimentul de milă, încât acest grup singur, împreună cu o copilă care se vede la spatele babei ce se luptă cu moartea, sprijinind-o cu toată ardoarea tinereței, însuflețită de dragostea cea mai nobilă pentru *omenire*, acest gnip de trei, zic, ar fi de ajuns să-ți dea o idee complectă, o imagine vie de caritatea în relațiile dintre oameni. Expresia de pe fața copilei e admirabilă.

Tot pe planul întâi mai e un moșneag alb și pleșuv, cu o față senină și compătimitoare, ca a unui om care a suferit și el mult, a trecut prin toate mizeriile vieții și acum, la pragul mormântului, stă stăpân pe sine, blând și iubitor.

Ar trebui prea mult loc și poate e mai presus de puterile mele să descriu toate figurile de pe planul al doilea, care stau la treptele templului. Totul e atât de mișcător, atât de real mai ales, încât te cuprinde ciudă că s-a amestecat aici, cum voi arăta îndată, un simbolism impus de condițiile concursului. Cititorii văd

că n-am spus nimic despre figura „Carității”. Tot tabloul tânărului pictor ne dă *caritatea* în acțiune, în sentimente, *caritatea în viață*. Orice figură simbolică e aici de prisos și nu poate decât strica, oricât de talentat ar fi ea executată. Dar nenorocita înfrâuire a condițiilor concursului l-a silit pe autor să ne zugrăvească și „Caritatea” sub chipul unei femei tinere și blonde, care stă pe planul al doilea sau chiar al treilea și împarte bani. Într-un tablou atât de viu, figura aceasta nu se poate să nu fie, comparativ, palidă și slabă. Simți că ar fi fost mai bine dacă autorul ar fi scos-o din tablou sau, cel puțin, văzând figurile de pe planul al doilea și al treilea întinzând mâinile spre Caritate, dacă ar fi înlocuit-o printr-o statuie reprezentând zâna carității. Cadrul tabloului îl formează un templu antic, printr-o boltă a căruia se vede un cer albastru ca al Greciei și zidurile unei cetăți.

Urăm tânărului pictor... ba nu, urările sunt de prisos față cu un asemenea talent; el își va deschide drum și fără dânsule. Ne mărginim, deci, a-i aduce felicitările noastre cele mai călduroase și a-i mulțumi pentru plăcerea ce-am simțit privindu-i opera.

Ne rămâne puțin loc pentru ca să vorbim despre al treilea tablou, expus la stânga. Fondul tabloului e fumuros și nehotărât. Figurile în el sunt mult mai puțin numeroase decât cel de la mijloc. Pe planul întâi stă figura simbolică a Carității. În figura acestei femei brune și-a pus autorul toată stăruința și atențiunea. De aceea dânsa, dacă vei compara-o *numai* cu blonda celuilalt, a izbutit autorului mai bine. Figura aceasta ne arată netăgăduit că autorul ei are *experiență tehnică*. Însă aici trebuie să ne mărginim laudele. Mai întâi, tabloul e sărac în idei și dacă n-am ști că autorul a fost dator să ne zugrăvească anume caritatea și am căuta să ne dăm seamă ce va fi exprimând acest tablou, apoi e de crezut că am zice că un copil a făcut o poznă, poate a aruncat c-o piatră în capul moșneagului ce se vede-n depărtare, că prin asta a supărat pe mumă și stă în genunchi, cerându-i iertare și întinzând manile spre ea. Se vede, că muma l-a palmuit bine, deoarece buzele și nasul acestui copil sunt umflate. Alt copil se ține de poalele mamei, bucuros, zâmbind de beleaua în care a căzut frate-său. În fapt, însă, toate figurile din acest tablou sunt libere și independente și, prin interpretarea de mai sus, am pus mai multă legătură între figuri decât e în realitate. Tabloul nu formează o singură concepție, o imagină însuflețită de vreo idee generală. Autorul suferă de lipsă de imaginație și, dacă e tânăr, sperăm că, cu tehnica arătată de figura principală, va ajunge să fie un bun profesor de pictură.

Prin faptul că tablourile sunt expuse la un concurs, o comparație ni se impune. Vom spune că ar fi o greșală să compari figurile principale din aceste două tablouri, deoarece nu titlul face tabloul, nici figurile, care, după titlu, ar trebui să fie principale, ci ideea generală a tabloului, puterea de-a o încarna în trupuri vii, de a însufleți colori moarte și a face din ele o concepție vie și reală,... asta face pe artist. Dacă ne vom pune pe acest teren, apoi tabloul din mijloc ne trădează mai mare inemă și putere artistică decât celelalte; deși Caritatea brună poate părea mai frumoasă decât cea blondă.

Când stăteam înaintea tablourilor, am auzit pe elevi de-ai Școlii imputând autorului tabloului din mijloc, care ne-a plăcut mai mult, că prea s-a abătut de la schița primitivă. Se poate să fie și așa; pe noi, ca spectatori cari am venit să ne desfătăm privind producțiile artistice ale tinerilor noștri pictori, acest fapt nu ne interesează și, oricare ar fi judecata juriului, nu putem să nu ne arătăm convingerea că autorul tabloului din mijloc ne făgăduiește un talent puternic și frumos.

[III.] Concursul artistic din Iași

La concursul ce s-a susținut de la Școala de Artele Frumoase din Iași a reușit d. *Octaviu Băncilă*, autoriul tabloului de mijloc.

Ne pare bine că părerea noastră s-a potrivit cu a comisiunii examinatoare; asta dovedește că a știut să aprecieze, după cum merită, pe acest tânăr, dar puternic talent.

Ceea ce ne-a făcut să luăm apărarea tabloului d-lui Băncilă e faptul că dânsul, cu toate că condițiunile concursului erau cât se poate de nefavorabile, a izbutit să ne dea o *bucată din viață reală*, arătând astfel că e pătruns de spiritul artei moderne, al *artei adevărate*. Într-adevăr, menirea artei e să vorbească *inimei noastre*, lucru ce nu-l va putea face un simbolist nouros și abstract; el ne lasă reci. Numai imagini vii, imagini rupte din viață, care concentrează într-un singur tablou plânsul și râsul omenesc, numai acestea pot să pună în mișcare întregul roi de sentimente și gânduri dulci sau dureroase, înmagazinate în centrele noastre psihice de experiența vieții zilnice. Acestea, emoționându-ne astfel adânc, impresionează mai cu tărie și cugetarea noastră decât simbolismul, despre care se pretinde că, prin combinațiile sale artificiale și ingenioase, se adresează de-a dreptul la inteligență.

Dl. Băncilă a știut să accentueze tendințele sale realiste într-un tablou pe care era obligat să-l facă simbolic. Am vorbit despre grupul principal¹; nu pot să nu spun acum câteva cuvinte despre un grup secundar, de pe planul al doilea, alcătuit iarăși din patru figuri. Un moșneag ține-n brațe un copilăș gol și-i șoptește ceva la ureche, se vede, ca să ceară și el bani de la Caritate; copilul își întinde mâna spre dânsa c-un gest atât de drăgălaș și de natural, că-ți vine pofta să-i pui ceva în mână. Alături stă un băiat mai mărișor; el parcă vrea să mângâie și să desmierde o femeie care privește cu duioșie și tristeță, mai presus de orice descriere, la copilăși. Se vede îndată că aști copii nu-s ai ei, sunt străini, însă ea nu poate să-și ia ochii de la dânsii; un șir de gânduri și amintiri dureroase citești Pe fața-i tânără și frumoasă. Astă expresie a făcut chiar pe băiat să uite totul, mtr-o mișcare de compătimire copilărească.

Cine e? Ce o atrage la acești copii străini? O mamă care are de plâns un scump odor mort nu va căuta desigur multă vreme răspunsul. Din întâmplare,

¹ Vezi „Adevărul”, nr. 1663 [corect 1657].

când mă uitam la tablou, lângă mine stătea o vizitatoare tânără; ea nu-și putea întoarce ochii de la acest grup. Mult timp a stat astfel în tăcere, adancmdu-se în contemplare, și apoi s-a dus, fără să se mai uite la celelalte tablouri. Fața acestei vizitatoare necunoscute mi-ar fi descoperit ce însemnare [semnificație] are acest grup, chiar dacă eu însumi n-aș fi fost în stare să o descifrez. Impresia adâncă ce-a făcut asupra-i tabloul ar putea fi cea mai mare mulțumire ce ar putea dori un artist.

”

Desigur, acest tablou, fiind o compoziție a unui tânăr abia de douazeci de ani, nu poate să nu aibă și oareșicare mici neajunsuri; însă figurei acestei femei, și ca tehnică, și ca frumoasă concepție, nu-i poate imputa nici cel mai aspru critic nimica. Faptul chiar că s-a întors cu spatele la toate celelalte figuri și ca se uita numai la copil e foarte plin de înțeles și ne vorbește de un *simț artistic* de prima ordine.

Îi prezicem d-lui Băncilă un viitoriu strălucit.

Comisiunea examinatoare și-a făcut datoria, recomandându-l ministrului. Sperăm că se va face totul pentru înlesnirea dezvoltării neîmpiedicate a acestui mare talent ce răsare pe orizontul artei române.

DIN NOTIȚELE UNUI OBSERVATOR IPOCONDRIC

(Un foileton social)

I

Nu-s om de acțiune, sunt numai un observator și încă observator ipocondric. Pentru ce? Un fiziolog va găsi poate niște cauze organice, care au determinat dinainte - din momentul chiar când întâia dată am zărit lumina - pasivitatea, lipsa de putere activă, care mă caracterizează. Poate că fiziologul își are dreptate.

Însă eu, pentru mine însumi, nu mă pot mulțumi cu explicațiile lui, mie îmi pare că pot găsi destule cauze de ordine socială și psihologică, care m-au silit să părăsesc valurile tulburi și furtunoase ale mării lumesti și să mă pripășesc în vizunia singurătății mele actuale și să observ din depărtare, ipocondric și apatic, toate mizeriile, toate păcătoșeniile și ticăloșiile ce le comit zilnic „bimani” lui Cuvier de specie română, „toți cei ce sufăr și luptă”.

De mult acum sunt singur, am aflat în această singurătate oarecare liniște sufletească, oarecare repaos de toate acele chinuri morale, pe care mi le-a dat viața până acum. Am tăcut, mult am tăcut, n-am putut să vorbesc cu nimene, deoarece fiecare întâlnire cu vreun om „de dincolo”, din sfera luptelor și pasiunilor, îmi făcea rău, îmi reînnoia durerile, îmi sângera rănilor d-abia închise, îmi zădărea năzuințele adormite. Nu vreau, nici nu pot să vorbesc cu nimenea și acum, însă nici nu mai pot să tac: prea mult am gândit și am trăit în singurătate și toate cele trăite, gândite și simțite mai că fără voia mea caută o ieșire, grămădindu-se unele peste altele, se revarsă.

După origine, după educație și legături, fac parte din „societate”, din clasele avute, care se pretind „sarea lumii”. Până la un timp oarecare am dus o viață „ca oamenii”, adecă am mâncat din budget și am făcut politică, care a avut de scop numai ca să pot mânca din el cât se poate mai mult. Așa ar fi mers lucrurile probabil și mai departe, până la mormânt, deasupra căruia s-ar fi vărsat Poate lacrimi de crocodil, cu discursuri răsuflăte și sunătoare în onoarea „cetățeanului”, care a fost toată viața la postul său, îndeplinind datoria către patrie, luptându-se pentru mărirea și fericirea ei”. Însă un eveniment fatal m-a smuls din cărarea bătută a budgetofagilor patriotici și m-a adus unde sunt. Nu vă voi nara acest eveniment, nu vreau ca să-l profanați, nu vreau ca străinii să vâre manile lor de o curățenie suspectă în sufletul meu. Voi zice numai că după aceea mi-a fost cu neputință să trăiesc ca înainte. Am înțeles că până acum am fost un Parazit, fără nici un drept la viața și munca altora, un microb ce distruge și

descompune organismul social din sucurile căruia trăiește. M-am hotărât să fiu cinstit, să nu trăiesc din minciună și păcat, să nu mai trăiesc în trândăvie, fără să dau ceva în schimb celor ce *sufăr* și *muncesc*, celor ce mă susțin pe spatele lor pe mine și pe toți ceilalți ca mine. Am vrut să încep o viață nouă, plină, desigur, de suferinți și de necazuri, plină de lupte, în mijlocul disprețului și ureii tuturor „oamenilor ca oamenii”, însă cu conștiința liniștită, încredințat că nu calc degeaba pământul acesta.

Am hotărât, am vrut și... n-am putut! N-am mai putut să „slujesc statului”, adică să mănânc din budget, fără să fac ceva folositor, n-am putut să mai torn palavre politice de culoarea roșie sau albă, însă nici n-am putut să realizez ceva din acele intențiuni frumoase ce am. Și intențiile mele au servit la pavarea drumului [în] infern!

Pentru ce? Pentru ce am fost silit să nu fiu decât un observator ipocondric?

Îmi vine greu să răspund la această întrebare în câteva cuvinte. Vi se va explica totul treptat, odată cu analiza fenomenelor sociale și politice ale țării noastre, de genul celor care au determinat starea mea actuală de prostrațiune morală.

Lucrul de care m-am întrebat mai întâi a fost la cine să mă adresez? Unde să caut ajutor pentru realizarea frumoaselor mele intențiuni?

La „oamenii cumsecade”, din „societate”? Asta ar fi nebunie. Între calitățile lor nu se află nici facultatea de a *gândi* câtuși de puțin serios, nici cea de a *lucra* în orice sens. Singura ocupațiune a acestor „bipede fără pene” (definiția omului de către Platon) de ambele sexe e „amorul” - zi desfrânarea sexuală, care ar îngrozi chiar pe romanii timpului de decadentă - și celelalte funcțiuni fiziologice. A le vorbi lor de datorii morale și sociale, de viața cinstită bazată pe muncă ar însemna să arunci mărgăritarele înaintea porcilor.

Însă, am crezut eu, este o pătură de care, desigur, voi fi ascultat. În tinerețe sângele e mai fierbinte, inima bate mai iute, cugetarea e mai liberă și mai îndrăznească. Și eu m-am apropiat de „junimea studioasă, care totdeauna a fost în fruntea tuturor mișcărilor nobile și generoase...”

Nu mi-a trebuit mult timp ca iluziunile mele să se ducă pentru vecie. O parte din „tinerețea română” sunt numai niște aparate fiziologice, incapabile de orice sentiment mai adânc, orice gândire mai nouă decât cele tradiționale, de care s-au pătruns în atmosfera descompunătoare a „societății”. Iar ceilalți, majoritatea covârșitoare, care dă ton și caracterizează întreaga generațiune, e atât de „pesimistă”, atât de lipsită de orice credință, că numai la un entuziasm sincer pentru o acțiune devotată și dezinteresată, pentru luptă grea, fără preget, contra tuturor prejudiciilor morale și sociale nu e capabilă. Orice le-aș fi zis eu unor asemenea indivizi, cuvintele mele nu întâlneau nici o opozițiune. Ei împărtășeau, se părea, în totul vederile mele, însă îndată ce se prezenta o necesitate de acțiune energetică și fără șovăire, ei se învăleau în mantia lui Hamlet, prințul Danemarcei, apăreau șovăitori și pesimiști, aduceau rezoane că nu pot trăi fără o bucațică

ruptă din bugetul statului, argumentau „că la urma urmelor toate îs moft și mai înainte de toate trebuie să se gândească la sine și viitorul lor, că nu se poate merge contra curentului, nu se poate face nemic”!... *O, pureci* [purcei] *hamletizatori!* Vorba unui publicist străin!

Calomnie! - vor vocifera fariseii din „societate”; junimea noastră a dat atâtea dovezi palpabile de patriotism, de un devotament și entuziasm nemărginit, ea conduce mișcarea națională, ea luptă pentru unitatea neamului românesc!

Domnilor farisei și toți ceilalți oameni cumsecade! Știu că nu vă place adevărul, că vă ustură ochii, însă nu pot să spun decât adevărul, cât de crud și cât de dureros ar fi el. Nu scriu pentru voi, puteți să nu mai cetiți ceea ce urmează. Eu unul, ipocondric cum sunt, cred că numai el ne poate scoate din halul în care am ajuns. Țipe și zbere cât vor pofti fariseii și purceii hamletizatori sau numai grohăitori!

Adevărul adevărat este că între tinerii noștri, cari se par însuflețiți de cele mai înalte idealuri naționale, trebuie să cauți ziua cu lumânarea un om sincer, într-adevăr devotat ideilor ce le afișează. Într-o zi am asistat la o întrunire, în care un tânăr, după ce a pronunțat un discurs naționalist din cele mai aprinse, s-a coborât de pe tribună și apropiindu-se de colegii săi, cari l-au fost aplaudat frenetic, le-a șoptit cu un surâs:

- Mă, dar am turnat la spanac!!!

Ceilalți îi răspundeau cu zeflemele de același soi.

Am rămas încremenit. Îl cunoșteam pe acel tânăr și m-am simțit obligat să-i cer explicații. Dânsul s-a uitat la mine ca la un nebun și m-a întrebat cu mirare:

- Ce, crezi că e sincer vreunul măcar din moftangiii aceștia?

Și a desfășurat înaintea mea un pesimism din cele mai negre, luând în zeflema toată mișcarea noastră națională și mai ales naționalismul studentesc.

- Și poți lua în serios entuziasmul lor? - mă întrebă tânărul orator.

- Ce, dar, îi împinge pe ei și pe tine să faceți atâta gălăgie? - întrebai, uimit și întristat de toate cele auzite.

- De, vreau să fac carieră, și cât se poate mai degrabă, sunt băiat sărac și fără protecție, iar unii umblă după petreceri și banchete, slavă Domnului, sunt în țara asta patrioți ca să le ofere degeaba!... - a fost răspunsul.

Nu știu dacă cetitorii pot să-și închipuie decepțiunea ce m-a cuprins. M-am convins că n-am ce căuta cu planurile mele la tinerețea noastră studioasă. Nu-i pot spune nemica nou, ea „știe toate” cele ce i-aș putea spune, însă, cu toate acestea, e gata să-și vândă conștiința pentru o leafă sau chiar pentru un banchet, freavând nici o credință mai înaltă, nici o încredere în oameni și în sine, luând în zeflema toate cele sfinte și nobile, pângărind cu pesimismul său, al unor purcei-hamletizatori, tot lucrul de care s-atinge...

Să nu mi s-arunce învinuirea că e prea pripită descurajarea mea, că prea de timpuriu am perdut încrederea în tinerețea noastră și m-am retras în obilie m...

singuratică de observator ipocondric; să nu mi se zică: „prea degrabă ai trecut de la fapte izolate și sporadice la condamnarea unei generațiuni întregi”. Aș putea să citez sute de fapte cât se poate de bine documentate, însă mă voi mărgini la un fapt, despre care nu se poate zice că se referă la vro câțiva indivizi deosebiți - e un fapt care ne arată starea morală a *masei* studențești[^].

Într-o asociațiune studențească a fost ales ca președinte, cu o majoritate de voturi covârșitoare, un student, care n-a fost văzut cu ochi buni de vro câțiva indivizi cu fumuri ciocoiești, fiindcă era fiu de țăran și lor li se părea că manifestează niște sentimente prea *poporaniste*. Ei au decis să se retragă din asociațiune și să formeze o nouă societate. La asta, desigur, aveau drept perfect să o facă. Însă domnișorii au avut îngrijirea de a atrage cu dânsii în societatea lor pe casierul asociațiunii celei vechi. Acest casier-model nu s-a sfiit să *atrage* după sine și casa cu mai multe mii de lei... Onorabilii, patronând astfel un furt ordinar, au știut să intereseze în cauza lor pe poliție și pe toți „oamenii cumsecade din societate”, debitând fel de fel de calomnii, care se întreceau în stupiditate și infamie, neoprindu-se chiar înaintea denunțurilor false prin grai și în scris... Ei au izbutit la urma urmelor să intimideze cu asemenea mijloace pe toți cei slabi de înger, pe toți purceii-hamletizatori, studenții funcționari primeau chiar ordine directe de la superiorii lor să părăsească asociațiunea veche și să intre în societatea nouă, și ei se supuneau, intrau, deși știau foarte bine resoartele care au lucrat aici, deși ei înșiși au fost votat (votul era secret) pentru președintele care a devenit pretextul dezbinării și recunoșteau că casierul a comis un furt. Două detalii vor lămuri perfect câtă bunăcredință a fost în toată afacerea asta. Casierul-migrător n-a vrut să dea o parte din bani nici societății nouă (cealaltă parte a fost *predată* prin mijlocirea prefectului), pricepându-se că lucrul ăsta e cel mai „comod”... Atunci numai tinerimea cultă și mărinimoasă s-a indignat și, „nemaivrând să suferă în mijlocul ei un hoț”, l-a silit să iasă din societate. Pe urmă, când rectorul universității, împreună cu doi profesori, au vrut să aplaneze această neînțelegere studențească, constituindu-se într-un juriu de arbitri, conducătorii societății... „studenților” nr. 2 n-au consimțit să supună judecății lor decât chestia: cine are dreptul platonice asupra sumei pe care casierul-flutur nu vrea să o dea nimănui... (Mă mir cum ei n-au avut generozitatea să cedeze acest drept împreună cu dreptul de proprietate asupra lunii, pe care nu o posedă mai puțin...), iar asupra banilor primiți prin mijlocirea prefectului nu admiteau nici o discuțiune. Se înțelege că profesorii n-au putut primi asemenea condițiuni ofensatoare, care prefăceau judecata într-o comedie; și judecata n-a avut loc.

Nu e, dar, un lucru firesc că mi-a inspirat dezgustul și desprețul tinerimea, care se poate sprijini pe machinațiuni polițienești, care poate recurge la calomnii și denunțări, care poate patrona un casier atât de... cinstit și se folosește în parte de fructul... cinstei lui, tinerimea, care, într-o chestie atât de mare și largă ca cea națională, nu vede decât un mijloc pentru căpătuială și pentru petreceri?

Desigur, toate faptele de ăst soi, toate observațiunile întristătoare, care le-am făcut, cât de numeroase și caracteristice ar fi ele, încă n-ar justifica ipocondria și pasivitatea mea, dacă, după lungi și dureroase meditațiuni asupra lor, n-aș fi ajuns la o convingere fermă, că pesimismul imoral sau imoralitatea pesimistă a păturei culte la noi are rădăcini adânci în condițiunile istorico-sociale ale rasei noastre, că porcăria hamletizatoare e un produs necesar al acestor condițiuni.

Ceea ce vom arăta în foiletonul viitor.

II

Lunea trecută, mergând pe Calea Victoriei, m-am întâlnit cu un „prieteni”. Se știe că astăzi *prieteni* se numește orice individ pe care l-ai „tratat” cu un pahar de vin la Fialkowsky sau care are plăcutul obicei să-ți ceară să-l împrumuți cu doi, trei lei, fără intențiune de a-i restitui. Acesta mi-a luat anul trecut „pe o zi” paltonul și de atunci am avut mulțumirea de a nu-l mai vedea.

Când m-a zărit întâi, a încercat să arate că nu mă vede sau nu mă cunoaște, oprindu-se la o distanță respectabilă și, uitându-se la mine cu acea curiozitate unită cu frică, care se zugrăvește de obicei pe figura oamenilor atinși de-o boală molipsitoare, îmi zise:

- Știi, frate, ai făcut prea *ches*¹ cu tinerimea noastră în foiletonul tău!...

- Ei, nu-i adevărat? - îl întrebai.

- Hm!, e... e... (o ochire bănuitoare în dreapta, în stânga, pe urmă cu o privire nedeterminabilă, îndreptată în „a patra dimensiune”). - Vezi, nu că e neadevărat, însă ce va zice străinătatea?... Pe urmă, tu manifestezi sentimente antinaționaliste atacând pe acei cari..., vei zice, însă...

În acest moment, s-a apropiat de noi un individ cu chipiu și cu nasturi strălucitori. „Prieteniul” îndată m-a lăsat, intonând o șansonetă cu un aer parcă nici n-a gândit să vorbească cu un om așa de primejdios și așa de grav compromis ca mine.

Această bolboroseală „prietenească” și multe altele mă silesc să fac o digresiune, și destul de lungă, care nu intra în planul meu primitiv.

Am fâgăduit, iubiți cititori, că vă voi spune numai adevărurile crude, care nu-mi dădeau liniște în singurătatea mea tăcută, și cred că m-am ținut de fagăduială. Scriu, după cum am zis duminica trecută, mai mult pentru satisfacerea mea proprie sufletească, nu pentru desfătarea d-voastră.

De aceea suferiți și gustați vrând-nevrând toate digresiile mele. Digresiunea mea e cu atât mai mult indicată, cu cât redactorul „Adevărului literar” împărtășește, se pare, în parte aceleași temeri ca și prietenul întâlnit pe Calea Victoriei, deoarece d-sa a tăiat din foiletonul meu vreo 10-15 rânduri în care am denunțat oarecare isprăvi ale tinerimei noastre zgomotoase și „patriotice”.

¹ *Ches* înseamnă pe turcește a tăia.

Respectabilul Tony nu poate fi bănuț de un amor excesiv pentru valo-
roșii noștri decemviri^o, însă acum și el, nenorocitul, s-a apucat de politică și
diplomație!.. Ce să-i faci?! Mediul!.. O, țară de spoială și de pelagră! O, patrie a
purceilor hamletizatori și a porumbeilor politici!

Am fost prea aspru? Dovediți că n-am spus adevărul!

Ce va zice străinătatea? Ce ne pasă, dacă suntem putrezi până la măduva
oaselor? Vom putrezi mai puțin, dacă nu va ști străinătatea? N-a zis un student,
în plină ședință a Congresului din Buzău^o, că la noi *mărul e putred*? El a
adăugat că numai sâmburii sunt sănătoși, însă, din nefericire, acești sâmburi nu-s
„din societate”, nu-s dintre „oamenii cumsecade”!...

Altmintrelea nu m-aș fi cufundat în vegetarea pasivă, nu m-aș fi închis în
chilia singuratică, n-aș fi fost ipocondric, nimic decât un observator ipocondric!
A, puteți să mă constrângeți la tăcere, însă nu mă veți face să falsific adevărul
pentru liniștea tuturor paraziților patriotismului de paradă, deșert și sforăitor!

E un fapt foarte caracteristic această temere de străinătate: un doctor
percepe dări nelegale, guvernamentalii strigă: „Trebuie pedepsit, fiindcă: ce va
zice străinătatea?”. Un ministru ia mită, opozanții zbiară: „Dați-l afară, fiindcă
ce va gândi străinătatea?!”; o bandă de hoți pradă pe locuitori și fură copiii, cu
toții urlăm: „Prindeți-i, ne compromitem în ochii străinătății!”.

Nu corupțiunea și hoția, ca atare, se pedepsesc și stărnesc proteste, nu răul
în sine ne indignază, ci eventualitatea dezaprobării din partea străinătății!
Semănăm unui om ce n-are o picătură de conștiință a demnității sale (fiindcă
cine poate ști mai bine valoarea sa morală?), însă are toată grija ca „să nu-l
vorbească lumea de rău”... Ce contrazicere între firea reală și aparența exte-
rioară, între *das Sein* și *dos Schein*^o cum ar zice un filozof german! Aceasta e
altă față a decăderii morale a păturilor superpuse de la noi, pe care o voi explica
la locul cuvenit.

Nu pot să nu citez aci însă un fapt neînsemnat, însă caracteristic, care
arată cum procedăm noi „la noi, în familie”, cum tratăm pe acei puțini oameni de
merit pe cari îi avem, când lipsește frica că ochii indiscreți ai străinilor vor
pătrunde în culisele vieții naționale.

Sunt acum două săptămâni, am fost la Iași, unde am tras la marele Hotel
„Traian”. Acolo privirea mea a fost surprinsă de o statuie de marmoră, expusă
într-o fereastră a etajului inferior. Statuia reprezintă „Vanitatea” (o femeie
tânără, care abia - după cum se vede - s-a sculat din pat, căci era dezbrăcată, și
cu plăcere și mulțumire se uita în oglindă), operă necontestabilă a unui *artist-
sculptor*, și nu a unui meseriaș ordinar. Am crezut că statuia a fost adusă din
străinătate și, în calitatea mea de ipocondric, eram gata să formulez o filipică
contra luxului nebun, ce ne ruinează și permite magazinelor de mobile a face
comerț cu opere de adevărată artă din străinătate. Care însă fu mirarea mea când
pe pedestalul statuei am descifrat: „Tronescu Iassy, 1893”. Cum? Iașul are

artiști-sculptori originali, care se pot susține, producând statui frumoase și
originale de marmoră? Cine e Tronescu, cum de nu l-am știut?”

Durere! în curând am aflat că și „Vanitatea” de marmoră nu va dezminți
ipocondriamea...

L-am găsit pe Tronescu într-o odăiță mică, întunecoasă și rece. Într-un
colț ședea o copilită de vro zece ani și nu știu ce cosea; la singura fereastră a
odăiei, artistul lucra bustul lui Cobălcescu. Din toate unghiurile se rânjea cea mai
neagră mizerie: hainele lor mai mult, o! mult mai mult decât modeste; lipsa
aproape desăvârșită a mobilelor; fețele lor palide și istovite, părul căruia al
artistului erau de o elocvență ce-mi rupea inima. N-am putut să vorbesc cu el
nimica, am ieșit în grabă fără să-i zic un cuvânt.

A crezut, pe semne, că nu-s decât un vizitatoriu curios...

Mi s-a narat pe urmă o istorie foarte tristă, chiar tragică.

Omul acesta a fost înșelat mișelește. A fost trimis în Italia, pentru ca să se
perfecționeze acolo în arta sa, cu scopul de a i se da pe urmă o catedră la Școala
de Artele Frumoase din localitate. După ce a stat acolo mai mulți ani, s-a întors
în țară, cu o dorință fierbinte de a servi în ramura activității sale, deși izbutise să-și
creeze în Italia o poziție frumoasă, și aci... găsește locul său desființat.

Rămas fără nici un mijloc de trai, luptându-se cu cea mai înspăimântătoare
sărăcie, el a cheltuit tot ce-a putut agonisi în Italia și a rămas pe stradă... Soția i-a
murit, el a fost silit singur să taie lemne și să aducă apă, copilita pe care am
văzut-o îi face de mâncare și-i spală rufe...

Focul inspirației artistice însă nu s-a stins în peptul său; el lucrează cât
poate rupând câte un moment de la ocupațiunile necesare susținerii vieții. Ce
produce se vinde pe prețuri de nimic... Ultima sa operă, cea care e expusă în
fereastra Otelului „Traian”, produsul muncii de opt ani, nu găsește cumpărători,
deși se vinde pe o sumă ridicolă..., e „necunoscut”, uitat...

Nu știu dacă se va face ceva pentru omul acesta; doar dacă iar se vor teme
de „ce va zice străinătatea”... O, patrioți de păslă care sunteți gata să încurajați și
pe falșii naționali, nu vă e rușine? Nu, nu sunteți capabili de rușine...

Și aveți îndrăzneala să-mi aruncați în vinuirea că sunt antipatriot și antina-
țional, pentru că am fost sincer și am spus adevărul asupra acelor cari fac gălăgie
vânând banchete și petreceri, neoprindu-se înaintea scandalurilor rușinoase? Da,
nu vreau să am nemic comun cu naționalitatea purceilor-hamletizatori cu poftă
budgetine. însă mințiți când ziceți că nu iubesc poporul, din munca căruia
trăiesc, eu, cu toată ipocondria mea, ca și cei cari cu conștiința liniștită rumegă
budgetul, bând sângele și sudoarea celor ce îi plătesc; mințiți zicând că trădez
interesele *maselor* națiunei române, dacă veștejesc purtarea rușinoasă a tuturor
secăturilor ipocrite, stărpituri naționaliste.

Sunt felurite naționalisme.

Unii visează o Românie mare și liberă, pentru ca cercul vămilor protegu-
itoare industriei naționale să fie mai larg.

Alții calculează că numărul îndoit al contribuabililor va înlesni de două ori pe atâta căpătuiala pe seama budgetului, jaful administrativ și constituțional. Cei de al treilea se gândesc la „gloria națională” (?), dacă regele românesc se va numi *Regele Daciei* etc. etc.

Toate aceste soiuri de „sentimente naționale” mă lasă rece, deoarece nu înțeleg întru cât asemenea scopuri vor putea înlesni fericirea și propășirea popoului nostru, întru cât ele vor mări într-adevăr puterea de expansiune culturală a neamului românesc.

Pentru ca o națiune oarecare să poată participa la progresul omenirii, ea are neînlăturat nevoie de o dezvoltare neîmpedicată a vieții sale naționale: ăsta e dreptul său. Nu se poate dezbrăca un popor de limba sa, de modul sau particular de a gândi și de a simți, fără ca propășirea lui culturală și civilizatoare să fie lovită. Deoarece, cât timp există diferite națiuni, toate *comorile civilizațiunii omenești generale* le pot fi accesibile numai întru cât sunt *asimilate de cultura națională*, întru cât sunt *naționalizate*.

Dintr-acest punct de vedere, criza prin care trec românii încorporați în Imperiul Austro-ungar și mai ales cei din Basarabia e de însemnătate capitală pentru viitorul progresului nostru și chestia națională e numai *o față a chestiei mari a culturii și propășirii generale a popoului românesc*.

Asta nu vreau și nu pot să înțeleagă toți stimabilii decemviri și decemviro-formi, de aceea țipetele lor fățarnice în goana banchetelor și a lefurilor mi-au inspirat atâta scârbă și dispreț. Ei sunt adevărații antipatrioți și antinaționaliști, și nu eu, cu toată ipocondria mea.

Astfel am răspuns la toate insinuațiunile *prietenesti* ale purceilor-hamletizatori.

În foiletoanele următoare vom vedea cauzele pentru care pătura „cultă” la noi, fără vlagă, depravată și pesimistă, cu greu poate lua asupra-i misiunea culturală.

Să mă credeți că nu o zic din rea-voință, e lucru trist, însă adevărat; bucuros aș fi să fie altfel. Cuvintele mele, dacă sunt aspre, nu sunt efectul, ci cauza ipocondriei mele.

III

„Limba oase n-are”, - zice poporul, condensând în aceste cuvinte tot disprețul pentru acea *desfrânare limbistică* a surtucarilor, cari pun o prăpastie întregă între *cuvânt și fapt*.

Orice observator nepărtinitor al vieții noastre sociale și politice - nu trebuie numaidecât să fie un ipocondric - va zice, desigur, că ăst proverb popular caracterizează minunat pe *pătura cultă română*.

Cetiți ziarele noastre, duceți-vă la întruniri publice, la banchete politice și la alte stupidități solemne; nu veți auzi acolo decât declamații arzătoare despre patriotism, naționalism, amor pentru popor, pentru țăran, care e „talpa casei”;

veți afla că țara românească se poate felicita de mai numeroși „cetățeni mari, cari au sacrificat totul pentru patrie” decât sunt sfinți în biserica ortodoxă; vă veți încredința că oamenii de stat pierd nopțile, își sleiesc toate puterile îngrijindu-se de propășirea culturală și gloria, o! mai ales gloria acestei țări, care n-are ce invidia nici Arcadieii mitice!...

Însă fiecare pas de experiență dureroasă vă va arăta că toate acestea sunt o minciună cunoscută tuturor, că patriotul și naționalistul cel mai zgomot[os], ieșind de la vreo „întrunire de protestare contra mișeliilor” ungurești, poate bate fără mustrare de cuget pe „talpa țarei” până la sânge; că poporul României libere, care stoarce atâtea toasturi patriotice, e „sărac în țară săracă”, e amenințat cu exterminarea și degenerarea, morțile întrecând aproape nașterile, că „marii cetățeni” au știut să s-asemăneze cu Dumnezeu, creându-și din nemica averi colosale... prin sacrificiile nemărginite, desigur, iar „oamenii de stat”, călcând în fiecare zi toate legile, pe care ei înșiși le-au făcut, s-au îngrijit așa de bine de cultura și propășirea națională, încât acum noi, după Turcia, suntem țara cea mai incultă în Europa, mai incultă chiar decât Rusia țaristă!...

Și s-ar părea că cultura ne e așa de scumpă tuturor! S-ar părea că surtucarii noștri sunt în niște condițiuni din cele mai favorabile pentru lucrarea pe tărâmul cultural: constituția „extraliberală” (care dacă e un moft față cu mitocanii, e ceva foarte real pentru surtucarii ce se zic „pătura cultă”, de vreme ce își pun jobenul în cap și cravată albă la gât); deșteptarea națională, într-un moment când bătrâna Europă e zguduită de curente tinere și umanizatoare; pe urmă, chestia națională, care ne impune rolul Piemontului[^], rolul de a deveni centrul de atracțiune pentru părțile răzlețite ale neamului românesc, prin o cultură superioară.

Cu toate acestea, dacă lăsăm de o parte vorbele, unde-i *activitatea* civilizatoare a păturei culte la noi?

Cred că nicăieri în Europa nu se poate găsi o stare de lucruri mai revoltătoare în această privință decât la noi. Desigur că pătura cultă burgheză de pretutindenea nu poate servi ca model de umanitate; însă la noi ea își arată poftele în toată goliciunea lor scârboasă, neacoperindu-le măcar cu vreo viță, pe când aiurea condițiunile istorice i-au impus o misiune civilizatoare și umanitară.

Nu vorbesc aci de rolul burgheziei ca factor revoluționar și progresist în modul de producere și condițiunile sociale, ci de acele fenomene, în care pătura cultă burgheză iese din cadrele-i tradiționale, manifestând în activitatea-i adevărată culturală niște sentimente de justiție și de căință socială, pentru care omenirea viitoare nu poate decât să-i fie recunoscătoare.

Ne vor servi ca ilustrație cele două țări ale Europei, care seamănă cât se poate de puțin: Anglia și Rusia.

Intr-o zi de primăvară neguroasă a Londrei, la o întrunire de muncitori, 'orbea de pe tribună un tânăr bolnăvicios, palid, cu o voce slabă și tremurătoare:

- Veți întreba, cine sunt eu, care vă vorbesc de dreptate și frăție în relațiile sociale? Nu-s decât un burghez, odraslă a multor generații de asunritori pe cari

aveți tot dreptul de a-i urî și de a-i disprețui. Ah, nu încrețiți fruntea! Temerile și neîncrederea voastră sunt cât se poate de juste și bine întemeiate, însă nu mă respingeți, nu ne respingeți pe noi toți cei cari venim la voi cu cenușa în cap, plini de căință și de rușine, spre a vă servi și a vă restitui măcar ceva din cele ce le-am câștigat pe seama voastră! Nu vă cerem nimic, nici plată, nici recunoștință, nici măcar iertare, căci nu ni se poate ierta. Numai nu ne respingeți, cum n-a respins Cristos pe prostituata care a venit să-i șteargă picioarele cu părul ei, când venim la voi ca sluga rea, ce își știe vina și vrea să o îndrepte prin stăruință și supunere. Nu uitați că nu noi personal am creat nedreptățile sociale, deși suntem produsul lor, deși ne-am folosit și ne folosim de ele, însă a venit acum vremea de nu mai putem, nu mai vrem a le suferi...

Tânărul căzușos leșinat, din gura-i curgea sânge. Peste câteva zile muri, în 9 martie 1883. Era un student al universității din Oxford, *Arnold Toynbee*.

Moartea lui fu încoronarea unei vieți pline de abnegațiune și de devotament pentru ideile ce le profesa. El nu era socialist în înțelesul modern al cuvântului, adică nu admitea fatalitatea luptei de clase, nu credea că societatea viitoare va fi rezultatul biruinții, în lupta asta crâncenă, a claselor muncitoare, ci spera că ea se va înființa ca urmare a pocăinței din partea asupritorilor și a împăcării lor cu muncitorimea. Gândul lui se îndrepta nu atât în viitor, cât în prezent, în lumea suferințelor nedrepte actuale, pe care el punea toată silința ca să le ușureze, întru cât îi îngăduiau puterile. Fiind de o constituție atât de slabă, încât medicii îl opriseră să cetească pentru examenele de licență, el, cu toate opunerile lor, și-a consacrat tot timpul și tot ce era viu în el celor săraci și prizoniți.

Își stabilise în acest scop locuința în partea cea mai mizerabilă a Londrei, în Whitechapel, celebra arenă a isprăvilor lui Jack Spintecătorul. Aci petrecea vacanțele, făcând felurite cursuri pentru muncitori, organizându-i în felurite cluburi de instrucție sau petreceri, dându-le sfaturi de avocat etc. Și căzu jertfă a entuziasmului, rămânând la post până la ultimul moment...

Apelurile lui către tinerimea universitară n-au rămas glasul celui ce strigă în pustiu. După moartea lui, studenții au venit la ideea de a-i eterniza numele prin organizarea activității tinerimei culte în felul cum lucra Toynbee.

De aci cunoscuta *colonie universitară* (University Settlement), *Toynbee Hali*, în același trist cartier al Londrei unde lucrase și murise Toynbee. Cu cotizațiile studenților din Oxford s-a cumpărat o casă adaptată pentru douăzeci și doi de tineri, cari ar dori să lucreze pentru propășirea celor ce, muncind și suferind, susțin pe spatele lor întregul edificiu social.

Toynbee Hali n-a rămas un fapt izolat; studenții feluritelor „colegii”, în care se împart universitățile englezești, se întrec în organizarea „coloniilor universitare” de acest fel. Numai în Londra acum lucrează mai bine de 15 colonii de acestea, între care sunt și coloniile *studentelor*.

Fiecare student se simte dator de a trece o parte a anului într-o colonie. Ei organizează biblioteci, școli pentru copiii săraci și pentru adulții, societăți de

ajutor, diferite cluburi, servesc ca centre organizatoare în mișcarea pentru întinderea universității („University Estension Movement”), editează cărți, ziare și reviste populare, în fine, dau sărăciei dimprejur tot ce poate da un om cult, un doctor, un avocat, un amic devotat. „Coloniile universitare” au devenit instituțiuni publice, în care muncitorii se simțesc *acasă*, ca și studenții; ele sunt un teren comun de activitate solidară pentru oamenii din diferite clase, cari până acum se întâlneau numai ca vrăjmași politici și sociali.

Un fapt ne va lămuri ce însemnătate socială pot avea asemenea instituțiuni. Când se formă „Uniunea nouă” a muncitorilor la docuri, în 1889, *Toynbee Hali* a organizat în universitățile din Oxford și Cambridge mai multe meetinguri foarte frecventate, la care au vorbit *Ben Tillet*, care atunci era simplu hamal în portul Londrei, și vreo câțiva studenți din această colonie universitară; ei au explicat situațiunea și au cerut simpatiile universităților. Rezultatele au arătat că acest apel n-a fost zadarnic; studenții și mai mulți profesori universitari din cei mai celebri au dat tot sprijinul lor moral și material...

Și, în genere, corpul profesoral englez a știut să fie și el la înălțimea entuziasmului tinerimei studioase. Celebrul profesor de estetică al Universității din Oxford, *John Ruskin*, se poate privi chiar ca unul din începătorii mișcării culturalo-sociale. Acest profesor „excentric”, propovăduind *demnitatea muncii*, are obicei să se ducă împreună cu studenții în cele mai sărace comune vecine, pentru ca să dreagă drumurile comunale stricate, ușurând astfel această grea sarcină muncitorilor.

Desigur, profesorul ăsta de estetică înțelege mai bine ce *efrumosul* adevărat decât acele stărpituri păcătoase, cari se numesc „oameni cumsecade” și cari nu-l pot afla decât în țâțele goale ale nerușinatei ce și le expun la teatru și prin baluri, decât acele ființe ușurate care îl caută în deseme și în lustrul nițăsurilor sau în strălucirea pietrelor scumpe, decât, în sfârșit, acești deșerți esteticieni de catedră, cari sunt gata să declame de dimineață până în seară despre „arta pentru artă”, despre „frumuseța în sine”, care e în afară și mai sus de lumea reală a suferințelor și năzuințelor omenești. O, aramă sunătoare și cimbale zgomotoase!

O, secături eteree! O, porci în sine!..

Însă iertați-mi această transportare: știți că sunt ipocondric...

Reviu la subiect.

Profesorii universitari au dat naștere unei mișcări culturale, care, dacă nu-i „șă de sentimentală ca a studenților, e tot atât de însemnată și de roditoare. Ea e cunoscută sub numele de „mișcarea pentru întinderea universității” („University Estension Movement”) și are de scop ca știința adevărată universitară să pătrundă în colibele țaranilor și în cazărmile muncitorilor din orașe și în ale minerilor. Din nefericire, locul nu-mi mai îngăduie să arăt cum s-a organizat „întinderea universității”, ca să-și poată ajunge scopul. Destul va fi, dacă voi zice că în *Englittera* acum lucrează *mai mult de 250 de centre universitare populare*. Urmă-

toarele cifre vor demonstra creșterea extraordinară a mișcării: în 1886 au fost numai 16.000 de auditori la cursurile „Estensiunei” (cum în scurt se numește în Englitera această instituție), iar în 1890, 45.000. Acum numărul lor trece peste o sută de mii, sunt 40.000 de titrați academici, cari și-au luat titlurile de la „Estensiune”!...

Un scriitor american (R. A. Woods: *English social Movement*) a zis că englezii sunt o națiune de cititori; se apropie timpul când se va zice că ei sunt o națiune de licențiați și doctori!...

Și luați seama că toate aceste rezultate s-au căpătat prin activitatea spontană a societății, fără vreun sprijin din partea statului, însă acum se agită chestia că statul trebuie să ia asupra-și îndatorirea de a sprijini materialicește aceste adevărate universități populare, pentru ca orice englez să poată urma cursurile lor. Astfel se desfășoară înaintea ochilor Europei surprinse în mijlocul înarmărilor sale fără sfârșit, ce au prefăcut-o într-o pădure de baionete, idealul măreț al unui popor întreg ce trece prin universitate!...

Această activitate nobilă a păturei culte engleze ne zugrăvește caracterul național al poporului de negustori reci, cari au creat proverbul „*time is money*” și măsoară toate în aur și argint, cu niște trăsături cu totul nouă, ce nu se pot acoperi cu clișee banale și învechite, pe care ni le spun majoritatea descriitorilor străini ai Engliterei.

Cât de departe e starea asta, dar, de vorbele umflate și late pe tema patriotismului și naționalismului, care se potrivesc atât de bine cu situația culturală a poporului nostru, asemenea cu a [l] Africei Centrale!...

Însă, oricât de uimitoare ar fi pentru noi, în indiferentismul nostru destrăbălat, puterea de acțiune și de devotament, pe care o vedem în pătura cultă engleză, există o țară în care pătura cultă a putut da exemple de eroism și de sacrificii fără seamăn; în care tinerimea studiosă se ducea, mii și mii, la moarte, în ocne, în ghețurile malurilor Oceanului înghețat, se ducea „pentru un dor de libertate”, pentru „amorul sfânt de țară”, se ducea fără nici o speranță de răsplată, fără chiar de speranța admirației contemporanilor și a urmașilor, deoarece numele lor rămâneau și vor rămâne necunoscute...

Aceasta e pătura cultă din Rusia, despre care vom vorbi data viitoare.

Notă bibliografică. Acei cari ar dori să studieze mai pe larg mișcările cultural-sociale din Englitera pot consulta următorii autori:

1. Dr. G. Schulze-Gaevernitz, *Zum socialen Frieden. Eine Darstellung der socialpolitischen Erziehung des englischen Volkes*, Leipzig, 1890, 2 voi.
2. R. A. Woods, *English social Movement*, London, 1892.
3. Arnold Toynbee, *The industrial Revolution*, London, 1886. H Biografia acestui interesant pionier al tinerimei culte se poate găsi în *John Hopkins University Studies in History and Political Science*, Seventh Series, I.

4. H. Mackinder and M. Sadler, *University Extension, Has Ita Future*, London, 1890.

5. R. Roberts, *Eighteen Years of University Extension*, London. 1891.

IV

Un publicist englez (Belfort Bax, *Ethics of Socialism*) a declarat că omenirea trebuie să caute personificarea idealului moral nu în Palestina, la începutul erei noastre, ci în tinerimea cultă din Rusia contemporană. Asta o recunoaște un om ce face parte dintr-o pătură cultă, care ea însăși a dat multe exemple de umanitate și de pocăință socială decât oricare alta în Europa apuseană. Și numai de mândrie națională, chiar excesivă, nu sunt lipsiți englezii!

I Admirațiunea noastră o merită nu numai acea parte a tinerimei culte ruse
I care a participat *direct* la mișcarea revoluționară și a uimit lumea întregă prin
vitejia și devotamentul ei fără margini. (Am subliniat cuvântul „direct”, deoarece
în Rusia toată pătura cultă a sprijinit mai mult sau mai puțin pe revoluționari și
{ nici o linie de demarcație nu se poate trage aci.) Mișcarea revoluționară nu era
| decât o față, necesitățile de condițiunile politice, a unei mișcări social-culturale
I mult mai largi, cunoscute sub numele de *poporanism*.

/ Mișcarea aceasta era, la început, cu totul pacinică. Tinerimea studiosă,
I insufletită de cele mai înalte ideale care agitau lumea apuseană, își propunea ca
! scop ridicarea nivelului cultural al poporului, pentru ca dânsul să poată, singur și
| conștient, să-și cârmuie destinele sale istorice. Deviza lor era: „Totul pentru
| popor, nemica pentru noi înșine”.

; Astfel s-a început celebra „mergere în popor”. Pozițiunea între țărani a
; entuziaștilor „nobili în pocăință”, cum i-a numit un publicist rus, fu cât se poate
; de grea. Țăranii, pentru deșteptarea cărora ei doreau să se sacrifice, fuseseră
; robii părinților lor. Sentimentul de neîncredere în foștii stăpâni era atât de
; puternic, încât orice încercare din partea „boierilor” de a căpăta oarecare influență
între oamenii de rând era zadarnică. De aceea tinerii apostoli au renunțat la
toate privilegiile și s-au făcut ei înșiși simpli muncitori de câmp, la fabrici, la
docuri și căi ferate, pretutindenea unde s-adună muncitorimea. Ei sufereau cu
bucurie toate greutățile și lipsurile și se socoteau pe deplin răsplățiți pentru toată
truda dacă vedeau că au izbutit să răspândească câtuși de puțin lumina în masele
celor nefericiți și prigonți.

[Guvernul rusesc, deprins să vadă în orice lucrare neautorizată „manifestarea
| spiritului de revoltă”, a luat măsuri severe pentru încetarea „acestei ueorânduiei”.
Și tocmai rezultatul acestor măsuri ne arată cât de inocente au fost
începuturile mișcării poporaniste. În anii 1873-74, o mie cinci sute de tineri,
femei și bărbați, în 37 de provincii ale imperiului, au fost arestați și aruncați în
[închisori. Ei au fost ținuti în „arest preventiv” până la 1878! În acest răstimp, 83
| din ei au murit sau au înnebunit, și când judecata nu se mai putu amâna,

guvernul n-a putut aduce înaintea tribunalului excepțional mai mult de 193, deoarece contra celorlalți nu s-a putut găsi nici o dovadă câtuși de puțin serioasă. Și din acești 193 tribunalul slugarnic a îndrăznit să condamne numai pe 94; restul a fost achitat... (Asta n-a împiedicat pe guvern să pedepsească și pe cei achitați de tribunalul excepțional și pe cei cari n-au fost dați în judecată, trimețându-i în Siberia „pe cale administrativă“.)

Puțina bunăcredință din partea guvernului și a judecătorilor-senatori din tribunalul excepțional se vede din faptul că numai unul, A. Mâșkin, a fost condamnat la munca silnică, măcar că în Rusia s-a putut condamna la moarte un băiat de 18 ani pentru o carte oprită găsită la el; iar George Kennan, în cartea sa *Siberia and the Exile System*, citează un articol din codul penal rus, care pedepsește cu munca silnică pe oricine va păstra la sine o carte, în care se susține ideea „schimbării, într-un timp mai mult sau mai puțin îndepărtat, prin mijloace pacifice, a ordinii politice stabilite“... Și, cu toată dorința fierbinte a guvernului, din 1500 s-a putut osândi la munca silnică numai *unul* și s-au putut condamna numai 94!... însă toți au plătit entuziasmul lor pentru poporul muncitor cu ani de închisoare „preventivă“ și de exil, mulți chiar cu viața și mintea...

Aceste persecutări barbare n-au oprit pe tinerimea rusă, în lucrarea-i grea de luminare și regenerare a poporului. Din contră, tocmai atunci s-a început acea campanie titanică în contra guvernului, care pune toate stavilele activității pacifice pentru propășirea politică, socială și culturală a țării: de la 1879, un an după „procesul celor 193“, datează primele acte teroriste... Trei ani de zile Europa întreagă urmărea cu o încordare extraordinară toate peripețiile acestei sângeroase tragedii. Însă, alături de mișcarea pur revoluționară și teroristă, a urmat înainte lucrarea pacinică culturală. Aceasta ne și interesează mai mult aci, ca mai puțin cunoscută; dacă am vorbit despre faimosul „proces al celor 193“, am făcut-o numai pentru ca să vă arăt ce greutăți a trebuit să învingă tinerimea cultă în Rusia. Cu toate acestea, ea a izbutit să se impună sălbatecului guvern și să capete, în oarecare măsură, recunoașterea din parte-i; a știut să creeze în Rusia un adevărat *cult al poporului* și să-l propage în întreaga pătură cultă, astfel că astăzi în Rusia întreaga literatură e *poporanistă*, începând de la oameni ca prințul A. Vasilicov, fiul răposatului președinte al consiliului de stat imperial, autorul lucrării monumentale: *Proprietatea agrară și agricultura în Rusia și în Europa apuseană*, ca celebrul romanțier Leon Tolstoi și încheind cu cel din urmă redactor al vreunui ziar provincial. Guvernul cu mare greutate poate găsi colaboratori pentru foile oficioase, nici un literat care se respectă nu primește această sarcină...

Cu greu se pot descrie rezultatele acestei mișcări culturale, deoarece guvernul n-a îngăduit o organizare mai generală, fiecare individ sau cel mult grupuri mici locale sunt silite să lucreze independent unul de altul. Pe urmă, ca să se constituie o societate culturală, fondatorii sunt obligați să prezinte proiectul de statut la guvernator, care îl trimite spre autorizare în Petersburg, Ministerului

de Interne, în arhivele căruia proiectul așteaptă rezoluțiunea câte doi-trei sau chiar mai mulți ani! Câtă statornicie și credință în însemnătatea cauzei trebuie să fie la fondatori, pentru ca ei să nu se plictisească de această târăgâneală și să nu se lase chiar înainte de a primi autorizarea!... Când, în sfârșit, autorizarea vine, proiectul totdeauna e modificat după planul ministrului și activitatea societății se pune sub cea mai riguroasă supraveghere a poliției: conferințele trebuie să treacă prin îndoita cenzură a poliției și a agenților speciali ai Ministerului Cultelor; pentru fiecare pas e necesară autorizarea specială a guvernatorului, chiar pentru publicarea dărilor de seamă pentru fiecare ședință în parte...

Pentru mine, o greutate foarte mare rezultă din neștiința limbii ruse[^], fiindcă sunt silit să adun notițe care se strecoară din când în când în literatura apuseană. Cu toate acestea, și ceea ce am putut afla mi-a inspirat admirație adâncă pentru acel entuziasm și perseverență despre care ne vorbesc rezultatele obținute. Întreaga Rusie e acoperită cu o rețea de felurite societăți culturale care au pătruns chiar în fundul Siberiei, în orașele Tomsk, Irkutsk și Iacutsk. Ele au de scop întemeierea de școli pentru copii și adulți (acestea sunt de două feluri: școli duminicale și școli de seară, de biblioteci populare, editură de cărți științifice și literare ieftine și organizare a răspândirii lor; organizarea conferințelor cu ilustrații prin mijlocirea proiecțiilor și a seratelor muzico-literare ieftine, care dau hrană intelectuală și estetică muncitorilor și în genere celor săraci și inculți.

În 1891, în serviciul *exclusiv al școlilor duminicale* au fost mai mult de 1.000 de institutori și institutoare, cari primeau leafa de la societățile respective.

Într-un ziar german am găsit o mică statistică luată din darea de seamă pentru anul 1891 a comisiunii societății pentru organizarea de conferinți populare în Astrahan, din care reiese că în cei din urmă zece ani conferințele acestei societăți au fost vizitate de 125.000 de oameni, iar numărul anual al vizitatorilor a crescut de la 5.000 la 17.000!

În Petersburg, de vro cinci ani, lucrează o societate pentru editare de cărți populare „*Posrednik*“ (Mijlocitorul). Între colaboratorii acestei societăți se numără învățații și literații cei mai însemnați din Rusia. Sunt scoase o mulțime de cărți de astronomie, fizică, chimie (generală și aplicată), agronomie etc. De asemenea, scrierile lui Tolstoi, Turgheniev, Korolenko, Uspenski; în sfârșit, ale tuturor celebrităților bogatei literaturi ruse. Cărțile acestea se vând câte 1 copeică și 1/2 (mai puțin de patru bani) coala tipărită - adică o carte de 10 coaie se poate avea pentru 37 de bani! Și răspândesc pe an câte două, trei milioane exemplare!

Un fapt - foarte important și prin sine însuși - ne va arăta cât de bogată e această literatură poporană. În 1889, în timpul Expozițiunii Universale, eram la Paris^o. Premiul întâi în departamentul instrucțiunii publice a fost obținut de o modestă institutoare sătească din provincia Harkov, d-ra Alcevski, pentru o carte intitulată *Ce să cetească poporul?* Această carte, două volume groase de câte

mai mult de 1.000 pagini în două coloane, e compusă de recenzii a 1.500 de cărți populare! Modul cum s-au făcut aceste recenzii e foarte interesant.

D-ra H. Alceviski s-a înțeles cu vreo câteva alte institutoare ca să adune duminicile în satele lor respective pe țărani și țărance și să le cetească felurite cărți. Când una cetea, alta însemna pe hârtie orice mișcare în auditoriu, orice cuvânt rostit de vreun țăran sau țărăncă. Aceste descrieri au și format recenzii în chestie. Am cetit vro câteva din ele, traduse în limba franceză, și cred că cartea d-rei Alceviski ne dă un material bogat și unic în genul său, pentru psihologia și filozofia poporană. Am fost lovit de puterea critică a țăranilor, care nu știau a ceti, cum erau aceștia; în același timp, modul de a critica, punctul de vedere al criticilor, sunt așa de neobișnuite, că nu se poate da nici o idee despre aceasta în limitele foiletonului meu. Nu uitați că între cărțile ce s-au cetit erau și capodopere ale literaturii universale (se ceteau și traducerile, d. e., din V. Hugo)!

Puteți închipui, scumpii mei cetitori, pe țăranii români ascultând cetirea poeziilor de Eminescu, nuvelilor de Vlahuță sau Delavrancea, romanelor de Turgheniev?!...

Se poate măcar spera că la noi se va încerca ceva analog? Nu pot să nu vă spun ceva foarte jignitor pentru amorul nostru propriu. În Chișinău, capitala Basarabiei, care nu tocmai demult făcea parte din trupul Moldovei, - sunt două școli de adulți (una duminicală și alta - de seară) și 4 biblioteci publice, afară de cea comunală (care e mai bogată decât biblioteca Universității ieșene, unica în Iași), și numeroase biblioteci private; este și o societate pentru organizarea de conferinți populare (se înțelege, toate aceste - în limba rusă...); iar în Iași, capitala acelei părți a Moldovei ce a intrat în „România liberă”, nu există, se poate zice, nici o bibliotecă, care să poată servi mulțimii...

O, patrioți rromâni, urmați înainte, beți șampanie, faceți să se cutremure aerul cu discursurile voastre înflăcărâte și stupide, sămănați spanacul și așteptați în liniște rodul culturii naționale! O! isprăvile voastre vor mări grozav puterea de rezistență a neamului românesc! O, farisei fățarnici!..

Inteligența rusească, cu gura astupată, cu mâinile încatenate, a știut să paralizeze reaua-voință a guvernului. Numai activității ei se datorește faptul că cultura generală e mult mai răspândită în Rusia decât la noi, deși statul comparativ cheltuiește mult mai puțin acolo pentru instrucțiunea publică (abia 2% din bugetul general) și aceasta nu e acolo declarată *obligatorie*: în Rusia, dintr-o sută de locuitori, după o statistică nouă, 30 știu carte, la noi abia 18 (?); în Odessa, comuna a cheltuit 250.000 de lei pentru localul conferințelor populare, la noi, chiar în capitalele noastre, școlile *statului* adesea se află în niște ruine; în Rusia, se știu multe cazuri că profesori universitari, de bună voie, părăsesc catedrele lor pentru ca să se ducă la țară ca simpli institutori, având conștiință de datoria lor față cu poporul muncitor; la noi... ce fac profesorii noștri vom vedea în foiletonul viitor, acum nu ne dă voie locul.

Nu e, dar, de mirare că în muncitorime se naște o încredere și o dragoste pentru pătura cultă, despre care la noi greu se poate face o idee. Nu pot să nu citez aci două fapte, cu totul deosebite, însă caracteristice (deși văd că amicul Tony, furios, încrețește fruntea găsindu-mă prea vorbăreț): anul trecut, într-un oraș din nordul Rusiei, Kostroma, s-a dat un concert în folosul conferințelor populare. Muncitorii dintr-o fabrică vecină au strâns între ei 33 de ruble (aproape 85 lei) și au trimis această modestă sumă organizatorului concertului cu o scrisoare în care, arătând că le e cu neputință de a veni la concert, îi mulțumesc pentru inițiativa sa generoasă și-l roagă de a primi de la dâșii obolul, care-l dau, rupând din gură, spre a mări fondul conferințelor...

Recunoștința celor ce sufăr e singura răsplată pentru pionierii progresului și dreptății în Rusia. Și iată ce cuvinte călduroase le adresează un simplu muncitor de pe banca acuzaților într-un proces politic din Kiev: „Tinerimea cultă singură n-a rămas surdă la gemetele poporului; da, numai această tinerime generoasă ne-a întins mâna. Dânsa ne va călăuzi până va veni ziua când, ajungând să ne dăm sama de drepturile noastre, vom putea să lucrăm noi înșine la opera de dezrobire generală, până va veni ziua când mâna puternică a milioanelor de muncitori se va ridica!...”

Într-un foileton viitor, vom vedea și ce gândește poporul muncitor de surtucării noștri...

Am văzut activitatea nobilă a studențimei și a profesorilor engleji, am văzut eroismul și devotamentul inteligenței rusești⁶⁾; am văzut în parte și vom vedea încă neputința sufletească, pesimismul depravat și poftele brutale ale „pătorei culte” la noi; vom încerca să ne dăm seama și de cauzele acestei triste deosebiri.

Notă bibliografică: A se adresa pentru amănunte la: 1. Leroy-Beaulieu, *L'Empire du Tzar*, 3 vis; 2. Thun, *Geschichte der Revolution. Bewegungen in Russland*; 3. Yohn-Rae, *Contemporary Socialism*, ch. IX; 4. G. Kennan, *Siberia and the exile system*, 2 voi. Acești patru autori - nefiind nici ruși, nici socialiști, nici revoluționari - pot inspira toată încrederea în nepărtinirea lor, mai ales Thun, care, ca un fost profesor la Universitatea din Dorpat (după rusificarea recentă: *Juriev*), e mai bine decât oricine în stare să cunoască chestia. Dintre autorii ruși, nerevoluționari și nesocialiști, vezi 5. Pierre Boborykin, *Le culte du peuple en Russie*.

Dintre revoluționari, cel mai competent e Stepniak: 6. *La Russie souterraine* Și 7. *Russia under the Tzars* (a scris și numeroase articole în diferite reviste engleze Și germane).

Din nefericire, literatura rusească nu a fost accesibilă, din cauza limbii.[^]

După ce am cercetat activitatea culturală a tinerimei studioase în Anglia și Rusia, trebuie acum să vin la isprăvile „pătorei culte” naționale. Inima-mi strânge același sentiment¹⁾ și dureros care e chinul deținuților când se trezesc la trista realitate dintr-un vis frumos și nălucitor, în care s-au văzut liberi, în sânul alor săi, iubiți de toți...

Tinerimea noastră?! O, Doamne, ce e tinerimea noastră!...

Ascultați ce zice despre fiii burghezimei noastre, care formează „țara legală”, un profesor universitar, un înalt funcționar al Ministerului Instrucțiunii Publice, care, desigur, e în stare mai bine decât oricine să vorbească în perfectă cunoștință de cauză - ascultați cu atențiune, cu atât mai mare, cu cât noi nu suntem deprinși să auzim adevărul de la această specie de „bimani”: „ei (adică generația nouă) ajung la vârsta primei tinereți sleiți de puteri, fără vlagă într-înșii, șubrezi, chirciți și incapabili... *marea majoritate* capătă pe băncile școalei numai o spoială de instrucțiune și de cultură, care-i face înfumurați, îndrăzneți, pretențioși, într-un cuvânt *membri nefolositori, dacă nu primejdioși* și pentru dânsii, și pentru societate... In ochii lor, protecția, favoarea, hatârul, amăgirea, fraudă sunt singurele mijloace de care trebuie să se servească cineva în viață, singura cheie care deschide ușa tuturor funcțiilor, pozițiilor și demnităților...” (Vezi „Buletinul Ministerului Cultelor”, nr. 3, raportul d-lui Vârgolici, pag. 98²⁾). Mai departe: „Tinerimea noastră e demoralizată, ea a ajuns să creadă cu toată convingerea că pentru cei ce dispun de mijloace materiale nu mai există nici legi, nici regulamente, nici considerații de orice natură, că totul se poate cumpăra cu bani...” (*ibidem*, p. 104).

N-am așteptat, într-un raport oficial al unui „înalt funcționar” din această țară, atâta elocvență sobră, acest accent de sinceritate!...

Și e de mirat că astfel de tinerime a pângărit până și cele mai nobile idealuri ale dreptății și libertății în chestia națională? E de mirat că în atâta amar de ani congresele studențești n-au produs nimica decât beția cea mai rușinoasă, decât scandalele cele mai scârboase? E de mirat că ei au băgat atâta frică în „comercianții naționali”, că dânsii închid bufetele gărilor la trecerea oardelor „tinerimei române”, care li se anunță prin fir telegrafic?! Sărmanii bufetari naționali, câtă spaimă trebuie să producă în ei această veste, dacă le taie și pofta de a desface marfa! Doar au avut ei experiența dureroasă și *costisitoare* a entuziasmului *arzător* al „junimei culte”! S-au fript!... Am citit, într-o dare de seamă, că cetățenii buzoieni au fost *mișcați până la lacrimi*, când, vara trecută, au venit la Buzău reprezentanții „studențimii noastre energice și patriotice” pentru ținerea conferinții în chestia națională. O cred! Nu degeaba acești cetățeni n-au mai voit pe urmă, în timpul congresului, să-i primească în gazdă... S-au temut, se vede, de emoțiuni prea mișcătoare!...

O, ce să mai vorbesc mult! Nu știm noi cum s-au spart ferestrele sinagogelor din Botoșani? Nu știm cum au bătut un biet rândaș ungur, *supus român*, la gara Chitila (după *petrecerea* fraților de peste munți până la Predeal), adică cum s-a[u] comis barbarii de același soi împotriva cărora atât se zbiară când le săvârșesc idioții și „patrioții” ungurești, la fel cu ai noștri? Nu știm cum casierii societăților studențești fură, iar „junimea entuziastă” îi patronează și se folosește de isprăvile lor? Nu asistăm la vânătoarea sălbatecă după desfrânări, la cea mai sfruntată și scandaloasă delapidare de bani, storși de la patrioți de bună-credință?

O, le știm, le știm destul!...

Un fapt proaspăt ne arată simțul moral al tinerimei noastre în toată strălucirea-i grețoasă.

Ministrul de Război vrea ca bacalaureații militari să depuie numai de cât examene pentru gradul de ofițer în rezervă; în caz contrar, îi amenință că dânsii vor face serviciul complet de 3 ani. Doamne! Câtă furie a provocat această intențiune! Studenții din capitală s-au adunat imediat să protesteze „sus și tare” în numele culturai, democrației, libertății și al tutulor altor sacramentalități din dicționarul lui Rică Venturianu, celebrul studinte în drept...

N-am nici o simpatie pentru pupilul pomădat al Juliei la Belle³⁾, însă nu pot să nu zic că aci el e logic și are perfectă dreptate!

A! Cum, voi protestați, voi, puișorii mamei?! Înțeleg când protestează un Anton Bacalbașa, el lovește chiar în principiul armatei, în sălbătăciile antropofagiei războinice. Inșă voi, cari vă mândriți cu „mica dar brava oștire națională”, voi, cari vedeți „gloria națională” în cuceriri și victorii militare, voi cari visați să mâncați pe toți ungerii și rușii cu sos de piper roș, *pe toți*, „să nu mai rămână pe pământ nici sămânța acestor neamuri spurcate”?! Invocați interesele culturai? Cum adicătelea cultura va fi periclitată, dacă Rică Venturianu va fi obligat să depună examen de ofițer în rezervă sau să slujească trei ani?! Dacă ați ceti articolele lui Fr. Engels (doar nu sunteți mai democrați decât dânsul!?) în ziarul socialist german „Vorwärts” no. 51-58, 1893, intitulate *Kann Europa abrusten?* (*Poate Europa să se dezarmeze?*), ați afla că scutirea odraslelor burghezești și ciocoiești de termenul legal al serviciului militar e o măsură cât se poate de *nedemocratică*, însă dânsul recunoaște că, în organizarea actuală a armatei, această măsură, *când are de efect crearea ofițerilor de rezervă*, e foarte potrivită, deoarece astăzi mobilizarea forțelor militare cere un număr de ofițeri-rezerviști cât se poate mai mare; că în toate războaiele, după primele ciocniri chiar, totdeauna s-a simțit o lipsă foarte periculoasă de ofițeri.

Vedeți că Martele din opereta noastră națională (care însă a figurat și într-o tragedie sângeroasă: „răscoalele țărănești”) e mai bun „democrat” decât voi,

¹⁾ Luați seama, că d-nii studenți nu s-au gândit că proiectele d-lui Jack sunt absolut nedrepte față cu bacalaureații săraci (cari nu pot da 500 de lei) și cu străinii, cari nu pot fi, chiar dacaarvoi, ofițeri. Dumnealor se îngrijesc numai de „cultură”, nevrând a depune un examen!... (*N. Obs. Ipocondric.*)

„junii cu educație”; el vă zice: „sau depuneți examen de ofițer, sau faceți stagiul legal, deoarece altfel nu-i nici un interes pentru apărarea națională ca să fiți scutiți de el”.

O, sunteți gata să cuceriți toată lumea cu sângele țăranilor, cari din cauza indiferenței voastre criminale, din cauza prostrațiunii voastre intelectuale și morale, sunt atât de ignoranți, încât habar măcar n-au ce e Transilvania, iar când vi se cere un sacrificiu (un examen!...), „pentru idealul măreț ce-l urmărim cu toții”, vă eschivați, umblați cu mâța în sac, că aveți „sentimente mai fine și constituția mai fragedă!...”¹. O, expectorațiune veninoasă a spanachismului!

Iertați-mă, acei din cetitorii mei cari n-aveți pufușor pe botișor, însă și expresiunile cele mai violente nu vor fi la nivelul greții și disprețului pe care îl inspiră și merită ăst soi de „juni cu educație”...

Și când încerci să raționezi cu asemenea indivizi, auzi că ei sunt decepționați, că la urma urmelor și poporul muncitor îi moft, și armata moft, și Transilvania, și dezarmarea, și pacea universală, și cultura națională, și toate ideile nobile și mari ale omenirii suferitoare, toate, toate îs niște mofturi, afară de căpătuiala proprie! Și frazele, una mai sunătoare decât alta, se învăluiesc în ceața pesimismului neputincios și a porcării hamletizatoare...

Să mai vorbesc despre alt element al „păturerii culte”, despre corpul profesoral, care, după cum am văzut, în Anglia e atât de pătruns de conștiința misiunii sale culturale și a datoriei față cu masele muncitoare?

Adresați-vă mai bine la raportul menționat al d-lui inspector școlar Vârgolici; veți afla acolo cât de depravat, destrăbălat, venal și corupt e corpul nostru didactic, în genere.

Locul nu-mi permite să insist mai mult, cum ar merita, asupra constatărilor acestui raport oficial, care a provocat o furtună întreagă în presa opoziționistă. Însă presa s-a forțat mai mult să dezmințască afirmările întristătoare ale d-lui Vârgolici și în fundul acestor dezmințiri zăcea veșnicul „ce va zice străinătatea?”.

Nu înțeleg aceasta. Știm cu toții că cele constatate de d-sa *ca fapt* sunt adevărul pur. Și dacă ne-ar trebui o ilustrație pentru destăinuirile scandaloase ale d-lui Vârgolici, n-am putea ușor găsi un exemplu mai strălucit de lipsa de conștiință a datoriei, de lipsa independenței și demnității personale în corpul nostru didactic decât însăși persoana d-lui Vârgolici, profesor și dânsul...

La universitate, acest domn plagiază cursuri franceze, la Școala Normală Superioară, pune în locul său pe un suplinitor ignorant (pentru limba elenă). Și când, din cauza asta, ies din această școală, menită a forma contingentul didactic al școalelor secundare, profesori de limba elenă incapabili și ignoranți, tot el fulgeră în rapoartele sale.

Ca inspector școlar, d. Vârgolici și-a făcut renume ca persecutor al „teoriilor subversive” și protector al tuturor stârpiturilor junimiste, iar pe d. Take Ionescu îl îndeamnă să „înlătura politica din școală”!... (p. 85). O, câtă moralitate și bunăcredință ne trădează toate acestea!

Însuși raportul, *ca o producție literară*, e o manifestare elocventă a descompunerii morale a profesorului nostru. D. Vârgolici scapă câte o vorbă, că una din plăgile cele mai hidoase ale învățământului nostru este favoritismul, că „hatărul e marele împărțitor de posturi în țara noastră” (p. 88), „că aspiranții la catedre n-au decât să găsească câte un protector influent și acesta stăruiește să li se dea o catedră în învățământul secundar” (p. 94) etc. etc. Și totul ne vorbește în raportul d-sale că n-are alt scop decât să facă după placul lui Take Ionescu, pregătindu-i terenul pentru „reforme” trâmbițate, care țintesc tocmai să facă din profesori numai niște instrumente docile în manile miniștrilor. O, d. Vârgolici predică independența și demnitatea personală! Desigur, aceste reforme vor face să dispară hatărul din Ministerul Instrucțiunii Publice, vor înlătura politica și favoritismul din școală, deoarece ministrul va putea să facă din profesori tot ce-i va trăsni în cap: să-i mănânce cu cașcaval sau să-i bea cu un păhăruț de țuică...

Pe urmă, într-un loc, d. Vârgolici afirmă că școala trebuie „să deprindă pe elevi să nu se creadă unii superiori altora, din cauza poziției materiale sau sociale a părinților, și a sădi de timpuriu în frageda lor minte sentimentul frăției și al egalității” (p. 102). Frumoase cuvinte! D-sa se plânge că școala actuală creează o poziție privilegiată celor cari pot plăti mai scump profesorilor (vezi elocvențele pagini 105-106 ale raportului); și tot d. Vârgolici insinuează, cu două pagini mai înainte, că ar trebui să înceteze gratuitatea instrucțiunii secundare, închizându-se astfel posibilitatea culturii superioare celor săraci! D-sa dezvoltă vechea fabulă a lui Mennenius Agripa, că în societate, ca și într-un organism animal, unele organe trebuie numai să cugete, altele să mistuie, și celelalte să îndeplinească celelalte funcțiuni fiziologice!... (pag. 99-100). Vedeți cât de însuflețit e d. Vârgolici de „sfânta misiune a școlii” și cu câtă dreptate poate să ceară de la „profesorii secundari” un devotament și o abnegațiune fără margini!...

Da, profesorul Vârgolici are dreptate: el se știe pe sine și pe colegii săi; da, profesorii noștri sunt lipsiți de conștiința datoriei și misiunii lor, sunt lipsiți de independență și demnitate personală, sunt servili și imorali, venali... și corupți ca și toată pătura burghezo-ciocoiască, nu mai puțin și nu mai mult. Un Take Ionescu e la locul său în capul acestui corp putred...

Poporul nostru l-a condamnat de mult, formulând trista convingere că „muncitorul n-ar trebui să știe carte, deoarece școala ar avea ca intențiune suprimarea muncii, școala ar îngusta sufletul și ar strica mintea.” Cu asemenea servitori ai sacerdoțiului instrucțiunii publice nici nu s-a putut ajunge la altă concluziune, precum ne mărturisește și raportul d-lui Vârgolici...

¹ Vezi în „Arhiva” din Iași, 1890-91, articolul *Credințele sateanului despre școală și efectul* 'h volumul II, pag. 326.

- Uiți, domnule ipocondric, - îmi va zice vreun cetitor naiv - că și noi avem o „Societate pentru învățătura poporului român”, care e o manifestare analogă cu activitatea descrisă a păturei culte din Anglia și Rusia...!

O, scumpul meu cetitor naiv, îți voi arăta îndată că activitatea culturală a acestei societăți nu e decât un miraj înșelător, deși în capu-i se află Mitropolitul primat Mgr. Ghenadie...

Înainte de a-mi da „darea de seamă” asupra mersului Societății pe anul 1889-90 (n-am la îndemână dări de seamă pentru ceilalți ani, precum și pentru a societății analoge din Iași; însă vă pot încredința că nu veți găsi acolo ceva mai mângâietor), unde se găsește și budgetul societății pe anul viitor (1890-91).

Puteți afla de acolo că activitatea societății se rezumă în întreținerea unei școli normale și una primară și că, în anul 1889-90, societatea a avut „venituri proprii” numai 5.402 lei, iar „subvențiuni” de la stat, comuna București și „burse” ale diferitelor județe (adică *din banii contribuabililor*) 32.856 lei.

Dintr-acești bani s-au întrebuințat pentru salarii 23.511 lei 70 bani, iar pentru celelalte cheltuieli numai 14.908 lei 08 bani (nu mai vreau să mai critic și aceste cheltuieli, deși și aci se poate afla ceva interesant).

Iar în budgetul pentru anul viitor (1890-1891) s-au înscris: „venituri proprii” lei 5.900, și „subvențiuni” și „burse” tocmai 34.300 lei! Cheltuieli pentru salarii 23.840 și celelalte 15.2871 Cu alte cuvinte:

„Societatea pentru învățătura poporului român” se susține aproape exclusiv din budgetul statului și cheltuiește din acești bani aproape în două mai mult pentru lefurile profesionale etc. ale societății (din membrii societății, bineînțeles), decât pentru celelalte „scopuri culturale”.

Astfel, această Societate nu e în realitate decât un mijloc de căpătuială pe seama plătitorilor de dări!...

În 1890, după 25 ani de existență, societatea a avut 284 membri și a dat ca rezultate ale activității lor 285 de absolvenți ai școlii normale; adică un membru al societății a produs în 25 ani un absolvent, însușindu-și anual pentru aceasta câte o bucățică din budget (ca director, profesor, econom etc), pe lângă onoarea de a trece drept binefăcător al poporului român...

Rezultate culturale mai mult decât triste.

Dacă vom reduce din „veniturile proprii” ale societății donațiunile câtorva, puțini într-adevăr, generoși și de bunăcredință, rămâne un ce pur și simplu ridicol, bătaie de joc cinică de adevărata și binefăcătoarea activitate culturală. O, „pătură cultă” română!...

Nu e de mirare că țăranul „crede că toți surtucarii profităm de sărăcia lui și pentru aceasta suntem dușmanii lui de moarte”; nu e de mirare că unul din cei oropsiți a exclamat: „Ias’ să dea D-zeu să moară toți săracii de holeră, dar toți, să nu mai rămână nici unul, să vedem ce au să mai facă bogații singuri!...”

Și voi încă vă învăliți, spre a vă justifica, în mantia lui *Childe-Harold* și a *HHamlet?!0\...*

VI

Nu un ipocondric ca mine va crede vreodată că deosebirea care există între manifestările de viață ale păturilor culte din Angliera și Rusia, dintr-o parte, și ale celei din România, dintr-alta, se explică prin calitățile morale ale persoanelor care alcătuiesc aceste pături, nici prin calitățile morale și psihice ale popoarelor respective, în genere.

Toate popoarele - de orice rasă și grupare etnică - au dat, în anumite condițiuni sociale și istorice, prea destule și strălucite exemple de dobitocie, în genere, și de porcărie, în particular - exemple din felul acelor i-au dat prilej lui Schopenhauer să zică că omul este un *dobitoc grav (eine ernsthafte Bestie)*...

Desigur că și-acum chiar în Angliera oameni ca John Ruskin, ca Arnold Toynbee sau Edward Denison sunt niște excepții rare, d-aia pe cel dintâi toți „oamenii ca oamenii” îl consideră drept un nebun și excentric, iar ceilalți doi au murit jertfe focului ce-i încălzea. Aceste rare exemplare ale speciei omenești ne vin, ca razele luminei într-un beci obscur, ca să ne arate încă mai tare întunericul moral în care ne zvârcolim.

Însă, dacă vom răsfoi puțin paginile istoriei - paginile proaspete, pe care nici cerneala nu s-a uscat încă - ale păturei culte engleze, vom afla că dânsa - n-au trecut 50 de ani de atunci - a putut foarte bine să înece în sânge mișcarea politică a muncitorimei cunoscută sub numele de *chartism*... O, atunci această nobilă pătură se ocupa cu salvarea ordinii, spărgând întrunirile pacinice ale muncitorilor, omorând sute și mii din ei cu forța armată, condamnând pe conducătorii lor la moarte și muncă silnică și închizându-i în „arest preventive”, unde - după cum s-a constatat de pe tribuna parlamentului - îi ucideau cu tratamente de o brutalitate fără seamăn; în timpul acestor lupte „eroice” contra năzuințelor nuincitorimei, Angliera a văzut și „alegeri libere”, care trebuie să ne ridice pofta de a ne mândri de sistemul electoral al lui c.c. Lascar’ cu toți Nicolaizii săi, ca de o invențiune națională... Ah, nimica nu e nou sub stele!...

Și ce era această *Chartă* a muncitorilor, care a provocat toate grozăviile acestea? Nimica decât un program politic democrat, care acum e și realizat în parte sau e pe cale de a fi realizat!...

„Pătură cultă” burgheză a și fost foarte conștientă de ticăloșia ei! Dânsa a luat toate măsurile ca mișcarea chartiștilor să fie ponegriată și istoria să nu păstreze memoria despre isprăvile ei. În celebrul British Museum - unde se înregistrează până și toate schimbările de regi la zuluși și toate revoluțiunile la vreo populație sălbatică din insulele Polineziei - nu se poate găsi nici un exemplar al organului central al chartiștilor „Northern Star” („Steaua Nordului”); în arhivele

acestui muzeu, de care atât se mândrește Englitera, n-a putut găsi loc materialul despre cea mai măreață mișcare a muncitorimei engleze!...

Au trecut numai vreo câteva decenii și s-a schimbat fața pământului! Astăzi moștenitorul tronului Engliterii poate chiar să facă o declarație publică: „Noi cu toții suntem acum socialiști” („We are all Socialists now”; vezi Sidney Webb: *Socialism in England*, London, 1890); primul ministru al cabinetului liberal, W. Gladstone, zice verde reprezentanților finanțelor Londrei: „Fiecare om cuminte știe astăzi că nu se mai poate împăca interesele celor bogăți cu ale celor săraci, ci trebuie să alegem între unele și altele; eu unul mi-am ales partea celor săraci...”; chiar și primul ministru al cabinetului precedent, *conservatorul* lord Salisbury, a declarat în plină ședință a Camerei Lorzilor, în ziua de 19 mai 1890, că „mare parte din cerințele socialiștilor *sunt drepte* și stau în legătură strânsă cu relele societății actuale, pe care numai cei absolut orbi le pot nega... datorită noastră este de a înlătura pe cât e cu putință aceste rele; chiar dacă ne vom atrage învinuirea că suntem socialiști, trebuie să ne împăcăm cu aceasta...” (Vezi revista engleză „Subjects of the day” august 1890, nr. 2.) Când puterea a căzut iar în manele lui Gladstone, dânsul s-a sfătuit prin mijlocirea lui John Morley, pentru alcătuirea cabinetului său, cu președintele unei organizații socialiste, „Fabian Society”, d. Sidney Webb (vezi Woods: *English Social Movements*, London, 1892)!...

Iar în unul din foiletoanele precedente am văzut cu ce ardoare pătura cultă engleză în genere s-a dat nobilei activități pentru cultura muncitorimei.

De unde vine atâta dragoste și atențiune pentru muncitorime, pentru suferințele și interesele ei, în aceeași pătură care s-a acoperit cu atâta infamie patriotică în „salvarea ordinii și păcii naționale”, în contra chartiștilor, și nu atât de demult? Focul patriotismului burghezesc n-a putut de atunci încă să evaporeze măcar sângele sutelor și miilor de muncitori pacinici, vărsat la Manchester, Newport etc, sub loviturile sălbătice ale burghezimei înfuriate!...

O, un nemica tot a trebuit ca să se săvârșească această schimbare la față miraculoasă: un proletariat puternic și organizat, conștient de drepturile și nevoile sale! Conștiința că tot viitorul ei pe zi ce merge tot mai mult atârnă de la aceste mase nenumărate ale celor ce-și mănâncă în sudoarea feței pâinea zilnică, a băgat frica în ciolanele și dragostea în inima păturei culte burgheze pentru toți

¹ Vezi Fr. Engels, *Die Chartistenbewegung in England*, Hottingen-Zurich, 1887. Literatura asupra chartismului e atât de săracă, că, afară de scrierea arătată mai sus, putem menționa numai celebra carte a aceluiași autor: *Die Lage der arbeitenden Klassen in England*, Leipzig, 1848 (traducerea engleză, London, 1848). Desigur, nici Fr. Engels n-ar fi putut scrie nimica despre chartism, din cauza lipsei materialelor, dacă n-ar fi fost martor ocular al celor petrecute pe atunci în Englitera. În literatura engleză, se poate zice, nu găsim nimica, deoarece în cartea lui T. Carlyle, *Chartism*, apărută în 1839 (prima ediție), lipsește baza științifică, ca și în toate scrierile de altfel ale acestui excentric genial. Dacă, în sfârșit, vom spune că în marele catalog al științelor sociale și politice ale lui Otto Mtihbrecht nu e arătată nici o *lucrare despre chartism*, apoi ne vom da bine seama de stăruințele păturei culte engleze de a-și ascunde păcatul istoric...

cei apăsați și oropsiți... Când n-a mai putut merge cu salvarea ordinii și patriei prin baionete și furci, s-a scos la iveală umanitarismul înalt; popii și-au adus aminte de „adevăratele învățături ale creștinismului”, iar pătura cultă - de datoriile morale ce dânsa le are față cu poporul muncitor și pe care până acum, în perfectă liniște sufletească, nici nu se gândea să le plătească... Când muncitorimea organizată și conștientă are la dispoziție dreptul de vot, cântecele dulci despre împăciuirea socială și înlăturarea luptei de clase sunt numai decît indicate, răspândirea culturai în masele celor ce vreau și pot să participe la legiferarea țării se impune...

În special mișcarea universitară (University Movement Extension) își are explicațiunea și în faptul dezvoltării colosale a proletariatului intelectual, ca rezultat al capitalizării și centralizării excesive a producțiunii naționale. Acest proletariat intelectual apare în general în istorie ca un fel de prostituată ce se vinde cui îi plătește mai mult. Însă acum, în Englitera, concurența pentru diferitele forme ale cașcavalului bugetar, de care dispune și hotărăște burghezimea, a devenit prea intensivă. O mulțime de juri cu educație rămăneau pe drumuri cu buzele umflate și poftele unei naturi „fine și delicate” nesatisfăcute. Cursurile Extensiunii au descoperit o nouă piață pentru această marfă (lecțiuni universitare): deși muncitorii plătesc puțin „de căciulă” pentru aceste cursuri, însă - văzând numărul lor enorm - această ocupațiune se rentează foarte frumos. De aci avântul nemaipomenit pe care l-au luat „mișcarea pentru extinderea universității” (University Extension Movement) în masele muncitorimei.

Tot prin aceasta se explică un fenomen foarte curios.

Se știe că, după înăbușirea chartismului, organizațiunile muncitorilor din Englitera s-au îndepărtat cu totul de politică; ele au rămas numai niște asociații pe bresle (*Trades-Unioni*), fără vreun alt scop decît oarecare îmbunătățire imediată în starea unei bresle anumite, fără nici un orizont mai larg, fără nici un ideal mai înalt. Aceste organizațiuni de bresle au creat degrabă un fel de aristocrație a muncii specificate, care nu-și mai bătea capul cu suferințele fraților ei de muncă, a muncitorilor de rând (*Unskilled labour*), rămași în bătaia tuturor nesiguranțelor și mizeriilor producțiunii capitaliste; în politică, trades-unioanele mergeau pur și simplu în coada celor două „partide istorice”. În ultimii ani, însă, se observă un nou curent în viața muncitorimei engleze: „*unskilled labour*” s-a pus în mișcare, formând așa-numitele „uniuni nouă”; și două date caracteristice ale acestei mișcări sunt greva lucrătorilor la docuri în 1889 și rezoluțiunea ultimului congres al trades-unioanelor engleze, prin care muncitorimea engleză intră definitiv în mișcarea socialistă a muncitorilor din alte țări, recunoscând însemnătatea organizațiunii și luptei politice pentru rezolvarea chestiei sociale.

Și, lucru ciudat, între alte înrâuriri tot în această direcțiune a lucrat și „Extensiunea Universității” și acesta e meritul ei cel mai mare. Într-un foileton precedent am menționat în treacăt sprijinul direct dat muncitorilor de la docuri

de către coloniele universitare (*Toynbee Hall*) și de Universitățile din Cambridge și Oxford. Aci însă vreau să spun altceva.

Dacă urmărești cu atențiune mersul creșterii partidului socialist în Anglita și al dezvoltării cursurilor Extensiunii, apoi te lovește îndată faptul că foarte des organizarea de către muncitori a vreunui grup socialist urmează, după timp și localitate, după întemeierea unui cerc al cursurilor Extensiunii... Acest fenomen se explică prin faptul că muncitorii, pretutindeni, doreau să urmeze mai ales cursurile de economie politică și de sociologie generală - ca tratând chestiile cele mai arzătoare pentru ei - iar interesul instinctiv de clasă, chiar atunci când auditoriul deloc nu-l compuneau socialiștii convingși, a avut de efect că tocmai acele dintre aceste cursuri erau mai frecventate, care tratau materia lor din punctul de vedere cel mai favorabil intereselor muncitorilor, adică din cel socialist; muncitorii audienți cu toții erau nerăbdători ca să se lumineze în această privință. Asta făcea ca lecțiunile Extensiunii din ce în ce să ia un caracter mai socialist sau cel puțin mai poporanist. Muncitorii, luminându-se, deveneau socialiști conștienți, începeau agitația și se organizau. Aceasta, la rândul său, influența încă mai mult asupra cursurilor de economie politică și sociologie ale Extensiunii și numărul lectorilor-socialiști creștea cu o repeziune vertiginoasă... Un fenomen de sugestiune socială reciprocă, cum s-ar exprima filozoful francez G. Tarde (*Les lois de Vimitation*, Paris, 1890).

Direcțiunea cursurilor Extensiunii a influențat în oarecare grad și economia politică a catedrelor universitare în genere; nu puțin datorim tocmai acestei înrâuri faptului despre care vorbește Sidney Webb (*Socialism in England*), că astăzi nu se află în universitățile engleze nici un profesor de economie politică, care să nu fie mai mult sau mai puțin boit în roș. Ceea ce turbează cu desăvârșire pe un filozof mare și ramolit, Herbert Spencer, ultimul metrican [mohican?] al manchesterismului - el zbiară că toți și toate au devenit reacționari și au trădat interesele libertății individuale...

Toate cele zise în acest foileton despre pătura cultă engleză nu micșorează întru nemica meritul și dreptul ei la recunoștință din partea omenirii viitoare pentru umanitarismul ei, pentru activitatea-i entuziastă de răspândire a culturii în masele muncitorilor, pentru sentimentul viu de căință socială. Dacă am arătat condițiunile materiale și economico-sociale care au determinat posibilitatea și chiar necesitatea unor asemenea fenomene - asta nu însemnează că eu aș vrea să zic că fiecare individ în parte din pătura cultă engleză nu e decât un fărnaric, care a intrat în mișcarea „Extensiunii” sau a „coloniilor universitare”, de exemplu, numai după un calcul interesat.

Nu, acest mod de a vedea ar fi cu totul neștiințific. Lucrurile niciodată nu se fac astfel. Pentru ca diferite idei și sentimente sociale să se poată naște și prinde rădăcini, sunt numaidecât necesare anumite condițiuni materiale și sociale, însă, odată ce aceste sentimente și idei sunt născute, ele capătă, în oarecare

grad, o viață independentă, ele se impun și găsesc luptători și adepți mai mult sau mai puțin înfocați și sinceri.

Majoritatea, turma omenească, îi urmează cu oarecare circumspecțiune, dacă pot face acest lucru fără jertfe excesive (puțini au fost totdeauna acei cari-s capabili de jertfirea de sine!), adică dacă iarăși permit condițiunile economico-sociale, însă toate aceste deloc nu presupun numaidecât fărnaricia și calculul interesat. O, cât de ușor omul găsește - și cu toată sinceritatea și bunacredință, luați seama - teorii compatibile cu interesele lui! Ce să faci dacă până acum omul tot încă este un „biped fără pene”, și nu un înger înaripat, pe care ni-l zugrăvesc basmele copilăriei noastre?!

Tocmai pentru că ideile morale, filozofice etc. - după ce s-au dezvoltat pe baza unor condițiuni istorice și economico-sociale - dobândesc în oarecare măsură o *putere proprie*, ele pot, dintr-o parte, rămânea în vigoare încă chiar atunci când bazele materiale care determinaseră ivirea lor s-au schimbat, iar, din altă parte, ele se pot transporta în alte țări, unde nu există acele condițiuni care le-au creat în patria lor, și se pot perfect altoi acolo. Ceea ce a și avut o înrăurire enormă asupra istoriei *poporanismului rusesc*, despre care acum, din nefericire, locul îmi permite să zic numai puține cuvinte.

Această mișcare s-a dezvoltat în Rusia cu totul altfel decât în Anglita. Acolo nu există un proletariat organizat și conștient. Masele poporului muncesc și sufăr în noaptea apăsării unui despotism brutal și crud. Însă și pătura cultă n-a jucat acolo niciodată vreun rol politic și *sufere* nu mai puțin decât masele muncitoare.

E greu pentru noi ca să înțelegem starea sufletească a inteligenței ruse: să poți ști și cugeta totul - deoarece și cea mai sălbatecă cenzură nu poate stăvili razele științei europene - să poți spune dintr-aceea ce gândești foarte puțin și să nu poți face nimic! Să fii totdeauna expus la cea mai crudă batjocură, la bătaie, la ani de închisoare și exil, după o denunțare falsă a primului sergent de jandarmi, și să nu poți măcar protesta, să nu poți prin nici o mișcare, prin nici un cuvânt să dai ieșire indignării și durerii tale! Să vezi totdeauna asupra capului sabia lui Damocles, să te amenințe lanțuri în ghețurile Siberiei și furci pentru un cuvânt, «pentru un *dor de libertate*” \

Și rămâne totdeauna adevărat că noi putem perfect înțelege durerile altuia numai când le suferim și noi înșine! Această stare socială anormală a creat în psihicul inteligenței ruse un fel de nevroză, un fel de fanatism și entuziasm religios, a făcut să se pătrundă fiecare fibră în ea de un sentiment adânc de compătimire și dragoste pentru masele suferitoare.

Tinerimea cultă, cu ardoarea unui martir din începutul creștinismului, căuta pretutindeni ieșire și pentru ei și pentru întreaga lume a oropsiților și Prigoniților. În Apus, dânsa a găsit o filozofie socială întreagă, o formulă care exprima năzuințele și idealurile maselor deșteptate la viața conștientă. Aceste

Astfel se explică, în această pătură, acel devotament arzător și sfânt, nemărginit, până la jertfire de sine, și cea înălțime de idealuri, care o călăuzesc în lupta-i titanică contra despotismului sălbatic. Și mișcarea *poporanistă* din Rusia va rămâne pentru totdeauna onoarea secolului al XIX-lea!...

Acum să vedem ce lumină aruncă aceste considerațiuni istorice și sociologice asupra pesimismului debil și a prostrațiunii morale a păturei culte române.

VII

Nici una din acele condițiuni - care au silit pătura cultă în Engiltera și Rusia să-și însușească chipul și asemănarea mai omenești - nu există la noi.

Proletariatul nostru industrial e prea puțin numeros și muncitorimea română, în genere, prea slabă, neorganizată, prea departe de conștiința intereselor sale de clasă. Astfel, această muncitorime nici n-a putut strânge pe pătura burgheză cu ușa, ca dânsa - de frica „stafiei roșe”, cum se exprimă Schofle - să se pătrundă de umanitarism și căință socială pentru a-și salva pielea fină și delicată de unghiile mitocanilor revoltați; nici n-a fost în stare să scutească pe proletariatul intelectual de goana după fărâmurile cașcavalului bugetar, asigurându-i plata pentru serviciile și devotamentul cauzei maselor suferitoare.

Dintr-altă parte, pătura noastră cultă deloc nu îndură suferințele celei din Rusia, pentru ca să poată găsi vreun răsunset în inima-i „tandă” țipetele și bocetele mulțimei; din contra, ea la noi poate să-și satisfacă toate poftele *fiarei* omenești, poate să se dede fără nici un frâu tuturor năzuințelor naturei sale „fragede și nobile”, poate, în fine, „*sans peur ni reproche*” să cultive toate frumusețile spanachidismului național. Un fost „înalt demnitar” sub liberali mi-a zis odată: „Mă rog, dar la noi ești ca-n rai!”... A zis-o aceasta, deși sub conservatori e silit să-și pună pofta-n cui...

Și ex-înaltul demnitar liberal are dreptate; pătura cultă burgheză română chefiiește ca într-un rai!... Să vedem, însă, mai de aproape ce fel de rai este acesta și cum s-a pogorât el din cerul burghezesc pe acel cârnat geografic ce e cunoscut sub numele de „România liberă”.

Când studiem istoria României, un fapt ne lovește, chiar la prima vedere, anume: înrâurirea enormă pe care au avut-o asupra relațiilor noastre interne ingerințele diferitelor puteri străine. Grație acestui fenomen, în mersul istoric al dezvoltării noastre naționale nu e cu puțință să descurci, din complexul relațiilor interne și externe, ceea ce datorim evoluției puterilor proprii ale țării noastre și ce i s-a impus din afară.¹

Între cauzele principale, care ne pot explica aceasta, trebuie să menționăm:

¹ Mai că fiecare pagină din *Istoria românilor* de dl. A. D. Xenopol ne poate servi ca ilustrație pentru acest adevăr. Vezi, mai cu seamă, cartea aceluiași autor: *Războaiele dintre ruși și turci*.

1. Starea prea înapoiată a poporului nostru din punctul de vedere cultural, ca și economic; astfel, nouă ni se impuneau forme economice și sociale, în genere elaborate în țările mai înaintate.

2. Poziția noastră geografică în Orient, unde se întreciocneau interesele politice și economice ale popoarelor puternice din Apus și Nord, ceea ce le îndemna să pună mâna pe acest colțișor de pământ.

3. Faptul că suntem un popor mic ne lipsea și de putința de a ne opune cu forța amestecului direct în afacerile noastre interne.

Dacă astfel a fost totdeauna, dacă clasele noastre superpuse au fost deprinse din vechime să închine țara ba în stânga, ba în dreapta, prefăcând-o în arena luptei internaționale, apoi în secolul al XIX-lea, când cu mersul triumfal al structurii sociale burgheze, relațiile internaționale din ce în ce se dezvoltau și se complicau, influența diferitelor curente politice, economice, sociale etc. din Apusul Europei devenea din ce în ce mai predominantă în România. (Nu e o simplă întâmplare că, în tratatul din Paris, ca și în acel din Berlin, puterile europene se ocupă atât de mult cu organizația internă a statului românesc!...)

Chiar datele celebre în istoria noastră, datele de care noi atât ne mândrim sau cel puțin despre care facem atâta gălăgie în ziare și în întruniri politice: 1848!!! 1864!!! - pot mai mult forma câte un capitol în istoria relațiilor noastre externe, decât sunt un produs firesc al dezvoltării vieții noastre naționale, politice și economico-sociale.¹

Aceste date însemnau victoria câștigată de către Europa apuseană contra Rusiei, însemnau distrugerea forțată a formelor politico-sociale feudale și introducerea celor burgheze.

Burghezimea europeană, devenind stăpâna situației la sine acasă, n-a mai putut și n-a mai vrut să sufere o Românie orientalo-feudală; ea introduce acolo - deoarece *interesele* ei politice și economice o cereau - „civilizația” capitalistă, cum a introdus opiu în China, rachiul și sifilis în insulele Polineziei... *ad majorem gloriam* „progresului”... burtei și pungei burghezești...

Însă burghezimei apusene puțin îi păsa de interesele poporului român; ea l-a lăsat pradă apetiturilor nesățioase ale celor cari au consimțit să fie instrumentele plecate ale ei, să joace rolul plămădelei burghezești în societatea feudală de până atunci...

Și s-a întâmplat un lucru foarte trist; industria casnică a fost nimicită de mărfurile ieftine europene, țărâניה pe zi ce merge se ruinează de concurența americană și indiană, iar burghezimea română nou-născută n-a știut să organizeze producțiunea națională² pe baze capitaliste, nici nu poate să o facă...

¹ Vezi interesantele articole, în *Critica socială*, ale d-lui Vasiliu [C. Dobrogeanu-Gherea]: *Tactica liberală* (nr. 9) și *Rolul păturei culte* (nr. 5).

² Vezi, în „*Gazeta sateanului*”, articolele foarte importante: *Istoria agriculturii în România*, de I. N., și *RoMpetrolului în întemeierea industriei în România*, de I. N., 1892.

Cu toate acestea, deși producțiunea se ruinează, concentrația bogățiilor face progrese uriașe, însă aceasta nu e un efect al capitalizării și centralizării producțiunii, ci un rezultat al unor hoții și pungășii fără seamăn; hoții și pungășii *directe*; cercetați izvoarele averilor colosale, care au crescut ca ciupercile după ploaie, ale milionarilor noștri, rar nu veți găsi în fond cele mai ordinare escrocherii, falsuri, speculații scandaloase; hoții și pungășii *indirecte*, prin sfâșierea constituțională și administrativă a cașcavalului bugetar; observați viața noastră politică, ea mai că exclusiv se reduce la niște lupte crâncene pentru împărțirea spoliilor stoarse de la nenorociții contribuabili; partidele noastre *istorice* nu-s decât niște bande, organizate pentru... concentrarea bogățiilor naționale... în acest scop se săvârșesc zilnic toate crimele și fărădelegile posibile, cu o nerușinare sublimă, fără nici o teamă de pedeapsă... Ascultați numai câte încredințări din cele mai scârboase își aruncă de ordinar guvernul și opoziția (indiferent de ce partid) de pe tribuna parlamentului!.. Și cred că învinuirile și onora, și ale altora sunt bine fondate...

Dar ce i-ar putea împiedeca? Acea fițuică de hârtie, pe care sunt scrise atâtea fraze splendide și deșerte și care poartă numele pompos de „Constituție”? Masele muncitoare, calicite, neconștiente, dezorganizate? O, „bărbații noștri de stat” bătându-și joc de Constituție, tot atâta bagă de seamă poporul muncitor, cât și „cucoanele din societate”, călcând a 7-a poruncă (pe care ele, de altfel, ca gardiste ale moralei burghezești, o „respectă” foarte conștincios la slugile lor!)... Se poate avea rușine de *vulgumpecus*, ca de „oameni cumsecade”!?

„Europa”? Ah, Europa burghezească își pune prea des picioarele în strachina noastră națională și fiica-i adoptivă, burghezimea română, știe să o respecte. Da, „Europa” stă la straja cerințelor înalte ale progresului și ale civilizațiunii (zi: „Avantajele națiunii cele mai favorizante”), însă dacă acolo i se dă fiecăruia ceea ce i se cuvine, „bărbații noștri de stat” au *carte blanche*, rămânând numai ca „aparențele să fie salvate”. (D-aci izvorăște eternul refren „ce va zice străinătatea”!...)

Iată *raiul* în care se desfătă burghezimea română!..

Dar „pătura cultă”?

Dânsa e carne din carnea și os din oasele burghezimii; nu li se poate despărți, responsabilitățile lor sunt aceleași, deoarece pătură cultă la noi nu e decât avangarda burtăverzimei, ea îi procură avocați, magistrați, profesori, inspectori secundari, bărbați de stat; încovoindu-se pentru o bucățică de cașcaval bugetar, mai mult sau mai puțin grasă, ea comite și apără toate mârșăveniile, toate hoțiile și pungășiile directe și indirecte ale regimului burghezesc național.

Așa fiind lucrurile, să intrăm pentru un moment în cloaca sufletească a unui *tânăr cult*. E un fiu credincios el epocii noastre de amurg, e o emanație firească a becisniciei pungășo-burghezești naționale; e enervat, depravat, are o poftă nesățioasă în piept de a parveni, de a ocupa locul de onoare la prânzul vieței. Însă la noi, cu „munca cinstită”, chiar în sensul burghezimii europene, nu

merge; la noi prânzul vieței e prânzul escrocheriilor politico-sociale, e prânzul pungășiilor și hoțiilor directe și indirecte. El poate deveni tot, poate chiar ajunge un Schwalb, un Chitanță, un Anghelescu”, însă pentru aceasta trebuie să dea mâna tuturor năzuințelor mârșave, trebuie să treacă prin toate înjosirile, prin toate lingușirile și reptilismele, prin focul și apa mizeriei morale.

Dar el *nu le poate face* toate acestea în liniștea conștiinței!... Prea multă apă a curs de atunci în mare, când burtăverzimea franceză s-a pus pe lucru spre a realiza cu sfințenie porunca a XI-a, dată de către „regele-burghez”, Louis-Philippe: „*enrichissez-vous!*”... El a mirosit ceva din izvoarele științei europene contemporane; poate și-a și făcut studiile în străinătate; el trăiește într-o epocă când acolo zbuciumul valurilor indignării maselor muncitoare, deșteptate la viața conștientă, i-a silit chiar și pe moștenitorii tronurilor și pe depozitarii portofoliurilor ministeriale să se declare socialiști... Înaintea-i se înalță edificiul măreț al unei filozofii sociale nouă, crescută din rărunchii evoluției istorice a omenirii; această filozofie e așezată pe baze atât de solide, ea și-a căpătat o putere intrinsecă atât de mare, că ea i se impune; el *nu poate*, dacă nu e un dobitoc absolut și definitiv, să nu recunoască adevărurile-i arzătoare, deși în jurul lui sunt alte împrejurări sociale, se aud alte cântece... El le recunoaște, în adâncul sufletului său, aceste adevăruri, el admite dreptatea reclamațiilor mulțimii apăsate, el vede mereu crescând furtuna revoluționară, el știe că zilele societății păcătoase de azi sunt numărate...

Recunoaște, admite, vede, știe, „știe toate”, înțelege tot și... becisnicia-i proprie îi apare într-o lumină orbitoare!..

Ce să facă el? Inima-i e deșartă și rece, firea-i morală e sleită, poftele-i neastâmpărate - pe care nu le poate stăpâni, ci însuși e stăpânit de ele - îl silesc să intre în goana nebună după lefurile grase și veniturile nemuncite, ușoare, cu toate consecințele lor triste, destrugătoare... Să ia asupra-și meseria totdeauna grea, și mai ales la noi, de reformator social?!... Să îndure prigonirea, ura, mizeria, sărăcia neagră?... Nu, peste puțină!..

Pătrundeți ceva în acest suflet devastat; gândiți-vă ce dispreț adânc pentru sine însuși trebuie să se nască în el!..

Și omul, orice s-ar zice, simte nevoia de a se respecta, iar dacă nu poate aceasta, recurge la sforțări neomenești ca să o ascundă „de ochii lumii”. Să înșele pe alții și chiar pe sine însuși, dacă-i cu puțință... Și-l vedem făcând *paradă de pesimism*, bătându-și joc cu un cinism îngrozitor de toți și toate, „ufundându-se în noroi până în gât, sperând astfel a căpăta măcar o umbră de justificare a vânărei sălbatică și nerușinate după „noroc”!..

Înaintea noastră - un *purcel hamletizător*...

D. C. Dobrogeanu-Gherea ne-a dat o explicație admirabilă a pesimismului *fin de siècle*; cred că teoria d-sale e adevărată, mai ales complectată și combinată cu cele zise în aceeași chestie de d. C. Vraja².

Însă, pare-mi-se că caracteristică vieții psihice a păturei culte române nu e un pesimism adevărat și sincer, ci acea *paradă* mai mult sau mai puțin fățarnică *de pesimism*, pe care am numit-o *porcăria hamletizatoare*.³

Un pesimist adevărat poate să fie sincer, onest; el totdeauna e într-adevăr trist, melancolic, el poate să-și păstreze conștiința demnității sale. Chiar ceva mai mult, el se simte, adesea, superior celorlalți oameni, deoarece crede că a priceput deșertăciunea și vanitatea lumii. Se știe mania orgolioasă a lui Schopenhauer: când timp de 30 ani apariția principalei lucrări a lui (*Die Welt als Wille* etc.) n-a fost băgată în seamă, el zicea cu trufie că astă carte a lui e mai presus de capacitățile contemporanilor, că omenirea numai peste câteva generații va fi în stare să o cetească și să o înțeleagă...

Un purcel hamletizator, însă, în realitate, simte un dor însetat de viață; el poate perfect gusta plăcerile ei, el nu cruță nimica pentru ca să poată căpăta în caritate mai mare și mai variate și ceea ce îl roade pe el e tocmai faptul că nu o poate face fără ca să-și calce conștiința proprie, fără ca să se desprețuiască pe sine însuși. Pesimismul său nu e decât o haină comodă, pe care i-a indicat-o egoismul lui depravat și enervat; el nu-și „încrucșează pe pieptu-i deșert manile netrebuincioase” decât când îi vine la socoteală...

El vestejește de pe tribună în frazele sforăitoare „mișelia unguerească”, și tot *el* zice: „Spanac!.. Dar vreau să fac carieră... Toate-s moft”... *El* intonează cântecele războinice și ridică furtuna, când i se cere examen de ofițer de rezervă... *El* e gata să patroneze un furt, pentru ca să-și atragă favorurile prefectului... *El* poate să comită și el însuși un furt ordinar, în timpul chiar al unei manifestații patriotice, pentru ca numai să bea o sticlă de șampanie mai mult. *El* nu se sfiește, în slugărnicia-i abjectă „înaintea superiorului”, să arunce corpului profesoral întreg că e corupt, că în sânu-i domnește hatârul, că n-are independență și demnitate personală și, în același timp, să insinueze că ar trebui să se reducă totul la hatârul ministerial, să se restrângă independența profesorilor și poziția lor socială să fie mai înjositoare... Tot *el* traduce tratate pesimiste și demoralizează copilele de școală, abuzând de autoritatea sa de profesor... Iarăși și iarăși el își dă aer de salvator al patriei de plaga socialismului și se folosește de trecerea pe care o are pe lângă guvern și magistratură, ca unul din șefii politici - pentru ca să facă pe avocatul *fără greș* etc. etc... Și toate acestea sub masca pesimismului și a desprețului pentru viață și oameni!...

* Vezi *Studii critice*, v. II, articolul *Cauza pesimismului în literatură și viață*.

Vezi *Critica socială*, nr. 8, *Darvinismul social*

³ Desigur, nu pot nega că există și la noi pesimiști sinceri. De altfel, d. Gherea ne-a dat și o caracteristică excelentă a unei specii de „purci hamletizatori”, în celebrul *Pesimist de la Soleni*.

Da, *porcăria hamletizatoare* e un simptom social mult mai trist și mai îngrijitor decât pesimismul; ea ne trădează o stare socială și morală în descompunere complectă, otrăvită chiar la *izvoarele vieții sociale*, și umple întreaga atmosferă a societății cu miazme nemaisuferite...

Dar ce-i de făcut? Unde-i scăparea? Nu întrebați pe un *ipocondric* despre aceasta. El n-ar fi fost ipocondric dacă v-ar fi putut răspunde...

Mai bine de zece ani am căutat acest răspuns, mai bine de zece ani am încercat tot ce-mi permiteau puterile slabe ale unui om ordinar, în zadar!..

Nu se poate aștepta de la o clasă o abnegație dezinteresată, un devotament pentru interese străine ei. Însă pătura cultă burgheză la noi e atât de decăzută, încât nu poate înțelege nici adevăratele ei interese de clasă. Nu se poate nega, de exemplu, că chestia națională atinge de aproape aceste interese. Cu toate acestea, naționalismul nostru se mărginește numai la semne de exclamație și interjecție la adresa „opiniei publice europene”. Pătura cultă a noastră nu pricepe că „Europei” puțin îi pasă de interesele naționale ale românilor, că dânsa le va lua în considerație numai dacă după dânsa se vor ascunde forțele *reale* și *materiale* ale poporului întreg și nu numai niște țipete dezordonate ale unei mâni de oameni... Însă pătura cultă urmează înainte cu politica strămoșească, așteptând totul de la boscăriile diplomatice și de la „conflagrațiunea europeană”, fără să se gândească câtuși de puțin la necesitatea de a îmbunătăți starea *materială*, *politică* și *culturală* a poporului, pentru ca astfel el să aibă o putere reală mai mare și să se intereseze direct și mai adânc de dezvoltarea liberă a culturii naționale.

Deși pătura cultă, dacă ar proceda astfel, n-ar lucra decât în interesul său propriu, însă dânsa ar avea alături și toate elementele sănătoase, care s-au mai păstrat încă în națiunea română și care mai sunt capabile de devotament sincer și dezinteresat.

Însă toate acestea sunt fleacuri pentru pătura cultă patriotică; ea crede că toată chestia e la cine să te alipești *în afară*, la tripla sau la dubla alianță!.. Iar când e vorba despre votul universal și impozitul direct - reforme care ar contribui enorm la îmbunătățirea stării economice, politice și culturale a poporului, la întărirea vieții sale naționale, în genere - atunci acei cari se numesc *naționali* și *liberali* zbiră: afară! și tinerimea „cultă și entuziastă” le organizează ovații!...

O! Câtă bunăcredință e aici la mijloc și câtă credință sinceră în... puterea vitală a poporului nostru, în viitorul său!..

Înțelegeți acum, *onorabilii* mei cetitori, pentru ce sunt *ipocondric* și nu „ai pot suferi „*viața activă*”?...

Dar, mă veți întreba, pătura cultă *socialistă*, nici ea nu merită simpatiile chiar ale unui ipocondric?

Ah, pătura cultă socialistă!.. Veți vedea îndată ce e și aceasta și vă veți încredința că dânsa n-a putut contribui la vindecarea rănilor sufletului meu ipocondric.

Cu asta voi și sfârși, pentru că mi-e silă mai vorbesc în vânt și știu că în vânt vorbesc.

VRA

Înainte de a vorbi despre pătura cultă socialistă, voi să rezum cele zise în foiletonul precedent, deoarece locul nu mi-a permis să o fac acolo.

Am văzut că toate florile vieții noastre politice și sociale - cu acel parfum, bătător la nas, specific și național, ce poate să asfixieze pe orice om proaspăt - au trebuit să răsară necesarmente pe „pământul nostru strămoșesc” sub înrăurirea condițiilor de trai, impuse nouă de către burghezimea europeană, prin distrugerea alcătuirii „băștinești”.

Cu această distrugere, împreună cu dispariția giubelelor și a anterieilor, a ajuns la cârma corăbiei noastre naționale o mână de „oameni noi”, care ar trebui să formeze sâmburele burgheziei pământene, dar care n-a știut, n-a vrut și n-a putut să organizeze producțiunea noastră pe bazele capitaliste. Astfel s-a inaugurat la noi o stare socială, analogă cu ceea ce se cunoaște în sociologie sub numele de *faza de acumulare primitivă a bogățiilor* și ce se caracterizează prin niște crime și despoieri îngrozitoare, despre care nimeni în Europa apuseană modernă nu poate avea nici o închipuire (afară de acei, se înțelege, cari au avut fericita ocaziune să cunoască de aproape „acțiunea civilizatoare” a „Europei” în Africa centrală și în alte colonii, locuite de „sălbatici...” în jurul izvorului de „apă vie”, ce țâșnește din opincile țaranului, unicul contribuabil și producător, s-au format partidele noastre „de guvernământ”, care se luptă pentru vinele binefăcătoare ale acestui izvor, cu înverșunare, patimă și îndârjire înspăimântătoare, nemaiauzite în țările culte.

Clasele burgheze însă ale diferitelor state europene nu au mai puțin o parte însemnată din vină, amestecându-se direct în luptele noastre de partid, având fiecare din ele pe favoriții și protejații lor, conform intereselor lor particulare. Asta ne explică pentru ce atât de des auzim pe șefii partidelor noastre aruncându-și reciproc epitele frumoase de „trădător al patriei” și de „vândut străinătății”...

Asta ne explică pentru ce „patrioții” noștri, agitând chestia națională, fac ochi dulci la adresa țarului tuturilor Rusiilor - cel mai mare dușman al statului și neamului românesc, uitând chiar despre Basarabia, unde 1.200.000 de români suferă de zece ori mai mult de deznaționalizare și asuprire decât cei din Transilvania și Ungaria...

„000' l' ? 1888; 2. N. Vrăbesciu, *Răscoala țaranilor*, București, 1888; 3.1. Vasiliu [C. Dobrogeanu-Gherea], *Chestiunea țărănească*, București 1890 4. I. Nădejde, *Cum s-au rășluit pădurile* („Critica socială”, nr. 10 și 11 1893)- 5 I Nădejde *Formarea mareiproprietăți la noi* („Literatură și știință”, no 1, 1893) etc, o lume întreagă de orori și jarunîngrozitoare...

Altfel nici nu poate fi, deoarece partidele noastre politice au prea puține rădăcini în masa poporului și prea puțin își bat capul „de întărirea puterilor vitale ale lui”.

Toate aceste împrejurări au adus „societatea” noastră burgheză la acea demoralizare, la acea putrefacțiune morală complectă, pe care am studiat-o în aceste foiletoane și care a dat dreptul unui călător străin să definească pătura cultă română cu distihul:

„*Les hommes sans honneur,
Les femmes sans pudeur!*”

„Tânăra, dar putreda noastră burghezie” întrunește, astfel, toate vițuriile unei societăți în decădere și toate sălbătăciile barbariei; ea a vestejit chiar înainte de a înflori...

Dacă cei mai deștepți din această pătură putredă - spăriindu-se la lumina idealurilor mărețe ale Europei viitoare de mizeria lor proprie morală și pentru a o Justifica” - fac paradă de pesimism, apoi ei, desigur, găsesc un teren foarte prielnic - pregătit admirabil de condițiunile sociale, pe care m-am silit să le lămuresc - în mulțimea celor descreierați și becisnici, în a căror țeastă deșartă niciodată nu s-a agitat vreo idee, în a căror conștiință adormită niciodată nu s-a născut vreo umbră de rușine sau remușcare și cari, cu toate acestea, își însușesc perfect gesticulația cinică a purceilor hamletizați!

Aceștia sunt stâlpii neclintiți ai „bunei ordini și ai păcii sociale”; idealurile omenirii nu-i pot atinge, ei nu le pot concepe măcar, sunt la adăpost de molipsire de orice „idei subversive”.

Să vedem acum ce sunt acei dintre „tinerii culți” la care au străbătut aceste idei și idealuri.

Pătura cultă socialistă nu e la noi, în realitate, decât o ramificațiune neînsemnată a păturei culte *burgheze* și se deosibește - în ce privește calitățile morale și intelectuale, caracterul politic și social - foarte puțin de aceasta din urmă...

Ea nu se alcătuește din elementele viguroase, ieșite din sânul poporului muncitor, ca un Bebel, un Cavaignac, un Burns, un Tom Man etc, nici din burgheji entuziaști, cari s-ar fi pătruns adânc de interesele muncitorimii și ar sta

† Să nu mi se zică că e greu de a se înțelege pentru o lucrare comună în chestiile politice și economice. Nimenea nu va îndrăzni, d.e., să tăgăduiască necesitatea răspândirii culturi în adâncimile poporului. însă s-au gândit și se gândesc la așa ceva cătuși de puțin „bărbații noștri de stat”?

Am citit o protestație patriotică contra acestei defmițiuni. Însă patriotul în chestie sau n-a ^st sincer, vroind a apăra cu orice preț pătura noastră burgheză sau e... naiv, crezând că aceste cuvinte se pot răsfrânge asupra adevăratului popor român, pe care călătorul sus-menționat nici nu l*a putut observa. Dacă, în cursul acestor foiletoane, eu am vorbit mai mult de „partea bărbătească”, *Poi asta nu înseamnă că n-aș putea să aduc sute de ilustrații prea bine documentate pentru dovada deșertăciunii și destrăbălării bestiale a așa-zisei „femei române”, ca să vă conving de perfectul *devăr al acestui distih.

în fruntea revendicărilor populare, ca un Liebknecht, un Lafargue, un Sidney Webb etc, socialismul, pentru o parte din pătura cultă burgheză a noastră, nu e decât o fierbere trecătoare de sânge în prima tinerețe, decât un fel de friguri de dentiție înaintea creșterii „măselelor de minte”...

Și cât de iute cresc aceste măsele, cu ce repeziciune „se cumițesc” la noi socialiștii cei mai teribili!...

Curriculum vitae al unui june cu educație socialistă se poate face în puține cuvinte:

În ultimele clase ale liceului sau în primii ani ai Universității, un „tânăr cult și mărinimos” citește vro 2-3 numere ale „Muncei”, vreo două-trei broșuri socialiste - și s-aprinde.

I se pare că simte o ură implacabilă „contra alcătuirii sociale burgheze” și vede cu ochii „societatea viitoare”...

Bagajul său socialist se mărginește la două-trei clișeuri nerumegate: „lupta de clase...”, „muncitori, uniți-vă!...”, „burghezia infamă”... El nu prea pricepe ce înseamnă aceste cuvinte, nu prea cugetă, nu critică relațiile reale la care ar dori să le aplice... taie cu ele în carnea vie a „societății capitaliste”, fără să-și bată capul, dacă nimerește cu degetul în cer...

Dacă „logica lui de fier” îl face într-o zi a zice că „în România nu există o burghezie adevărată, deoarece nu există producțiune capitalistă”, iar în altă zi, că „nu există muncitorime adevărată dintr-aceeași cauză, deoarece țaranii și meseriașii sunt mici burgheji, având unii pământ, alții «capital» (daltă, topor, pilă, foarfece!...)”, apoi nu face nemic, el poate opera în socialism și fără burghezie și fără muncitori, numai cu „lupta de clase”!...

Ați avut vreodată, cititorii mei, acel sentiment neplăcut și grețos, când auzi un flașnetar ordinar intonând vreo operă mare, care altădată, executată de artiști adevărați, v-a putut stoarce lacrimi de entuziasm?...

Cu toate acestea, în prima fază a evoluției lor, tinerii noștri socialiști-burgheji sau burgheji-socialiști, tot se mai silesc să citească ceva, fac propagandă, scriu cum pot articole socialiste și își rup din banii pe care sunt obișnuiți să-i dea la Fialcovsky sau la Capsa, pentru a cotiza la fondul partidului socialist.

Însă se apropie examenele de licență; socialistul începe a se cumiți, își aduce aminte că e un băiat sărac și are nevoie de slujbușoară; el se liniștește, nu mai face gură, scrie articole mai rar și mereu schimbă pseudonimul, plătește mai puțin în casa partidului („trebuie să țină rang”, „să producă impresie mai bună” asupra distribuitorilor bunurilor lumești), propagandă nu mai face deloc...

Iată-1 și cu licența în buzunar, s-au dus zilele frumoase ale Aranjueului!... Se începe goana după lefuri... Când are sute, îi trebuie mii; când are mii, îi trebuie „o poziție încă mai asigurată”... s-a cumițit mult! În zadar redacția „Muncei” face apeluri disperate „către pătura cultă”, în zadar *Consiliul general al Partidului Social-Democratic al Muncitorilor din România* declară că toți cei cari nu-și vor plăti cotizațiile vor fi excluși din partid: „Munca” se umple cu articole de o

actualitate atât de arzătoare, ca foiletoanele fanteziste despre *albine*, ca discursul lui Karl Marx despre *Liberul schimb*, sau *Clasele la evrei* de Zetterbaum, iar casa Consiliului general rămâne deșartă...

Ce a mai rămas din aprigul socialist de odinioară? Foarte puțin: un dispreț suveran pentru „burghezimea infamă” și criticarea de după colț a tuturor celor ce sunt în acțiune: {el ar face totdeauna și toate mai bine, dacă etc.)...

În celelalte privinți nu-i nici o deosebire între el și orice derbedeu din pătura cultă burgheză: același mod de a trăi, același cinism și aceeași destrăbălare, aceeași lipsă de principii conducătoare în viața zilnică, aceeași poftă și aceeași mijloace pentru a le satisface...

Am văzut funcționari cari se zic socialiști și pălmuesc în *exercițiul funcțiunii* pe țărani; am văzut socialiști, la țară, cari, abuzând de poziția lor socială, trăiesc cu femeile și fetele din sat, ca un arendaș *incult* ordinar; am văzut socialiști cari pot strica farfuria de capul servitorilor, ca orice băcan sau căpitan în retragere; am văzut pe socialiști în rolul de agenți electorali sub comanda vreunui Ghiță Pristanda, sau unui alt Sandu Râșcanu, Grecescu[^] etc. ...

Ce vroiiți? El, ca socialist, stă mai presus de partidele burgheze, pentru el aceste sunt tot o apă, deci el poate chiar să vorbească la întrunirile polițienești *pentru* guvern și *contra* opoziției!... Dar, în cercul său intim, el tot socialist rămâne, tot își păstrează dreptul de a „închina acest pahar în sănătatea revoluției sociale”...

E comod, nu-i așa? Se pare că eticheta socialistă n-are pentru acest soi de „tineri culți” alt rost decât ca dânșii să poată comite toate „ticăloșiile burghezești” în mai mare liniște suflătească decât un burghez ordinar... Iar dacă dânșa devine un obstacol oarecare pentru „avansare”, apoi se poate fără mare jenă declara că ești „socialist numai după ideal, iar după partid - junimist și după acțiune politică - conservator (se înțelege, dacă aceștia sunt la guvern)... Și dacă așa nu merge și ții să ajungi un „bărbat de stat”? Apoi încă un pas numai: să te faci un purcel hamletizat, pur și simplu, tot ai încercat, ai luptat și te-ai convins că „în această țară păcătoasă nu se poate face nimic”, „socialismul nu poate da la uoi nici o soluțiune practică”... deci, ține-te, bugetule!.. Măselele de minte au crescut mari de tot...

Și știți cum judecă, după această categorie de „socialiști culți”, cei simpli și umiliți pe partidul socialist întreg?

Am avut odată o convorbire cu un biet factor poștal, când mi-a adus jurnalul meu:

- Cărui partid politic aparții, - îl întrebai între altele, - cu cine votezi?
- De, cucoane, nici unui, iar votez cum îmi poruncește d. diriginte...
- Pentru ce așa, frate, nu găsești că unii sunt mai buni și alții mai răi?
- De, sărut mâna, liberalii parcă-s mai drăcoși decât guvernul; radicalii

„că-s mai aprinși, socialiștii vor fi chiar și mai ceva ca radicalii... dar cu toții, sărut mâna, fură când is la guvern și țipă în opoziție...

- Cum așa, nene, dar când ai văzut pe socialiști furând? Cunoști pe vreun socialist?

- Nu fură, de vreme ce nu-s la guvern... Cunosc pe un socialist, stau chiar într-o ogradă cu d. X... Când îți vorbește, cum zice dumnealui de burtăverzime, cum despoaie lumea, apoi ți se face părul măciucă...

- Cine-i acest d. X?

- Ia un profesor, trăiește cu femeia stăpânului caselor... hi-hi-hi... Dumnealui nu se pricepe nimic... dar numai dumnezeu știe câte parale toarnă dumneai ibovnicului...

Mă rog, domnilor, să nu-mi vorbiți de „moralitate bizantică”, de fanatism și sectarism, nu-mi vorbiți de înrâurirea mediului, că în societatea actuală nu se poate trăi fără concesii, că trebuie să mâncați etc, etc!..

Înțeleg că nu se poate cere de la nimeni să fie martir; dar să fiți *modești*, cel puțin, *dacă sunteți sinceri*... Nu vorbiți cu îngâmfare de „rolul păturei culte în transformarea socială”, călcând în fiecă zi în picioare *moralitatea omenească* elementară în goană după plăcerile vieții, după mii și mii de venituri ușoare!.. Veniți înaintea maselor muncitoare cu cenușa în cap; un singur limbaj vă este permis față cu aceste mase: „Știm că suntem păcătoși, stricați, nu ne putem face toată datoria, nu putem renunța la dulcele vieții boierești, dar... primiți-ne cum suntem, nu refuzați și obolul pe care vi-l dăm... credeți că și în fundul întunericului conștiinței noastre zace o scânteie de rușine și căință socială...”

O, aveți nas de ceară și nu vroiti să faceți nimic!...

Nu înțeleg pe un socialist dacă el nu simte un respect elementar pentru demnitatea omenească, dacă el nu are o umbră de iubire pentru oamenii concreți ce-l înconjoară; *nu cred* în sinceritatea unui luptător pentru forme sociale mai drepte și mai umane, dacă el îmi zice: „Piară poporul român întreg, numai socialismul să învingă”, - dacă el nu pricepe astfel adevărul clar ca lumina soarelui, că nu oamenii sunt pentru socialism, ci socialismul pentru oameni, dacă el uită cuvintele sfinte spuse aproape 2.000 de ani acum: „Nu omul e pentru sâmbătă, ci sâmbăta pentru om” și nici nu știe că prin asta el însuși nimicește dreptul de existență al idealurilor sale; *nu admit* confundarea *internaționalismului* cu *antinaționalismul*, când se scapă din vedere toate interesele vitale ale unui popor, cele *politice, economice și culturale*; *desprețuiesc* pe acei cari oftează că nu s-au născut în altă țară mai civilizată; *urăsc* pe cei cari, în programele lor, aruncă peste bord majoritatea covârșitoare a muncitorimei române, țărănimea, sub cuvânt că, având o șuviță de pământ, sunt mici-burgheji!..

O, pătură cultă română, voi toți, flașnetari și reformatori sociali, juni cu educație și patrioți, stârpituri esteticiene și bărbați de stat, porci în sine, voi toți benchetuiți și trăiți din „capitalul” acestui „mic burghez”!...

Prost, zdrențaros, puturos cum e, el vă e singurul izvor al tuturor bunurilor și plăcerilor de care vă folosiți!

Și costați grozav de scump! Zvârcolindu-se în noaptea sărăciei negre și a ignoranței abjecte, el nu mai poate; i-ați sleit toată vloga, l-ați stors ca pe o lămâie; pentru ca *voi* să puteți cheful și a vă juca în politică mare, *el* - statistica ne-o zice - degenerează! *Și un popor care degenerează se stinge!!*

Da, cifrele statistice, cifrele moarte și crude ne zic că se stinge viața în poporul nostru, încet, încet, dar cu o continuitate îngrozitoare...

O, voi cântăreți ai societății viitoare numai pentru ca să puteți poza mai frumos; voi, naționaliști înfocați, ale căror fântâni de iubire de neam se seacă în discursuri înflăcărâte la banchete luxoase; voi, învățați celebri, ce ați numărat timpul cât i-ar trebui unui scuiptat pentru a ajunge la soare; voi, filozofi profunzi, ce căutați a patra dimensiune, voi toți, ce vă numiți cu trufie „pătură cultă română”, ce sunteți „ca un oraș pe munte pentru ca să-l vadă toți” - *voi cu toții asistați la înmormântarea poporului românii...*

Nu auziți, nu știți?!

Nu, nu vă mai pot suferi; mi-am istovit toată firea morală, silindu-mă să vă arăt calea datoriei; am ieșit din această încercare zdrobit, nimic, fără putere vitală și vlogă, am devenit un ipocondric, un observator pasiv, cu conștiința dureroasă a unei vieți pierdute degeaba... Poate după mine vor veni alții, mai deștepți și mai puternici, care vor ști să nu arunce mărgăritarele înaintea... păturei culte române și vor merge în profunzimile maselor muncitoare și suferitoare ca să lucreze acolo pentru un viitor mai fericit și mai omenesc...

Eu unul nu mai pot să mă duc acolo, dar nici nu vreau să trăiesc în mijlocul vostru. Să știți, deci, când veți lua mâine ziarul vostru și veți citi că un nenorocit s-a spânzurat, să știți, că e un biet

Observator Ipocondric.¹

¹ Prea se grăbește *Ipocondricul* nostru. Dracul nu e atât de negru cum îl zugrăvește el!... Un amic al nostru ne făgăduiește că-i va răspunde, arătând altă față a medaliei. Să-și amâne deci hotărârea fatală, măcar până la numărul viitor. **Nota Redacției**^

„ARTA SOCIALĂ"

În articolul *Calea noastră*, din primul număr al „Evenimentului literar”, vorbeam de principiile care ne vor conduce în manifestarea noastră literară, am arătat că ne vom deosebi cu totul de aceia cari *impun artei tendinți* anumite, cât și de aceia cari consideră arta „ca un simplu joc de senzații”. Am arătat că *dorința* noastră ar fi ca arta să fie socială, artiștii să se pătrundă de misiunea lor socială, dar am adăugat totodată că realizarea acestei dorinți nu e tocmai așa de ușoară; că această schimbare în direcția literară nu s-a putut face încă nici în țările unde evoluția a ajuns aproape de apogeu, unde se găsesc deja milioane de oameni cu un ideal comun.

Opera de artă care ar rezuma în ea cele mai geniale aspirații ale acelor milioane de oameni ar rămânea în adevăr nepieritoare, vecinie vie și tânără, în decursul multor veacuri. Condițiunea esențială care se cere pentru crearea unei asemenea opere - zice Letourneau - este existența unui ideal comun la un popor întreg. Și nimeni nu va tăgădui că, în vremea noastră, nu numai un popor, dar majoritatea oamenilor din lumea întreagă civilizată are aproape același ideal, aceleași aspirații; cu toții așteaptă ultima revoluție socială care va înlătura actuala organizație, întemeind lumea visată de ei, o lume nouă, bazată pe dreptate și frăție. Și dacă opera așteptată n-a apărut încă acolo unde condițiunile sunt atât de favorabile, dacă arta continuă a fi ceea ce a fost și numai ici coala se manifestează un curent nou, o transformare în mișcarea literară (rezultat al transformării sociale), să *pretindem* oare această transformare din partea artei noastre, care - în treacăt fie zis - trăiește pe seama literaturilor străine? Dacă am pretinde aceasta, am arăta că nu recunoaștem faptul că *estetica este totdeauna strâns legată cu starea politică și socială a unei țări și că ea nu este decât un reflex al stărei economico-sociale*.

Chestia aceasta a „*tendențelor în artă*” a fost mult discutată de critica străină. În revista „Neue Zeit”, revistă literară a social-democrației germane, P. Landauer scrisese un articol foarte entuziast: *Viitorul și arta*, în care striga: „*Ceea ce în creațiunile noiei literaturi nu se inspiră din zbuiciumul prezentului sau bucuriile viitorului, aceea nu-i luată în seamă de tinerime*” - și, mai departe, în același articol: „Dorm și încă multă vreme nu vor fi treziți aceia care cred că avem timp pentru idile și «dulci nimicuri»”.

Imediat după apariția acestui articol, colaboratorul aceleiași reviste, Paul Ernst, răspunde printr-un excelent articol, în care spune, între altele: „*Tot omul*

cuminte știe astăzi că arta este făcută spre a fi gustată (um geniessen zu werden), ca artiștii să ne procure o plăcere”. După un an, apare în Leipzig o scriere: *Arta burgheză și clasele dezmoștenite*. Autorul acestei scrieri, dr. Reich, e un luptător pentru „*arta socială*”. El socotește că „*problema*” artei este să se ocupe cu luptele sociale ale prezentului, să fie un glas de deșteptare (*Jiuferin im Streit*).

Imediat „Neue Zeit” publică o recenzie a acestei opere, în care se spune:

„Cu această concepție nu ne putem uni, întrucât nu recunoaștem *probleme* pentru artă. Arta e o parte din manifestarea vieții sociale. Ca atare, e strâns legată de aceasta și trece prin aceleași schimbări ca și dânsa; însă, cum societatea nu cunoaște țintă, tot astfel și arta. Că arta e într-un fel sau într-altul, aceasta atârnă de împrejurări. Dacă ea nu răspundea unor cerinți utilitare, aceasta nu e vina nici a artistului, nici a societății, nu e chiar nici o vină, e pur și simplu o manifestare.”

Acestea sunt și părerile emise în articolul *Calea noastră* și, firește, ne bucurăm că le-am putut sprijini cu citațiuni atât de autorizate ca acele din „Neue Zeit”.

De altmintelega, discuția rămâne deschisă, „Evenimentul literar” fiind o tribună liberă pentru astfel de discuțiuni.

SCRIPCA Crăciunul unui uitat

Afară e frig și viscol; un cer sur, ca mantaua pușcăriașilor, apasă greu asupra pământului mort, învălit într-un giulgiu alb; îl simt deasupra mea, parcă vrea să-mi prăbușească locuința sărăcăcioasă; îmi strânge tâmplele, îmi oprește răsuflarea...

Ah, bietul cap, mă doare rău, mă doare cumplit... și pieptul mi se rupe de scârbă și mâhnire...

Singur, de mult sunt singur... Tovarășul meu de suferinți s-a dus acum o lună; slobod s-a întors acasă, e între ai săi... Eu însă sunt osândit să mă zbucium în singurătatea gândurilor negre...

Mă întind pe pat, sprijinindu-mi capul de pereții rece... Ce vânt! Mă pătrunde până în măduva oaselor... De s-ar ținea măcar căsuța-mi, să nu se prăbușească; mă-nfioară gândul acesta.

Crăciunul! Gânditu-v-ați, voi, ce-l petreceți în jurul unui copac luminat și împodobit cu mii de nimicuri scumpe, ascultând găngăvirea dulce și veselă a copiilor, - gânditu-v-ați măcar o clipă la acei cari în această zi n-au de la cine s-audă un cuvânt de mângâiere?

Mângâiere?... O, nu-mi trebuie a voastră mângâiere. Mă doare această înjosire!...

Dar ce e? Până la auzul meu a străbătut un glas duios și tânguitor ca plânsul unui copil... De unde o fi venit?...

Mă scol, mă apropii de fereastră... nemic!... Afară e frig și viscol.

Nu-i nimene... Singur... iar mă culc, zdrobit și suferind, răzămându-mi capul de pereții rece și umed... mi-e frig și tot corpul mi se cutremură.

Omenirea întregă e un organism uriaș și oamenii nu-s decât celulele lui... Cât aș râde de nu mi-ar fi ochii plini de lacrimi și inima plină de jale!

Chiar după pereții acesta, a cărui răceală o simțesc la tâmple, o familie de țărani, dobitociți de mizerie și de muncă fără răgaz, sărbătorește în acest moment nașterea Omului-Dumnezeu răstignit, îndopându-se până la bestialitate cu rachiu. Pot ei înțelege chinul gândului și al sufletului meu bolnav, pot ei înțelege ce m-a adus pe mine aici?... Pot eu împărtăși bucuria lor, serbarea lor?...

Ce?! Iar același glas face să mi se cutremure toată firea, parcă plânge un copil sub fereastra mea, îl doare... i-ifrig...

Prin fereastră nu pot vedea nimic; afară e tot frig și viscol și un cer de plumb apasă greu asupra pământului mort.

M-a înșelat desigur închipuirea bolnăvicioasă!...

Iarăș în pat cu capul pe pereții rece.

O, cât de stupid și cât de mizerabil este acest verme, acest „rege al naturii” ce se numește om!... Chiar atunci când n-are nimic: nici în trecut, nici în prezent, când nici nu poate aștepta ceva în viitor, decât aceeași vegetare păcătoasă fără înțeles, el nu îndrăznește să facă praf vasul putred al vieții sale!...

O!... Nu, acum nu mai e o halucinație... am auzit deslușit... plânge nu știu cine... acolo... lângă fereastră... după oblonul pe care nu-l închid niciodată... Mă reped, dau în lături oblonul... O scripcă!...

A uitat-o, se vede, gătindu-se în pripă de drum, fericitul meu prieten... A mucețit de umezeală, a crăpat și s-a corogit de frig... trei strune au plesnit!

O ieu în mână, dzin... n... dz!... cu un sunet duios și jalnic - ca un geamăt dureros - a plesnit în manile mele și ultima strună...

Sărmană scripcă, sărmană! Și tu ești uitată de toți, părăsită frigului și întunericii singurătății... nimene n-are nevoie de tine... și pe câți, poate, tu i-ai făcut să plângă de jale și extaz sub farmecul strunelor tale!...

Am șters-o de muzezeală și am atârnat-o la căpătâi... Ea va înlocui pe tovarășul meu de suferință, necredinciosul care a părăsit la cel dințai moment de fericire biata vioară, care i-a alungat atâtea momente negre.

Afară e frig și viscol, un cer sur, ca mantaua pușcăriașilor, apasă greu asupra pământului mort, învălit într-un giulgiu alb: îl simt deasupra mea, parcă vrea să-mi prăbușească locuința sărăcăcioasă; îmi strânge tâmplele, îmi oprește răsuflarea...

Ah, bietul cap, mă doare, mă doare cumplit... și peptul mi se rupe de scârbă și mâhnire...

Dar acum nu mai sunt singur!... Cu mine am scripcă!... În momentele visurilor grele, cu ochii deschiși, în nopțile de insomnii și dureri, acest tovarăș mut și devotat îmi șoptește atâtea cuvinte dulci, ca sărutatul mamei...

O, voi, fericitorilor, nu puteți înțelege cât farmec e în șoapta unei scripci fără sfrune, a unui prieten dus departe... Eu însă simt cum în răceala sufletului meu chinuit se ivește nu știu ce: cald, ca iertarea, fierbinte ca iubirea.

SOFIA NĂDEJDE

Strada Sărărie no.   în fundul ogrăzii, o mică căsuță, dar mică de tot; și e grozav de populată această căsuță: șese copii, din cari cel mai mic, de lapte încă, iar cea mai mare, la „Artele Frumoase”; un microcosm întreg al tuturilor intereselor diferitelor vârste omenești!

Dacă șeful acestei populații numeroase e un sever anahoret și luptător, inima-i e, desigur, *Cucoana Pica*.

Lumea o știe ca nuvelistă, publicistă, socialistă, o cunoaște ca descriitoare a adevăratei vieți țărănești și totuși lumea nu o știe deloc... O vezi în vălmășala ocupațiilor la bucătărie și cu copiii - consecventă până la sfârșit, dânsa nu admite servitori în republica-i casnică și duce singură tot greul unei case pline de copii, - mirarea te cuprinde cum de mai găsește timp pentru ocupațiile științifice și literare și sfârșești prin a admira acea putere intelectuală și morală, care i-a permis, în asemenea grele împrejurări, să-și păstreze toată curățenia inimei, tot focul entuziasmului tinereței...

Și au fost grele împrejurările vieții ei: nici sărăcia, nici prigoniri, nici ură, nici invidia n-a lipsit.

Totdeauna credincioasă convingerilor sale, totdeauna alături de soțul ei iubit, niciodată și nicăieri o căsnicie mai fericită, îmbărbătându-l la luptă, mângâindu-l în momentele loviturilor crude ale soartei, Sofia Nădejde va rămânea una din cele mai lucide figuri ale istoriei noastre contemporane.

E femeie: mă veți întreba de exteriorul ei. Ce să vă spun? E destul de înaltă, e bine făcută, e frumoasă. Nu știu ce ar zice de trăsăturile feței ei esteticienii „puriști”, cântăreții veciniei ai sublimului și frumosului „în sine”, adoratorii „frumusețe! clasice”. Însă acela care, ascultând nenorocirile sale, a avut prilejul să-i surprindă ochii negri înotând în lacrimi de compătimire, acela știe că nu poate fi chip mai frumos, mai sublim!.. în asemenea momente, fața-i dulce radiază atâta bunătate, atâta iubire pură de oameni, că simți nevoia să îngenunchezi ca înaintea unei sfinte...

Cine a respirat câteva momente aerul căsuței modeste din Sărărie, iesă de acolo cu puterile înzecite, cu mai multă încredere în sine și în oameni, cu o speranță mai mare pentru viitor, cu o hotărâre de a lupta pentru aducerea unei lumi mai bune, mai drepte...

UN MAUPASSANT RUS

Iată câteva note asupra vieții și operilor romancierului rus F.^{*)} Uspenski, internat astăvară într-o casă de nebuni.

Sunt 30 de ani de când Uspenski, debutând în cariera sa literară, dădu îndată semne de un talent vădit.

Primele sale lucrări fură consacrate proletariatului și micii burghezii din orașe, dar trecu îndată la țărani, la viața de câmp. A străbătut toată Rusia, oprindu-se mult timp prin sate și împărțâșind viața țăranului; a vizitat Caucazul și Siberia; a observat certele între diferitele secte, emigrările rușilor spre părțile cele depărtate ale țării. Tot ce a văzut, tot ce a trăit a redat, sub formă nouă și neașteptată, într-o serie de schițe și nuvele.

Fiind dintr-aceia cari, după vorba lui Bérne^{b)}, „scriu cu sângele inimei lor și cu sucul nervilor lor”, Uspenski nu putea lucra destul de liniștit, ca să se ocupe de forma artistică a scrierilor sale.

Vecinie agitat și grăbit, el așteama impresiunile sale în fragmente și schițe, amestecând pe artist cu critic. Totuși, scrierile lui au fost primite cu pasiune de publicul rus.

El, cel dintâi dintre scriitorii ruși, s-a devotat poporului și a întrupat cele mai înaintate idei. În scrierea sa *Puterea pământului*, se silește să dovedească că unele forme ale vieții țăranului rus sunt așa de înaintate, încât poporul rus ar putea trece la un grad superior de civilizațiune, fără ca Rusia să fie nevoită să treacă prin perioada capitalistă, trecută deja de țările Europei occidentale.

Acum vro 12 ani, începu a lupta contra capitalismului, în numele intereselor țăranilor, și puțini dușmani atât de neîmpăcați are burghezia.

Dar 30 de ani de o activitate așa de încontinuu, plină de griji și neliniște, au costat scump pe Uspenski. Operile arătau, în anii din urmă, o slăbire a puterii sale, forma artistică era tot mai puțin căutată și ultimii doi ani n-a produs decât câteva articole, în care arată starea spăimântătoare a țăranului rus.

Psihicul slăbea, de asemenea, obosala nervoasă îl cuprindea tot mai mult; din viu și spiritual se făcu din ce în ce mai posomorât. Totuși, în 1891, în urma unei grele operațiuni, părea că se îndreaptă.

Dar sosi foametea. Uspenski cetea zilnic peste 20 de ziare și se-nfiora de Știrile groaznice despre starea țăranilor. Primăvara, nemaiputând sta în Petersburg, plecă, slab cum era, înspre provinciile bântuite de foamete, să vadă nenorocirea ‘u ochii.

Dar puterile nu l-au ajutat. Bolnav de trup și de suflet, a fost nevoit să se întoarcă, fără a fi ajuns acolo unde vroia să meargă. Avu halucinații și viziuni grozave. Petrecu câteva luni într-un spital din Petersburg și apoi fu dus la Novgorod, unde se poate spera o îndreptare.

O COINCIDENTA TRISTA

În admirabila schiță *Zori roșii*, publicată de d. C. Miile în „Almanahul social-democrat”, autorul ne descrie un episod sfâșietor din memorabila răscoală țărănească întâmplată în Muntenia, în 1888.

Un fapt analog s-a întâmplat zilele din urmă în Sicilia, într-o localitate unde locuitorii, răzbiți de foame, s-au răscolat în contra stăpânirii. Guvernul a trimis oștiri îndejuns și destule gloanțe, ca să sature... foamea proletarilor. Se dăduse teribila comandă: *foc* și soldații ridicase și slobozise armele, unul singur rămăsese încremenit, fără să ridice arma: zărise pe mă-sa în lume. Când căpitanul află de motivul care făcuse pe bietul soldat să nu asculte ordinele superiorului, ochi și culcă la pământ pe mama soldatului... Puțin după aceasta, soldatul fu dus la spital, nebun...

Desigur, dacă durerea, în loc să-i răpească mințile, înnebunindu-l, i-ar fi dat puterea să ucidă pe asasinul comandant, bietul soldat ar fi înfundat ocna pe vecie...

Morala veacului...

ARTISTUL GHEREA

Sunt multe pasagii în *Criticele* lui Dobrogeanu-Gherea care împrăstie o atmosferă plină de poezie, niciodată, însă, până azi, un pasaj ca acel pe care-l vom reproduce aci n-a ieșit de sub pana maestrului critic. De aceea nu ne-am putut opri de a-l reda.

E sfârșitul schiței asupra marelui poet rus Taras Șevcenco, publicată în „Almanahul social-democrat pe 1894”

Gherea ne apare aci poet, în toată însemnătatea cuvântului.

Vom mărturisi că nici o producțiune literară datorită noului curent din țara noastră nu ne-a exprimat în mod mai artistic năzuințele acelor ce luptă pentru aducerea unei mai bune întocmiri sociale.

Niciodată nu ne-a fost inema mai adânc mișcată, niciodată mintea noastră nu s-a simțit mai înălțată decât după cetirea acelu sublim pasaj.

Am găsit acolo credința noastră, scumpele noastre speranțe; cetind-o, am trăit un moment în lumea de noi așteptată.

Redăm pasajul, cetiți-l voi toți acei ce aveți nădejde într-o vreme mai bună și de cumva ochii voștri vor pluti în lacrimi, veți simți că sunt lacrimi de bucurie, de entuziasm.

„...Când mergi cu vaporul pe largul râu ucrainean Dnipro, mai jos de orașul Canev, pe malul Dniproului, vezi o movilă cu o cruce de lemn. Când trece vaporul în dreptul movilei, publicul de pe punte își descoperă capul, cei credincioși își fac cruce. Dacă vei întreba ce înseamnă această ceremonie, ți se va răspunde, nu fără o privire de bănuială (adică: ce D-zeu, nici atâta nu știi?), că aici e îngropat *pravednyi* (adică sfântul, dreptul) Taras Șevcenco. În multe poezii și verbal, el a rugat pe prietenii săi ca să-l îngroape în o movilă de pe malul Dniproului, râu larg, iute și puternic, ce a fost atât de iubit și atât de cântat de nefericitul poet. Șevcenco a voit ca bătrânul Dnipro, trecând pe lângă mormântul său, să-i spună poveștile, câteodată vesele, dar mai des îngrozitoare, ale poporului său. Să-i plângă și după moarte, ca și când nu i-ar fi plâns destul în viață; și de atunci bătrânul Dnipro, ducând apele lui când limpezi, când tulburi, în Marea Neagră, îi tot cântă marelui și nefericitului poet, îi tot cântă, îi tot plânge și îi tot spune. Și îi povestește poetului bătrânul Dnipro că pe lumea asta totul se prefacă și se schimbă și, după cum el, bătrânul Dnipro, trece cu alte ape

pe lângă mormântul poetului, tot așa curge și se schimbă cu fiecare clipă, se naște și se încheagă altă viață. Și-i mai spune că de la moartea lui multe s-au schimbat, că poporul lui s-a liberat din iobăgie, dar că a căzut în altă robie, în alte dureri și suferințe, în alte lanțuri din care însă se va libera mai ușor. Și-i mai spune bătrânul Dnipro, ducând apele lui ba limpezi, ba tulburi, în Marea Neagră, că poporul muncitor din toată lumea civilizată începe să deschidă ochii de-a binelea, că începe să priceapă și ce e și ce trebuie să fie, că din Apus suflă un vânt din ce în ce mai puternic, un vânt de deșteptare, de reînviere, de prefacere a întemeierilor obștești, că popoarele muncitoare încep să-și întindă manele peste granițe și, într-un gând și suflet, să lucreze pentru dezrobirea lor desăvârșită și pentru fericirea lumii întregi. Și va veni vremea când bătrânul Dnipro, ducând în Marea Neagră apele lui, sunând din valuri, va striga nemângâiatul[ui] poet: «Scoală, frate Taras, n-auzi? nu vezi că pământul e în sărbătoare, că ceea ce-ați visat voi, tu și cel de la Golgota, și ceea ce a murit tânguitoare în buruiene, sub un gard, și atâtea mii alții, n-auzi, nu vezi că visul vostru s-a îndeplinit și că pacea, iubirea și adevărata frăție domnește între oameni?» Și atunci, din Golgota, din mormântul poetului, ca și din miile de morminte ale celor buni și drepti se va înălța un cânt, un imn sfânt, care parcă dintr-o orgă imensă va psalmodi asupra lumii întregi cântul izbândeii și din acest cânt curat, limpede, duios, vor răsări cuvintele: «fiți fericiți, voi oameni și popoare, și nu ne uitați pe noi, pe cei cari prin durerile, prin suferințele, prin cel mai curat sânge din sângele nostru, v-am pregătit izbânda voastră».

- Și popoarele nu-i vor uita."

¹ Schița a și fost admirabil tradusă în limba franceză.

GARȘIN ȘI BESĂRĂBEANU

În numărul 4 al revistei „pentru familie” „Vatra”, cetim o prea frumoasă năvelă a d-lui Besărabeanu, întitulată *Ursarii*. Subiectul e următorul:

Femeia guvernatorului din Chișinău, spăriindu-se de un urs, l-a făcut pe bărbat-său să poruncească împușcarea tuturor urșilor din Basarabia. Această împușcare e și descrisă de d-nul Besărabeanu în cuvinte foarte mișcătoare. Ursarii pierdeau mijlocul de trai și nu se puteau ușor împăca cu aceasta. Ei au pus mână de la mână și au strâns vreo 50 de ruble pentru a mitui pe polițai. Polițaiul refuză. A doua zi, i se propuseră o sută de ruble.

„ - *Măria-tal* Bătrânul ursariu s-apropie de polițai, care numai ce a sosit, și-i șoptește ceva la ureche.

- Ce vrei, țigane? Vorbește mai tare!

- *Măria-ta*, suta, sutișoara întregă, *Măria-ta*, și nu ne obijdui, că suntem și noi oameni săraci, cu dâșii ne hrănim, - el arată spre urși - și nu facem rău nimănu...

- Destul, țigane! Poronca vine de sus, mă înțelegi? Nu pot să vă ajut cu nemica...v-am ajutat înainte..."

Urșii au fost uciși, bătrânul Tântăroiu a împușcat cu propria-i mână pe tot așa de bătrânul său urs Nechifor, după ce îl îmbrătoșă, îl sărută și-i ținu un discurs foarte duios. Peste un an, țiganul a fost acuzat de omorul polițaiului...

Năvela d-lui Besărabeanu, cum am spus, e foarte frumoasă. Din nefericire, noi cunoaștem o năvelă, încă mult mai frumoasă, de *Garșin* întitulată *Urșii (Medviedi)*, cu subiectul următoriu:

A trecut ultimul termin, dat țiganilor ursari de legea care a oprit în toată Rusia profesiunea lor. Adună bani și trimet pe bătrânul țigan *Ivan* la ispravnic:

„- *Măria ta!* (*Vase visokoblagorodie!*) Ce s-a alege de noi? Am avut urși; am trăit pașnic, n-am obijduit pe nimene, urșii noștri n-au făcut rău nimăruia; la toți le făceam veselie cu dâșii---

Bătrânul îi dete o pungă de bani țoașcă.

- Nu primesc, zise ispravnicul măhnit, nu pot să fac nimica... Asta-i de sus... legea... Ați avut termin de cinci ani. Ce să vă fac?..."

Urșii au fost chiar uciși; bătrânul Ioan a împușcat pe tot atât de bătrânul său urs *Potop*, cu propria-i mână, după ce-l îmbrățișa, sărută și-i ținu un discurs

foarte duios, mai lung și mai frumos decât al lui Tântăroiu către Nechifor. Peste un an, fiul bătrânului Ivan a fost judecat pentru hoții și trimes la muncă silnică.

Nu ne putem opri de la presupunerea că dl. Besărabeanu a fost *prea* inspirat de năvela lui Garșin. El n-a tradus-o literal și nici n-a putut, deoarece năvela lui Garșin are 28 de pagini, iar în „Vatra” dl. Besărabeanu n-a putut căpăta mai mult decât 7-8 pagini. O lucrare de condensare stilistică i s-a impus. Ne pare rău. Am fost și suntem de foarte bună părere despre talentul d-lui Băsărabeanu Suntem convinși că d-sa poate să ne dea lucrări de valoare, fără să-și caute *inspirația* la alții; și suntem în drept să cerem de la d-sa, ca, în caz când găsește o năvelă streină frumoasă și demnă de a fi tradusă sau localizată în românește, să ne arate izvorul.

LIMBA LITERARĂ

Nu cred că mai e vreo țară, în care discuțiile despre limba literară să aibă atâta însemnătate și să intereseze așa de mult pe oamenii culți ca la noi.

Cum trebuie să fie limba literară și ce e de făcut pentru a o face cum trebuie? Aste două întrebări s-au pus de o mie de ori și se poate zice că, până acuma, nu s-a dat încă un răspuns care să împace pe toți.

Greutatea vine de la felul cum s-a dezvoltat la noi limba literară și literatura. Am avut și noi o limbă care se vorbea încă din veacul al XV-lea atât în Moldova, cât și în Muntenia și Transilvania. Era limba nobilimei și a clerului. Țăranii, pe unde vorbeau alt dialect decât clasele stăpânitoare, tot priveau ca mai aleasă limba boierilor și a bisericii. În a doua jumătate a veacului al XVI-lea se tipăresc cărți bisericești, tot în limba claselor domnitoare, singurele care știau carte. Tot în această limbă se tipăresc în veacul [al] XVII-lea și al XVIII-lea, cărțile bisericești din Muntenia și Moldova. Cronicarii o întrebuințează în scrierile lor și cele întâi scrieri ale istoricilor din Transilvania se scriu în aceeași limbă. S-ar fi părut, deci, lucrul cel mai firesc ca din contopirea limbei culte din veacurile trecute cu vorba vie a poporului să se formeze limba literară și să se îmbogățească formându-și cuvinte nouă pentru ideile câștigate cu progresul culturii.

Dar în mersul firesc al istoriei limbei noastre s-au întâmplat, ca și în istoria politică, multe întreruperi și tulburări din pricina înrăuirilor din afară. Pătura cultă a fost pururea gata a se da după placul stăpânilor: în Transilvania s-a maghiarizat și catolicit, aiurea vorbea slavonește, grecește, nemțește, rusește, după modă și după stăpâni. Acest fapt al păturei culte a trebuit să se răsfrângă foarte trist asupra limbei literare. Limba română a fost aproape de tot părăsită de boierime, o vorbeau numai țăranii și târgoveții români, o întrebuințau cronicarii, se scriau în ea actele, se cetea în bisericile sărace, dar nu se îmbogățea prin idei și deci și cuvinte nou câștigate.

După căderea fanarioților, un boier român, Constantin Radovici Goleșcu, după ce face o călătorie în străinătate, vine în țară și voiește să arate observațiile sale despre străinătate spre a aduce un folos țării și, cu tot patriotismul său arzătoriu, el n-a putut să scrie aceste amintiri în limba română, nu găsea cuvinte și a fost nevoit să le scrie grecește și apoi să le traducă cu multă strădanie în limba românească!..

Nici cu căderea fanarioților limba și literatura noastră n-a putut începe o evoluție firească și neîntreruptă: ea au trebuit să încerce lovituri grele sub părintescul protectorat al Rusiei, prin năvălirea a tot felul de rusisme.

Patrioții, fii de boieri în cea mai mare parte, erau și ei crescuți după moda fanarioților, adecă pe lângă grecește învățaseră și franțuzește. Limba românească literară, păstrată în cărțile bisericești și în cronicari, nu le pre era cunoscută bine. Cu toate sfaturile înțelepte date de Eliade Rădulescu, nu s-a lucrat la dezvoltarea limbei păstrate din moși-strămoși, ci au început a împetrița biata limbă și a o schimo[no]si cu vorbe luate din franțuzește, din italienește și din latinește. Ba însuși Eliade i-a întrecut pe toți pe calea aceasta.

Odată ce lupta pe care o duceau în România Apusul și Răsăritul - societatea burgheză și feudală - se sfârși cu înfrângerea Răsăritului, la noi, împreună cu aparențele unui stat liber și independent, împreună cu această „revoluție” politică și socială, s-a produs o revoluție în limbă și literatură după același calapod. După ce limba literară veche, întrebuințată timp de veacuri, a fost părăsită de „pătura cultă” - boierimea -, limba pe care o vorbea poporul nostru pe atunci și cea cetită în biserică n-a putut satisface tuturor cerințelor vieții celei nouă; contoarele intelectuale ale Apusului ieșeau din cadrele înguste ale unei limbi vorbite numai de oamenii inculți. Însă masele muncitoare ale poporului, și în sfera intelectuală și culturală, ca și în cea politică, au rămas străine cu totul de aceste „revoluțiuni” care au fost făcute de „Europa” cu sprijinul și pentru o minoritate prea neînsemnată.

Această minoritate, abuzând de poziția sa politică pentru propria-i îmbogățire, a gândit tot numai la îmbogățirea ei și în sfera intelectuală, întocmai ca și în cea economică, neavând nici un interes ca să-și bată capul și cu cerințele claselor muncitoare.

Asta ne și explică caracterul, care a fost dat de-atunci încoace limbei noastre literare, în timp ce gândirea noastră se îmbogățea cu noțiuni nouă, crescute pe baza vieții sociale și intelectuale, bogate și variate, a Europei; limba noastră nu se îmbogățea cu aceasta, deoarece noi, împreună cu noțiunile luam din Europa și cuvintele corespunzătoare, străine limbei noastre. Aceasta se făcea cu atât mai lesne, cu cât și scriitorii cari au lucrat pe ogorul literaturii nouă, ca și cetitorii - pătura cultă - știau cu toții limbile străine și, mai ales, limba franceză - erau crescuți în mare parte în străinătate - și introducerea oricărui cuvânt strein nu zăpăcea pe nimene; el era pe dată înțeles de toți. Mai mult, pentru dâșii era mai ușor să ia, pentru o noțiune mai înaltă, mai abstractă, un cuvânt străin decât să găsească chipul de a arăta această noțiune în limba vorbită de popor.

Astfel, ca și în sfera politică și socială, se facu tot mai mare dezbinarea, înstrăinarea între păturile privilegiate și cele oropsite - când, pentru cele dintâi, se întocmeau constituții din ce în ce mai liberale, iar cele din urmă cădeau sub despotismul nemilos al sub-prefecților și al notarilor - tot așa și în privința intelectuală, s-au format, se poate zice, două națiuni care vorbesc, fără exagerare,

Această stare de lucruri, desigur, e anormală și - aicea - se naște înfr.

Am început și am sfârșit articolul din numărul precedent cu întrebarea: *Cum trebuie să fie limba literară și ce e defăcut pentru ca să fie cum trebuie?*

Pentru ca să răspundem la această întrebare, nu trebuie să scăpăm din vedere următoarele:

1. Noi nu ne putem lipsi de toate bogățiile unei cugetări și unei simțiri dezvoltate în cursul istoriei dureroase a omenirii de până acuma.

2. Limba vorbită acuma de poporul nostru, deși frumoasă și puternică în sine, n-are mijloace de a arăta toate nuanțele de sentimente, toate subtilitățile de gândire ale unei culturi superioare, pe care poporul nostru nu o are.

Deci, cuvinte și construcții nouă, care să corespundă acestor cerinți, create de condițiile nouă ale vieții sociale și intelectuale, erau și sunt de neînlăturat. Se poate discuta numai despre chipul cum trebuie să creăm sau să introducem aceste cuvinte și construcții nouă. Se pot închipui numai două mijloace pentru aceasta: cel mai ușor a fost urmat de scriitorii și de creatorii limbei moderne literare de până acuma - pentru noțiunile nouă se introduc, pur și simplu, cuvinte străine. Al doilea chip e mult mai greu: trebuie ca, plecând de la limba vorbită de popor, să creezi cuvinte nouă din rădăcinile în ființă, potrivit *spiritului și legilor* limbei românești.

Însă acest al doilea chip nu numai că e greu, ci se poate dovedi chiar că era cu neputință în împrejurările în care s-a creat până acuma limba literară. O limbă *nu se face*, ea *se naște și crește* de la sine, fiecare cuvânt din ea trebuie să fie rupt din pieptul unei mame care își bocește copilul, trebuie să se verse în lacrimile unei fete care-și plânge iubitul, să închege ura luptătorului, păsurile plugariului, hohotul de râs și hohotul de plâns, zâmbetul și încruntarea frunței unui popor, ce crește și propășește. O limbă *artificială*, fie creatorii ei chiar niște genii, nu va fi primită de nici un popor - popoarele nu *învață* limbele, ci le *trăiesc* și le *crează*.

Dacă este așa, și așa este, cum s-a putut forma o limbă literară adevărat românească, dacă până acuma masele poporului n-au cules nici una din roadele civilizației și culturai create de omenire până acuma? Dacă literații noștri, în împrejurările de până acuma, s-ar apuca să *creeze* o limbă literară „potrivită spiritului și legilor limbei românești”, închipuiți-vă ce fel de limbă ar fi aceasta. Desigur, nici n-ar mirosi măcar a limbă *a poporului* român, ea ar fi un feliu de

volaptik^o românesc. Deci, până acuma n-a fost cum să nu se introducă cuvinte străine, pe care cel puțin un popor în lume le-a vorbit și le-a trăit.

Însă, dacă, până la un punct, a fost neapărat să se introducă cuvinte străine în limba noastră literară, nu se poate, pe de o parte, tăgădui că această tendință a fost prea adesea exagerată și că s-au introdus cuvinte fără să fie nevoie, înlocuind chiar pe cele cu adevărat românești, vorbite de popor; iar pe de alta, credem că a venit vremea de a începe o lucrare serioasă spre a purifica treptat limba noastră literară, apropiind-o de graiul poporului și nicidefel nu ne mai este îngăduit să mai introducem și de acuma înainte cuvinte nouă pe lângă cele introduse. Și aceasta pentru următoarele pricini:

1. Limba literară, cum e scrisă acuma, poate să arate toate nuanțele de sentiment și toate subtilitățile cugetărei, deci nu mai poate să fie necesitatea imperativă, cu care au avut a se lupta generațiile de mai înainte.

2. Tocmai acuma se poate vedea un început de deșteptare a poporului muncitoriu, care voiește să guste și el din dulceața unei vieți mai bune și mai pline din punct de vedere intelectual și moral.

Faptul cel dintâi ne dă puțința ca să mai primim cuvinte nouă străine; iar al doilea ne învață că, *dacă nu voim să rămânem stăni de interesele și năzuințele* *valurilor mereu crescătoare ale muncitorimei deșteptate*, să ne punem pe lucru ca, treptat, treptat, să alungăm și acele cuvinte străine, care au fost introduse până acum.

3. Și această purificare a limbei literare nu va fi un rezultat al născocirilor dibace ale unei pături subțiri de oameni culți și literați, ci a unei încruciri îndelungate a înrăurilor culturale din sus în jos și din jos în sus, un rezultat al lucrării împreună pe terenul social, cultural și intelectual al maselor muncitoare, dintr-o parte, și a păturei culte *poporaniste*, în înțelesul cel mai larg și mai nobil al cuvântului, dintr-alta. Numai astfel se va putea crea treptat, prin o evoluție firească și înceată, o limbă literară care să poată îmbrățișa întregul material cultural și intelectual al omenirii, fiind în același timp *potrivită cu legile și spiritul limbei românești*, fără ca să fie un singur volapiik. Și sfârșitul acestei evoluții va fi când masele muncitoare vor fi un factor precumpănitorii în jocul puterilor sociale și politice, când muncitorimea va învinge toate piedecile dezvoltării sale sociale și culturale. Cuvintele și construcțiile străine se vor părăsi cu atâta mai răpede, cu cât oamenii culți și literați vor sta mai curând față cu un „public” mai numeros ieșit din rărunchii poporului, care nu știe și nu poate înțelege limba păsărească, pe care o vorbim și o scriem noi acuma; însă poate avea și - pe zi ce merge - va avea mai multă nevoie de o limbă, pentru a arăta toate bogățiile vieții sale sufletești.

Atunci întrebarea: „Cum trebuie să fie limba literară și ce e de făcut ca să fie ea cum trebuie?”, - va fi dezlegată definitiv. Iar noi, literații de azi, trebuie să pregătim de pe acuma, pe cât ne e cu puțință, terenul^o pentru clădirea măreață a

CE CEREM DE LA ARTIȘTI?

Un lucru e lămurit pentru noi: arta e o manifestare a vieții sociale. Și versul frumos al poetului-filosof *M. Guyau*:

„Lorsque je vois le beau, je voudrais être deux”

ne arată într-o imagine atât de vie acest caracter eminent social al artei.

Însă arta nu numai e un produs al vieții sociale, ci și o *înrupare a feliuritelor tendinți sociale*, și nici nu poate fi altfel. Dacă noi ne luptăm contra susținătorilor „artei pentru artă”, asta deloc nu însemnă că noi credem că aceasta din urmă ar exista într-adevăr. Noi ne luptăm contra unei *teorii* false, care sub firma „artei pentru artă” încearcă să ne treacă niște *tendinți sociale* foarte bine pronunțate și asupra mirosului și culoarei cărora nu mai încapem îndoială; și știm foarte bine, în același timp, că în realitate „arta pentru artă” e un mit, o nălucă, născocită de cei cari ar vrea să eternizeze actuala stare de lucruri, cu întreaga-i clădire a noțiunilor de bine, frumos, drept etc.

Dacă un artist, de pildă, ne descrie o casă de prostituție ca un rai ceresc, ca un local de desfătare dumnezeiască, dacă el, sub cuvânt că nu admite arta tendențioasă, găsește o „frumusețe în sine” până și în mizeriile nenorocitelor victime ale „temperamentului social”, pentru noi tendința lui nu e o taină și noi suntem în drept să ne astupăm nasul... Zbiere dumnealui cât va pofti contra pretențiilor de a judeca o lucrare de artă din punctul de vedere social și moral!

Așa fiind lucrurile, cade asupra-ne o obligație morală față de cetitoriu de a explica lămurit și fără șovăire ce direcție vom urma noi, ce steag vom rădica deasupra colibei noastre literare.

În articolul de fond la apariția „Evenimentului literar” s-a afirmat adevărul că faza socială prin care trece țara noastră nu ne îngăduie să fim prea exclusiviști (n-am găsi nici colaboratori, nici cetitori în număr necesar pentru existența unui *bun* ziar literar), însă sunt margini peste care noi nu putem trece. Și aceste margini ne sunt arătate de datoriile morale, pe care le are orice om cult crescut și susținut de „economia națională” - față cu masele mute și nenorocite ale popoului nostru (totalitatea claselor muncitoare și producătoare). Conștiința acestor datorii ne va călăuzi în activitatea noastră pur *literară*, în aprecierile și judecățile noastre. Fiecare rând publicat în coloanele „Evenimentului literar”, chiar dacă nu e direct inspirat de această conștiință, nu poate să fie în contradicție cu dânsa. Acesta e *minimumul* de cereri pe care-l putem face artiștilor.

Toate aceste cuprind în sine: iubirea sinceră pentru popor, apărarea **ntoe-**selor sale, lucrarea cinstită spre **a-l** ridică la nivelul unui factor social și cultural conștient și neatârnat - pe cât bineînțeles, ne îngăduie cadrele înguste ale unui ziar pur literar.

Și dacă vă trebuie un cuvânt, o etichetă, ca să rezumeze tendințele noastre, noi vom înscrie pe steagul nostru un cuvânt nou, care însă de minune caracterizează direcțiunea noastră: *poporanismul* într-un alt articol voi explica mai larg ce se înțelege sub acest termen.

FILOSOFIA TENDINTELOR SOCIALE ÎN ARTĂ

Părintele pozitivismului, **Auguste Comte** (*Cours de philosophie positive*), împarte istoria omenirii, din punctul de vedere intelectual, în trei mari perioade: teologică, metafizică și pozitivă. În perioada cea dintâi, oamenii habar n-au de legile care guvernează universul, habar n-au de legătura de cauzalitate ce există între fenomene; pentru dânsii, totul se explică prin amestecul zeilor. În perioada metafizică, cugetarea omenească vede cauza fenomenelor și a schimbărilor lor nu în zei, ci în „forțe” și „calități” abstracte, înălțate în niște *entități*, care există nu știm cum deosebit și neatârnat de fenomenele concrete, pe care le explică. În fine, filosofia pozitivă lasă la o parte, în explicarea fenomenelor, pe toți zeii și toate entitățile metafizice, căutând să deslușească în rețeaua încălțată a fenomenelor naturii - legile după care dânsule *urmează* unul după altul și înlănțuirea în care dânsule *coexistă*.

Spre a completa această schemă a evoluției omenești, alții au pus, alături și paralel cu dânsa, alta, care cuprinde și poziția omului față cu natura și dezvoltarea societății omenești: această schemă împarte evoluția omenirii iarăși în trei perioade mari.

1) Perioada *antropocentrismului obiectiv*, când omul, fără să fie în vreo legătură de cooperare (sau când aceasta e încă cu totul elementară) cu semenii săi, se crede, fiecare individ în parte, că el este centrul universului, că pentru el, numai pentru el, luminează soarele și lucesc stelele, pentru el se mișcă toate zeitățile și toate forțele necurate, ca să-i facă rău sau bine, lui *personal*; scapă el vânatul - desigur, un zeu dușman i-a făcut șotia; a ucis vânat mult - un zeu binevoitor i l-a trimes anume. De aici, și sacrificiile pentru a milostivi sau mulțumi divinitățile.

2) Această fază cu încetul trece treptat împreună cu complicarea formelor sociale - culminându-ne în cooperarea extracomplexă a societății capitaliste - în perioada *excentrismului* (lipsei de centru), când omul, ca individualitate, se perde în haosul mecanismului universal, dirigit de o sumedenie de „forțe” și „entități” metafizice, ca un simplu atom. El nu mai înseamnă nimic, viața lui nu mai are nici un rost, nici un înțeles (de aci metafizica pesimistă). În mașina socială, el iarăși e redus la rolul unei simple roticele care trebuie să se învâртеască pentru interesele entității abstracte a „*industriei*” și a „*producțiunii naționale*”, căreia se jertfesc cele mai sfinte drepturi omenești. Și astfel se „justifică” toate mizeriile societății noastre.

3) Însă aici se întrevăd începuturile perioadei a treia - perioadei *antropocentrismului subiectiv*, când omul, bazându-se pe adevărata concepție a lumii, cunoscând foarte bine adevărata-i poziție în natură, zice: „Nu-s centrul naturii, natura n-are și nici nu poate să aibă vreun «centru», însă *eu vreau* să o subjug intereselor mele, idealurilor mele, *vreau* să înving forțele oarbe ale naturii și forțele oarbe sociale, croindu-mi o altă soartă, mai fericită și mai omenească”...

Astfel se încinge lupta, se începe revolta omului conștient contra naturii inconștiente. Omul se întreabă: ce este natura, ce sunt eu? „Ne faisons-nous pas partie de la nature, ne sommes-nous pas la nature même à son premier reveil, à ce moment critique ou, ouvrant les yeux, elle entrevoit la vie active, intelligente et aimante quelle pourrait vivre au lieu de demeurer dans la torpeur de l'existence matérielle.” Ajuns la această înălțime a cugetării, omul începe a pune, *pentru sine*, în viața-i proprie „centrul” întregii naturii. „Omenirea, conștiința de sine - cum zice unul din fruntașii filozofiei științifice și contemporane - nu poate să nu vadă în propria-i existență scopul final *alfirei* în genere...”

Toate aceste n-au putut să nu se răsfrângă și asupra ideilor despre știință și artă. În perioada metafizico-excentrică, e natural ca, alături cu celelalte *entități*, să se înalțe la gradul de un fel de entitate și Știința și Arta („Știința pentru știință” și „Arta pentru artă”), care, în sine înseși, să conțină și rostul și menirea lor. Ceea ce și-a găsit expresiunea culminantă în celebra frază a marelui filozof german *Em. Kant*: „Die Philosophie ist nicht eine Sache der Nothdurft, sondern der Annehmlichkeit!” (XI, p. 258). („Filosofia nu este un lucru de nevoie, ci de plăcere!”).

Cetind asemenea bazaconii, noi, cari am asistat deja la durerile de facere ale unei lumi nouă, înțelegem amara ironie a lui Cari Goring: „Glukliche sind keine Denker!” („Cei fericiți nu pot fi cugetători.”)¹ într-adevăr, fericirea unui stomah plin cere numai decât un cap deșert.

Acuma, când omenirea începe a se scutura de fantomele fazei *excentrico-metafizice* și de mizeriile societății burghezo-capitaliste, acuma când noi stăm deja pe pragul perioadei pozitive a *antropocentrismului subiectiv*, s-au născut și s-au impus ideile nouă și despre știință și artă, conform spiritului *general* al acestei epoci ce se naște. Împreună cu celelalte entități s-au dus și „știința pentru știință”, și „arta pentru artă”. Întreaga sferă a activității sufletești a omenirii este stăpânită de principiul înalt al *utilitarismului social*. Îmi permit să citez o bucată din unul dintre cei mai mari sociologi *burgheji* contemporani - filozoful american *Lester F. Ward*: „În direcțiunea organizării filozofice a științei, epoca noastră e foarte activă, acum întâia dată au fost recunoscute și afirmate cele două principii filozofice foarte importante: a) principiul *legăturii cauzale între* toate

¹ A. Fouillee, *Critique des systemes de morale*, p. 279; vezi și alte scrieri ale acestui filosof, niai cu samă *L'evolutionisme des idees-forces*, p. 263.

² A Riehl, *Theorie der Wissenschaft*, p. 402.

³ Cari Goring, *Sistem der kritischen Philosophie*, T. I, p. 221.

fenomenele naturii («monism») și b) *scopul utilitarist* al științei... Toți cugetătorii de frunte ai timpului nostru recunosc și declară că unicul și ultimul scop care se poate pune și în domeniul științei este fericirea și înălțarea geniului omenesc pe acest pământ..."

Dacă acestea se zic despre știință și filozofie, apoi atât mai mult aceste principii se pot aplica în artă, care nu e decât o oglindire a vieții și sufletului omenesc.

Se înțelege că, dacă recunoaștem principiul utilitarismului social în știință și în artă, asta nu înseamnă că noi nu admitem altă știință decât, de pildă, dubla comptabilitate, știința cea mai folositoare din punct de vedere comercial, sau că am voi ca poezia să slujească numai pentru rețetele mnemonice ale artei culinare; nu, noi numai aplicăm principiul antropocentrismului subiectiv la știință și artă, noi vrem ca aceste două sublimite creațiuni ale geniului omenesc să-i slujască în lupta-i grea împotriva puterilor inconștiente ale naturii și ale istoriei. Știința să ne dea adevărul, iar noi să nu uităm ceea ce a știut încă *Leibniz*, că „adevărul cel mai adevărat e fericirea” (*Despre originea radicală a lucrurilor*), și voi adăuga: arta să ne dea frumosul, însă nemica nu e mai frumos decât idealul omenirii fericite.

Și dacă e un lucru dovedit cele zise de Gherea, că artă fără tendințe nici nu poate exista, e evident, după principiile lămurite mai sus, că arta cea mai înaltă și cea mai înălțătoare e arta tocmai cu acele tendinți ce servesc idealului omenirii fericite.

„Omenirea"! Campionii „artei pentru artă” vor căuta să-și găsească în acest cuvânt ultima scăpare... „Apoi, noi nu zicem - vor spune dânsii - că arta trebuie să servească omenirii întregi, fără deosebire de clasă, că arta pentru o clasă nu-i artă?”

Însă, domnii miei, să-mi spuneți ce este „omenirea”? Pană astăzi, acest cuvânt ne dă numai o abstracțiune, un ideal, care în realitate nu există. Specia zoologică „*homo sapiens*” se împarte prin o mulțime de îngrădiri verticale și orizontale în nenumărate grupări etnice și clase sociale, care nu numai că nu sunt unite într-un ce întreg, ci încă mereu se dușmănesc și mereu se luptă. Chiar filozoful german *Wilhelm Wundt*, în al căruia sistem filozofic și moral joacă un rol atât de însemnat „voința generală a omenirii”, recunoaște că această omenire nu există încă, că ea abia acum se naște, că acum noi putem desluși numai semnele triumfului ei viitoriu². (Desigur că *Wundt* găsește aceste semne nu tocmai acolo unde le găsim noi.)

Dar dacă este așa, e evident că lira unui artist, cele mai de multe ori, va putea cânta numai pentru o singură grupare etnică sau pentru o singură clasă.

* Lester F Ward, *Dynamic Sociology*, P I p 8

W. Wundt, *Ethik*, p. 565-577. Și același autor: *Sistem der Philosophie*, p. 591-619.

Și tocmai aici e arma noastră cea mai puternică contra pretențiilor cântăreți ai „artei pentru artă”. Deoarece acum există o clasă care, în năzuințele ei, crește peste hotarele statelor, peste marginele naționalităților și ale cărei *interese* vitale coincid perfect cu *idealul* unei omeniri fericite și unite, unei omeniri care va realiza visul filozofilor de astăzi: învingerea și stăpânirea de către Om a forțelor oarbe ale naturii și ale istoriei. Această clasă e în același timp și clasa cea mai numeroasă, în care nu intră numai o minoritate infimă a paraziților, și cea mai importantă, căci pe grumajii ei s-a clădit toată civilizația și cultura omenească. Această clasă e clasa muncitorilor.

Deci, arta care ar reprezenta toate aspirațiunile și toate interesele acestei clase, această arta ar reprezenta, în același moment, și adevăratele aspirațiuni și adevăratele interese ale omenirii.

Cele zise ne explică două lucruri:

1) Pentru ce unele creațiuni artistice au rămas trainice veacuri întregi. Anume, au rămas nemuritori aceia cari au avut o inimă destul de largă ca să cuprindă și ca să se pătrundă de aspirațiunile și de interesele acelei clase, ale cărei aspirațiuni și interese, în epoca lor, coincideau cu direcțiunea progresului general al omenirii. Acești artiști au servit omenirii în fașe de faruri luminoase.

2) Tot astfel se explică pentru ce sunt atât de îndârjiți campionii claselor reacționare în susținerea miticei „arte pentru artă”. Cum să zici pe față că vrei să reprezinți interesele băcanilor români sau junkerilor germani? Cum să recunoști că lira ta n-are motive mai înalte decât cele pe care ni le pot da un salon de *highlife* sau o casă de toleranță?

Și acela care ar recunoaște că nu poate exista artă fără tendinți ar trebui, în același moment, să recunoască, pentru ca să-și păstreze respectul de sine însuși, că cele mai nobile tendinți ale veacului nostru le putem găsi numai în rândurile celor cari, pentru momentul de față, ne reprezintă omenirea conștientă de sine, în rândurile muncitorimei deșteptate, în rândurile mulțimei dezmoștenite și obijduite. Iar sub minciuna „artei pentru artă” poți cânta *-foarte tendențios-* ce gândește mâța primăvara și... motanii te vor înțelege și te vor înălța la onoruri academiciene.

POPORANISMUL

Poporanismul, ca fenomen social mai întins și mai însemnat, s-a născut în Rusia. Pentru ce găsim de cuviință a răsădi la noi, sub ceriul senin al României, această floare răsărită sub „ceriul de plumb” al țării întunecului și al Geriului. În atmosfera înăbușitoare a unui despotism fără seamăn?

Nu putem răspunde, dacă nu vom analiza mai întâi condițiile sociale, în care a apărut poporanismul - astfel vom înțelege ce este el.

Faptul cel mai caracteristic al Rusiei contemporane este contrastul enorm între starea intelectuală și socială a păturilor de jos, care n-au ieșit încă din faza barbară cu toate prejudiciile și lipsurile ei, care abia acum intră în faza capitalistă a producției și care în relațiile lor sunt până acum încă stăpânite de formele unui comunism decăzut și ale economiei naturale, dintr-o parte, și între aspirațiile și idealurile așa-numitei pături culte - dintr-alta. Această pătură, stând la înălțimea cultivei și civilizației popoarelor celor mai înaintate din Europa, având mintea îmbogățită cu toate datele științei și filozofiei, simțind o nevoie arzătoare de un trai mai omenesc, se vede de fapt lipsită de orice drept, urmărită cum se urmăresc numai fiarele sălbatice, redusă la o vegetare păcătoasă; și când ea se uită împrejurii, vede că nu poate aștepta ajutoriu de la nimene, necăirea nu poate găsi vreo zare de scăpare; chiar masele muncitoare, singurele pe care dânsa s-ar putea rezema într-o încercare de a răsturna actuala stare de lucruri și care sunt încă mai nenorocite decât dânsa, zac într-o toropeală preistorică: ele n-au ajuns încă la acea fază când muncitorimea cârmuiește mersul evoluției sociale.

Astfel s-a născut acea atracțiune uimitoare a păturii culte către „popor”, care s-a manifestat în anii de după 70 prin „mersul în popor” al tinerilor culți și entuziaști. Nu voi urmări această mișcare, pentru că aceasta iese din cadrul articolului meu. Voi arăta însă o particularitate care deosebește mișcarea rusească de toate celelalte. Idealul celor dintâi poporaniști a fost socialist și nici n-a putut fi altul, pentru că: 1) știința și filozofia europeană, ca și istoria tuturor suferințelor maselor muncitoare din Apus, le dădea în socialism o singură formulă, care a putut ține piept tuturor atacurilor și criticelor și 2) pentru că singura clasă în Rusia, ale căreia interese coincideau perfect cu ale lor, era muncitorimea. Însă, pe când în Europa, dacă vreun om din păturile superpuse își însușea interesele muncitorilor și se pune în fruntea lor, el nu avea alt rol decât acela al unui mandatar; după el stăteau masele proletariatului organizat și conștient care de

fapt îl controlau și-l diriguiau; el nu putea avea înfrâuire decât întru atâta, întrucât împărțea vederile și tendințele proletariatului. Adesea chiar proletariatul se organiza și lucra cu totul nepotrivit schemelor doctrinarilor și teoreticianilor lui și pe urmă chiar se impunea lor, silindu-i de a recunoaște că nu cu dânsii a fost dreptatea. În Rusia, dimpotrivă, masele muncitorilor sunt inerte și nepăsătoare, ele n-au măcar concepția progresului și socialismul vine la dânsese de sus, prin propaganda tinerilor culți, cari încearcă să le lumineze și să le organizeze.

Entuziasmul și devotamentul acestor tineri apostoli ai socialismului în Rusia au creat acolo o atmosferă cu totul deosebită mai în toată pătura cultă și toată literatura de admirațiune și dragoste pentru popor.

Acesta și este poporanismul. El e mai mult un sentiment general, o atmosferă, cum am zis, intelectuală și emoțională decât o doctrină și un ideal bine hotărât; analizându-l, putem scoate din el următoarele elemente constitutive: *iubirea nemărginită pentru popor* - sub care se înțelege totalitatea concretă a maselor muncitoare și producătoare -, *apărarea devotată a intereselor lui, lucrarea entuziastă și sinceră spre a-l ridica la înălțimea unui factor social și cultural conștient și neatârnat*, iar ca substrat teoretic putem arăta ideea: 1) că poporul *numai el singur are dreptate*, că el, veșnicul martir, veacuri întregi a muncit și a vărsat sângele său pentru a rădica pe umerele sale întreaga clădire socială, și 2) că toate păturile superpuse au, din pricina aceasta, față cu poporul *o datorie atât de mare, că, dacă ar dori sincer să o plătească, n-ar putea, cu toate jertfele, cu tot devotamentul și abnegația lor, să plătească măcar procentele.* Aceste idei au fost formulate în celebrele *Scrisori istorice* ale lui *Mirtov (P. Lavrov, cunoscutul emigranț rus din Paris)*.

Din cele spuse reies două fapte: 1) că poporanismul în Rusia se datorește împrejurării că ideile, crescute în Europa pe baza mișcărilor muncitorimeii, s-au introdus acolo prin pătura cultă și 2) că poporanismul, ca fenomen social, e și mai îngust și mai larg decât socialismul. *Mai îngust*, pentru că cuprinde numai pătura cultă; muncitorii și țărani socialiști vădit că nu pot fi și nu-s poporaniști; și *mai larg*, pentru că, dacă toți socialiștii din pătura cultă sunt poporaniști, nu toți poporaniștii sunt socialiști, deoarece, pentru a fi socialist, un poporanist, pe lângă elementele arătate mai sus, ar trebui să aibă încă ceva: o teorie istorico-socială și un ideal foarte bine hotărât.

Într-un articol următoriu vom vedea ce lumină aruncă toate acestea asupra poporanismului în România.

+ Aceste tendinți sunt determinate de *modul de a simți* al artistului, și *nu de oriile sale sociale* (o teorie socială în „cântarea ochilor ei” ar fi, probabil, ceva P oribil), care se pot chiar contrazice cu cel dintâi, cum e cazul d-lui Traian V Demetrescu.

Și dacă, în timpul nostru, un poet *nu simte nemic*, și deci *nu poate da nemic altceva* afară de „foșnăitul armonios al fustelor”, nu suntem oare în drept să zicem cuvântul nostru despre valoarea morală și socială a operei lui, fie el cbiar un geniu și fără ca să-i *cerem* ceea ce nu poate?

TM*fi^ Precum tot așa de sigur, în alte vremi, un critic va ști să aprecieze faptul ; caracteristică, în momentul când groaznica mizerie ridică mii de vieți, când, numai la distanța de câteva kilometre de la redacțiile ziarelor noastre literare, i bocetele femeilor flămânzite nu găsesc alt răsunset decât detunăturile puștilor, noi, literații români, cu toții, am ridicat la ordinea zilei mai presus de orice alte interese, chestia „artei pentru artă” și a „artei tendenționiste” și o discutăm cu atâta animație și atâta patimă...

Și una și alta au și rațiunea lor și cauzele lor.

Nu știu dacă reaua credință sau inocența e în fundul acuzațiilor ce ni se aduc din partea cavalerilor „artei pentru artă”, când ni se impută că noi am dori să aruncăm peste bordul corăbiei artistice toate motivele, afară de „prostituatele nenorocite și copiii flămânzi” etc, etc.

După ce un Gherea lucrează pe ogorul criticei literare atâția ani, după ce el a pus bazele criticei științifice atât de clar și a aplicat-o cu atâta măiestrie la toate manifestările vieții noastre literare, sfârșind cu ultimul articol din „Literatură și știință” (*Artiștii proletari intelectuali*, despre care vom vorbi altădată mai pe larg), să mai confunzi cerințele „artei tendenționiste” și ale celei „teziste” e un lucru atât de trist, că ai putea să desperezi de viitorul literaturii noastre, dacă n-ai înțelege motivele cu totul lăaturalnice artei, care împing pe adversarii noștri la o asemenea confuziune.

Un artist *adevărat* scrie totdeauna „cu sucil nervilor săi, cu sângele inimii sale”; a *cere* de la el ca să stoarcă din harpa lui motive care nu-i „frământă inima” și ale căror „glasuri mintea-i nu le-ascultă”, a *cere*, de pildă, ca un poet amoretat să nu-și cânte „ochii iubitei”, ci să facă numaidecât un „cântec al viitorului” - e nu numai o prostie, e o *imoralitate*, e încurajarea nesincerității.

Mai mult ceva, idealurile sociale de astăzi, chiar cele mai înalte, vor fi - cum mi-a zis Gherea într-o conversație - și, comparativ peste puțin timp, o treaptă trecută pentru omenire, însă, cât timp vor trăi oamenii pe pământ, vor fi și amoreați.

Insă, una e *sa ceri* de la un poet să ne cânte ceea ce nu simte și nu crede, să ne dea ce nu poate da și alta e să *apreciezi* din punctul de vedere moral și social motivele poeziei lui.

Liber e poetul să cânte ochii iubitei, iar noi nu numai putem, ci suntem și datori să arătăm *baza* morală și socială a cântecului său¹.

Căci și cântecele de amor ale unui poet sunt o *manifestare socială*.

Și cântecele de amor ale unui Baudelaire sau Eminescu, ale unui Traian Demetrescu sau Coșbuc au tendinți și chiar *tendenți social determinate!*.² Și un critic care nu le-ar scoate la iveală și nu ni le-ar arăta în lumina concepției moderne despre lume și viață nu și-ar face datoria de critic...

¹ Vezi, în nr. de față, darea de seamă despre cele zise de Gherea la „Cercul studiilor sociale” din Iași.)

² Vezi articolul de *Gherea Artiștii proletari intelectuali*.

material de experimentație pentru aplicarea formulelor abstracte a[le] vreunui program, oricare ar fi el: *program pentru popor și nu popor pentru program*.

Aici vreau să spun câteva cuvinte despre rolul poporanismului în artă și literatură.

Am zis altădată că tendințele sociale ale unei creațiuni artistice sunt determinate mai mult de *modul de a simți* al artistului decât de *teoriile sale* (*Motivele artei* - „Ev. literar”, nr. 16); și am văzut acum că poporanismul e mai mult un sentiment *general*, o atmosferă *intelectuală* și *emoțională*. Astfel se lămurește ce am înțeles noi, când am declarat (*Ce cerem de la artiști* - nr. 12) că în poporanismul se rezumază *minimul* de cereri, pe care-l putem face artiștilor, adică: *apreciind* tendințele sociale ale vreunei creațiuni din punct de vedere moral și social, noi ne vom conduce de *criteriul poporanist*. Și dacă vom găsi că opera artistului respiră de ură sau indiferență față cu masele poporului, că tendințele lui sunt vrăjmașe intereselor și năzuințelor muncitorimei, că, departe de a contribui la înălțarea acesteia, creațiunea sa împrăștiie desprețul pentru dânsa, o înjosește și seamănă desfrâul și putrejunea morală, noi, fără să-i contestăm talentul sau geniul, dacă le are, vom declara fără șovăire că această operă e *imorală* și *antisocială*, să nu fie cu bănat celor cu „arta pentru artă”...

Poporanismul în literatură are două manifestări principale: 1) el ne face pe noi să *iubim* poporul și să-l cunoaștem mai bine; [2)] el contribuie direct la *luminarea* și *ridicarea* poporului, prin o literatură adevărat *populară*.

Dacă cineva și acum va crede că asemenea tendinți ar înjosi literatura și ar izgoni-o din sfera-i adevărată a „eternului frumos”, noi nu vom mai discuta cu dânsii, de vreme ce, desigur, niciodată nu ne vom putea înțelege: vorbim în două limbi cu totul deosebite...

„POPORANISMUL” ÎN ARTĂ ȘI LITERATURĂ

Într-un articol precedent (*Poporanismul* - „Even. literar”, nr. 15) am arătat că atracțiunea uimitoare a păturei culte din Rusia către popor se datorește împrejurării că ideile născute în Europa pe baza mișcărilor sociale de acolo au pătruns „țara gerurilor și a nihilismului” *prin pătura cultă*, care, la rândul ei, n-a putut găsi nicăieri nici un sprijin pentru a scăpa din starea-i păcătoasă decât în *popor*, în masele muncitoare, atât de nenorocite și hulite și ele, zăcând într-o toropeală și fiind foarte înapoiate din punctul de vedere cultural și social.

O singură privire asupra stărei de lucruri în România e de ajuns ca să ne convingem că e multă asemănare în această privință între Rusia și România.

Și la noi, toată viața noastră culturală și socială e determinată de curentele intelectuale și sociale ale Apusului. Și la noi, elementele sănătoase ale păturei culte, care nu și-au pierdut cu desăvârșire conștiința demnității omenești și nu s-au vândut pentru vro fărâmatură de cașcavalul bugetar bandelor de „acumulatori ai bogăției naționale”, ce se numesc „partidele noastre istorice” - și la noi, aceste elemente sănătoase n-au alt punct de reazăm decât în muncitorimea batjocorită și prăpădită la noi dacă nu mai mult decât în Rusia; și la noi, această muncitorime e cât se poate de înapoiată și dacă elementele cinstite din pătura cultă la noi nu se trimit în Siberia, cauza este, poate, numai că noi nu avem o Siberie, iar prigonirile noastre naționale contra ideilor „subversive”, nefiind de o brutalitate rusească, sunt destul de simțitoare și acute...

E un lucru firesc ca niște condiții asemănătoare să producă și un rezultat asemănătoriu. De fapt, avem și noi un *poporanism*, deși mai puțin energetic și mai puțin pronunțat ca în Rusia. Și reamintesc că „poporanismul” e mai mult un *sentiment general*, o atmosferă intelectuală și emoțională, decât o doctrină și un ideal bine hotărât; analizându-l, putem scoate din el următoarele elemente constitutive: *iubirea pentru popor* - sub care se înțelege totalitatea concretă a maselor muncitoare și producătoare -, *apărarea intereselor lui*, *lucrarea spre a-l ridica la înălțimea unui factor social și cultural conștient și neatârnat* („Even. literar”, nr. 15).

În ordinea politică, poporanismul se manifestă prin aplicarea vechiului adevăr că „nu omul e făcut pentru sâmbătă, ci sâmbăta pentru om”; factorul determinant devin masele *concrete* ale muncitorimei, cu toate interesele ei culturale, economice și sociale - de care trebuie să țină seamă toate programele politice - și nici într-un caz aceste mase nu se pot considera ca un simplu

SOCIALISMUL ȘI NAȚIONALISMUL

Mai în toate polemicele împotriva socialiștilor se observă un fenomen foarte straniu: polemiiștii se pare că ar crede că socialismul e un fel de nenorocire ce cade năprasnic pe capul partizanului său, fără voia și știința lui. Astfel că convingerile socialiste ar fi în contradicție cu ceea ce crede el cu adevărat și moral. Parcă s-ar putea *împărtăși* o convingere și a o *crede* neadevărată!...

Numai prin această confuzie absurdă și caraghioasă se poate explica faptul că polemiiștii burgheji, adesea combătând pe socialiști, îndreaptă furia lor, nu împotriva teoriilor pe care aceștia le susțin fățiș, ci împotriva unor doctrine fantaziste, pe care socialiștii nu vor în ruptul capului să le recunoască de ale lor și pe care, cu toate acestea, publiciștii burgheji le atribuie lor cu o îndărătnicie vrednică de un scop mai bun.

Acești domni nu vor sau nu pot înțelege că, dacă cineva împărtășește un ideal, asta înseamnă că îl găsește frumos, bun, înalt și adevărat; în caz contrar, nu l-ar împărtăși, n-ar putea să fie însuflețit de el. Deci nu poate cineva ascunde și denega idealul său, n-are nici motiv, nici nevoie.

Toate aceste reflecțiuni, atât de simple și elementare, îmi trec totdeauna prin gând când cetesc învinuirile ce se aduc socialiștilor, în chestia națională, de către oamenii sau prea răuvoitori, sau prea inocenți.

Suntem antinaționaliști, suntem antipatriotici!... Ah, domnii mei, dacă am fi, n-am aștepta să ne-o ziceți voi, am ști să apărăm ideile noastre în această privință cu aceeași francheță și cu același curaj cu care apărăm toate vederile noastre. Nu urletele și bârfelile turmelor inconștiente ale „frumoasei noastre societăți” ne-ar speria. O! nu de la un Delavrancea, care n-ar fi colaboratorul al „Vieței”, dacă ar fi de bună credință și ar înțelege ce zice, vom cere noi formularea aspirațiilor și opiniilor noastre”.

Ca să înlăturăm orice bănuială chiar la cei mai puțin încrezători, că ideile noastre ar fi formulate numai *ad hoc* în urma atacurilor pe atât de absurde, pe cât și de nedemne, vom cita aicea cuvintele unui din teoreticianii frunzași ai socialismului francez; (citația va fi cam lungă, însă noi o credem necesară pentru lămurirea definitivă a chestiei), desigur când le-a rostit, dânsul n-a avut nici o idee despre existența d-lui Iodoform, Delavrancea *e tutti quanti* și despre atacurile lor:

„Întocmai cum, fără nici un cuvânt, ideea revoluției a fost identificată cu ideile omorului și destrucțiunii, tot așa și internaționalismul muncitorilor a fost

identificat cu antipatriotismul. În acest al doilea caz, ca și în cel dintâi, se comite o greșală fundamentală și aici îmi rămâne să arăt că și din punctul de vedere teoretic, și din cel practic, identificarea internaționalismului muncitor cu antipatriotismul n-are nici un temei. Și, înainte de toate, cine zice internaționalism zice pur și simplu internaționalism și nu antinaționalism; prin urmare, nimene n-ar trebui să întrebuițeze, aprobându-l sau dezaprobandu-l, cuvântul internaționalism pentru a exprima ceea ce cuvântul acesta nu înseamnă și ce înseamnă cu totul alte cuvinte.

În loc să ne lăsăm prada fantaziilor noastre particulare, vom examina aici, ca și în alte chestii, faptele și ceea ce reiese din ele. Socialismul se întemeiază pe fapte, el decurge din ele, le urmează și nu merge înaintea lor, acest adevăr trebuie să-l avem întotdeauna în minte, să nu-l uităm niciodată. Iar faptele ne arată nouă, oricare ar fi dorința noastră, două lucruri: pe de o parte, existența patriilor particulare, pe de alta, existența solidarității internaționale.

În privința patriilor, se întâmplă același lucru ca și în privința claselor sociale; unii neagă aceste din urmă, alții pe cele dintâi. Însă nu cu mai multă rațiune se poate nega existența patriei decât existența claselor sociale în această patrie. Înțeleg aspirațiunile spre contopire ale unora și ale altora în niște concepțiuni mai largi, însă cu o condiție expresă, ca în amândouă cazurile, așteptând ca această contopire să rezulte din fapte, să ne conformăm faptului existenței lor actuale. Simpla dorință de a le suprima nu le suprimă și protestarea contra existenței lor nu le împiedecă întru nimica să existe și pe cât timp patriile și clasele vor exista, noi vom fi siliți nu să le negăm în declamații caraghioase, ci să ne conformăm faptelor ce decurg din existența lor.

După cum la sentimentul de solidaritate familială [familială] s-a adăugat, fără ca să-l distrugă, sentimentul de solidaritate națională, tot așa s-a adăugat la acest din urmă, *conservându-l*, sentimentul relativ nou al solidarității internaționale. Un sentiment nou, ieșit dintr-o situație nouă, *nu nemicește* sentimentele cele vechi cât timp rămâne rațiunea lor de a fi...

Muncitorii sunt siliți de actuala stare de lucruri să fie internaționaliști pentru a ocroti, împotriva capitalului internațional, interesele lor și rămășițele de independență ce le mai rămâne în calitatea lor de lucrători; *însă dânsii trebuie să fie numaidecât patrioți când există vreo primejdie penfriu independența lor în calitate de franțuji sau când e vorba, iar ca să fie vreo primejdie imediată, de a asigura apărarea națională.*

Astfel, internaționalismul muncitor și socialist nici într-un caz nu poate să ducă la antipatriotism. Aceste două idei nimene, fiind de bună credință, nu le Poate confunda, orice scop ar avea această confundare...

În scurt, muncitorii socialiști trebuie să fie internaționaliști cu tovarășii lor de muncă, când, în timp de pace, interesele muncii sunt în joc, și trebuie să fie Patrioți și franțuji înainte de toate, când Franța, patria noastră, va fi în primejdie “ război, conștienți totdeauna de datoriile lor... (Gabriel Deville, *Socialisme*,

Revolution, Intemationalisme, Paris, 1893, Ediția revistei „L'Ere nouvelle”, pag. 35 și urm.)

Acestea sunt adevăratele vederi ale socialiștilor în chestia naționalismului și patriotismului. Nu putem primi nici o învinuire care nu decurge din doctrina propovăduită de noi, căci aceste învinuiri nu pot fi decât niște bârfeli și clevetiri.⁶⁷

În numărul viitoriu vom vedea ce lumină aruncă aceste principii asupra chestiei naționale la români. **Până** atunci, puținică răbdare, d-lor Spanachidiști.

NAȚIONALISMUL ȘI SOCIALISMUL

Chestia națională se poate privi din două puncte de vedere.

Din punctul de vedere politic, e evident că socialiștii nu pot să nu recunoască fiecărui popor dreptul de a se stăpâni și a se cărmui pe sine însuși. Aicea nici nu poate fi altă măsură decât conștiința și voința poporului însuși. Dacă vreun popor reclamă dreptul său și luptă pentru el, nu socialiștii vor fi aceia cari să-i refuze simpatia lor.

Din punctul de vedere cultural, lucrul e încă mai serios. Socialiștii, dorind să ridice muncitorimea la nivelul cel mai înalt la care a[un] ajuns civilizația și cultura omenirii, nu pot tăgădui că aceasta e cu puțință numai atunci când fiecare popor în parte își dezvoltă liber și neîmpiedecat cultura lui *națională*. Toate bogățiile culturale omenești sunt pierdute pentru un popor, nu pot pătrunde în adâncimele lui cât timp ele nu-i vor sta înaintea într-o formă, ca să zic așa, asimilabilă lui, cât timp nu vor fi *naționalizate*, cât timp nu vor fi *traduse* în limba lui. Deci împiedecarea dezvoltării libere a culturei naționale e, pentru un popor, împiedecarea dezvoltării lui generale, e oprirea propășirii lui și din punctul de vedere cultural, ca și din cel social și din cel politic.

Pentru noi, românii din Regat, starea deplorabilă a românilor din Basarabia, Bucovina, Transilvania etc. e cu atâta mai simțitoare, cu cât noi nici n-am ajuns tocmai departe în dezvoltarea noastră culturală, socială și politică. Orice lovitură adusă românilor de dincolo se resimte și aicea, ne încurcă și pe noi, dă prilej „bărbaților noștri de stat” să-și facă treburile lor personale sub scutul al [sic] unei sau altei din „puterile” mari europene, care au vreun „interes” de stors de pe spinarea bietului „țăran român”.

Așa fiind lucrurile, numai calomniatorii sau tâmpiții pot să susție că socialiștii români nu doresc din suflet ca să înceteze odată starea anormală și nesuferită din Transilvania. Dânșii au protestat totdeauna împotriva acestei stări, cand au avut prilejul să se pronunțe. *Iată declarația lor la congresul internațional socialist din Zurich:*

„Fără îndoială, e de datoria noastră de a recunoaște acest adevăr istoric că clasele domnitoare maghiare, abia liberate de jugul austriac, au reluat pe socoteala lor o politică detestabilă de apăsare asupra naționalităților slave și române supuse eghemoniei lor.

în Transilvania, trei milioane de români sunt de fapt privați de orice drept politic și în imposibilitate de a-și trimite un singur reprezentant în Cameră. Ei sunt supuși la neconținute vexațiuni din partea unei administrațiuni fără scrupule.

Congresul Socialiștilor Români s-a pronunțat clar protestând contra purtării nedrepte a guvernelor maghiare, dar n-a lipsit de la datoria lui de a pune clasa muncitoare la adăpostul oricărei conduceri șoviniste." („Munca", 1893, no. 26.)

Însă, protestând împotriva nelegiuirilor clasei stăpânitoare din Ungaria, simpatizând cu năzuințele generale ale românilor din Transilvania, socialiștii nu pot să nu vadă că conducătorii mișcării naționale din Transilvania n-au adâncit destul chestia și de aceea au apucat pe o cale greșită, ei știu că a doua zi după după ce va fi atins scopul naționaliștilor din Transilvania, poporul român de acolo se va trezi într-o sclavie dacă mai puțin vădită pentru ochii burgheji, nu mai puțin însă simțită și adâncă pentru lumea muncitoare. Cu toate acestea, înaintea energiei, devotamentului și abnegației de care s-a arătat capabil un om ca Lucaciu, noi, socialiștii, nu putem decât să ne descoperim capul și să ne închinăm.

Lucrurile însă se schimbă cu desăvârșire dacă ne întoarcem privirile spre așa-zisa noastră mișcare naționalistă din Regatul României. Aici nu numai lipsește cu desăvârșire concepția științifică a chestiilor sociale și politice, dar și orice entuziasm și chiar sinceritate elementară. Nu rămâne decât banchetofagia șoviniștă, sub care se ascund năzuințele cele mai meschine, cele mai murdare. „Bărbații noștri de stat", în opoziție, infectează aerul cu fraze sforăitoare, cu vorbe late și patriotice; la guvern, expulzează pe „frații de dincolo" și încheie tratate - desigur, bine plătite - cu „puterile străine".

În Transilvania, un Lucaciu își petrece anii în închisori, aici un *Iodoform* când își bate joc de *rromănism*, când varsă lacrimi patriotice-pornografice, lacrimile crocodilului, după cum îi vine la socoteală. Acolo, un mare patriot scrie: „Poporul maghiar, națiunea maghiară care lucră la aceeași brazdă a patriei comune, nu știe de «ideea de stat maghiar», de «maghiarizarea naționalităților», chiar precum «poporul român nu știe de romannizarea maghiarilor»." Aici patrioții noștri, chiar cei mai de samă decât un Iodoform, îndopându-se de Tokay, zbiară împotriva întregului popor unguresc („bestiilor hunice"), gata să-l nimicească... cu manele țărănilor români, cu sila aduși în cazarmă. Domniile lor nu-și bat capul cu faptele, ca cel de dăunăzi, când țărănimea ungurească s-a răsculat și a fost împușcată de patrioții maghiari cu același entuziasm cu care se împușcă, poate chiar azi, țărani români de către patrioții români de dincoace.

Aceasta e caracteristica spanachidismului național. Și când noi ne revoltăm și împotriva spanachidismului democrat („45", „talpa țării" „opincă" etc), suntem oareantidemocrați?

Ca să sfârșesc, iată în scurt vederile noastre în chestia națională:

Noi nu putem decât să câștigăm dacă românii din țările subjugate s-ar emancipa și ar alcătui împreună un stat liber. Nu mai vorbesc de avântul cultural

și propășirea generală care ar ieși de aicea. Dar că^{b)} țărani culți și bogați din Transilvania ar intra chiar în România așa-zis liberă, probabil că n-ar fi cu puțință sălbătăciile ce se petrec acuma la noi, dacă și acuma ei au în Ungaria un drept de vot mai larg decât țărani în România, la noi dâșii ar impune votul universal (votul universal e înscris în programul partidului *național* din Transilvania, iar la noi partidul *liberal-național* anatemitizează pe cei ce vor să-l susție... liberalismul îi împiedică?...) Asta o simțesc și burgheji noștri, cum dovedește o broșură recentă, care caută să ne convingă că unirea ne-ar aduce mai mult rău decât bine. Cu acești oameni noi nu putem fi alătura, pentru dâșii, și chestia națională nu poate fi altăceva decât tot un mijloc de căpătuială.

Numai poporul muncitor, singur care e în adevăr interesat de propria-i emancipare, poate cu propriile-i puteri să ajungă la rezolvirea definitivă și adevărată a chestiei naționale, ca și a tuturor chestiilor politice și sociale de azi. Și în această privință, ca și în celelalte, poporul muncitoriu din România va avea simpatia și sprijinul tuturor celorlalte popoare muncitoare. Într-aceasta constă și internaționalismul, și naționalismul nostru.

Dacă în Transilvania, pentru moment, interesele muncitorilor ar coincide cu interesele naționaliștilor burgheji, dâșii vor lupta alătura pentru căpătarea votului universal și pentru triumful dreptății în chestia națională. Și *muncitorii* unguri le vor da sprijinul lor, precum au și declarat pe față.

La noi însă în țară, socialiștii români n-au nemica de împărțit cu naționaliștii banchetofagi.

PALISSOT ȘI PALISSOTISM

Știți cine a fost Palissot? Mă îndoiesc. Și-i păcat.

„De când e lumea”, mereu se repetă același lucru, care ar trebui să puie pe gânduri pe toți mizantropii și hulitorii omeniei. Oamenii înalță statui eroilor și martirilor și uită cu desăvârșire pe acei care îi persecutau și-i huleau, pe acei ce-i ardeau pe rug și-i aruncau în temnițe.

Trei veacuri au trecut de când Giordano Bruno a fost ars. Astăzi, toți copiii din școală învață numele lui cu evlavie, dar cine știe cum îi chema pe călăii lui? Cine cunoaște numele temnicerilor lui Galileu? Și, desigur, multe generații vor păstra încă cultul unei Sofia Perovskaia”, dar chiar acum câți cunosc oare cine au fost judecătorii și procurorul care au condamnat-o la spânzurătoare!

Fără doară că acest fapt face cinste inimei omenești, însă... uneori îți pare că prea rar urmează oamenii exemplul cetățenilor aceluia oraș din Italia, care a înălțat o statuie unuia din cei mai mișei trădători, cu îndatorirea ca fiecare trecător s-o stupească și să arunce cu pietre în ea...

Și, poate, din „toate puterile întunecului”, care în zadar se încearcă a pune stavilă mersului neîntrerupt și măreț al omeniei, luptând împotriva eroilor și sfinților ei, nu călăii și temnicerii, nu procurorii și spionii merită mai mult o asemenea eternizare a infamiei lor, ci acele ființe păcătoase, care, având în ele ceva din scânteia geniului, se fac uneltele oarbe, slugi plecate și umilite ale puternicilor lumii, lingușind toate instinctele lor cele mai josnice și sălbatece, vărsând fiere asupra a tot ce e mai curat, mai înalt, mai sfânt decât dânșii, ponegrind și calomniind pe acei puțini cari au îndrăzneala, totdeauna amar răzbunată, de a arăta lumii orizonturi mai largi, idealuri mai înălțătoare...

La sfârșitul veacului trecut, care s-a semnalat prin ruina lumii vechi, acel ce s-a distins mai mult pe această cale a fost un oarecare *Palissot*.

El a intrat în viață cu intenții bune, cu dorința, se pare, sinceră de a sluji „binelui obștesc”, lucrând la aceeași brazdă cu așa-numiții pe atunci „filozofi”, însă forțele sale s-au dovedit prea mici, darurile sale sufletești erau prea slabe „ca să poată suporta povara amorului său propriu”. Câteva comedii scrise de el au avut puțin succes, au rămas aproape nebăgate în seamă. Și el voia să fie în gura tuturor, el era dornic de onoruri academice și de bunuri lumești... și a reușit, „scuipând unde a sărutat și sărutând unde a scuipat”...

Două „comedii nouă”: *Le cerele* (1755), *Les Philosophes* (1760), pline de cele mai infecte personalități, calomnii și infamii la adresa lui Rousseau,

Voltaire, Diderot, D'Alembert etc, deși lipsite cu totul de talent și în care fără rușine se inspiră de operele altora (*Les femmes savantes*, de pildă), precum și un tratat, *Memoires pour servir à l'histoire de la litterature*, în care el, fără nici un scrupul, schimbă cu desăvârșire, la flecare ediție nouă, aprecierile sale, după cum îi dictau relațiile sale personale, i-au creat renumele unui mântuitoriu al ordinii și stâlp al bunelor moravuri... i-au atras însă și epigrama atât de bine meritată:

*Bel esprit abhorre de tous les bons esprits
Il pense, par la haine, echapper au mepris.
A force d'attentats, il se croit illustre,
Et, s'il n'etait mechant, il serait ignore.*

Și, spre sfârșitul vieții, amintirea visurilor frumoase ale tinereții încă îi otrăvea anii bătrâneții...

Palissot a fost uitat înainte de a muri. Iar jumătate de veac după moarte (1814), un om de stat englez, care e în același timp și un scriitor eminent, ministrul Irlandei în actualul cabinet, cercetând viața uneia din victimele veninului lui Palissot, i-a vestejit memoria cu următoarele cuvinte: „La urma urmei, el a început să se creadă un om serios și a dispărut în mocirla disprețului și dezgustului general, care, din fericire, îi așteaptă pe toți păcătoșii Palissoți și Palissotași, precum și toate producțiunile lor” (John Morley, *Diderot and Encyclopedists*, London, 1881, pag. 252).

Însă, dacă Palissoții mor, iar după moarte până și miniștrii îi prețuiesc cum se cuvine, *palissotismul* nu moare ușor.

Întreaga istorie a omeniei se poate privi ca un șir de lupte și transformări sociale, care rezultă din ele. Și când o transformare nouă se apropie, apare un fenomen caracteristic: toți oamenii de bine, toate inteligențele și caracterele superioare, unul după altul, trec la ideile nouă și îndreaptă atacurile lor împotriva „lumei vechi”, iar cei mulțumiți și satisfăcuți cu *stătu quo* nu vor și nu pot ușor ceda terenul atât de prielnic lor (și dânșii, în asemenea momente, dispun de bunurile lumești); atunci în piață se caută mult mărfurile *palissotismului*. Toți aceia a[le] căror apetituri și pretenții sunt în disproporție cu forțele lor intelectuale și morale își găsesc „plasarea”. Pentru a face pe un Palissot, nu se cer multe, nu trebuie nici talent mare, cunoștinți întinse, nici tărie de principii; oarecare artă în mânăuirea condeiului și o colosală nerușinare și lipsă de bunăcredință sunt de ajuns; dacă ești bătut într-un punct, nu face nemica, prefă-te că ai altceva mai bun de făcut și treci înainte pe aceeași cale... „succesul” ți-e garantat... Și omenirea are destulă mărinimie ca, păstrând memoria unui Diderot sau Rousseau, să uite pe Palissot. Puține sunt „istoriile de literatură” care mai amintesc despre dânsul, iar grosul publicului află că a fost odată, doar dacă vreunul dintre Șarcălenii umiliți și conștiincioși de datoria lor de ziaristi scutură

praful uitărei, scoțându-l la iveală dintr-un depozit de vechituri ruginite, spre edificarea contemporanilor.

În timpurile noastre, când, pe de o parte, pe zi ce merge se înmulțesc fapte ca trecerea oamenilor de știință dintre cei mai celebri la socialism, când un Gladstone declară că nu se pot împăca interesele exploatatorilor și ale exploataților și că el, în această luptă de clase, ia partea celor din unună, când un *Sir William Harcourt* exclamă în plin parlament că „în Anglia nici un partid serios nu poate să fie *antisocialist*, noi cu toți suntem astăzi socialiști” (Sydney Webb: *Socialism in England*, London, 1890) - *palissotismul*, pe de altă parte, produce specia „bipezilor fără pene”, cunoscuți sub numele de „mâncători ai socialismului” (*Socialistenfresser*)! Semn bun pentru socialism!

Și noi în România am ajuns să avem pe Palissoții și Palissotașii noștri naționali... Ferice de noi!.. Păcat numai e că despre ai noștri nu totdeauna se poate întrebuința calificativul de „bel esprit”.

În coroana de spinii a celor ce îndrăznesc să trezească în oameni conștiința datoriei și a idealului, se împletesc întotdeauna și spinii calomniei și injuriei. Buruiana palissotismului nu poate fi stârpită cât timp există ogorul atât de prielnic ei: apăsarea, exploatarea și ura, ca temelie a relațiilor sociale.

Ceasul din urmă însă se apropie.

„OMUL PERFECT”

Intră Vraja cu ordin de la d-na directoare și-mi comunică precum că *trebuie numaidecât* să dau un *articol de fond*...

Și eu deloc nu-s acum dispus să-mi dau un aer potrivit cu gravitatea acestei sarcini!...

De-abia am sfârșit - D-zeu știe a câtea oară - *Balade și idile* de Coșbuc.

Totdeauna când simt nevoia de a respira măcar câteva momente un aer mai curat, când nu mai pot și nu mai știu unde să fug de toate acele nimicuri și grozăvenii ce umplu viața oricărui „om ca oamenii” în zilele noastre, de bucătăriță care iar a furat și iar s-a îmbătat, de anarhism și de noul președinte francez, de Mărunțelu, Spanachidi, „Viața”, criza agricolă, împușcarea țăranilor etc, etc. -, atunci mă apuc să citesc pe Coșbuc... Și de la cele dintâi versuri:

„Zările de farmec pline
Strălucesc în luminiș;
Zboară mierlele-n tușiș
Și din codri noaptea vine
Pe furși..!”

nu mai pot lăsa volumașul din mâni până ce sfârșesc:

„Și regele codru
Din ultima viață
Suspină văzându-și
Pustiul, și geme
Și cade pe spate
Și moare cu fruntea
Pe pieptul naturii.
Și moare natura
De jalea pădurii
In toamnă târziu!..”

Și mi se pare că sunt transportat, ca prin minune, pe un câmp întins și plin de flori, că miros aroma fânului abia cosit, că aud cum în vale

„Murmură-ntre sălcii râul...”

Simt cum *razele* calde îmi pătrund toată firea:

„... Arde soare,
Fetele secerătoare
Râd și cântă, snopi fac grâul... ”

îi văd acolo peste pârâu:

„*In lan erau feciori și fete.
Și ei cântau o doină-n cor,
Juca viața-n ochii lor
Și vântul le juca prin plete.
Miei albi fugeau cătră izvor
Și grauri suri zburau în cete.*”

De multe ori m-am gândit de unde vine acel farmec cu totul deosebit al poeziei lui Coșbuc.

Știu că sunt poeți mai mari decât dânsul; știu că viața țărănească, cu deosebire la noi, deloc nu e plină numai de soare, de flori, de cântece și săruturi...

Însă în țaran, mai ales în țaranul pe care îl știe și ni-l descrie Coșbuc, în plugarul vânjos și mândru al Ardealului, pe care nu l-au cântat încă atâta „marii noștri patrioți și oameni de stat” ca pe al nostru - e ceva care face să vibreze coardele inimii noastre într-un mod cu totul neașteptat.

Țăranul e incult, orizontul vieții sale e foarte mărginit, el nu știe nemică încă de luptele noastre sociale și politice, el n-are nici o idee despre sângele vărsat de eroii omenirii, de frământările cugetătorilor, de visurile poezilor noștri.

Cu toate acestea, el, așa cum este, e un tip *armonios*, el ne poate servi ca o imagine, ca un *prototip* al unui „*om perfect*” al viitorului...

Să nu vi se pară că vreau să plâzmuiesc vrun paradox!

Viața țaranului, în adevăr, are toate elementele unei vieți pline, *omenești*: el muncește, simte, cugetă, la el lucrează deopotrivă *trupul*, *inima* și *capul*.

Da, și capul! Munca câmpului cere o efortare intelectuală tot așa de mare ca a oricărui așa-numit „muncitor intelectual”.

Nu pot să nu citez câteva rânduri dintr-o nuvelă a lui Slavici (alt transilvănean):

„- Vere Mitre, - grăi Gligor, - ce zici, va să ploaie la noapte?...”

Mitrea mergea cu doi pași înainte. El se opri și dete din umeri:

- Ce știi eu!

- Vezi așa, - îi zise Stan, - ești mare meșter într-asta. Totdeauna știi când e vremea de semănat. Dacă nu plouă după ce ți-ai pus tu sămânța în pământ, apoi rămâne secetă vara întregă.

Parcă-i călindar, așa o potrivește de bine. Iacă, eu unul vă spun că totdeauna aștept cu sămânța și prășitul până ce nu văd pe Mitrea că seamănă și prășește!...

- Asta să fie zisă - îi răspunse Păvăloc, - plugar ca Bujorul tău nu mai este în sat.

- Pe asta o au unii de la fire, - grăi Gligor. - *Trebuie să fie în înțelegere tainică cu pământul*. Mai an-vară, aram, ca să șaman ovăz aici. «Rău faci că pui ovăz aici, îmi zise Bujor; - este pământul cam gras și ți se pălește.» Așa am și

pățit-o. Apoi la potrivirea vremei nimeni nu se pricepe mai bine decât Bujor.

Oamenii începură să laude pe Bujor:

«Mare meșter! mare meșter!»

(*La crucea din sat*, *Novela* de I. Slavici, p. 69-70.)

Vedeți că de la un Mitre ori Bujor se cere un spirit de observație, o putere de pătrundere, de analiză și cugetare, pot spune, încă mai mare decât de la vreun savant care ar fi scris vreo *Istorie a regimentului de călărași din Dorohoi*, în XII volume!...

Civilizația noastră, cu formele-i capitaliste, a produs un om-roată sau ciocan, un om-spadă, om-carte, om-condei și l-a mâncat pe adevăratul „om”, pe bietul *homo sapiens*, *om-pur* și simplu!...

Și mă gândesc eu la vreun nenorocit copist, care, cu o conștiințiozitate exemplară, roade un scaun după altul, zgâriind hârtia în vro cancelarie. Pentru la o sută de franci pe lună, el încă mai e și dator să umble în joben și să-și schimbe gulerul și manșetele pe fiecare zi!... Și la ce se mărginește toată viața lui intelectuală? La inventarea unui mijloc sigur de a căpăta o țuică *gratis*?

Poezia lui - hala de bere; amorul... amorul îl cucerește cu o monedă de argint... Iar când bietul om se însoară, e silit chiar în extazele primului sărut să se gândească la... Malthus!...

Puneți-i alături pe flăcăii și fetele lui Coșbuc!...

Și numai „negația negației”, numai transformarea societății aceste, atât de puțin armonice, ne va duce iar la un *tip armonic*, la un adevărat *om perfect*, care muncește nu numai rozând scaunele cancelariilor, care cugetă și iubește... fără ca să recurgă la... farmacie.

Trebuie să sfârșesc și nu știu dacă ați înțeles pentru ce îmi place să citesc pe Coșbuc.

Ești mulțămită, doamnă directoare?

ARTA ȘI POPORUL

I

Arta și luptele sociale

Dacă în concepția modernă a relațiilor dintre om și puterile inconștiente ale naturii și istoriei, „omul-vierme” a fost izgonit de către „omul-luptător”, apoi se înțelege că, în această concepție, *știința și arta* - două manifestațiuni pur *omenești și exclusiv omenești* - nu pot avea alt scop decât de a servi ca arme de luptă în această răscoală sângeroasă a omului simțitor și cugetător împotriva Inconștientului în natură și istorie. Nici filosofia nu ne spune altceva, când proclamă principiul *utilitarismului social* în știință și în artă.

Principiul utilitarist în știință l-a susținut încă de mult fondatorul pozitivismului, *A. Comte*, și l-a cristalizat în cunoscuta-i formulă: „*Science, d'oii prevoyance; prevoyance, d'ou action: telle est la formule tres-simple qui exprime, d'une maniere exacte, la relation generale de la science et de l'art, en prenant ces deux expressions dans leur acception totale*” (*Cours de philosophie positive*, voi. I, p. 51). Cu altă ocazie, am citat ce spune în această privință unul din cei mai mari cugetători ai timpului nostru, L. F. Ward (vezi *Filosofia tendințelor sociale în artă*, - „*Ev. Ut.* no. 14); aș putea să mai citez pe mulți, dar... toți sunt *străini*... și se supără patrioții...

Știința, astfel, servește ca bază activității omenești; ea ne arată calea pe care trebuie să mergem pentru ca să putem ieși învingători din luptă și ne procură mijloacele sigure de izbândă. În ce privește *arta*, ea în parte are același rol ca și știința, analizând și descriind faptele sociale și psihice. Însă însemnătatea cea mai mare a artei stă într-aceea că dânsa se adresează nemijlocit inemei și conștiinței noastre, împingându-ne direct la luptă, dându-ne putere și curaj în momentele de cumpănă grea, transportându-ne prin imaginile-i vii și colorate în cele depărtări unde n-am putea pătrunde, bazându-ne exclusiv pe știința abstractă și pozitivă. „Le but de l'art - cum zice *Guyau* - est la realisation *immediate en pensie et en imagination*, et immediatement *sentie*, de tous nos rêves de vie ideale, de vie intense et expansive, de vie bonne, passionnee, heureuse, sans autre loi ou regie que l'intensite meme et Tharmonie necessaires pour nous donner l'actuel sentiment de la plenitude dans l'existence” (*L'art aupoint de vue sociologique*, p. XLVI).

Dar dacă formularea principiului utilitarismului social în artă e meritul epocii moderne, ar fi o greșeală - cum observă foarte just o revistă germană în recenzia-i asupra cărții d-rului *Emil Reich*¹ ale cărui vederi mi-am propus să le fac cunoscute cetitorilor noștri într-un articol viitoriu - ar fi o greșeală de a presupune că în alte vremuri arta plutea în regiuni eteree, neatinsă de patimile și interesele pământești. Nu. Totdeauna, în toate epocile vieții culturale ale omenirii, interesele religioase, politice și sociale ale momentului au înrâurit hotărâtor asupra artiștilor și arta totdeauna a fost în slujba puternicilor lumii acesteia, astfel că, la urma urmelor, s-a format chiar un fel de dogmă, că arta poate înflori numai acolo unde există „Mecenații”. În Evul Mediu, ea slujea întâiu intereselor bisericești, pe urmă, cavalerilor feudali; în epoca Renașterii, papii și mărunții principi italieni erau cei mai aprigi protegitori ai artelor frumoase și ai artiștilor; aceștia, firește, se făceau luntre și punte să le placă; arta franceză, în timpul lui Ludovic al XIV-lea vedea cea mai înaltă menire a ei glorificarea „Regelui-Soare”. Tot așa, și cea spaniolă socotea mai presus de toate cultul catolic și regalitatea absolută. La sfârșitul veacului trecut, cu căderea aristocrației, arta a încetat de a mai fi aristocrată și a devenit, după tendințele sale, burgheză, reflectând în majoritatea creațiilor ei vederile și ideile burghezimei triumfătoare, acest mediu social, cu totul nou pentru artă. În sfârșit, paralel cu deșteptarea și agitațiile maselor muncitoare, cadrele artei devin prea strâmte, ele încep, sub presiunea năzuințelor muncitorimeii, a se lărgi și a primi, treptat-treptat, elemente „*poporaniste*”. Ce fel de elemente sunt anume aceste, cum și ce a făcut arta pentru masele poporului muncitor, în sfârșit, cum și ce s-a făcut și se face pentru educația artistică a maselor acestora, - iată întrebările la care cată să răspundă interesanta și instructiva carte a d-rului *Emil Reich*. Autorul - care, după tendințele lui, poate fi numit *poporanist* german - e profesor de filosofie la Universitatea din Viena și ne dă o nouă mostră de hărnicia și conștiințiozitatea ce caracterizează pe învățații germani. Un profesor universitar din Viena nu poate fi bănuț în privința „ideilor subversive” și deci cu atât mai interesant e rezultatul cercetărilor, cuprinse sub titlul semnificativ de *Arta burgheză și clasele sărace ale poporului*... (Și sperăm că acei cari, pentru ca să învețe geometria, nu așteaptă să vie vrun Euclide nou și național, care „s-ar trage de la Traian”, nu se vor supăra că voi să vorbesc atâta de cartea unui străin, «care nu ne cetește...”.)

Așadar, în numărul viitor voi analiza cartea d-rului Reich.

¹ Dr. Emil Reich, *Panem et circenses. Die burgherliche Kunst und die besitzlosen Volksklassen*, Leipzig, 1892.

II

„Arta pentru popor!”

În una din splendidele săli ale muzeului istoric din Viena e espus un tablou al unui puțin cunoscut pictor vienez, Danhauser. Tabloul se numește *Răsipitoriul*. Artistul a luat un subiect, de multe ori reprodus în pictură - parabola despre Bogatul și Lazăr. Ca și Bonificaciul¹⁾ Veronese, care a zugrăvit persoanele nu în veștmintele biblice, ci în costururi și cu întreg decorul epocii sale, tot așa și pictorul vienez a transportat timpul și locul acțiunii în acel mediu în care a trăit și a lucrat el însuși; însă, pe când italianul ne-a zugrăvit o petrecere veselă, concentrând toată atenția spectatorului tocmai asupra celor ce benchetuesc, Danhauser a pătruns mult mai în înțelesul adevărat al povestirii evanghelice: el ne pune înaintea unui contrast strigătoriu și brutal dintre un lux strălucitor, pe de o parte, și o sărăcie neagră, uitată de D-zeu și de oameni, pe de alta, - și spectatorul nu stă nici un moment la îndoială încotro se îndrumează simpatiile artistului. Danhauser nu știe acea nepăsare criminală față cu suferințele omenești, pe care scapeții morali ne-o propovăduiesc sub masca „artei pentru artă”...

Înaintea noastră - un cerc mic, dar vesel, de câteva persoane din lumea celor sătui, adunate la un banchet, într-un salon luxos, împodobit cu flori și tablouri. Pe masă - mâncări alese și vinuri fine; unul dintre benchetuitori, un tânăr frumos, sentimental, atinge strunele lăutei; altul - un bărbat viguros și senzual - mănâncă cu o vădită și nespusă voluptate... și deodată - un „incident neplăcut”: în ușă apare figura palidă a unui cerșetor bătrân, istovit și zdrențuros, cu o privire sfiicioasă și rugătoare; sărmanul speră că din bielșugul acestei mese luxoase i se va arunca și lui măcar o bucată de pâine, în pălăria-i boțită și ruptă, pe care o întinde cu un gest timid... Dar n-a nimerit-o bine! Cucoanele sar din locul lor țipând; cânele, rânjind dinții și hârâind, e gata să se arunce de sub masă asupra „obraznicului”, iar un lacheu - negru - se răpede la ușă ca să-l dea afară pe acest oaspe nechemat...

La această masă tot așa nu se găsește un loc pentru el, ca și la banchetul vieții... „E foarte bine pentru mistuire - cum spun oaspeții unui negustor bogat într-o piesă a lui Ibsen, - ca după masă să te uiți la tablouri frumoase sau să ascuți o muzică aleasă”; dar să suferi o asemenea năvălire în cercul pacinic al oamenilor „delicați” și fericiți - e din cale afară neplăcut, îți face inemă rea și-ți strică stomacul. Oamenii fericiți, poate, sunt foarte „mărinimoși” și câteodată nu se dau în lături de la o pomană moderată, dar nu pot permite ca să-i superi la masă.

„N-am eu drept, domnule, pentru banii mei, să mă hodinesc, măcar pentru moment, de zbuciumul vieții și să mă bucur în tihnă de ce poate da viața plăcut și înveselitor pentru favoriții ei?”

Tabloul lui Danhauser poate servi ca un simbol, nu numai pentru atitudinea minorității trândave și sătule față cu majoritatea muncitoare și flămândă

(cât timp, bineînțeles, aceasta nu apare ca un luptător mândru și vânjos, ci ca un cerșetor umilit), ci și pentru poziția pe care o ocupă din domeniul artei burgheze chestiile adânci sociale, deoarece pentru artiștii burgheji chestiile acestea apar ca niște năvălitori „obraznici” și respingători, la cari dâșii privesc cu oroare și scârbă și de cari doresc a se scutura, îndepărtându-se din marginile înguste ale vieții în împărăția înaltă a idealurilor.

Și acest „ideal”, la artiștii burgheji de astăzi, totdeauna înseamnă ceva nouros, neguros, fumuros și... mai mult sau mai puțin porcós; în orice caz - lipsit de idealismul adevărat, de cel pătruns de năzuințele cele mai înalte ale lumii muncitoare și cugetătoare.

Acest adevăr iese deslușit și puternic din analiza la care supune d-rul *Emil Reich*, în cartea despre care am vorbit data trecută¹⁾, rând pe rând toate ramurile artei moderne. Din nefericire, lipsa de spațiu mă silește să las pentru articolul viitor detaliile acestei analize, mărginindu-mă acum numai la rezultatele generale ale cercetărilor savantului profesor vienez.

Noi ne aflăm, zice el, față în față cu două curente în literatura modernă, din care unul înseamnă sfârșitul unei epoci decăzute, altul - începutul unei perioade nouă. Lipsa de idealuri - semnul caracteristic al burghezimei contemporane - a adus arta la virtuozitatea cunoscută în zugrăvirea senzualității brutale, neacoperite măcar cu frunza de vie, a adus-o la triumful diferiților decadenți, la triumful oamenilor *fin de siecle* și al altor produse de același soi ale descompunerii burgheze. Acești reprezentanți de frunte ai burghezimei triumfătoare sunt, în același timp, și reprezentanții din urmă ai acestei epoci în putrejune și răsuflete, care, împreună cu idealurile, a pierdut și orice putere de viață. Însă alături de dâșii, apar și cei dintâi prevestitori ai erei nouă - oameni în inima cărora trăiește o neclintită credință în viitorul omenirii. Acești oameni se adresează la acea parte a omenirii care, până acum, a stat mai cu desăvârșire în afară de literatură - la masa muncitoare - și se silesc să zugrăvească și să exprime cu credință vederile, năzuințele și idealurile ei, despre care arta burgheză nu vrea să știe nimica. Arta burgheză cu stăruință fuge de asemenea subiecte neplăcute; „amorul” în toate manifestările lui - iată un izvor fără fund pentru inspirația poetică a artiștilor burgheji...

Amorul, fără contestare, are o mare însemnătate în viața omenească, însă nu în el numai se mărgenește această viață, mai ales în timpul nostru de lupte și cataclisme sociale. Strădaniile și suferințele muncitorimei sunt astăzi prea strigătoare la ceriu, ca arta să nu se atingă de ele.

Vreamea nouă cere și motive nouă și alături cu vechea artă burgheză se dezvoltă treptat și arta nouă, *socială și poporană*. „*Scopul* - zice autorul nostru - e lupta pentru drepturile celor obijduiți; ea e datoare să apere fără preget pe cei

¹⁾ *Panem et circenses. Die bürgerliche Kunst und die besitzlosen Volksklassen*, von Dr.

nedreptățiți și apăsați; strigătul ei de război nu e «arta pentru artă», ci «arta pentru popor». Artă, reproducând înainte-ne viața reală, înrăurește asupra firei noastre întregi mai adânc și mai puternic decât știința: imaginile-i vii sunt mai puternice decât formulele abstracte; deci, ea nu poate să mai rămână numai ca un mijloc de distracție, ci trebuie să ne dea ajutor în lupta crâncenă împotriva tuturor piedicilor propășirii omenești; artă e datoare și în zgomotul vieții de toate zilele să ne fie un conducător inspirat, arătându-ne acele scopuri înalte, care dau un înțeles și un caracter nobil vieții noastre."

Aceasta este, după definiția autorului, misiunea serioasă a artei „sociale și poporane".

Însă, pentru ca artă să poată în adevăr fi „socială și poporană", e necesar ca dânsa să fie cât mai accesibilă maselor populare și ca aste mase să se intereseze de ea; iar aceasta e cu puțință numai sub condiția unui anumit grad de cultură științifică și artistică a poporului. Și păcatul cel mare al societății burgheze e tocmai faptul că în ea se împiedecă dezvoltarea culturală a poporului. (Aici autoriul, bazându-se pe motivele sale „estetice", ajunge să apere „8 ore de muncă", cerute de conducătorii muncitorimei din toată lumea.)

E vădit că această stare de lucruri nu e normală. Artă trebuie să înceteze de a sluji numai burgheziei, ea trebuie să devie un domeniu comun al poporului întreg, pentru că numai în acest caz dânsa își va ajunge scopul și se va face un factor puternic de propășire generală, în loc ca să fie numai o jucărie scumpă pentru minoritatea celor sătui și fericiți. Plebea romană cerea *panem et circenses*; și în zilele noastre masele populare au nevoie nu numai de „pâne", ci și de „spectacole", adică de cultură estetică. Muzee și galerii artistice deschise pentru toți; biblioteci populare și cabinete de lectură gratuite; conferinți și cursuri populare nu numai asupra chestiilor de știință, ci a celor de artă - în forma cea mai potrivită pentru muncitori; concerte gratuite și în genere un teatru popular ieftin și, unde se poate, chiar gratuit; iată mijloace puternice pentru dezvoltarea intelectuală și estetică a maselor muncitoare, pentru care atât de puțin a făcut așa-numita „pătură cultă".

Prin un apel călduros la activitate energetică în această direcție se și sfârșește cartea autorului nostru.

* * *

Înadins n-am adăogat nici un cuvânt de la mine la această expunere, deși autoriul nefiind socialist și suferind întrucâtva el însuși de acel „quasi idealism

^ Emil Reich vorbește în genere, în stilul cel mai „academic", despre toate partidele politice însă cand ajunge vorba la socialiști (și ar fi de mirat dacă ar fi altfel, chiar când ai a face cu cel mai de treaba reprezentant al păturilor domnitoare), înăsprește tonul - pentru care lucru i-a și tras o scărmanea cuvenită cunoscuta revistă socialistă germană (vezi „Die Neue Zeit" nr 11 XI Jahrgang,

nouros", despre care am vorbit mai sus, comite unele greșeli și nu vede destul de clar nici cauzele actualei stări de lucruri, nici mijloacele de a o înlătura definitiv, însă pentru noi, sunt prețioase mărturisirile unor oameni ca *Guyau* și *Reich*, cari, deși nu împărtășesc vederile noastre sociale, însă, înarmați cu filosofia și știința modernă, se apropie - fiind oameni sinceri și inteligenți (și la scriitorii burgheji prea des lipsește vreuna din aceste două calități) - se apropie, zic - acolo unde se pricep - în chestia artei, de învățăturile socialiștilor.

Din această expunere a vederilor unui profesor de filosofie la o universitate ca cea din Viena, cetitorii noștri pot vedea și judeca gradul de cultură a [1] literaților noștri, care cred că teoriile, susținute de noi împotriva băiguieiilor copilărești ale lor asupra artei, sunt inventate de „socialiștii noștri" și de miticii jidănași de la *Evenimentul literar*". În articolul viitor voi vorbi despre analiza d-ului *Reich* a fiecărui gen de artă în parte; iar în curând voi analiza pe larg și vederile lui *Guyau* în această privință, ale acelu *Guyau*, pe care-l admira atâta eroul unui roman apărut nu demult și din care autoriul romanului nu pricepe o boabă, cum a dovedit-o într-o revistă dispărută de curând, dar uitată de mult."

Are dreptate talentatul nostru poet A. Vlașuță: viața e destul de lungă ca, la urma urmelor, să se dea pe față orice prostie sau ticăloșie.

III

Artele frumoase

Sub cuvântul „artele frumoase" se înțelege, de obicei, numai *pictura* și *sculptura* (*die bildenden Kunst*). S-ar părea că măcar acest feliu de artă poate fi „scutit" de tendinți sociale: „Ai, pictore, înaintea ta «Natura», copiaz-o și vei crea...".

Cu toate acestea, *modul de a simți* al artistului, adică tocmai ceea ce determină caracterul tendințelor sale morale și sociale, se răsfrânge și în alegerea subiectelor, și în executarea lor. Astfel, creațiunile marilor maiștri totdeauna au reflectat anumite curente religioase, sociale sau politice. Nu e de mirare că și astăzi *pictura* și *sculptura* reprezintă mai ales aspirațiile clasei burgheze.

E interesant, din punctul nostru de vedere, să notăm, după Emil Reich, cum această artă falsifică în interesul burgheziei până și viața poporului, în rarele cazuri când își alege subiectele din ea.

În „salonul" anului 1831 (în Paris) a fost expus un tablou al lui Leopold Robert: *Sosirea secerătorilor în bălțile pontine*.

Ați auzit, desigur, despre lanurile de orez ale acestor bălți; în fiecare an sute de vieți omenești - aduse acolo de lupta grea pentru trai - se sting în văzduhul lor otrăvit de miasme, sub razele nemiloase ale unui soare aproape

I Band, 1892-1883). Asta nu ne împiedică să ne folosim de adevărurile ce le conține cartea lui; nu suntem doar niște „sectari" intoleranți!..

tropical. O romanțieră italiană descrie trecerea printr-un oraș, după sfârșirea muncii, a unei cete de secerătoare de orez; cea mai mare parte - femei tinere și fete; picioarele lor goale până la pulpe, șanurile lor rău acoperite de niște zdrențe murdare, nu mai produc impresia obicinuită asupra tinerilor orașeni, cari le întâlnesc în stradă: dânșii cu dezgust își întorc privirile de la aceste figuri istovite și sluțite în altă parte; ele nu mai sunt *femei*, bălțile le-au luat tot farmecul tinereții... și ochii flăcăilor nu le mai pot privi cu dor...

Însă în tabloul lui Leopold Robert nu veți găsi nimic din toate acestea. „Secerătorii” lui nu știu nimic despre primejdiile la care îi expune suflarea pestilentă a bălților; nimic nu trădează că dânșii sunt osândiți, pentru un salariu păcătos, la muncă grea, în căldura înăbușitoare a soarelui de Campagna; portul lor ne vorbește de oarecare avere, pe fețele lor e zugrăvită mulțămirea... tot pare a cânta și e vesel în acest tablou frumos... foarte frumos, chiar strălucit, dar adânc de neadevărat... Arta burgheză totdeauna a avut această tendință de-a ne prezintă masele muncitoare fericite și mulțumite de soarta lor, oricare ar fi ea. De! Asta, vezi bine, muncitorii parcă o au în fire: mînăncă pietre și se satură, își țes hainele din paie și nu le e frig... Sunt cunoscute aceste tipuri de „peizani” și „peizance”, totdeauna îmbrăcați în haine curățele și frumoase, cu fața vecinie luminoasă de bucurie - personificarea „fericirilor muncii și vieții dulci de la țară”; acesta e „poporul”, cum l-ar vrea cei mai mari și puternici: simplu, inocent, pacinic și mulțămît... Asemenea „basmă țărănești” zugrăvite nu numai *plac* (nu degeaba la noi „țărani de carnaval” și „de operetă” au pătruns până și în Cameră), ci se și *vând*, iar pentru un nobil artist *mizerabilul metal* nu e un lucru de cea mai puțină însemnătate...

Dar nu „vieța la țară”, chiar parfumată și înflorită, dă tonul general artelor frumoase și moderne. Ele, în starea lor de azi, pot servi - după părerea autorului nostru - de cea mai strălucită dovadă cât e de plâns modul artiștilor contemporani de a-și pricepe misiunea lor. Iată propriile cuvinte ale profesorului de filosofie de la Universitatea din Viena (și ce păcat că și studenții noștri nu aud mai des astfel de cuvinte): „Arta cea mare și adevărată trebuie să ne cheme la luptă, misiunea ei e să trezească simpatia către cele mai înalte idealuri ale timpului, iar artiștii noștri cunosc, pe cât se vede, numai două «idealuri»: măcelul între popoare și petrecerea veselă și voluptoasă; dânșii se simt la largul lor numai acolo unde curg șiroaie de sânge sau de vin; bălțile și banchetele rămân subiectele lor favorite... Dragostea de națiune, în zilele noastre, constă nu în iubirea frățească între conaționali, nu în *lucrarea spornică spre a ajunge ca toți membrii aceleiași nații să aibă aceleiași năzuinți și idealuri*, ci în ura comună contra tuturor celor ce vorbesc în alte limbi, ce cugetă altfel; compătimirea aproapelui, în mijlocul sentimentelor noastre, ocupă un loc cu atât mai modest, cu cât mai tare se înveninează în noi, față cu nenorocirile străine, o bucurie răutăcioasă, care în mod fraudulos trece sub numele atât de sunătoriu de mândrie națională și iubire de patrie. Arta noastră oficială e foarte «patriotică», însă prea

puțin socială și prea puțin *poporanistă*. Bătăliile, făcute de oameni în uniformă, cu săbii, puști și tunuri - sunt motivele prea iubite de artiștii noștri, însă cât despre bălțile de care e plină viața noastră industrială, din luptele batalioanelor muncitoare, cu sapa și lopata - în cele mai dese ori, un slab ecou abia poate pătrunde în acele cercuri care astăzi cultivă arta burgheză”.

Însă alături de această artă oficială trăiește încă, din fericire, și alta, care s-a ridicat după o luptă crâncenă; ea să o distrugă, au recurs ba la o tăcere disprețuitoare, ba la atacuri furioase, totuși ea crește și se întărește - încet, dar neîntrerupt.

Dacă, am văzut-o, pentru tablourile din viața țăranilor ale pictorilor burghezi e caracteristic mirosul prăvăliei de cosmetice, fiindcă îi spală, înainte de a ni-i prezenta nouă, cu apă de Colonia și cu apă de roză, e firesc lucru că, după 1848, în Franța (și în pictură, cum zice Emil Reich, „Franța înseamnă Europa”, deoarece acolo artele frumoase au ajuns la cea mai înaltă perfecțiune de până acum) răscoala proletariatului să se fi răsfrâns și asupra artelor frumoase. Și schimbarea simțitoare a „picturii țărănești” e legată cu numele celor dintâi reprezentanți ai picturii naturaliste modeme în Franța: *Gustave Courbet* și *Jean-François Millet*, cari au avut rara, în timpurile noastre, bărbăție de a prefera un trai sărac, dar cinstit. Înainte de 1848, domnia neînfrănată a capitalului, sub patronajul înalt al „regelui burghez”, timpul nu era prielnic unei arte cu tendințe democratice și poporaniste, însă chiar atunci, împreună cu nașterea curentelor sociale mai adânci și vrăjmașe claselor dirigitoare, se puteau observa începuturile unei schimbări. Noi nu vom urma însă după Emil Reich în schițarea antecedentelor activității artistice a lui Courbet și Millet, ci vom începe direct cu aceștia.

Courbet n-a fost dintre cântăreții „frumosului în sine”; luptând toată viața împotriva lozincei „artă pentru artă”, el cunoștea viața celor săraci, a celor ce muncesc din greu și era pătruns de milă pentru ei. De aceea simțea adânc falsitatea întregii arte contemporane, care are în vedere numai interesele și gusturile celor bogăți. „Salonul” anului 1851 va avea totdeauna o deosebită însemnătate în istoria artei prin faptul că atunci Courbet a expus cele două mari tablouri: *O înmormântare în Ornans* și *Sfărâmătorii de piatră*. Cel dintâi, cu tot realismul lui și cu toate tendințele sănătoase ce-l disting, are mai puțină însemnătate, însă cel de-al doilea e un protest direct și violent împotriva stărei sociale de astăzi. El ne prezintă doi sfărâmători de piatră în momentul când dânșii își fac meseria grea, două ființe omenești, cărora viața nu le-a dat nimic afară de chinuri, pentru care preaslăvitele succese ale civilizației și culturei nu există...

Faptul că în 1871 Courbet, ca membru al Comunei, era între diriguitorii lucrărilor de dărâmare ale coloanei Vendome, se potrivește de minune cu vederile lui în chestia artei: arta nu mai trebuie să-și vadă menirea în glorificarea niăcelurilor¹⁾ de pe tron, a „marilor învingători” cari disprețuiesc atât pe oameni.

¹⁾ *Die burgerliche Kunst* etc, p. 36-37.

Din arta curților regale trebuie să se dezvolte o *artă a poporului*; arta burgheză formează numai o fază trecătoare între cele două. Dacă ar fi o barbarie să distrugi madonele lui Rafael, sub cuvânt că nu mai crezi în ele, e cu totul altfelu cu nimicirea unui monument al despotismului, monument a cărui valoare artistică e numai un *ce* cu totul secundar. Coloana Vendome a fost înălțată din nou, se fac de asemenea încercări de a însufleți arta veche, însă soarta ei e strâns legată cu a societății care a produs-o și temeliile ei se clatină...

Millet, al doilea și mai mare încă reformator al picturii moderne, se silește să ne redea în tablourile sale viața țăranilor, așa cum este în adevăr, să ne zugrăvească îngrozitoarea mizerie a muncitorilor de pământ fără pământ, pe cari „munca excesivă i-a prefăcut, din creștet până în bocancii lor de lemn, în niște dobitoace”, cum se exprimă el într-o scrisoare (Adolf Rosenberg, *Geschichte der modernen Kuns*). Acest rezultat a fost ajuns de el mai cu deosebire în tabloul *Un om cu sapa*, care a apărut în „Salonul” din 1863 și care a atras o furtună întreagă de atacuri furioase asupra pictorului socialist. Între puținii apărători ai lui Millet a fost și un tânăr ofițer, Lejosne, care i-a dedicat, într-o poezie (ea conține, putem zice, un manifest întreg foarte entuziast al direcției nouă în artă), următoarele versuri:

„*Au lieu de ces Venus barbotant dans lesflots,
Montre-nous la misere, abrupte, ineluctable,
Qui, depuis six-mille ans que le monde est à table,
Des gueuxpompe la moelle et decharne les os.*”

Figurile tablourilor lui Millet sunt urâte, respingătoare, însă ele sunt astfel, deoarece tocmai aceasta a fost intenția pictorului, deoarece el tocmai a vroit să ne arate unde ajung oamenii la cari sărăcia neagră, nevoia de a lucra din răspuțeri pentru prisosul altora le-a supt până și măduva din oase. Millet a revoluționat pictura și mai mult decât Courbet, deoarece puterea artistică a lui a fost mai mare, și astăzi vederile lui, care i-au atras în vieață atâta ură, sunt împărtășite și de cei mai talentați zugrăvitori ai vieții poporului atât în Franția, cât și în Germania și Italia. El însuși s-a născut într-o săracă familie țărănească și ne-a zugrăvit acele manifestațiuni și condițiuni sociale, pe care le cunoștea perfect.

Se înțelege de la sine că oameni ca Millet și Courbet n-au fost priviți bine în vremea Imperiului; însă și sub republică motivele sociale în artă nu întâmpină prea multe simpatii, deoarece clasa domnitoare a rămas tot burghezimea, căreia deloc nu-i place să-și aducă aminte de suferințele păturilor inferioare: „Noi preferăm pentru distracție și mistuire ceva vesel - *peizaje, janruri*, și nu scenele mizeriei omenești, la înăsprirea căreia am contribuit ceva noi, cei avuți, cu toții.”

Articolul meu e din cale-afară de lung; sunt silit să mă opresc aci, chiar la începuturile picturii „social-realiste”, cum o numește autoriul nostru, și să nu-l mai urmez în istorisirea evoluției ei. Mă mărginesc la câteva cuvinte, în care E. Reich a rezumat această evoluție: „în aceeași măsură în care pictura devine

mai realistă, ea se inspiră tot mai mult de chestiile sociale și de luptele muncitorime... și tot mai mult ajunge conștientă de datoria de a lua parte activă în luptele și suferințele claselor muncitoare și sărace ale poporului...” (p. 38).

Sper că și din cele spuse iese destul de lămurit două puncte principale:

1. că și în pictura modernă chestia socială e la ordinea zilei și că mitul „artei pentru artă” se spulberă tot mai mult; și
2. că, în privința picturii chiar, n-au dreptate și se înșeală aceia cari cred cum că „arta socialistă nu există” cu desăvârșire (deși de la sine se înțelege că triumful ei definitiv nu se poate aștepta înainte de triumful proletariatului în lupta-i împotriva burgheziei), deoarece acei doi artiști cari au revoluționat pictura modernă sunt tocmai socialiști, devotați năzuințelor muncitorime; nu mai vorbesc despre alte creațiuni ale „artei socialiste” în pictură, analizate, în număr destul de respectabil, de către Emil Reich.

Despre celelalte ramuri ale artei rămâne să mai vorbesc în articolul viitoriu.

IV

Literatura dramatică

Oricine se interesează câtuși de puțin de critica dramatică, desigur, a fost lovit de plângerile generale, că „scena e în decădere” - plângeri care s-aud din toate părțile. Metafizicii istoriei și criticeii literare găsesc și explicația ușoară a acestui fenomen într-o teorie quasiștiințifică a „evoluției genurilor literare”, după care orice gen literar e un moment logic, care, independent de împrejurări sociale, trece în alt „moment logic”, în alt gen literar. După această concepție, vremea artei dramatice, pur și simplu, a trecut, ea și-a trăit traiul și trebuie să fie înlocuită prin „romanul modern”.

Dacă vom cerceta condițiunile reale ale vieții sociale și intelectuale ale societății burgheze, vom găsi explicația fenomenului fără să avem nevoie de fantasmagorii quasievoluționiste. Cauza zace în acele împrejurări care gonesc de pe scena modernă chestiile cele mai arzătoare ale timpului, lipsind-o de orice seriozitate și condamnând-o la banalitate și frivolitate.

Astăzi chiar în patria lui Shakespeare - unde vedem desfășurându-se atâta activitate socială, unde masele poporului muncitor se mișcă atât de puternic și sunt atât de conștiente de interesele și năzuințele lor - ușile teatrului sunt cu desăvârșire închise pentru orice piesă care ar atinge tocmai ceea ce zbuciumă viața acestor mase, luptele, speranțele și idealurile lor - *chestia socială*, într-un cuvânt -, cu toate că în această țară romanele lui Dickens, poeziile lui Morris etc. au avut atâta succes și se sorb cu atâta lăcomie.

Și nu e greu să găsești explicația. Artiștii au și ei nevoie de pâine. Un pictor tot mai poate spera să-si găsească cumpărători pentru un tablou pătruns de tendințele sociale ale muncitorime; un poet sau romancier, în acest caz, totdeauna

își poate atrage simpatiile acelei părți a publicului cetitor, ale cărei vederi și sentimente le întrupează; însă pentru un dramaturg socialist nu poate fi nici o iluzie în această privință; pentru dânsul, pe frontonul teatrului poate fi pusă parodia celebrului vers al lui Dante: „Lasă orice speranță de a intra aci”... și pentru o piesă teatrală, „a nu fi reprezentată” înseamnă mai că „a nu exista”. Lesne de înțeles că teatrele noastre n-au nici un interes să dea peste nas cu piese socialiste tocmai acelei părți a publicului care plătește mai bine și care, firește, nu vrea ca, pentru „paralele lui”, să i se vorbească de pe scenă lucruri neplăcute. Tocmai din această cauză, sunt atât de folositoare, așa-numitele „scene libere” și nu e o simplă întâmplare că, la Berlin, asemenea scenă a fost inaugurată cu drama socială a lui Gerhart Hauptmann: *Vor Sonnenaufgang* (înainte de răsăritul soarelui). „Precum - observă Emil Reich - în constituția austriacă predomină principiul «reprezentării intereselor» în parlament, așa ca toate clasele societății să aibă reprezentanții lor, afară de clasa muncitoare, cea mai numeroasă și mai importantă, tot așa și în artă, pretutindena, iese la iveală același principiu al „reprezentării intereselor” și în mod tot atât de dezavantajos pentru poporul muncitor”. Mai ales pentru literatura dramatică aceste cuvinte sunt perfect adevărate, precum se poate vedea din toată istoria acestei literaturi.

Corifeii literaturii dramatice în veacurile al XVI-lea și XVII-lea (când burghezimea era încă în fașe): Lope de Vega, Calderon, Corneille, Racine au consacrat arta lor slăvirei virtuților nobilimei feudale, preamăririi regalității sau religiunii catolice. E uimitor disprețul batjocoritor și suveran cu care privea Shakespeare poporul, care, pentru el, totdeauna a fost numai o mulțime neconstantă, lesne crezătoare și stupidă. Acest geniu scria dramele lui pentru tinerimea nobilă engleză, ale cărei aplauze le prețuia mai presus de toate, și aceste drame întrupau sentimentele și ideile aristocrației.

După scrierile lui Kumelin și Bulthaup nu ne mai putem îndoii că, în Roma lui Shakespeare, înaintea noastră stau tot lorzii engleji și plebea Londrei. Tragedia *Coriolan* e cu atât mai interesantă, pentru că a apărut tocmai (pe la 1610) când Camera Comunelor hotărât s-a ridicat împotriva regelui Iacob, tot așa cum, în tragedie, tribunii se ridică împotriva senatului roman. Această piesă are o însemnătate îndoită prin faptul că în ea, pe lângă lupta politică, e ridicată și chestia economică, „vecinica chestie a stomacului”. Cetățenii înflămânziți cer pâine, la aceasta Coriolan le dă amabilu-i sfat: „Spânzurați-vă!”. Nici un cuvânt de batjocură nu i se pare prea tare, ca să poată exprima dezgustul său nemărginit pentru plebe. Dacă poporul nu poate iubi pe un om care îl urăște atât de mult, nimic mai firesc. *Shakespeare însă împărtășește sentimentele eroului său*; chiar tribunul Liciniu, reprezentantul poporului, vorbește despre „răutatea înăscută” a acestui; toate viciurile sunt atribuite plebei, toate virtuțile - senatorilor; și „stimabilul Meneniu Agrippa, care întotdeauna a iubit poporul” - cum se exprima

un cetățean - de fapt nu vede plebea, „în care - zice el - unul numai e bun dintr-o viață”, cu ochi mai buni decât Coriolan, ci o urăște și o disprețuiește tot atât de mult. Coriolan are, cel puțin, meritul sincerității, pe când fărnarul „amic al poporului” Meneniu lingușește mulțimea în față, ca să o calomnieze pe din dos. Și când un asemenea individ caută să prostească pe bieții oameni cu nerușinata-i poveste despre membrele corpului, Shakespeare vădit simpatizează cu el cu o bucurie răutăcioasă...

„Exemplul lui Shakespeare - zice E. Reich - ne arată încă o dată că un om nu poate să fie el cât de mare și să întrecă oricât de mult pe contemporanii lui - totuși e un produs al condițiilor reale ale timpului și nu se poate dezbăra cu totul de înrăurirea mediului și a împrejurărilor în care trăiește.” Și dacă noi nu putem simpatiza cu tendințele sociale ale tragediilor lui Shakespeare, asta nu înseamnă că noi n-am prețui geniu-i colosal, cum n-a mai fost pe pământ. Astfel pot interpreta aprecierile noastre numai acei cari nu vrau sau nu pot să înțeleagă lucruri atât de simple și atât de lămurite.

Tot așa de firesc ca și tendințele aristocratice ale lui Shakespeare, în a doua jumătate a veacului trecut - când aerul înăbușitor al feodalității era răcorit de tunetele fulgerătoare ale marelui Revoluționari, care trebuia să înlăture privilegiile regalității și ale nobilimei - au început să se întărească credința că și oamenii din „starea a treia” pot avea în viața lor bucurii și zăbucumări nu mai puțin vrednice de reprezentarea teatrală decât pășaniile regilor și ale curtenilor lor. Diderot a creat drama burgheză, alții l-au urmat. Dâșii erau din starea a treia, de aceea și scriau exclusiv pentru starea a treia. E interesant să notăm că, în comediile lui Beaumarchais, chiar apar tendințele burghezimei capitaliste moderne mai fără nici un sos idealist și fără frunză de vie la locurile cuvenite, deoarece acest dramaturg al burghezimei (cum ne-o arată foarte lămurit distinsul biograf al lui - Anton Bettelheim) în realitate cerea nu „egala îndreptățire a tuturor, ci egale privilegii pentru cei bogăți cu cei privilegiați de până atunci”; astfel, în *Nunta lui Figaro* sunt luate în bătaie de joc toate clasele și toate abuzurile, numai clasa bogătașilor, cu toate păcatele ei, e cu îngrijire lăsată în Pace: nu se găsește nici un cuvânt, observă Bettelheim, împotriva manoperilor financiare, împotriva jafurilor arendașilor generali etc. Autorul e cel dintâi reprezentant al nobilimei banului în lupta-i împotriva nobilimei din naștere și la cum am spus, se arată toate caracterele acele mulțumită cărora domnia nouă pune cu bani e încă mai urâtă poporului decât cea veche, a blazonului, Beaumarchais, cu diploma lui de nobleță cumpărată pe bani, e un prototip dezgustător al nesățiosului parvenit modern, un reprezentant tipic al *artei burgheze*.

Scriitorii cari, tot pe atunci, puneau temeliile dramei burgheze în Germania erau mult mai sinceri și mai înălțați în entuziasmul lor pentru libertate și pentru dreptate. Lessing și Schiller ni se prezintă ca fruntașii „revoluționari”

inemilor și spiritelor", cari zguduiau pe atunci Germania și în literatură nu făceau altceva decât apărau și întrupau năzuințele generale ale epocii. *Nathan și Emilia Galotti* sunt, cum se exprimă Reich, „drame cu cele mai înalte tendinți politice" (*ibid.*, p. 69). În ce privește pe cel mai mare poet dramatic al Germaniei, apoi, cum declară Reich, dreptul cel mai mare al său la glorie constă tocmai în faptul că el era totdeauna coprins de sfânta pasiune pentru libertate și dorul de libertate arde mai în toate tragediile sale ca o văpaie arzătoare; numai proștii sau ignoranții pot pronunța în privința acestor opere cuvintele: „artă pentru artă". *Motto* tragediei *Räuber (Hoții)* e: *In tyrannos; Fiesco* e o tragedie cu tendinți republicane; în *Cabale und Liebe*, Schiller a reluat cu mult mai mare putere tema din *Emilia Galotti*; nicăieri n-a fost veștejită mai tare abuzivitatea celor puternici decât în această tragedie; o singură scenă valorează mai mult decât volume întregi de atacuri teoretice împotriva stărei de lucruri sub „l'ancien regime"; se știe, de asemenea, ce înrăurire a avut asupra revoluției germane din 1848 *Marquisul Posa* și *Wilhelm Tell*.

După Shakespeare, poet al aristocrației, a urmat Schiller - poet al stărei a treia și al revoluțiunii burghize; două veacuri îi despart pe dânsii. După Schiller a mai trecut încă un veac: s-a născut oare și un dramaturg al „stărei a patra" sau, poate, va trebui să-l mai așteptăm încă mult? Toate semnele ne arată că ăst Messia poetic al maselor muncitoare trebuie să sosească, dar până acum n-a sosit încă. Începuturile dramaturgiei poporane până astăzi sunt încă neînsemnate; însă nici unul dintre poezii timpului nu poate să rămână cu desăvârșire străin acestei bube coapte a chestiei sociale. În această privință, autorul nostru face o observație esențială: masele muncitoare, zice el, deși sunt întrucâtva *reprezentate* în literatura dramatică, n-au încă vrut *reprezentant* al lor în ea - adecă n-au pe vrut scriitor dramatic care ar fi ieșit nemijlocit din sânul lor. „Călcâiul lui Ahil" al poeziei poporaniste dramatice e aici tocmai, zic, că toți scriitorii în acest gen nu fac parte din popor, ci din alte pături sociale, au crescut în alt mediu, cu alte vederi și de aceea, cu toată sinceritatea și iubirea lor de popor, nu pot pe deplin exprima vederile, sentimentele și năzuințele lui. Chiar un socialist ieșit din păturile burghize ale societății nu poate să-și însușească perfect *modul de a simți*, toată *starea sufletească* a unui proletar. Dar pentru ce nu vine un dramaturg-proletar? Asta se explică ușor prin momentul prin care trece mișcarea socialistă și prin condițiunile reale ale traiului muncitorilor. Însă lipsa de spațiu nu-mi îngăduie să mă opresc mai mult asupra acestei chestii.

Trebuie însă să spunem că și acele începuturi ale „dramei sociale" despre care am amintit n-au putut pătrunde pe scenă sub domnia „onorabilului P.T. public" burghez. Ce ar fi cu o adevărată dramă socialistă? Ceea ce o așteaptă o putem înțelege din câteva exemple. Pe la sfârșitul anului 1889 a fost oprită, printr-un decret ministerial, reprezentarea în Paris a unei piese [a] lui Francois Coppee, *Le Pater*, pentru că subiectul ei amintea publicului groaznică tragedie a Comunei. Acest fapt vorbește mai elocuent decât orice comentariu, mai ales dacă

vom avea în vedere conținutul, se poate zice, inocent al acestei drame. Roza Morel e în doliu după fratele-său, un abate cinstit, care s-a gândit totdeauna numai la fericirea altora și a făcut mult bine celor săraci, dar totuși, cu două zile înainte, a fost împușcat pe stradă de către insurgenți, numai pentru că purta haine prețești. Ea nu vrea să știe de predicile preotului, care îi vorbea de resemnație, ea vrea răzbunare. Ea nu mai poate să se roage, deoarece, când ajunge la cuvintele rugăciunii „iartă-ne greșelile noastre, precum iertăm și noi greșiților noștri", ele nu mai pot ieși de pe buzele ei. Se întâmplă, însă, că Jacques Leron, unul din capii comunarilor, fugând de furia „versaliejilor" turbați de ură și răzbunare, cari îl urmăreau de aproape, intră în casele ei; Roza singură poate să-i scape vieața, ascunzându-l; deodată dânsa vrea, cu o bucurie răutăcioasă, să-l predea soldaților la o moarte sigură, însă sfârșește prin a-l scăpa, dându-i hainele fratelui său, iertându-l, cum l-ar fi iertat și acesta. Acuma ea poate să spună „tatăl nostru" până la sfârșit. Dacă o asemenea piesă, pătrunsă de cel mai curat umanitarism, a fost oprită într-o republică și a nu se admite o piesă pe scenă, repet, înseamnă a o omorî, e ușor de înțeles ce greutate trebuie să întâmpine arta adevărat socială și, mai înainte de toate, drama socială. Într-o piesă a lui Ibsen, *Bund der Jugend*, un personaj adresează unui boier mare următoarele cuvinte: „Știi d-ta ceva despre viața acestor oameni, domnule șambelan? Ai simțit d-ta măcar o dată ce pățimesc oamenii cari, pentru d-ta, taie acolo sus pe stânci copacii și îi aduc în vale, pe când d-ta șezi în case călduroase și în liniște tragi toate foloasele din munca lor grea?". Traducătorul piesei în limba germană a fost silit, adaptând-o pentru scenă, să lase acest pasaj, împreună cu altele de acest soi; ele s-au socotit „prea aspre" și nu e „avantajos" să spui de pe scenă burtaverzimei asemenea lucruri „nedelicate".

Aduceți-vă aminte că, la noi în țară, încă n-au fost reprezentate piesele lui V. G. Morțun și chiar operele lui I. L. Caragiale, fără contestare, cel mai talentat dintre artiștii români, n-au plăcut publicului nostru: analiza lui socială prea lovește în burghezimea noastră „liberală și patriotică"... Și Caragiale, pentru că să poată trăi, e silit să vândă bere în prăvălia din strada Șelari, care, desigur, într-o zi, când alte elemente vor da tonul vieții noastre sociale, va purta numele „strada Caragiale"...

Nu e de mirare, deci, că în Germania a fost oprită și reprezentarea celei mai bune piese a lui Gerhart Hauptmann, pe care E. Reich îl socotește între cei mai talentați dramaturgi moderni, a unei adevărate drame sociale, *Die Weber (Țesătorii)*, în care, cu o exactitate documentară și cu o veracitate de netăgăduit, se desfășoară înaintea noastră un îngrozitor tablou al mizieriei sociale; locul central în piesă îl ocupă nu o individualitate oarecare, ci un întreg popor muncitor, disperat și istovit de toate chinurile foamei. Emil Reich impută lui Hauptmann că, pe când în piesa lui există un tip „antipatic", care concentrează asupra-și tot dezgustul nostru, fabricantul Dreissiger, care mereu are în gură fraze umanitare și, în același timp, exploatează fără nici o cruțare, până la foame;

pe de altă parte, noi nu găsim în ea un „erou”, simpatiile noastre se împrăştie asupra tuturor tipurilor de muncitori.¹ Cred că Reich n-are dreptate; tocmai din acest fapt se vede cât de adevărat e tabloul zugrăvit de Hauptmann: mişcarea muncitorilor e mişcarea *maselor*, nu a „eroilor”.

Aici sfârşesc articolele mele. Despre evoluţia celorlalte genuri literare spre „arta socialistă” vom vorbi altă dată (când mă voi folosi de alte izvoare) - ea este mai cunoscută. În poezie şi în literatura propriu-zisă, „arta socialistă” şi poporanistă numără artişti ca Thomas Hood, Burns, Shelley, Georges Sand, William Morris, Bjernstjern Bjornson, Gleb Uspensky, V. Korolenco etc. etc. Fără să mai vorbesc despre acei cari *gravitează* spre socialism, ca Dickens, George Elliot, chiar L. Tolstoi etc. Cine nu ştie faptele acestea? Înadins am vorbit numai de acele ramuri ale artei care au înaintat *mai puţin* în această evoluţie şi totuşi cred că rezultatele sunt destul de convingătoare. Am văzut că, chiar şi în pictură şi în literatura dramatică, arta totdeauna a reflectat luptele sociale şi politice, ba chiar s-a amestecat direct în ele, iar paralel cu creşterea mişcării poporului muncitor, ea câştigă tot mai mult caracterul socialist şi poporanist. Mergem cu iuţeala aburului spre *arta socialistă*, în afară de această evoluţie rămân numai elemente de decădere şi dezorganizare, pe care nu le va mântui nici firma „artei pentru artă”...

[POLEMICE ÎMPOTRIVA REVISTEI „VIEAȚA”]

DUELUL CARAGIALE-VLAHUȚĂ

În „Vatra” no. 3 a fost publicată o prostie sub titlul *Cum se înțeleg țărani* - un „fleac”, cum mărturiseşte însuşi autorul, I. L. Caragiale. „Vieața” şi-a bătut joc de acest „fleac” şi foarte bine a făcut, deoarece, cu toată „flecăria” lui, fleacul în chestie manifestează un despreţ adânc pentru țărani, pe cari ni-i zugrăveşte ca pe nişte tonți ridicoli. Însă d-l Caragiale s-a supărat şi a văzut în fapta „Vieței” mânia aruncată lui de către d-l Vlahuță. D-sa are generozitatea („Vatra” no. 5) de a nu o ridica îndată şi invită pe d-l Vlahuță să o ridice el însuşi, amenințându-l în caz contrar cu un duel *sans treve, ni merci*...

Nu putem să nu ne exprimăm mirarea şi nu putem califica de corectă procedarea d-lui Carageale. Una din două: sau d-l A. Vlahuță are dreptate, râzând de *charge d'atelier* a d-lui Caragiale, sau nu. D-l Caragiale a putut să arate aceasta şi fără amenințări copilăreşti. Iar dacă d-sa crede că reputația d-lui Vlahuță e uzurpată, e cel puțin straniu că el pune dovedirea acestui fapt în legătură cu o chestie pur personală: amor propriu atins de ridiculizarea unui „fleac”... deşi el crede că opinia publică ar putea să câştige din această demascare.

Pe urmă, duelul în condițiunile puse de d-l Caragiale nu se poate primi. Noi, de pildă, credem că d-l Caragiale e unul din cei mai talentați scriitori ai României, cu toate că nu putem găsi că *Cum se înțeleg țărani* ar adăugi vro frunză la coroana lui de lauri. Cum deci se poate răspunde la provocarea: destruge-mă pe mine sau te voi nimici? D-l Vlahuță poate să-i zică foarte bine: „N-am nici dorință, nici putință să te destrug, însă îmi păstrez dreptul să-ți spun, geniu ce ești, verde în față dacă vei spune vro prostie şi nu amenințările de a mă nimici mă vor opri. Dacă îți numaidecât să te ridiculizezi întreprinzând această operă de «nemicire» - pentru că te socoti sacrosanct şi inviolabil -, n-ai decât s-o feci: eu unul n-am gust de polemici pur personale şi cred că nici pentru cetitori ele nu sunt interesante”.

În locul d-lui Vlahuță, noi am vorbi așa, deşi desigur noi nu putem aştepta vreun atac de la d-l Caragiale, pentru că nu suntem „cineva”, ci pur şi simplu „Oricine”

¹ *Die burgerliche Kunst*, etc, p. 151.

UN ACT DE NEPĂRTINIRE

Sunt laude care te insultă mai rău decât orice ocară. Închipuți-vă ce simte un muncitor cinstit, deprins să-și câștige pâinea zilnică în sudoarea feței, dacă aude pe vreun *Alphonse* - cum le zic franțuzii nerușinatele prostituate în pantaloni, ce-și vând tinerețele bătrânelor desfrânate, dacă aude, zic, pe acest *Alphonse* lăudându-l pe el, *muncitor cinstit*, pentru hărnicia și cinstea lui!... In asemenea momente, ți se urcă sângele la cap, îți vine să-l trântești jos, să-l calci în picioare...

Zilele acestea am pățit și noi această rușine nemeritată a laudelor înjosi-toare, în catul de jos al unei fițiuci polițienești[^], consacrat „mișcării literare”, un oarecare domn *E.* declară că „*Evenimentul literar*” e cel mai bun jurnal din toate revistele săptămânale și gazetele literare care au apărut până acuma în România și arde tămâie în onoarea imparțialității noastre[^].

D-le *E!* Noi vrem să lucrăm cinstit pe ogorul literar și credem că astfel ne vom face una din nenumăratele datorii morale pe care le avem față cu cei oropsiți și dezmoșteniți, și noi nu putem primi tămâia d-tale...

Pentru ce? Dl. *E.*, despărțindu-se de dl. A. Bacalbașa din motive pur personale, cum ne zice el însuși, după ce lucrase alături atâta timp și cu toate legăturile de principii și idealuri între ei, găsește de cuviință să-l atace. Am onoarea de a nu cunoaște personal pe domnul *E.*, nici n-am onoarea să cunosc pe d. A. Bacalbașa. Admit că acest din urmă nu e infailibil, că a putut comite multe greșeli, recunosc că fiecare e în drept să-l critice și chiar să-l atace. Însă unde și cum? Dl. *E.* l-a atacat în „*Tara*” și cu atâta pasiune, cu atâta ură oarbă și lipsă de bună credință!... El, care laudă *Direcțiunea noastră* și se extaziază de *imparțialitatea* noastră!...

Desigur, noii stăpâni ai d-lui *E.* sunt foarte mulțumiți de zelul lui... Însă de ce vra d. *E.* să se folosească de noi ca de o armă contra d-lui A. Bacalbașa, de ce vorbește de „palme” date de către noi „*Adevărului*” etc.?... Crede d-sa că onoarea îndoielnică de a fi lăudat de „*Tara*” pe seama *adevărului* ne poate măguli?

I-am datorit acest răspuns. Nu vom ocupa pe cetitorii noștri, fiți siguri, cu persoana d-lui *E.*... sperăm că de-acum înainte și d-sa ne va lăsa în pace, sperăm că va ști să aprecieze și acest *act de imparțialitate* din parte-ne.

RĂTĂCIRILE D-LUI VLAHUȚĂ SAU JALNICA POVESTIRE UNDE SE VEDE CUM UN ARTIST POATE SĂ IASĂ DIN PROPRIA-I PIELE

Mă închin înaintea înțelepciunii poporului nostru - acestui popor care, cu toate că știe foarte bine ce-i suferința (doar cu toții mâncăm de la el și tot p' pielea lui ne încredințăm de calitățile superioare ale puștilor Manlicher, când

găsește că prea mult îl mâncăm), a înțeles că nu poate fi ceva mai supărător decât „a pisa apă în piură”...

Și, vai! Discuțiile literaților noștri despre artă de mult deja m-au făcut și pe mine să mă pătrund adânc de adevărul și de fineța acestei observațiuni. Aceste discuții îmi aduc aminte următorul dialog între doi țigani:

- Unde-i cojocul meu, mă?...
- Care, mă?
- Apoi n-am fost noi împreună pe drum?
- Am fost.
- M-am încălzit?
- Te-ai încălzit.
- Am dezbrăcat cojocul?
- Dezbrăcat.
- Și ți l-am dat ție?
- Dat.
- Și tu l-ai luat?
- L-am luat.
- Unde-i, dar?
- Ce, mă?
- Cojocul!...
- Care?

- Apoi, n-am fost noi împreună pe drum?!... Și tot așa mai departe până la infinit...

- „Omul, în general, deci și artistul, e un product al împrejurărilor cosmice (mijlocul[^] natural), pe de o parte, iar pe de alta, al împrejurărilor sociale (mijlocul social)”-zice Gherea.[^]

- Perfect! esclamă literații și artiștii români. Un concurs de împrejurări fericite, un acord norocos între factorii convergenți ai eredității și mediului social au zămislit cutare talent, au produs și determinat pe cutare arist. (A. Vlahuță, *Onestitatea în artă*?)

- „Toate manifestările spiritului omenesc, în general, deci și cele artistice, sunt condiționate prin organizația fizică nervoasă, sufletească a artistului. Însuși artistul e format de către mijlocul natural și social ce-l înconjoară...”

- De acord, d-le Gherea, „arta este și ea una din nenumăratele forme pe care le îmbracă viața” (*Onestitatea în artă*).

- „Deci creațiunea artistică, la urma urmei, este pricinuită de înrăurirea ^jlocului natural și social și mai ales acest din urmă are înrăurirea hotărătoare, e cel de căpetenie...”

- O, da! D-le Gherea, nu te-am lăudat eu în conferența de la Ateneu despre *Curentul Eminescu*¹ că ai explicat atât de bine tristețea tinerimei noastre prin cauze sociale? (*Curentul Eminescu*, p. 11).

- „Artistul ne dă numai ceea ce primește și nu poate să ne dea decât din aceea ce primește...”

- Se înțelege!... Nu-ți spun că admit tot ce spui d-ta?

- „Arta poate să exprime idei și sentimente sănătoase și, în acest caz, e folositoare; poate să fie exprimătoare de idei și sentimente rele și, în acest caz, e vătămătoare... Liberarea de sub jug străin (rog a-și aminti de Transilvania și de Basarabia) e un lucru sfânt. Un poet care, în versuri înflăcărate, va pleda pentru această liberare va face o lucrare poetică folositoare...”

- Nu mai încape îndoială... „Viața samănă mereu și samănă amestecat și grâu, și neghină, și flori parfumate, și buruiene otrăvitoare. Artistul alege, fertil[iz]ează, cultivă, plivește - și mai ales plivește... Cum să nu se îngrijască el de ce alege și cultivă... când se gândește că opera lui își va scutura peste atâtea capete ideile... (*Onestitatea în artă*)... Poeți, „uitați-vă la cei umiliți și nedreptățiți. Pipăiți ranele societății noastre, vedeți relele și dezordinea lumii și vieții de acum” (*Curentul Eminescu*, p. 23). Căci, „când... cugeti... la jalea... atâtor suflete asuprite..., cum să nu rămâi pe gânduri atins de marele răsunet al durerii generale?” (*Curentul Eminescu*, p. 16).

„Poeți, n-aveți idee câtă mângâiere și cât curaj ați putea voi trimite fraților noștri de dincolo, cari gem în temnițele ungurești (de basarabeni a uitat)... și mai mult încă:

Unde ni-s entuziaștii, visătorii, trubadurii,
Să ne cânte rostul lumii și splendorile naturii?
Unde ni-s semănătorii generoaselor cuvinte,
Magii ocrotiți de stele, mergătorii înainte,
Sub credințele sfarmate și sub privirile² sterse
îngropând vechea durere, cu-al lor cântec să reverse
Peste inimile noastre mângâiere și iubire,
Și cuvântul lor profetic, inspirata lor privire,
Valurile de-ntuneric desplicându-le în două,
Splendidă-naintea noastră să ne arate-o lume nouă!”

(*Unde ni sunt visătorii...*)

O, Gherea, ești cel mai mare critic român, l-ai dat gata pe Maiorescu („Silueta” lui Gherea din „Vieța”³). Ești „singurul om care ai știut la noi să pui critica la înălțimea la care a ridicat-o de câțva timp marii critici străini, singurul om care ne-a dat în literatură câteva produse de cercetări savante și uimitoriu de

¹ în „Familia”, aprilie-mai 1892 și în volum *Curentul Eminescu și o poezie nouă*, București, 1892 (*Unde ni sunt visătorii*).

² Vezi „Vieța”, nr. 13, *Eminescu și junimiștii în chestia națională*, de A. Vlahuță.

conștiincioase” (*Din goana vieții* [București, 1892], p. 125) Ești „un om bine pregătit, bine înarmat pentru campania pe care o începi... Polemica ți-i blândă... explici și aproape scuzezi rătăcirile adversarului...” (*Din goana vieții*, p. 158...) „Tineri blazați, dezgustați de viață și ofiliți fără-de vreme..., vă recomand un excelent remediu ca să scăpați de tânjire și de ipohondrie: citiți pe Gherea.” (*Din goana vieții*, 161-162.)

- Dar „dacă o creațiune artistică e rezultanta înrâuririi mijlocului natural și social, dacă artistul ne dă ceea ce a pus în el mijlocul natural și cel social, creațiunea lui va exprima tendințele mijlocului ce-l înconjoară; creațiunea artistului va exprima, într-un fel ori în altul, tendințele epocii în care trăiește, ale societății în care trăiește. Deci artă fără tendință nici nu poate să fie. Arta fără tendință n-a existat, nu există și nu va exista. Căci dacă arta va atinge viața socială, va exprima și tendinți sociale”. A te încerca să faci „artă pentru artă” fără tendinți înseamnă să te încerci a ieși din propria-ți piele!...

- Nu, pană aici! „Cât despre «arta cu tendință», și anume cu tendința de a servi cauza unei clase sau a unui partid, noi continuăm de a rămânea convinși că aceea nu e artă.”

- Dar bine, d-le Vlahuță, dacă admiți toate teoriile acestea, trebuie să admiți și concluzia care urmează cu o logică de fier; ba chiar s-ar părea, după cele ce spui în *Onestitatea în artă*, în *Curentul Eminescu* etc, că admiți și concluziile?

- Nu pot.

- Unde-i jocul meu?

- Care, mă?!...

În dorința-i arzătoare de a ieși din propria-i piele d-l A. Vlahuță afirmă că nu este nici o contradicție între a pune poezilor îndatorirea de a da luptătorilor naționaliști „mângâiere și curaj” și susținerea „artei pentru artă”⁴. După cele zise de el în conferențele: *Curentul Eminescu* și *Onestitatea în artă*, după poezia *Unde ni sunt visătorii...?* și recenzia din „Revista nouă”, d-sa crede că poate să ne arunce nepedpsit porecla *sectari* și să cheme arta nu știu unde, sus, „Colo-n palate de mărgean”...

Cu regret, dar nu ne putem lua după d. Vlahuță în această călătorie cam îndepărtată, deoarece talentul nostru artist se mărginește numai cu simpla afirmare că d-sa poate ieși din propria-i piele și nu ne dovedește cătuși de puțin - nici prin pilde, nici prin argumentare - că aceasta într-adevăr ar fi cu putință...

Și i-ar trebui să ne dovedească cam multe, căci combaterea *teoriei* false a „artei pentru artă” (care de fapt nu există) e pentru noi în strânsă legătură cu concepția științifică a lumii, cu întreaga clădire a filosofiei contemporane, cum

⁴ Tot „Vieța”, nr. 13.

⁵ Vezi „Vieța”, nr. 16, *Sectari?*, de A. Vlahuță.

cetitorii noștri pot vedea din articolele colaboratorului nostru C. Șarcăleanu: *Filosofia tendințelor sociale în artă*.

Dacă d. A. Vlahuță voiește să clădească teoria „artei pentru artă” și să nimicească teoria noastră, trebuie să-și dea samă bine de ceea ce face, să înțeleagă că în cale îi stă datoria de a nimici întreaga filosofie contemporană în evoluția ei, de la Auguste Comte până la Cari Goering și A. Riehl, și la noi în țară să facă pe Gherea *marți*

Cetitorii noștri ne vor întreba pentru ce n-am amânat acest răspuns domnului Vlahuță până la apariția articolului *Arta socialistă*, cu care ne-a amenințat în articolul trecut? (în momentul când vor apare aceste rânduri va apărea și acest articol.) Pentru că... pentru că... suntem siguri că și acest articol nu poate fi decât urmarea eternului dialog:

- Unde-i cojocul?
- Care, mă?

Ceea ce vom și dovedi *a posteriori* în numărul viitoriu.

O EXPLICAȚIE

Un filosof a zis: Când ai imprudență de a strivi cu degetul o ploșniță, pute...

Deci nu ne-am mierat deloc când, deschizând sămbăta trecută quasi-ziarul „Țara”, am simțit această duhoare specifică, ce o exhala partea de jos a reptilei” în chestie. Ploșnița e moartă, fără contestare, dovadă că, după ce cu o săptămână înainte „Țara” se entuziasma de imparțialitatea noastră, acum ne învinuiește” că facem coterii literare și ne dedăm laudelor mutuale și după un act de nepărtinire din parte-ne, pe care ar trebui să-l simțască foarte bine.

Da, e moartă ploșnița, deși vrea să ne înșele, cu duhoarea ei, că trăiește...

Am făgăduit cetitorilor noștri că nu-i vom mai supăra cu persoana acestui individ. Dacă ne-am călcat cuvântul (vă asigurăm că-i întâia și ultima dată), cauza e că oarecare miresme ale lui au găsit apreciatori și gustători și-n afară de redacția „Țărei”.

E vorba de pretinsul plagiat *Moș Teacă* de A. **Bacalbașa**. Și cetitorii noștri ne pot întreba: pentru ce noi n-am cruțat și am pus pe două coloane pe **Coșbuc**, **Speranția**, **Gh. din Moldova** și chiar pe simpaticul nostru nuvelist **St. Basarabeanu**, pe care l-am denunțat cu durere de inimă, și pe d. **Gregoriady de Bonachi**, pe care - mărturisim păcatul - l-am denunțat cu mare plăcere? Și-n același timp, noi n-am spus nici un cuvânt despre chestia Bacalbașa - Leroy.

Sunt două cauze principale:

1. Noi am crezut că izvorul din care a ieșit acuzația împotriva d-lui Bacalbașa ne scutește de orice obligație de a vorbi despre această chestie. Am crezut că orice om de treabă nu poate pune nici un temei pe vorbele unui paraponisit;

ne-am înșelat. Toți cari au avut poscie asupra lui Bacalbașa s-au grăbit de a da crezământ - fără să o verifice - acestei învinuiri.

2. Văzând că ne-am înșelat și că ploșnița și-a găsit ecou, iar duhoarea se întinde, am vrut să facem convingătoare pentru toți oamenii de bună credință toată lipsa de temei a învinuirilor ei. Asta a cerut cercetări amănunțite, pe care le vom și da cetitorilor noștri numărul viitoriu⁹.

Suntem convinși că toți cetitorii noștri cari ne-au urmărit de la întâiul număr al „Ev. lit.” nu se vor îndoi de imparțialitatea noastră. Mai mult, dacă noi am fi parțiali față cu Bacalbașa, această parțialitate n-ar putea fi în favoarea lui și iată motivele:

1. Singurul jurnal a cărui concurență ar putea fi dăunătoare „Evenimentului literar”, văzând tendințele lor generale apropiate, e „Adevărul literar”. Fiecare va înțelege că noi n-avem ce împărți, de pildă, cu „Vieța”, care *se vinde* mai mult pentru *pornografiile* „Ghiveciului săptămânal” al d-lui dr. Ureche - și noi nu facem pornografii. Și suntem convinși că, dacă s-ar suprima în „Vieța” „ghiveciul săptămânal” sau dacă dr. Ureche ar înceta să „*rădice cu plăcere frunzele de vie, pentru ca să vadă sub dânssele opere de artă*”, numărul cetitorilor „Vieței” ar scădea *simțitoriu*, deoarece, din bagajul pur literar, „Vieța” nu poate număra decât frumoasele *Șezători* ale d-lui Vlahuță și două-trei poezii.⁹ Deci interesele comerciale ne-ar îndemna să ne îndârjim mai mult împotriva „Adevărului literar”⁹.

2. Cu toate că noi susținem originalitatea operei d-lui Bacalbașa, noi nu credem că *Moș Teacă* ar fi o lucrare de geniu. Noi vedem aici mai mult un șir de anecdote foarte spirituale și mușcătoare, însă (afară de vreo câteva bucăți în adevăr sublime) în cea mai mare parte neavând în totul acele calități pe care suntem în drept să le cerem de la o adevărată creațiune artistică.

Ne pasă puțin dacă, și după acestea, oarecare ploșnițe literare se vor mai îndoi de imparțialitatea noastră.

„JOS SĂPUNUL BURGHEZ ”

DI. A. Vlahuță nu poate împărtăși teoriile despre „arta tendenționistă”; dl. dr. Urechiă se supără pe dl. A. Bacalbașa într-o „chestie personală”. E lucru firesc să te aștepți, în asemenea împrejurare, la o polemică din partea „Vieței”.

Însă e un fapt foarte caracteristic modul cum face polemică „Vieța”. „Arta tendenționistă” și d. Bacalbașa parcă au rămas pe al 2-lea plan.

Blândul și melancolicul A. Vlahuță, care chiar în răspunsul cătră d. Hasdeu - Și acesta a fost destul de crud cu el - a găsit de cuviință să-și moaie pana într-o soluție de apă de roză, își rădică vocea până la... falset și varsă fiere asupra *ocialiștilor în genere...* Miroșitorul *Iodoform* merge încă mai departe și se face *coul tuturor prostiilor și calomniilor burtăverzimii contra muncitorilor punân-*

du-le în gură „maxime” ca „Jos săpunul burghez!” (adică muncitorii socialiști sunt niște *nespălați*) și „Jos voi, sus noi!” (astfel de rezumat al ideilor socialiste și tot cu atâta bună credință puteți găsi în toate foile polițienești din Rusia și din alte locuri)...

Iar grozavul dr. Urechiă merge și mai departe, manifestând un despreț suveran pentru „*Munca literară și științifică*” și „*Academia Sotir*”, bătându-și joc de ele cu o seninătate... dumnezească...

Pentru ce, sublime doctore? Ești trimfător, ești învățat, ai diplomă, stai sus, poți, dezbrăcând în coloanele „Vieței” pe fetele de pension și descriind cu atâta plasticitate pozițiile nu tocmai verticale ale femeilor, încât celui mai *blazat* burghez burtăverde să-i lase gura apă, poți *câștiga* sute de lei.

Nu crezi oare că pentru înălțarea-ți au contribuit ceva și spinările încovoiate și manele bătătorite ale lui Niță Porcu și Ioniță Hengheru, nu simți că, dacă o mână de tineri mai conștiincioși decât cavalerii „Vieții” s-a crezut datoare să reverse în „*Munca literară și științifică*” măcar o parte din luminile lor asupra celor pe ale căror spate s-au ridicat și dânșii, ca și voi toți ce sunteți sus, „ca un oraș pe munte, ca să-l vadă toți”, n-ai nici un drept, *drept moral*, să le arunci cuvinte de despreț!...

Și d-nul A. Urechiă, desigur, e dintre acei ce cred că „numai șarlatanii vorbesc de lupta de clase”, dintre acei ce propovăduiesc „armonia socială”!...

Rușine!... Nu! Știu că nu-ți va fi rușine: dacă toți Urechii ar putea simți rușine, dânșii n-ar fi Urechii și... Niță Porcu n-ar avea nevoie de... „*Academmmia Sotir*”.

O, domnii mei, puteți urma înainte *glorioasa-vți* carieră; puteți scrie fiecare săptămână câte un „Ghiveci cântăridar”... Academia Sotir nu în stima voastră își găsește puterea morală.

Departee de orașe, pe câmpii arse de soare sau udate de ploaie, în aerul otrăvit al bordeielor dărăpănate, se zbugiumă milioane de vieți care n-au nici o idee de existența „Vieței”, „Adevărului” sau a „Evenimentului literar”...

... Acolo, poate chiar în momentul când scriu aceste rânduri, în momentul când le va cetii un Urechiă, gloanțele puștilor Manlicher pătrund peptul trudit al unui Ioniță Hengheru, pentru că „tânărul nostru stat are multe nevoi de satisfăcut”. Acei cari pot înțelege că aceste nevoi nu sunt străine diplomelor lor de doctor, ale căror urechi nu sunt surde pentru bocetul femeilor și blestemul bărbaților, chiar când dânșii se cheamă Hengheru, acei ale căror inimi pot încă vibra de compătimire și care pot încă simți rușinea și păcatul lor înaintea masei „nospălaților” - nu se vor opri în calea lor cu toate „orizontalele” poetice sau medicale, cu tot desprețul urechilor, cu toate spiritele „fară viță de vie”...

O, „Vieța”! Ah, 'd-le Vlahuță!

CUM RĂMÂNE?...

Trei săptămâni de zile în „Vieța” vâjâie furtuna. Pe capul socialiștilor cad trăsnete: *Sectari*, „*Arta socialistă*”, *Socialiștii noștri și părintele Lucaci* ale d-lui A. Vlahuță; curg apă: „Ghiveciurile”, „mețismele” și „săpunismele” d-rului A. Urechiă. Trăsnetele au găsit răsunset până și în „Naționalul” și „Voința națională”, iar apa d-rului Urechiă a inundat beciurile „Țarei”, pricinuind un *guturai simpatic* paraponisitului cronicar literar ce le locuiește...

Cu toate acestea, nu cred că cititorii să fie bine dumeriți unde vrea să ajungă Jupiterul ce-a stârnit furtuna: să ne nimicească teoria artei tendenționiste sau să mărească, pur și simplu, numărul „mâncătorilor socialismului”, cari îl distrug cu atâta succes din momentul nașterii lui și până azi, când dânsul neliniștește somnul împăraților și vegherea aspiranților la burse și onoruri academice?

Deși furtuna în chestie e, adevărat vorbind, o furtună într-un pahar cu apă, totuși datoria noastră de gazetari conștiincioși ne cere să lămurim lucrurile, încep prin istoricul faptelor.

În fatalul no. 13 al „Vieței”, în articolul de fond, se cere de la poeți să îmbărbăteze pe frații de dincolo „la luptă”, iar într-o notiță se declară că arta tendenționistă nu e artă.

„Un modest strungar” arată în „Munca” această vădită contrazicere.

D. A. Vlahuță, în loc de a dovedi că nu e nici o contrazicere aci sau să renunțe la una din părerile d-sale ce se bat cap în cap, îl suduie pe bietul strungar ca și pe ceilalți socialiști, numindu-i *sectari*, însă tot păstrând încă oarecare „grimase” de cavalerism și frunze de vie.

Atunci d-nii *Sacâz*, în „Munca” și „Adevărul”, și *Nădejde*, în „Evenimentul literar” au explicat *ce cerem noi, socialiștii, de la artă.* Cu această ocazie d. Sacâz i-a tălmăcit d-lui A. Vlahuță și ce deosebire există între o *clasă* socială și un *partid*; d. Ș.V. - tot în „Evenimentul literar” - a arătat că neînduratul director al „Vieței” se află într-o contrazicere flagrantă cu tot trecutul d-sale de literat; iar subsemnatul s-a silit să dovedească că „teoria artei tendenționiste stă într-o strânsă legătură cu concepțiile moderne, filosofico-științifice și sociale” („Ev. lit.”no. 15).

Aici se începe în „Vieța” vijelia de-a binele, cu acompaniamentul picăturilor de apă „spirituală” a d-rului Urechiă la adresa socialiștilor (obiceiuita apă de roză a stilului d-sale s-a evaporat). D. A. Vlahuță nu ne onorează nici pe unul dintre noi cu vreun răspuns relativ la teoria *artei tendenționiste* și dă-i cu Lucaci, Alecsandri, Traian Demetrescu... și doar d-sa citește cu multă băgare de seamă și „Adevărul”, și „Munca”, și chiar „Evenimentul literar”, deoarece se agață chiar

de articolele publicate cu trei luni în urmă și cu totul străine chestiei ce ne interesează..."

Toate-s bune. Presupunem, d-le Vlahuță, c-ai chiar dreptate cu Lucaci, cu Alecsandri și *Intim* (deși nu ai); însă... cum rămâne cu teoria *artei tendenționiste**? Unde să te credem? În *Curentul Eminescu*, în *Onestitatea în artă*, în *Goana vieței* sau în „Vieața” pur și simplu?

Nu suntem noi în drept să știm dacă ai ars tot la ce te-ai închinat și scuipi unde ai sărutat?

Dar răspunsul trebuie să fie tot atât de lămurit și neșovăitor cum e pusă și întrebarea.

Însă d. Vlahuță pretinde că noi,ăștia cu tendenționismul, nu ne înțelegem în privința sensului pe care ar trebui să-l aibă acest cuvânt.

Ca să înlăturăm orice discuție zadarnică, voi da o lămurire care cred că va fi primită de toți „ai noștri”.

Un poet-filosof, atât de iubit de *Dan* și de d. Vlahuță, M. Guyau, definește astfel *obiectul* și *ținta* artei: „L'objet de l'art est d'imiter la vie pour nous faire sympathiser avec d'autres vies et **produire ainsi une émotion d'un caractère social**. *Le but le plus haut de l'art est de produire une émotion esthétique d'un caractère social*” (aci cursivul e al lui Guyau). Mai mult ceva, Guyau spune că chiar *sentimentul frumosului în natură e un sentiment social* (p. 15) și nici nu poate fi altfel, deoarece, cum foarte bine spune alt filosof și psiholog, W. Wundt, că în artă „der Mensch in der Natur *nur sich selbst* wiederfindet” (cursivul este tot al autorului). Și W. Wundt arată chiar că *altfel simte frumusețile naturei un țăran și altfel un „om cult” (zi burghez!...)*¹.

Și W. Wundt e un filosof burghez, căruia nu-i prea vine la socoteală teoria „materialismului economic și a luptei de clasă”!

Dacă așa este, e vădit că un artist **nu poate** să nu întrupeze în creațiunea-i *emoțiile, aspirațiile și idealurile lui sociale* (și poetul e un produs al mediului social determinat). Nu e nici un paradox în afirmarea că, chiar cântând natura moartă, el nu va putea a nu întipări cântecelor sale un caracter social, căci *altfel* o simte un proletar, un țăran, un „om din pătura cultă”, un burghez (un *Șevcenco*, iobag, de pildă, și un *Alecsandri*, el însuși proprietar de robi).

Acest fapt, d-le Vlahuță, noi îl formulăm în cuvintele: „artă fără tendință nu poate exista”.

Asta nu înseamnă deloc că noi am crede că tendințele trebuie *numaidecât* să falsifice adevărul, deși aceasta se și întâmplă prea des; însă nu noi vom aproba-o.

Un exemplu, deși cam extravagant, îmi va permite să lămuresc mai scurt ce vreau să zic.

¹ *L'artapointde vuesociologique*, Paris, 1889, p. 1 și 21 *Obiectul*

D. Vlahuță ne descrie în *Dan* cum Peruvianu a violat pe Ana. În fiecare cuvânt al d-sale se simte un fior de revoltă și indignare, ce ni se comunică și nouă.

Din nuvelele poetului nostru se vede că d-sa știe bine viața închisorilor, închipuiți-vă că un ocnaș, condamnat pentru viol - care n-ar simți nici o muștrare de cuget (se întâmplă!) și ar avea un oarecare talent (și aceasta se întâmplă), se apucă să scrie pentru tovarășii lui un roman, în care pune o scenă analogă. Desigur că sentimentele și aspirațiile pe care el le-ar întrupa în opera lui s-ar deosebi grozav de ale d-lui Vlahuță; *tendința lui ar fi cu totul opusă*, însă din punctul de vedere al adevărului, al *corespunderii cu realitatea* (cum anume s-au petrecut faptele), aceste două scene ar putea fi de aceeași valoare, deopotrivă de exacte. Adică, nici una din aceste tendinți, diametral opuse și chiar vrăjmașe, n-ar putea să nu falsifice adevărul material al scenei.

Mi se pare că am fost destul de clar.

Se naște acum întrebarea: e oare în drept criticul și cetitorul să deslușească aceste două tendinți, să le constate, să le explice și să le aprecieze din punctul de vedere moral și social? (pe lângă critica pur literară și aprecierea talentului) desigur, după cum îl ajunge capul, de vreme ce fiecare poate cugeta cu capul său, și nu cu al altuia. Aicea-i toată chestia.

Rezumez.

Dacă d. Vlahuță e de bună credință, noi suntem în drept să-i cerem răspuns la următoarele întrebări:

1. Repudiază acum d-sa ceea ce ne-a dat ca părerea d-sale în această chestie în *Curentul Eminescu*, *Onestitatea în artă*, *Din goana vieței* etc. etc?

Să ne-o spuie lămurit: „să fie trădare, dar s-o știm și noi”.

Da sau nu!

2. Dacă *nu*, apoi cum se explică că face acum pe *Orlando furioso* pornind de la „artă pentru artă”? Nu-l lasă să doarmă liniștit laurii puțin mirositori ai vreunui N. Pătrașcu?...

3. Dacă *da*, dacă nu mai crede în tot la ce s-a închinat, apoi întâi la argumentele noastre să răspundă cu argumente, să doboare *teoria noastră*, fostă a d-sale.

Pentru ce dar ne dă în cap cu ce-a spus unul sau altul dintre noi despre Lucaci, asta chiar nitam-nisam, despre Alecsandri sau Traian Demetrescu? Acestea sunt numai niște aplicațiuni - adevărate sau false, altă vorbă - ale unei teorii! Dacă nu o admiți, desigur nu poți primi nici aplicațiunile-i, însă despre dânsle poate fi vorba și discuția numai atunci când ne vom înțelege asupra *bazei* lor. Dacă o admiți, vom sta la vorbă și vom vedea cine are dreptate.

pept și vociferări nearticulate, cu insulte grosolane și nesărate la adresa muncitorilor din partea „medicului înconjurător”, apoi ne vei permite să nu credem în sinceritatea și curățenia motivelor d-tale... și polemica pierde orice interes în asemenea caz.

A i, ni se pare, cu cine sta *serios* la vorbă între noi, începând cu Gherea și sfârșind chiar cu „Evenimentul literar”.

Cum rămâne dar?...

C U M A RĂMAS?

Acum două săptămâni, colaboratorul nostru, d. C. Șărcăleanu, a pus d-lui A. Vlahuță, în „Adevărul literar”, întrebarea: *Cum rămâne* cu discuția asupra „artei pentru artă”, deoarece „Vieța” a pus toate silințele ca să devieze de pe adevăratul teren al luptei teoretice?

Dacă d. A. Vlahuță ar fi fost de bună credință, el trebuia să ne dea lămuririle cerute, urmând calea arătată cu destulă precizie de colaboratorul nostru.

D-1 A. Vlahuță a preferat să tacă. Cu toată modestia, suntem în drept să presupunem că d-sa *nu mai poate* discuta *serios* în această chestiune. (Din sumarul nr. viitor al „Vieței” știm că nici nu gândește să ne răspundă.)

Astfel, putem face un *bilanț* al acestor discuțiuni furtunoase, ca să vedem cum a rămas chestia ce ne interesează: cine a învins și cine e învins. Dăm aici un rezumat conștiințios al întregii discuții și cetitorii să judece. Cei neîncrezători în nepărtinirea noastră n-au decât să recitească numerele respective ale „Vieței”, „Adevărului literar” și ale „Evenimentului literar” și desigur se vor convinge de adevărul celor ce urmează.

în „Vieța” din 20 februarie, nr. 13, se face un „apel călduros” poezilor să cânte și suferințele fraților noștri de dincolo. Și, pe de altă parte, se spune că arta cu tendinți nu-i artă.

Atunci, „Munca” îi observă „Vieței” că s-a contrazis, când, pe de o parte, dorește ca arta să cânte *ceva anumit* - dorul de libertate al ardelenilor -, iar pe de altă parte, spune că arta cu *tendinți* nu-i artă.

La această replică a „Muncii”, „Vieța” trebuia să răspundă, dovedind că arta naționalistă nu-i tendențioasă. D. Vlahuță însă, în articolul *Sectari?*, spune că n-a cerut nemica - deși ceruse - de la artă și că va dovedi în alt *articol* că tendenționismul nu-i ... *bun* (deși noi punem chestia: dacă arta e sau nu tendențioasă, și nu dacă-i *bună* sau nu) și că va arăta d-sa ce-i *arta* socialistă. Atunci noi îi răspundem că n-am inventat noi tendenționismul, că arta e, prin firea ei, tendențioasă, că, fiind tendențioasă, noi preferăm arta aceea care are cele mai înalte tendinți - tendințele corespunzătoare idealului clasei noastre, clasă ce reprezintă în momentul acesta al istoriei progresul omenirii. Că, dacă s-ar putea o artă care să exprime adevărul pur, fără tendinți, am fi mulțumiți, căci tot

idealului nostru i-ar folosi - dar că asemenea artă nu există (*Arta tendenționistă și arta socialistă*, I. Nădejde, „Evenimentul literar”).

Noi mai arătam că d. Vlahuță, care admite teoriile lui Gherea, se învârte într-un cerc vițios, când la concluzie dă înapoi. Și arătam cum cele spuse de *însuși d-sa* mai înainte se bat cap în cap cu cele ce voiește să susțină acuma (*Rătăcirile d-lui Vlahuță*, de Ș.-V., „Even. lit”).

Mai arătam că concepția noastră despre artă e o verigă a concepțiilor științifice despre lume, că are ca bază filosofia de la Auguste Comte încoace, pe care d. Vlahuță ar trebui s-o răstoarne pentru a susține *serios* și *științificește* părerile sale. Că arta cea mai înaltă e cea care întrupează idealul clasei ce ține în mână steagul dezrobirii omenirii (*Filosofia tendinților sociale în artă*, de Șărcăleanu, „Ev. lit.”).

Iar Sacăz, în „Munca”, îi arăta că alta-i *partid* și alta-i *clasă*.

D. Vlahuță era datoriu, spre a ne zdrobi, să dovedească: 1) că arta n-are tendinți prin însăși firea ei, 2) dacă are tendinți, să ne arate că n-are tendinți de clase, 3) dacă are tendinți de clase, să ne dovedească că noi socialiștii n-avem drept să *dorim* ca arta să întrupeze idealurile noastre, 4) că d-sa nu s-a contrazis în cariera d-sale de teoretician, 5) *partid* și *clasă* e același lucru, 6) să fie *serios* și să nu recurgă în această chestie delicată la d-rul Iodoform.

Ce face însă d-sa? D-sa, având deja scris un articol despre *Lucaciu și socialiștii* și nevoind să-l lase pierdut pentru posteritate, din pricina unor fraze, cred, care-l „obsedase” strașnic, care i se păreau grozav de cu șic și pe care noi le credem francamente ridicule, îl pune ca articol de fond, deși bucată cu pricina din „Munca” fusese rectificată”. Tot în acest număr din „Vieța” mai găsim încă un articol *Arta socialistă*, în care, din faptul că Rion a spus că Alecsandri a cântat „iarna” văzută prin prisma poziției sale sociale, d. Vlahuță scoate că socialiștii cer ca poezii să cânte paltonul lui Rion - când tocmai din spusele lui Rion rezultă că un poet boier *fatalmente* e boieriu și nu-i poți *cere* altăceva. Iar din faptul că Vraja arată o parte imorală din sufletul unei pături sociale, d. Vlahuță scoate... arta socialistă.

Ei bine, aceste două articole: *Lucaciu* și *Arta socialistă* răspund ele oare articolelor lui Nădejde, Ș.-V., Șărcăleanu? Răspund ele oare la cele 5 puncte arătate mai sus, la care trebuia să răspundă? „Cetitorii să judece!”

La *Arta d-sale socialistă*, noi îi răspundem că... că n-a vorbit despre arta socialistă și, cât e vorba de Alecsandri, apoi - i se explică d-lui Vlahuță - că clasa din care face el parte îl face să vadă „iarna” prin o *așa* prismă și că un biet proletariu nu va cânta caii ce zboară și mâța de pe genunchi, la gura sobei (*Goana... >, Vieței*”, Rion). Că în *Psihologia de clasă* nu-i vorba de *artă* (*Arta socialistă și subsemnatul*, C. Vraja). Tot în acest număr din „Evenimentul” era un rezumat al unei cuvântări a lui Gherea, în care se explica tendenționismul¹⁾. Și tot în acest număr era și un articol în care se arăta o flagrantă contradicție din „Vieța”, căci în acest jurnal un Quoda făcea un tendenționism din cele mai strașnice.

Apoi Șarcăleanu explică încă o dată în „Adevărul” că arta e socială, că are tendinți și somă pe d. Vlahuță să arate cum se împacă vechile d-sale teorii cu ceea ce spune acuma sau dacă le-a renegat și, în orice caz, să răspundă cu argumente la argumente.

Ce trebuia să răspundă d. Vlahuță? Trebuia să arate că *Iarna* lui Alecsandri putea fi simțită tot așa și de un proletariu, că C. Vraja a vorbit despre artă, că Gherea n-are dreptate, că-n „Vieața” Quoda n-a fost o notă discordantă, că Șarcăleanu n-are dreptate, că teoriile d-sale cele vechi se-mpacă cu ce susține acuma sau că renunță la ele - să răspundă la argumente cu argumente.

A făcut-o? Nu. *A tăcut chitic.*

Ziarele literare ieșind în aceeași zi, urmează că la un articol de duminică nu poți răspunde decât duminica viitoare, de aceea noi am luat o succesiune de articole din „Vieața”, „Adevărul” „Evenimentul literar”, așa încât să avem *provocarea și răspunsul*.

Alătura cu succesiunea de mai sus, am avut alta. Iat-o:

În „Vieața” din 20 martie, d. Vlahuță ne bombardează cu *Arta socialistă*, alta decât cea citată mai sus. Aici d-sa spune că: nu știe ce-i asta (cine-i vinovat? și dacă nu știe, de ce se amestecă?), că socialiștii *cer* de la poet să fie toboșarul partidului, că d-sa, care admite și înțelege teoriile lui Gherea - și noi nu le înțelegem -, se desparte de Gherea, dacă aste teorii sunt folositoare concepției noastre despre artă.

Acest articol, ieșit în aceeași zi cu articolul lui Nădejde despre *Arta tendenționistă și cea socialistă* și cu *Rătăcirile d-lui Vlahuță*, dădeau [dădea] perfect dreptate celor spuse *a priori* în aceste două articole. Nădejde spunea că frica de a fi socotit de socialist îl ridică pe d. Vlahuță împotriva noastră și d. Vlahuță o mărturisește când spune că se desparte de Gherea dacă teoriile lui sunt folositoare socialiștilor. În *Rătăcirile d-lui Vlahuță* spuneam că „în numărul viitoriu vom dovedi *a posteriori*”, pe baza acestui articol, *Arta socialistă*, ce nu apăruse și care știam că va apărea odată cu articolul nostru, ceea ce arătasem *a priori* și, în adevăr, C. Vraja arată în „Evenimentul” (*D. Vlahuță și arta socialistă*) *a posteriori* ce spusem noi *a priori* în numărul precedent, adică aceeași istorie:

„Unde-i cojocul? Care, mă?...” C. Vraja arată, zicem, că *argumentarea* d-lui Vlahuță se reducea, în ultimă analiză, la: „*Concluzia este adevărată, dar nu este adevărată*”.

Iar Rion îi arăta d-lui Vlahuță că de la d-sa nici într-un caz nu cere nemica, afară decât a *se schimba*, a deveni mai *altruist*. (*O lunecare periculoasă*).

Și atunci, Gherea, în „Adevărul”, spunea că arta prin natura sa are tendinți, că arta cea mai înaltă e aceea însuflețită de idealurile înalte - un lucru atât de simplu¹.

La aceste atacuri împotriva d-sale, ce trebuia să răspundă d. Vlahuță?

Trebuia să răspundă: 1) că Rion nu i-a înțeles articolul sau că Rion n-are dreptate că idealurile înalte sunt bune. 2) că Vraja a făcut greșeli de logică, că

din spusele d-sale nu reieșea argumentarea caraghioasă ce i-o pune în spinare Vraja 3) că Gherea n-are dreptate.

A făcut-o? Nu. *A tăcut iarăși chitic.*

A! Uitasem pe Meșterul Manole⁴... Iartă-mă, meștere, bată-te să te bată... Ce zice meșterul nostru? Că „Munca” (vedeți că-i vorba *numai* de „Munca”, jurnalul *politic* al socialiștilor... și d-l meșter vorbește despre „discuțiile asupra tendinței în artă”!, și încă o „Munca” cam de pe la începutul discuției! Și vorbești asupra „discuțiilor” serios? „Munca” nu-i sentimentală, că admite amorul etc. Poate, dar în aceeași zi când a apărut meșterul în „Vieața”, a apărut și în „Evenimentul” un articol, *Motivele artei*, în care se spune verde că am fi *imorali* dacă am *opri* pe un poet să cânte ce-i place. Că vom analiza din punctul nostru de vedere producția sa, asta-i altă vorbă.

Mai ai de zis ceva, meștere? Mai cu samă că ți-a răspuns Sacâz în „Munca”?

Dar în numărul trecut n-a mai apărut nici „meșterul”. Singur d-rul Iodoform a dilectat cu arta sa pe Keleroaia et C-ie, dar, discuția fiind serioasă, *p'alt tonismele* lui nu contează. De mult face el spirit pe socoteala noastră și noi ne simțim mșinați de doamne ferește!

Astfel a rămas...

încă un cuvânt.

D-rului Urechii îi place să facă insinuațiuni că „Evenimentul literar” ar fi o gazetă *mozaică*! Deși noi nu credem că într-o discuție teoretică un argument oarecare ar fi mai slab dacă provine de la un *jidan*, totuși ținem să relevăm cât sunt de... *oneste* mijloacele întrebuintate în polemică de adversarii noștri. În ultimele două luni de zile, de când „Evenimentul literar” a intrat sub o direcțiune nouă (a d-nei Sofia Nădejde), din nefericire pentru *stimabilii* noștri adversari, n-a fost nemic, afară de un articolaș neînsemnat - pe a 3-a pagină - și vro câteva poezii iscă-lite, scrise de „literați circumspecti”, cum se exprimă d-rul Urechii, și în special *toate polemicile* (și în chestia artei și în cea a pretinsului plagiat *Moș Teacă*) se datoresc, și d-rul Urechii o știe (i-a spus un om care stă atât de sus în literatura noastră, că nici... grafomanilor nu e permis să pună la îndoială buna credința lor, *romanilor*).

Prin asta încheiem polemicile noastre, deoarece ele nu mai au nici un interes teoretic.

POLEMICĂ ȘI POLEMICĂ

Polemica e, de obicei, cel mai plăcut gen de literatură pentru cetitori și Pentru scriitori. Pentru cetitori, grație elementului viu și emoțional, care caracterizează orice polemică serioasă, pentru scriitori, din cauza ușurinței de a pune ftiai în relief vederile proprii, opunându-le vederilor aceluia pe cari dânsii îi combat.

însă, pentru aceasta, polemica trebuie să împlinească două condiții esențiale: 1) ea trebuie să se bazeze pe *principii*, pe *idei*, iar nu pe jocuri de cuvinte și pe personalități; 2) ea trebuie să fie cinstită, de bună credință; polemistul trebuie să combată *adevărată* părere a adversariului său - după cum i-a fost formulată de el - și să o combată *serios*, ceea ce poate fi numai în cazul când polemistul *în adevăr crede* că părerea adversariului său e greșită.

Dacă aceste două condiții lipsesc într-o polemică oarecare, dânsa imediat pierde orice interes. Când la un argument adversariul îți răspunde că ai nas strâmb sau porți pantaloni de dril, când el, pentru ca să te combată, își schimbă pe fiecare zi teoria și se agață de cuvintele tale în loc de idei, atunci rămâi într-o poziție foarte grea și neplăcută¹. Nu poți tăcea, trebuie să arăți *publicului* toată sterpiciunea atacurilor adversariului tău, într-un cuvânt trebuie să *discuți*. Însă cum și ce să discuți?... Spui, de exemplu, că pământul descrie în jurul soarelui o elipsă... Ba nu, exclamă adversariul, tatăl tău a vândut mere murate la Botoșani! - Pardon, domnule adversariu, eu m-am născut în Brăila, însă chiar dacă tatăl meu ar vinde mere murate la Botoșani, ce au a face merele murate cu elipsa în chestie?

Astfel, se poate merge la infinit, fără să ajungi la vreun rezultat și adversariul tău se crede în drept să se plimbe cu aere de învingătoriu.

Publicul nostru cetitoriu a asistat în ultimele săptămâni la o polemică cam de felul celei de mai sus. Voind să combată teoria artei tendenționiste, „Vieța”, revistă „*mărinimoasă*” și *pornografică*, a spus de toate, că socialiștii nu-s destul de reverențioși față cu Lucaciu, Alecsandri (Alecsandri... căruia același d. Vlahuță, *cum la nevoie vom dovedi*, i-a dat cele mai crude lovituri), că noi cerem de la poeți să fie toboșarii partidului, că între socialiști se poate întâmpla să se găsească oameni cu nume ca Niță Porcu, Ioniță Gușatu etc, că „Evenimentul literar” e o gazetă jidovească (aceasta, pe semne, ca să-și atragă bunele grații și protecția *românului Spanachide*) și câte și mai câte, tot de același bun gust și de aceeași bună credință. Numai argumentele au fost uitate. În acest răstimp, a fost un singur articol serios în chestia artei, iscălit de d. Găvănescul, articol cu care suntem de perfect acord și noi... Pentru ce dar toată gălăgia din „Vieța”?

Pentru ce? N-ați înțeles asta de mult, din *meșimele* și *săpunimele* d-rului Ureche?

Domniilor lor puțin le pasă de arta pentru artă, toată furtuna asta a fost menită pur și simplu să înece pe socialiști. Să-i atace direct pe tărâmul ideilor lor științifico-sociale n-au îndrăzneală; un dr. Ureche numai într-o cutie de ghiveci se simte la largul său.

Acuma chestia artei e lăsată baltă. „Vieța” a început *discuția* chestiei naționale, tot *contra* socialiștilor și tot cu obișnuita-i *credință* și *pricepere*.

¹ Dr. Ureche e liber să mă combată pe tema: „*pozițiune grea și neplăcută*”.

Vom răspunde în numărul viitoriu și la acestea, deși credem că și de astădată „Vieța” nu va spune nemica serios (ceea ce se poate vedea și din discursul candidatului „Vieței” la deputăție.) Însă trebuie odată să fie cunoscută tuturora atitudinea noastră în chestia națională.

Acestea nu pentru „Vieța”, ci pentru cetitorii noștri. E trist că tocmai acum, când la Cluj să face un capitol din istoria națională, un Ureche, același Ureche care în „Moftul român” își bătea joc de spanachidismul național, acum își ia aere de spanachidist sincer, numai pentru a lovi în socialiști, și crede că lovește!...

Sunt sigur că „Vieța” peste două-trei numere va lăsa în pace și chestia națională, tot cu atâta *succes* ca și chestia artei și va căuta iarăși o altă „armă teribilă” contra socialiștilor.

Și noi tot va mai trebui să discutăm? O, „publicule cetitoriu”, vei fi atât de crud ca să ne-o ceri?

Dă-ne răbdare, doamne!

O EXPLICAȚIE

Un cetitoriu al nostru, de altfel foarte binevoitor, ne întreabă dacă nu suntem cumva antisemiți prin faptul că am declarat că toate articolele „Evenimentului literar” sunt scrise de români. Rugăm pe cetitorul în chestie să rețeaască cu atențiune cele scrise de noi și va vedea că am voit numai să relevăm *onestitatea* d-lui Iodoform și să arătăm că el a *mințit* în perfectă cunoștință de cauză când a afirmat că „Evenimentul literar” e un ziar „mozaic”.

Însă chiar din textul articolului nostru reiese că noi vom publica orice bucată *bună*, fără să cerem autorului ei documentele lui. Nu suntem nici antisemiți, nici filosemiți și lăsăm tuturor Spanachidiștilor să introducă în artă chestiile de rasă.

[SCRISOARE DESCHISĂ DIRECTORULUI ZIARULUI „NAȚIONALUL”]

Stimate Domnule Iancovescu,

Am fost surprins găsind în ziarul dv. un articol intitulat *Pentru Literarul Eveniment*, în care, între altele, se afirmă despre mine următoarele:

- 1) că sunt refugiat din Basarabia,
- 2) că scriu în „Evenimentul Literar” sub pseudonimul Șărcăleanu,
- 3) Pentru ca să pot trăi, primesc un salariu de la jidani.

Pot să dovedesc prin acte:

- 1) că nu sunt *refugiat*, că am venit în România cu un *pașport legal*, eliberat de guvernatorul Basarabiei, în 15 noiembrie 1892 sub nr. 2.079.
- 2) Eu mă numesc *Constantin Stere*, și nu Șărcăleanu, cu care n-am nimic a face. Dacă aveți ceva de împărțit cu acest din urmă, adresați-vă la el și lăsați-mă în pace.
- 3) Prin chitanțele poștale pot să dovedesc că am un venit independent câte cel puțin 800-1.000 lei lunar și deci n-am nevoie ca să trăiesc din salariul jidanilor.

Sfârșind, am onoarea de a vă înștiința că fiind supus rus, deși de origine romană din Basarabia, eu nu pot și nu vreau să mă ocup de politică. Din toate articolele ce mi le atribuie ziarul dv., pot să-mi asum responsabilitatea numai pentru șase articole, pur teoretice, publicate vara trecută în „Evenimentul” *politic*, trei neiscălite și trei cu semnătura C. Sorțescu.

Fiindcă articolul, mai mult decât neexact, din ziarul dv. lovește în interesele și onoarea mea, ca student și ca supus strein, și fiindcă îmi place să cred că, în acest caz, buna credință a dv. a fost surprinsă, vă rog să binevoiți a dezminți în modul cel mai *formal* și *categoric* neexactitățile sus-numitului articol, ca să nu fiu pus în displăcută poziție, în cazul contrar, să recurg la justiție.

Vă rog, stimate d-le Iancovescu, să binevoiți a primi asigurarea deosebitei mele considerații.

C. Stere

CINE SUNT EU?...

De când cu polemica despre „artă pentru artă”, campionii acestei frumoase dame nu mai pot de dorința să afle cine sunt eu. Desigur, adevăratul meu nume, în gândul lor, trebuia să fie un argument din cele mai teribile și mai puternice împotriva teoriilor susținute de „Evenimentul literar” (și trebuie să mărturisim că acest argument nu poate să fie mai slab decât celelalte aduse de dumnealor...).

Intâi, s-a anunțat cu pompă că sunt un „jidănaș”, pe urmă acești irezistibili polemisti au descoperit că sunt un biet „creștin” „pripășit prin Iași din Basarabia”.

Domnii miei, sunt „bun și magnanim”. Mă doare inima că vă necăjiți atât de amarnic... Iată, mă dau vouă: Actele stării civile ale orașului Iași din anul 1867 spun că s-a născut *Neculai Quinez*¹ Tată i-a fost Neculai Quinez, iar mamă

¹ Iubite Iodoform, încă un argument împotriva socialismului și a artei tendenționiste, și un argument *spirituali* Iaca să te-nvăț eu: chinezism, chinezesc, chinzină, chinină etc. etc, mă rog, știi d-ta doară.

Ana, născută Hodoș. Mai voiți argumente contra mea? Iată: locuiesc în strada Sf. Neculai no. 24, Iași, sunt ofițer în rezervă, fumez țigări *intim-club* etc. etc.

Sunt eu, domnilor, de-acuma s-a dus *arta tendenționistă*] Succes bun...

O, quintesență a spanachidismului român, te admir. Și rămân tot...

C. Șărcăleanu

O ÎNTREBARE D-LUI VLAHUȚĂ

Chiar de la început, tonul polemicii protivnicilor noștri în privința artei ne-a făcut să înțelegem că aice, în fund, zac niște motive mult mai puțin eteree și curate decât d-lor ar dori să arate. Cu toate acestea, nu ne-am așteptat ca mântuitorii aceștia ai națiunii și ai „frumosului în sine” să fie atât de orbiți de patimă și de ură împotriva noastră, încât să poată săvârși mișelia unei denunțări false. Ne-am înșelat! Un ziar din capitală, care neconținut s-a luptat alături cu „Vieța” în toate polemicele contra „Evenimentului literar”, a găsit cu cale să publice un articol plin de calomniile cele mai infame asupra unui student român din Basarabia, despre care domniile lor greșit credeau că se ascunde sub pseudonimul colaboratorului nostru C. Șărcăleanu. Acest articol fără nici o perdea avea scop de a denunța pe studentul în chestie autorităților rusești. Faptul că denunțările s-au dovedit minciunoase și au provocat protestări și dezmințiri din partea studenților, profesorilor și întregii prese locale fără deosebire de opinii politice, scutind astfel pe denunțat de urmările dorite de delatori, acest fapt deloc nu micșorează răspunderea lor morală. Din contra, el o îngreuează: dacă denunțarea unor fapte chiar adevărate ar fi, în asemenea împrejurări, o infamie, denunțarea falsă e o crimă, mai ales din partea unor oamei cari, cu atâta zgomot, fac paradă de naționalismul lor.

Pe noi, de altfel, puțin ne mișcă murdărirea tovarășului „Vieței”. Îl cunoaștem de mult cine-i. Nici nu avem gândul de a apăra onoarea pretinsului nostru colaborator; asta au făcut-o colegii și profesorii lui.

Aice ne interesează mai mult o chestie de psihologie individuală.

Când „Țara” a încercat, lăudându-ne, să se slujească de noi în contra „Adevărului literar”, noi ne-am simțit moralicește obligați să respingem orice solidaritate cu sus-numitul ziar și pe dată l-am pus la locul cuvenit. Acum, când se săvârșește o denunțare falsă în împrejurări atât de puțin cinștite, nu numai spre a lăuda „Vieța”, ci și spre a o apăra împotriva loviturilor noastre, când denunțarea falsă se săvârșește de tovarășul ei de luptă, avem cutezanța să-l întrebăm pe d-l Vlahuță, directorul „Vieței”: ce poziție are de gând d-sa să ia față cu delatorii calomnatori? Nu se simte sensibilul și mărinimosul nostru poet nioralicește angajat în această chestie?

Cerem un răspuns potrivit. Tăcerea din partea d-sale va însemna o recunoaștere tacită a solidarității sale morale cu delatorii. Atunci vom ști să

tragem de aice încheierile convenite și să aruncăm lumina trebuitoare asupra chestiei de psihologie individuală, la care am făcut aluziune.

DIRECȚIA

CINE INSULTĂ FEMEILE?

Regretabila faptă a câtorva tineri nesocotiți, cari au organizat împotriva redactorilor „Vieței” manifestația din Cișmegiu, le-a „salvat” d-lor Vlahuță și Ureche situația. În zadar domniile lor au văzut în „Evenimentul literar” și „Munca”, în cele mai apropiete numere după întâmplare, că toți socialiștii serioși dezaprobă un asemenea mod de a-și exprima indignarea, chiar legitimă. Domniile lor, pentru a arunca un vâl cât se poate mai gros asupra *modului lor de a face polemică*, nu mai conțin cu țipetele prefăcute: „Socialiștii insultă femeile... Sărrriți!...”

Nu veți izbuti, scumpii miei, să înșelați vrun om cinstit!

Cine a insultat mai mult femeile decât d-voastră?

Cine poate insulta mai mult femeile decât acei cari, ca să-și desfacă marfa, dezbracă, în revista lor, fetele din școală și le zugrăvesc în pozițiile cele mai obscene? Cine poate insulta mai mult femeile decât cei cari scriu despre ele numai și numai dintr-un punct de vedere cu totul *specific*, decât acei cari idealizează adulterul (dacă veți cere citații, vi le vom da, câte poftiți...)? Cine poate insulta mai mult femeile decât acei cari, după ce scriu în foaia lor niște porcării atât de monstruoase ca acele din numărul „festiv” al „Vieței”, apoi își pun soțiile să le vândă?

Da, domnii mei, voi înșivă v-ați insultat mult mai mult nevestele decât toți manifestații din Cișmegiu, cu toată gălăgia lor.

Această manifestație, oricât ar fi de condamnabilă, nu poate întru nemica să justifice porcăria anterioară din suplimentele d-voastră.

Deși e regretabil, însă s-au mai văzut - și prea des - autori huiduiți pentru operele lor; dar să ne arătați *un singur caz* în care niște literați, și cu pretențiuni la seriozitate, ar fi scris în revista lor - cu slove negre pe hârtie albă - numele organelor sexuale (pentru a *combate* pe adversari!...); să ne arătați *un singur caz* în care vreun literat (și aici fără pretențiuni de seriozitate) și-ar fi silit soția să vândă asemenea monstruoziități.

Voi, care vă luați aere de mântuitori ai națiunii, ați făcut-o!...

Și nu încercați să dați cu buretele asupra acestor fapte! Acum sunteți triumfători (ah! d-le Vlahuță!...), acum toți struții ce-și ascund capul spre a nu vedea trista realitate, toate buhnițele ce se tem de lumina soarelui, toți acei turbați de „stafia roșie”, ce le neliniștește digerarea, își întind brațele spre voi!... Nu-i cuvânt, sunteți mântuitori foarte potriviți cu dâșii... însă nu veți scăpa de

Ce credeți că vor simți oare copilele voastre, când, intrate în școală, vor da vreodată cu ochii de numărul „Vieței”, în care *părinții lor* tratează astfel pe copilele de aceeași vârstă cu dâșele; ce vor simți și ce vor gândi fiii voștri, când vor afla mai târziu ce *lucruri* au vândut mamele lor, după porunca taților?

Cum crezi, d-le Palissot?

Biata literatură românească, ce monument de putrejune și de decădere i s-a înălțat!

ULTIMUL CUVÂNT

Încep cu o mărturisire:

Ne pare rău că, în momentul când ne-am convins pe deplin că furioasa campanie începută de revista „Vieța” împotriva socialismului e lipsită de orice seriozitate și sinceritate, că directorii acestei reviste nu pot și nu vreau să mențină polemica în marginile discuțiunii teoretice și conștiințioase, că împotriva articolelor noastre, scrise „cu sângele inimei noastre” - cum se exprimă Borne - , dâșii n-au putut găsi alte arme decât jocuri de cuvinte, obscenități, insulte, calomnii și falsuri; ne pare rău că atunci n-am încetat orice polemică cu acești domni, lăsându-i să se înece în mocirla palissotismului lor murdar.

Ne atrăgea mult însă nădejdea unei polemici de principii. Nimic nu e mai de dorit pentru socialiștii români decât o asemenea polemică.

Atunci când în Europa socialismul numără milioane și milioane de partizani, atunci când el izbutește să trimează în parlament la fiecare alegere un număr mult mai mare de deputați, atunci când acești reprezentanți încep să hotărască soarta ministerelor și a legilor votate în parlamente, atunci, în fine, când nici cei orbiți și asurziți de interese și de patimi nu mai pot tăgădui însemnătatea acestei titanice mișcări a lumii muncitoare și când chiar „oamenii de stat” - ființele cele mai scurte de vedere în această privință - întrevăd deja izbânda neîndepărtată a valorilor muncitorimei deșteptate, ce se luptă sub steagul socialismului; în asemenea momente, nu e oare legitimă dorința ca și în România niște oameni culți, toți acei al căror gând e frământat de grija viitorului popoului nostru să-și deie seamă de însemnătatea agitațiilor sociale ce se desfășoară în Europa, ca să fim și noi gata de-a întâmpina acele transformări uriașe ce tind să schimbe fața pământului?

N-am urmat noi totdeauna evoluția politică și socială a Occidentului? Și socialiștii români niciodată n-au pretins că de la noi va porni transformarea socială.

Faptul însă că România e o țară foarte înapoiată din punctul de vedere cultural și social face ca mișcările sociale din Apus au o însemnătate colosală pentru noi, pentru că ideile și metodele din Occident sunt cele care pot servi

noastre culturale și sociale și ne dau puțința de a înlătura multe din acele greșeli și încurcături în care nu puteau să nu cadă, fatal, premergătorii noștri pe calea spinoasă a progresului.

Deci noi am putut aștepta numai foloase de la o polemică cinstită și conștiințioasă, de la o discuție luminată și luminătoare asupra acestor idei

Dacă transformarea socială nu va porni din România, ea totuși *ni se va impune*, după ce va fi deja în Europa *un fapt împlinit*, deci asupra-ne cade îndatorirea de a pregăti terenul pentru acest moment.'

Și această lucrare pregătitoare implică între altele și datoria de a *discuta* și de a *lumina* toate gravele probleme sociale ridicate de viața, știința și cugetarea popoarelor înaintate.

* * *

Dar cine s-a putut gândi că doi literați români se vor crede în stare prin pornografia și jocuri de cuvinte să puie o stavilă curentului mareț al regenerării ce zguduie acum întreaga lume, cum s-a putut aștepta la acest... 'îndrăzneț plan de-a pune o cruce peste tot ce s-a făcut și se face de milioanele de luptători ai proletariatului conștient și dornic de dreptate și fericire, de-a pune o cruce, băgați bine de seama, pr... ghiveciuri săptămânale?! N-a putut Bismarck cu legile-i excepționale, apoi niște grafomani români cu nerușinatele lor exhibitivni vor putea-o?...'

Cu toate acestea, această încercare și acest plan e o realitate, o tragicomică realitate...

Respectul pe care l-am avut pentru trecutul unuia dintre talentații noștri poeți ne-a făcut să dam prea mare atenție acestor opinteli necuviințioase și copilărești. Acum msa am ajuns la un punct la care trebuie să ne oprim, nu mai putem merge mai departe!

D. Vlahuță nu s-a sfiit, spre a combate socialismul, întâi să împrăștie în public, cu ajutorul nevastei și al altor femei, niște obscenități nemaipomenite, tipărite cu litere ebraice, iar când a fost prins cu mâna în sac, a luat o poziție eroică de nerușinată și cinică, după cum se vor convinge cetitorii noștri din articolul dat mai la vale: *Obscenitățile ebraice ale „Vietei”*.

Vezi bine, d-l Vlahuță a copiat la întâmplare niște litere evreiești de pe probaru tipografiei Basilescu!

Și ce-ți e cu jocul fatal al soartei. O dată s-a apucat bietul om să copieze litere evreiești și au ieșit două cuvinte și amândouă... netraductibile!
Și ce... ticăloșie!...

Ce vroiți să facem cu oamenii cari nu se opresc înaintea unor astfel de murdării și, pe urmă, ca să se eschiveze de la răspundere, nu se opresc înaintea unei *minciuni* atât de grosolane și unui *faș* atât de ordinar?

Destul, Domnilor, nu vă mai putem urma! în numărul trecut am propus juriul literar de onoare. Dacă voiți, supunem și chestia obscenităților evreiești înaintea acestui juriu!

Dacă voiți să începeți o discuție serioasă bazată pe principii, vom fi bucuroși de-a vă răspunde.

Până atunci, vom putea să considerăm „Vieța” ca un material pentru studii asupra degenerării și decăderii...

Are dreptate d. G. Panu: în țara asta, pe lângă toate celelalte grupări și organizări, se mai simte nevoia unei ligi a oamenilor culti și de treabă, fără deosebire de partid, împotriva apucăturilor de sălbăticie și decădere...

OBSCENITĂȚILE EBRAICE ALE „VIETEI”

D-l Vlahuță, în dorința-i fierbinte de-a nemici socialismul, a pus în vânzare prin soțiile redactorilor „Vietei”, la serbarea presei din Cișmigiu, niște foi în care, pe lângă multe obscenități în limba românească, au mai fost tipărite cu litere ebraice și două cuvinte obscene în jargonul evreiesc. Noi am relevat imediat această perlă de polemică antisocialistă.

D-l Vlahuță a avut prudența de-a lăsa să treacă trei săptămâni de la fapt, probabil pentru ca să rămâie mai puține exemplare din foile incriminate în manile cetitorilor, și numai în numărul trecut încearcă să ne învinuiască de calomnie.

Cu toată părerea de rău și cu tot dezgustul de-a ne înfunda în această murdară afacere, nu putem lăsa pe d-l Vlahuță să pozeze în „inocență ofensată”.

Mai întâi, d-l Vlahuță tace chitic despre cel de-al doilea cuvânt evreiesc. Pentru ce? Noi am spus clar că *ambele cuvinte sunt de-o obscenitate monstruoasă*. E evident că această reticență din partea d-lui Vlahuță e o recunoaștere tacită că cel puțin acest al doilea cuvânt e netraductibil de obscen.

Să vedem însă cum se justifică d-l Vlahuță cu primul cuvânt. D-lui zice că aceste litere evreiești au fost copiate de d-sa dintr-un probar al tipografiei Basilescu și d-sa se face că ne dă aceste litere în transcripția românească. Buna cuviință nu ne permite să transcriem și noi cuvântul „transcris” de d-l Vlahuță în mod atât de iscusit și - ierte-ni-se expresia, cam tare, dar adevărată - șărlătănesc.

Nici eu, d-le Vlahuță, nu știu evreiește. „Îți mărturisesc că am intrat la griji”, când am citit articolul d-tale. însă toți evreii la cari m-am adresat mi l-au citit și mi l-au tradus la feliu. Iar un prieten, ebraist bun, mi-a explicat și chițibușul întrebuițat de d-l Vlahuță.

D-l Vlahuță ne spune că după litera Ș, în cuvântul în chestie, urmează de

semne pentru sunetul T (n și a) (x și 6 grecești) și cum fiecare se poate ușor convinge, nici unul din aceste semne nu se află tipărit în „Vieața”. În adevăr, acolo, între Ș și M noi vedem un semn care seamănă cu litera *latinească* T (și seamănă puțin), însă e evident că într-un cuvânt ebraic acest semn nu înseamnă nemica¹; și doar d-l Vlahuță nu-i atât de naiv ca să creadă că ceea ce seamănă ceva cu o literă latinească înseamnă o literă ebraică. Acest semn fără nici un înțeles nu împiedică deloc citirea de pildă a cuvântului *Casa*, dacă ar fi scris cineva cu un scop oarecare *C-asa* sau *CTasa*.

Celelalte litere sunt transcrise de d-l Vlahuță destul de exact, cu o mică observație: ceea ce d-sa numește V nu e V ci o mică semivocală, o literă auxiliară, care separat nu se întrebuițează și numai când e dublă se cetește ca V, iar când stă alături cu A, ca în cazul de față, îl prefăce în O, *această din urmă literă lipsind din alfabetul ebraic*. Acum avem toate elementele ca să cetim corect cuvântul asupra căruia am făcut atâtea studii filogice. Luați numărul trecut al „Vieței”, faceți îndreptările arătate de noi și cetiți (de la dreapta la stânga, cum cetesc evreii, și nu de la stânga la dreapta, cum indică așa de naiv d-l Vlahuță) și cel dintâi jidan întâlnit pe stradă vă va spune ce înseamnă cuvântul acesta. Încă mai bine: dați-i direct să cetească suplimentul „Vieței” și veți afla înțelesul ambelor cuvinte evreiești obscene din el.

Faptul că noi vedem, în cuvântul despre care vorbim, intercalat un semn care nu există în cuvântul ebraic și care deci *n-a putut fi copiat de pe probariu* (e o minciună grosolană, d-le Vlahuță), precum și faptul că, pentru a-l putea ceti, trebuie să răstorni desemnul, *agravează* încă pozițiunea d-lui Vlahuță. Ele dovedesc că d-lui a fost foarte conștient de porcăria pe care o face și a vrut să-și leze o porțiță deschisă. Pentru acei pe cari el a avut să-i insulte, cuvântul a fost scris foarte lămurit, iar pentru cazul când va fi atacat, d-l Vlahuță și-a păstrat puțința de-a face aceea ce-a făcut în numărul trecut: a tăgădui cu cinism lucrurile cele mai vădite.

Însă n-ai fost destul de ghibaci... Dacă ai copiat fără șir niște Utere, d-le Vlahuță, *de unde ai știut care cuvânt l-am vizat noi că înseamnă organe sexuale*, pentru ce n-ai încercat să transcrii *ambele* cuvinte? *La aceasta să ne răspunzi*. Pentru d-ta, ar fi trebuit, dacă ai fi de bună credință, ca ambele să fie deopotrivă „fără înțeles” și noi am afirmat și afirmăm că ambele sunt obscene... și atât de obscene, încât chiar „Vieața” („**Vieața!**...”) s-a rușinat să le scrie românește!... Și doar a săvârșit ea destule vitejii în acest gen!...

Dacă d-l Vlahuță e sincer, acuzându-ne de calomnie, apoi îl invităm încă o dată să supui juriului literar de onoare chestia polemică între „Vieața” și „Evenimentul literar”, noi nu ne temem de judecată.

Până atunci lăsăm pe cetitorii noștri ca să tragă ei înșiși concluziunile convenite și să facă reflexiunile filosofice asupra *eticei polemice literare*, reflexiuni inspiratoare de acest trist episod în istoria tinereii, dar... nu și frumoasele noastre literaturi.

„JOS VIȚA DE VIE!”...

Revista grafomanilor spanachidiști cu deviza „Jos vița de vie!” - deviză care neapărat face mare cinste franchetei lor -, urmează înainte cu uriașa-i luptă, ce e menită să dea altă direcție evoluției sociale.

Semnalăm o nouă vitejie a celebrilor directori, d-l *A. Vlăduță* (imitație după *Palissot*) și dr. *Ulcică...* *Crăcănel* (rudă cu acel din *Dale carnavalului* de Caragiale?). Acest nou pas al lor spre nemurire nu-l putem lăsa necunoscut cetitorilor noștri.

După ce și-au îndemnat soțiile să facă în grădina Cișmigiu... un curs liber de anatomie populară în jargonul jidovesc, d-lor au încercat să repare impresia cam prea tare, făcută asupra publicului de această inovație îndrăzneată. Spre acest sfârșit, nobilul nostru poet *A. Vlăduță* a și făcut o transcripție românească *minciunoasă* a cuvântului jidovesc din celebrul supliment al nu mai puțin celebrei „Jos vița de vie”.

Falșul constă mai ales în două chițibușuri: 1) a introdus în transcripție o literă (T) care nu se află în cuvântul obscen scris jidovește și 2) două semne ebraice care, împreună, după ortografia evreiască, nu formează decât o singură literă (O), *aufost transcrise în mod șărlătănesc ca două litere separate (A, V)*.

Noi am relevat imediat această șărlătănie și am arătat ce îndreptări trebuie făcute *în transcripția minciunoasă ca dânsa să corespundă semnelor ebraice din supliment*.

După asta, fiindcă buna cuviință nu ne-a permis să transcriem noi înșine aceste semne, am spus: „Luați numărul trecut al «Vieței» (*adică acel cu pomenita transcripție falsă*), faceți îndreptările arătate de noi și cetiți (*de la dreapta la stânga, cum cetesc evreii, și nu de la stânga la dreapta, cum indică așa de naiv d-l Vlahuță*) și cel dintâi jidan întâlnit pe stradă vă va spune ce înseamnă cuvântul acesta. Încă mai bine: dați-i direct să cetească suplimentul «Vieței» și veți afla înțelesul ambelor cuvinte evreiești obscene din el.” („Ev. lit.”, no. 26)

Cum a răspuns „Jos vița de vie” la această demascare? Se înțelege, prin o nouă *escrocherie* (ca să întrebuițăm vocabularul *distinșilor* directori ai acestei prea *distinse* reviste).

Nu știu cine din doi, pacientul grafomanului sau grafomanul pacientului, citează în numărul trecut al „Jos vița de vie” numai începutul frazei reproduce mai sus (pană la cuvinte[le] «și cetiți» inclusiv), /[^] să pomenească măcar de a doua parte a fi'azei, subliniată aici de noi. Și astfel cată să convingă pe cetitorii

¹ Și în tot alfabetul ebraic nu e o *singură* literă care să aibă o *asămănare cât de îndepărtată* cu semnul citat.

săi că noi facem îndreptări în cuvântul însuși jidovesc, și nu în transcripția-i minciunoasă și că numai astfel „am izbutit să compunem” cuvântul obscen!...

D-1 Vlahuță, pesemne, crede că cetitorii d-sale nu mai cetesc alte ziare. Articolul nostru a fost reprodus de „Adevărul literar”, ziarul cel mai cetit din țară, și publicul cetitor deci știe că noi am lăsat sublîma creațiune în jargonul evreiesc a d-lui Vlăduță (creațiune, desigur, *fără tendinți... de rușine...*) neatînsă ca fecioara și am corectat numai a d-sale (iarăși, *fără tendinți... de cinste...*) din no. 28 „Jos vița de vie”.

Pe cine vrei să amăgești, o, Vlăduțu mamei?!... Crezi astfel să scapi de răspundere pentru faptul că ți-ai pus nevasta să vîndă foi cu numele organelor sexuale bărbătești?...

E în zădar și „în ce hal de nerușinare” ai ajuns!... Ptiu!... *f*

CE CĂDERE!

Am spus deja cetitorilor noștri că de-acum înainte putem considera revista d-lui Vlahuță numai ca o manifestare de decădere morală și degenerare. Numărul trecut al „Vieței”, îndreptat mai în întregime împotriva „Evenimentului literar”, e o nouă dovadă că am avut dreptate.

Ne simțim datori de a face cunoscut cetitorilor năzdrăvăniile și acestui no. al revistei pornografice.

După cum sigur vă aduceți aminte, în scrisorile către Gherea, d. Vlahuță s-a plîns de atitudinea noastră față cu d-sa. Noi am declarat, *ca răspuns la aceasta*, că suntem gata de a supune unui juriu literar de onoare chestia cine dintre „Vieța” și Evenimentul literar” are dreptul de a imputa adversarului său necorectitudine în polemică; tot acest juriu avea de rezolvit și chestia obsenităților ebraice din „Vieța”.

După cum am și prevăzut, d. Vlahuță întăi a tăcut chitic, iar apoi urmă prin o nuvelă, foarte tendenționistă (*Marin Făgureanu*), declară că d-lor cu d-rul Ureche stau prea sus, iar noi, ceștia din jurul „Evenimentului literar”, preajos, ca dînșii să poată primi judecata cu noi...

E foarte curios acest lucru. Când noi am propus judecata, departe de noi ideea de a compara nivelul „Evenimentului literar” cu al „Vieței”. Când, de pildă, cineva se judecă cu un pungaș care l-a prădat, el desigur nu gîndește că acest din urmă *stă sus*. Călăuziți tocmai de aceste considerații, noi credem că *judecata* chiar cu o „Vieța” nu poate mânji pe nimene... E lucru vădit că, *daca stimabilii* directori ai *distinsei* reviste ar fi avut un pic de bunăcredință, motivul pretins nu i-ar fi putut împedica de a primi propunerea noastră. Dacă i-a jignit expresia „juriul de onoare”, apoi facem o declarație categorică că nici prin gînd nu ne-a trecut să facem vreo aluzie la *onoarea* domniilor lor... Am arătat, ni se pare, destul *cât de sus* stă ea.. Și copiii de școală știu că expresia pomenită nu

înseamnă altceva decât că juriul va fi alcătuit nu din judecători oficiali, ci din persoane *onorabile* alese din ambele părți... Dar, de, cum vreți ca d. Vlahuță să primească juriul de onoare, când d-lui știe mai bine decât oricine că rezultatul juriului nu poate fi pentru d-sa decât dezastros... Cui i-ar plăcea să audă sentința: pornograf, calomniator, mincinos, falsificator...

Și noi suntem satisfăcuți. Acum nu mai e nevoie de un juriu de onoare, deoarece orișicine poate înțelege că teama de judecată a adversarilor noștri îi condamnă tot așa ca și verdictul afirmativ al juriului.

D. Vlahuță încearcă să scape prin o grandomanie *prefăcută*, tot în aceeași nuvelă nepieritoare și cu tendinți... rușinoase, D-sa insinuează că noi ne-am fi plîns că directorii „Vieței” nu vor să stea la vorbă cu noi. Cetitorii noștri știu că și asta e o minciună. Noi am spus că d. Vlahuță *nu poate* discuta cu noi și, când a încercat, a fost foarte degrabă silit, după ce a declarat scurt și cuprinzător că „arta tendenționistă nu e artă”, să declare tot atât de scurt și cuprinzător „niciodată n-am fost partizan al artei pentru artă”. După asemenea capitulare rușinoasă, desigur, nu-i rămânea nemic alta d-lui Vlahuță decât să ureze „poftă bună d-lor Șarcăleni” și să ne vestească că are *altceva mai bun* de făcut decât polemică cu noi. - Acest *ceva mai bun* nu e decât vânzarea *enfamilie* a foilor obscene în grădina Cișmigiu.

În așa împrejurări, dacă grandomania *sinceră* ar fi o manifestare bolnăvicioasă, grandomania *prefăcută* e pur și simplu un caraghiozlaş.

* * *

Cea mai „teribilă” și se poate zice unica armă a d-lui Vlahuță împotriva „Evenimentului literar” e învinuirea că ziarul nostru ar fi o gazetă jidovească. Această învinuire îl și dezleagă, crede el, de toate prescripțiile bunei cuviinți și bunei credinți în polemica cu noi; ea îi și dă și „dreptul” de a ne trata de sus.

Credem că e momentul să lămurim pentru cetitorii noștri această chestie. În aceste cinci luni de când ni s-a cedat cu totul proprietatea *Evenimentului literar*” și ziarul nostru astfel a intrat sub direcția d-nei Sofia Nădejde, cetitorii noștri desigur au băgat de seamă că (lăsând deocamdată la o parte nuvelele și poeziile) cel puțin *nouă zecimi* din articolele „Evenimentului literar” au fost scrise de *Ioan Nădejde*, subsemnatul (*N. Quinez*), *V. Rion* și *C. Vraja* (împreună cu acest din urmă eu am întrebuințat și iscăliturile *Verax* și *Ș-I*). Astfel, orișicine se poate convinge că polemicele în contra cavalerilor „Vieței” le-am dus aproape exclusiv noi.

Dintre ceilalți colaboratori ai „Evenimentului literar”, pe lângă aproape douăzeci de scriitori români, dintre cari o mare parte foști colaboratori ai „Contemporanului” (voi cita pe d-nii Beldiceanu, Gherea, Morțun, Sofia Nădejde, Gârbea, Traian Demetrescu, I. Păun, Gr.N. Lazu, C. Miile, O. Carp, Brândușa, N. Tofan, I.N. Roman, E. Taină etc. etc), au mai scris și patru studenți universitari evrei: d-nii *A. Steurman*, *E. Honigman*, *L. Ghelerter* și *Gliksman* (acești

trei din urmă iscăleau pseudonimele E. Fağure, M. Văleanu și Radu Lascăr)

Astfel, originea noastră „Evenimentului Literar” este în partea pur literară n-a scris nimeni dintr-înșii, afară

de d. *Steerman*). sprijinul pe care ni l-au dat și nu ne e rușine de faptul că

Le mulțămim să te apuc circumciziunea, însă faptul că pentru părinții lor au găsit să dovedești cuiva că e prost sau canalie) toți îi păcatele noastre (dacă îi neoprindu-se înaintea oricărei infamii și porcării atacă mereu *persona* rușinarea să-și cânte mărinimia. Faptul acesta ne

și chiar aoei cari au mers pân-ntr-acolo, încât unul din păcătoșii revoltează adânc. tr-o informație privitoare la o escrocherie de la vama coasociați ai „Vieței”, studenți și, pe cuvântul că scriu la „Evenimentul Iași, îi implică și pe aceș

literar”, exclamă. (numele escrocului) sunt susțitorii «Evenimentului

„Acești Goldsteini rezintă vederile lor!”
literar» și «Evenimentul este în fală»...

Nu mai * * *, pentru ce d. Vlahuță cu ai săi, știind foarte bine cine

Se naște între j e, subsemnatul, adică cei cari au scris cea mai mare sunt Vraja, Rion, Ion „», și fiind și pe alți colaboratori principali ai noștri, parte din „Oștilor în chestia evreiască (n-au decât să ieie programul știind și vederile • pentru ce cu atâta îndărătnicie, drept orice argument partidului socialist), o «Evenimentul literar» gazetă jidovească, împotriva noastră, ”? Răspunsul e foarte simplu. D-lor s-au convins organ al intereselor jidovești. D-lor s-au convins prin experiența că e jidovească dreaptă, iar în fața burtăverzimei prin experiența ca e g trecere decât „chestia jidovească” ghibaci noastre, nemic n-are succesul poetului Vlahuță decât motivele atât de exploatăte. Și care erisa

/gncztecayzrfflww/,/?^ plastografiei, a monstrozităților de la Cișmigiu. Acei cari se prească înainte a unei minciuni atât de ușoare și atât de bine

răsplătite? #iai atunci când „Evenimentul literar” aparținea d-lui Lewin,

E curios ca o colaboratorii noștri actuali nici nu scriam la „Even. iar subsemnam și, pouă numere au apărut până acum din «Evenimentul literar», „Vieța deosebită plăcere, ne pare bine că se pornește și din a literar» și le-am cei i re spornică și generoasă în literatură. Ea vine la doua capitale a țării j. —cărora & wruusa m literatură. Ea vine la timp și e condusă de tineri de valoare, cărora nu le lipsește nici talentul, nici dragostea de a munci, pe cât am văzut. Cele mai sincere felicitări și o entuziastă strângere de mână confuzilor iesan!... Și tomai acum Zărlă jdin întâmplare în redacția „Even. literar” elementul evreiesc e atât de puțin reprezentat ca aproape nici într-un alt ziar, gingașul nostru poet al „Vieței” îl numește „Perciunul literar”...

Ce înșamnă să fii bătut într-o polemică!

* *

Sfârșim prin o nouă dovadă a halului trist în care a căzut d. Vlahuță.

La o întâmpinare „blândă și cuviincioasă” a unui biet lucrător croitor, care a fost destul de naiv să mai creadă în bunacredința d-lui Vlahuță, acesta răspunde prin o nouă infamie la adresa socialiștilor, ocărând și denunțând ca șarlatani pe toți șefii lor.

Cu această ocazie, simțindu-și în sfârșit poziția comică a unui cavalier cu fața întristată în luptă cu socialismul, declară solemn că nu e împotriva socialismului în genere și a socialiștilor franceji și germani (*mersi* pentru această mărinimie); D-lor, vezi bine, vor să demascheze numai pe niște șarlatani ce înșeală pe muncitorii!... Cântec vechi și... internațional, Domnii miei. Burtăverzimea din toate țările îl cântă mereu socialiștilor ei conaționali comparându-i cu cei din străinătate.

Intre „șarlatani”, d. Vlahuță îl clasează și pe acela despre care, acum câteva luni, a vorbit ca de cea mai măreață figură în literatura noastră...

Și când te gândești că tocmai articolul despre A. Vlahuță l-a sfârșit d. Gherea cu următoarele cuvinte: „Un poet mare trebuie să trezească gândurile adormite ale concetățenilor săi; el trebuie să învieze simțământul iubirei, simpatiei și armoniei universale, care la foarte mulți zace paralytic pe patul de durere; el trebuie să însufle cele mai adânci gândiri și cele mai înalte simțiminte, el trebuie, într-un cuvânt, să aspire a ajunge profetul și conducătorul sufletesc al poporului său. Dar pentru a merita această imensă onoare, trebuie să trăiască viața pastorului lui Bjornson, pentru ca și el, la un timp dat, să zică: *sunt gata*. El trebuie, după recomandăția genialului Goethe, să se pătrundă de toată știința și de toată morala veacului...”

Ce cădere!...

OMUL ȘI NATURA

(Reflexiuni de vacanță)...

„...Viața-i fum!

Zic fum? O, nu-i^adevărat.
Război e, de vitpji purtat!
Viața-i datorie grea
Și lașii se-ngrozesc de ea -
Să aibă tot cei lași ar vrea
Pe neluptat..."

George Coșbuc

Nu țin minte unde am citit următorul sfat glumeț: dacă te necăjește din cale afară soacra, ieși și uite-te noaptea sus, spre stele; nenumărate lucesc ele în nemărgenire și fiecare nu e decât un centru în jurul căruia se învârtesc unul sau mai multe pământuri, iar pe oricare din aceste pământuri, miriade și miriade de soacre cicălesc neîncetat pe ginerii lor... Și dacă nu ți se va potoli ciuda îndată, poți să te spânzuri...

Cu toată banalitatea acestei glume, în ea se răsfrânge o anumită fază a gândirii omenești.

Dacă te gândești că pământul e o planetă din cele mai mici, mai mică cu mai mult de o mie de ori, de pildă, decât Jupiter; iar toate planetele împreună nu- decât o nemică toată față cu soarele; ele *toate împreună*, după masa lor, fac numai 1/746 parte din masa totală a întregului sistem solar¹; când te gândești că întreg acest sistem, pentru vreun observator din Sirius, nu e decât o simplă stea, ca și celelalte, când te gândești că viața nu numai a unui om, ci a întregului pământ nu e decât o clipă în vârtejul lumilor nenumărate, apoi pierzi gustul de a mai poza în „rege al naturii”, cum îți zic „cărțile de cetire”... Și învățăturile înțelepților îl detronează pe bietul „om-rege al naturei” și-l prefac în umilitul „om-vierme”, care în quietismu-i nepăsător, în desprețu-i adânc pentru toate cele lumești, n-are altă scăpare decât doar în credința în vieța de apoi, căci altfel ce pot însemna ura și dragostea, bucuria și patima, visurile și idealurile omenești față cu nemărginirea neîndurătoare și rece...

Însă cugetul neobosit al omenirii nu s-a oprit aici. Din chinurile și luptele ei s-a născut o nouă concepție a lumii. Pe *Omul-vierme* îl înlocuiește *Omul-luptător*...

Noi și acum știm locul pe care îl ocupăm în nemărginire, știm că viața noastră, cu toate triumfurile și înfrângerile ei, nu e decât o clipă între două prăpăstii de *nefire*, însă noi o dorim această clipă, mai fericită, mai *omenească* și credem că avem destule puteri ca să stoarcem de la imensitatea oarbă ceea ce dorim!...

Noi nu suntem *în afară* de natură, noi suntem noi înșine *natura*, adică o *parte* din ea, suntem un *produs* tot atât de natural al forțelor firești, ca și stâncile munților, ca și apele mărilor, ca și stelele cerului...

Dar este ceva în noi ce ne creează o pozițiune excepțională în natură. În afară de oameni, natura n-are nici simțire, nici voință, nici conștiință, nici inteligență. „Credința - cum zice un mare om de știință - că Universul posedă simțirea, voința, inteligența, «sufletul» izvorăște din faptul că jocul natural al forțelor firești constituie singurul element din care s-au produs aceste calități sufletești. Însă trebuie să fie cu desăvârșire părăsit gândul că, chiar în starea materiei difuze și neorganizate, aceste forțe firești pot alcătui inteligența. Ar fi același lucru cu afirmarea că *iarba* e în adevăr *carnea*, deoarece e cunoscut că iarba, prin un *proces anumit* în intestinalele animalelor se prefac în carne. Dar acest proces e o condițiune esențială, fără de el nu poate fi nemica. «Sufletul» se găsește numai la sfârșitul evoluției firești, nu și la început; el este un atribut distinctiv al *creaturei*, și nu al *creatorului*, el se află în *om*, și nu în *natură*...”

Forțele naturale în afară de om lucrează orbește, ele n-au conștiință de sine, ele nu-și propun nici un scop pentru lucrarea lor, ele n-au nici un înțeles...” Și într-aceasta se deosebește nemăsurat de mult *omul* și în el lucrează tot *forțele firești*, ca orișicare alte, însă aceste forțe sunt *conștiente*, omul are facultatea de a-și propune un *scop* determinat și de a-l urmări folosindu-se de toate puterile de care e în stare să dispuiască. Viața omenească se poate privi ca un șir de *scopuri*, rând pe rând propuse și atinse. Și măsura propășirii omenești stă în gradul în care omul a izbutit să supuiască scopurilor sale puterile oarbe ale naturei. „*Omul* prea mult timp a fost un rob al *Naturei*. Întregul și adevăratul progres, săvârșit de el, se determină de măsura în care el a știut să se facă *stăpân* asupra ei și această stăpânire la rândul ei e strict proporțională cunoștințelor esacte asupra puterilor firești...” (Ward, *Dynamic Sociology*, v. II, p. 13).

Scuturând jugul firei moarte, nețărnută, mândru poate să stea față cu dânsa Omul-luptător și să-i zică: „în afară de mine, Natura, care nu știu pentru ce m-a produs, n-are nici scopuri, nici înțelesuri. Din punctul de vedere al Nemărginirii (dacă nemărginirea *poate avea un «punct de vedere»*), eu și un purice, strigătul meu de durere și adierea vântului au aceeași valoare, însă *Eu* am scopurile *mele*, *Eu* mi-am pus un înțeles în viața *Mea* și ca să ajung scopurile *mele*, ca să realizez idealurile *mele* - ce fac *înțelesul* vieții *mele* - voi lupta cu toate puterile oarbe ale cerului și pământului, le voi zdrobi, le voi supune!...

știu că s-au vărsat și se vor vărsa încă mări de sânge - sfânt pentru mine - știu că s-au distrus și se vor distruge încă mii și mii de vieți, dar nu mă voi da îndărăt de la lupta-mi grea și nepregetată și ziua mea va veni - ziua aceea când voi fi în drept - nu din neștiință și mărginire la minte - să spun: „*unt Rege al Naturei!*...”

Multe a făcut în această direcție omul; el descoperă microbi și-i omoară; el străbate munți și aruncă poduri peste ape; el usucă bălți și aduce apă și viață în pustiuri năsiptoase; el încătușează pământul cu sârmă și cu șine de fier, stăpânește timpul și spațiul!... dar, căci este și aici un *dar* enorm...

Cu toate că puterea omului asupra Naturei crește văzând cu ochii, astfel că a îndreptățit chiar pe cunoscutul metafizic pesimist german *E. Hartmann (Philosophie des Unbewussten)* să conceapă un monstruos plan de distrugere totală de către om a Universului întreg (!), cu toate aceste societatea însăși omenească, cu toate manifestările și formele vieții sociale, a rămas mai cu desăvârșire în afară de conducerea conștientă de către om în mersu-i evolutiv. *Procesul istoric* al omenirii rămâne în stăpânirea acelorăși *puteri oarbe* ale Naturei, pe care aiurea omul se silește să le supuie scopurilor sale!

De aceea ne-a fost dat să vedem că colosala dezvoltare a puterilor mecanice în slujba omenirii, în loc să servească realizării visurilor de fericire și dreptate, a robii încă mai tare pe bietul om făcându-l să cadă sub povara acelorăși forțe pe care le-a dezlănțuit el însuși. „Cârma statului” a fost până acum o expresiune banală și falsă, deoarece „cârmaci”, în cazul cel mai bun, fac numai meseria unor escrimori mai mult sau mai puțin iscusiți și se pierd în jonglerii meschine, mai mult sau mai puțin parlamentare sau diplomatice. Viața, la fiecare pas, le pregătește surprize, trece peste dâșii, lăsându-i în urmă cu gura căscată, dâșii nu pot înțelege nemica din ce se desfășoară înaintea ochilor lor, nu pot învăța nemica...

Însă omul-luptător, odată răscolat împotriva inconștientului nemărginit, nu se oprește. Uriașele mișcări sociale de astăzi ne prevestesc momentul apropiat, când omul va ajunge în sfârșit stăpân netăgăduit pe soarta și pe istoria sa, supunând idealurilor sale de fericire și dreptate puterile inconștiente ale evoluției sociale. Atunci se va sfârși *istoria naturală* a propășirii omenești și se va începe adevărata *istorie omenească*.

Unde ne va duce ea? Cine poate să o spuie. Când te gândești că, mai ieri, se poate zice, nu exista măcar *ideea* progresului; când te gândești că, într-un singur veac din urmă, când *ideea* aceasta luminează numai visurile frunțașilor omenirii, fără ca aceasta să poată *în mod conștient și hotărâtor* determina soarta sa, într-un singur acest veac, zic, omenirea înaintează cu o repeziciune vertiginosă, când te gândești, în sfârșit, că numai acum *două mii de ani*, Europa era locuită de niște sălbatici dezgustători, iar în viitor omenirea, stăpână de sine, după ce va învinge forțele oarbe ale istoriei, mai are încă de trăit *milioane de ani*, determinându-și conștient, după voia ei, însăși calea-i istorică și socială, când îți

ale utopiștilor” au mai multa realitate și mai mult temei, decât „combinațiile cele mai *treze*” ale oamenilor „serioși” și „practici” de astăzi.....

Da ' ' 7 i b a m i n t ^
cea J mar ată din toate epocile prin care a trecut lumea pana acum suntem a
SadT[pmgul?] adevăratei *Ere a Omenireil* Însă până vom intrat acolo trebuie sa
i ^ ^ i J n n a t a t e si grele lupte, dar numai cei lași se tem de lupta,

„Să aibă tot cei lași ar vrea

^Tmfluptător are dreptul în zilele noastre la numele adevăratului
Om, el personifică și reprezintă întreaga această epoca eroica.

BASMUL COCOȘULUI ROȘ

„Arta tendenționistă”... „arta socialistă”... „arta social-democratică”!... parcă-i văd rânjindu-se și bătând în pumni pe toți „mâncătorii de socialiști”, pe toți Palissoții și Palissotașii noștri naționali, pe toți cerberii și... cățelușii templului artei *nepătate*... de sângele și lacrimile omenești. (O! lacrimile acestea sunt atât de tendențios amare!...)

Văzând modul cum au fost înțelese și interpretate teoriile noastre estetice, ar trebui să desperăm de viitoriul „neamului românesc”, de capacitatea lui intelectuală, dacă n-am ști perfect că ăst neam nu poate fi deloc răspunzător pentru faptele adversarilor noștri și dacă n-am ști tot atât de bine că, în nepriceperea atât de îndărătnică de către acești din urmă a spuselor noastre, oricât de mare ar fi partea prostiei, partea relei credinți e încă și mai mare.

Această rea-credință vădită ar putea să ne scutească de orice discuție ulterioară, dar, din nenorocire, țipetele prefăcute de alarmă ale mântuitorilor „artei asasinate de socialiști” au reușit să provoace întrucâtva oareșicare confuzie în capetele ceva mai „inocente”, zvârcolirile lor desperate au ridicat atâta praf pe arena bieteii literaturi românești, încât chiar unii dintre socialiști nu mai pot vedea lucrurile destul de clar. Îndestul să amintim cum zilele acestea unul dintre cei mai înflăcărați apărători de odinioară ai teoriei „artei tendenționiste” a scris următoarele cuvinte: „să cercetăm *cine a înrâurit mai mult asupra producțiilor: arta pentru artă ori arta cu tendinți*”... și constată că nici una, nici alta n-a putut crea ceva de valoare... Iar noi trebuie să constatăm cu durere că ăst înfocat partizan al școalei estetice a lui Gherea, punând astfel de întrebare, dovedește că *n-a înțeles nemic din învățăturile acestuia*.

Lucru trist și o explicație se impune, nu pentru dușmanii noștri, ci pentru prietenii... (Și trebuie să constatăm încă o dată înțelepciunea poporului, care a formulat atât de bine adevărul: „Apără-mă, Doamne, de prietenii, că de dușmanii mă apăr eu”...)

Ați auzit, de bună samă, mulți poate chiar ați văzut tablourile pictorului rus *Vereșciaghin*, scene din războiul trecut. Vereșciaghin a făcut cu ele ocolul lumii și pretutindeni producea impresia cea mai adâncă. Dar și pretutindeni i s-a aruncat învinuirea că e *tendenționist*, deși nimeni nu i-a putut tăgădui cea mai

adâncă veracitate... în Rusia, multe din tablourile lui nici n-au putut fi expuse: acolo strajă pentru apărarea „artei pure” stau jandarmii și procurorii...

Cunoașteți, de asemenea, „tablourile războinice” obicinuite, adesea foarte frumoase. Un general călare, voinic și vesel, într-o poză de efect, arată soldaților săi cu sabia pe dușman, soldații asemenea veseli, voinici aleargă cu „urale entuziaste”, dușmanii nu se văd bine, ei cu fumul tunurilor sunt însărcinați să facă fond frumos pentru acest tablou vesel și, se înțelege, patriotic. Dacă se vede nițel sânge, apoi asta servește pentru a ne da un contrast frumos: roșiul sângelui, caii și verdeața ierbei...

Toți știu că în asemenea tablouri, oricât de frumoase, nu e nici un pic de adevăr, dar ele, vezi, sunt fără tendinți...

Și pilda asta e tipică pentru „puriștii” esteticieni: dă artistul o bucată ruptă din realitate, face să iasă la vază toate mizeriile, toate crimele și mârșăviile vieței - e tendențios; din contră, dacă îți servește o bomboană frumoasă, făcută din sânge și lacrimi (e atât de ușor! să adaugi numai mai mult zahăr artistic), atunci o! e sublim și „fără tendinți”...

Aici e toată deosebirea între noi și puriști; noi susținem că *și unul, și altul sunt tendențioși*. La unul, tendința se manifestează în dorința de-a închide ochii asupra adevărului și a se mulțumi cu un adevăr „frumos”, iar altul nu vrea și nu poate să facă astfel.

Dar pentru ca să nu scape unui artist adevărul, nu e destul ca dânsul să deschidă ochii, mai trebuie să nu... deschidă nici gura, să nu se piardă în nămolul de fapte înmagazinate în memoria sa, să știe să deosebească neînsemnatul de însemnat, secundarul de principal, *să se poată orienta* în observațiile sale. Și pentru aceasta, el are nevoie de o concepție adevărată asupra lumii și vieței. Altfel, nu pricepe nici ceea ce vede și greșește.

Însă veracitatea sau dorința de-a ascunde adevărul, precum și concepțiile lui (drepte sau false) sunt neapărat hotărâte de toată viața lui și a trupului lui, de toată chiar istoria omenească, până la momentul creațiunii artistice. În această privință, artistul, ca și orice om, nu se poate sustrage înrâurilor creșterii și culturii pe care le-a căpătat: înrâurile eredității, mediului etc.

Și teoria artei tendenționiste nu e altă ceva decât formularea legăturii celei mai strânse ce există, pe de o parte, între firea artistului și opera lui, iar pe de alta, între această fire și *înrauririle din afară*, în înțelesul cel mai larg cuvântului. Reflectarea firei artistului, determinată de toate împrejurările individuale și sociale ale vieței lor [lui], asupra operei formează tendința acesteia și nici o operă artistică nu poate deci fi fără tendinți, căci fiecare a izvorât dintr-un creier și dintr-o inimă anumită. A căuta o operă artistică care să fie mostră de „artă pentru artă” e tot așa de absurd ca a căuta colori independente de lumină, deși ele sunt numai felurite forme ale luminei.

* * *

Ca să poată cineva crea o operă de artă, trebuia să aibă talent. Noi, desigur, am fi fericiți dacă s-ar naște între socialiști talente cât se poate mai mari și cât se poate mai multe. De la artiști nesocialiști, se înțelege, *nu putem cere* ca operele lor să aibă tendinți socialiste; niciodată n-am cerut. Dar asta nu ne poate împiedica *să judecăm și să apreciem tendințele lor*, oricât de talentați ar fi dâșii, și *din punctul de vedere moral și social*. Asta e chiar datoria noastră; și noi nici nu vom fi atât de naivi, ca să așteptăm ca discuțiile *asupra artei* să poată face vreun artist să primească doctrina socialistă asupra vieții și istoriei și, deci, să înrăurească asupra tendințelor operelor lui. Socialiștii se formează altfel.

De câte ori va trebui să mai repetăm?

Câtă dreptate e în gluma unui cugetătoriu, că dacă ar avea cineva interes să nege proprietățile geometrice ale triunghiului, ele ar fi până astăzi încă discutate.

DIN CARNETUL UNUI VISĂTOR

FOILETON SOCIAL

I

„... Nu era nimic!... nici fire, nici nefire, nici lume, nici aer, nici cer!... Dar care era învelișul întregimei? Unde și cum era încăperea apelor, unde adâncimea fără fiind a văzduhului?... Nu era nici moarte, nici nemurire, nu erau nici luminătorul zilei, nici luminătoarele nopții. Însă *El*, singur, respira fără suflare, adâncit în văpaia cugetărei sale fierbinți. Și nimic, dar nimic nu auzea *El*, afară de pe sine însuși. Întunecul era învălit de întunec și de ape fără viață, fără mișcare și lumină... Însă *cel ce fințează* visa în mijlocul golului ce-l purta și această lume a fost în sfârșit creată prin puterea cugetărei sale înfocate!”

Știu foarte bine că aste cuvinte ale cosmogoniei¹ brahmanice, alături de teoriile mărețe ale științei moderne, nu pot să nu pară, cu toată solemnitatea lor poetică, ceva din cale afară de naiv, ca întâiele schinteieri ale gândirei teoretice, ca primii pași șovăitori ai cugetărei ce se deșteaptă. Totuși nu pot ceti aceste cuvinte fără o emoțiune adâncă. Ele deșteaptă în mintea mea niște icoane cu totul străine tuturor cosmogoniilor din lume.

Mi se zugrăvește un moment istoric deosebit în viața popoarelor, moment care, din nenorocire, se întâlnește mult mai des decât ar dori inema noastră, un moment când ți se pare că orice propășire și dezvoltare sănătoasă s-a oprit și că viața se stinge; când ți se pare că o fatalitate îngrozitoare, un blăstem, ca un nor negru, apasă deasupra poporului și-i înăbușă orice manifestare sufletească; geniul dătător de viață parcă a părăsit pământul și parcă putrezirea s-a început... duhoare... „plânset și scrâșnirea dinților”... scepticism, pesimism, ipocondrie!... și de nicăieri o adiere măcar de vânt răcoritor... „Părăsirea și uitarea au pus pretutindenea pecetea lor. Templul stă aproape dărâmat, cu bolta despăcată, dând adăpost liliecilor și păsărilor de noapte. Clopotul, care odată chiema pe cei vii și plângea pe cei morți, zace sfărâmat la temelia templului... totul a căzut și rămâne împrăștiat, acoperit de mușchi și mucegai!”

Totul a murit, se pare...

¹ *Rig-Veda*, imnul 15. Citat după A. Fouillee, *Extraits des grandsphilosophes*.

² *Cosmogonie* înseamnă: povestire despre cum s-a făcut lumea. N.R.

Dar, nu! Acolo, undeva, în adâncimile nepătrunse ale poporului, ceva se zbate, ceva „respiră fără suflare”, acolo se nasc, acolo fierb și clocotesc niște izvoare calde subpământene... izvoarele de viață!...

Și voi, care sunteți gata să cădeți sub povara credințelor zdrobite de vâlmășagul distrugător al vieții, nu vă deserați! Oh! știu foarte bine, sunteți înconjurată de „niște răi și niște fameni”, cari „numai banul îl visează și câștigul fără muncă”, știu că astăzi cuvântul „ideal” a ajuns o vorbă de ocară, un prilej pentru vorbe de duh. Dar întoarceți spetele către cei de sus, cari se cred sarea lumii, și - ca și feții frumoși din basme - plecați-vă urechea spre pământ și ascultați... Auziți zgomotul înăbușit al unei vieți noi, ce se naște? E viața de iubire adevărată între oameni, pe care-n zadar a propovăduit-o cel răstignit, e viața de dreptate... Și numai un val de iubire curată și de dreptate va putea spăla sângele nevinovat și duce noroiul năclăit de veacuri pe acest pământ... De jos^numai de jos să așteptați renașterea...

Mă gândesc la istoria contemporană a Franței. Nu știu nimic care să vorbească mai mult minții și inimei noastre, nimic mai măreț, mai groaznic și, în același timp, mai mișcător decât această istorie a silințelor geniului de renaștere al unui popor mare.

Mult a costat-o pe Franța domnia lui *Napoleon cel Mic*. Un curent puternic de aer înăcrit și infect, o atmosferă de cazarmă și de casă de toleranță pătrundea de sus până la izvoarele vieții poporului și le otrăvea. S-a început împărțirea lupilor de la burse și a cocotelor, a cocotelor cu *coc* și cu trene lungi, a cocotelor în frac și uniforme aurite; pretutindene, zgomot de *cancan* Curgeau râuri de glod de aur și de aur de glod... Esquiros (în *Emile du XIX-eme siecle*) dă sfat părinților, doritori de a-și crește bine copiii, să-i ducă afară de Franța, aceeași Franție căreia Heine a voit să-i închine întâiul pahar la prânzul frățesc al popoarelor unite, - țara care cea dintâi a proclamat emanciparea omenirii și înfrățirea popoarelor, ni s-a arătat ca o arenă pentru goana sălbatecă după plăcerile brutale, pentru o destrăbălare fără seamăn, un joc neînfrânat al patimelor animale. În viața politică și socială, în literatură, știință și artă, fiii unui trecut glorios au fost siliți, pas cu pas, să cedeze locul odraslelor păcătoase ale timpului nou; în filozofie, asemenea: muzezeala și mortăciunea scolastică sau un fel de pozitivism anemic, rău mistuit... Franția pierdea locul ei din fruntea popoarelor civilizate...

Pedeapsa a fost crudă... Și în bubuitul tunurilor prusiace, în zarea Parisului aprins, în grozăveniile unui război între frați, poporul francez a făcut încercare să se scuture de visul omorător, de rușinea cancanului aurit, de domnia cocotelor și a lupilor de la bursă... Zeci de mii, floarea nației franceze, îngropate la Pere Lachaise și în Caledonia - au căzut jertfe ale acestei încercări... Ordinea a fost mântuită!...

Totul se părea pierdut... După ruina și rușinea unui război nenorocit, după neobrăzarea și sălbăcia orgiilor versaliece, poporul muncitor și-a plecat, se

părea că pentru vecie, capul trist, iar mânele-i trudite urmau să lucreze fără protestare pentru mărirea „religiei, familiei și a proprietății” - armonia între cazarmă, casa de toleranță și bursă era mai radioasă și mai obraznică decât înainte... Partizanii ordinii și trubadurii „patriotismului” puteau în liniște, fără nici o piedică, să meargă tot înainte, mereu înainte... până la panamism.

Dar s-au înșelat amar!... Aruncați-vă astăzi privirea asupra Franței!...

De jos s-au ridicat valurile proletariatului conștient și, amenințătoare, stau gata să înghită toată șandramaua „ordinii” de sânge, desfrâu și exploatare... Franția muncitoare e menită să-și ia din nou misiunea de călăuză a popoarelor, rol pe care Franția îl pierduse...

E plină de învățăminte istoria asta și plină de mângâiere. Când te uiți în jurul tău și vezi „faptele mici” și „faptele mari” care alcătuiesc viața noastră de toate zilele, simți o trebuință dureroasă de-a găsi un punct de reazem, măcar o umbră de încredere într-un viitor mai omenesc... Și e greu de găsit... înșir în gândul meu toate „chestiile zilei” din timpul din urmă, tot ce-a emoționat, a interesat „publicul nostru”, tot ce-a stârnit râsul sau patimele acelei pături subțiri care reprezintă la noi „toată țara”... Ce bălci de conștiință!... Trec răpede... peste un general contrabandist... alt general și ministru acuzat de escrocherie, încă un ministru plenipotențiar în străinătate, învinuit de trădare de patrie (chiar dacă aste două acuzații din urmă nu sunt adevărate, faptul nu mai puțin merită să fie pomenit, deoarece e caracteristic pentru țara noastră că atari învinuiri *au putut fi aduse și crezute*... nimeni n-a găsit în ele nimic extraordinar și peste puțină), un șef de partid în rol de denunțator ordinar, un fost ministru dovedit cu acte că a escroc un bilet de drum de fier etc. etc. ... Și toate acestea se țin pe fondul unui politicianism murdar și fără scrupule. Să nu te asfixiezi?!

E un obicei să punem speranțe pentru un viitor mai bun pe tinerime. Dar cât de șubredă e la noi această speranță!...

Tinerimea noastră! În aprilie această tinerime huiduiește poliția și cere destituirea prefectului, iar în mai, sub patronarea aceluiași prefect și cu sprijinul poliției, pustiește redacția unui ziar independent și... tipografia unde se tipărea acel ziar... tipografie din care dispar cărți în valoare de câteva mii de lei!)

... Ea poate, după ce a publicat „apeluri către națiune”, împotriva unui ziar antidinastic, să arunce peste câțiva vreme regelui epitetul de Carol vânzătorul!!... Astfel a compromis tinerimea română și singura chestie de care se interesa, chestia națională! Și cum să ai încredere în vloga morală a tinerimei noastre, când face atâta larmă pentru un scandal petrecut noaptea, amenințând chiar cu revoluția, iar când țărani sunt schinjuți atât de groaznic și împușcați fără nici o vină, nu găsește nici un cuvânt împotriva celor ce căutau să pescuiască în ape turbure, înșelând pe bieții muncitori, nici împotriva celor ce restabileau ordinea prin siluiri, schinjuiri și omoruri?... Și rar ar fi avut „patriotica”

noastră tinereime mai întemeiat prilej de a chema pe cetățeni la luptă împotriva guvernului....

Nu, nu, „tinerimea română” nu ne dă *pană acuma* nici un punct de reazăm în *credințele* noastre.

Dar fără speranță omul nu poate trăi!... De aceea visez timpurile acelea când și la noi vor însemna ceva cei mulți și obișnuiți; când nu vor mai fi un obiect de experimentat elasticitatea bugetului; visez timpurile acelea când unicii producători, binefăcătorii adevărați ai țării acesteia nu vor mai fi o putere economică inconștientă, ci o putere reală și activă, o putere politică și socială, când ei vor da tonul vieții noastre culturale, diapazonul activității noastre... Visez! ... Dar la toate acestea se poate încă numai *visa* în România... Dar visul acesta ne poate da criteriul cu care să ne orientăm în labirintul „faptelor diverse”, care umplu actualitatea noastră; el e pentru mine mai real decât „realitatea trează”, cu toată fantasmagoria grețoasă a luptelor pentru fărâmurile ce cad de la sfântul buget, cu toți „puternicii zilei” de azi, pe care nu-i poți deosebi de „puternicii zilei de mâni”.

Orice fapt din viața noastră publică, oricât de mic sau oricât de însemnat (și toate faptele sunt mici sau mari, după cum le privești) se poate judeca din punctul de vedere al regenerării vieții noastre politice și sociale... Și această regenerare se poate aștepta numai de la *venirea la putere a maselor*, de la biruința celor mici, - muncitorimea singură, la noi ca pretutindeni, a rămas încă neatinsă de suflul otrăvitor al panamismului universal.

Ea stă departe de bucuriile, chinurile, luptele, intrigile și scandalurile „păturilor stăpânitoare și culte”; influența nu se simte, glasul ei nu se aude în corul vieții noastre culturale, dar ea e temelia pe care noi clădim toate castelurile noastre de cărți; ea este acel rezervoriu de putere care dă puțința vieții corpului nostru social întreg, - ea „respiră fără suflare”, ca și „*cel ce ființează*” din imnul *Rig-Vedei* și numai „văpaia cugetărei ei fierbinți” poate să regenereze lumea noastră... poate să creeze o *lume nouă*...

Acesta e visul meu vecinie... Și, scumpi cetitori, vă voi vorbi despre tot și despre toate, lămurindu-le prin prizma acestui vis...

Și voi, oameni cumpătați și treji, voi, cari nu visați sau *nu mai* visați, puteți să vă bateți joc, să faceți cuvinte de spirit, să construiți calambururi... nu mă veți trezi:

Știu de mult că sunt pe acest pământ mulți oameni „treji”, spirituali și proștii, răi și „mărinimoși”, canalii și de acei cari nu fură batiste din buzunare, dar... nu m-am trezit... Și voi muri visând sau... văzând cu ochii îndeplinirea visului meu...

La revedere.

II Venirea maselor!

Se aud de pe acum trăsnetele groaznice ale furtunei încă îndepărtate, fulgere orbitoare din când în când străbat cerul și luminează „uriciunea apustiului” modern, hrănit de toate urile și nedreptățile, de toată robia mândrei noastre civilizații. Și templul vițelului de aur se zguduie din temelii...

Și nu e om deprins să cugete și să observe faptele în elocvența lor mută care să nu înțelegă că ne aflăm față la începutul unui nou sfârșit, că stăm în pragul celei mai mari dintre revoluțiile omenirii^o.

Și e interesant să vezi cum conștiința mai mult sau mai puțin clară a apropiatei liquidării sociale se reflectează în clasele noastre diriguitoare, la cei puternici ai zilei, cari, după cuvintele atât de plastice ale Apocalipsului, „sunt îmbrăcați în purpură și împodobiiți cu aur, cu pietre scumpe și cu mărgăritare, având pahar de aur în mâna lor, plin uriciuni și de necurătenia desfrânării lor”...

Voi vorbi altădată despre manifestările „pocăinței sociale”^o, fenomen mult mai întins între triumfătorii societății europene de astăzi decât se crede. Dar, fiindcă în foiletonul trecut am vorbit despre deșteptarea proletariatului francez, voi aminti în treacăt un singur fapt de acest soi, privitor la tinereimea universitară din Paris.

Această tinereime e organizată într-o „asociație generală a studenților”. Societățile studențești acolo, ca și la noi, „frații latini mai mici”, sunt mai mult niște unelte pentru discursuri și manifestări așa-zise „patriotice”: organizează banchete, trimet telegrame amicului francezilor (Țarului, adevă), fac uneori scandaluri... tot patriotice, se înțelege... în sfârșit, ca la noi...

Dar în 1891, în fruntea asociației pariziene s-a găsit un tânăr, Henry Berenger - băiat model, de altfel, care făcea bucuria părinților și se ținea departe de curentul „ideilor subversive” -, acest tânăr nu se mulțumi numai cu înghițirea șampaniei patriotice și a început a face propagandă între colegii săi despre „pocăință socială”. Cuvintele lui erau foarte nouoase și nelămurite, dar nu se poate tăgădui că asupra lui avuseseră înrâurire (inconștient, de bună seamă) acele frământări adânci ale muncitorimei, care neliniștesc atât de mult „crema” societății franceze.

„O idee mare, zicea Henry Berenger, a pătruns toată lumea modernă și i-a schimbat fața prin două urmări mărețe: triumful științei și ridicarea democrației (*Vavenement de la democrație*)... în ziua cea binecuvântată, pe care știința o prepară și o vestește, toate rănile sociale vor fi vindecate, toate ființele omenesti vor putea să întoarcă fața spre cer, pentru că toți vor fi liberi!... Spiritul democratic e gata să schimbe lumea, el transformă prezentul, el prepară viitorul... Mâine va fi ziua când toate piedecile unui trecut barbar vor cădea, când democrație din toată lumea va ține judecata cea mare a științei și a pă-

supreme; *atunci cosmopolitismul nu va mai fi o himeră deșeară și primejdioasă, ci datorită cea dintâi a fiecărei conștiinți mai înalte va fi de a se pune în armonie cu omenirea întregă*"¹.

Aceste cuvinte sunt foarte puțin lămurite, dar la „stăpânii situației” de azi rar se poate vedea măcar astfel de seninătate de spirit față cu viitorul și cu valorile clocotitoare ale muncitorimei. Două curente principale caracterizează burghezimea modernă: pe de o parte, *cinismul*, nerușinarea, și pe de alta, *misticismul*.

Cinicul de azi e un tip cu totul deosebit. Cea mai bună încarnare a lui e cunoscutul erou al lui Alphonse Daudet *Paul Astier*, fiorosul „strugglerforlifer”² fără frică și muștrare. În acest tip, omul dezbrăcat de toate piedicile morale sau religioase, în goliciunea lui de „bestie omenească” nu poate găsi nici un frâu pentru natura sa brutală și o înalță în principiu... Și manifestarea socială a strugglerforliferilor e *panamismul*. Un *panamist*, în înțelesul larg al cuvântului, vede foarte bine că se apropie ziua răzbunării, știe că zilele societății burgheze sunt numărate... dar „după noi potopul” și să aibă azi bani de-aruncat pentru plăceri, încolo!... Astfel se explică întrucâtva priveliștea dezgustătoare ce ne înfăoșază „partidele de ordine”, așa-zisele „partide istorice” la noi... vânătoria fără rușine și fără milă după bani și petreceri, „*la curee*”, cum zic francezii...

Dar oricât ar izvorî această „emancipare de superstiții și iluzii” și de rușine dintr-o dorință neînfrânată de viață, din punct de vedere social, ea înseamnă *moartea* pentru o societate; această lipsă de religiozitate e un simptom sigur de o pierire neînlăturată. Mai mult ceva: ea arată că și indivizii astfel „emancipați” sunt conștienți că *sună ceasul lor* și fără să se mai lupte serios, se grăbesc să apuce cât pot mai mult din plăcerile vieții... Și o societate nu moare fără luptă, fără să încerce toate mijloacele de scăpare... Iar acei cari stau în capul bucatelor societății burgheze, cei cari se uită cu groază înspre viitor, privesc cu alean îndărăt și caută mântuirea în *misticism*: omul, înecându-se, se apucă și de un pai.

E interesant că tot Paul Bourget, care în romanul *Le disciple* ne-a zugrăvit în eroul acestui roman, Greont, un specimen de *strugglerforlifer*, tot el ne dă în *Cosmopolis* un minunat tablou al acestor porniri mistice în societatea burgheză. În *Le disciple*, el atacă în prefață votul universal, numindu-l cea mai crudă „tiranie”, iar în *Cosmopolis*, încearcă să ne zugrăvească pe un socialist ca șarlatan și caraghioz. Paul Bourget, neîndoios, e un observator fin și faptul că el însuși așteaptă viitorul cu neliniștea unui privilegiat face mărturisirile lui și mai prețioase pentru noi. Bourget, ca și popa catolic necredincios din cel din urmă roman al lui Zola, caută credința religioasă lepădându-se de cerințele rațiunii, revoltându-se contra biruințelor științei... Dar preotul Pierre al lui Zola se

convinge că „istoria nu se întoarce îndărăt, că omenirea nu poate să se întoarcă la copilărie, că timpurile s-au prea schimbat, prea multe vânturi nouă au semănat secerișuri nouă, pentru ca oamenii de astăzi să mai poată din nou ca oamenii din odinioară”, el vede că nu în „minunile” de la Lourdes e scăparea omenirii, și pricepe cam unde trebuie s-o caute, dar prea e „om vechi” spre a merge acolo și rămâne între două scaune... Tot astfel va păți-o și Paul Bourget și alții cu dânsul, deoarece, cum s-a spus: „dead divinity iz the deadeest thing ever lived”³ și nu învie morții!... în zadar spirițiștii învârtesc mese și Papa Leon al XIII-lea scrie enciclice spre a întoarce „besericile rătăcite” în sânul sf. Petru... în ajunul revoluției sociale, Dumnezeuul avuților e neputincios și nu credințele vechi vor abate din calea lor nouă masele muncitoare ca să scape e⁴ edificiul social.

Dar am spus că pentru o societate lipsa de *religiozitate* e un simptom de pierire sigură. Înseamnă aceasta că în societatea viitoare, în acea *lume nouă* pe care o visează flămânzii și obijduiții va fi o *religie* nouă?

Chestia merită cercetare. (Văd cum fața cetitorilor se lungește de deznădejde, dar ce să vă fac? V-am spus de la început că în calitatea mea de visător adecă de om care trăiește în afară de realitatea ... dealului Spirei și a podului Mogoșoaiei, - mă cred în drept să vorbesc de tot ce-mi trăsnește prin cap și mă cred că și cetitorii nu vor fi în pagubă cetindu-mă...)

Dar ce este *religia*?

Guyau, cunoscutul filosof și poet, și mai mult poet decât filosof, deși a scris numai un volumaș mic de versuri și vreo șase volume mari de filozofie. Guyau, ca să îndreptățească termenul de „Nereligia viitorului”, dat ca titlu unei din scrierile sale, spune că orice religie trebuie să aibă trei elemente distinctiv și esențiale: 1) încercarea de a explica *mitic*, și nu științific, fenomenele naturale (pronia Dumnezească, minunile, folosul rugăciunii) sau a faptelor istorice (întruparea lui Hristos sau a lui Buddha, descoperirea vroinței lui Dumnezeu prin vedenii, vise etc. 2) un sistem de dogme, adică de idei simbolice, credințe imaginative, impuse ca adevăruri absolute, chiar când nu pot fi demonstrate științificește; 3) un cult și un sistem de practice religioase (ritual).

Dacă aste trei elemente ar fi într-adevăr caracteristice pentru religii, desigur, Guyau are dreptate și pentru viitor orice religie ar fi cu neputință, și putea vorbi numai despre „nereligia viitorului”.

Dar însuși Guyau observă că la începutul fiecărei religii, pentru cei cari îmbrăoșau, *ea era rațiunea însăși*, ea cuprindea toată știința lor, deci dădea explicație științifică pentru vremurile acelea, și nu mitică a fenomenelor. În urmă, tot însuși Guyau ne spune că „nereligia viitorului” va putea păstra și sentimentul *religios* ceea ce acesta are mai curat și mai nobil: *căutarea un*

¹ Conferință ținută de Berenger în sala asociației generale a studenților, rezumată pe un articol în „Revue bleue”, 10 apr. 1894, nr. 15, p. 451-452.

Citește *struggle forlifer*.

² *Lourdes*, p. 589.

³ O zeităte moartă este cel mai mort lucru din ce a trăit odinioară./ J.B. Monson, *The Service of Man. A Essay on towards Religion of the Future*, London, 1889, adit. p. 57.

ideal nu numai individual, ci și social & încă nereligioasă „e un grad mai înalt al religiei și al civilizației înseși”!...

Ce fel de „nereligie” e aceasta cu „sentiment religios” și având chiar caracterul „unui grad mai înalt de religie”?

În realitate, nu elementele arătate de Guyau sunt fondul adevărat al religiilor; dacă toate religiile pozitive cuprind aceste elemente, apoi asta se explică prin faza istorică și culturală în care s-au născut, prin starea intelectuală a popoarelor care le-au primit.

În adevăr, caracteristic și esențial pentru religie e *împăcarea și îndestularea* dorinței de a ști cu cerințele inimei omenești, e *sinteza* (împreunarea) *rațiunii pure* cu *rațiunea practică* (întrebuițând terminologia lui Kant), *sinteza științei* cu *năzuințele* omenești.

Știința¹ ne dă *fapte și legi* bazate pe fapte și atâtea. Dar dacă omul se folosește, de pildă, de toată știința timpului său ca să sape munți, să umple văi, să sece mlaștini, să încingă globul cu fire telegrafice, astea le face fiindcă *voiește*, pentru că-i *place*, pentru că *crede* folositor, frumos, bun. Oricât ar arăta știința că omenirea de-acum și de până acum e și a fost atât de nefericită, omul *vrea* să fie fericit, *crede că trebuie* să fie fericit și cu toate că nu poate *ști* dacă va izbuti vreodată, *vrea* mai bine să moară luptându-se pentru un viitor dulce de fericire decât să se supună, ca un rob, faptului crud și gol. Din punctul de vedere mai larg, sociologic, toată știința nici n-are altă menire, ea trebuie să fie o armă în această luptă uriașă și nepregetată a omenirii în calea-i spre ideal și fericire. *Religia pune o legătură strânsă, organică între toată știința timpului și toate năzuințele, toate idealurile omenești, într-o singură concepție adâncă și largă atotcuprinzătoare asupra lumii și vieții.* Aceasta e misiunea adevărată și fondul adevărat al fiecărei religii.

„Religia viitorului” nu poate avea alte caractere și va trebui deci să se contopească în „filosofia viitorului”, în înțelesul cel larg și adevărat al cuvântului, precum și orice religie la început a fost o filozofie. Filosofia și religia se despart numai când aceasta din urmă (sau, mai bine zis, și una, și alta) cade, când pentru susținerea ei se simte nevoia de monstruosul „cred, fiindcă nu se poate înțelege”, *credo quia absurdum*; când se nasc clasele sociale și religia servește mai mult ca o armă de apărare și de exploatare; când ideile încep a se adopta cu dubla comptabilitate socială.

De aici se vede cât de greșite și fără de nădejde sunt încercările de-a da viață iarăși catolicismului sau de-a întemeia altă credință mistică, când aceasta se potrivește atât de puțin și din punctul de vedere intelectual, ca și din cel emoțional, cu cerințele timpului nostru. Cum? Se vorbește de „zămescirea fără prihană”, când știința a pătruns misterul generației²⁾ și ne arată tot ce se petrece începând de la cele două celule din care ne dezvoltăm? Să vorbești de „unirea

¹ Neexceptând știința morală.

bisericii”, când omenirea s-a împărțit în două lagăre de stăpâni și robi și s-a încins între ele lupta pe viață și pe moarte? Ce vis nebun!...

Numai când omenirea va fi de fapt unită, când vor înceta toate vrăjbele sociale și naționale, numai atunci va putea fi vorba despre *religia omenirii* și „religia viitorului”. Care va fi ea nu putem ști. Socialismul, când îl considerăm în toată adâncimea și în toată lărgimea lui, e numai religia proletariatului conștient și militant, *dar e o adevărată religie*

Un învățat englez, Thomas Kirsrup, cărui i-a fost încredințat să scrie capitolul despre socialism în celebra și marea *Encyclopedia Britanica*, definește socialismul astfel: „Socialismul, în înțelesul obicinuit al cuvântului, e *numai fașă economică și socială a unei mișcări mult mai vaste*, care, în politică, e o democrație adevărată, iar în morală, înseamnă triumful toleranței și al umanitarismului și devotamentul adânc pentru societate; această mișcare s-a început de mult, dar numai acum urmările încep a se simți mai adânc; fiind în formă o mișcare pentru emanciparea celor săraci, *socialismul în fond tinde spre regenerarea și progresul omenirii întregi*”

Astfel în concepțiunea socialistă, ca și într-o concepție religioasă, culmi- nează toată știința și aspirațiile cele mai nobile ale timpului. Și Georges Kennan mirându-se că martirii socialismului din închisorile Siberiei, cu toate că sunt atești, manifestează un adevărat entuziasm religios, dovedește numai că are noțiune prea îngustă de religie...

Trebuie să sfârșesc.

Mă uit în jurul meu și ceea ce mă lovește e colosala lipsă de religiozitate adevărată la stăpânitorii noștri, cu tot bigotismul lor dezgustător. În jocul lor macabru în jurul cașcavalului bugetar, în vânătoarea asta sălbatică după „banii și câștigul fără muncă” au pângărit totul: în gura lor chiar cuvinte ca *patri- popor, națiune, libertate* sună ca niște vorbe de rușine.

Mă bucur: aceștia vor opri mersul măreț și groaznic al muncitorimii deșteptate?!

²⁾ *Inquiry into socialism*, London, 11

TACTICA PE NAȚIONALITĂȚI

Internaționalismul social-democrației nu e decât rezultatul tendinței de dezvoltare a organizației sociale burghezo-capitaliste. Într-un articol al său, publicat în revista germană „Die Neue Zeit”, cunoscutul socialist englez *Belfort-Bax* arată cum dezvoltarea mașinismului, a schimbului internațional și a căilor de comunicație are ca urmare sfârâmarea hotarelor, distrugerea deosebirilor de naționalitate, are ca urmare cimentarea relațiilor de clasă ale proletariatului internațional. Cele spuse de Belfort-Bax sunt cât se poate de adevărate. Este adevărat că, față de alianța internațională a capitalului, solidaritatea întregului proletariat se impune și se impune, condiționată fiind de actuala stare economico-socială.

Afirmarea aceasta a noastră, însă, nu exclude deloc naționalismul. Pe cât e de sigur că dezvoltarea economică are tendința de a nivela modul de a concepe, de a gândi și de a simți al unui popor, pe atâta e dovedit că o nouă stare de lucruri, că o idee nouă e pricepută în chip diferit de diferite popoare.

Și tocmai de aceea social-democrația, a cărei doctrină e izvorâtă din studiul adânc al mersului economic al societății, trebuie, pentru a-și putea croi drum, pentru a fi sigură de izbândă, să ție cont și de starea actuală de lucruri, de spiritul *momentan* al poporului în tactica și propaganda sa. Acel spirit momentan însă - diferit la diferite popoare - fiind tocmai ceea ce numim noi naționalism, se poate spune că: **social-democrația, deși internațională în principiu, e și trebuie să fie, în tactica sa, națională.**

* * #

Dovadă despre zisele noastre ni le dau mișcările de muncitori din lumea întreagă. În Germania, s-au încercat timp îndelungat, în special în Berlin, de a se atrage pe muncitorii poloni la mișcarea social-democratică, dar în zadar. Din contra, cei mai fanatici și brutali dușmani ai socialismului erau polonii, unelte oarbe ale catolicismului în lupta acestuia contra noastră. Dacă într-un oraș ca Berlin se întâmplau aceste, își poate orișicine ușor închipui ce se întâmplă prin „punctele negre” ale Poloniei germane.

Astăzi, grație tacticei pe naționalități, avem în Germania partidul *independent* social-democrat polon, cu ziarul său oficial „Gazeta Robotnicza”, partid care a întins o agitațiune destul de puternică, pentru a putea spera că, în curând, lumina socialismului va pătrunde și prin domeniile întunecoase ale ultramontanismului.

în Londra se află un cartier, locuit în cea mai mare parte de evrei, din Rusia, Polonia, România etc. Gradul cultural al acestor adunați de pretutindeni și gemând sub greutatea unei înzestrări („Schwitzsystem”), n-ar fi permis nici celui mai aprig optimist de a putea organiza vreodată. Mulțumită faptului că s-au aplicat principiile naționalității, că li s-a vorbit în diferitele lor dialecte, că s-au scos în evidență evreiești, s-a ajuns a-i aduna în 11 bresle cu 2000 de membrii cooperative, ba s-a reușit chiar mai târziu a-i aduna într-o grupă crată afiliată la partidul englez „Social-Democratic Federation”

în America iarăși, evrei emigrați de prin toate părțile luând la partid puternic Social-Democrat, care a fost reprezentat la un congres internațional. Partidul reprezintă, cu cea mai mare forță și înțelegere curată, vederile social-democrației, în contra obiceiului partidului englez, care, ca și cele engleze, îndulcesc socialismul prin fel de fel de concesii și neînsemnate. Partidul evreiesc american e astăzi o forță multumită propagandei naționale.

Și ce să mai vorbim despre Austria? Orișicine știe câte câte atâtea partide social-democratice câte națiuni sunt. Cine nu știu să apară ziar ungar și ziar german social-democrat? Și ce să mai vorbim de ceh, care în Praga reprezintă o putere relativ tot atât de mare ca cea din Viena? Ce să mai spunem despre agitațiunea polonă din Polonia cea ruteană, ovreiască, română, ba chiar și armeană (1 Mai Ceh) care s-a ocupat de mișcarea austriacă se poate imediat convinge de că l-au avut și aci tactica pe naționalități se poate convinge că implică o abatere de la principiile social-democratice.

Și pentru ca să nu rămâie nici o îndoială asupra faptului că mișcări naționale pot câteodată fi admise, ba chiar ajutate de socialismul modern. Pasagiul e luat din cartea sa fundamentală *Programm*, el sună: „*£ foarte caracteristic că Internaționala a avut ocazia unei manifestații proletare în favorul polonilor, care au avut în jugului țarist ce-i apăsa... și că Internaționala a fost pentru ei o ocazie „ngleză care, numărând în sânul său și englezi, a luat parte la mișcarea evreiască, care erau maltratați de clasele dominante engleze. Nici mișcarea evreiască în Polonia nu au avut, propriu vorbind, ceva comun cu interesele muncitorilor salariați”* (pag. 253) **Aceste mișcări erau mișcări**

[SCRISOARE DESCHISĂ ZIARULUI „JURNALUL”]

Domnule Director,

În „Jurnalul” din 18 octombrie, într-un articol intitulat *Reorganizarea studenției* se afirmă câteva lucruri neexacte și despre întrunirea studenților de duminică trecută, și despre atitudinea mea. Cred că aceasta nu se datorește relei voinți, ci unei greșite informații, de aceea am onoarea a vă ruga să publicați următoarele rânduri.

Duminică, în localul Societății „Solidaritatea”, s-au întrunit reprezentanții următoarelor comitete ale societăților studențești:

1. Soc. stud. în Drept; 2. Soc. stud. în Medicină; 3. „Datoria”; 4. „Solid.” - (deci, toate societățile noastre).

S-a[u] votat în unanimitate următoarele propuneri:

1) Se recunoaște în principiu necesitatea formării unei asociații generale a studenților;

2) Comitetele reprezentate în întrunire vor convoca pe membrii societăților respective și vor supune votului lor aceste hotărâri.

3) Dacă va fi primită și de diferitele soc, fiecare va alege câte doi membri, cari să se întrunească într-o comisiune spre a prepara un proiect de statute ale „Asociației Generale”.

A patra propunere a fost votată cu majoritate de 3 contra 5, anume:

Comisiunea delegaților de mai sus va convoca *întreaga studenție universitară* (deci fără deosebire de religie, sex etc.) spre a hotărî asupra proiectului.

În ce mă privește pe mine, am votat *pentru* această propunere.

Caracterul discuțiilor iarăși „Jurnalul” (precum și un alt ziar local) nu l-a redat exact. Însă ar trebui prea mult loc ca să fac aici o dare de seamă despre aceasta.

Necesitatea reorganizării studenților e atât de mare, că cu toții ar trebui să o ajutăm. De aceea vă rog, d-le director, ca înainte de a se pronunța asupra mișcării începute în acest sens, să așteptați întrunirea generală a studenților.

Mulțumindu-vă pentru ospitalitate, vă rog să primiți asigurarea stimei mele.

C. Stere
student în Drept

ÎNCERCĂRI FILOZOFICE

... Unter einem Philosophen hat man daher nicht bloss einen Lehrer der Wissenschaft zu verstehen. Seiner praktischen Bestimmung nach, ist der Philosoph, wie Kant ihn nennt, *der Lehrer des Ideals*. Er hat, auf dem Boden der Wissenschaft fussend, *die allgemein menschlichen Interessen zu vertreten*. Die Philosophie lehrt den Menschen *an die Menschheit glauben und an das Gute, das durch sie geschaffen werden soli*.

A. Riehl: *Der philosophische Criticismus*

The intellect is honest at least, and will yield at last, although it may require mountains of proof. In this fact lies the hope of the succes of rational ideas.

Lester F. Ward: *Dynamic Sociology*

O LĂMURIRE ÎN LOC DE PREFAȚĂ

Hotărârea de a publica acest șir de studii, după atâția ani de când a fost scris¹, are nevoie de o explicare, dacă nu de o justificare.

Ele au fost scrise în cea mai mare parte pe la 1888-1890, când am fost tânăr de tot, în închisoarea politică din Tobolsk, iar restul, în diferite localități mai mult sau mai puțin „uite de Dumnezeu”, din Siberia Orientală, adecă în condițiuni cât să poate de puțin priincioase pentru o muncă științifică.

Numele meu apărând întâia dată în literatura românească, mă simt dator să previu pe cetitori că niciodată nu m-am gândit să „mă specializez în filozofie”. M-am ocupat totdeauna mai mult cu chestiuni sociologice (iar de când sunt în țară am făcut dreptul) și tocmai studiind aceste chestii în măsura puterilor și mijloacelor de care am putut dispune, am fost silit să mă interesez de o chestie din cele mai grele și însemnate, din punctul de vedere teoretic, aceea a rolului individului ca factor în evoluția socială și, pentru aceasta, să fac o excursiune în regiunile științei etice, ale psihologiei și ale filozofiei generale.

Poate că interesul ce am pus în aceste studii să explică și prin psihologia specifică a „celulei izolate”, prin nevoia de a străbate, măcar în gând, zidurile

¹ Afară de 2-3 mici fragmente utilizate în diferite articole de ocazie prin ziare, restul să publică pentru întâiași dată.

[SCRISOARE DESCHISĂ ZIARULUI „JURNALUL”]

Domnule Director,

În „Jurnalul” din 18 octombrie, într-un articol intitulat *Reorganizarea studențimei* se afirmă câteva lucruri neesacte și despre întrunirea studenților de duminică trecută, și despre atitudinea mea. Cred că aceasta nu se datorește relei voinți, ci unei greșite informații, de aceea am onoarea a vă ruga să publicați următoarele rânduri.

Duminică, în localul Societății „Solidaritatea”, s-au întrunit reprezentanții următoarelor comitete ale societăților studențești:

1. Soc. stud. în Drept; 2. Soc. stud. în Medicină; 3. „Datoria”; 4. „Solid.” - (deci, toate societățile noastre).

S-a[u] votat în unanimitate următoarele propuneri:

1) Se recunoaște în principiu necesitatea formării unei asociații generale a studenților;

2) Comitetele reprezentate în întrunire vor convoca pe membrii societăților respective și vor supune votului lor aceste hotărâri.

3) Dacă va fi primită și de diferitele soc, fiecare va alege câte doi membri, cari să se întrunească într-o comisiune spre a prepara un proiect de statute ale „Asociației Generale”.

A patra propunere a fost votată cu majoritate de 3 contra 5, anume:

Comisiunea delegaților de mai sus va convoca *întreaga studențime univertară* (deci fără deosebire de religie, sex etc.) spre a hotărî asupra proiectului.

În ce mă privește pe mine, am votat *pentru* această propunere.

Caracterul discuțiilor iarăși „Jurnalul” (precum și un alt ziar local) nu l-a redat exact. Însă ar trebui prea mult loc ca să fac aici o dare de seamă despre aceasta.

Necesitatea reorganizării studenților e atât de mare, că cu toții ar trebui să o ajutăm. De aceea vă rog, d-le director, ca înainte de a se pronunța asupra mișcării începute în acest sens, să așteptați întrunirea generală a studenților.

Mulțumindu-vă pentru ospitalitate, vă rog să primiți asigurarea stimei mele.

C. Stere
student în Drept

ÎNCERCĂRI FILOZOFICE

... Unter einem Philosophen hat man daher nicht bloss einen Lehrer der Wissenschaft zu verstehen. Seiner praktischen Bestimmung nach, ist der Philosoph, wie Kant ihn nennt, *der Lehrer des Ideals*. Er hat, auf dem Boden der Wissenschaft fussend, *die allgemein menschlichen Interessen zu vertreten*. Die Philosophie lehrt den Menschen *an die Menschheit glauben und an das Gute, das durch sie geschaffen werden soli*.

A. Riehl: *Der philosophische Kriticismus*

The intellect is honest at least, and will yield at last, although it may require mountains of proof. In this fact lies the hope of the succes of rațional ideas.

Lester F. Ward: *Dynamic Sociology*

O LĂMURIRE ÎN LOC DE PREFAȚĂ

Hotărârea de a publica acest șir de studii, după atâția ani de când a fost scris¹, are nevoie de o explicare, dacă nu de o justificare.

Ele au fost scrise în cea mai mare parte pe la 1888-1890, când am fost tânăr de tot, în închisoarea politică din Tobolsk, iar restul, în diferite localități mai mult sau mai puțin „uite de Dumnezeu”, din Siberia Orientală, adecă în condițiuni cât să poate de puțin priincioase pentru o muncă științifică.

Numele meu apărând întâia dată în literatura românească, mă simt dator să previu pe cetitori că niciodată nu m-am gândit să „mă specializez în filozofie”. M-am ocupat totdeauna mai mult cu chestiuni sociologice (iar de când sunt în țară am făcut dreptul) și tocmai studiind aceste chestii în măsura puterilor și mijloacelor de care am putut dispune, am fost silit să mă interesez de o chestie din cele mai grele și însemnate, din punctul de vedere teoretic, aceea a rolului individului ca factor în evoluția socială și, pentru aceasta, să fac o excursiune în regiunile științei etice, ale psihologiei și ale filozofiei generale.

Poate că interesul ce am pus în aceste studii să explică și prin psihologia specifică a „celulei izolate”, prin nevoia de a străbate, măcar în gând, zidurile

¹ Afară de 2-3 mici fragmente utilizate în diferite articole de ocazie prin ziare, restul să publică pentru întâia dată.

închisorei și de a lumina singurătatea silită, prelungită atâția ani, prin visul unei „uniri ideale a omenirii întregi”.

Cunosc foarte bine toate defectele acestei lucrări, dar nu mă lasă inima să o refac, chiar dacă nu mi-ar lipsi timpul pentru o asemenea întreprindere, pentru că de fiecare cuvânt aci sunt legate pentru mine atâtea și așa fel de amintiri și fiecare pasaj are istoria lui, câteodată comică, mai des foarte tristă, încât mi s-ar părea că orice modificare atinge prea dureros însăși personalitatea mea.

Astfel, le public aceste studii așa cum sunt, cu toate că azi, chiar ca chestiune de fond, în multe privinți aș fi scris altfel. Dar mai ales asupra stilului au înrăurit defavorabil două împrejurări: mai întâi, fiecare coală scrisă trebuia să fie predată directorului închisorii, spre păstrare, până la liberarea... ipotetică din ea și pentru ca în locul acestei coaie scrise să mi se deie cu număr o altă, albă. Oricât de ignoranți sunt directorii de închisori și în genere autoritățile din Siberia și oricât de neaccesibilă ar fi pentru ei o lucrare de asemenea natură, totuși am fost silit prea des să recurg la o terminologie difuză și nehotărâtă, la fraza evazivă în tot ce atinge vreo chestie socială, politică sau religioasă, ca să nu perd „favoarea extraordinară” în închisorile politice *rusăști*: permisiunea de a mă folosi de cărți, hârtie și cerneală și astfel să nu fiu expus la o inactivitate absolută, care putea să fie fatală în o izolare complectă de restul lumii, izolare fără putință de a prevedea sfârșitul ei și nici măcar dacă acest sfârșit va veni vrodată. Cu toate acestea, prin câte întreruperi silit și accidente n-a trecut lucrarea mea până să fie isprăvită!

Pe urmă, în condițiunile atât de nenormale, când întrebarea caracteristică, pusă ca titlu unui capitol „Pentru ce să mai trăim?”, nu e numai o chestie pur teoretică, când „puterile oarbe ale Inconștientului” iau o formă așa de materială ca păreții groși, de piatră, și ușa ferecată, de stejar, cu zăvoru-i greu de fer, în momentele când „Omul în fața Naturei neîndurătoare și rece” e reprezentat numai de tine însuși în mijlocul acestui decor, iar ca manifestare de „relații interomenești... frățăști” abia poate pătrunde din afară vuietul surd al pașilor sentinelei - ușor să explică celalalt defect al stilului: tonul prea extatic și nepotrivit cu natura scrierilor pur teoretice și abstracte. Dacă aceste defecte să simt puțin în articolele de filozofie pur abstractă (d. p., în *Teoria cunoștinței, Critica transcendentelor lui W. Wundt, Spiritul și materie etc*), care, de altfel, au tocmai un interes mai mare în sine, ele apar însă cu toată puterea în articole care ating vreo chestie morală sau socială și mai ales în articolul introductiv *Misiunea filozofiei*, care a fost scris în împrejurări cu totul excepționale, asupra cărora e de prisos să mă întind aci.

șire necunoscută mie.

c u n e t d i s t r o m m a t . Pe atunci cu desăvâr-

la începutu^" ^ * * * *

^ < ** ca o înche.ere firească, desi l-am scris

Seria aceasta de studii cuprinde următoarele capitole sau articole, mai fiecare are un subiect deosebit, deși sunt strâns legate prin ideea comună:

- I) *Misiunea filozofiei*, II) *Teoria cunoștinței*, III) *Critica „transcendentelor lui Wundt*, IV) *Metoda științifică*, V) *Spiritul și materie*, VI) *Voința și determinismul*, VII) *Determinismul și liberul arbitru*, VIII) *Individul în evoluție*, IX) *Scopul vieții individuale („Pentru ce să trăim ? ”).*

Cred că, cu toate neajunsurile semnalate, aceste studii nu vor avea interes, mai ales fiindcă literatura filozofică modernă germană și daneză (Alois Riehl, Richard Avenarius, Wilhelm Wundt și danezul H. Meier) despre care să vorbește mai mult în ele, e puțin cunoscută la noi.

În orice caz ele au un interes ca „document uman”. Și da-mi-le ale mele, pe lângă mângâierea ce mi-au dat în anii de închisoare, măcar ca un imbold pentru publicul nostru cititor, ca să-și îndrepte puțin un moment asupra chestiilor atinse, indiferent de faptul că încercarea de a le trata aci, eu voi fi pe deplin satisfăcut.

Iasi, 19 martie 1897

CAP. I

Introducere: Misiunea filozofiei

Există feluri de feluri de definiții ale omului: el e și un „construcțiv”, „un animal social”, „politic”, ba chiar „metafizic”. Toate acestea sunt mai mult sau mai puțin unilaterale și, în același timp, fiecare din sine un sâmbure de adevăr. Platon l-a numit pe om „un biped”, Schopenhauer l-a gratificat cu titlul de „fiară gravă” (*eine erniedrigte Thier*), aceasta iarăși e, dacă poftiți, adevărat. Îndrăznesc însă a cere și mie încă o definiție: Omul este un veșnic și neobosit *căutător*. El spune că el ar căuta totdeauna adevărul dintr-o „dragoste curată”, el însuși, dar fără adevăr omul nu poate trăi, nu poate face „un univers nemărginit și race”, fără el nu poate nici să-și întocmească de semenii săi într-un chip mai suportabil.

A potoli pojarul acestei veșnice căutări, a stampană această e singura menire legitimă a filozofiei: filozofia trebuie să fie *inimii omenești*. Și aci nu e vorba numai despre înțelesul propriu-zis al adevărului ca veritate teoretică în știință, ci și adevărul în relația cu adevărul etic - dreptatea. Adevărul-știință îl cere rațiunea noastră, dreptatea are nevoie inima noastră. În conformitate cu această idee, fie și poate formula astfel: ea e datoare să elaboreze o concep-

și adâncă asupra lumii și vieții intelectului, și trebuințele inimei'. concepție care ar satisface și cerințele

Intelectul să poate satisface numai prin adevărul pur și crud, adevărul despre lume în întregimea ei, adevărul despre om și rolul și locul lui în această lume. Însă, a da acest adevăr e doar misiunea științei în totalitatea ei. Este deci vădit că, prin această lătură a ei, filozofia - în înțelesul larg al cuvântului - să confundă cu știința: nu pot fi două sfere de cunoștinți asupra lumii, filozofie și știință, cu desăvârșire separate una de alta sau cu atât mai puțin dușmane una alteia¹. Filozofia numai atunci își poate împlini misiunea - de a ne da adevărul -, când ea va fi științifică, adică va cuprinde toate cunoștințele pozitive dobândite de omenire; de asemenea, știința numai atunci e într-adevăr știință, când e tratată filozoficește - când, adică, se poate desăvârși într-o concepție largă și adâncă asupra lumii - *Welt- und Lebensanschauung*, cum spun nemții². În orice caz, știința și cugetarea omenirei a ajuns în sfârșit să întrevadă, cel puțin, calea care trebuie urmată spre a putea satisface „cerințele intelectului” în această privință. Și aceasta o face „filozofia”, în unul din înțelesurile speciale ale cuvântului - în „teoria cunoștinței”.

Dar cum poate filozofia satisface „trebuințele inimii” - trebuințele sentimentului -, cea de-a doua parte a problemei filozofice?

Felurite pot fi „satisfacerile” inimei: o satisfac creațiunile de artă și frumusețele naturei, o satisfac dragostea femeii, prietenia și câte altele. Dar „satisfacerea trebuințelor inimei” pe care trebuie să ni-o deie filozofia e cu totul alta. Ea nu decurge din saturarea nemijlocită a dorințelor și poftelor omenești, nici nu să capătă prin încrustarea în concepțiunea filozofică a „amăgirilor înălțătoare” de felul aceloră cu care să înșală copiii spre a-i feri de prea timpurie atingere a suflării decepționante a realității.

Nu, un punct sigur de razăm pentru activitate și *putința de a da vieții sale un înțeles, un rost*, aceste două lucruri poate și e datoare filozofia să deie „inimii” omenești. Punctul de razăm ni-l dă cunoștința raporturilor reale ale omului către natura din afară, către „lumea” din care el face parte. Iar înțelesul vieții sa

¹ Cf. W. Wundt *System der Philosophie*, p. 2: „Er (Zweck der Philosophie) besteht liberali in der Zusammenfassung der Einzelerkenntnisse zu einer der Forderungen des Verstandes und die Bedürfnisse des Gemüthes befriedigenden Welt- und Lebensanschauung.” V. și p 18-19.

² Cf. G. H. Lewes, *The History of Philosophy from Thales to Comte*, p. 8: „Ca și știința pozitivă, așa și filozofia au același scop - explicarea fenomenelor.”

³ Cf. R. Avenarius, *Vierteljahrsschrift für wissenschaft[afiliche] Philosophie*, 1890, I Heft. (Vezi și *Philosophie als Denken der Welt gemäß dem Princip des kleinstens Kraftmasses*, p. 199). „Acum întrebarea noastră nu e dacă poate exista știință tară filozofie, nici cum ar fi cu puțință o filozofie care n-ar fi în același timp și știință, dar cum e cu puțință o știință, care n-ar fi în același timp și filozofie?” Dar în capitolul următor, *Despre teoria cunoștinței*, vom vedea că se poate da filozofiei și în această sferă a ei - „teoretică” - un înțeles mai special, mai îngust și astfel o deosebi de știința propriu-zisă. Aci ne mărginim a trimite pe cetitorul nerăbdător la A. Riehi *Der philosophische Criticismus und seine Bedeutung für die positive Wissenschaft*, Band II, Theil II, p. 15, urm., unde să arată această sferă a filozofiei.

dobândește prin arătarea legăturii individului cu întreaga omenire, prin priceperea celui loc ce să cuvine „cerințelor inimii” alături cu toate interesele morale ale omenirei. În această direcție, filozofia, răzămându-să pe toate bogățiile științei pozitive asupra lumii și a omului, trebuie să ajungă o „știință a idealurilor generale ale omenirei”, idealuri care să apară ca formula supremă a dorințelor și a năzuințelor omului. După cuvintele lui A. Riehi, profesorul de filozofie din Freiburg, cuvintele alese de noi ca motto la aceste studii: „Printr-un filozof trebuie să înțelegem nu numai un dascăl de știință, ci, după menirea lui practică¹, filozoful este, cum îl numește Kant, un dascăl de idealuri. Stând tare (fussend) pe terenul științei, el e dator să reprezinte interesele generale ale omenirei. Filozofia... îl învață pe om să creadă în omenire și în acel bine pe care aceasta e merită să-l creeze.”²

Astfel, misiunea filozofiei ca un ce întreg e îndestularea dorinței de a ști și împăcarea acesteia cu „trebuințele inimei” omenești, e, într-un cuvânt, sinteza rațiunii pure cu rațiunea practică (întrebuințând terminologia lui Kant), sinteza științei cu năzuințele omenești într-o singură concepție largă și atotcuprinzătoare asupra lumii și vieții.

Știința propriu-zisă, neexceptând „știința moralei”, *etica*, ne dăfapte și legi bazate pe fapte și numai atâta; chestia *scopurilor*, a idealurilor pe care omenirea trebuie să-și propună în lupta ei, e în afară de domeniul propriu al științei³.

Dar dacă omul să folosește, de pildă, de toată știința timpului său ca să sape munți, să umple văi, să încingă globul cu fire telegrafice, acestea le face fiindcă *voiește*, pentru că îi *place*, pentru că o *crede* folositor, frumos, bun. *Oricât ar arăta știința pozitivă* că omenirea de acum și până acum este și a fost atât de nefericită, omul *vrea* să fie fericit, *crede* că *trebuie* să fie fericit și cu toate că nu poate *ști* dacă va izbuti vreodată, *vrea* mai bine să moară luptându-se pentru un viitor de fericire, decât să se supună, ca un rob, faptului crud și gol⁴.

¹ Aci „practic” e luat în sensul kantian al cuvântului (*Critica rațiunii practice*).

² Prof. A. Riehi, *Der philosophische Criticismus und seine Bedeutung für die positive Wissenschaft*, Band II, Theil II: *Zur Wissenschaftstheorie und Metaphysik*, p. 21.

³ Știința pozitivă poate cel mult să cerceteze categoriile „scopului” și „idealului”, ca o chestie de fapt și să le puie în legătură cauzală cu diferite fenomene psihice și sociale, dar caracterul *suigeneris* pe care îl capătă „scopul” și „idealul” în ochii oamenilor izvorăște din altă parte. Despre aceasta va fi însă vorba pe larg în unul din articolele următoare.

⁴ O explicație prin o pildă din viața individuală: știința arată însușirile arsenicului; omul știe că, în proporții anumite, arsenicul e otravă sau leac. După cum el *vrea* sau nu să moară, sau *crede* că e dator sau nu să trăiască, el, *bazându-se pe arătările științei*, va lua otravă sau doctorie. Dar însăși *hotărârea* lui, *voința* lui de viață sau de moarte izvorăște nu din învățămintele științei pozitive asupra proprietăților arsenicului, ci din domeniul „rațiunii practice”, din domeniul moral. Știința pozitivă poate da numai *mijloace* pentru scopurile sale. Tot așa, sa presupunem momentul visat de E. Hartmann realizat: omenirea a concentrat atâta putere materială, că poate distruge chiar tot universul; e evident că chestia, dacă îl va distruge sau nu, va atârna de *voința* și dorința omenirei, de credința ei asupra misiunii sale, într-un cuvânt, de rațiunea practică, iar știința pozitivă va da numai *mijloace* pentru a realiza această *voință*, oricare ar fi ea.

Din punctul de vedere mai larg, sociologic, toată știința nici n-are altă menire, ea trebuie să fie *o armă* în această luptă uriașă și nepregetată a omenirii în calea-i spre ideal și fericire.

* * *

Aci se naște o dificultate deosebită. Idealul pe care suntem în drept să-l cerem filozofiei trebuie să fie expresiunea *năzuințelor generale omenești*, el nu poate conține vreun ideal „privat” oarecare - un ideal advocățesc sau soldățesc, un ideal parizian sau ieșan. Adevărata filozofie, ca și adevărata știință, nu poate fi ceva pur personal sau exclusiv național, filozofia, în înțelesul cel mai cuprinzător, trebuie să apară ca o *conștiință de sine a omenirii întregi*. Dar o astfel de conștiință astăzi de fapt nu există. Dacă majoritatea enormă a omenirii n-ar consta din sălbatici și ignoranți, dacă orice om ar poseda toată știința din vremea lui și ar fi totdeauna conștient de activitatea lui și dacă toți oamenii ar fi moralmente uniți într-un scop comun, problema filozofiei ar fi un lucru comparativ ușor: ea ar trebui să formuleze conținutul „conștiinței generale” și să constate direcțiunea „voinței generale” a omenirii.

Însă, în condițiunile actuale, cum să împaci chiar pe niște cugetători în multe privinți așa de apropiați, cum sunt, de pildă, A. Fouillee și W. Wundt, când cel dintâi denunță războiul ca cea mai mare nenorocire, iar biruința sau înfrângerea, lipsite de orice însemnare morală, când el tăgăduiește oricărui stat dreptul de a ține sub jug vreo națiune streină¹, iar cel de-al doilea nu mai puțin categoric afirmă că „pacea veșnică” e un vis urât și deșert, că războiul servește „scopurilor morale eterne”, că o națiune cuprinsă într-un stat strein trebuie zdrobită prin forță, dacă ea, „din egoism”, pune interesele sale naționale mai presus de interesele statului din care de fapt face parte mulțumită numai jocului năprasnic al forțelor oarbe ale istoriei?²

Cum să-i împaci când, în aceste teze în aparență pur teoretice și filozofice, să reflectează „practica” amară, dispozițiunea sufletească a unui prusian triumfător și a unui francez învins? Cum să împaci mai departe pe un *Junker* german cu un social-democrat, un clerical „ultra-montan” cu un liber cugetător, „ciocanul cu nicovala”?

E vădit că, față cu îmbucătățirea de fapt a „omenirii” cu felii de felii de îngrădiri verticale și orizontale, în o mulțime de grupări exclusiviste și dușmănoase, nici nu poate fi vorba despre desăvârșirea ideală a filozofiei, ca expresiune a „conștiinței de sine a omenirii”, ca formulare a adevărului și a dreptății în adevăr generale *omenești*, și că, într-o astfel de stare a lucrurilor, în elaborarea filozofică a idealurilor și problemelor morale ale omenirii, despre care ne

¹ Vezi A. Fouillee, *L'idée moderne du droit*, p. 150 urm., și mai ales cuvintelor amare la adresa prințului de Bismarck, p. 46 urm.

² W. Wundt, *Ethik*, p. 449, 570; cf. asemenea: *System der Philosophie*, p. 640.

vorbesc Kant și Riehi, să va reflecta, cu voie sau fără voie, personalitatea morală a însuși filozofului. Această reflectare nu să poate înlătura în condițiunile actuale și mai bine să mărturisim adevărul decât să ne înșălăm pe noi înșine. Dar de-aici urmează că, întru cât această personalitate morală a filozofului e mai superioară și mai curată, întru cât ea este mai lipsită de determinări înguste, egoiste și josnice, întru cât filozoful e mai adânc devotat adevăratelor „interese generale ale omenirii” sau în măsura în care, în condițiunile date, antagonismul de interese al diferitelor grupări omenești nu să poate înlătura, întru cât el, acest filozof, e mai devotat *acelor interese* dintre ale diferitelor grupări omenești, care coincidează mai mult cu interesele generale ale omenirii, întru atât filozoful nostru are mai multe șanse de reușită în dezlegarea problemei filozofice - presupunând bineînțeles celelalte condiții egale.

A dovedi aceasta, a stabili baza teoretică pentru concepțiunea practică supremă a unirei ideale a omenirii și a arata însemnătatea acestui ideal pentru toate sferile de interese omenești — aceasta este misiunea, aceasta este *prima datorie a filozofiei contimpurane*. Unirea ideală a omenirii, bazată pe egala îndreptățire și consimțământul liber al tuturor membrilor familiei umane, despre care a visat Kant, cel mai mare cugetător al timpurilor moderne, apare astfel ca *postulat* necesar pentru desăvârșirea ideală a însuși filozofiei și, în același timp, după cum vom mai vedea în șirul acestor studii, ca un principiu suprem în etică, ca singurul criteriu sigur al progresului social și ca o condițiune pentru triumful definitiv al omului asupra forțelor oarbe ale naturei, care l-au ținut atâta timp în robie - condițiune pentru determinarea conștientă a destinului omenești de către însuși omenirea.

* * *

Pe lângă această stare de fapt a societății omenești, în calea concepțiunei adevărate asupra lumii și vieții au stat mult timp două prejudeții: înzestrarea naturei cu calități morale (un fel de antropomorfism etic) și credința că „viața pur și simplu conformă naturei (*das bloss naturgemässe Leben*) e prin sine însuși morală”.

Și e greu de spus care din aceste două prejudeții e mai dezastros: mișticismul, credința în forțele supranaturale, care veghează asupra omului și viitorului lui, necerându-i decât supunere oarbă față cu poruncile de sus, sau acest nou fatalism quasi-științific, care pune pecetea divină asupra a tot ce e „natural”. Eu personal prefer misticismul religios; acolo cel puțin, *deasupra* naturei stau poruncile divine, care totuși dau niște norme pentru activitate și luptă. Pe când închinarea înaintea „naturei”, cum să obicinuiește (bineînțeles numai în chestiile morale), șterge, dacă să trag toate consecințele logice, orice deosebire între

„bine” și „rău”, pentru că orice fapt e „natural” și deci nu-i rămâne omului decât să i să supună, așteptând totul de la „mersul firesc al lucrurilor”, de la „evoluțiunea naturală”. Consecință necesară: apoteoza faptului brutal, renunțarea la luptă și protest în contra oricărei nedreptăți și apăsări. Și să nu uităm că, dacă misticizmul religios este „*ein überwundener Standpunkt*” misticizmul naturalist e în floare: „A venit vremea să luptăm - îmi permit să citez frumoasele cuvinte ale lui Lester Ward, sociolog american, foarte însemnat, deși din nenorocire puțin cunoscut în Europa -, a venit vremea să luptăm contra vederilor acelor savanți care, fiind destul de pătrunzători ca să priceapă desfășurarea diferitelor procese din natură, cred că printr-aceasta au găsit și cheia și pentru acea cale pe care trebuie s-o urmeze dezvoltarea omenirii, ignorând astfel cel mai important caracter distinctiv al activității raționale. Recunoscând de neîntemeiate pretențiunile acelor care cred că natura este o creațiune intenționată, după un plan și scop prestabilit, ei ajung să tăgăduiască orice scop conștient și orice plan prestabilit de acțiune; explicând evoluția lumii organice prin felurite diferențieri ritmice, ei induc că și evoluția *supraorganică* numaidecât *trebuie* să fie lăsată în voia acelor ași forțe oarbe. E greu de închipuit ceva mai fals și mai pernicios. Savanții acestei școli, mulțumită ascendentului pe care trebuie să-l aibă păreri lor, în realitate aduc mai multe pedici pentru o adevărată propășire socială decât reacționarii sinceri și dușmanii pe față ai progresului. Orice progres social e ceva „artificial”; el rezultă din lupta conștientă pentru un scop determinat, din activitate rațională, bazată pe prevedere - toate aceste sunt diametral opuse chipului de desfășurare a așa-numitelor „proces firești”. Dacă ajungând la ideea „legilor firești ale evoluțiunii”, noi trebuie numaidecât, prin un felu de aberațiune mentală, să le subordonăm fără nici o rezervă și societatea, apoi ar fi mai bine nici să nu le cunoaștem. Trecând de la „politica de inacțiune”, bazată pe credința că numai Provedința poate face ceva, către „politica de inacțiune”, bazată pe credința că izvorul oricărei acțiuni e numai Natura (excluzându-să omul), n-am câștigat nimic. A să închina acestui nou zeu întru nimic nu e mai avantajos decât a să închina celui vechi. Dar, în realitate, știința nici nu ne învață așa ceva. Arătându-ne legătura cauzală a fenomenelor, ea ne dă baza sigură de acțiune pentru a supune natura inconștientă și forțele ei oarbe în folosul omului”.

Filozofia științifică, *adevărata filozofie*, poate dicta omului numai această atitudine, singura rațională față cu „Natura”: năzuința de a o supune intereselor sale de a domni asupra ei. Idealul suprem, în aceasta privință, poate fi numai prefacerea întregului glob pământesc într-un mijloc al scopurilor omenești, robirea desăvârșită a Naturii de către om.

Lester F Ward, *Dynamic Sociology, or Applied social science, as based upon Statical Sociology and the less complex sciences*, New-York, 1883, voi. II, p. 627-628. Aci, ca și în pasajul citat mai la vale, Ward are mai ales în vedere școala lui H. Spencer în sociologie.

Cum - parcă îi aud pe „înțelepții” - Natura, sclavă omului?! Dar când știi că Pământul e o planetă din cele mai mici, mai mică cu mai mult de o mie de ori, de pildă, decât Jupiter; iar toate planetele împreună nu-s decât o nemică toată față cu soarele: ele *toate împreună*, după masa lor, fac numai 1/740 parte din masa totală a întregului sistem solar (soarele acaparând 99,866 la suta din această masă, *nouăzeci și nouă și opt sute șezeci și șasă miimi!*), când știi că întreg acest sistem, pentru vreun observator din Sirius, nu e decât o simplă stea, când te gândești că viața nu numai a unui om, ci și a întregului Pământ nu e decât o clipă în vârtejul lumilor nenumărate, apoi perzi gustul de a mai poza în „rege al naturii”, cum îți zic „cărțile de cetire”! Și învățăturile înțelepților îl detronează pe bietul „om-rege al naturii” și-l prefac în umilitul „om-vierme”, care în quietismu-i nepăsător, în disprețu-i adânc pentru toate cele lumești, n-are altă scăpare decât doar în credința în viața de apoi, căci, altfeli, ce pot însemna ura și dragostea, bucuria și patima, visurile și idealurile omenești față cu nemărginirea neîndurătoare și rece.

Însă cugetul neobosit al omenirii nu s-a oprit aci. Din chinurile și luptele ei s-a născut o nouă concepție despre lume și viață, o nouă filozofie: *Omul-luptător înlocuiește pe Omul-vierme*.

Această nouă filozofie - filozofia de luptă - răspunde la neîncrezătoarele clătinări din cap ale vechilor „înțelepți”: noi, oamenii muritori, știm locul pe care îl ocupăm în nemărginire, știm că viața noastră, cu toate triumfurile și înfrângerile ei, nu e decât clipă între cele două abisuri de *nefire*, însă noi o dorim această clipă mai fericită, mai *omenească*, și credem că avem destule puteri ca să stoarcem de la imensitatea oarbă ceea ce dorim!

Noi, oamenii, nu suntem *în afară* de natură, ci suntem noi înșine *natura*, adevărat o parte din ea, suntem un produs tot așa de natural al forțelor firești ca și stâncile munților, ca și apele mărilor, ca și stelele cerului!

Dar este ceva în noi, ce ne creează o pozițiune excepțională în natură: în afară de oameni, natura n-are nici simțire, nici voință, nici inteligență. Credința, cum zice *Lester Ward*, că Universul posedă simțire, voință - într-un cuvânt, „suflet” - izvorăște din faptul că jocul natural al forțelor firești constituie singurul element din care s-au produs aceste calități sufletești (în oameni). Însă trebuie să fie cu desăvârșire părăsit gândul că, chiar în starea materiei difuze și neorganizate, aceste forțe firești pot alcătui inteligența. Ar fi același lucru ca afirmarea că *iarba* e în adevăr *carne*, prin faptul că iarba, printr-un *proces anumit*, în intestinele animalelor, se prefac în carne. Dar acest proces e o condițiune esențială, fără de el nu poate fi nemică. „Sufletul” să găsește numai la sfârșitul evoluției firești, nu și la începutul ei; el este un atribut distinctiv al *creaturei*, și nu al *creatorului*, el să află în *om*, și nu în *natură*.

Forțele naturale în afară de om lucrează orbește, ele n-au conștiință de sine, ele nu-și propun nici un scop pentru lucrarea lor, „ele n-au nici un înțeles”... Și într-aceasta să deosebește nemăsurat de mult *omul*: și în el lucrează tot *forțele*

firești, ca și oricare altele, însă aceste forțe ajung în el *conștiente*, omul are facultatea de a-și propune un *scop* determinat și de a-l urmări folosindu-să de toate puterile de care e în stare să dispună.

Viața omenească să poate privi ca un șir de *scopuri*, rând pe rând propuse și atinse. Și măsura propășirii omenești stă în gradul în care omul a izbutit să supui scopurilor sale puterile oarbe ale naturii. „Omul prea mult timp a fost un *rob al naturii*. întregul și adevăratul progres săvârșit de el să *determină* de măsura în care el a știut să să facă *stăpân* asupra ei și această stăpânire, la rândul ei, e strict proporțională cunoștințelor exacte asupra puterilor firești...”¹.

Scuturând jugul firei moarte, nețârmurite, mândru poate să steie față de dânsa omul-luptător: în afară de mine, poate să zică el, natura, care nu știu pentru ce m-a produs, n-are nici scopuri, nici înțeleșuri. Din punctul de vedere al Nemărginirii (dacă nemărginirea ar putea avea un „*punct de vedere*”...), eu și un purice, strigătul meu de durere și adierea vântului au aceeași valoare, însă *eu* am scopurile *mele*, *eu* mi-am pus un înțeleș în viața *mea* și ca să ajung scopurile mele, ca să realizez idealurile mele - ce fac înțeleșul vieții mele -, voi lupta cu toate puterile oarbe ale cerului și ale pământului, le voi zdrobi, le voi supune. O! știu că s-au vărsat și să vor vărsa încă mări de sânge - sânge sfânt pentru mine -, știu că s-au distrus și să vor distruge încă mii și mii de vieți, dar nu voi da îndărăpt în lupta-mi grea și nepregetată și ziua mea va veni, ziua aceea când voi fi în drept - nu din neștiință și mărginire la minte - să spun semeț: „Sunt rege al naturii!”

Așadar, unirea ideală a omenirii (sau, dacă vroiiți, înfrățirea ei) și stăpânirea deplină a pământului de către toate puterile ei unite, iată idealul suprem pe care și-l poate propune omul, ca atare.

„Ei, și apoi?”...²

Cred că „apoi” oamenii au să găsească că viața merită să fie trăită, cred că „apoi” ei au să întrebuințeze toată puterea lor pentru a mări cât de mult plinătatea și multilateralitatea vieții fiecărui membru al marii familii *pan-umane*; cred că „apoi” dragostea reciprocă, relațiile *inter-omenești* bazate pe dreptate, determinarea independentă a destinului propriu au să deie oamenilor de „apoi” o astfel de fericire, că în epoca noastră săracă nu o va putea zugrăvi nici fantazia cea mai înflăcărată; cred că, venind, în sfârșit, neînălăturabilul „început al sfârșitului”, omenirea va lupta pentru fiecare palmă de pământ și numai cu cel din urmă oftat al celei din urmă ființi omenești va cădea din manele omului-mare sceptorul domniei asupra stihielor oarbe...

¹ Lester Ward, *loc cit.*, voi. II, p. 13.

² Această întrebare e aluzia la celebra „Confesiune” a contelui Leon Tolstoi, care în Rusia se înțelege foarte lesne, Târă explicație. Deși aceasta, ca și pagina următoare, sunt poate de prisos m țara noastră, totuși le-am lăsat pentru motivele arătate în prefață (Notă 1897).

Omenirea va muri ca un soldat la postul său, cu conștiința datoriei împlinite, cu conștiința că viața-i n-a fost trăită în zadar, că nu în zădar au trăit și au suferit marile genii și nu în zădar au sângerat marile inemi.

„Ei, și apoi?”...

Ceea ce va mai fi „apoi” nu mai are nici un raport cu dorințele pământești, cu idealurile omenești.

* * *

Știu că se vor găsi oameni, cărora li să va părea că un asemenea ideal nu merită atențiunea lor binevoitoare. Dar filozofia nu poate crea sentimente pe care cineva nu le are; ea poate numai să meargă întru întâmpinarea, cum am spus, a „trebuințelor inimii” deja existente, poate numai să arate *încotro* trebuie îndreptate sentimentele ce clocotesc *deja* în piept și încălzesc *deja* sufletul; ea poate, în sfârșit, să dovedească numai că oricine într-adevăr *iubește* pe oameni și că oricine nu e un strâmt iubitor de sine și un vorbitor fără miez, că acela trebuie să tindă către acest ideal, care singur poate fi socotit ca cel mai înalt și cel mai nobil din toate năzuințele înalte și nobile ale oamenilor.

Dar este oare realizabil acest ideal de unire sau înfrățire generală și de biruință asupra stihielor?

Filozofia e silită să răspundă că pesimizmul negru, ca și optimizmul trandafiriu sunt, în această privință, deopotrivă neîntemeiate. Omul, chiar din punctul de vedere pur material, este, cum am spus, o putere tot așa de reală în univers ca și oricare altă forță naturală. Viitorul să va îndeplini, oricum ar fi el, *nu fără om*, ci cu participarea lui activă¹. Soarta oamenilor, astfel, în mare măsură atâră și de la aceea, *ce fel de scopuri* își vor propune ei, și de la inteligența și priceperea cu care au să lucreze spre a le atinge. În orice caz, e vădit lucru, ca un adevăr *à la Pallisse*, că, fără năzuință către un ideal și fără luptă pentru el, nici nu e cu putință a-l atinge. Filozofia poate numai să arate că, dacă omul nu va ajunge stăpân pe destinele sale, apoi valurile procesului orb al evoluției, a căror jucărie dânsul astfel va rămânea, pot, lăsate fiind în voia lor, să-l ducă cine știe unde, poate chiar... în epoca protistelor...

Numai biruința în lupta pentru ideal îl *poate* mântui și numai însăși această luptă, *numai slujirea idealului în toată măsura puterilor poate - chiar și imediat, acum, în fiecare moment de trecere prin această „vale de plângerii” — poate da un înțeleș moral existenței noastre*, care altfel rămâne fără rost și fără noimă.

Iar ca să credem în posibilitatea de a ne apropia mereu către ideal, avem temeiuri din cele mai serioase.

¹ Cf. A. Fouillee, *La Science sociale contemporaine*, p. 387: „Ce qui est positif pour la sociologie et la philosophie de l'histoire, c'est que *l'avenir de l'humanité est aux mains de l'homme*” V și p 399- La société humaine ne peut trop se persuader *qu'il n'y a point d'idéal trop haut pour elle*.

Câte a făcut omul până acuma pe calea biruinței Naturei! El descoperă microbi și-i omoară; el străbate munți și aruncă poduri peste ape; el usucă bălți și aduce apă și viață în pustiuri nisipoase; el încătușează pământul cu sârmă și cu sine de fier, stăpânește timpul și spațiul...

Nu degeaba puterea mereu crescândă a omului asupra Naturei a putut să inspire cunoscutului metafizic pesimist german *E. Hartmann*¹ monstruoasa speranță că într-o zi oamenii vor concentra atâta putere materială în manile lor, că vor putea distruge de istov Universul întreg!...

Să nu uităm că, mai ieri, să poate zice, nu exista măcar *ideea* progresului; oamenii credeau înainte că totul în viața lor să petreacă așa „de când îi lumea” și „cum au apucat de la bătrâni” sau chiar că au mers înapoi de la „veacul de aur”, ce a fost în zorii istoriei. Dar astăzi în inima aleșilor omenirii negreșit au să găsească răsunset cuvintele lui Saint-Simon: „L'age d'or du genre humain n'est point derrière nous, il est au devant; il est dans la perfection de l'ordre social: nos peres ne Tont point vu, nos enfants y arriveront un jour; c'est à nous de leur en frayer la route”.

E adevărat că până acum progresul a fost în mare parte un proces elementar și inconștient, necondus de „o voință generală” luminată; e adevărat că și astăzi enorma majoritate din omenire joacă un rol pur pasiv în istorie și nu să împărtășească din fructele civilizației; cultura e domeniul unei minorități infime; e adevărat că tocmai acea „ordine socială” de care ne vorbește mai sus Saint-Simon, că societatea omenească însăși, cu toate manifestările și formele vieții sociale, a rămas mai cu desăvârșire în afară de conducerea conștientă de către om, în mersu-i evolutiv. *Procesul istoric* al omenirii rămâne în stăpânirea aceluiași *puteri oarbe* ale Naturei, pe care aiurea omul se silește să le supui scopurilor sale! Ne-a fost dat să vedem că dezvoltarea colosală a puterilor mecanice în slujba omenirii, în loc să servească realizării visurilor de fericire și dreptate, a robii încă mai tare pe bietul om, făcându-l să cadă sub povara aceluiași forțe pe care le-a dezlănțuit el însuși. Observați, de pildă, fenomenul trist, ce ni-l înfațișază „marile puteri” în relațiunile internaționale: „cârma statului” a fost aci până acum o vorbă falsă și fără miez, deoarece „cârmacii”, în cazul cel mai bun, fac numai meseria unor escrimori mai mult sau mai puțin iscusiți și să perd în jonglerii diplomatice, fără să poată prevedea ce le aduce ziua de mâine, fără să poată preîntâmpina, nici măcar pricepe, primejdiile năprasnice, care-i surprind la fiecare cotitură a istoriei... Dar nici în afară de relațiile internaționale bieții „cârmaci” prea deseori nu sunt mai tari...

Însă omul-luptător, odată răsculat împotriva inconștientului nemărginit, nu să oprește. Observațiunea nepărtinitoare spune filozofului că uriașa frământare cu care ne apropiem de sfârșitul veacului ne prevestește momentul când omul va ajunge, în sfârșit, stăpân netăgăduit pe soarta și istoria sa, supunând idealurilor

sale de fericire și dreptate puterile inconștiente ale evoluției sociale. Atunci să va sfârși *istoria naturală* a propășirii omenești și să va începe adevărata *istorie omenească*.

Unde ne va duce ea? Cine poate să o spuie? Când te gândești că într-un singur veac în care trăim, când ideea progresului luminează abia numai visurile frunțașilor omenirii, fără ca aceasta să poată în mod conștient și hotărâtor determina soarta sa, într-un singur acest veac, zic, omenirea înainteză cu o repeziune vertiginoasă; când te gândești că numai acum *câteva mii de ani* Europa era locuită de niște sălbateci dezgustători, iar în viitor omenirea, stăpână pe sine, mai are încă de trăit *milioane de ani*, determinându-și conștient calea-i istorică și socială; când îți trec toate aceste prin minte, începi a înțelege că poate visurile cele mai nebune ale „utopiștilor” au mai multă realitate și mai mult temei decât combinațiile cele mai „treze” ale oamenilor „serioși” și practici de astăzi...

Dar chiar dacă am presupune că omul nu va putea birui, nu va reuși în lupta-i titanică cu Inconștientul, totuși e mai bine ca omenirea să cadă, ca un erou, în lupta-i pentru ideal, decât să aștepte cu o hotărâre tâmpită un sfârșit mșinos, ca un rob al stihilor. Numai lupta comună ne face într-adevăr oameni și frați, iar *fiecare pas* înspre ideal apare ca o biruință, ca un triumf al rațiunii și al voinței omenești și acest pas singur, independent chiar de rezultatul final, merită toate jertfele și eforturile cerute și să prin sine însuși un înțeles moral vieții noastre. Dar cine va îndrăzni să spună că nici un pas de asemenea natură n-a fost făcut de atunci de când omenirea s-a deferențiat de restul regnului animal?

*

Încă o chestie înainte de a isprăvi această introducere, deja prea lungă: misiunea de a da vieții omenești un scop general și un interes moral a avut-o până acum religia. Va dispărea ea în viitor? Dar, mai întâi, ce este *religia*? *M. Guyau*, cunoscutul filozof și poet, și mai mult poet decât filozof, deși a scris numai un volum mic de versuri și vreo șase volume mari de filozofie, - *M. Guyau*, ca să îndreptățească termenul de „ireligiunea viitorului”, dat ca titlu uneia din scrierile sale², spune că orice religie trebuie să aibă trei elemente distinctive și esențiale: 1) încercarea de a explica *mitic*, și nu științific, fenomenele naturale (pronia dumnezeiască, minunile, folosul rugăciunii) sau a faptelor istorice (întruparea lui Crist sau Buddha, descoperirea voinței divine prin vedenii, vise etc); 2) un sistem de *dogme*, adică idei simbolice, credinți imaginative, impuse ca adevăruri absolute, chiar dacă nu pot fi demonstrate științifice sau justificate filozoficește; și, în sfârșit, 3) un *cult* și un sistem de practice religioase (ritual).

¹ E. Hartmann, *Philosophie des Unbewussten*, voi. II, pag. 493 și urm.

² *L'Irreligion de l'avenir*. Etude sociologique par M. Guyau, Paris 1890.

Dacă aceste elemente ar fi în adevăr caracteristice pentru religie, desigur, Guyau are dreptate și știința n-ar putea avea altă atitudine față cu religia decât una negativă; s-ar putea în adevăr vorbi numai de „ireligiunea viitorului” și nu de „religia viitorului”.

Dar însuși Guyau observă că, la începutul fiecărei religii, pentru cei care o îmbrățișau, *ea era rațiunea însăși*, ea cuprindea *toată știința lor*, deci dădea o explicație *științifică* (pentru vremea lor), și nu mitică, a fenomenelor, cum o cere Guyau în „cele trei elemente” de sus.

Pe urmă, Guyau ne mai spune că „ireligiunea viitorului” va putea păstra din sentimentul *religios* ceea ce acesta are mai curat și mai nobil, *căutarea unui ideal nu numai individual, ci și social*” etc. Și tot el - că „ireligiunea, cum noi o înțelegem, e un grad mai înalt al religiei și al civilizației însăși”...¹

Ce fel de „ireligiune” e aceasta cu „sentiment religios” și având chiar caracterul „unui grad mai înalt de religie”?

În realitate, nu elementele arătate de Guyau sunt fondul adevărat al religiilor; dacă toate religiile pozitive cuprind aceste elemente, apoi asta să explică prin faza istorică și culturală în care s-au născut, prin starea intelectuală a popoarelor care le-au primit.

Misiunea adevărată și fondul adevărat al oricărei religii totdeauna a fost de a pune o legătură strânsă, organică, între toată știința timpului și toate năzuințele, toate idealurile omenești, de a le concentra într-o singură concepție asupra lumii și vieții².

Dar tot aceasta e menirea filozofiei sau, mai bine zis, a acelei laturi a filozofiei, pe care A. Riehi o numește „*filozofia practică*” după analogia „rațiunei practice” a lui Kant³.

„Religiunea viitorului” nu poate avea alte caractere și va trebui deci să se contopească în „filozofia viitorului”, în înțelesul cel larg și adevărat al cuvântului, *precum și orice religie la început a fost o filozofie*. Niciodată n-a fost primită o religie pe care adepții ei să o creadă *antirațională sau antiștiințifică*, ceea ce e același lucru. Filozofia și religia să despart numai când aceasta din urmă - sau, mai bine zis, și una și alta - cade, când pentru susținerea ei să simte nevoie de

¹ Loc citat, *Introduction*, p. 14 și 15.

² Cf. W Wundt, *Ethik. Eine Untersuchung der Thatsachen und Gesetze des sittlichen Lebens*, p. 37: „Desigur, noi nu trebuie, cum s-a întâmplat de multe ori și să mai întâmple încă, să înțelegem prin fapte religioase conținutul vreunei tradiții sau chiar al unui sistem de învățături dogmatice”; p. 45: „Dar care este acea noțiune a religiei care s-ar potrivi tuturor fenomenelor în chestie? Cred că poate fi numai un singur răspuns: *Religioase sunt toate acele idei și simțiri care se rapoartă la o existență ideală ce corespunde perfect dorințelor și cerințelor inimii* (Gemuth) *omenești*” (sublinierile sunt ale lui Wundt); p. 44: „Oricât de mult, în cazuri izolate, idealul religios s-ar depărta de cel moral, un lucru însă nu să poate contesta: întrucât îndeobște cugetarea să îndreaptă spre icoanele (Vorbilder) ideale și morale de activitate omenească sau spre ordinea ideală și morală a lumii, ea trebuie să-și găsească expresiune în forma idealurilor religioase.”

³ Loc. cit. Vezi voi. II, capitolul *Die Philosophie als Problem*.

monstruosul cred fiindcă nu să poate înțelegere - *credo quia absurdum* -, când religia începe a servi ca un mijloc de apăsare și exploatare, când ideile încep a se adopta cu „dubla comptabilitate” socială -, când ele au două fețe cu totul deosebite, pentru apăsători și apăsați. Și de îndată ce o religie a murit: „*dead divinity is the dearest thing ever lived*”¹.

Așadar, oricine are puterea morală pentru lupta grea contra Inconștientului în natură și istorie - lupta pentru ideal - nu poate să nu fie „*religios*”, cum nu poate trăi nici o societate fără vreo religie. Dar „religios” nu înseamnă numaidecât mistic, fetișist sau învârtitor de mese. Deoarece nu trebuie să uităm că, dacă „filozofia, cum spune Riehi, totdeauna a socotit ca menire a ei „*practica*” de a lucra la elaborarea idealurilor generale omenești, totuși ea îndeplinește această menire, prin faptul că preface năzuințele ideale nedeterminate și numai sentimentale, care ușor pot duce la reverii fără nici un temei (Schwärmerei), într-o conștiință clară și determinată a unui ideal înalt și rațional, pe care îl pune în legătură cu *puterea de prevedere* și cu știința omului”².

Chiar la începutul celebrului său *Curs*, A. Comte³ arată legătura necesară și firească între știință și activitate. Numai sprijinindu-se pe știință, omul poate atinge acele scopuri pe care el *însuși* și le pune. Filozofia nu numai coincide, cum am spus, în partea ei pozitivă cu știința, ca un tot, ci și idealul pe care dânsa îl formulează, ea e datoare să-l întemeieze tot pe știință și să arate tot în știință mijloacele pentru a-l realiza, să arate acele probleme practice imediate, sociale și etice, care să înșiră pe rând în drumul spre ideal.

Dar aci am ajuns la pragul capitolului următor, la întrebarea: care sunt *garanțiile* solidității rezultatelor științei și prin ce cugetarea științifică se deosebește de cea neștiințifică sau antiștiințifică și, respectiv, filozofia științifică de cea mistică sau „metafizică”, așa de combătute în veacul nostru?

CAP. II Teoria cunoștinței

George Hemy Lewes, în lucrarea lui *Istoria filozofiei de la Thales până la Comte*, spune: „Metafizica a fost totdeauna într-o mișcare continuă, însă această mișcare a fost rotativă, fapt care iesă cu atât mai în relief, când îi opunem progresul științei pozitive”⁴ și întreaga lui carte nu e decât dovada acestei teze.

¹ „O divinitate moartă e cel mai mort lucru din câte au trăit vreo dată.” I. Cotter Morisson, *The Service of Man. A Essay towards the religion of the future*, p. 57.

² Loc. cit., 121.

³ *Cours de Philosophie positive*, voi. I. Deuxieme lecon.

⁴ G. H. Lewes, *The History of Philosophy, from Thales to Comte*, p. 4. Eu am schimbat ceva terminologia lui Lewes, deoarece el face câteodată confuziunea între „metafizică” (căreia îi zice și filozofie) și între „filozofie” (căreia îi zice și „filozofia nouă”). V. chiar p. următoare și capitolul ultim în voi. II, despre A. Comte.

Pentru ce aceste rezultate atât de deosebite în metafizică și știință? Care e deosebirea între ele? Astfel, se naște întrebarea asupra metoadelor de cugetare și cunoștință, asupra „teoriei cunoștinței”.

În dezvoltările ce urmează, mă voi sprijini mai ales pe filozofia germană modernă, deoarece mișcarea filozofică contemporană la cele trei popoare de căpitanie ale Europei civilizate s-ar putea, în câteva cuvinte, caracteriza astfel:

În Franța, după A. Comte, „pozitivismul”, nu știu cum, a încremenit într-o formulă: „pozitivității”, cu toate temenelile față cu „marele preot”, n-au căutat să să folosească de moștenirea lăsată și să lucreze mai departe în aceeași direcție, ci să mărginesc mai mult să impuie „abstențiune”, oprind orice ieșire din hotarele vestitului sistem.

În Anglia, s-au ocupat mai mult cu aplicarea principiului de empirism la diferitele sfere ale cunoștințelor decât cu întemeierea lui filozofică și formularea într-un sistem organic.

Numai în Germania, chestia s-a pus pe o bază largă și pe un teren solid. În mișcarea „noului criticism” - care începe de la *Otto Liebmann*¹, cu celebra-i lozincă: „*Es muss auf Kant zuruckgegangen werden*” (să ne întoarcem înapoi la Kant!), și ajunge punctul culminant în lucrările lui C. Goring, A. Riehi și R. Avenarius - a fost formulată și dezvoltată teoria filozofico-științifică a cunoștinței, care a lăsat la o parte și pe „a priori” al lui Kant și „abstențiunea” pozitivistă, fără să se afunde în nebuloasa metafizică.

Întrebarea fundamentală a teoriei cunoștinței este: *cum să poate ajunge la o adevărată cunoștință?*

Cugetarea filozofică are înaintea sa un șir de științi pozitive, care au ajuns, într-un timp relativ foarte scurt, la rezultate uimitoare, au întins puterea omului asupra naturei până într-atâta și i-au descoperit așa taine, încât celui mai neînfrânat visător din vremurile trecute i-ar fi părut o himeră în veci de neatins. Omul astăzi nu numai cercetează „compoziția chimică a stelelor”, lucru care s-a părut încă lui A. Comte de negândit, însă prin ajutorul spectroscopului analizează constituția chiar a unor corpuri cerești nevăzute și care nici nu vor putea fi văzute vreodată.

Numai grație acestei dezvoltări a științelor pozitive, s-a putut pune bazele unei teorii științifice a cunoștinței - teorie care nu porcede de la vro presupunere aprioristică, ci din cercetarea procedărilor științelor pozitive, ajunse la un grad anumit de desăvârșire prin generalizarea și prelucrarea rațională a principiilor extrase din această cercetare.

Psihologia, fiind și ea o știință pozitivă, are o importanță cu atât mai mare pentru teoria cunoștinței, întrucât orice cunoștință este un fapt psihologic • Stările noastre psihice interne, stările conștiinței noastre ne sunt date nemijlocit

¹ *Kant und die Epigonen.*

² R. Avenarius, *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie*, 1890, I. Heft, p-““““
„psihologia la urma urmelor e baza filozofiei”.

și numai ele ne sunt date nemijlocit. Dar cum să poate ajunge la o cunoștință sigură despre ceva în afară de noi, la o cunoștință despre lumea din afară? Rezultatele la care ajunge cercetarea filozofiei critice să pot pe scurt expune astfel:

Pentru ca să putem cunoaște un lucru din afară de noi, e vădit că noi trebuie să ne punem într-un raport oarecare cu acest lucru. Un lucru cu care noi n-am putea sta nici într-un fel de raport nu ne poate fi nici într-un fel cunoscut, însăși posibilitatea cunoștinței lumei din afară, presupune relațiile nemijlocite între subiectul cunoscător și obiectul de cunoscut, lumea exterioară. O „cunoștință nerelativă” a lumei din afară e astfel pur și simplu un nonsens, conținând o contradicție în înșiși termenii ei. Dar unde să căutăm aceste relații sau raporturi nemijlocite de la subiect la obiect, punctele lor de contact? Ele sunt date subiectului în senzațiuni și percepțiuni, care să deosebesc pentru conștiința noastră prin puterea lor de *coercițiune* exterioară. În ele, în senzațiunile și percepțiunile noastre, să și cuprindă toată sfera raporturilor noastre, într-adevăr nemijlocite, cătră lumea din afară, singurul izvor al cunoștinței.

Am spus odinioară că lumea noastră internă ne e dată nemijlocit într-un șir de stări sufletești. Acum vom observa că aceleași senzații și percepțiuni, care să prezintă ca izvorul cunoștinței noastre asupra lucrurilor din afară de noi, servesc în același timp (considerate fiind, după laturea lor internă, numai ca anumite stări sufletești și în legătură cu simțirile și dorințele corespunzătoare) și ca izvor pentru cunoștința lumei noastre psihice, interne.

Dar dacă senzațiunile și percepțiunile s-ar urma alungându-se unele pe altele, fără să lase vro urmă, n-ar fi cu puțință nici un fel de cunoștință, deoarece percepțiile n-ar avea nici o legătură între ele și toată bogăția noastră sufletească s-ar mărgini la percepția momentului.

Asta nu să întâmplă, pentru că senzațiile și percepțiunile noastre lasă în noi, și după încetarea lor, oarecare urme și noi le putem reproduce în *reprezentățiuni* cu care să și începe adevărata cunoștință. Reprezentațiunile stau într-un raport direct (prin percepție) cu obiectul lor real și nu sunt, propriu-zis, decât

¹ După niște argumente foarte spirituale, în favoarea realității lumei exterioare, A. Riehi citează cuvintele lui *Hume*: „După tăgăduirea unui adevăr vădit, cea mai mare prostie este de a Pune prea multă stăruință întru a-l apăra”. Nedorind să cad în această prostie, am să mă mărginesc cu câteva cuvinte aci, în notă, tară să mă întind în dovezile realității lumei. Cine are nevoie de astfel de dovezi pe larg le poate găsi cu îmbelșugare la Riehi (*Philos. Krit.*, II, 2, p. 128-176), “Și mă îndoiesc că i-ar putea folosi. W. Wundt spune că însăși cererea de a dovedi realitatea lumei din afară izvoarește dintr-un „abuz de cugetare”. Când, de pildă, eu scriu aceste rânduri, nici o sfortare de voință nu mă poate sili să admit că eu *nu* percep niște obiecte din afară. Orice Percepere izolată, afară de subiect percepător, mai presupune și un obiect perceput. Numai când există temeieri deosebite pentru fiecare caz izolat, - temeieri condiționate de cerințele critice și ale logiceii - să poate tăgădui realitatea vreunui obiect al perceperei sau al vreunei părți din conținutul Percepțiunilor noastre. însă astfel de temeieri pentru a tăgădui îndeobște obiectele perceperei nu să “Iă deloc (*System der Philosophie*, p. 92-108).

niște reproduceri în sufletul nostru al[e] unor cazuri concrete de raporturi cu lumea din afară. Astfel, cunoștința cea mai deplină și cea mai concretă asupra lumii ar fi cunoștința ei în reprezentațiunile noastre¹.

Însă, mai întâi, omul nu e în stare să cuprindă și să rețină toate reprezentațiunile sale măcar din vreo jumătate de oră: ele îl strivesc prin masa lor nemăsurat de mare și nu-i dau nici o posibilitate de a să orienta în haosul acesta de cunoștinți elementare. Pe urmă, însăși percepțiunile și reprezentațiunile noastre nu totdeauna merită încredere: omul e supus halucinațiilor, iluziilor etc. în sfârșit, în fiecare percepțiune și reprezentațiune să află amândouă momentele: cel subiectiv (subiect percepător sau reprezentator) și cel obiectiv (obiect perceput sau reprezentat). Pentru a să putea orienta în toate aceste și deci în lume, pentru a fi în stare a deosebi exact ce trebuie pus pe seama subiectului și ce să poate lăsa obiectului, e necesară o muncă psihică specială, care și este *procesul de cunoaștere*.

Caracterul distinctiv al acestei munci e analiza materialului reprezentațiunilor noastre, gruparea lui, abstragerea și *formarea noțiunilor*. Fiecare noțiune e legitimă numai întru cât ea în adevăr înlocuiește pentru noi o anumită masă de reprezentațiuni. Noțiunile mai puțin abstracte (să zicem, de gradul întâi de abstracțiune) pot la rândul lor să servească pentru o nouă prelucrare și pentru construirea unor noțiuni încă mai abstracte și așa mai departe². Însă la toată această operație nu trebuie scăpat din vedere unicul scop al construcțiunei noțiunilor abstracte - *cunoștința lumii reale*, care să poate realiza numai întrucât fiecare noțiune să poate descompune (mai exact, să *desabstrage*) și a să reduce la materialul reprezentațiunilor noastre.

E vădit că, întru cât o noțiune e mai abstractă, într-atât ea stă mai departe de reprezentațiuni, percepțiuni, senzațiuni, adică cu atâta e distanța mai mare

¹ Cari Goring, *System der Kritischen Philosophie*, voi. I p. 801: „Platon n-are deci dreptate, când afirmă că există cunoștința ($\epsilon\pi\tau\iota\sigma\tau\iota\varsigma$) numai a noțiunilor generale; din contra, idealul oricărei cunoștinți ar fi să să cunoască, fără a să recurge la noțiuni, toate faptele izolate *in concreto*; dacă zeii ar putea vorbi, ei totdeauna ar spune numai numele proprii ale oricărui lucru, neavând nevoie de noțiuni abstracte), după cum în contra lui Hegel observă Kirchmann în *Philosophie des Wissens*”.

² Câteva exemple, pentru cei neinițiați, de cum să formează noțiunile abstracte: dintr-un șir de reprezentațiuni concrete, care nu sunt decât reproducerea unor imagini reale, determinate, noi formăm noțiunea abstractă: *scaun*, tot așa: *masă*, *divan*, *dulap*, *oglinză* etc; aceste noțiuni pot servi la construirea unei noțiuni încă mai abstractă: *mobila*. Dacă deja noțiunea scaun (în genere, care să nu fie o reprezentație a unui anume scaun de lemn, vopsit sau de fer etc.) are puține urme sensibile, apoi noțiunea *mobila* e aproape lipsită de orice sensibilitate (nu să poate închipui o *mobila* care să nu fie nici scaun, nici masă etc). Dar abstracțiunea nu să oprește aci: din noțiunile *mobila*, *vase de masă* (la vaisselle), *cele de bucătărie*, *vestminte*, *haine*, noi formăm o noțiune încă mai abstractă: *efecte de casă*, iar din aceasta, împreună cu multe altele: noțiunea *fabricat*, produsul muncii omenești; urcând încă o treaptă ajungem la noțiunea de *lucru*; încă și încă mai sus, cuprinzând tot mai multe sfere de noțiuni, din ce în ce mai abstracte, suindu-ne pe cele mai înalte piscuri ale abstracțiunei, ajungem, în sfârșit, la noțiunea „*ceva ce este*”. „*Estele*” acesta e deja gol de orice conținut real și nu e decât o *simplă afirmațiune* (și curios, pentru cugetarea naivă, această noțiune pare tocmai cea mai familiară și concretă; cu ea să și produce mai ales toată scamatoria mitologică și metafizică).

între dânsa și raportul cel nemijlocit către obiectul cunoștinței, cu atât deci ea are mai puține urme sensibile, e mai puțin concretă și vie și cu mai puțină putere de coercițiune externă; așadar, cu cât o noțiune este mai largă, mai cuprinzătoare, cu cât mai mult material a servit pentru construirea ei, cu atât ea este *mai ștearsă ca sensibilitate, mai descolorată, mai goală de conținut concret*. De aceea niciodată nu e cu puțință, ca să zic așa, să „arătăm cu degetul” obiectul real al oricărei noțiuni abstracte, *pentru că un asemenea obiect nu există*, și însăși căutarea lui dovedește confuziunea între noțiuni și reprezentațiuni, - acestea din urmă singurele să pot raporta nemijlocit către obiecte (nefiind decât reproducerea percepțiunilor). Prin această confuziune să explică acea înălțare la „entitate” a noțiunilor abstracte, *ipostaziarea* lor, dacă mi să permite termenul, atât de obicinuită pentru cugetarea naivă și toată creațiunea mitologică. „Realitatea” unei noțiuni poate consista numai în posibilitatea de a să coborî treaptă cu treaptă, fără nici un salt, toată scara abstracțiunilor până la întreg materialul real care a servit la formarea ei.

Neîndeplinirea acestor condițiuni - adică: construirea arbitrară și nesistematică a noțiunilor, care n-ar fi în legătură neîntreruptă cu reprezentațiunile reale; întrebuițarea acestor noțiuni chiar alături cu unele legitime; confuziunea între noțiuni și reprezentațiuni (luarea unei noțiuni abstracte drept o reprezentație: căutarea obiectului noțiunei, ipostaziarea ei; sau luarea unei reprezentațiuni drept o noțiune: substituirea unui caz concret în locul unei noțiuni abstracte) - toate aceste nu pot duce niciodată la o cunoștință adevărată.

De aci, primul principiu al teoriei cunoștinței: *construirea sistematică a noțiunilor abstracte și distincțiunea preciza între noțiuni și reprezentațiuni*.

* * *

Celelalte principii să bazează pe deosebirea între procesele de *cugetare* și *cunoaștere*, - și respectiv între *înțelegere* sau *pricepere* și *cunoștință*. Cugetarea e un proces psihic, prin care să pun în vreo relație sau legătură între ele diferite noțiuni și reprezentațiuni: să formează judecăți. Întrebarea dacă acestui proces corespunde sau nu ceva în afară nu să dezleagă deloc prin faptul că procesul de cugetare s-a desfășurat conform tuturor regulilor logice. Vorbind despre „transcendentele” lui W. Wundt (în articolul următor), vom vedea unde ne poate duce cugetarea cea mai logică, din cauză că de cugetarea singură nu e legată puterea de coercițiune exterioară și necesitatea obiectivă, ci numai necesitatea pur subiectivă și internă. De aceea, Cari Goring are toată dreptatea spunând că „fără nici o îndoială, prin logică au fost introduse mai numeroase greșeli decât sunt cunoștințele adevărate pe care ea le-a mijlocit”. Luăm, de pildă, următoarea cugetare a omului incult: Toate lucrurile cad de sus în jos; dacă Pământul e rotund, cei de la antipod trebuie să cadă în spațiu (să știe că acest argument să

¹ C. Goring, *System der kritischen Philosophie*, V. I, p. 303.

aducea de fapt contra afirmării rotundzimei Pământului). Această cugetare e *absolut logică*; dacă ea nu e adevărată, nu e pentru că ar fi în sine nelogică, ci pentru că noțiunile întrebuițate („sus”, „jos”, „cădere”) sunt false, fără nici o legătură cu realitatea, sunt niște noțiuni „*ipostaziate*”. Și logica singură e aci neputincioasă pentru a îndrepta ceva. Pentru ca procesul de *cugetare* să coincidă cu procesul de *cunoaștere*, trebuie să-l supunem la fiecare pas controlului sever al realității, trebuie ca toate noțiunile întrebuițate, oricât de abstracte, să fie construite sistematic, fără ca să să rupă, în șirul de abstracțiuni, firul ombilical ce le leagă cu realitatea.

„Utilitatea noțiunilor pentru cunoștință, spune C. Goring, depinde de la faptul că ele să abstrag din reprezentațiuni, care nu sunt decât cunoștințele izolate materiale (*aus materialen Einzelerkenntnissen abstrahirt sind*)\ aceste din urmă nu intră în competența logicei. Logica în sine ajunge numai la așa-numitul adevăr *formal* și care nu e un adevăr propriu-zis”. Și mai departe: „Cunoaștem că o noțiune servește cunoștinței numai atunci când ea este abstrasă din reprezentațiuni cu care normalminte e legată ideea existenței exterioare și asupra acestei chestii poate hotărî teoria cunoștinței, nu logica”. „Numai, urmează dânsul, când este vorba de a uni cunoștințele elementare izolate într-un sistem, ceea ce este *Știința*, atunci e nevoie pentru ajungerea scopului științific de a să uni teoria cunoștinței cu logica și lucrul să întâmplă astfel că teoria cunoștinței aduce tot materialul necesar, din care logica poate forma noțiunile, judecățile și concluziunile ei”.

Astfel, trebuie totdeauna ținut seamă de distincțiunea între procesul formal de cugetare și procesul material de cunoaștere; de aci următorul principiu al teoriei cunoștinței: *să supunem cugetarea cunoașterei, controlului material al realității*.

În legătură cu aceasta e distincțiunea între *înțelegere* sau *pricepere* și *cunoștință* (ca rezultate ale proceselor de cugetare și cunoaștere). Când în conștiința noastră face incursiune o noțiune sau reprezentațiune nouă, când, de pildă, atențiunea noastră e atrasă pentru întâia oară asupra unui fapt, atunci să simte nevoia de a restabili echilibrul turburat în sistemul nostru de idei, ceea ce să face punându-să această noțiune sau reprezentațiune nouă într-o relațiune sau legătură logică cu sistemul de idei de mai înainte: în asemenea caz, lucrul devine pentru noi explicat și noi zicem că „l-am înțeles” sau „l-am priceput”. Aceasta este, în trăsături mai generale, faptul de „pricepere”, respectiv, „explicare”.

Luat izolat, acest fapt de „pricepere” (și, respectiv, explicare) nu ne dă nici o garanție că în adevăr cunoștințele noastre s-au înmulțit sau s-au lărgit. Întrebați, de pildă, pe un om incult: „De ce tună?” El va răspunde: „Pentru că Sf. Ilie să primbla cu carul pe cer” și astfel totul e *înțeles*. Iar dacă este vorba despre un

lucru *obicinuit*, el să crede înțeles sau priceput de la sine: întrebați-l de ce iarna nu mai tună sau de ce dimineața florile sunt acoperite de rouă, dânsul probabil va răspunde: „Să *înțelege*, *totdeauna* este așa”...

* *

Și e departe ca lucrurile să să petreacă astfel numai la cei „inculți”. E destul să ne aducem aminte despre spiritizmul modern, ca să vedem unde poate duce chiar inteligențele cele mai frumoase stăruința de a pricepe înainte de a putea *cunoaște*... Tot de aci izvoresc cele două prejudeții despre care am vorbit în articolul precedent, arătând că ele împedică concepțiunea adevărată asupra lumii și vieții: „antropomorfismul etic” și „misticizmul naturalist”.

„Începuturile cugetării, spune C. Goring, să mișcă numai în analogii; mitologia, teologia și filozofia ne dau despre aceasta cele mai lămurite mărturii. Antropomorfizmul este obicinuița de a înzestra cu ceea ce este *cunoscut*, adecă cu însușirile acțiunilor omenești, procesele *necunoscute* ale Naturei; un mod de explicare, care și astăzi pare mulțimei ca cel mai clar și lămurit. De aci provine puterea *doveditoare* a comparațiunilor și pildelor pentru cei inculți; ... transportându-să asupra lucrului ce trebuia dovedit caracterele cunoscute (ale comparațiunei), să produce îndată cea mai mare siguranță subiectivă. Obicinuița de a explica toate prin analogii e aproape de nestârpit; dacă înainte vreme toți și *acum încă cei mai mulți dintre oameni caută să priceapă Natura «ex analogia hominis»*, apoi *multora dintre savanții moderni să poate aduce învinuirea că ei vreau fără multe ocoliri să explice și caracterele distinctive ale ființelor însuflețite «ex analogia materiae»*”.

* # *

Impulsiunea sau trebuința de a pricepe e tot așa de oarbă ca și impulsivunile sau trebuințele organice și tot ca ele poate să găsească mijloacele potrivite de satisfacere numai prin experiență: copilul numai prin experiență învață că foamea să satisfacă prin mâncare. Însă față cu trebuința de pricepere, primejdia unei satisfaceri înșelătoare e mai mare decât la trebuințele organice, fiindcă, la aceste din urmă, în calea unor satisfaceri nepotrivite stă însăși realitatea: nu te poți sătura cu peatră în loc de pâine. Cu totul altfel stau lucrurile cu *trebuința* firească de a pricepe, urmează Goring: „acestei trebuinți lipsește corectivul realității, fiindcă dânsa ușor își poate crea o lume fantastică proprie și cu ajutorul ei să înlătore incomoda realitate prin raționamente (*die unbequeme Wirklichkeit hinwegraisonirt*), dacă aceasta îi stă în cale, deoarece trebuința de pricepere e

¹ *Ibidem*, v. I, p. 301-302 și 306. Urmând în toată expunerea aceasta mai ales pe Cari Goring, trebuie să menționez aci că, precum să va vedea la locul cuvenit, eu nu împărtășesc teoriile lui pur psihologice asupra raporturilor între voință, sentiment și inteligență.

¹ V. „Arhiva”, 1897, no. 3-4, *Misiunea filozofiei*, p. 175 urm. [*supra*, p. 213 ș.u.]

² *Loc cit.*, V. I, p. 212-213.

obicinuită, în forma ei primitivă și până la maturitate, să fie satisfăcută cât mai ușor, măcar prin fraze și ideologie. Căci, deși «hart im Raume stossen sich die Sachen», însă «friedlich bei einander wohnen die Gedanken», și încă cugetările cele mai contrazicătoare și absurde¹. Și în goană după satisfacerea trebuinței oarbe de a pricepe, pentru ca să înceteze starea displăcută de nepricepere, toate mijloacele sunt bune, numai să fie mai „ușoare”; mintea incultă nu e dificilă, chiar față cu „explicările” cele mai monstruoase. Dacă, de pildă, să zice „eu înțeleg pe cutare om”, prin aceasta să presupune că noi parcă „am fi intrat în sufletul” acestui om, îi cunoaștem starea internă, sufletească, parcă am fi trăit-o, am fi trecut prin ea noi înșine. E vădit că o astfel de înțelegere poate avea vreo însemnare numai întrucât noi putem *eiecta*² o viață psihică analoagă celei a noastră.

A vroi deci să înțelegem tot în acest chip și lucrurile neînsuflețite e o dovadă de primitivitate a cugetării, din nenorocire, prea obicinuită. Noi nu putem „să trecem prin starea internă” a plantelor sau a pietrelor și deci nu le putem „înțelege” în sensul arătat.

Numai după o dureroasă experiență a deșertăciunii fatale a unei astfel de satisfaceri a trebuinței de pricepere, să naște critica mijloacelor de a o satisface, să pun începuturile adevăratei „priceperi” pe baza cunoștinței reale; precum numai după experiență, omul știe să găsească mijloacele potrivite, ca să înceteze starea displăcută provenită din nesatisfacerea, de pildă, a trebuinței organice de hrană, foamea. Față cu trebuința oarbă de „a pricepe, de a înțelege”, aceasta este misiunea teoriei filozofico-științifice a cunoștinței, care dovedește că *priceperea* adevărată (neprimitivă) nu poate preceda *cunoștința*. Priceperea filozofico-științifică, și singură sănătoasă, a lumii este aceea care izvorește din cugetarea strict logică, întrebunțând numai noțiuni legitime, verificate, și având o bază solidă în raporturile reale, date nouă în reprezentațiuni. *Cu alte cuvinte, priceperea adevărată a lumii poate izvorî numai din cunoștința ei.*

Și deci, dacă voiți, încă un principiu al teoriei cunoștinței: *să subordonăm priceperea cunoștinței, să nu căutăm să pricepem fără a cunoaște, fără a avea o bază în relațiunile reale ale lumii.*

* * *

¹ „Aspru să ciocnesc lucrurile în spațiu” însă, „pacinic pot sta una lângă alta cugetările” (Schiller).

² *Op. cit.*, v. I, p. 224.

³ Termenul „eiect” e creat de Clifford (prin opunerea termenilor de *obiect* și *subiect*) și primit de către mulți savanți și filozofi (v. de pildă: G. Romanes, *Mental Evolution in Animals*, p. 2, și A. Riehi, *op. cit.*, v. II, 2, p. 169); el servește pentru a însemna că subiectul, observând pe semenii săi, pune în ei - eiectă - propriile-i stări sufletești.

Acum, am înaintat destul, ca să putem pătrunde, în toată cuprinderea lor, cuvintele lui Richard Avenarius: „Toate științele în conținutul lor să bazează pe experiență - în sensul larg al cuvântului - și nici nu există altă bază pentru știință decât experiență... De aceea expresiunea «Știința experimentală» este un pleonazm, deoarece nu există alte științe decât cele experimentale. Nu înseamnă altceva și termenul de «filozofie științifică», aceasta este o filozofie care nu numai formal, ci și după conținutul ei, adecă după caracterul empiric al obiectelor sale, nu este altceva decât *știință*. Astfel, filozofia să opune științelor nu întrucât *acestea* s-ar baza pe experiență, iar *dânsa*, nu, ci întrucât ele să prezintă ca științe *speciale*. Orice știință numai atunci desăvârșește problema sa, când ea a ajuns la noțiunea sa superioară, la principiul său, și în măsura puterilor l-a lămurit. Știința devine filozofie când, pentru explicarea principiului său, *dânsa* să adresează la noțiunile superioare celorlalte științe și analizează aceste noțiuni pentru a le uni într-un principiu încă mai superior. Astfel de unire a principiilor într-o sinteză superioară e necesară, pentru ca știința să ajungă într-adevăr o *știință* și să înceteze de a fi o simplă acumulare de cunoștinți elementare. Prin urmare, în realitate, întrebarea nu e cum e cu puțință filozofia științifică, ci dacă e cu puțință știința fără filozofie...” Și în alt loc: „*problema oricărei filozofii, în realitate, constă în lămurirea aceluia mod determinat, prin care organismul psiho-fizic răspunde la totalitatea impresiunilor*”.

Astfel, deosebirea principială între știința și filozofia științifică, pe de o parte, și construcțiile nelegitime, „metafizice”, pe de alta, este pe deplin stabilită și noi putem acuma să vedem clar cauza contrastului arătat de G. H. Lewes în *Istoria* lui, că pe când metafizica să învârtă într-un cerc, repetând vecinie aceeași desfășurare a aceluiași idei fundamentale, știința și filozofia științifică („filozofia nouă” cum o numește el) înaintează cu pas sigur. Călcarea condițiunilor, arătate mai sus, ale oricărei cunoștinți niciodată nu rămâne nepedepsită și poate duce numai la zidirea sterilă a „sistemelor” metafizice, care nu dovedesc nimic și nu sunt bune la nimic, afară doar pentru satisfacerea impulsiei „arhitectonice” a inventatorilor lor. În orice caz, metafizica să deosebește de știință și de filozofia științifică nu prin nu știu ce sublimitate a obiectului său - deloc -, ci anume prin metoda ei arbitrară în construirea noțiunilor abstracte, prin „ipostaziarea” lor, prin tendința de a pricepe fără a cunoaște și prin încercările de a „intra” în nu știu ce „suflet” al fenomenelor. Pe de o parte, e cu puțință prelucrarea filozofico-științifică a noțiunilor celor mai abstracte fără a călca condițiunile cunoștinței; pe de altă parte, orice mod primitiv sau naiv de cugetare al unui sălbatic sau om incult este esențialmente metafizic, înlocuind cunoștința reală a lucrurilor prin un joc de

¹ Richard Avenarius, *Vierteljahrsschrift für wissenschaftliche Philosophie*, 1890, I Heft, p. 483. Teoria și critica cunoștinței, servind de bază și, din punctul de vedere logic, de *introducere* pentru întreaga clădire a filozofiei științifice, are o înșămăntate cu totul deosebită și predominantă în filozofie, de aceea A. Riehi (*op. cit.*, B. II, Th. II, p. 15 și următor) îi și dă numele de filozofie în sensul *special* al cuvântului.

cuvinte mai mult sau mai puțin goale de conținut real, - perfect după metoada celui mai sublim constructor de sisteme metafizice, care, de pildă, dând peste noțiunea abstractă a infinitului, merge înainte cu „desmărginirea mărginirii” și „înmărginirea nemărginitului”, până ce vede cu ochii: „nemărginitul mărginit” și „mărginitul nemărginit”... Atunci să liniștește: „A priceput totul”, „s-a luminat”.

* * *

Lester Ward vede un caracter distinctiv al unei stări intelectuale înapoiate în întrebuințarea, cum să exprimă dânsul, a „metoadei directe a sforțării volitive” (*the direct method of conation*).

Comparați, în adevăr, mijloacele întrebuințate pentru satisfacerea trebuinței de hrană de cătră vreun sălbatic, din cea mai inferioară treaptă a evoluției, și cele ale unui european contemporan. În momentul când simte foamea, sălbaticul primitiv zmulge cea dintâi plantă necultivată potrivită ce-i cade în mână și-i devorează rădăcina și la ziua de mâine nu să mai gândește deloc.

Gândiți-vă acuma câtă prevedere și câtă muncă, cheltuită cu mult înaintea momentului de nevoie, sunt concentrate în acea bucată de zahăr pe care o puneți sara într-un pahar cu ceai: cultura sfeclei și fabricile cele mai complicate; iar acestea, la rândul lor, presupun școalele agronomice și tehnice de toate gradele, răspândirea instrucției generale, supunerea forțelor naturale, anumită structură economică și industrială a societății etc. ...

Deosebirea între încordarea simplă a mușchilor pentru a zmulge o rădăcină necultivată, pe de o parte, și, pe de altă parte, uimitoarea desfășurare a puterii de invențiune, de prevedere, a inteligenței, cu toate procesele atât de complicate și variate ale activității omenești, ale acțiunii mașinilor perfecționate și a forțelor naturale supuse - toate acestea întrupate într-o bucată de zahăr - această deosebire amețitoare determină destul de clar și expresiv - pentru scopul meu - deosebirea între ceea ce Ward numește „metoada directă și cea indirectă a sforțărilor volitive”: e deosebirea între purtarea greutateților pe spinarea proprie sau pe cap, cum o fac sălbaticii din Africa, și invențiunea și construirea unei căi ferate electrice pentru transportul lor.

¹ Cf. divagațiile principelui metafizician S. Trubețki. Trebuie să fac o observațiune. În literatura filozofică nu s-au diferențiat încă așa de tranșant, cum o fac eu aci, terminii de „filozofie” și „metafizică”; unii, atacând „filozofia”, nu atacă în realitate decât forma ei necritică „metafizică”, iar alții, apărând legitimitatea „metafiziciei”, nu apără adesea decât „filozofia” științifică. Cred că ar fi bine să să păstreze numai pentru aceasta din urmă termenul de „filozofie”, lăsând pentru sistemele de cugetare necritică și abuzivă onoarea îndoielnică de a să numi „metafizice”. Atunci n-ar mai fi nevoie de calificative: „filozofie nouă” „științifică”, nici n-ar fi nevoie, citând pe un filozof să-i schimbi terminologia, ca să-i pricepi adevărata cugetare, cum am fost siliți să o facem la Lewes și la alți cugetători cari nu fac parte din școala critică germană.

² Ward, *Dynamic Sociology*, v. II, p. 93, 94, 99, 130 ș. a.

Când într-un sălbatic să deșteaptă curiozitatea, când el simte trebuința să-și explice, într-un fel sau altul, să priceapă lumea și viața, el de asemenea recurge la „metoada directă a sforțării volitive”, ca și pentru satisfacerea trebuinței de hrană, el cearcă să apuce adevărul cu „mâinele goale”. Mai clar și mai cunoscut decât orice alt lucru i să pare ceea ce găsește în sine însuși: raporturile certe între mișcările corpului său și dorințele și sentimentele sale. Fără multă bătaie de cap, el transportă aceste raporturi asupra naturii înconjurătoare; de aci acele faze intelectuale, caracteristice pentru oamenii primitivi: *animism, fetișism, șamanism, vrăjitorie* etc. ... Astfeli, totul ajunge pentru sălbaticul nostru lămurit și înțeles. Progresul și aci, ca și în celelalte sfere de acțiuni omenești, să manifestează în respingerea metoadei directe a sforțării volitive. Priceperea adevărată, precum a fost arătat, poate să să bazeze numai pe cunoștință, iar *cunoașterea* presupune niște condițiuni necesare, care să-i garanteze soliditatea și certitudinea. Aceste condițiuni ni le pot da numai experiența, observațiunea; realizarea lor presupune, la rândul său, o cantitate atât de enormă de muncă (invențiunea și întrebuințarea aparatelor complicate și a instrumentelor perfecționate, întemeierea de laboratorii, universități, academii etc), o acumulare atât de îngrijită a materialelor și prelucrarea lor sistematică, încât și astăzi omenirea e departe de a fi ajuns la acea stare intelectuală înaintată, care ar face pentru totdeauna cu neputință încercările de a recurge, pentru priceperea lumii, la „metoada directă a sforțării volitive”. Aceste încercări să și realizează în diferitele sisteme metafizice, mai mult sau mai puțin „spirituale”. Însă, și cea mai „înaltă” metafizică, și brutalul animism și fetișism al sălbatecului, și cugetarea naivă a omului incult să disting prin aceleași caractere comune: ignorarea condițiilor cunoștinței și supunerea la lozinca: *jit pro ratione voluntas*. Dacă câte vreun metafizician contemporan, sub cuvânt că știința nu este „îndestulătoare”, să silește să contopească într-un singur „sistem” datele științei cu propriile-i închipuiri, la care „a ajuns cu capul său”, apoi aceasta amintește numai pe cetățeanul acela nu tocmai deștept, despre care să zice că s-a rugat conductorului trenului să mai înhame în ajutorul locomotivei vreo păreche de cai, „pentru că-i zor nevoie mare să ajungă mai curând”...

Să poate că acest cumul al celor „două metode ale sforțărilor volitive” să fie „original”, dar, în tot cazul, inteligent nu e.

Când o babă de la țară spune că trebuie să bei apă strecurată prin piele de >,gușter” (un fel de șopârlă), ca să-ți treacă „gușterul” (anghina), sau că i-a intrat o „vătămătură” prin gură, pe când dormea, s-a așezat întâi la cap, iar apoi s-a coborât în picioare, avem o mostră lucie a cugetării metafizice. Proximitatea de înrudire a oricărei cugetări necritice iesă la iveală mai ales în obicinuita-i confuzie între noțiuni și reprezentațiune, în „ipostaziarea”, după cum ne-am exprimat noi, a noțiunilor abstracte; cine, de pildă, nu știe că „apa are însușirea de a stânge focul”? Stângerea focului pare oamenilor incuți „o însușire” a apei „tât de neseparabilă și de la sine înțeleasă, fără nici o explicare, încât încercați să Ic spuneți că apa, fiind o combinațiune chimică a oxigenului cu hidrogenul, poate în

anumite ocazii să fie și o cauză a *aprinderii* și un material *combustibil*, că uneori a turna apa peste foc e ca și a turna untdelemn, cu greu au să vă creadă. Tot așa, mulți încă pot înțelege că „Pământul să învârtă în jurul Soarelui, pentru că acesta îl atrage către sine”. Însă spuneți-le că în vreun sistem planetar, cu doi sori de o mărime aproximativ egală (cum și este, probabil, în sistemele așa numitelor stele-perechi), în care deci centrul de atracțiune poate să fie în afara de vreun corp, planetele să pot învârti în jurul unui „loc gol”, 'care, vasăzică, după acest mod de a judeca, le „trage către sine”, iarăși, te trezești că n-au s-o creadă.

* * *

Înțelegerea metafizică a atracțiunii împiedică chiar și dezvoltarea științei. Greutatea, atracțiunea, „însușirea corpurilor de a atrage unele pe altele” să înțelegeau aproape ca niște caractere imutabile ale „esenței” materiei. Că „orice materie trebuie să fie ponderabilă” părea atât de clar și de la sine înțeles, încât asta împiedica adoptarea teoriei asupra luminei, astăzi în general recunoscută, fiindcă aceasta admitea eter, „materie neponderabilă”! (Chiar o așa somitate științifică, incontestabil mare, cum este John Stuart Mill, făcea obiecțiuni analoage în contra acestei teorii). Însă nu să mai poate contesta că noi niciodată *nu percepem* „materia” numai ca atare și nici nu ne o putem *reprezenta*. „Materia” - una din cele mai abstracte noțiuni ale noastre - numai să *cugetă* ca substratul comun al tuturor fenomenelor exterioare, ca purtătoarea tuturor raporturilor percepute de noi. Iar noțiunile de atracțiune, pe de o parte, și de lumină, pe de alta, cuprind numai grupe determinate de fenomene, care compun numai *o parte* anumită din experiența noastră exterioară. De aceea noțiunea filozofico-științifică a materiei va fi desăvârșită numai atunci când și fenomenele luminei, și fenomenele atracțiunii, alături cu toate celelalte fenomene exterioare (căldură, electricitate etc.) vor fi utilizate toate împreună ca material pentru construirea acestei noțiuni, bineînțeles, înaintându-să fiecare pas numai după datele sigure stabilite de știință. Mult s-a și făcut în această direcție și sunt cunoscute încercările de a reduce însăși atracțiunea la acțiunea aceluiași eter. Materia, în ultima analiză, să *cugetă* ca un sistem de „atome” în mișcare. Prin urmare, e vădit că și „însușirile” ei și, în genere, toate fenomenele materiale trebuie *cugetate* ca o combinațiune sau alta a astfel de mișcări. Dacă știința astăzi nu e încă în stare să explice totul în așa chip, deoarece lipsesc încă datele pozitive necesare, și e silită, de pildă, să folosească de noțiunea „afinității chimice”, apoi ipostazierea unei asemenea noțiuni, care, ca și toate noțiunile, servește numai ca un arătător pentru anumite fenomene concrete, este în tot cazul o apucătură metafizică.

Iar în domeniul concepțiunilor sociale, câte nu iscodește modul metafizic de *cugetare* și cu câte urmări dezastruoase! „Patria”, „dreptul”, „poporul”, „progresul” sunt așa de des tot atâtea fetise, care strivesc națiunile; în numele „patriei”

lui Bismark, alsacienii sunt strânși cu de-a sila în brațele de fier ale „Vaterlandului comun” german; pentru ideea „dreptului”, „pe care nimenea nu poate să nu-l cunoască”, sărăcimea e lipsită de apărarea intereselor sale și despoiată; în numele „poporului meu”, vorbesc cei mari când vor ca popoarele *reale* să să sfâșie în războaie; pentru „progres”, să nimicesc populațiile unor continente întregi... Cuvântul gol de înțeles strivește sub greutatea lui pe omul care l-a inventat... Ar fi un studiu foarte interesant acela care și-ar propune analiza tuturor cuvintelor de acest soi și ar restabili înțelesul lor, singurul adevărat și legitim... Dar să nu ieșim din cadrul cercetărilor pur filozofice...

* * *

Din toate cele spuse până acum rezultă că cerințele pe care le pune filozofia științifică sau critică (adecă în adevăr o *filozofie*) să pot în scurt formula astfel: orice cuvânt întrebuit de filozofi și savanți trebuie să însemne o noțiune clară și exactă, cu un *conținut real*; încă mai scurt: fiecare cuvânt trebuie în adevăr să aibă vreun înțeles determinat și exact. Pentru aceasta să propun niște reguli, pe care nu vreun voluntar în filozofie le-a născocit după cum îl tăia capul, regulile stabilite pe baza cercetărilor asupra acelor procedări care, singure și exclusiv, au dat rezultate solide și rodnice în toate sferile de cunoștință, reguli, în sfârșit, care rezumă toată mișcarea filozofică a secolului nostru în această privință. Miezul acestor reguli să cuprindă în critica noțiunilor, în aducerea lor la obârșie (reprezentățiuni și, prin aceste, percepțiuni și senzațiuni), eliminarea oricărei ipostazieri a noțiunilor abstracte, întemeierea înțelegerei sau priceperii pe cunoștință.

Oricât de clare ni s-ar părea aceste principii, e însă foarte anevoie de susținut o discuție asupra lor cu vreun metafizician „îmbătrânit în rele”.

„O greutate deosebită - spune Cari Goring -, care împiedică recunoașterea generală și necondiționată a procedărilor științifice, izvorește din faptul că nu i să poate dovedi necesitatea și îndreptățirea decât rezămându-să pe bazele iarăși numai științifice”, tot prin argumentarea de natură științifică, pe care tocmai nu o vrea și nu o poate pricepe un metafizician sau un „*Naturmensch*”, cum să exprimă Goring.

Pentru un om pătruns de spiritul științei, procedarea științifică are destulă justificare în însuși faptul că prin ea *s-a putut crea știința*, cu toată *puterea reală* pe care o dă ea asupra fenomenelor, iar restului de „bipede fără pene”, care nu vor să învețe nimic din faptul acesta, dânsul poate opune numai cuvintele lui Kant: „Cine a gustat odată din critică, pe acela întotdeauna o să-l îngrețoșeze orice poliloghie dogmatică” (*Wer einmal Kritik gekostet hat, den ekelt fur immer, alles dogmatische Geschwätz*).

* * *

Dar, să zice, națiunea e mărginită" și nu poate știința rațională să pătrundă „esența lucrurilor”. Și în aceste cuvinte să pune ceva peste poate de zăpăcito-sublim și mistico-nebulos și să crede că a pătrunde în numita „esență” ar fi prea interesant, folositor și rodnic.

Însă, fie zis în treacăt, chiar dacă ar fi așa, deși nu este, întru cât să poate „desmărgini rațiunea” divagând fără nici o noimă, cu jocuri de cuvinte goale de înțeles? Cum poate „pătrunde” o știință... nerațională ceea ce nu ar putea știința rațională?

La loc cuvenit vom mai vedea că toată chestia „pătrunderii în esență” e clădită pe o nedomerire: *primo*, întru cât noțiunea esenței lucrurilor are vreun înțeles real, cunoștința ei să prea poate, pentru că *noi înșine o determinăm această esență*; iar *secundo*, dacă aceste ieremiade indică împrejurarea că toate cunoștințele noastre asupra lumii din afară (nu și cele psihologice) nu sunt, în ultima analiză, decât cunoștința raporturilor lucrurilor unele către altele și către subiectul cunoscător, apoi, pe de o parte, numai de astfel de cunoștință și avem noi nevoie, numai această cunoștință și e interesantă în realitate, numai dânsa e folositoare și rodnică, iar, pe de altă parte, o *altfel* de cunoștință a lumii din afară, dacă s-ar putea numai închipui (ceea ce, de obicei, să face pe calea analogiilor nelegitime cu cunoștințele psihologice), ar fi cu desăvârșire neinteresantă și nefolositoare, fiindcă, în realitate, n-ar putea nimic *adăugi* la cunoștințele noastre reale și n-ar putea nimic explica.

Dar aci vom arăta numai că „mărginirea” rațiunii n-are nici în clin nici în mână cu chestia aceasta; că oricât de „desmărginită” ne-am închipui rațiunea, totuși, în această privință, esențialmente nimic nu s-ar schimba. În tot cazul, spunem în treacăt, cerințele filozofiei critice nu numai nu pun *mărgini* rațiunii, ci tocmai stabilesc *condițiuni* care anume fac - și numai ele o fac - cu puțință orice cunoștință¹. Confuziunea între condițiunile (sau mai bine, cum spun nemții, *Voraussetzungen*) cunoștinței cu marginile (*Grenzen*) ei poate servi ca o pildă strălucită despre puterea de pătrundere a metafizicianilor.

Orice „rațiune nemărginită” ne-am sili să ne închipuim, orice simțiri nouă și necunoscute am presupune în ea, cu orice reprezentațiuni de nespuse am înzestra-o, încă această „rațiune nemărginită” n-ar sta mai bine decât a noastră față de „esență” sau „sufletul lucrurilor” ce să năzare metafizicianilor. Pentru ca să poată cunoaște ceva, și dânsa ar trebui doar să să puie într-un raport oarecare către obiectul de cunoscut și, prin urmare, de asemenea ar putea să cunoască, la urma urmelor, numai raporturile fenomenelor între ele și către sine. Pe urmă, chiar dacă vom presupune în această rațiune nemărginită și o memorie nemărginită și infailibilitatea percepțiunilor, astfel că ea ar putea să cunoască tot

¹ Cf. A. Riehi, *op. cit.*, cap. II: *Ueber Grenzen und Voraussetzungen des Erkennens* (p. 24-46).

universul în reprezentațiunile sale, apoi toate acestea nu ar dispensa-o nici măcar de necesitatea de a construi noțiunile abstracte, fiindcă în fiecare reprezentațiune sunt date amândouă momentele, și cel subiectiv și cel obiectiv, astfel că ar trebui să construiască cel puțin noțiunea „obiectului” și cea a „subiectului”. Și, prin urmare, iarăși pentru ca aceste noțiuni să aibă un conținut real, ar trebui urmate anumite condițiuni. În sfârșit, și pentru „rațiunea nemărginită”, *înțelegerea, priceperea*, pe de o parte, ar trebui rezemată pe cunoștință, pe de alta, nici un fel de înțelegere în sensul „de a trece, de a trăi stările interne ale lucrurilor” (după analogia cum „înțelegem” noi pe semenii noștri, pe ceilalți oameni) nu ar fi cu puțință și, poate, cu cât o rațiune e mai „nemărginită”, cu atât o astfel de înțelegere e mai imposibilă, dacă numai poate fi ceva mai cu neputință decât imposibilul (lucru, probabil, accesibil numai metafizicienilor). Și noi doar „trăim starea internă a lucrurilor”, cum cu răutate observă A. Riehi¹, mai întâi, când ne aflăm în starea unui leșin adânc, fără nici o simțire, și, al doilea, după moarte, când organismul nostru să descompune în elementele lui. Din aceasta însă nu cresc cunoștințele noastre, pentru că atunci lipsește tocmai conștiința, iar orice vorbă ca - să iertați - *conștiința să trăiască starea inconștientului, rămânând tot conștiință*, nu e decât un joc patologic de cuvinte, conținând contrazicere în înșiși termenii. Chiar dacă am presupune tot universul ca o ființă vie, posedând o conștiință, apoi și pentru această conștiință ar fi cu neputință o asemenea „înțelegere a lucrurilor”, precum nici noi „nu putem înțelege, de pildă, starea internă a părului nostru”; fiindcă „stările interne” ale părților organismului nici nu sunt date izolat, ci să contopesc într-o stare psihică generală, în care orice hotărnicii sunt condiționale și relative.

E clar, deci, că diferența, *în această privință*, între închipuita rațiune „nemărginită” (oricum s-ar deosebi reprezentațiunile ei de ale noastre) și rațiunea noastră omenească să poate prezenta, la urma urmelor, numai ca una pur cantitativă. Imaginile și reprezentațiunile ei să pot deosebi nemăsurat de ale noastre, însă de cunoscut ea poate să *cunoască* (relativ la lumea din afară) tot numai raporturile lucrurilor unele către altele și către subiectul cunoscător, deoarece însuși faptul *cunoștinței*, oricare ar fi ea, presupune un raport între obiect și subiect și dacă să neagă deosebirea între subiect și obiect, să neagă și cunoștința. Dacă, pentru „rațiunea nemărginită”, obiectul de cunoscut ar fi tot lumea noastră, noi putem presupune că i-ar fi cunoscute *toate* raporturile posibile în lume, în fiecare moment dat (nouă ne e cunoscută numai o parte infimă din ele), și deci i-ar fi fost deschise și trecutul și viitorul. Astfel, totul să reducă, în realitate, la noțiunea „rațiunii nemărginite” din ipoteza lui Laplace, adică - o rațiune căreia sunt cunoscute toate mișcările materiale (la aceste, la urma urmelor, reducem noi toate raporturile în lumea din afară) într-un moment dat și

¹ *Ibidem*, (p. 30 și în alte locuri).

care, din cauza aceasta, poate să prezică cu exactitate toate schimbările în viitorul cel mai îndepărtat.

Aceasta e cu totul altăceva decât „pătrunderea esenței”. Și să notăm că, pentru noi, cei muritori, are preț, la drept vorbind, tocmai posibilitatea de a prezice.

Însemnătatea de căpetenie a științei rezidă tocmai în faptul că dânsa ne dă această posibilitate și deci și baza pentru o activitate rațională. E cunoscută formula lui A. Comte: „*Science, d'ouprevoyance; prevoyance, d'oii acțiunea*”

Idealul științei este o stare a ei atât de înaintată, încât să deie posibilitatea de a face preziceri în măsura îndestulătoare pentru activitatea omenească. Să poate, deci, vorbi numai despre „*mărginirea științei*” în starea ei actuală. Iară dacă desăvârșirea ei ideală va fi odată ajunsă, atunci, drept vorbind, nu avem pentru ce să ne plângem de „*mărginirea rațiunii*”, deoarece astfel chestia să reduce la aceea dacă omenirea va progresa, în acele milioane de ani pe care le are de trăit pe pământ, ceea ce iarăși este legat de chestia triumfului asupra forțelor oarbe ale naturii și ale istoriei, despre care am vorbit în articolul precedent. Și cine știe dacă atunci, știința omenească, având la dispozițiune miliarde de ființe omenești, toate la nivelul cel mai înalt al culturii științifice (și cu mai puțin, pentru vremea de peste vreun milion de ani, nu mă împac!...), dacă atunci, zic, să va mai putea vorbi de „*rațiunea nemărginită*” a lui Laplace numai ca despre o concepțiune ideală?...

În tot cazul, e lămurit că lacrimile metafizice, cu ocaziunea mărginirii rațiunii omenești, sunt lacrimi de crocodil. Sub pretextul acesta să poate îngărmădi, cu cea mai „nobilă” emfază și chiar cu o nuanță oarecare de „*Weltschmerz*”, un munte de vorbe umflate, sunând prea „înalt” și „adânc”, dar... toate aceste sunt numai sunete deșerte, vorbe, vorbe, vorbe... Și sunt vorbe și vorbe, sunete și sunete...

Romanes, în cartea sa *Mental Evolution in Animals*, povestește că un francez a învățat un graur să cînte *Marseilleza*; acesta, scăpînd, a știut să transmită arta lui tuturor graurilor din localitate². Noi credem că orice jivină poate fi învățată să cînte *Marseilleza*, dar dovedește oare aceasta că ea pricepe înțelesul pe care îl are *Marseilleza* pentru franceji după 1789, ba chiar și pentru întreaga omenire civilizată?...³

Și cât de dureros e să auzi unele cuvinte, pronunțându-se fără nici un înțeles sau chiar cu un înțeles diametral opus celui pe care îl au în realitate!...

Metafizica, de toate spețele și rangurile, să distinge tocmai prin o facultate uimitoare de a face nevrednic pentru întrebuițare orice cuvânt de care să atinge. Ea este unul din cei mai răi dușmani ai omenirii; ea să află la baza tuturor

² A. Comte, *Cours de phil. pos.*, v. I, p. 51, și în alt loc: „*Savoirpourprevoir; prevoirpotir pourvoir*”.

³ G. H. [John] Romanes, *op. cit.*, trad. fr., p. 221.

⁴ În Rusia, *Marseilleza* ajunsese tocmai pe atunci aproape un imn oficial, după ce înainte să pedepsea ca o crimă politică simplul fapt de a o cânta. Las această aluzie, pentru motivele arătate în prefață (1897).

greșelilor și rătăcirilor care au creat nenumărate piedici progresului. A venit vremea, mi să pare, ca lozinca de luptă a lui Voltaire - *frappez l'infamei* - să să întoarcă în contra ei.

Înțelegem revolta lui Schopenhauer, despre care C. Goring zice că reprezintă începutul reacțiunii critice contra „epigonilor lui Kant”, când ea îi dictează celebrele-i diatribe împotriva acestora.

Rezumând, de pildă, astfel o dizertațiune a lui Schelling asupra liberului arbitru: „în sfârșit, numai o mică parte din această dizertațiune să ocupă în adevăr cu chestia liberului arbitru; iar ceea ce mai ales găsim acolo este descrierea minuțioasă a unui Dumnezeu cu care d-l autor pare a fi în cele mai intime relațiuni, deoarece ne descrie chiar originea lui; trebuie însă să regretăm că d-sa nu ne spune un cuvânt măcar pentru a ne lumina asupra mijloacelor prin care a reușit să facă această cunoștință. Începutul cărții este o țesătură de sofisme, a căror frivolitate oricine o poate vedea, numai să nu să lase a fi orbit prin neobrăzarea tonului cu care sunt debitate”; minează apoi la adresa „epigonilor”: „Pe urmă, și prin înrăurirea tocmai a acestei producțiuni, și a altor asemănătoare, ne-a fost dat să vedem introducându-se în filozofia germană, în locul *noțiunilor clare și cercetărilor loiale*, «intuițiunea intelectuală» și «cugetarea absolută». A înșela, a zăpăci, a mistifica, a recurge la toate chițibușeriile rușinoase, numai pentru a arunca praf în ochii cetitorului, a devenit metoada universală și pretutindeni s-a substituit *atențiunii* în cercetarea lucrurilor prejudecarea lor *intenționată* (Und durchgängig leitet statt der *Einsicht* die *Absicht* den Vortrag). Prin toate aceste manopere, filozofia, *dacă i să poate încă da acest nume*, a trebuit negreșit să cadă, treptat, tot mai jos, până ce a ajuns în sfârșit cea din urmă treaptă de înjosire în persoană *creaturei ministeriale*, Hegel. Acest om, pentru a nimici din nou libertatea gândirii cucerită de Kant, a îndrăznit să transforme filozofia, această fiică a rațiunii, această mamă viitoare a adevărului, într-un instrument de intrigi guvernamentale, de obscurantism și de iesuitism protestantist; însă pentru a ascunde rușinea și, în același timp, pentru a asigura înglodarea cât să poate mai mare a inteligențelor, el a aruncat asupra-i un vâl de verbiaj cel mai deșert și de galimatia cea mai stupidă din câte au fost auzite vreodată, cel puțin în afara de casa de nebuni”; și, de asemenea, în prefața ediției a doua a tractatului *Ueber die vierfache Wurzel des Satzes des zureichenden Grundes*, Schopenhauer zice: „Dacă acum câteodată indignarea îmi iese prin toți porii, cititorul nu să va supăra, pentru că... filozofia germană e, aci înaintea noastră, strivită sub dispreț, ștearsă din numărul științelor loiale, asemănătoare unei prostituate care, pentru o plată rușinoasă, să dă astăzi unuia, mâne altuia; și inteligențele generațiunii actuale sunt dezorganizate prin absurditățile hegeliane”.

⁵ A. Schopenhauer (citez după trad. franceză de S. Reinach) *Essai sur le libre arbitre*, p. 164-165.

nevrednice de a mai cugeta, asurzite și îndobitocite de atâta gălăgie, ele ajung prada materializmului plat, ieșit târându-să din oul de basilisc!"...

Toată omenirea a trecut prin metafizică; orice om trebuie să-și plătească tributul, iar majoritatea enormă a oamenilor și astăzi rămâne toată viața sub farmecul ucigător al fantomelor ei. Chiar concepțiunile celor mai adânci cugetători sunt prea deseori viciate de ea și aproape nici unul nu scapă cu desăvârșire. Așa de puternică este este „trebuința oarbă de a pricepe înainte de a putea cunoaște”!

Să-mi fie iertat deci să studiez, din acest punct de vedere, în articolul următor, construcțiunile unui cugetător care face fala științei și filozofiei modeme, ale lui Wilhelm Wundt.

CAP. III

„Transcendentele” lui W. Wundt

Când W. Wundt a dat în vileag *Etica* și *Sistemul de filozofie*, el a avut o reputație universală și necontestată de cugetător profund, cu o metodă științifică riguroasă, de savant pătrunzător, care a contribuit mai mult decât oricine la stabilirea temelii unei psihologii științifice.

Faptul că acest om de știință pozitivă a întreprins cercetări în domeniul eticei și al filozofiei, un teren dacă nu tocmai cu totul nepătruns, apoi, cu siguranță, încă în mare parte ascuns sub norii groși și ceața ucigătoare a speculațiilor arbitrare ale metafizicei, faptul acesta a deșteptat speranțele cele mai trandafirii la toți aceia cari s-au interesat câtuși de puțin de problemele atât de importante și atât de puțin luminate încă ale acestor sfere de cunoștinți și gândiri.

Dar pentru mulți, decepțiunea a fost cu atât mai crudă...

În *Morală*, W. Wundt n-a știut să să rădăce mai presus de prejudeciile curente ale claselor stăpânitoare. E destul să amintim că, cu toate „năzuințele către scopuri eterne” (adecă, după cum vom vedea la locul cuvenit, tocmai grație acestor „năzuinți”), el dă sancțiunea morală dezmembrării societății în caste, recurgând la analogii crude cu organizmele animale¹; crede că bucătăria și odaia de dormit sunt aproape singura arenă potrivită pentru activitatea femeilor²; afirmă că pedeapsa penală are o semnificare morală, după esența ei („în sine”, iar nu numai ca o măsură de îndreptare a vinovatului sau de apărare a societății³; susține că statul cuceritor are dreptul să-și menție cu de-a sila stăpânirea asupra națiunilor subjgate, care „din egoizm” ar năzui către independență și dezvoltarea

¹ W. Wundt, *Ethik*, p. 538 urm., cf. și p. 519.

² *Ibidem*, p. 530 urm.

³ *Ibid.*, p. 460 urm.

tarea națională neîmpedicată⁴; că încetarea războaielor nu e de dorit, pentru că ele ar servi scopurilor morale înalte⁵ ș. a. m. d.

În *Filosofie*, învățatul profesor din Leipzig, în realitate, să reîntoarce la tradițiile cele mai triste ale metafizicei, căutând să întemeieze, pe lângă cunoașterea pur științifică, pe care o numește „*Verstandeserkenntniss*”, un fel nou de cunoaștere, căruia îi dă titlul pompos de „*Vernunftserkenntniss*” și sub care să ascunde o metafizică din cele mai nebuloase și arbitrare, cu tot aparatul quasiștiințific cu care împodobit⁶.

W. Wundt recurge la această nouă sferă de cunoștinți, pentru că crede că e necesar să *complectăm* știința pozitivă asupra lumii prin nu știu ce fel de „pătrundere” în ea („*Die Vernunft will den Zusammenhang der Welt ergründen*”). Și această „complectare” și „pătrundere” ni le dă acest nou fel de cunoaștere prin un deosebit procedeu metodologic, anume: „*Regi'essus in indefinitum*” și „transcendența imaginară” (ieșirea peste limitele materialului dat de percepțiuni și senzațiuni).

Cu ajutorul acestui „regres”, filozoful nostru ajunge la ideea „unității nemărginite a ființi”, pe care dânsul, în acord cu concepțiunile sale generale, e silit să o cugete ca o „*voință nemărginită a universului*”. Cu toate acestea, Wundt să crede în drept să-l acuze de arbitraritate pe Schopenhauer; calea, zice el, pe care acesta a venit de asemenea la ideea voinței universale n-ar fi „regresul ce completează știința experimentală”, ci numai o scornitură spirituală - „*lediglich ein geistreicher Einfain*... Astfeli, zice, să explică greșelele și exagerările lui Schopenhauer.

Dar însuși Wundt, cum vom vedea îndată, a ajuns la această „idee”, de asemenea, numai prin un joc arbitrar cu noțiunile de „bază” și „urmare” (*Grund und Folge*) și lansând niște „idei” despre care el însuși ne spune că sunt lipsite de conținut real, că sunt absolut nedeterminate și nedeterminabile și cu desăvârșire peste puțință de dovedit (*vollig unbestimmbar und unbeweisbar*), adecă, ele sunt, putem adăugi noi, numai niște *cuvinte goale de înțeleș*. Venind, pe această

¹ *Ibid.*, p. 449.

² *Ibid.*, p. 520-521, 570, cf. și *System d. Philosophie*, p. 640.

³ Dacă această „cunoaștere a rațiunii” nu vițiază cu desăvârșire la Wundt chiar partea pur pozitivă și științifică a concepțiunilor lui, aceasta să întâmplă numai din cauză că el delimitează riguros sferile de aplicație ale acestor două feluri de „cunoașteri” și subliniază mereu că ipotezele metafizice nu numai nu pot contrazice adevărurile științifice sigur stabilite, ci trebuie puse în concordanță cu aceste din urmă și numai să le „complecteze”.

⁴ W. Wundt *System der Philosophie* (Leipzig, 1889) p. 182. Voi cita mai departe mai ales această scriere a lui Wundt; știu că în 1880-1883 el a publicat o lucrare specială asupra logicei (*Logic*, 2 voi.), dar, în condițiile nenormale în care mă aflui (ianuar 1890), mi-a fost peste puțință să-mi procur la timp această lucrare.

⁵ *Ibid.*, p. 403 urm. și 438 urm. Dar Wundt să exprimă prea modest; *nici o noțiune abstractă* nu poate avea acea „realitate” pe care o au reprezentațiunile, iar „ideile” închipuite de el nu pot avea nici realitatea unor noțiuni legitime, deoarece sunt construite arbitrar și fără vreo legătură cu materialul ce ni-l dau reprezentațiunile. Despre ce fel de „dovadă” sau „determinare” poate fi deci vorba?

cale, la ideea de „bază a lumii” (Weltgrund, bineînțeles aci prin un joc de cuvinte ajungem și la „Dumnezeu”), a cărei „urmare” să cugetă ca *dezvoltare universală* (pe care Wundt o înțelege ca un fel de dezvoltare psihică sau spirituală, care să începe de la atomi și să sfârșește cu totalitatea nemărginită a lumii), el să oprește la aceasta, nu să știe pentru ce. Însă e vădit că să poate, cu același drept, „cugeta baza” acestei „baze”, prelungind această operație până la infinit. Wundt numește toate acestea „metafizică științifică”! Însă îl felicităm pe acela care va putea pricepe cum acest exercițiu metafizic poate într-o ceva să „completeze” și astfel să contribuie la „pătrunderea” în legătura universală a fenomenelor.

Să înțelege că, cu asemenea procedare, i-a fost foarte ușor lui Wundt să vie într-ajutor curentelor celor mai reacționare din domeniul credințelor omenești și să sprijine cu schelele „filozofice” niște „idei” ca „încarnarea” sau „nemurierea”, însă trebuie să protestăm contra adiectivului „științific”. Metafizica și filozofia să deosebesc nu prin problemele lor (nu e niciodată de prisos să o repetăm), fiindcă orice noțiune, orice „idee”, *dacă au vreun conținut real*, trebuie să-și găsească locul într-un sistem filozofic; ele să deosebesc numai prin metodele lor: filozofia este numai desăvârșirea științei prin aceeași metodă generală științifică; iar metafizica să prezintă, după însăși esența ei, ca negarea științei și experienței. De aceea noțiunea de „metafizică științifică” sau de „metafizică bazată pe experiență” este un simplu *nonsens*. Cu siguranță, nu vom discuta asupra cuvintelor și terminilor de întrebuințat, însă „transcendentele” lui W. Wundt nu să pot împăca, cum vom dovedi, cu metoda filozofico-științifică a procedărilor de cunoaștere și cugetare.

Chestia rădăcată de Wundt în a sa teorie a „transcendentelor” este, la drept vorbind, chestia de viață sau de moarte pentru *filozofia științifică*, oricât s-ar încerca dânsul să scoată „transcendentele imaginare” ale sale afară din regiunea nebuloasă a „poeziei de noțiuni” (Begriffsdichtung). Chestiunea e atât de importantă și din punctul de vedere general, pentru a netezi calea filozofiei științifice și în special pentru judecata concepțiilor morale și sociale, încât îmi permit încercarea de a o studia mai pe larg, urmărind expunerile lui Wundt, până ce vom scoate la iveală iipcbiov cpeuSoq al sistemului său filozofic. Calea noastră va fi împresurată de greutatea nenumărate, mai ales pentru un nespecialist, expunerea va fi fatal lungă și aridă, însă vom găsi răsplata în conștiința necesității lucrării întreprinse. Vom fi bucuroși, dacă altcineva va face mai bine.

Temelia logică generală a „transcendentelor”, W. Wundt o găsește în faptul că noi putem, prin înlănțuirea noțiunilor după principiul logic de „bază și „urmare”, să ieșim peste limitele celor ce ne sunt date imediat în experiența.

Conținutul gândirii noastre noi putem să-l coordonăm într-un șir de baze și urmări, astfel că fiecare „bază” putem, la rândul ei, să o cugetăm ca o „urmare” a unei alte „baze” etc. Asemenea înlănțuire a noțiunilor după principiul de bază și urmare să începe în marginile experienței și ea tocmai aduce ordine și legătură în aceasta. Însă experiența noastră, zice Wundt, e totdeauna mai mult sau mai puțin mărginită și cugetarea nu să poate opri la ea. Ajungând la ultima noțiune, bazată pe experiență, noi putem să cugetăm despre „baza” ei. *Matematica*, urmează filozoful nostru, ne poate servi puternic ca dovadă convingătoare, nu numai de posibilitatea în genere, ci chiar de necesitatea internă a unei astfel de înaintări a cugetării noastre peste toate marginile date ale experienței și ale construirii de noțiuni, îndemnată de experiență (neben jede gegebene Grenze der Erfahrung rend der durch die Erfahrung veranlassten Begriffsbildungen hinaus). E adevărat că matematica să începe în sânul experienței; noțiunile numerilor, ale formelor de spațiu, ale raporturilor de cantități s-au născut, în orice caz, ca niște abstracțiuni formale, ale căror obârșii să găsească în obiecte empirice. Însă e tot așa de adevărat că matematica lasă departe în urma sa marginile experienței, fiindcă ea este silită să ducă construirea noțiunilor, începută cu obiectele empirice, mai departe, independent de orice confirmare din afară, până unde o permite consecvența internă a gândirii matematice. Astfel, ea dezvoaltă noțiunile „numărului”, a „multilateralității” (Mannigfaltigkeit), a „funcțiilor”, care sunt cu totul neaplicabile la obiectele de numărare ale lumii sensibile, la ordinea reală a lucrurilor multilaterale (adecă la spațiul cu trei dimensiuni) și la raporturile de reală dependență². Cugetarea, găsindu-și un punct de razâm în împreunarea logică a noțiunilor după principiul de bază și urmare, ajunge pe calea aceasta la cele două idei ale infinitului, pe care rațiunea (Vernunft) le aplică la orice înlănțuire a faptelor izolate: la ideea unei înaintări nesfârșite a împreunărilor (sau ideea unui proces nesfârșit de împreunări) și la ideea totalității nemărginite (nesfârșite) a acestor împreunări (die Idee eines unendlichen Fortschritts der Verbindungen und die Idee der unendlichen Totalität dieser Verbindungen).

Apoi, urmează Wundt, în domeniul matematicii trebuie să deosebim cele două feluri, cu totul deosebite, de a duce construirea noțiunilor peste toate marginile stabilite de punctele lor empirice de plecare și aplicabilitatea lor experimentală. În cazul celui dintâi fel de înaintare a cugetării în nemărginire, noțiunile construite de ea pe această cale nu să deosebesc *calitativ* de acele noțiuni bazate pe materialul empiric, care au servit ca punct de plecare pentru acest proces al gândirii; aceste noțiuni rămân, dacă putem să ne folosim de o expresiune matematică, înăuntrul aceleiași „multilateralități” (Mannigfaltigkeit); *n categoria aceasta intră șirul nesfârșit al numerilor pozitive și negative, întinsa sa nemărginită a spațiului și a timpului, ca și divizibilitatea nesfârșită a

care H ? ^ * * * * «multilateralității” (Mannigfaltigkeit) este mai abstractă decât *noțiunea spațiului*, > upa terminologia lui Wundt, este o „multilateralitate cu trei dimensiuni”.

Wundt, *System d. Philosophie*, p. 188, 190-191.

¹ *Ibid.*, p. 647 urm. și 650 urm.

volumelor (a „mărimilor de dimensiune”, cum să exprimă Wundt). Aceasta este ceea ce Wundt numește „*transcendență reală*”.

Cel de al doilea fel de transcendență nu să mărginește numai cu întinderea unei noțiuni - născute în sânul experienței - peste marginile oricărei experiențe posibile, păstrându-i totuși toate caracterile ei calitative. Această a doua transcendență creează niște noțiuni cu desăvârșire nouă, fiindcă ea transformează noțiunile reale, schimbându-le arbitrar caracterele și însușirile lor sau adăugându-le niște însușiri nouă; și astfel le preface în niște noțiuni cărora nu mai corespund deloc însușirile reale și raporturile reale ale obiectelor. Aceasta este „*transcendența imaginară*” (închipuită). Aci să referă sistemele numerilor imaginare, noțiunile multilateralității imaginare și ale funcțiilor imaginare ale matematicii. De pildă, noțiunea de multilateralitate cu un număr arbitrar de dimensiuni („spațiul” sau, mai exact, multilateralitatea cu n dimensiuni) își are rădăcina, vădit, în noțiunea spațiului real (cu trei dimensiuni), însă, prin înmulțirea arbitrară a numărului de dimensiuni, ea a devenit cu totul neaplicabilă la însușirile formale ale obiectelor reale.

Astfel, urmează filosoful nostru, *transcendența reală* să razimă pur și simplu pe nemărgirea înaintării (Fortschritt) în cugetare, în așa chip, totuși, că împreună (combinările, Verknüpfungen) realizate de cugetare își păstrează aceeași formă, pe care ele au avut-o deja în dezvoltarea lor de mai înainte în limitele experienței. Iar la *transcendență imaginară* (închipuită), dimpotrivă, această înaintare a cugetării (în nemărginire) duce la construirea nouă a unor noțiuni, care din capul locului să deosebesc prin însușirile lor calitative de acele noțiuni reale înrudite, din a căror dezvoltare ulterioară ele s-au născut. Dacă deci, în cazul dintâi, înaintarea nesfârșită a cugetării (prin urmare și ideea nemărginirii, la care ea ajunge) rămâne *pur cantitativă*, în cazul al doilea, ea ajunge *calitativă*.

Astfel, în aceste două feluri de transcendențe să cuprind toate formele cugetabile ale nemărginirii (ale infinitului): cea cantitativă și cea calitativă. Cea dintâi să mărginește la construirea unei *realități ce nu ne este dată imediat*, iar cea de a doua duce la o *simplă posibilitate de gândire* (mai pe românește, ar fi poate mai bine: *la o goală închipuire* - zu einer blossen Denkmöglichkeit).

În transcendentele matematici Wundt vede numai o simplă pildă a „înaintării gândirii în nemărginire”, dar care e legitimă și pentru tot domeniul cunoașterii filozofice generale (im Gebiet der allgemeinen philosophischen Vernunftkenntnis) și în amândouă formele transcendenței — cea reală și cea închipuită (imaginară). Ele, transcendentele, ar fi necesare în filozofie, ca o *completare* sau *întregire* (Ergänzung) a datelor experienței, pentru a satisface cerințele sau trebuințele de unitate ale rațiunii (Vernunft). Și deși matematica este o știință pur formală și deci transcendentele ei au numai o însemnare pur formală,

însă, în filozofie, ele, după părerea lui Wundt, trebuie să fie transportate și asupra *conținutului* cugetării, fără a păstra o însemnare exclusiv formală¹.

Să ne oprim deocamdată aci.

* # *

Voi începe observațiile mele amintind cele arătate în cap. precedent, că în procesul de cunoaștere ne sunt *date nemijlocit*, cu o putere deplină de constrângere exterioară, numai percepțiunile care sunt reproduse de noi - în toată concretitudinea și în toată determinarea lor individuală - în reprezentațiunile noastre.

De aceea *oricare noțiune*, construită din materialul reprezentațiunilor, putem spune că, într-un înțeles anumit, iese deja peste limitele celor ce ne sunt date nemijlocit. Acesta este însuși scopul construirii tuturor noțiunilor abstracte, fiindcă „noțiunea, cum spune C. Goring, este un mijloc de care să folosește cugetarea spre a învinge marginile ce sunt puse înaintea omului de timp și spațiu”². Construirea noțiunilor, fiind în procesul de cunoaștere o operațiune *secundară* (adecă *ulterioară*), ea ne *poate* da totdeauna, observându-să anumite condițiuni, numai o cunoștință *mijlocită*, indirectă. Aceasta e deopotrivă de adevărat și pentru noțiunile cele mai abstracte, și pentru acele care stau cât de aproape de obârșia lor (reprezentațiunile). La elaborarea noțiunilor din ce în ce tot mai abstracte și la împreunarea (combinarea) lor logică, cugetarea necesar să folosește de toate legile logice și deci „procesul de împreunare a noțiunilor după principiul de bază și urmare”, despre care ne vorbește Wundt, e absolut legitim și are un rol esențial. Însă tot procesul acesta al cugetării câtă să fie numaidecât supus scopului pentru care are loc însăși construirea noțiunilor. Iar singurul scop legitim al construirii de noțiuni *în filozofie* poate să fie numai *cunoașterea lumii*; - aceasta este și temelia, și justificarea filozofiei. (Acele „trebuinți ale inimii”, fie zis în treacăt, pe care trebuie să le îndestuleze filozofia, pot fi satisfăcute nu prin *denaturarea* și *falsificarea* științei adevărate asupra lumii, ci dimpotrivă numai, după cum încă vom avea ocazie de a lămuri, *sprîjinindu-să* pe această știință). Iar această cunoaștere a lumii poate fi ajunsă, după cum am mai arătat (în cap. precedent), numai atunci când în procesul de abstracțiune a noțiunilor n-a fost ruptă legătura lor directă cu reprezentațiunile, astfel ca să fie totdeauna cu puțință să coborâm scara abstracțiunilor, de la noțiunea cea mai abstractă până la reprezentațiuni; precum trebuie și procesul de cugetare însuși de asemenea supus controlului sever al realității. Iar în acest sens, *nici o noțiune* filozofică științifică nu mai poate ieși peste limitele, nu zic ale experienței nemijlocite, ci peste limitele materialului ce ni-l dau reprezentațiunile. Și legea împreunării noțiunilor după

¹ *Ibid.*, p. 191-197.

² C. Goring, *System d. Kritischen Philosophie*, voi. I, p. 247.

principiul de bază și urmare e pe deplin îndreptățită în filozofie numai în limitele acestui material. Noțiunile îl scot pe subiectul cunoscător din marginile puse de timp și spațiu, margini de neînviș, dacă toată știința ar fi fost restrânsă numai la reprezentațiuni, însă în filozofie ele niciodată nu ne pot scoate din marginile materialului dat de reprezentațiuni.

Din acest punct de vedere, însemnătatea filozofico-științifică a celor două „transcendente” ale lui Wundt, reală și imaginară, e departe de a fi egală, deși el parcă ar vrea să le puie „în aceeași paranteză”, raportând amândouă aceste transcendente în domeniul „cunoașterii raționale” („Vernunftkenntnis”, prin opoziție la „Verstandeskenntnis”, cunoașterea științifică propriu-zisă).

Dar noțiunile șirului nesfârșit de numere, a liniei nesfârșite, a divizibilității nemărginite nu să deosebesc prin nimica, în esența lor, de orice altă noțiune abstractă. Noțiunile de „linie matematică” și de „număr”, ca noțiuni abstracte, asemenea nicăieri nu ne sunt date în percepțiuni și nu pot fi reprezentate, iar atributul de nemărginire (infini) apare numai ca o exprimare abstractă a faptului că, în cugetare, noi putem totdeauna să adăogim la orice număr dat și la orice punct dat al liniei încă orice mărime voită de număr sau linie. W. Wundt le știe, desigur, toate aceste și ne spune că nu noțiunile aceste înșile sunt transcendente, ci numai gândul că ele pot fi întinse peste orice limită dată. Însă „gândul” acesta este dat prin o abstracțiune legitimă dintr-un fapt real și decurge nemijlocit din însușirile formale generale ale noțiunilor de număr, timp și spațiu. Iar semnificarea reală a acestor noțiuni e tot așa de puțin îndoielnică, precum e, de pildă, însemnarea unor noțiuni abstracte ca „virtute”, „rațiune” etc. W. Wundt însuși recunoaște toate acestea¹ și același lucru ne indică terminul însuși de „transcendență reală” (iar expresiunea de „transcendență” îi trebuie aci, cum vom vedea îndată, pentru ca să poată introduce în filozofie, sub scutul celei *reale*, transcendența *imaginară*). Dacă cineva s-ar apuca să caute în „experiența nemijlocită” numărul nesfârșit, el n-ar face o neghiobie mai mare decât acela care ar căuta în ea „virtutea”, „rațiunea”, ca și pur și simplu un „număr” sau o „linie” ca atari.

E adevărat că matematica operează cu infinitul, ca și cu un ce desăvârșit (isprăvit), și chiar admite diferite categorii de infinit; însă în matematică toate aceste sunt cu puțință, cum îndeobște e cu puțință și „transcendența imaginară”, numai mulțumită unor însușiri distinctive ale matematicii ca știință, care o deosebesc radical de toate celelalte științe.

*

Vom și trece acum la studiul acestor însușiri distinctive, însuși Wundt definește astfel deosebirea între *cugetare* și *cunoaștere*: „cugetarea să rapoartă nemijlocit numai la noțiunile (reprezentațiunile) noastre.

Orice conținut al gândirilor constă din noțiuni, care sunt puse într-un raport determinat unele cătră altele. Pentru *cugetarea* în sine (ca atare) rămâne în afară de chestie dacă noțiunile corespund obiectelor și dacă în împreunările de gândiri sunt reproduse corelațiunile obiectelor. Numai prin asocierea (in dem Hinzutritt) acestor presupuneri (conștițiuni, Voraussetzungen) să înalță cugetarea până la *cunoaștere*. Orice cunoaștere este, astfeli, o cugetare cu care este legată convingerea despre realitatea acelor obiecte și a raporturilor obiective care corespund conținutului noțiunilor gândirilor noastre². *Urmind această definiție a lui Wundt, nu putem vedea în matematică un proces de cunoaștere*, în înțelesul propriu al cuvântului, ci numai un proces de *cugetare pură*, deoarece matematica, după cum s-a exprimat A. Riehi³, creează ea însăși obiectele sale și nu să îngrijește deloc dacă ele corespund sau ba obiectelor reale. Matematica are a face nu cu obiectele reale, care ar exista în adevăr, ci cu combinațiunile fantaziei creatoare din niște elemente, care negreșit sunt luate din lumea reală, însă, prin concepțiunea lor ideală ca obiecte matematice, iau o poziție cu totul excepțională între toate cunoștințele omenești. Astfeli că, după cum urmează C. Goring, matematica nu poate fi numită o *știință* propriu-zisă sau acest nume nu i să poate recunoaște decât cu totul în alt înțeles față cu celelalte sfere ale cunoștințelor noastre⁴. Ea ocupă locul ei de onoare între științe numai grație aplicabilității sale atât de fertile la alte domenii științifice; fiindcă ea aduce servicii atât de importante pentru cercetările realității, ea este, în fond, numai *un mijloc* pentru „știința de cunoaștere”, adevărata știință (ist sie im Grunde nur ein Mittel der erkennenden Wissenschaft). Cari Goring arată lămurit că noțiunile matematice să deosebesc prin însăși natura lor: pe când în celelalte domenii științifice *noțiunile apar întrucâtva numai ca un rău necesar* sau inevitabil, fiindcă ele pot cuprinde numai un număr restrâns din caracterele generale ale obiectelor, ignorând celelalte (de aceea, după cum am mai spus-o în altă parte⁴, realitatea e reprodusă în noțiuni, putem zice descolorată, cu puține urme sensibile, fără caractere vii și concrete, ștearsă; și cu cât o noțiune din „științele cunoscătoare” e mai abstractă, cu atât ea e mai îndepărtată de lumea reală, pentru cunoașterea căreia trebuie să servească; cu cât e mai mare numărul reprezentațiunilor cuprinse de ea, cu atât mai puține sunt în ea caractere de realitate; iar dacă, în lanțul de abstracțiuni, legătura între noțiune și reprezentațiune să rupe, această noțiune nu mai poate deloc servi pentru scopul de cunoaștere; *noțiunile matematice însă cuprind în sine, în măsura deplină, tot ce este necesar* pentru cunoștințele matematice și *gradul lor de abstracțiune nu produce în această privință nici o deosebire*. Dacă în noțiunile matematice nu e exprimată mărimea obiectelor, apoi de aceasta nici nu e nevoie, de vreme ce matematica are a face numai cu raporturi între mărimi, și

¹ *Ibid.*, p. 90; cf. cap. precedent al studiilor de față.

² A. Riehi, *D. Philos. Krit.*, v. II, 2, p. 99.

³ C. Goring, *System d. Krit. Philos.*, voi. I, p. 260.; cf. Ward, *Dynamic Sociology*, voi. I, p. 106.

⁴ Vezi cap. precedent, "Arhiva", 1897, nr. 5-6.

nu cu mărimile însăși. Din cauza aceasta trebuie să ne unim cu adevărul susținerilor lui Goring, că transportarea metodei matematice în domeniul filozofiei e cât să poate de nelegitimă și a ridicat astfel de piedici în calea dezvoltării acesteia, încât ele și azi nu sunt încă cu totul învinse. Arătarea acelei naturi pur ideale a matematicii, care exclude orice analogie cu celelalte sfere de cunoștințe apare aci ca un moment hotărâtor¹. Tocmai caracterul acesta ideal al noțiunilor matematice explică faptul atâtat de Wundt, că în știința aceasta să poate duce procesul de abstracțiune a noțiunilor, absolut independent de orice confirmare sau justificare exterioară, atâta timp cât consecvența pur internă a cugetării o permite numai.

Așa numita „transcendență imaginară” nu este altceva decât o astfel de abstracțiune dusă până la cea din urmă treaptă cu puțință. Fiindu-ne dată formula analitică a spațiului cu trei dimensiuni, apoi nimic nu poate împiedeca cugetarea matematică să ajungă la formula încă mai abstractă a „spațiului cu n dimensiuni” sau să construiască noțiunea „multilateralității” în genere, în care să între numai ca un caz particular multilateralitatea cu trei dimensiuni (noțiunea spațiului real) sau multilateralitatea cu patru, cinci etc. dimensiuni. Tot așa precum nimic nu o împiedică, odată noțiunea de extragere a rădăcinilor pătrate formată, să o generalizeze și pentru extragerea acestor rădăcini din numerele negative, deși orice elev de la liceu știe că această formulă ne dă numai niște *mărimi imaginare*. Nu există, de asemenea, nici o contradicție internă în elaborarea noțiunii abstracte a unor „multilateralități” (cum o și face așa numita „geometria neeuclidiană”), în limitele cărora două linii drepte s-ar putea întreta în mai multe puncte, suma unghiurilor într-un triunghi ar face mai mult decât două unghiuri drepte ș.a.m.d.; și din asemenea presupuneri, matematica poate deduce toate consecințele legitime. Toate acestea sunt chiar foarte utile în matematică, dând științei un caracter de desăvârșire ideală și putând chiar servi pentru rezolvirea multor probleme și chestiuni. Însă pentru științele pozitive și pentru filozofie, „transcendența imaginară” a matematicii are numai o însemnătate indirectă, deoarece ea ne dă o dovadă palpabilă că axiomele și adevărurile matematice nu ne sunt câștigate „apriori”, pentru că în afară de sfera experimentală ele nu au pentru cugetarea noastră nici o putere de constrângere. Astfel, cade cetatea însăși a apriorizmului².

* # x

Față cu aceste deosebiri fundamentale între noțiunile matematice și celelalte și deci între matematică și „științele de cunoaștere”; față cu faptul că matematica este mai mult o „pură cugetare”, adevărată știință pur formală, iar celelalte științe

(și deci filozofia, care e numai *desăvârșirea științei*) sunt reale, vreau să zic că în ele centrul de gravitate nu este în forma cugetării, ci în conținutul ei; față, de asemenea, cu deosebirea atât de adâncă și radicală între cele două „transcendențe”, reală și imaginară, semnalată mai sus; față cu toate aceste, situațiunea lui Wundt, pentru a putea dovedi legitimitatea și în filozofie a *ambelor* forme de „transcendență”, e foarte lămurită. El era dator, arătând *întâi* clar deosebirile aceste, pe de o parte, între matematică și filozofie, iar, pe de alta, între transcendențele reală și imaginară, să dovedească apoi că, cu toate deosebirile arătate, sunt îndreptățite și în filozofie amândouă transcendențele și să o dovedească aceasta *separat* pentru fiecare, de vreme ce una nu presupune pe alta, fiind între ele mai mult o legătură de terminologie, de cuvinte, decât o legătură după esența lucrurilor.

Când ne întoarcem însă la argumentarea lui W. Wundt spre a dovedi că transcendențele matematice sunt numai niște exemple ale „înaintării cugetării în infinit” (în nemărginire), care „înaintare” ar fi însă legiuită și pentru filozofie, vedem că această argumentare e uimitor de slabă pentru o inteligență atât de puternică ca a lui Wundt. O dovadă aparentă să capătă aci, mulțumită faptului că Wundt nu disparte în argumentările sale cele două genuri de transcendență, prin ajutorul unei procedări, pentru care îmi e greu să găsesc un eufemism mai dulce decât „necorectă”.

Într-adevăr, iată cum procedează Wundt: el își pune două întrebări: *întâi*, dacă au și în filozofie însemnătate amândouă formele fundamentale ale transcendenței, reală și imaginară, *fără să puie aci întrebarea în raport cu chestia de formă și conținut al cugetării*; și numai *după aceasta*, el își pune și întrebarea dacă (în vederea caracterului pur formal al matematicii) ele au în filozofie, ca și în matematică, numai o semnificare formală sau sunt aplicabile și la conținutul real al cugetării; *însă aci nu să mai rădică întrebarea deosebit pentru fiecare din cele două forme de transcendență*. Vom vedea îndată că această ordine e departe de a fi indiferentă pentru o mai mare sau mai mică ușurință a sofizmului.

^ ^ %

La cea dintâi din aceste întrebări, zice filozoful nostru, trebuie să răspundem afirmativ „fără multe ocoliri”. Amintesc că transcendența reală dânsul o numește altfel - *cantitativă*, iar pe cea imaginară - *calitativă*. „Fiindcă - urmează dânsul - deosebirea între cantitativ și calitativ își păstrează însemnătatea (Bedeutung) fundamentală în toate sferile de cugetare, e vădit că aceste forme matematice ale transcendenței sunt numai exemple ale celor două

¹ C. Goring, *System d. Kritischen Philosophie*, voi. I, p. 262.

² Vezi sc. G. Lewes, *Problem of Life and Mind*, cap. ultim.

¹ Departe de mine gândul de a-l acuza pe marele savant de nesinceritate sau rea-credință, însă Wundt, vădit, e până atâta orbit de *dorința* de a împăca filozofia sa cu tradițiile religioase protestantiste și cu idealurile și interesele prusiene, încât și-a îngăduit o procedare puțin frumoasă, din punctul de vedere logic și filozofic. În asemenea cazuri, oamenii nu totdeauna sunt de rea-credință.

manifestări (Bethätigungen) - imanente rațiunii, ca atare, - a pornirii ei de a complectea realitatea, cunoscută din experiență (empiric)". Aceasta deloc *nu e vădit*, de vreme ce tocmai aci e întrebare, dacă noțiunea de calitate are în matematică - ca o știință (lucru pe care îl recunoaște și Wundt) pur formală și, în plus, ideală - același înțeles și însemnătate ca și în filozofie; și întru cât, în genere, putem vorbi în matematică despre o *calitate* reală, adevărată. Este oare, *dintr-un punct de vedere pur matematic* (adecă, fără raport la cunoașterea lumii reale și *la experiență*), esențială deosebirea între formulele V+1 și V-1 sau între formulele „multilateralităților” cu trei sau patru dimensiuni? Poate oare fi vorba, față cu caracterul formal și ideal al noțiunilor matematice, despre o deosebire calitativă reală între ele (cum aceasta să înțelege în celelalte științe „de cunoaștere”) și nu avem a face aci mai degrabă cu o *simplă diferență de treaptă de abstracțiune?* Matematica este știința formală asupra raporturilor între mărimi (asupra raporturilor cantitative) și, dacă în operațiile ei întră câteodată mărimile imaginare (închippuite), apoi să poate oare, în realitate, întrebuița aci, altfeli decât mai mult în metaforă, adiectivul „calitativ”? Nu să întâmplă oare chiar unui elev începător în Algebră să aibă a face în aceeași formulă cu mărimi imaginare alături cu cele reale? Nu e oare, la drept vorbind, „calitatea” matematică numai o calitate „imaginară”, închippuită (cu toate că distincțiunea poate avea înțelesul și însemnătatea ei)? Toate aceste întrebări rămân fără răspuns, *primo*, fiindcă Wundt nu lămurește, întâi, deosebirea ce există între matematică și filozofie, ca urmare a faptului că, pentru cea dintâi, *esențială e forma* cugetării și consecuența ei internă, iar pentru cea de a doua, esențial este *conținutul* cugetării și concordanța (corespondența) ei cu realitatea obiectivă; și *secundo*, fiindcă Wundt nu atinge aci deloc *caracterul ideal* al noțiunilor matematice. E adevărat că, mai departe, dânsul parcă ar recunoaște că rolul transcendenței imaginare în filozofie nu e tocmai identic cu cea din matematică, însă, să întrebă el: „dacă chiar științele experimentale - fizica, chimia, fiziologia - au nevoie de ipoteze, apoi cum poate să renunțe la ele metafizica? însă - *urmează Wundt însuși* -, pe când acolo (în științele pozitive) ipoteza apare numai ca un mijloc pentru a stabili o legătură între datele reale ale experienței, aci (în filozofie) ea exercitează încă o altă funcțiune, anume, de a *complectea* datele experienței” (pentru a satisface trebuințele de unitate ale „rațiunii”)².

Iată și toată argumentarea relativ la prima întrebare!

La aceasta vom face următoarele observațiuni:

1) Nu e vorba dacă sunt îndreptățite ipotezele în filozofie, ci dacă ea își poate permite călcarea condițiunilor stabilite de teoria cunoașterii pentru construirea noțiunilor abstracte, dacă poate recurge la niște noțiuni arbitrare, nelegitime, lipsite de vreun conținut real, niște cuvinte goale de înțeles: ipotezele științifice,

„stabilind legătura între fenomene”, se razimă pe construirea unor *noțiuni reale, nu imaginare*. Wundt trebuia să dovedească tocmai că filozofia își poate permite acest lux.

2) Scopul principal al ipotezelor științifice nu e, în realitate, în stabilirea acestei legături, ci îndrumarea cercetărilor pozitive, netezirea drumului pentru știința de mâine; cu timpul cercetarea pozitivă va trebui să înlocuiască presupunerile vremelnice cu teoriile pozitive; de aceea ipotezele științifice au totdeauna un caracter mai mult sau mai puțin vremelnic - și, cum spune A. Riehi, ele să aplică numai la fenomene și să justifice apoi iarăși prin fenomene,

3) în matematică, și transcendența reală, și cea imaginară (iarăși mulțumită caracterului ei formal și ideal, pe care îl ignorează aci Wundt) în adevăr o desăvârșesc sau, cum să exprime Wundt, o *complectează* și această „complectare” *nu e deloc numai ipotetică*, ci cât să poate de pozitivă; dar cum poate „complectea” filozofia - în care, repet, esențial e conținutul - vreo noțiune imaginară, lipsită de conținut real?

4) Aci e toată chestia, că, după însuși Wundt, rolul ipotezei metafizice e altul decât al celei științifice: cea dintâi cată să „complecteze” numai în aparență, *prin ajutorul unei noțiuni imaginare, un conținut real*; iar Wundt, cum am mai spus-o de atâtea ori, își ascunde adevărul prin aceea că până aci încă n-a pus întrebarea despre însemnătatea ce-l are pentru filozofie faptul care o deosebește radical de matematică: *realitatea conținutului ei*; întrebarea, apoi, *dacă, față cu acest fapt, sunt oare egal de aplicabile* și transcendența reală și cea imaginară, dânsul nici nu și-o pune deloc.

* * *

Numai *după* această argumentare, atât de șubredă, când i să pare că a dovedit astfel aplicabilitatea ambelor transcendențe în filozofie, Wundt rădică cealaltă întrebare: ce însemnare poate avea în filozofie *transcendența în genere*, în vederea conținutului real al cugetării în ea. „Noțiunile transcendente, zice el, au în matematică un înțeles exclusiv formal; trebuie oare să le limităm astfel și în filozofie?” El observă mai departe că exemplul matematicii, singur, nu poate hotărî de mai înainte soluția în acest sens, deoarece, odată ce matematica e o știință pur formală, să înțelege de la sine că și transcendențele ei trebuie să-și păstreze un caracter exclusiv formal. Deși Wundt nu recunoaște, desigur, distincțiunea, în sensul kantian, între forma și conținutul cugetării, nu mai puțin însă, socotind această distincțiune ca un produs firesc și legitim al dezvoltării cugetării, dânsul mărturisește că aceasta nu schimbă situația lucrurilor relativ la chestia de față: „odată cu *constanța*, zice el’, a formelor de cunoaștere, e stabilită

¹ Wundt, *System d. Philosophie*, p. 197.

² *Ibid*, p. 200-201.

¹ Aci să află centrul de gravitate al întregii chestiuni, fiindcă aci tocmai trebuie să iasă la iveală întru cât și dacă e dovedită de către Wundt aplicabilitatea în filozofie a transcendenței imaginare, precum și, în genere, *ce anume* e dovedit de el. Tot edificiul filozofiei lui Wundt e

și validitatea lor generală; și, de oriunde ar izvorî această constanță, ea ne îndreptățește să admitem înaintarea cugetării, în privința *formală*, peste orice margine dată experienței după aceleași legi, după care noi împreună înăuntrul experienței obiectele intențiunii (Anschauung) și ale gândirii. În fapt, noi găsim că această îndreptățire e general recunoscută, chiar dacă nu toți își dau seamă care e baza acestei îndreptățiri. Nici un astronom sau fizician nu va admite că dincolo de hotarele lumii vizibile nouă sau dincolo de limitele legăturii între fenomenele firești, accesibile observațiunii noastre, spațiul ar putea dispărea sau timpul s-ar putea opri sau că, față cu vreo parte a mersului universal al lucrurilor, care nu e accesibilă experienței noastre, s-ar putea modifica legile după care cugetarea noastră împreună obiectele (adecă, după care cugetarea noastră stabilește ordinea în lumea fenomenelor). Dar, din contra, nu putem nici într-un caz afirma cu aceeași siguranță că și *obiectele* din experiența noastră trebuie să rămână aceleași și peste toate hotarele experienței reale, că, de pildă, și dincolo de hotarele lumii accesibile nouă există pretutindenea aceeași materie sau vreo materie, în genere.

„Totuși (aci, propriu-zis, începe Wundt argumentarea sa), e vădit că nu e absolută imposibilitate de a afirma ceva despre conținutul celor ce nu ne sunt date în vreo experiență. Nici aci nu ne este îngăduit să presupunem conținutul unei asemenea posibile experiențe ca diferit de conținutul realei experiențe. O materie care n-ar umplea nici un spațiu (adecă, o materie în afară de spațiu), o cauzalitate naturală în care n-ar avea nici o valoare legile de mișcare cunoscute nouă, toate acestea ne par nouă nu numai niște concepțiuni fantastice, ci chiar cu desăvârșire imposibile, încă mai mult, în cazuri numeroase, știința naturală, de fapt, iese din limitele experienței reale, fiindcă ea, din condițiunile date, prezice evenimente viitoare, când cu o siguranță apodictică, când cu oarecare probabilitate, sau, asemenea din aceste condițiuni date, conchide asupra evenimentelor anterioare, neaccesibile unor dovezi directe. Putem deci, în genere, să stabilim *două reguli*, după care sunt cu puțință afirmările pozitive nu numai despre partea formală, ci și despre conținutul material al acestei legături supraempirice (uberempirisch) a lucrurilor: întâi, întru cât conținutul cunoștinței e condiționat (atârână) de forma ei, întru atâta, odată cu valabilitatea generală (Allgemeingultigkeit) a acestei din urmă, ne este dată și valabilitatea generală a aceluși dintâi; și al doilea, acolo unde împreunarea de baze și urmări, fixată (statornicită cu siguranță) de cugetarea noastră, ne duce peste limitele experienței, înaintarea cugetării provocată astfel, ne dă în concluziune iarăși, odată cu forma, și conținutul. După cea dintâi din aceste reguli, noi atribuim, de pildă, principiilor

răzimat de acest punct, de aceea vom reproduce aci toată argumentația lui, relativă la acest punct, în întregimea ei. Citația va fi cam lungă, însă, fiind dată importanța lucrului, cititorul mi-o va ierta, cu atât mai mult că limba germană e relativ puțin răspândită, iar până azi (1890) această lucrare a lui Wundt nu e încă tradusă nici într-o limbă. Notez încă că toate cursivele din această citație aparțin lui Wundt.

mecanice valabilitatea generală, căci ele n-au numai un înțeles formal, ca axiomele aritmetice și geometrice, ci cele mai importante din ele, așa numitele axiome dinamice - ca legea perzistenței forțelor, principiul de egalitate a acțiunii și a reacțiunii, - presupun un substrat al puterilor mișcătoare (sau al forțelor de mișcare); odată cu stabilirea acestor principii să fac, astfel, și presupuneri asupra însușirilor acestui substrat. Însă însușirile așa presupuse sunt în cea mai strânsă legătură cu raporturile de spațiu și timp, adecă cu condițiunile formale ale existenței materiale și prin aceasta ele să deosebesc esențial de celelalte însușiri, care - precum sunt, de pildă, formele speciale de mișcare a elementelor materiale - pot fi foarte variate și deci, pentru arătarea lor, sunt totdeauna necesare experiențele specifice.

Cea de a doua din regulile de mai sus să află într-un raport încă mai apropiat cu conținutul cunoștinței, dat în întregime și după formă, și după material. Nici odată urmărirea științifică a șirului de cauze și efecte nu să mulțumească numai cu înlănțuirea faptelor din experiența nemijlocită, ci, cu o putere irezistibilă, duce această înlănțuire peste marginile faptelor date, spre a putea, deschizând perspectiva cauzelor și efectelor, cât nu mai e cu puțință [a] înșira realitatea imediată într-un ce întreg, în legătură cu care să poate numai cuprinde priceperea deplină a fiecărui fapt izolat. Aci nu mai e vorba, ca în cazul precedent, numai despre generalizarea conținutului abstract al cugetării, întru cât el este strâns legat cu legile formale ale experienței; ci, prin această aplicațiune a principiului de cauzalitate, pot fi cuprinse chiar elementele cele mai concrete ale realității, deoarece nu există vreo parte a experienței actuale, oricât de mărginită, care să nu poată fi pusă în legătură cu șirurile de cauze și efecte. Dar cât să câștigă aci în privința plinătății conținutului, tot atâta să știrbește în același timp din întinderea perspectivelor, făcute astfel cu puțință. Cu cât sunt mai determinate în detalii asemenea prelungiri ale realității, găsite conform principiului de bază și urmări cu atâta ele sunt în același timp mai puțin sigure, cu atât mai mult să prefacă ele în niște ipoteze mai mult sau puțin probabile. Deoarece totdeauna pot interveni niște condițiuni neprevăzute și să schimbe icoana, alcătuită, formată, căpătată pe baza unor presupuneri determinate. Astfel, noi ne încredem în validitatea nemărginită a legilor gravitațiunii aproape cu aceeași siguranță ca și în legile proprii noastre cugetări: însă relativ la starea inițială sau cea finală a sistemului nostru planetar, noi ne mulțumim numai cu ipoteze, care, oricât de verosimile n-
s-ar părea unele din ele, rămân totuși departe de orice pretențiuni la o cunoștință sigură. Cu toate acestea, asemenea ipoteze sunt nu numai posibile, ci chiar necesare din punctul de vedere științific, întrucât în ele să face numai o încercare legitimă de a duce până la sfârșit șiruri anumite de cauze și efecte, șiruri date în experiență. Dacă ne ținem conștiincios de această problemă, apoi aceste ipoteze, chiar dacă mersul real al lucrurilor le răstoarnă, pot totuși să aducă acel folos, că

ele pun în lumina trebuitoare acele urmări care ar decurge din condițiunile reale determinate, dacă n-ar fi intervenit alte momente".

* # *

Înadin, repet, am reprodus aci în *întregime* toată argumentarea lui Wundt relativă la această chestie, pentru ca observațiile mele ulterioare să nu pară lipsite de teme. Dar, întâi, iată și concluzia pe care o trage Wundt din toată expunerea aceasta. „Astfel, întrebarea pusă mai sus, dacă principiul de transcendență are și în aplicațiunile lui generale științifice (adică în filozofie) numai un înțeles pur formal tot așa ca și în matematică, *trebuie să primească*, față cu cele două reguli de mai sus, *un răspuns negativ*. Înaintarea cugetării în sfera transcendentă - înaintare la care rațiunea noastră e silită prin pornirea-i imanentă către împreunarea nemărginită a datelor experimentale cu condițiunile (Voraussetzungen) lor - să referă în general și la conținutul, și la forma experienței: în parte, pentru că legătura logică a experienței cu condițiunile ei, care nu ne sunt date nemijlocit, trebuie să cuprindă necesarmente întreaga experiență; iar în parte, pentru că, în principiile cele mai generale ale cunoașterii experimentale, conținutul și forma sunt atât de strâns legate între ele, că nu să pot despărți și să presupun reciproc ca bază și urmare².

Dar despre care transcendență e vorba aci? Și despre cea imaginară? Dar chiar la o cetire nu tocmai atentă a paginilor reproduse, să poate observa cea împrejurare stranie, că în toată această expunere, care trebuie să aibă o însemnătate hotărâtoare în chestie, Wundt ne vorbește despre aplicabilitatea la conținutul cugetării numai a așa numitei *transcendențe reale* și numai *în condițiuni certe și în certă măsură*; toate exemplele aduse de el, fără excepție, să referă numai la această transcendență. Aci, nu numai nici un cuvânt nu amintește despre transcendența imaginară (sau închipuită), dar parcă ni să dă un argument pentru a-i tăgădui orice rost în filozofie, și anume, când Wundt ne spune că nu suntem îndreptățiți să cugetăm vreun conținut cu desăvârșire diferit de cel dat în experiență, pe când în filozofie, *transcendența imaginară* tocmai la asemenea presupuneri trebuie să ducă (după analogia, de pildă, cu noțiunea „spațiului cu *n* dimensiuni”). Și „analogia” lui Wundt, „ideile-i absolut nedeterminabile”, e tocmai bogată în exemple de astfel de rezultate ale „transcendenței imaginare”.

Dacă lipsa desăvârșită de dovezi în pretențiunea lui Wundt că și transcendența *reală*, și cea *imaginară* au același rost în filozofie nu bate la ochi chiar la o studiere superficială a teoriei lui; dacă el reușește să clădească un fel de dovedire aparentă, aceasta să datorește cum am spus, unei procedări de rău gust. Anume: Wundt nu disparte în argumentările sale cele două transcendenți, care

însă să deosebesc atât de adânc în fond, că le unește mai mult numai *numele*; și când dânsul să încearcă să dovedească (cu ce putere de argumentare, am văzut) validitatea *amândurora* în filozofie, atunci nici nu atinge caracterul distinctiv al acesteia față cu matematica: realitatea conținutului ei (și tocmai aceasta e aci hotărâtoare); iar când, în urmă, vine în sfârșit la această chestie, el, ca din întâmplare, vorbește numai de singura transcendență *reală*, parcă ar fi același lucru cu cea *imaginară*. Astfel, în concluziunea lui Wundt găsim ceva mai mult decât în premise.

Un exemplu ne va lămuri natura sofizmului lui Wundt. Presupunem că cineva, plecând de la faptul că în Rusia europeană există două varietăți de iepuri, albi și suri, vrea să dovedească că *amândouă* aceste varietăți există și în Siberia. Și procedează cum urmează. Întâi, zice că Siberia e tot Rusia, tot o țară sunt, prin urmare, în ea trebuie să fie *amândouă* varietățile pomenite; iar numai după această „dovadă”, ridică întrebarea: dar condițiunile climatice deosebite ale Siberiei nu împiedică oare existența acolo a *iepurilor în genere* (adecă *fără să mai amintească* despre varietatea albă și cea sură *indeosebi*) ? Răspunzând *negativ*: „nu împiedică”, el aduce ca dovadă mărturiile călătorilor, că în Siberia au fost văzuți iepuri *albi*. A dovedit el oare că în Siberia există și varietatea *sură*, despre care aci n-a mai fost nici un cuvânt? Vădit că *nu* (și nici nu sunt).

Dar e oare alta procedarea lui Wundt? Iată în câteva cuvinte toată argumentația lui:

În matematica există două forme de transcendență: una *reală* sau *cantitativă*, cealaltă *imaginară* sau *calitativă*. Sunt aplicabile ele *amândouă* în filozofie? „Fără multe ocoliri”, Wundt răspunde: „vădit” că *da*, deoarece deosebirea între *cantitate* și *calitate* își păstrează însemnătatea în toate sferile de cunoștință, și numai *după* această „dovadă”, ridică întrebarea: dar caracterul distinctiv al filozofiei, față cu matematica, nu împiedică *transcendența în genere* (fără să mai amintească *indeosebi* despre cea *reală* și *imaginară*)? Răspunzând *negativ* - „nu împiedică”, Wundt arată ca dovadă că, în anumite condițiuni și în anumită măsură, în filozofie își poate avea rostul ei așa numită transcendență *reală* (adecă numai *cantitativă*, putem spune o „quasi-transcendență”). A dovedit el oare aplicabilitatea în filozofie a transcendenței *imaginare*, despre care nu mai amintește aci? „Vădit” că *nu* (și, în adevăr, după cum am arătat, nu este aplicabilă).

Deși, cu o dorință puternică și cu un joc mai mult sau mai puțin iscusit de cuvinte, să poate „dovedi” în aparență orice poftești, însă, dacă Wundt ar fi pus chestia în mod corect, i-ar fi fost mult mai greu să înjghebe măcar o dovadă aparentă și, în orice caz, pentru un cetitor nepărtinitor ar fi fost mai ușor să descopere sofizmul.

* * *

¹ *System d. Philos.*, p. 202-205.

² *Ibidem*, p. 205-206.

Și procedarea corectă, repet, ar fi fost numai următoarea: înainte de toate, Wundt a [ar fi] trebuit să ne arate deosebirea adâncă ce există între matematică (ca o știință pur formală, noțiunile căreia să disting prin o idealitate absolut excepțională) și filozofie (toate noțiunile căreia trebuie să plece de la reprezentări reale - lucru, pe care nu-l poate tăgădui nici Wundt); și pe urmă numai, arătând iarăși deosebirea, nu mai puțin fundamentală între cele două „transcendențe”, să hotărască întru cât, față de deosebirile acestea, e permis transportul în filozofie, *indeosebi* întâi, a transcendenței reale și, apoi, și a celei imaginare; în asemenea caz, Wundt n-ar fi putut să treacă astfel prin tangenta pe lângă chestia importantă, dacă în genere e legitim transportul în filozofie al metodelor matematicii.

Mai sus, am studiat această chestie și am văzut, în unire cu cugetătorii frunțași ai Germaniei moderne, că trebuie să răspundem la ea negativ: că metodele matematicii nu sunt aplicabile în filozofie. Wundt, după cum am văzut, nu a spus nimic ce ar fi putut răsturna această părere, fiindcă el nu a dovedit deloc că transcendența *imagineară* ar putea să aibă vreun rost în filozofie, cu toate deosebirile între ea și matematică în raporturile arătate.

Hic jacit lepus! Aci e „minciuna primordială” a întregului sistem moral și filozofic al lui Wundt, de acest punct reazimă el toată țesătura construcțiilor sale. De aceea îi trebuia lui să dovedească posibilitatea în filozofie tocmai a acestei transcendențe imaginare; n-a reușit și nici nu putea să reușească. Cât de important e rolul transcendenței imaginare în sistemul lui Wundt să poate vedea din faptul că, peste câteva pagini după argumentația reprodusă de noi, dânsul zice: „ideile” cosmologice posedă în parte o transcendență reală, în parte una imagineară..., însă ideile psihologice și ontologice (care constituie tot sistemul moral și filozofic propriu al lui Wundt), dimpotrivă, intră cu totul și *excluziv* în domeniul transcendenței *imagineare*”. Cu ajutorul tocmai al transcendenței *imagineare* a „ajuns” Wundt la „ideea” de *voință a atomilor* și la cea de *voință a Universului*, numai mulțumită acestei transcendențe a reușit dânsul să ne formuleze „scopurile morale eterne”, care stau deasupra și a vieții indivizilor, și a vieții popoarelor, și chiar a omenirii întregi, și făcându-să interpret complezent

în terminologia lui Wundt, numele de „idei” îl poartă numai noțiunile *Vermunft-u\m*, conduse cu ajutorul a tot felul de transcendențe, în opoziție cu „noțiunile” *Verstand-u\McZ* să reazime pe experiența.

de mai înainte, Wundt spune că, pretutindenea având a face și, cu calitate, și, cu cantitate, *pretutindeni* găsim *amândouă* transcendențele.

al acestor „scopuri eterne” și al „voinței Universului”, ni le tâlcuiește în acord cu tradițiile popilor protestanți și cu interesele Junkerilor prusieni’.

Căzând această piatră unghiulară a „cunoașterii raționale” (*Vernunft-erkenntnis*) a lui Wundt, odată cu ea să afundă în roiul „construcțiilor fantastice”, despre care vorbește dânsul cu atâta despreț, și toată arhitectonica lui de „idei transcendențe”, pe care el, cu atâta mândrie, o numește „metafizică științifică”! Bazată pe un joc de „noțiuni închipuite”, un joc de cuvinte lipsite de orice conținut real, ea nu ne poate da nici cunoștința lumii, nici „complectarea” ei, căci un cuvânt gol de înțeles nimic nu poate complecta; nu ne dă ea nici măcar pentru ce în realitate a fost plăsmuită: temelia neclintită pentru năzuințele morale ale omenirii.

* * *

Iar în ce privește așa numita *transcendența reală* (cantitativă), amintim că ea, după cuvintele proprii ale lui Wundt, are în certe condițiuni un înțeles cu desăvârșire real. Nu vreau să fac discuțiuni de terminologie, aceasta ne-ar duce prea departe. Însă, când terminul de transcendență să aplică și relativ la concluziunea de la efectele date la cauzele anterioare sau de la cauzele date la efectele viitoare, apoi aceasta poate să fie foarte comod pentru a putea introduce în filozofie, sub scutul unei denumiri comune, două noțiuni deosebite, care, în realitate, au prea puțin comun între ele. Dar în asemenea caz, trebuie să ținem minte două lucruri: mai întâi, că, față cu această terminologie, chiar o știință atât de pozitivă, ca de pildă geologia, e o știință cu totul „transcendentă”, fiindcă geologilor nu e doar dată în experiența nemijlocită toată istoria transformărilor scoarței Pământului, ci dânsii o reconstruiesc conchizând „de la efectele date la cauzele anterioare”. Mai mult: chiar când, de pildă, jurații dau verdictul lor de culpabilitate sau de neculpabilitate, acești cetățeni nevinovați comit iarăși o „transcendență”, deoarece dânsii trag o concluziune de la niște fapte date asupra unui eveniment care nu le este „dat în experiența nemijlocită”. Al doilea lucru pe care trebuie să-l ținem minte e că, în astfel de „transcendențe” (cantitative sau reale) nu e nevoie să recurgem la vreo noțiune nelegitimă din punctul de vedere a teoriei științifico-filozofice a cunoașterii. Dar aci suntem foarte departe de „transcendența imagineară” patronată de Wundt și care, în adevăr, ne dă numai niște *noțiuni închipuite*, niște cuvinte deșerte, cum sunt, de pildă, „voința” atomilor sau a plantelor și toate „ideile ontologice” ale lui Wundt, necesare, chipurile, pentru „complectarea” adevărului spre a putea întemeia idealurile morale.

i Cu sistemul moral și filozofic al lui Wundt avem să ne mai întâlnim în șirul acestor studii, iar în cadrul capitolului de față nu intră analiza lui detaliată, ci numai critica bazei lui teoria transcendențelor.

Cum? Numai prin minciună, prin amăgire de sine, prin un joc de noțiuni „închipuie” să poate da o temelie neclintită idealurilor omenești?

Dacă metafizicienilor le place să întrebe:

„L'amour craint la clarte: pour que le coeur se donne

Qui sait si l'oeil d'abord ne doit pas se fermer?”¹

Pricina e că dânșii nu cred în omenire, nu cred că *singurul și purul adevăr* să o poată duce spre Ideal. Sub idealismul lor nebulos să ascunde cel mai uricios pesimizm, cel mai negru scepticism: *pesimismul și scepticismul moral*.

Cu plăcere iau dânșii poza lui Hamlet și, uitându-să cu despreț suveran spre pământul plin de păcate, declamă cu emfază:

„How weary, stale, flat and unprofitable seem to me all the uses of this world! Fie on't! O, fie! 'tis an unweeded garden!”²

Însă Hamlet isprăvește cel puțin monologul său cu cuvintele:

„But break my hart, for I must hold *my tongue!*”³

Iar domnii cu metafizica de tot felul cred cu tot dinadinsul că numai cu ajutorul gimnastice de limbă să pot înalță dumnealor pe deasupra noroiului pământesc și să întemeieze în empireele nepătrunse împărăția idealului.

Din fericire pentru oameni și pentru viitorul lor, aceste empiree metafizice sunt numai o „transcendență imaginară”, o minciună.

Până acum am vorbit mai mult numai despre metoda legitimă a *construcțiunii noțiunilor*. În capitolul următor vom vorbi despre metoda cercetărilor științifice și a construirii de *sisteme* științifice, în deosebire de cele metafizice.

(Va urma)

¹ M. Guyau, *Vers d'un philosophe*, p. 194.

² „Cât de plictisitoare, banale și lipsite de orice rost mi s-a par toate obiceiurile lumii aceste! Mi-i scârbă! e o grădină părăsită!”

³ „Sfarmă-te, inima mea, pentru că trebuie să-mi țin limba (să tac)!” *Hamlet*, act I, scena II.

ROLUL MAGISTRATULUI ÎN ALEGERI

(Cazul de la Huși din punctul de vedere juridic)

Față cu incidentul petrecut în Huși cu ocazia alegerilor de Senat, credem că nu e fără folos să studiem rolul magistraților în operațiunile electorale din punctul de vedere *pur juridic*.

Trebuie să deosebim două faze cu totul distincte în cursul operațiunilor electorale, și anume: *înainte și după* formarea biuoului electoral.

Înainte de formarea biuoului electoral, magistratul desemnat, conform art. 79 și 80 din legea electorală, să conducă alegerile n-are pe nimene nici alături, nici deasupra sa, el *singur* în acest moment are delegațiunea suveranității de a îndeplini toate prescripțiile legii în contra formării biuoului electoral și asupra lui, bineînțeles, zace toată responsabilitatea pentru călcarea acestor prescripții.

Se naște întrebarea: în caz de îndoială asupra procedurii de urmat sau în caz de necesitate de a interpreta legea, care este, *în această fază* a operațiunilor electorale, autoritatea competentă de a rezolvi dificultățile ivite (sub rezerva, se înțelege, a responsabilității pentru aplicarea greșită sau călcarea legii)?

Ni se pare că răspunsul legii e foarte clar: nu există, *pană* la momentul când pe lângă președinte, se vor alătura ceilalți membri ai biuoului, nici o autoritate care să aibă de la lege dreptul să impuie magistratului vreun alt mod de a interpreta textele legii decât cum el, după priceperea și conștiința sa, găsește de cuviință: *pană* aci, el este unicul organ al mecanismului electoral în funcțiune și, prin urmare, singurul competent de a aplica legea *pană* la formarea biuoului.

În adevăr, să urmărim pas cu pas rolul magistratului *pană* în momentul formării biuoului.

În art. 86 L. elect. cetim: *deschiderea colegiului să face de cătră președintele biuoului la oarele 9 dimineață*".

Presupunând cu puțință îndoiala dacă a venit sau nu ceasul prescris de lege pentru deschiderea colegiului electoral, e cineva în drept să impuie magistratului delegat părerea lui?

Dar să luăm o ipoteză mai puțin fantastică.

Să presupunem că majoritatea găsește că localul care îi este pus la dispoziție pentru alegeri nu este acela prescris de lege și desemnat conf. art. 65 al. 4 și 67 al. 2 din legea electorală. Poate, în acest caz, vro autoritate oarecare să îl silească, în contra conștiinței sale, să facă alegeri în acest local, chiar dacă magistratul crede că astfel să calcă legea? Și el ar fi ținut să prezideze la ceea ce

este, după părerea lui, o comedie tristă, prin care se bate joc de cetățeni, deoarece aceștia ar aștepta deschiderea colegiului în alt loc?

Mai departe. Colegiul este deschis la oara și în locul prescris de lege. Art. 84 al. 2 spune în privința buletinelor de vot că candidatul „în ziua alegerilor le va putea depune *pană la deschiderea* colegiului (deci înainte de formarea biuroului) la președintele biuroului, care va libera chitanță și va încheia procesul verbal potrivit dispozițiilor art. 82”.

E evident că dânsul e singurul competent de a judeca ce trebuie să consemneze în acest proces verbal, dacă prescripțiunile art. 75, 77 și 82 din legea electorală sunt îndeplinite etc. Nimene nu poate să suprapuie modul său de a vedea.

Ajunge, în sfârșit, la procedura formării biuroului electoral.

Art. 81 prescrie că președintele să tragă la sorți pe doi scrutători și doi secretari „dintre *alegătorii* prezenți la deschiderea biuroului”, iar art. 83: „Toți cei retribuți de stat, județ și comună, precum și alegătorii ce nu știu carte nu pot fi nici secretari, nici scrutători”.

Cine va hotărî cu competență, *în caz de îndoială*, care dintre cetățenii prezenți înaintea președintelui *are calitatea de alegător* sau nu este lovit de o *incapacitate* prevăzută de art. 83? De asemenea, cine va hotărî în caz de îndoială asupra *modului prescris de lege de a constata această calitate sau incapacitate?*

E evident că singurul competent e magistratul delegat pentru a face alegerile. Nimene, nici primarul, nici prefectul, nici ministrul nu-i pot impune lui părerea lor. Legea nicăieri nu le dă dreptul de a-l sili să lucreze altfel decât *cum crede dansul că-i legal*.

Toate aceste, indiferent de chestie dacă soluțiunea magistratului e în adevăr conformă cu litera sau spiritul legii. Dacă dânsul aplică legea greșit sau abuzează de puterile sale, pe lângă că alegerile vor putea fi anulate de corpurile legiuitoare, în contra lui va fi deschisă calea de urmărire penală. însă, *pană* atunci, nimene nu e competent să dezlege în locul lui dificultățile de interpretare a legii ivite în cursul operațiunilor, să-i impuie cu de-a sila altă procedură, nedându-i, de pildă, la dispoziție localul în care, conform legii, crede el că trebuie făcute alegerile. Fiind el unicul organ al sistemului electoral în funcțiune, orice altă autoritate care, cu samavolnicie și silnic se pune în calea aplicării legii, așa cum o interpretează și o înțelege el, singurul competent, - comite un esces de putere și îl împiedecă să-și îndeplinească mandatul dat de lege de a forma biuroul electoral. în asemenea caz, magistratului nu-i rămâne prin însăși forța lucrurilor altăceva de făcut decât să se retragă, spre a nu da aparența legalității unui act ilegal, unei manifestări abuzive de putere.

Din momentul formării biuroului electoral, președintele are alături cu el doi scrutători cu vot deliberativ, cari îl mărginesc (însă și aci el are oarecare atribuții

A judeca altfel înseamnă a face din magistratul care prezida alegerile o păpușă, a-i crea o situație incompatibilă și cu demnitatea lui de magistrat, și cu misiunea lui de a asigura mersul liber al alegerilor și de a protege pe cetățeni de presiunea administrației.

Dar să venim la cazul concret al alegerilor din Huși.

Spre a putea trage la sorți pe membrii biuroului, dl. M. B. Catacuzino crezând că alegerile trebuie să se facă după lista anului 1897, singura definitivă pentru epoca alegerilor, a cerut să i se puie la dispoziție această listă, deoarece dacă părerea sa e cea adevărată, numai cetățenii înscriși în ea sunt *alegători* și deci ei, conf. art. 81, pot forma biuroul. Primarul a refuzat, vroid să-l silească de a primi părerea dumnealui în această privință.

Indiferent de chestia competenței, pe care am tranșat-o mai sus, cine din ei avea dreptate *în fond*? După care listă trebuiesc făcute alegerile?

Simpla cetire a art. 47 al. ultim, art. 47 și 99 din legea electorală dovedește pe deplin că alegerea nu se putea face decât cu listele anului 1897. În adevăr apelurile în această materie fiind suspensive de executare și listele electorale ale fiecărui an formând un ce întreg, se poate spune că, *pană* la tranșarea definitivă a tuturor contestațiilor electorale, liste de alegători *nu există încă*. Ori legea cere ca listele să fie *definitive*.

E destul să ne dăm seamă la ce rezultate practice ar duce teoria contrară pentru a o respinge hotărât.

Una din două.

Dacă se admite că alegătorii înscriși în listele nouă, dar contestați, nu pot lua parte la alegeri, atunci partizele politice, în vederea alegerilor fixate în epoca contestațiunilor pot totdeauna să le zădărnicească, contestând reciproc pe toți adversarii politici. Alegerile ar fi cu neputință, neexistând alegători necontestați (e destul să amintim faptul că în Iași anul trecut a fost contestată întreaga listă). Mai mult. Atunci când un consiliu comunal ar șterge pe nedrept pe cineva din liste, acesta n-ar putea să ieie parte la alegeri, cu toate că tribunalul sau Curtea de Casație ar ordona, în urma apelului său, înscrierea din nou. Am ajunge la un rezultat straniu. Iată un alegător care a figurat în lista anului trecut și care rămân înscris și în lista definitivă a anului curent (după hotărâre), dar care totuși nu poate lua parte la alegeri prin simpla voință nedreaptă a Consiliului comunal.

Dar rezultatul va fi încă mai dezastros, dacă se va admite, spre a evita zădărniceala alegerilor, că toți cei înscriși în listele nouă, chiar fiind contestați, a putea să voteze. Atunci, pe lângă că tot nu ar putea să ieie parte la vot acei șterși pe nedrept, deși vor fi reînscriși în urmă de judecată, dar vor putea să voteze niște alegători improvizăți anume pentru ocazie, cari n-au fost înscriși nici anul trecut și cari vor fi șterși de judecată și anul acesta. Curioasă falsificare regimului electoral!

Cu această teorie, un guvern, cu mici *combinații în privința dizolvării* corpurilor legiuitoare și a fixării epocii pentru alegeri generale, poate reuși s

Toate aceste, pentru că conducătorii partidului liberal au uitat un moment sau s-au făcut că uită că chestiunea națională, în situația reală a lucrurilor, nu poate fi *o chestie politică*, ci numai *o chestie culturală* și că deci nu este iertat oamenilor politici de a se servi de ea ca armă de partid, fără ca să o pericliteze și ca atare.

După această tristă experiență, toți oamenii cărora sunt scumpe adevăratele interese naționale trebuie să caute să pună chestia națională din nou pe adevăratul teren, iar oamenii politici serioși să înțeleagă că armele cele mai „comode” și mai „ușoare” nu sunt totdeauna și *cele mai bune* și că „adevărul și interesele reale ale țării” sunt mai presus de toate.

Ori trebuie să refacem experiența din nou?

Non decet!

LUPTA ÎNTRE PARTIDE ȘI EDUCAȚIA POLITICĂ

De când omenirea a ieșit din faza primitivă a existenței sale, a pierdut spontaneitatea inconștientă a vieții de ho[a]rdă sau de trib, societatea nu poate trăi, dacă nu reușește, cu toată diversitatea și contrarietatea de aspirațiuni, de interese, de idei și sentimente la diferitele elemente care o alcătuiesc, să stabilească pentru fiecare moment un oarecare echilibru al puterilor sociale, dând astfel o anumită unitate vieții de stat, combinând diverse mișcări antagoniste din sânul societății într-o rezultată a dezvoltării sociale.

În structura constituțională a statelor moderne din Europa, regimul parlamentar ajunge la acest scop de combinare și echilibrare a forțelor sociale antagoniste prin mecanismul partidelor politice.

Diversitatea de partide politice are la bază antagonismul de interese materiale ale diferitelor categorii și grupe sociale, în legătură cu întreciocierea de idei și năzuinți, - toate acestea culminând într-o diversitate de *concepții politice* și de programe de acțiune.

Raporturile de putere între diferite partide determină în statele moderne, prin lupta între partide, caracterul echilibrului forțelor sociale și direcțiunea evoluției istorice.

Dar, pentru ca existența partidelor să fie justificată, între ele trebuie să existe în adevăr o deosebire de *concepții politice*, bazată pe interesele reale ale momentului. Atunci lupta între partide, oricât de aprigă și violentă, e nu numai legitimată, ci absolut necesară și folositoare progresului țării. Când, de pildă, în Anglia partidele politice sunt împărțite în chestia autonomia Irlandei (*Home Rule*), atunci lupta între ele nu poate să nu fie fructuoasă și cu însemnătate adâncă pentru viitorul țării. Cerbicia luptei, în asemenea caz, e proporțională cu însemnătatea interesului și adversarii, războindu-se din răspuțeri, se pot totuși stima până într-atâta, încât un Balfour, la vestea morții lui Gladstone, să nu poată de emoțiune găsi cuvinte pentru a anunța Camerei Comunelor acest eveniment. Fiecare luptător, având conștiința senină [a] unei datorii împlinite, n-are nevoie de înjosirea adversarului pentru înălțarea proprie.

Existența unor partide politice antagoniste cu concepții precise și programe lămurite, bazate pe interese reale, poate servi ca măsura maturității regimului constituțional și parlamentar într-o țară. E totdeauna un semn rău pentru cultura politică a unei țări când, pentru a motiva lupta violentă între partide, pentru a anima și a stimula pulsul vieții politice, se caută o „crimă”, o „hoție”, un

„matrapazlâc”, o „trădare”, când, pentru ca să găsească acces la inimile cetățenilor un tribun al poporului, trebuie să fie „atacată religiunea strămoșească” sau „primejduită existența statului”...

În lipsa unor concepții politice care să deosebească partidele între ele și în numele cărora acestea să vorbească, luptele politice perd din seriozitate și sinceritate. Pentru a justifica lupta în contra adversarilor, politicienii sunt siliți să-i acuze ca hoți, gheșeftari, trădători, sugrumători ai libertăților publice, violatori ai constituției, sunt siliți să-și creeze „platforma” politică artificială, prin negațiunea exagerată a tuturor actelor adversarilor, prin campanii violente pe tema cutărui sau cutărui cal de bătaie, ca „legea minelor”, a „maximului”, „apanajelor”, să recurgă la promisiuni irealizabile. Lipsa de seriozitate și de sinceritate se răzbună la schimbarea partidului de la putere: toate promisiunile fatale sunt călcate, toate „actele odioase” ale adversarilor - menținute și respectate. Calemburul cinic cu „portofoliu” și „portofranc” ajunge o maximă de drept public. Fraza înlocuiește gândirea și faptele.

Într-o așa stare de lucruri ajunge aproape cu neputință să afli adevărul asupra oricărui lucru care se dezbate pe arena publică; desprețul exagerat ce-l afișează reciproc, unii față de alții, oamenii politici din lagăre adverse, cari pe rând conduc destinele țării, duc foarte ușor la raționamentul „toți o apă”; se înrădăcinează indiferentismul pentru afacerile publice în masele celor cari nu-și fac o meserie din politică; oamenii dezinteresați fug de politică, opinia publică se moleșește.

În asemenea împrejurări, rolul de pedagog în politică capătă o importanță preponderantă; munca de educație politică poate fi făcută de oamenii cu cele mai deosebite păreri politice și fără să fie uniți într-o grupare politică, e destul să-i animeze iubirea pentru adevăr și interesul sincer pentru binele țării și să fie ei lipsiți de acel bizantinism care otrăvește, în starea descrisă, orice manifestare publică; într-un cuvânt - oameni pătrunși de acel fond comun de cultură morală, care caracterizează și le dă unitate societăților civilizate, cu toată diversitatea de idei și aspirațiuni. În orice caz, factor principal în această privință nu poate fi decât timpul.

Dar viața nu se oprește, în fiecare zi un om care e conștient de datoriile sale de cetățean are o hotărâre de luat. În condițiunile arătate, orientarea politică e foarte anevoie, cu atât mai mare e meritul acelui om care, având o concepție clară asupra situației reale a țării, leal și sincer luptă pentru realizarea ei, găsind totdeauna o măsură justă a oamenilor și a lucrurilor, fără să se lase înșelat de aparențe și fraze. Când un astfel de om reușește să aibe o înrăurire directă asupra afacerilor publice, el contribuie enorm la însănătoșirea spiritului public și la educația politică a țării.

Și pentru un „popor tânăr”, cum, de pildă, e România, în care regimul parlamentar n-a prins încă rădăcini în straturile populare adânci, acest lucru e poate cel mai important.

„UN GUVERN TARE ȘI POPULAR”

„Un guvern tare și popular” - s-ar părea că trebuie să fie un guvern ideal, pentru toate țările cu regim parlamentar. Un guvern tare e acela care se razimă pe un partid mare ca număr și bine organizat din punctul de vedere electoral. Un guvern popular e acela care are cu sine simpatiile opiniei publice.

Însă toate sunt relative pe acest pământ. Pentru ca „un guvern tare și popular” să fie într-adevăr folositor pentru binele și progresul țării, se cer anumite condițiuni: partidul puternic pe care se sprijină acest guvern câtă să fie grupat în jurul unei idei politice precise și cu un program de acțiune determinat; iar popularitatea să-i fie bazată pe interesele reale și *conștiente* ale maselor, pe o opinie publică luminată.

Dar într-o țară în care regimul parlamentar nu e încă asimilat de organismul social; unde masele adânci ale poporului, lipsite de cultură, sunt cu desăvârșire străine mișcărilor politice și cu totul inconștiente de interesele și drepturile lor; unde politica e ocupația sau distracția unui număr relativ foarte restrâns de politicieni de profesie, pentru cari ideile și programele sunt indiferente, acolo chiar înțelesul cuvintelor de „guvern tare și popular” e altul decât în țările parlamentare din Apus.

Un guvern poate fi mândru de un partid puternic care îl sprijină, când aceasta înseamnă că ideile sale politice au aderenți numeroși, gata chiar la sacrificii pentru realizarea lor; asemenea, el se poate măguli cu popularitatea sa, când ea izvorăște din simpatiile maselor populare conștiente, din opinia publică, care ar reprezenta în adevăr interesele și credințele poporului.

Dar când un partid ajunge „popular” prin exploatarea inconștienței, ignoranței, a prejudecăților nici măcar ale maselor populare, până la care nu pot pătrunde agitațiile politicianilor, ci ale celor două sau treizeci de mii de cetitori de gazete, speculând și ațîțând pasiunile rele ale mulțimii; când, pentru a-și mări numărul partizanilor, el e silit să deștepte poftele și gusturile individuale și egoiste ale elementelor celor mai eterogene din lumea politicianilor, înjghebând în realitate, după o formulă consacrată, „nu un partid politic, ci o *colectivitate* de interese”.

În asemenea condițiuni, „un guvern tare și popular” poate să fie fatal pentru o țară, împiedecându-i propășirea și înrădăcinarea și dezvoltarea adevăratului regim parlamentar.

Oamenii de stat serioși și cu durere de inimă pentru înflorirea și propășirea reală a țării vor preferi în așa împrejurări totdeauna tăriei unei „colectivități”

numeroase - tăria unui grup mic de oameni culți, inteligenți și devotați binelui obștesc; precum și popularității de gazetă - conștiința unei datorii împlinite față de țară, deși va trebui să treacă mult timp până ce dânsa va ajunge să aprecieze meritele acestei politici.

Și cu această măsură a tăriei și a popularității unui partid de guvernământ, în situația descrisă, se va putea, la urma urmelor, întemeia un guvern și mai tare în realitate și mai cu adevărat popular. Deoarece e ușor să aduni opoziție o colectivitate numeroasă. E destul să cochetezi în dreapta și în stânga și să perzi socoteala promisiunilor. De asemenea, nu e greu să ajungi popular în lumea gazetarilor. Se cere numai să fii atent la „pulsul zilei”. Altădată, de pildă, la noi, rețeta de popularitate se rezuma într-un antidinasticism plat și vulgar, care a creat o literatură întreagă de expresii stereotipe. Pe atunci, oamenii politici serioși și prevăzători căpătau porecla de „bufoni ai regelui”.

Dar, ajuns la putere pe această cale, un partid tot așa de ușor cade jertfă „tăriei” și „popularității” sale. Căci un guvern tare și popular cu acest preț fatal [este] numai un guvern nerușinat și lipsit de scrupule, care e silit să renege cu sfrontare tot trecutul său, condamnat, pentru a-și păstra partizanii săi numeroși, să sacrifice apetiturilor lor interesele reale ale țării, care, în profunzimele ei, rămâne neatinsă de politicianism. In zadar! Poftele deșteptate sunt prea mari, popularitatea prea șubredă și artificială: după un scurt timp de eforturi desperate, rămâne numai amărăciunea așteptărilor înșelate.

Să ne ferească Sfântul de „un guvern tare și popular”.

OPINIA PUBLICĂ ȘI JUSTIȚIA

Abatele Morisseau a fost judecat și condamnat. Sunt convins că e vinovat și cred că trebuia pedepsit.

N-aș mai vrea să vorbesc de această „cauză celebră”. Inșă modul cum s-a prezentat acest proces, împrejurările care s-au desfășurat *cu ocaziunea* sau *sub pretextul lui* mi-au inspirat oarecare reflecțiuni de interes general, pe care socotesc de datoria mea să le dau publicității.

Problema fundamentală pe care vreau să o pun este următoarea: întru cât și în ce limite e legitimă înrăurirea *opinie publice asupra justiției*.

A ci trebuie să distingem două lucruri cu totul deosebite: aprecierea morală și socială a vreunui fapt, *presupunându-l dovedit*, și rezolvirea problemei de responsabilitate, descoperirea adevărului judecătoresc: *întru cât cutare om e vinovat* față cu toate împrejurările de fapt și de drept.

Nu e nici o îndoială că prima chestie intră cu desăvârșire în sfera manifestării legitime a opiniei publice. Aprecierea morală și socială a faptelor de cătră opinia publică a unui popor formează, în realitate, singura bază a justiției omenești. Scara de pedepse penale e în legătură intimă cu moravurile, ideile, tradițiile și chiar prejudiciile unei societăți.

Nemic deci mai legitim decât manifestarea oricât de energică a opiniei publice întru cât privește aprecierea unui fapt stabilit și dovedit în sarcina unui om.

Dar cu totul altfel stau lucrurile în privința rezolvirii problemei de responsabilitate: aceasta este sfera exclusivă a justiției. Pentru a rezolvi această problemă cu dreptate, se cere o inimă „fără ură și părtinire”, un cuget curat și senin, o judecată liniștită. Și mai mult: cumpănirea tuturor împrejurărilor în care s-a produs un fapt, critica aprofundată a complexului de arătări totdeauna contrazicătoare dintr-o instrucție judecătorească, analiza atentă a stărilor sufletești.

Pentru aceasta, opinia publică e cu desăvârșire necompetentă; nu o spun bineînțeles, în acel sens că procedura penală nu prevede o astfel de judecată a unei crime de către public, ci susțin că publicul, ca un ce întreg, e absolut neapropiat pentru această lucrare, nu poate întruni toate acele elemente necesare pentru descoperirea unui adevăr judecătoresc, precum nu e în stare să facă o instrucție judecătorească, să se orienteze în nămolul de detalii pe care ni-l prezintă faptul cel mai simplu, când trebuie să-l examinăm din punctul de vedere al responsabilității penale. Opinia publică în asemenea împrejurări e totdeauna dezarmată.

față cu toate zgomotele și versiunile de ocazie, toate pasiunile momentului, toate prejudecățile și chiar cu toate clevetirile și exploatarea intenționată a intereselor lăturalnice și neavuate.

Înțeleg că sunt împrejurări când opinia publică e în dreptul ei să se alarmeze. Când, de pildă, în statul New-York se formează o coterie quasi-politică, Tammany-Club sau Tammany-Hall, care începe să dispuie prin mijloace nepermise de soarta proceselor, încât, dacă vrei să câștigi o cauză, ești silit să te adresezi la advocații din capiteniile acestei organizații și astfel să ai la dispoziție întreg „partidul”; când ajungi la o așa stare de lucruri, încât ești silit să faci recuzările ținând samă de gruparea politică caria aparține un jurat, atunci manifestarea opiniei publice e necesară și salutară. Dar cu o singură condiție: să nu fie greșite adresa, mijloacele, timpul și locul.

Când ne întoarcem la procesul Morisseau, trebuie să constatăm lucruri triste.

Am văzut cum niște jurați, cari au căzut la sorți chiar pentru procesul Morisseau și n-au intrat în juriu numai fiind recuzați, își manifestau cu ostentație simpatiile chiar de la începutul procesului; am văzut o sală împărțită în două tabere dușmane, care căutau să facă prin atitudinea lor presiune asupra juriului, parcă n-am asista la o operă de justiție, ci la o luptă electorală; am văzut o campanie de gazetă pe tema ortodoxismului și a naționalismului; am văzut, în sfârșit, cum exploatarea pasiunilor rele ale mulțimii a dus până la scenele revoltătoare, când plebea înjura, huiduia și arunca petre în contra unui om deja osândit.

Și mă întreb, față cu aceste împrejurări, s-a ajuns oare scopul la care a trebuit să tindă justiția penală?

Fără șovăire răspund: nu!

În adevăr, care a fost problema pusă înaintea justiției? Cred că următoarea:

Dacă noi am ajuns în țara românească să înțelegem că trebuie pedepsit un om care a ucis un alt om, nefiind în stare de legitimă apărare (cum cred că n-a fost abatele Morisseau, chiar dacă am face concesiunea apărătorilor săi că a fost provocat), trebuie pedepsit fără să se ție samă de poziția lui socială și chiar dacă victimele lui sunt niște simpli țărani?

Eu cred că dacă cineva comite o crimă în împrejurările dovedite în procesul acesta, trebuie pedepsit, chiar dacă ar fi un mitropolit ortodox. Dar cine acum, față cu modul cum s-a desfășurat procesul, va putea afirma în conștiință, că ucigașul lui Parascan ar fi fost pedepsit, chiar nefiind el un popă catolic, un străin în relații rele cu puternicii zilei?

Acesta este rezultatul dezolator al amestecului violent al opiniei publice și al coteriilor politice într-o operă de justiție.

Și sunt simptome grave acestea. Din punctul de vedere social și moral, e mai puțină primejdie într-un verdict nedrept, în achitarea unui vinovat sau chiar în condamnarea unui nevinovat decât în înrădăcinarea unor astfel de moravuri,

când justiția unei țări ar fi pusă la discreția polemicilor de gazetă și a simpatiilor politice.

Repet: am crezut că e o datorie morală de a spune aceste lucruri. Știu că voi fi atacat din diferite părți, de aceea nu mă pot refugia la adăpostul anonimatului și trebuie să iau asupra-mi toată responsabilitatea pentru cele zise.

[ALOCUȚIUNE LA ÎNTRUNIREA CLUBULUI LIBERAL DIN IAȘI]

[25 octombrie 1898]

Dl. C. Stere, primit la tribună în aplauze entuziaste, își începu cuvântarea în felul următor:

Feliul în care am fost primit de cătră dv. arată că ați înțeles și ați aprobat motivele care m-au determinat pe mine și pe prietenii mei de a luptam aceste alegeri alături de partidul liberal.

Acum două săptămâni - continuă oratorul - chiar în locul de unde vă vorbesc, dl. Dim. Sturdza a zis că, față de curentul reacționar, care s-a întărit în vremea din urmă prin cucerirea unora din inteligențele cele mai frumoase, toți aceia ce reprezintă ideile progresiste democratice - socialiști, democrați înaintați - n-au dreptul să-și fracționeze puterile, ci sunt datori să și le adune pentru stăvilirea curentului reacționar. Dacă ne vedeți aici e că am răspuns acestui apel; e că ne-am hotărât a nu rămânea răzleți și stingheri cu totul în afară de cele două partide istorice, mulțămindu-ne a critica activitatea lor, fără a înrâuri mai de-a dreptul mersul afacerilor publice.

Eu personal, ca concepție asupra lumii și vieței, am fost întotdeauna, sunt și voi rămânea socialist, însă, deși am perfectă considerație personală pentru conducătorii socialismului român, n-am împărtășit vederile lor și tactica politică pe care o urmează sau, cel puțin, au urmat-o pân-acuma și care-i condamnă la pasivitate.

Sunt astăzi cu atât mai fericit, când toți socialiștii din localitate și mulți dintre acei democrați înaintați cari nu împărtășesc pe deplin vederile socialiste și cari au rămas până acum în afară de grupările politice socialiste s-au hotărât să intre în luptă alături cu acela din partidele istorice care reprezintă în țară la noi ideea progresistă și democrată.

Dacă, pentru fiecare socialist, concepția socialistă trebuie să fie o stea conducătoare care să determine direcția generală a activității lui, calea practică pe care o va urma va fi determinată de accidente terenului, adică de condițiunile de loc și de timp.

La noi în țară, față cu lipsa proletariatului industrial și imposibilitatea dezvoltării lui chiar în viitor, prin politica noastră internă nu putem urmări decât reformele practice pentru înălțarea nivelului economic, cultural și politic al

țărănimei, singura clasă în adevăr muncitoare la noi. Românii nu pot lua asupra lor inițiativa unor noi forme sociale și a le impune Europei: fatalmente noi nu supunem formelor sociale la care ajunge Occidentul civilizată.

Dar dacă prin politica noastră internă nu putem contribui direct la mersul evolutiv al omenirii spre progres, putem face acest lucru în politica noastră externă. Căci marea luptă a omenirii pentru progres nu se dă numai în sânul statelor în direcția verticală între diferite clase sociale, ci și în direcție orizontală între diferite state, dintre care unele reprezintă civilizația și propășirea, altel stagnațiunea sau chiar reacțiunea. Și noi, românii, ne întâlnim aci cu un factor puternic, care reprezintă Occidentul civilizată și care tinde de a face din România avangarda Europei apusene în Orient. Acest factor este Regele. Prin urmare toată democrația română nu poate refuza concursul ei loial acestui monarh oricare ar fi concepțiile noastre abstracte și vederile noastre teoretice.

În această situație, e lucru vădit că socialiștii nu pot forma un partid revoluționar, pe care l-ar despărți de celelalte partide o prăpastie de netrecut.

Socialiștii nu pot să fie decât un partid de reforme pacinice și realizabil în folosul muncitorimei române reale, a țărănimei.

Deci, socialiștii fatal trebuie să colaboreze cu celelalte partide democratice și progresiste din România.

Dacă ar fi existat în momentul acesta la noi un partid sincer și francamente radical, noi am fi obligați să mergem cu acest partid. Desființându-se însă partidul acesta, a trebuit să ne adresăm aiurea.

Și având în fața noastră numai cele două partide istorice, e clar încotriva avem datoria să ne îndreptăm.

Nu trebuie să cădem în greșala radicalilor. Nu voi face personalități, nici nu voi bănui sinceritatea și intențiunea acestora. Dar trebuie să spun că dispariția partidului radical a fost o mare nenorocire pentru democrația română și asupra frunțașilor acestui partid cade o grea răspundere morală și istorică. Căci în alianțele politice nu putem să ne conducem de considerații, simpatii sau legături personale. Când un partid progresist și democratic, cum era gruparea radicală o cum sunt acum socialiștii, hotărăște asupra alianțelor sale politice, el trebuie să cerceteze pe ce elemente sociale se reazemă aceste partide și care idee politică să află la baza lor.

Toate luptele politice din toate timpurile și de pretutindeni se pot considera o luptă între cele două mari idei asupra raporturilor dintre individ și stat: *ideea conservatoare*, în care individul e subordonat rațiunii de stat, formulată de o elită socială, în fond, conform intereselor de clasă; *ideea liberală*, în care predomină principiul moral că omul niciodată nu poate fi considerat ca mijloc și trebuie privit ca scop în sine. În fiecare stat, cetățenii se împart după categorii de interese reale și înscriu pe steagul lor una din aceste idei.

Progresul nu este decât rezultatul ciocnirii între aceste puteri sociale adânci și toate luptele politice nu sunt decât spuma iesită la suprafață. Om

politic serios trebuie să caute să pătrundă în adâncul lucrurilor și numai atunci își poate alege calea în cunoștință de cauză.

A reduce chestia la injurii personale e și absurd, și inutil. Absurd, fiindcă, științificește vorbind, toate partidele nu pot să nu răsfrângă, în privința moralității, nivelul general, cultural și moral al țării. E inutil, fiindcă injuriile nu dovedesc și nu lămuresc nimic.

Dacă noi vom face acuma analiza cuvenită și vom căuta să adâncim chestia punând-o pe adevăratul teren, vom vedea că partidul liberal reprezintă la noi ideea progresistă și democrată. Liberalii români totdeauna au luptat în contra teoriilor și privilegiilor „elitei sociale”. Și nu putea fi altfel, pentru că elementul social pe care se reazimă partidul liberal e burghezimea, și anume burghezimea mică - nefiind la noi capitaluri mari -, adică acea clasă socială care a revoluționat structura politică în Europa și care la noi nu și-a isprăvit încă misiunea.

Trecutul acestui partid, programul lui oficial și activitatea lui actuală ne-o dovedesc aceasta pe deplin.

Istoria partidului liberal e, în același timp, și istoria dezvoltării noastre politice și constituționale.

Programul lui e atât de larg, încât dacă generația noastră va reuși să-l realizeze pe deplin, va putea cu conștiința împăcată să lase urmașilor mergerea înainte.

În privința activității actuale a partidului liberal, vom trece repede cu vederea legea repaosului duminical și începuturile organizării cantinelor școlare, deși aci avem a face cu 2 puncte care figurează în programul partidelor socialiste din Europa. Însă, în condițiile noastre reale, are o însemnătate mult mai mare o altă operă întreprinsă de partidul liberal și care e un pas hotărâtor spre soluționarea chestiunii țărănești, chestiunea care, la noi, absoarbe și rezolvă toate celelalte, vorbesc despre legea Casei Rurale, propusă de valorosul deputat al Iașului, dl. Gr. N. Macri. Această lege tinde de a trece dreptat și cu încetul, fără zguduiri periculoase, în manele muncitorimei agricole toate proprietățile rurale.

Mă opresc aci pentru a ilustra cu acest exemplu greșala grupării radicale. Și dl. Macri e unul din frunțașii desființatului partid radical, dar care n-a voit să urmeze pe colegii săi în evoluția lor înspre partidul conservator. Pe când însă radicalii se sperie și de numele lor și roagă prin organul unuia din frunțașii lor să nu se mai vorbească de „foștii radicali” și „conservatorii noi”, ci numai de „puri și simpli conservatori”, dl. Gr. Macri nu numai nu reneagă nimic din trecutul său, cum o dovedește iscălitura lui sub amendamentul la Mesajul Tronului, propus de deputatul socialist V. G. Morțun și prin care se cere votul universal, dar a făcut să fie primită de Cameră o lege atât de democratică și conformă adevăratelor principii radicale, cum este legea Casei Rurale. Această lege a fost cu atâta înverșunare combătută de șefii partidului conservator și combătută din punctul de vedere curat reacționar și feudal, încât, desigur, „radicalii fuzionați” cu conservatorii nu pot îndrăzni s-o susție măcar.

Aceasta e pedeapsa cea mai crudă pentru greșala politică comisă de ei și fiindcă, cum am spus, nu vreau să bănuiesc sinceritatea și intențiunile lor, e vădit că radicalii trebuie să simtă dureros falsitatea acestei situații.

Socialiștii și toți democrații înaintați să se folosească pentru activitatea lor viitoare de acest exemplu, să nu cadă în greșala radicalilor și să înțeleagă că ei trebuie să formeze aripa stângă a marelui partid progresist, grosul căruia formează partidul liberal, se înțelege păstrându-și individualitatea și independența, fără să renege nimic din principiile lor.

Dacă vom lupta alături cu liberalii, vom putea contribui la realizarea marilor grabnică a acelor puncte din programul lor, care sunt comune tuturor democrațiilor din România, dar pe care liberalii îi [le] consideră numai ca un ideal mai îndepărtat, cum este votul universal, autonomia comunală, reforma sistemului de impozite etc. Trec în câteva cuvinte la atitudinea noastră în alegerile comunale actuale.

Nu se poate face o deosebire tranșantă între gospodărie și politică. Comuna e în stat aceea ce este celula pentru un organism. Sănătatea celulei determină sănătatea întregului organism. Nu poate exista un stat liberal, dacă comunele nu sunt pătrunse de spirit de libertate și independență individuală, adică dacă la administrarea intereselor comunei nu participă direct și activ cetățenii, pentru ca interesele majorității cetățenilor, interesele muncitorimei și sărăcimei să nu fie sacrificate.

Toate chestiile la ordinea zilei în Iași, alimentarea orașului cu apă, tramvaiul, pavajul, lumina, construirea de școli etc. vor avea cu totul altă soluție, după cum la comună va predomina ideea conservatoare sau ideea liberală.

Ca ilustrație pentru acest adevăr e destul să v-amintesc că consiliul conservator a cheltuit 2 milioane pentru un teatru în care, dacă cei avuți au peste 500 staluri și 20 de loji, pentru cei mai săraci nu sunt rezervate decât 100 și ceva locuri în galerie și acelea cu prețuri neacceptabile. Cu toate acestea, dacă muncitorimea și sărăcimea orașului pentru distracții și instrucția ei a rămas tot cu vechea baracă a circului Sidoli, ea plătește teatrul luxos pentru cei avuți, prin anuitatea de 50 mii lei, care cade ca sarcină asupra contribuabililor orașului.

Eu și amicul meu Crupenschi, punând candidatura noastră în consiliul comunal liberal, înțelegem foarte bine că nu putem fi acolo *reprezenți ai muncitorimei*, fiindcă nu muncitorimea ne va alege, dar putem fi și vom fi acolo *advocați ai muncitorimei*.

Și ne adresăm cătră tineritul cult al acestui oraș de cultură. Dacă nu putem reprezenta muncitorimea, suntem în realitate reprezentanți ai tinerimei, cu aspirațiile ei idealiste și, dacă vreți, chiar cu visurile ei umanitare. Vai de poporul în care nici tinerii n-au visuri și porniri idealiste!

E mort acel popor, și viu e poporul român.

Luptând ca soldați ai armatei progresiste, noi ne facem datoria, Dv. să

O MANIFESTAȚIE SEMNIFICATIVĂ

În Iași, Vaslui, Bârlad, Roman, Râmnicu Sărat, Ploiești, Galați, pe listele candidaților partidului liberal-național, figurează și candidați socialiști. La întrunirile electorale, oratorii socialiști iau cuvântul alături de liberali. În Galați, la întrunirea de alaltăieri, la care a luat parte d-l D. A. Sturdza, primul ministru și șef al partidului liberal, a vorbit în numele socialiștilor tânărul avocat Atanasiu. „Lumea nouă”, organul oficial al socialiștilor, duce o campanie vie în favoarea liberalilor.

Pentru orice om nepărtenitor, e evident că avem a face cu un curent puternic și general între socialiștii români. Prin urmare, micile răutăți și mahalagisme prin care unele ziare din localitate căutau să explice atitudinea socialiștilor din Iași cade de la sine. Nu le putem pune decât în sama „tacticei electorale” sau a unui subiectivism exagerat în aprecierea și explicarea alianțelor politice. Față cu o mișcare de această natură în lumea socialistă română ar fi trebuit, din contra, căutată explicația *în simpatii și legături personale*, dacă vrun socialist s-ar fi opus acestui curent și ar fi angajat acțiunea lui politică în altă direcție. În acest caz, cu mai multă dreptate s-ar fi putut vorbi de „dezertare” și „trădare”.

Însă, pentru orice observator deprins a adânci lucrurile, noua atitudine a socialiștilor români nu e numai naturală, ci absolut necesară în condițiunile reale ale vieții politice și sociale în România.

Pentru socialiștii noștri, în genere, nu a fost cu putință decât una din următoarele două tactice posibile.

Ei, sau puteau să se opună dârz tuturor celorlalte partide politice, combătându-le cu o egală înverșunare și dușmănie, socotind că între socialiști și partidele numite istorice există o prăpastie ce nu se poate umplea, sau puteau să admită posibilitatea unei conlucrări, pentru reforme mai realizabile și mai apropiate, cu un partid ale cărui vederi și tendinți politice și sociale au mai multe puncte de contact cu ale sale.

Până acuma, socialiștii au urmat mai mult tactica cea dintâi, de un exclusivism absolut. Roadele ei au fost dezastruoase, reducând pe socialiști la o pasivitate desăvârșită și la neputința de a avea vreo înrâurire pozitivă asupra mersului afacerilor publice. Această stare de lucruri a produs o grea criză sufletească în pătura cultă socialistă. În loc să se caute cauza nesuccesului în această tactică greșită, s-au început incriminări personale, disensiuni și disidențe absolut nejustificate față cu lipsa de acțiune.

Campania electorală actuală arată că un reviriment sănătos s-a produs în clasa cultă socialistă, îndrumând acțiunea ei pe o cale nouă.

Odată hotărâți de a participa activ la luptele politice, față cu partidele existente în momentul de față, socialiștii n-au avut alegere și n-au putut sta nici un moment la îndoială în care direcție să caute aliați de luptă.

Înțelegând că socialiștii în România nu pot forma un partid revoluționar cu scop de a schimba imediat formele sociale, ei au găsit aliați firești în singurul partid progresist și democratic care a rămas în țară - partidul liberal, care se razămă pe acele forțe sociale cărora, și în Europa, și la noi, se datorește organizația modernă a vieții de stat.

Conform doctrinei socialiste, burghezimea și profesiunile liberale, care pretutindena formează floarea ei intelectuală, e acel factor care oriunde distruge formele politice feudale și înrădăcinează în conștiința popoarelor principiile unui stat de drept, conștiința de libertate individuală și egalitate juridică.

În faza actuală a României, în vederea programului pur politic, socialiștii fatal trebuie să lupte alături cu partidul liberal, formând avangarda armatei progresiste române.

Din punctul de vedere economic, condițiunile speciale ale României de asemenea impun tuturor grupărilor democratice în România colaborarea cu partidul liberal.

Despre aceasta vom vorbi într-un alt articol.

LIBERAUX ET SOCIALISTES

M. C.G. Stere, qui vient d'etre élu adjoint au maire de Iassi, nous a adresse, il y a quelque temps deja, l'article ci-apres, en reponse à un article de M. T. Maioresco dirige contre Valliance que le gouvernement avait contractie avec les socialistes lors des dernieres elections communales.

Nous avons cependant cru ne pas devoir preter nos colonnes à une polemique que notre honorable correspondant n'a pas su depouiller de tout caractere personnel. Mais Vintemention de M. V. Mortzun, chef du groupe socialiste, hier, à la Chambre, dans la discussion de VAdresse, donne un interet d'actualite aux declarations de M Stere, qui etablit d'une fagon tres precise la nouvelle evolution des socialistes roumains.

La profession de foi de M. Stere n'a rien d'antisocial; on croirait, au contraire, lire une profession de fois presque consewatrice. Tout bon consewateur ne peut que souscrire, en effet, à l'expression des sentiments dynastiques des socialistes ainsi qu'à la theorie de la politique experimentale preconiseepar M. Stere, par opposition à la „politique d'aventure " consistant à „experimenter des reformes qui ne sont pas imperieusement exigees par les besoins dupays". Cette theorie, il est vrai, contredit l'attitude de M. V. G. Mortzun, qui reclame le suffrage universel; mais cela ne tirepas peut-etre pas à consequence.

Quoi qu'il en soit, Valliance des socialistes avec les liberaux marque une etape decisive de l'assagissement bourgeois des premiers etl'article de M. Stere en fait pleinement foi. C'est à ce titre que nous le publions, toute en faisant nos resewes quant à certaines appreciations touchant nos partis politiques.

Ces observationsfaites, nous laissons la parole à M. Stere.

L'entente survenue entre les liberaux et les socialistes, lors des dernieres elections communales, a eu le don de provoquer des attaques aussi injustes que violentes de la part d'un journal conservateur.

Etant donnees les moeurs courantes de notre presse, nous n'avons pas à insister sur les epithetes malsonnantes et les invectives de toute sorte dont on a bien voulu nous gratifier. La chose en elle-meme n'a d'ailleurs rien de surprenant, puisqu'il s'agissait, avânt tout, de pouvoir imputer à M. Stourdza une alliance faite avec des „anarchistes", des „sans patrie", des „elements de desordre", etc.

Un fait qui est à relever, cependant, c'est que des hommes de la valeur de M. T. Maioresco et de la personnalite qui s'abrite derriere Panonymat sous

lequel a pâru l'article intitule *Politique de casse-cou*, ne dedaignent pas, pour nous combattre, de recourir à ces memes procedes de discussion.

Quoi qu'il en soit, et pour en repondre seulement aux alterations voulues par ces Messieurs ont cru devoir faire subir à nos idees, nous profitons de l'hospitalite tres courtoise qui nous est accordee dans ce journal pour donner un resume des declarations que nous avons eu l'honneur de faire devant les electeurs de Iassi à la reunion publique du 29 oct. courant.

Nous y avons affirme de la facon la plus categorique que l'activite des socialistes roumains ne pouvait pas tendre à modifier par leur action directe et isolee les conditions actuelles de la propriete, pour ce motifperemptoire qu'etant asservie fatalement aux modalites economiques de l'Occident, la Roumanie ne serait jamais en mesure de prendre chez elle l'initiative de ces reformes, et cela au cas meme ou tout le monde chez nous serait socialiste.

Nul doute, cependant, que le jour ou les idees socialistes se realiseraient en fait en Occident, nos adversaires de toutes nuances, Tuteur anonyme de l'article du journal en question y compris, ne deviennent socialistes du jour au lendemain.

Au point de vue de nos institutions politiques, ayant toujours reconnu dans la personne du Roi un facteur essentiel de notre securite comme de nos progres en tout sens, nous n'avons jamais cesse d'exhorter les elements conscients et democratiques de ce pays à s'opposer par tous leurs moyens aux courants anarchiques et antidynastiques que nos partis politiques ont pris l'habitude d'inspirer des qu'ils s'exasperent dans l'opposition. Avec un peu de bonne foi nos adversaires, auxquels sans doute jusqu'à ce jour avait manque l'appoint de auteurs des articles *L'Homme dangereux* et *Pourquoi j'ai siffle le Roi* pourraient certainement se rappeler l'attitude loyale et energique des socialistes il y dix ans en presence des demonstrations antidynastiques des conservateurs à Iassi.

Au point de vue economique, le proletariat industriei proprement dit n'existant pas chez nous, le role des socialistes doit se borner à augmenter et organiser les forces de resistance economique des paysans - seule classe veritablement productrice de ce pays - et cela, bien entendu, dans les limites des lois existantes et des reformes possibles. Pour aider aux oeuvres utiles realisables dans cette voie, les socialistes ont resolu de donner leurs concours à celui de nos partis existants qui, par son origine meme et sa raison d'etre devant le pays, nous offrirait le plus de garanties de progres dans le sens democratique.

Or, ce parti ne pouvait certainement etre autre que le parti liberal.

Les liberaux, sans doute, en tant que parti de gouvernement, ne peuvent pas laisser aller à une politique d'aventure, non plus qu'à experimenter des reformes qui ne seraient pas imperieusement exigees par les besoins du pays. Mais ce qui distingue precisement le parti liberal du parti conservateur, c'est son aptitude pour ainsi dire, à incarner, à s'identifier à un moment donne ces besoins et à les faire devenir une realite des qu'ils sont manifestement exprimes par l'opinion

D'autre part, le role d'un parti de gouvernement n'etant pas de susciter des courants de reforme, mais seulement de les realiser lorsqu'ils s'imposent à son sens politique, nous voyons dans tous les pays de regime parlementaire se preciser au sein meme des partis liberaux une fraction plus avancee, dont la mission consiste à eveiller la conscience des interets qui s'ignorent et à preparer ainsi le terrain aux idees et aux reformes qui doivent etre un remede à des malaises devenus indeniabls. Le parti liberal etant actuellement depourvu de cette formation avancee, les socialistes, avec tous les elements de progres qui ne sont pas enregimentes dans nos partis de gouvernement, ont juge de leur devoir d'accepter dans nos luttes politiques cette mission d'avant-garde.

Tel est, en termes succints, le courant d'idees qui en ces temps derniers s'est precise parmi les socialistes roumains, resolu à tenir compte des conditions, du temps et du milieu, et à entrer enfin dans une ere de labeur actif et pratique. Et à ceux qui, de borme foi, nous reprocheraient notre attitude acctuelle comme une abdication, nous repondrions que notre conception socialiste du monde economique demeure une verite entiere et notre foi en son avenir irreductible.

Qu'il nous soit permis d'ajouter que le parti liberal a certainement temoigne d'un sentiment tres juste de la situation en arrachant la jeunesse socialiste à son farouche isolement d'antan et en la conviant à participer aux affaires publiques. Il a par cela meme attenu, dans une mesure sensible, le conflit toujours penible des generations entre les vieux et les jeunes.

Les socialistes ont repondu à l'appel des liberaux avec d'autant plus d'elan qu'ils sont loins d'avoir oublie les procedes humiliants et avilissants employes par certains ministres conservateurs, que l'anonyme transparent doit certainement connaître de tres pres, pour ramener dans le „droit chemin" les brebis egarees dans le clan socialiste.

Et maintenant les attaques peuvent se succeder. M. T. Mai'oresco, que nous nous sommes tous habitues à estimer, nous a enseigne, depuis longtemps deja, que toute idee nouvelle doit fatalement se heurter à „la resistance de Pinertie" (voi. II, pag. 119).

Et c'est encore avec les paroles du maître que nous repondrons à ceux qui nous calomnient: „Miile injures sont loin de valoir une seule critique" (voi. I, pag. 364).

Iassi, 18 novembre 1898

ÎNCĂ O DATĂ

Vițiul radical în toată direcția de astăzi a culturii noastre este *neadevărul*, pentru a nu mai întrebuința un cuvânt mai colorat neadevăr în aspirări, neadevăr în poezie, neadevăr în politică, neadevăr în gramatică, neadevăr în toate formele de manifestare a spiritului public.

T. Maiorescu (*Critice*, v. I, p. 263)

Sunt exact 30 de ani de când au fost scrise aceste cuvinte. Mărturisesc că sunt indiferent de chestia întru cât avea atunci dreptate autorul lor în critica lui aspră a vieții noastre publice, nu mi-am putut stăpâni sentimentul de admirație când le-am cetit. Pentru că, în orice caz, se cere mult curaj și multă convingere, ca să poți arunca contemporanilor o acuzare atât de gravă.

Un lucru e sigur însă. În viața noastră politică și mai ales în polemica de ziare, lipsa desăvârșită de sinceritate e și astăzi „vițiul... *radical*"...

Și mă gândesc cât de îndurerată trebuie acum să fie inima d-lui T. Maiorescu când e silit să facă politică, să scrie în ziare, alături, de pildă, cu acei colaboratori de la „Opinia" din Iași sau „La Roumanie" din București, cari cu atâta dezinvoltură „pentru a nu mai întrebuința un cuvânt mai colorat", schimbă aprecierile lor față de unii și alții cu înțelegerea ivită între liberali și socialiști, încât... nu mai știi când sunt sinceri și când atacă pe liberali că s-au aliat cu niște „anarhiști" și niște „oameni fără patrie", sau când acuză pe socialiști că și-au trădat principiile și au ajuns „aproape conservatori"?

Sau poate dumnealor pot împăca aceste două încriminări? Sau e așa de greu de înțeles un lucru atât de simplu și elementar ca explicarea pe care au dat-o de atâtea ori, că în țară la noi socialiștii fatal trebuie să meargă alături cu liberali?

Voi încerca încă o dată.

Chiar savanții de la „Opinia" știu că divergențele de vederi și interese sunt fatale în această vale de plângeri. Unii dintre ei încă, cred, țin minte cum a fost copiat în caiete de caligrafie: *Quot homines, tot sententiae*[^]. Dar viața publică nu se poate fi cu neputință, dacă, cu toate divergențele, oamenii n-ar găsi mijloace de a se grupa pe baza unor oarecare *apropieri* de vederi și interese. Astfel se formează partizile politice.

Odată hotărâți de a se afirma în politică, unde puteau socialiștii să găsească un reazim, unde era o mai mare *apropiere* de vederi și interese?

Liberalii sunt un partid de guvernământ. Și cum am spus într-un articol, care - se vede - a întrecut puterea de pricepere, din nenorocire, nu numai a savanților de la „Opinia”, ca partid de guvernământ, ei nu pot „să se arunce într-o politică de aventură, nici să experimenteze niște reforme care nu sunt încă imperios cerute de opinia publică, pentru care terenul nu e încă destul de pregătit”.

Ce înseamnă aceasta? Iată ce, domnii mei.

O cerere, o „revendicare” poate să fie foarte dreaptă, o idee foarte frumoasă și rațională *in sine*. Dar nu e destul atâta, ca un guvern, oricât de liberal, să le poată realiza îndată ce s-a găsit un număr oarecare de cetățeni care să le formuleze. Trebuie ca realizarea lor să fie *cu insistență cerută de acea masă care formează opinia publică*.

Și pentru ca cea mai dreaptă și frumoasă idee să pătrundă astfel în mase, se cere un timp câteodată dureros de lung.

De aceea e necesar ca să se găsească oameni cari să agite opinia publică, să facă propagandă, să lupte și să prepare astfel terenul. E grea această sarcină și nerecunoscătoare. Luptătorii se expun la calomnii, atacuri nedrepte, la ridiculizare și adesea la persecuțiuni. Dar, fără lucrarea lor *pregătitoare*, nici un partid de guvernământ, cel mai larg și liberal, nu va putea întreprinde o reformă *politică* mai radicală. Partidul liberal, repet, este și el un partid de guvernământ. Prin urmare, partizanii reformelor politice radicale (ai votului universal), de pildă, numescă-se dâșzii radicali, socialiști, progresiști înaintați, nu pot pretinde ca partidul liberal să realizeze vreo revendicare a lor înainte ca *dâșzii* să-și îndeplinească misiunea lor de propagandă și de pregătire a terenului.

Cu toate aceste, novatorii - fie socialiștii la noi, fie radicalii pretutindeni -, *dacă sunt sinceri*, trebuie să meargă în politică *alături cu partidul liberal* (în Anglia, de pildă, gruparea radicală, cu Labouche în frunte, face *parte integrantă* din partidul liberal). Și pentru un motiv foarte simplu, că, odată această misiune pregătitoare isprăvită, ei vor realiza revendicările lor prin liberali, nu prin conservatori.

Și în mecanismul guvernării parlamentare, acesta e rolul caracteristic al liberalilor, *de a-și însuși*, ca partid de guvernământ, ideile de reformă politică, după ce terenul e pregătit, în deosebire de conservatori, cari se *supun* acestor reforme numai după ce ele au fost *realizate* de liberali.

Fiecare reformă politică, odată realizată, necesitează un timp oarecare pentru a se restabili echilibrul în economia vieții politice, perturbată prin această inovațiune și prin luptele ce au precedat-o. Acesta e rolul partidului conservator.

Într-o atmosferă politică sănătoasă, gruparea în partid se bazează pe diferite interese sociale în luptă; succesiunea partizilor la putere se motivează de

necesitățile momentului istoric, iar *individualitățile* își aleg rangul în luptă după aspirațiuni, sentimente, idei sau chiar temperamente.

Am spus destul și acum, și înainte, pentru ca să se știe *adevărul* despre *atitudinea socialiștilor*, aceia cari vreau să-l știe.

Iar *neadevărul...* îl veți ceti mâne în „Opinia” et co.

INTERVIEW CU DL. STERE

Răscoalele țărănești sunt o invențiune a unor oameni interesați a denatura adevărul. În fapt, nu au existat nicăieri răscoale, ci numai conflicte ușoare, între câteva autorități și sătenii a căror drepturi nu erau ținute în samă.

Cel dintâi club țărănesc s-a înființat chiar fără știința clubului socialist din București.

Unui meseriaș din Zimnicea i se tânguie câțiva țărani dintr-o comună învecinată contra unui arendaș care-i înșală la măsura pământului și contra primarului care rămânea impasibil. Meseriașul în chestiune îndeamnă atunci pe săteni să se unească împreună pentru ca la alegeri să pună omul lor de încredere în fruntea comunei. Propunerea a fost primită și a avut de rezultat că arendașul a fost silit să cedeze dreptelor pretențiuni ale sătenilor. Precedentul a făcut zvon în vecinătate și a fost imitat din sat în sat. S-a aflat și la clubul din București, unde meseriașul din Zimnicea, care inițiasc cel dintâi club, era membru despre această ispravă. Clubul din București era natural să vadă cu ochi buni această asociere a țăranilor pentru apărarea bunelor lor drepturi, dar le-a trimis tuturoara răspunsuri să se ferească de înșălători, să nu se pună în harță cu stăpânirea, să fie pacinici și supuși legilor și autorității. De la aceste cluburi au început a veni la clubul din capitală procese-verbale de constituire, din care se vede că ele erau destinate exclusiv numai pacinicii apărări a intereselor și drepturilor sătenilor. Nicăieri revendicări sau promisiuni de pământ sau vro agitație ori revoltă.

Într-această situație, intervine ceva nou, care avea să dea loc la dificultăți. Arendașii încep a cere reducerea câștiurilor din cauză că țăranii se găsesc sindicalizați față de dâșzii. Proprietarii se alarmează și atunci unii și alții își aduc aminte că alegerile sunt aproape.

... De aici zvonurile de răscoale, trimiteri de armată, măsuri energice care au iritat lumea de la sate și alarmat opinia publică. Opoziția a avut interes să exploateze situația de data asta de acord cu o parte din guvern în contra socialiștilor....

UN AJUTOR DE PRIMAR SOCIALIST

Interview cu d. C. Stere

Const Mii

întâlnesc pe d. Stere pe culoarele palatului administrativ din Iași.

- De ce mă ataci, mă întreabă d-sa, și încă pe tema că am fost somat să dau demisiunea? Dimpotrivă, am fost somat să nu mi-o dau și de aceea a rămas.

- Dacă așa este vorba, sunt nevoit a te supune torturei unui interview toată regula.

Dl. Stere primind, ne-a dat întâlnire pentru ora 7 seara, când următoarea convorbire s-a angajat între noi.

Demisiunea

- Ce este cu demisiunea dv., de ce ați dat-o și care sunt motivele de retras-o, după cum ați declarat în consiliul comunal?

- De ce mi-am dat dimisia din postul de ajutor de primar al Iașilor? Ascultă și vezi că e foarte simplu. Înainte de alegeri, nu făceam politică, nu socialistă, fiind în oarecare divergență de idei cu căpeteniile socialiste; și politica liberală ori conservatoare nu făcusem pentru că nu aparțineam acestor partide. După ajunul trecutelor alegeri comunale, liberalii din Iași au venit la mine și mi-au propus să intru în consiliul comunal, oferindu-mi și postul de ajutor de primar. Le-am răspuns că eu sunt socialist și că personal nu pot [să] intru, ci ca reprezentant al grupărei și astfel cum sunt, declarând că aparțin ideilor socialiste. Toate aceste condițiuni au fost admise și în întrunirile electorale eu am declarat ceea ce sunt. Intrat ca socialist, era natural ca să-mi dau demisiunea, atunci când d. Pherekyde a luat măsurile nedrepte și nemeritate împotriva socialiștilor și organizațiilor sătești. Am crezut însă că aceasta ar trebui să fie o măsură colectivă și de aceea, pe de o parte, am scris celorlalți consilieri comunali fără cerându-le avizul, iar pe de altă parte, văzând că răspunsurile întârzie, am trimis demisiunea mea, motivată, unui prieten din București cu rugăciunea să înmâneze ministrului de Interne. Amicii mei m-au deconsiliat să fac acest pas pe prima linie, mi s-a adus argumentul că aici este vorba de o *cestiune locală*, că liberalii iașani nu sunt dezaprobat. Ca argument hotărâtor mi s-a dat și ceea ce mi-a făcut să tacă scrupulele mele: sau ai fost ales, mi s-a zis, în urma unui cartel electoral, sau nu ai fost ales astfel. În secundul caz, de nu ar fi fost cartel ar trebui să zici ai fost ales prin propriile tale puteri, în primul caz însă, existe

cartelului dezmințe cele zise de d. ministru de Interne - și că așa este e faptul că liberalii locali niciodată n-au negat existența cartelului.

Cartel ori contopire

- D. Sturdza, în discursul său, mi se pare că a declarat că, în privința alegerilor comunale, n-a fost vorba de o alianță, ci de o intrare pur și simplu în partidul liberal.

- Se poate, însă te fac să observi că numele meu nu s-a pronunțat în acel discurs și deci alegațiunile primului ministru nu mă pot privi și pe mine personal.

Necesitatea unei protestări

- Nu credeți însă că, după cele săvârșite de guvern contra socialiștilor și sătenilor și împotriva libertăților publice, fie o demisiune colectivă a consilierilor comunali socialiști, fie demisia d-tale personală ar fi avut efect salutar și ar fi risipit bănuiala aruncată de d. Sturdza?

- Față de faptul că niciodată nu am declarat că sunt liberal, că nu sunt înscris în clubul liberal din Iași, că am declarat la alegeri că-mi pun candidatura ca socialist, nu înțeleg cum ar fi umbră de îndoială. De altmintelega, dacă vreodată voi crede util să intru în partidul liberal, voi face-o pe față, nefiindu-mi rușine de actele mele.

Atitudinea partidului socialist

- Ce atitudine credeți că partidul socialist ar trebui să ia față de guvernul liberal care a comis și comite atâtea ilegalități față de dânsul?

- E clar că noi trebuie să fim împotriva oricărei ilegalități, contra oricui ar fi ea. În cazul de față, eu cred că măsurile arbitrării luate de d. Pherekyde au adus mai mult rău liberalilor decât socialiștilor.

-De ce?

- Pentru că guvernul a recunoscut existența unui fapt neexistent: răscoalele sătești inventate de conservatori pentru a lovi în liberali și astfel a da aparență de dreptate la atacurile lor pe tema înțelegerii electorale de la alegerile comunale.

- In definitiv, însă, ce ar trebui să facă partidul socialist?

- Nici eu nu prea văd clar ce ar putea face. De altmintelega, ceea ce eu cred că s-ar putea întreprinde nu pot spune acum, deoarece este vorba ca, peste puțin, când lucrurile se vor liniști și clarifica, să se convoace un fel de congres al căpeteniilor socialiste din țară, pentru a discuta asupra măsurilor de luat.

- Nu credeți însă că aceasta ar fi un fel de muștar după masă?

- Azi lucrurile sunt așa de încurcate, că nu se poate lua absolut nici o hotărâre, căci trebuie de observat că aci nu e vorba de un fapt ocazional, ci de o întreagă linie de conduită pe viitor.

Cluburile țărănești

- Ce credeți despre cluburile țărănești?

- În prima linie, sunt absolut convins că și în intențiunile celor ce le-au organizat, precum și în fapt, până în momentul când guvernul a luat măsuri represive, aceste cluburi au fost și pașnice, și legale. Până acum nu am văzut încă precizându-se nici un fapt de rebeliune contra legilor și autorităților cu toate eforturile desperate ale presei conservatoare.

Sunt totuși dator să recunosc că a fost o imprudență din partea socialiștilor organizând aceste cluburi, și pentru două motive: 1) în prima linie, s-a dat un nume prea pompos de *cluburi socialiste* unor organizații nesocialiste și, afiliindu-le la Clubul muncitorilor din capitală, s-a mărit echivocul regretabil de-a confunda socialismul cu aceste organizații; 2) în a doua linie, în organizarea țărănimei trebuie de lucrat cu multă chibzuință. Starea de plâns a țăranelor este așa de ticăloasă, că pentru a face organizații de așa natură, fără teamă de urmări regretabile, trebuie o întreagă pleiadă de oameni de încredere, conștienți și în contact imediat și zilnic cu fiecare grupare. Altfel, se poate ca răuvoitorii să folosească de aceste înjghebări pentru scopuri ascunse și cu totul străine întemeietorilor.

Din fericire, nu s-a întâmplat nici o răscoală. În această privință, eu înțeleg ca un guvern să ia măsuri ilegale de precauțiune, ca să evite o revoltă. Nu pot însă înțelege măsurile ilegale luate contra socialiștilor și a cluburilor țărănești, pe care le-a desființat, pe câtă vreme socialiștii, oricât de imprudenți au fost, totuși au căutat să împiedice orișice răscoală și opunere la legi, după cum vorbește manifestul publicat în foaia oficială a partidului.

Fiind însă că vorbesc de aceste măsuri represive nelegale, personal eu le pot pune în sarcina întregului partid liberal, deoarece văd multe semne de reviriment la masa acestui partid... care se pot observa din atitudinea blajină a presei liberale, a vorbitorilor parlamentari și mai ales ale [a] d-lui Mârzescu, Senat.

Goana contra socialiștilor. Expulzările

- In acest caz, cum se explică această goană ce se dă socialiștilor și regimul acesta al expulzărilor, care e mai mult o lovitură deghizată ce se dă presei?

- Recunosc că față de persoanele celor expulzați, nu înțeleg legătura dintre mișcarea țărănească și această măsură. Îți mărturisesc însă că pe mine

mă îngrijește mai mult e atitudinea nerușinată a conservatorilor uniți cu radicalii, care cer guvernului suprimarea ilegală a socialismului. În ziarul local „Opinia”, d-nul Bădărău, de pildă, cere guvernului să izgonească pe toți profesorii socialiști, să expulzeze din Iași pe toți socialiștii și să sechestreze toate scrierile social-democrate până și codul d-lui Crihan. Față de această atitudine, eu nu văd pe viitor pentru noi decât o alternativă: ori să dispărem din viața publică, ori să dăm mâna cu orișicine pentru a zdrobi acest partid reacționar și capabil de orice nelegiuire.

- Dar, în definitiv, liberalii nu credeți că fac același lucru?

- Între ambele atitudini sunt nuanțe. Față de imprudența socialiștilor de a organiza la sate cluburi, în chipul cum s-a făcut, se explică psihologic, dacă nu se justifică, faptul că guvernul să fi pierdut capul și să întreaacă măsura mai ales față de atitudinea conservatorilor în presă și în Parlament. La conservatori însă se vede lipsă de orișice frică și rușine în agitațiile lor sanguinare.

Viitorul socialismului în România

- In sfârșit, având toate acestea în vedere, ce credeți dv. despre viitorul socialismului în România?

- Ultimele evenimente n-au putu schimba aproape deloc vederile mele asupra intimei păreri expuse deja în declarațiunile mele electorale. *Cred că un partid socialist român, în sensul occidental, nu poate exista la noi, neavând rațiune de a fi. Dacă dar, prin contactul de idei între Apus și noi, e firesc să existe în țara noastră oameni cu idei socialiste, în luptele politice ei nu se pot afirmă decât ca o gi"upare democratică și progresistă, legalistă și pașnică, într-un cuvânt să aibă rolul partidelor înaintate radicale sau extrem liberale din Occident.*

Sunt orele 8 jum. seara. Ajutorul de primar trebuie să meargă la primărie unde era o ședință a onsiului. Mă despart de d-nul Stere făcându-i fâgăduința că îi voi reproduce textual declarațiunile, ceea ce sper că am reușit.

Iași, 20 februarie

CONSERVATORII, RADICALII ȘI RĂSCOALELE

O SCRISOARE A D-LUI C. STERE

Am publicat în acest loc un interview pe care directorul nostru, d. Constantin Miile, l-a avut la Iași, cu ajutorul de primar C. Stere, în chestia cartelului socialisto-liberal de la ultimele alegeri comunale. D. Stere, punând în acel interview în cauză pe d. A. Bădărău, acesta a protestat printr-o scrisoare publicată în „Adevărul”, că n-a aprobat niciodată goana împotriva socialiștilor. D. Stere trimete azi următorul răspuns la adresa d-lui Bădărău:

Într-o scrisoare adresată „Adevărului”, d. A. A. Bădărău pretinde că l-a calomniat într-o convorbire pe care am avut-o cu d. C. Miile și pe care d-sa publicat-o sub forma de interview.

Veți judeca.

Iată câteva mărgăritare culese la întâmplare din ziarul conservator ieșean „Opinia” (dacă aș avea la îndărmână colecția completă a acestei foi, aș putea cita pasaje și mai nostime. Dar ajunge!)

în no. 230 din 22 febr. 1899, cetim:

„Ultimele telegrame de aseară ne anunță că s-au mai expulzat vro câțiva socialiști streini.

Nu protestăm în contra acestor măsuri energice și expeditiv, pentru că sînt în dauna liniștei publice și pentru că le credem fățarnice și menite numai să arunca praf în ochii celui de care atârnă soarta acestui guvern de nemernici.

Dacă ar fi sinceră, în adevăr, această represiune și sugrumare a socialismului militant, *pentru ce se fac percheziții, arestări și expulzări numai în capitală?*

De ce, cu cât te îndepărtezi de București, cu atât goana contra socialiștilor se domolește din ce în ce, așa că până la Iași se transformă în duioasă armonie? în no. 226:

„D. Pherekyde a ieșit din apatia ce-l cuprinsese în urma simulacrului de măsuri luate împotriva cluburilor țărănești. A oprit distribuirea prin județe, către serviciul poștal, a ziarului socialist «Lumea nouă». Măsura e bună și ar fi fost și mai bună, dacă ar fi fost acompaniată de altele mai energice. Că ziarul «Lumea nouă», din ziua când s-a început un soi de reprimare a răscoalelor și propagandelor, își umplea coloanele cu îndemnarea țăranilor la revoltă și nesupunere, e știut. Deci măsura de a nu lăsa să pătrundă în sate o astfel de gazetă explică și o înțelegem foarte bine. Dar întrebăm pe d. Pherekyde, sunt o

acestea îndeajuns? A se opri un jurnal ce nu mai apare decât o dată pe săptămână și a se lăsa liberă distribuția broșurilor și manifestelor socialiste prin sate nu constituie aceasta o anomalie?..."

în no. 228:

„Atitudinea încurajatoare a guvernului va trezi veleități de ieșire la lumină și de a se produce la mulți socialiști cari, chiar în sânul *corpului profesoral*, ocupă pozițiuni însemnate..."

Și, în sfârșit:

„*Dacă guvernul d-lui Sturdza ar fi sincer, ar trebui să ia măsuri generale și energice de represiune, îndepărtând imediat, din toate administrațiunile și alte funcțiuni, pe toți socialiștii militanți.*..."

E clar, mi se pare!

Dar „iubita foaie” nu s-a oprit la generalități, ci a recurs la *denunțări false* citând pe nume pe niște profesori și preoți, cari nici nu fac parte din gruparea socialistă, ca făcând instigații la răscoale!...

Toate aceste fragmente, pe care le-am anexat în original spre o mai mare exactitate de reproducere, *nu sunt iscălite*, ca ultim vestigiu de pudicitate.

Și aci tocmai d. A. A. Bădărău recurge la un truc advocătesc spre a mă putea învinui de calomnie.

Dar, pentru D-zeu! Nici n-am putut spune că aceste articole *sunt scrise de mâna d-lui Bădărău* (d. C. Miile, la nevoie, cred, va adevăra lucrul acesta). De unde să știu eu misterele „iubitei foi”? Și nu e indiferent, la urma urmelor, gine e autorul material al acestor flori de publicistică?

D-l A. A. Bădărău este *membre în comitetul de direcție al „Opinie”*. Mai mult, d-sa este sufletul acestei gazete, care, pentru toți ieșenii e atât de identificată cu persoana d-sale, încât toată lumea nu se miră că ea susține vederile d-lui Bădărău nu numai în politică, ci, de pildă, și în procesele pe care d-sa le are în instanțele judecătorești.

Deci am tot dreptul, dacă „Opinia” cere izgonirea profesorilor socialiști, expulzări în masă, confiscări de cărți, arestări, chiar acolo unde, precum e cazul în Iași, socialiștilor nu li se poate [sic] imputa nici măcar nenorocitele cluburi țărănești, dacă comite cu știință denunțări false și denaturează cu voință adevărul, să afirm că și asupra domnului Bădărău și mai ales asupra d-sale cade răspunderea pentru aceste bacchanalii nerușinate.

Alteceva n-am spus d-lui Miile.

Socot 10.000 lei câștigați de la d-l Bădărău pentru „propaganda socialistă”... Și cu atât mai mult, că d-sa chiar acum recurge la subterfugii advocătești și nu dezaprobă sus și tare campania sanguinară a gazetei ce o dirijează, spre a-și declina în mod loial responsabilitatea.

S-o facă, voi fi bucuroși să-mi recunosc greșala. Dar până atunci?

Până atunci, revenind asupra polemicilor „Opinie”, tot d-sale am să mă adresez.

CARACTERISTICI LITERARE

I

„STRUGGLERFORLIFER” (O caracteristică literară)

On a écrit jadis des pages émouvantes pour montrer comment les dogmes religieux finissent. On pourrait en écrire aujourd'hui de plus émouvantes encore sur une question bien plus vitale: Comment les dogmes morales finissent.

Alfred Fouille

Prin aceste cuvinte filosoful francez atinge o groaznică problemă socială și morală. Societățile omenești nu s-au putut dezvolta și dăinui decât sub egida credințelor religioase, care puneau un frâu pornirilor individuale, le mărgineau față cu drepturile altora și cu interesele generale.

Dacă se găseau, și se găsesc totdeauna, unele personalități emancipate presiunea dogmelor religioase, oameni pe care spiritul de analiză și critică îi duce „îndoiala filosofică” sau, să întrebuițăm neologismul obicinuit, la „agnosticism”, dâșii nu mai puțin rămân supuși principiilor morale superioare, care deși pentru ei decurg din diferite sisteme filosofice, au în realitate un izvor comun cu prescripțiunile religiunii, servind de bază și de postulat al vieții sociale.

Așa de pildă, M. Guyau încearcă să pună bazele unei *Morale fără obligațiune și sancțiune*. Pentru dânsul, egoismul exagerat, crimele, încălcarea drepturilor altora, nesocotirea intereselor sociale generale sunt rezultatul unei scăderi a puterii vitale, unei slăbiciuni și defectuoșități organice, pe când acțiunea morală este un produs firesc al unei organizații puternice, al unei „expansiuni de viață”, cum se exprimă el.

Din nenorocire, experiența ne arată că pot exista individualități foarte puternice, oameni de o inteligență, energie, într-un cuvânt de o forță vitală extraordinară și cu toate acestea lipsiți de orice simț moral.

Literatura adesea, în creațiuni nepieritoare, ne ilustrează acest trist adevăr. Jacques Colin și de Rastignac al lui Balzac (*Pere Gorioi*) și Paul Astier al lui Daudet (*L'Immortel*) sunt variațiuni ale aceluiași tip, pentru care Daudet a inventat neologismul de „struggerforlifer”. Ceea ce caracterizează pe un „struggerforlifer” este lipsa totală de scrupule și simț moral, unită cu o inteligență superioară.

voință de fier, puse în serviciul poftelor neînfrânate, în serviciul ambițiunii, setei de putere sau al sensualității. Și un cinism, un cinism turbat! Te îngrozești la gândul că asemenea tipuri se pot înmulți și căpăta un rol însemnat în viața socială. Însă din personajele literare menționate unul e criminal scăpat din ocnă, apoi prins și reinternat, altul un ciocoiăș scăpătat, care își începe cariera sub protecțiunea ucigașilor și a pungașilor și isprăvește ca un elegant „pește” de lumea mare, al treilea după ce se însoară cu o babă bătrână și bogată, amorezată de el, cade sub lovitura unui glonte răzbunător al moralei.

Fantazia lui Balzac și Daudet n-a îndrăznit să meargă mai departe. Dar viața întrece orice imaginație a romancierilor. Un „strugglerforlifer” ajuns în vârful piramidei sociale, un strugglerforlifer care conduce de fapt un partid și ca atare dispune de soarta unui popor, un strugglerforlifer ca ministru de instrucție publică și culte, organizează creșterea generațiilor tinere și prezida la administrația intereselor religioase, - dar aceasta e o situație shakespeareană! Un Balzac sau un Daudet ar fi prea slabi înaintea unei astfel de problemă literară [sic]...

România poate fi dar mândră...

Judecați! Un tânăr, ieșit cine știe din ce adâncimi ale drojdiilor societății, de o inteligență clară, de un puternic talent oratoric, de o voință și energie fără smintire, dar fără alt bagaj moral decât setea de a ajunge. Un prieten astfel îl caracterizează: „Nu se poate ști *cu cine* va ajunge, dar cu siguranță va ajunge”. El singur zice de sine „înainte de a intra în lupta vieții, m-am pipăit, m-am convins că pot îndrăzni, m-am hotărât să înving ș-am învins”... Cum și pe cine? De la radicalismul lui C. A. Rosetti, fără tranziții, cu o ușurătate elegantă a trecut sub steagul privilegiaților „de nume” și a reușit să-și subjughe pe urmașii vechilor boieri sumeți ai țării românești.

Și n-a înșelat pe nimene. Lumea îl crede capabil de orice „îndrăzneală”. I se pun în socoteală lucruri chiar neadevărate variate și sunt imediat crezute. Va spune cineva: că și-a renegat părinții, ponegrind memoria mamei sale, că a luat câteva mii pentru a scăpa de pedeapsă pe un ocaș, că și-a terfelit căsnicia și și-a vândut copiii, sau că a falsificat moneda statutului, - totul va fi crezut, atât de înrădăcinată e convingerea că nici o invențiune nu poate întrece marginile „îndrăznelei” sale...

Și nu le poate întrece! E în adevăr uimitor să vezi cum un șef real al partidului ce reprezintă tradițiile feudale și ideile de loialitate vasalică, cu o lipsă de jenă a unui *gamin* de stradă parvenit, reduce viața politică la un sport, la arta de a corupe pentru „a ajunge și a se menține”, face șantaj în contra suveranului său, agitând chestia mitropolitană fără să se teamă de intervențiunea dușmanului neadormit al poporului român sau învinuind de trădare națională pe un bătrân patriot, care vădit se bucură de încrederea coroanei; depravează, ca ministru de culte, corpul profesoral, făcând un apel cinic la „recunoștința tubului digestiv”; în parlament citește acte... „rectificate” și, văzându-și clientela șovăitoare de a vota o convențiune rușinoasă, îi strigă „curaj, băieți, votați fără a discuta: cine face împrumuturi nu poate fi mândru”; rezolvă problemele cele mai grele prin

trucuri ordinare și reduce chestiile cele mai grave la meschinăria unei trageri de sfori; ca un microb care nu poate trăi decât în puroi, se delectează în această atmosferă otrăvită a unui politicianism desfrânat...

O, Juvenal!...

Nici o societate nu va putea îndura mult timp fără pedeapsă o așa apoteoză a unui *strugglerforlifer îndrăzneț*. Și corectivul va fi în faptul că însuși partidul care a avut temeritatea de a se pune sub cârma unui asemenea temperament se va ruina de puterea lui dizolvantă...

Însă între paginile negre ale istoriei neamului va rămânea neștersă această epocă, să sperăm, scurtă.

II

„HOMUNCULUS”

Im Diistern bist du nur zu Hau
Goethe („Faust”)

După o concepție în adevăr măreață a lui Goethe, cu toată amara-i ironie, un personaj ridicul, elev al lui Faust, pe pedantul mărginit Wagner, care, zice poetul

„Mit gier'ger Hand nach Schätzen gräbt
Und froh ist wenn er Regenwurmer findet”

îl chinuiește un gând nebun de a combina într-o retortă un om artificial care să nu fie „pătat de grosolănia nașterii naturale.”

După multă trudă, Wagner în sfârșit reușește să cheme pe această cale în viață un omuleț neisprăvit, o făptură pocită, o miniatură caricaturizată a omului

Wagner e fericit; lui firește îi place creatura sa:

„Ich seh'in zierlicher Gestalt

Ein artig Männlein sich gebärden”¹

zice el entuziasmat... Și numai lui îi poate plăcea.

Cât timp va exista o literatură și oameni cari se interesează de ea, creatura aceasta, căreia Goethe i-a dat numele atât de potrivit de „homunculus” va rămânea neștersă, cu atât mai mult că *homunculus* a făcut pui și această specie de bipezi, mai ales în epoca tristă prin care trecem, adesea colorează viața publică.

Parcă îl văd. Pipernicit, chircit, vlăguit, cu un cap chel la vrăsta de douăzeci de ani, cu ochii negri holbați de pui de cioară, învăliți și stinși, cu unghiul frontal de 45°, cu o gură de știucă; - și acest cap de avorton rezimat de un guler brodat și crohmolit și exagerat de înalt, pentru a veni în ajutorul unui gât subțire și subred care leagă capul de un trupușor de pitic; cu niște picioare slăbănoage de paralitic și mânușițe de păpușă, cu mișcări sacadate și bruște a paiățelor, pe care copiii

¹ „Cu o mână lacomă scurmă pământul căutând comori/ Și-i fericit când găsește un viermișor

² Zăresc cum, în forma-i drăgălașă./ Se zbate un gingaș omușor...

[sic] pun [în] mișcare trăgându-le de sfoară; curățel și elegant, parcă-i acuma scos din... retorta lui Wagner...

E tânăr, dar nemic din tinerețe, nemic din pornirile ce frământă do veacuri inimile nobile, nemic din gândirile ce încălzesc și atrag sufletele înalte ale aleșilor omenirii. Scurs de puteri fizice, condamnat la sterilitate, e neputincios și intelectualmint, deși e licențiat sau doctor „bon pour l'Orient" și chiar „extremement bien"... Pentru un *homunculus* chiar orice idee este un balast incomod, fiindcă structura lui sufletească aduce aminte organizația acelor primitive care nu sunt decât un sac fără nici o complicație de organe. Poți întoarce acest sac ca o mânășă pe dos, atunci ceea ce a fost suprafața exterioară a animalului începe să funcționeze ca stomac și viceversa, și animalul trăiește... Aceasta ușurează lui *homunculus* foarte mult lupta pentru trai și adaptarea lui la diferitele transformări ale mediului...

De aceea *homunculus* poate ușor fi în același timp administrator la abatorul din Botoșani, moașă comunală în Târgu Frumos și șef de clinică la Iași și totodată e foarte comod ca membru în consiliul comunal sau deputat...

O, foarte comod!, căci *homunculii* cu inimă ușoară și în hohote de râs pot asculta povestea trsită a asasinării țăranilor cari au avut negliobia să-și ieie în serios dreptul lor de vot; cu inimă ușoară și entuziasm vor vota actul de degradare a țării ce are nenorocirea de a-i număra între fiii săi; cu inimă ușoară și fără mustrare de cuget vor sprijini planurile de abrutizare și subjugare a poporului ce susține pe umerii săi tot edificiul social. Față cu dânșii, fără nici o rușine și fără nici o jenă, poate *indrăzni* orice un „strugglerforlifer" ridicat la rangul de conducător al destinului neamului...

Da, pentru că între tipul „Strugglerforlifer" și tipul „homunculus" e o legătură intimă. Numai atunci când un „Strugglerforlifer" ajunge la rolul de om de stat și șef de partid, *homunculii* apar la suprafață vieții publice: ei sunt baza puterii sale politice, deoarece ei nu sunt decât produsul activității lui sociale în calitate de educator al tinerimei, sunt emanațiunea lui patogenă, fermentul cu ajutorul căruia el pătrunde adânc în organismul social și îl infectează... El e sufletul, e inteligență, voință, energie; ei - trupul, puterea inertă a materiei...

Și aci e cel mai mare pericol care poate amenința viitorul unui popor. Căci în mijlocul problemelor grele care sunt puse la ordinea zilei, în mijlocul primejdiilor ce întâmpină înălțarea și propășirea unui neam, câtă tărie și virtute se cere de la frunțașii lui și unde putem ajunge, când tineretul lui cult n-are nici un ideal, nici o pornire generoasă, scufundat în goana după satisfacerea poftelor animale?

Și când ne gândim la loviturile crude și la dezamăgirile dureroase care fatal sunt legate de trecerea prin acest glob de tină, la ispitirile cu care trebuie să lupte în momentele de decepție o ființă morală, - cu spaimă ne întrebăm: unde vor găsi reazim și putere aceste suflete pustiite, pe care vocea pițigăită a unui corupător de minori i-a adunat în jurul său? Vor îmbătrâni și ei, și ce-l așteaptă pe neamul nostru oropsit, când omuleții aceștia neisprăviți vor ajunge să deie, ca triumfători, tonul vieții noastre publice?

j
i

O, treacă acest pahar!...

III „BĂDĂRANUL BOIERIT"

Chez les petits esprits, la lepre de Ten vie tourne
cupidite lache et brutale, â la fois audacieuse et cachee...

Pour eux la politique couvert de la pourpre popula
des depredations honteuses...

Bal...

Din întunecimile adânci ale maselor, care prin munca lor neobosită neîntreruptă, făuresc pe nesimțite destinele istorice ale unui neam, se rădică o când în când individualități izolate, fii ai poporului, cari, neavând nici „număr" nici bogății acumulate de un șir de strămoși, se urcă până în vârful piramidei sociale și se împărtășesc din strălucirea vieții straturilor superioare ale societății.

Acest fenomen, netăgăduit, e binefăcător în sine; prin el se dă un sânge o putere nouă claselor conducătoare, enervate și istovite fără primeneală; printr-în se stabilește o legătură între ele și mulțimea celor ce cheltuiesc viața într-o murmur obscură și nepregetată.

Dar și geniul de rând, și spiritul artistic și moralist al „intelectualilor" înfierat totdeauna, ca ridicol și odios, tipul triumfătorului vulgar, lipsit de talenți și adevărată inteligență, care se ridică nu grație vreunui merit sau unei superiorități de ordine morală ori intelectuală, ci numai prin mijloace neavuabile, adesea exploatând patimi josnice și rușinoase, și care, perzând capul la înălțimea unde se trezește, trece în lagărul dușmanilor mulțimei, maifestând numai ură și dispreț pentru aceia în mijlocul cărora s-a născut.

De la povestea populară a țiganului ajuns împărat și până la creațiunile neuitate ale geniului artistic, cum sunt ridicolul *Bourgeois gentilhomme* al Moliere și odioșii *Gaubertin*, *Sibilet (Les paysans)* sau *Dutillet (Cesar Biroton)* de Balzac, săgețile de ironie sau fulgerile de satiră n-au cruțat pe veșnicul tip „bădăranului boierit".

În istoria politică a țării românești, tipul acesta clasic s-a ilustrat prin figura *radicalului asimilat*, care așteaptă încă pana unui artist de geniu, spre a nu fi pierdut pentru generațiile viitoare.

Radicalul român, *ca tip* (și numai tipul ne interesează aci), e înaintea toate un ambițios, fără altă resursă decât tenacitatea și șiretenia vulgară a un bădăran crescut la tarabă și, în același timp, un om flămând, flămând de multă vreme, exasperat în foamea sa prin o lungă așteptare, de care e vinovată numai mărghinirea sa intelectuală. O mai mare luciditate de spirit l-ar fi împedicat să fie un „feu follet", cum zice francezul, drept o stea lucitoare pe orizontul vi

noastre politice și să-și lege destinele sale de barca „partidului” creat de acest „meteor”, pentru cucerirea... *bugetului... radicali...*

Și astfel, un calcul greșit a făcut din el... un „martir al ideilor”...

În asemenea împrejurări, cum zice Balzac, oamenii mici la suflet sunt cuprinși de „lepra invidiei, care se transformă într-o lăcomie lașă și brutală, în același timp”...

Și ros de invidie, umilit de simțul neputinței sale, a alergat, - el, advocațaș de judecătorie de pace, silit să pledeze procese penale pentru cinci lei, înconjurat de samsarii de procese, cari îl tratau de sus și cu cari era obligat să-și împartă mizerabilul câștig, - a alergat, - el, administrator de moșii, cu neplăcute complicații judiciare, - a alergat zi și noapte, pentru „o bucată de pâine”, - a suferit de frig și foame, a umblat cu pantalonii găuriți, cu ghețele peticite... tot așteptând triumful „ideilor”...

Dar s-a trezit din toropeală!...

A înțeles că el, bătăranul, nu *poate* ajunge stăpân și... a scos în piață singurul talent ce câștigase în lunga-i carieră de „om politic”, - talentul de perfect agent electoral de mahala, și savurându-și lașitatea, s-a băgat la stăpân, s-a băgat „clientelă”, cu entuziasm, cu speranța delirantă a poftelor satisfăcute...

Dar vremea perdută? Anii de înjosire și calicie rușinoasă? Anii de „martiraj”!... Și nu e vorba numai de el singur, ci de toată spița neamului său, căci toate generațiile ascendente vorbesc, se revoltă într-însul. Fecior de rânđaș și de bucătăreasă, el duce în spinare câteva veacuri de umilire...

Toate acestea trebuiesc răscumpărate și răzbunate. El trebuie să se răzbune chiar împotriva naivității sale de altădată...

Și se aruncă, exasperat, cu ochii închiși, **pană** în fundul fundului mocirlei morale...

A!... acum el poate *totul*, acum vor fi satisfăcute pe deplin *toate* gusturile sale, toată ambiția fioroasă a unui invidios sec, conștient de neputința sa, de lipsa sa de inteligență și talent!... o, voluptatea lacheului, care poate să facă să tremure *cei mai mici decât el!*... Acum va amuți însuși procurorul, nu va mai îndrăzni să re-deschidă la tribunalul corecțional supărăciosul dosar al administratorului de moșie!...

Deputat, primar, *în contra legii* (ce deliciu!), profesor, antreprenor de vidanaje și de pompe funebre, părtaș la toate afacerile veroase, - toți pungașii și incendiatorii îi aduc prinosul lor, în schimbul sprijinului puternic al omului zilei...

A! Cine îl poate opri? Administrația și justiția, în localitate, tremură înaintea lui, satrap de clopotniță, căci *el* poate acum face aci senin și ploaie!...

„Ideile” lui?

O, cum urăște el acum pe oamenii cari au prejudecățile astea, - *ideile!* El știe că tăria lui e în lipsa de scrupule, în infamie, - el o *vrea*, infamia! Pentru că numai nemărginirea infamiei lui îl face temut de cei mici; *ea* îngrozește pe dușmanii lui, pe toți aceia cu o structură morală mai superioară; și tot *ea*, infamia lui, îl face neprețuit în ochii *boierilor lui*, stăpânilor lui, cari, când au nevoie de

„*une sale besogne*”, la el trebuie să recurgă; el are să le prezinte și susție proiecte de legi nepopulare, prin care se răpește un drept sau se pune o greutate nouă asupra mulțimei oropsite, din care a ieșit...

Și toate bunățile curg droaie asupra lui și asupra neamurilor lui, puși la slujbe, trimiși cu burse în străinătate; venituri, onoruri... Cu mutra de cârciumar înstărit, cu dosul de o exagerată dezvoltare prin neconținută frecare cu scaunul de la tejghea, îl vezi, sac de carne inertă, cu un joben în vârf, picior peste picior, cofa peste cofă - tologit în carete publice, provocând mirarea trecătorilor și stricând estetica orașului... La teatru, el - elită de Țicău - se așează în loje oficiale cu degetul în nas, scobindu-și-l cu interes, el și prăsila lui... La prânzuri de gală în rând cu boierii, sumbru, cu gravitatea caracteristică bestiei în actele comu-ale vieții, - mănâncă, stupește pe jos, își șterge nasul cu șervatul și iarăși mănâncă **pană** la indigestie...

Ah, „gură de om, gură de câne, cere pâne”!...

Când o armată de *homunculi*, sub conducerea supremă a unuia *strugglerforlifer* cucerește o țară, „bătăranul boierit” e unul dintre ofițerii lui în frunte. Dacă bătăranul n-are talentul și inteligența șefului, de *homunculi* de rând îl distinge energia și șiretenia *bestiei sănătoase*.

Această calitate îl face mai ales apt pentru rolul de satrap într-o localitate sub al cărui căleai mojiic va fi strivită orice licărire de revoltă morală....

IV

„GEANABETUL”

Mahalaua are multă însemnătate în viața noastră socială.

C. Dobrogeanu-Ghe

A nu cunoaște lucrul de care vorbești este un grad mic de greșeală, în comparare cu deprinderea de a ascunde adevărul, care răspândește cu intenție știri false și de a nu le rectifica niciodată.

T. Maiore

Necontestabil, mahalaua, cu toate defectele ei, care pot da multă hrană unui spirit satiric sau umoristic, a fost un factor puternic de progres în viața noastră publică.

Acei cari judecă fenomenele sociale din punctul de vedere al unui partid mor nu pot să nu recunoască adevărul simplu că, în procesul istoric, numai aceste elemente sociale pot reprezenta o forță progresivă, care, apărând pe arena luptei politice, *au dreptul să fie nemulțumite* de o stare de lucruri și *au interesul* de a schimba înspre bine.

Dacă pentru un istoric, care judecă după *rezultatele obținute*, progresul este în îmbunătățire în *interesul general*, nu mai puțin e adevărat că, fără aceste eleme-

sociale *nemulțumite și direct interesate* la o schimbare, el nu s-ar fi putut niciodată realiza. Și e indiferent aci gradul de conștientă a *indivizilor* din cari se compun acele elemente. Forțele sociale sunt, în sine, tot așa de oarbe și inconștiente ca și forțele naturei...

Revoluția cea mare franceză n-a fost săvârșită de eleganții și parfumații *marchiji* din saloanele aristocratice, ci a ieșit din fundul băcăniilor și cârciumelor obscure... Acest fapt poate dezola pe un *estetician decadent*, nu pe un sdt;iolog.

La noi, epoca de renaștere națională a chemat la viața politică acele elemente sociale nouă, care sunt cuprinse în termenul generic de *mahala*.

Mahalaua, până atunci, nu a fost luată în considerație de ocârmuitori decât doar ca o simplă „materie impozabilă”, - ea, până astăzi, tremură încă înaintea unui subcomisar; ea este acea categorie socială care *are interes* netăgăduit ca simțimântul de legalitate să se înrădăcească în moravurile noastre publice și ca principiile înscrise în constituție să ajungă o realitate, fiindcă *dintre elementele cărora e accesibilă la noi lupta politică* (țărănimea *defapt* fiind exclusă de la ea), mahalaua mai ales suferă din lipsa de legalitate și sinceritate în viața noastră publică...

Bărbații cărora [li] se datorește România modernă au căutat în mod fatal sprijin în această clasă de cetățeni. Mahalaua a ajuns o putere politică redutabilă, - *ca masă*; ea poate determina rezultatul alegerilor în orașe; ea face în București să se clatine guvernele...

Dar mahalaua are un mare defect: e *naivă* și e lipsită de educație politică, îi lipsește corectivul pe care, de pildă, îl are proletariatul occidental în educația și organizarea prin chiar condițiile de existență.

Acest fapt a dat naștere, în viața noastră politică, unui tip pe care ironia populară l-a poreclit, cu atâta putere expresivă, *geanabet*.

Geanabetul, din frageda-i tinereță, n-are altă ocupație și profesiune decât *politică*; înainte de toate, el e numai *cetățean*, alegător, orator, gazetar. Cel mai adânc mister învăluie „titlurile sale academice” și, la începutul carierei sale, tot așa de misterioase sunt și mijloacele sale de existență. Cu toate acestea; veșnic elegant, înmănușat, înjobenat, în ghete de lac, parfumat, pomăduț, ferchezuit, ras, cu musteața subțire, răsucită în coadă de șoarec, el pune tot „focul sacru” în folosul partidului care îi primește serviciile de... *cal de tramway*...

În momentele de agitație, îl vezi gesticulând și discutând până la răgușală în localuri publice. În vreme de alegeri, întâlnești pretutindei figura lui: agitat, se multiplică, aleargă de la un capăt la altul al orașului, în trăsură sau pe jos, dând din șolduri cu o mișcare caracteristică bulevardierelor... E indispensabil în întruniri ca „orator”, e neîntrecut în „polemică” de gazetă...

Lipsa de cultură, de judecată și de orice seriozitate nu-l lipsește de „succese”. El știe să fie *popular* și, mai presus de toate, vra să fie *popular*...

Tăria lui e tocmai în faptul că n-are idei și convingeri *proprii*, ci numai cele *populare*.

Pentru aceasta, după vremuri, e „*regicid*” sau dinastic, antisemit sau „aproape socialist”... ori chiar „adevărat socialist”.

El e acela care a inventat, ca un punct de program, „votul universal pentru toți absolvenții a patru clase gimnaziale”... El e acela care, la o întrunire, „*scalpelul chimistului* analizează hoitul guvernului”... lui [îi] aparține metafora teribilă în poezia ei a „*lașului cadavru, care se ridică ca un singur om*”... și tot el e autorul imaginii... pitorești a „*Constituției violate, care își arată războiul suveranului și zice: destul cu acest regim infam, care...*”

Mahalaua vede în el pe reprezentantul partidului căruia ea îi datorează existența politică, al partidului care a revoluționat și reformat țara... Mahalaua dispusă să confunde un „cal de tramway” cu aceia care îl pun în mișcare... Mahalaua e mulțumită și „îl aplaudă cu frenezie”, cum scrie despre sine la gazetă. Și el e mulțumit, se crede popular, „tribun al poporului”, *iubit* de „mii de cetățeni” și nu are nici un răspuns la apel”, - iubit, el, geanabetul, personal; *iubit* ca atare, în afară de orice legătură de partid. Și el gustă foarte mult „iubirea cetățenilor” și nu poate închipui decât înconjurat de „mii de cetățeni”...

Aci e izvorul nenorocirilor sale. La început, el se mulțumea cu modestul rol de „cal de tramway” și era bucuros dacă, drept răsplătă pentru serviciile sale, capătă un post de sub-prefect sau copist în vreo cancelarie de ambasadă... Când însă dacă oarecare „greșeli de tinerețe” provocau decrete de destituire, *motivându-se* acestea nu-i amărea mult amintirile lui, un *bon gargon*, în fond...

Dar iată că, prin un joc al soartei, el se trezi stăpân pe o zestre bogată. Mâncând în lupanare avutul copiilor, cu o lipsă de prevedere comună tutuitorilor ființelor nenorocite care trăiesc din... „succese ușoare”, el poate arunca câtuși de puțin mii'pentru a ajunge „directorul nostru” al unui „ziar politic cotidian”, care îl uimit lumea prin seninătatea cu care „vorbește despre lucruri ce nu le cunoaște și lipsa de jenă cu care se exercită în arta de „a ascunde adevărul, de a răspunde cu intenție știri false și de a nu rectifica niciodată”... Tot vocabularul mahalaua de la hală a fost pus în serviciul... „votului universal cu patru clase gimnaziale”.

E turbulent, e arogant și foarte violent la vorbă, dar știe să fie prudent în chestii de onoare: palmele care, din când în când, aproape cu regularitatea fazelor lunare, răsună pe obrajii lui, nu-i tulbură liniștea sufletească; și el reușește, cu de la blajinii noștri jurați, să capete o condamnare pentru calomnie.

Acum geanabetul se crede în drept de a visa o politică *en grand*, orizonturile largi i se deschid...

... El prevede chiar deja *utilizate*, cu mare profit, oarecare izvoare de moșie... Căci, în naivitatea lui, el nu-și poate închipui un *om de stat*, făcând afaceri *bune*...

Dar nici un partid serios, care are un cât de minim respect pentru sine și pentru opinia publică, nu poate primi pe un geanabet decât pentru rolul de *cal de tramway*...

A trebuit ca în armata de *homunculi* sub conducerea supremă a *stmgglerforlififer-uM* să fie simțită o lipsă grozavă de *ofițeri*, pentru ca *geanabetul* să-și găsească locul de onoare alături cu *bădăranul boierit...* Și „după 33 de ani de lupte democratice” a fost pescuit în schimbul câtorva... care cu fân și ceva... concesii de petrol... Și norodul blajin al țării românești a rămas ca trăsnet înaintea *geanabetului*, *leader* în parlament, *geanabetul* ministru!

Numai puterea unui Homer ar fi în stare să descrie efectul produs de figura tragicomică a *geanabetului om de stat*

Bietul *geanabet!*

Versatilitatea și lipsa lui de cinste nu izvorește din canaileria obișnuită a unui *strugglerforlififer*, nici din șiretenia și rapacitatea sănătoase a unui *bădăran boierit*. E mai mult rezultatul unui *daltonism moral*, al unei organizări sufletești prea simpliste. El *nu simte*, biată creatură, valoarea morală a faptelor, cum *nu simte* valoarea cuvintelor într-un discurs sau articol, cum *nu simte* că „miile de cetățeni” vedeau în el numai firma ce purta și că, odată ce a schimbat această firmă pentru fân sau petrol, nu mai are nici o putere, ș-a pierdut toate simpatiile, nu mai e periculos pentru nimeni, nu mai e nimic!...

Având nevoie de bani, din fanfaronadă, pentru a-i arunca cu aceeași ușurință cu care îi „câștigase”, el fură cu aceeași nevinovăție cu care copilul își întinde mânușițele la tot ce vede și... s-a înfundat în micile daraveri... petrolifere și, înecându-se ca țiganul la mal, a murit pentru vecie, ca „tribun al poporului”... e înmormântat ca om politic...

Scump a plătit, sărmanul *geanabet*, necunoștința adevărului că masele, chiar când sunt inconștiente și naive, nu susțin decât pe aceia *cari luptă pentru interesele și drepturile lor...*

Ca buni creștini, însă depunem o lacrimă de milă pe acest mormânt...

Să-i fie țărâna ușoară!....

V

TARTARIN DIN DELEA VECHIE

Les orateurs de profession ont au fond de leur memoire plusieurs phrases toutes faites, utiles ou plutot inutiles partout, moyens de metier... car le but de l'orateur n'est pas peindre, mais de toucher l'auditeur par ses peintures: **il trăite la verite comme un moyen, non comme une fin.**

H. Taine

„La început era cuvântul, și cuvântul era la Dumnezeu, și Dumnezeu era cuvântul... Toate printr-însul s-au făcut și fără dânsul nimic nu s-a făcut ce s-a făcut”...

Așa caracterizează evangelistul puterea cuvântului, atribuindu-i forța c...
toare, egalându-l cu dumnezeirea.

În adevăr, tot progresul omenirii, înălțimea amețitoare la care s-a u...
omul ca ființă intelectuală și morală, se datorește, putem zice, exclusiv vieții...
în societate, - și ce ar fi această viață, fără cuvântul înaripat, care pre...
aglomeratul de individualități izolate într-o singură inteligență, voință și se...
ment, cu cea mai strânsă legătură între toate mădulele ce compun *societate*...

Dar pentru a avea această putere creatoare cuvântul e neapărat să...
precedat de *gândire* și urmat de *faptă*.

Gândirea e adevărata putere diriguitoare și creatoare a omenirii și e...
realizează, se exteriorizează prin fapte.

Cuvântul nu e decât trăsătura de unire, un intermediar între ele;...
cuvânt numai poate ajunge gândirea la faptă, asociind toate ființele gândite...
într-o năzuință, într-o acțiune comună.

Cuvântul neprecedat de gândire și neurmat de faptă e numai un sunet de...
de orice valoare morală.

Vorbe, vorbe, vorbe!...

Și unul din semnele caracteristice ale dezechilibrului acestui sfârși...
veac este tocmai acea ruptură între gândire, cuvânt și faptă, care a dat naște...
viața noastră publică tipului de retor sec, lipsit de orice idee și orice sincer...
care, în zilele noastre, tinde să se afirme sub eticheta de „talente drenate”...

Tipul acesta e de mult cunoscut în Occident. Cine nu-și aduce am...
măiastră caracteristică a lui *Numa Roumestan* de Daudet?

„Eu când nu vorbesc, nu gândesc”, zice el cu multă naivitate și-i adev...
Cuvântul nu era la el provocat de gândire, ci dimpotrivă o preceda, o treze...
mod cu totul mașinal, prin sunetul ce producea. El însuși se mira... Vorbina...
descoperirea în sine o sensibilitate ce nu o cunoștea în sufletul său, el se emoț...
de vibrațiunile vocii proprii, de anumite intonațiuni, care parcă îi mișcau in...
îi umpleau ochii cu lacrimi”... (*Numa Roumestan*, p. 26)

Cât de puțin însemna pentru *Numa Roumestan* ideea, se poate vedea...
următorul fapt:

Napoleon III, cunoscându-și omul și vroind să-l dreneze, îi propune...
legitimistul intransigent, un fel de primărie sau așa ceva...

Numa, încântat, se pune să-i scrie o scrisoare de mulțumire.

„ *Vandeian al sudului, crescut în credința monarhică și în cultul respec...*
al trecutului, eu nu cred că mă voi abate de la datoria de onoare și de conștiință”...

Și pe când dânsul admira această frumoasă introducere în... botezul ap...
clare... ale bonapartismului, soția lui, indignată de atâta lipsă de conștiință...
silește să revie.

Dar lui Numa îi pare rău să renunțe la această frază frumoasă.

O idee genială! Prin o singură trăsătură de condei, fraza a fost scăp...
prefăcându-se scrisoarea de mulțumire într-un refuz mândru:

„Vandeian al sudului, crescut în credința monarhului și în cultul respectuos al trecutului, eu cred că *m-aș abate* de la datoria de onoare și de conștiință”...

E adevărat că *Numa* e un meridional, un fel de tarasconez.

Însă, dacă Daudet crede că numai „en France tout le monde est un peu de Tarascon”, se înșeală...

Cum numai în Franța?

Dar retorul nostru național, *talentul drenat* al nostru?

Da, un Tartarin se poate naște și în Delea Veche! Da, da, în aceasta modestă mahala a Bucureștilor, în familia unor onorabili zarzavagii din Capitală...

Fără doar și poate, în pieptul retorului drenat, sub cutele enormului *foulard* de mătăasă, palpită inima unui veritabil tarasconez!

Mai întâi, dânsul suferă de aceeași - ierte-ni-se cuvântul - *ipocrizie sinceră*, care caracterizează pe neuitatul *ucigător de lei*. Dânsul, după cum spune *Daudet*, „nu minte, ci se înșeală”. El nu spune adevărul și știe că nu-l spune, însă totuși crede că îl spune. Minciunile lui sunt un fel de miraj”...

Și primul miraj, a cărui victimă a căzut odrasla plăpândă a onorabililor zarzavagii din Delea Veche, a fost credința că el, *Bran Popescu*, e un mare artist...

Ca o consecință neapărată a acestei credințe, el, de când încă a căpătat dreptul să-și puie pe cărțile de vizită titlul onorific de „student în drept”, și-a făcut un *cap de artist*: părul vâlvoi în dezordine poetică, barba *à la Alfred de Musset*, gulerul cămășei *à la Byron*, „macferlanul” cu niște aripi sugestive și, mai presus de *toate, foulardul*, un *foulard* inimitabil, epic, pitoresc și expresiv, un *foulard* care, după dispoziția sufletului tarasconezului din Delea Veche, are aerul când melancolic, când entuziast, când satiric sau tragic.

Dar la început această carieră artistică a fost grav împiedicată de o împrejurare nenorocită: numele prozaic, care cu atâta glorie împodobește firma prăvăliei cu zarzavaturi din Delea Veche.

Și iată că, în urma unor adânci și laborioase studii ale geografiei lui Gorjan, istoria artei și literaturii române s-a îmbogățit cu mult vorbitorul nume: *Bran P. de la Dorna*, care curând fii simplificat în *Bran Deladorna*, unde nici *flairul* cel mai fin nu mai putea descoperi mirosul zarzavatelor din Delea Veche...

Aci s-a atins culmea ipocriziei sincere a cărei victimă e omul nostru: totul a ajuns în el prefăcut și calculat, cu toată inconștiența-i nemărginită: numele, figura, poza, portul și stilul bombastic și falș, pasișat cu atâta cruzime de Caragiale în „Moftul român”.

Însă pe terenul literilor române, nu poți ajunge nici măcar membru în consiliul de administrație a vreunei societăți de tramvay. Aci a venit în ajutor, în noua fază a vieții sale, un al doilea miraj: *Deladorna* e orator politic.

Necontestabil că dânsul a dovedit un real talent de vorbă, cu atât mai mult că - după *H. Taine* - de la un „orator de profesiune” nu se cere decât fraza, încolo poate „trata adevărul ca mijloc, nu ca scop”...

Tot așa de necontestabil însă, dânsul a dovedit și lipsă de orice conștiință serioasă. Așa de pildă, el nu și-a dat seamă că nu se poate *drena* decât puroiri, buboae infecțioase sau apa stagnantă din mlaștini și că deci expresiunea „talent drenat” e foarte puțin măgulitoare...

Din această cauză, retorul nostru a fost silit să-și mărginească câmpul exerciții oratorice și s-a specializat în chestii de „trădare națională”... Nu vorbește decât dacă are la îndemână vreun „trădător ignobil”

Se stâng felinarele pe bulevardul Bucureștiului „în noaptea fatală de 14 septembre”, - trădare; se votează legea căilor ferate particulare „pe căile noastre vor fluiera mașinile străine în locul doinei jalnice a ciobanului român”, - trădare; se agită ofițerii de cavalerie, urmează sublimul „Sire, sire, redă-mi cavaleria!” - trădare; nu se poate servi renta școalelor de la Brașov, - iarăși iarăși - trădare!

Lipsind trădătorii binefăcători, sănnanul *Deladorna* n-ar mai avea subiecte de discursuri, căci nu crede în nimic, n-are nici o idee, nici o convingere mai adâncă...

Cu asemenea mijloace, în timpuri normale, nu se poate ajunge decât la succesuri mici în țara cea mai săracă în talente.

Dar sub oblăduirea *strugglerforlifer*-ului, cu toți homunculuii, băcși, boierii și geanabeții convertiți, nu e desprețuit nici talentul sec, talentul dăruit pompoase...

Și iată pe *Deladorna*, cufundându-se „în apele clare ale conservatorismului”...

Ultimul miraj: *Deladorna* om de stat; cucoanele din saloanele boierilor zâmbesc grațios, lui, băiat de zarzavagiu din Delea Veche...

Onorabila firmă de zarzavaturi se poate mândri însă că ultimile isprăviri ale aceluia care, sub scutul ei, a văzut lumina zilei nu sunt săvârșite sub nimeni nepătat...

VI

GIBOYER DE LA BOLTA RECE

Oui, baronne, j'ai deterre une plume endiablee, virulente, qui crache et eclabousse; un gars qui larderait sa plume sur la tete de la baronne, moyennant une modique retribution, mangerait à la croque au sel pour cinq francs de plus.

Emil

Viața marilor orașe occidentale, cu bogățiile lor imense, cu confortul și dureroase între un lux desfrânat și mizeria neagră, cu intensitatea manifestărilor intelectuale și artistice, a produs un tip de *intelectual* rafinat și talentat, o cultură vastă, deși poate cam superficială, o cultură mai mult literară și di-

- un tip cu apetituri enorme și, în același timp, calic, lipsit de mijlocul de a le satisface, incapabil de o muncă ordonată și rodnică. Un epicurean care e silit să trăiască ca un Diogene...

Acest tip, immortalizat de Emile Augier în figura lui *Giboyer* (*Les effrontes, Le fils de Giboyer*), e revoluționar din instinct, revoluționar din invidie: simțul poate chiar exagerat al superiorității sale, alăturat de imposibilitatea de a-și satisface gusturile rafinate, și nevoia de a munci din răspuțeri, pentru a-și asigura o existență mizerabilă, îl face să urască, cu toate fibrele organismului său muncit de poftă nemăsurată, pe avutul, pe *burghezul* mărginit, care poate avea cu înlesnire tot ce-i lipsește lui, geniul neprețuit și neînțales de nimene...

Revoluționarismul lui Giboyer e îndepărtat de acela al proletarului apusean cu distanța de la pământ la soare. Nu-l revoltă nedreptatea socială, nu-l mișcă simțul demnității *omenești* nesocotite, ci îi înveninează inima imaginația unui Lucullus călugărit de nevoie, țipă în el nesațul în veci neastâmpărat al poftelor pantagruelice...

Cu toate că în revolta ambițiunii sale jignite și a apetiturilor nesaturate, el își însușește cu ușurință teoriile și frazeologia democrată, - în fond, îi e străină mișcarea proletariatului, ale cărui visuri modeste îi par meschine și ordinare.

De aceea protestul lui se manifestează mai mult în bravade și extravaganțe, menite să *epateze pe burghez*, și revoluționarismul lui se împacă cu vânzarea talentelor sale variate în serviciul cauzei „burghezului”, atât de disprețuită de el; el poate, de pildă, pentru parale, să prepare, în același timp și cu egală elocuență, pentru parlamentarii săraci cu duhul, un discurs admirabil în contra libertății religioase și un altul, răspuns vehement la cel dintâi...

Și când reușește, pe această cale, să-și asigure un venit de câteva mii de franci pe lună, revoluționarul Giboyer, ateul și liber-cugetătorul, care e mai presus de toate normele de morală convențională - morala burgheză -, paradează în cavalerul *deBoyergi*, susținătorul tronului, al religiei și al familiei...

Pana lui e o *pană venală*, par excellence, - „au reste, Monsieur le marquis, vous savez, tout **9a** m'est bien egal!”, zice el, încheind o filipică virulentă în contra rălelor sociale... (*Les effrontes*).

Dacă adesea ne plângem pe nedrept în contra influenței franceze, necontestabil că înrâurirea pe care a avut-o asupra unora din intelectualii noștri tipul lui Giboyer e din cele mai periculoase pentru viața noastră publică.

Pe unul dintre acești fii sufletești ai lui Giboyer am vrea să-l prezentăm aci cetitorilor.

Intelectualul nostru, părăsind pivnițele de la Bolta Race din Iași, a plecat la Paris pentru complectarea studiilor. Acolo, în cafenelele din Montmartre și Cartierul Latin, în cercurile de gazetari și literați, unde nișună fel de fel de Giboyer, el, sub înrâurirea acestor naturi înrudite, ș-a format concepțiile asupra lumii și vieții, foarte revoluționare și democratice.

Timpul liber, pe care i-l lăseau studiile și chefurile în celebrele lupanare pariziene, încotro îl duceau firea lui sensuală și nesățioasă, îl întrebuința pentru a scrie articole la „Dacia viitoare”, revista tineretului român de pe vremuri, foarte entuziast și idealist.

Întors în țară, a continuat un timp „să epateze pe burghezul”, colaborând la „Drepturile omului”, însurându-se cu surle și trâmbițe, cu o evreică nebotezată și lăsându-și cu ostentație copiii nebotezați, el însuși.

În curând însă, legăturile lui cu cercul de la „Dacia viitoare” și „Drepturile omului” au fost rupte și la umbra Bolșii Reci din Iași, „de unde au pornit toate ideile mari” sub șefia românului Giboyer, ș-a format un nou partid din temelii, de declasații și neputințioșii din a doua capitală, cari și-au legat soarta de corabii marelui om.

Pe paginile „Luptătorului”, organul grupului, „șeful” a dat dovadă de mare talent de gazetar. Articolele sale de polemică, violente, scrise cu multă vervă și spirit, produceau senzație și scandal, iar exploatarea nerușinată a nenorocitei chestii evreiești, i-a creat o aureolă de mare reformator și... i-a procurat mijloacele pentru alinarea apetiturilor sale de Giboyer...

În sfârșit, seria de pamflete *Pentru ce am dat cu tifla tronului și Omnia sunt pernicios* l-a costat și o condamnare la închisoare, de care l-a scăpat numai fușca în adevăr sănătoasă la Paris...

Grațiat, a intrat triumfător în parlament ca alesul lașului.

Aci a fost atins apogeul gloriei sale, dar aci s-a început și declinul: trafic cu voturile „partidului”, specularea influenței politice în afaceri veroase, constatate cu chitanțe în regulă, până la colaborarea pentru o mie de lei pe lună la o gazetă antisemită, care îndemna vulgul la devastări și jaf, pe când nu se uscaser încă cerneala pe articolele în care propaga împământenirea evreilor în masă.

De aci, numai un pas până la asimilarea desăvârșită și *en bloc* a „partidului” întreg, prin voința șefului, cu ho[a]rdele de homunculi, pentru o proclamațiune de portofoliu ministerial.

Pentru a pecetlui această asimilare, „partidul” a tras împreună pentru ultima dată un chef pantagruelic la botezul nevestei și al copiilor ex-șefului, candidat de ministru.

Și, desigur, omul acesta a meritat o soartă mai bună și ar fi putut avea un rol frumos în viața noastră politică, dacă ar fi avut apetituri mai mici... ș-a putea, poate, mijloace materiale mai mari, căci el n-are perversitatea organică *stmggleiforlifer-ului*, nu simte nevoia, n-are voința fermă și conștientă a acestuia să a fi infam cu orice preț, n-are nici natura vulgară de bestie sănătoasă a bădănelului boierit și de toți ceilați tovarăși de arme îl distinge inteligența lui fină și cultura lui serioasă, care a făcut din el teoreticianul și filosoful decadenței politice și morale prin care trecem.

își dă oare din când în când seama această victimă a temperamentului de halul m care a ajuns, grație firei sale nesățioase de Giboyer? Are oare dânsul momente de remușcare și rușine?

Cine o poate ști?...

[CUVÂNTARE LA ÎNTRUNIREA LIBERALĂ DE PROTESTARE DIN 12 MARTIE 1900]

D. Const. G Stere

în urmă ia cuvântul și arată că conservatorii sunt sinceri când zic că nu înțeleg revolta opiniei publice în chestia Hallier. Vorbim două limbi deosebite, aparținem la două lumi pe care un abis le desparte. Ei sunt străini ideilor pe care marea revoluție franceză le-a aruncat în vârtejul istoriei uiversale; pentru ei, poporul este „bobor”, iar de țărani au nevoie numai ca cu sângele lor să-și cimenteze puterea. De aceea, prin legea lor școlară, închid ușile învățământului țărănimei și sărăcimei, ca numai „elita socială” să aibă bunătățile vieții.

Nu ne putem înțelege, după cum o prostituată nu poate înțelege rușinea unei femei cinstite, după cum un Alfons, un „pește”, nu poate înțelege mândria unui bărbat.

Cum pot ei să înțeleagă durerea noastră, când tradițiile istorice ale boierimii sunt căutarea intervenției străine în folosul intereselor lor de clasă.

Citează „Constituționalul”, care laudă partidul conservator ca fiind constituit în majoritate din boieri.

în contra lor a trebuit să se facă progresul și înălțarea țării.

Pentru nemernicia lor, să plecăm capul înaintea sacului de bani, primind după porunca a patru cămătari din Paris înjosirea magistraturei noastre și știrbirea suveranității noastre naționale?

Dar intervenția pe această cale a capitalului străin ne prepară soarta Transvaalului; copiii noștri vor ajunge șerbi și pribegi în țara lor. „Coroana de oțel făurită din tunurile luate de la Plevna va ajunge o jucărie de copii, în manele samsarilor din Berlin”.

Cetățenii trebuie să oprească pe nemernici, cari nu văd că duc țara în prăpastie. Țara nu e a guvernului, nici măcar numai a cetățenilor de aici... Șase milioane de români de peste hotare văd aci patria lor sufletească. Nu aveți dreptul să aruncați pustiirea în sufletul lor, luând ultima nădejde de celor ce se zbat sub jugul străinului, ațintindu-și ochii asupra Regatului. Țara plămădită de sângele generațiilor nesfârșite în trecut trebuie să treacă neatinsă la generațiile nesfârșite în viitor, cărora nu aveți dreptul să le preparați o soartă de iloți ai vițelului de aur.

Sunteți datori să luptați cu ultima energie și dacă vă veți mișca, negliuirea nu va avea loc.

Afacerea Hallier e peatra de încercare a virtuților civice în această țară și ar fi vai de noi, dacă această peatră de încercare s-ar preface într-o peatră mormântală, pe care copiii noștri ar avea dreptul să pună inscripția: *Aci zac urmașii nevrednici ai strămoșilor viteji, - Ei ne-au lăsat vatra înstrăinată și pungășită* - *Blestemați-i din neam în neam.*

Suntem însă mândri văzând entuziasmul cu care uniți glasul vostru de protestare cu al țării întregi. Văjâie furtuna furiei populare, întretaie cerul fulgerele amenințătoare ale conștiinței naționale jignite, se ridică valurile clocotitoare ale indignării cetățenești, care vor spăla această rușine de pe fruntea țării și vor înghiți pen nemernicii cari au adus-o.

(După cuvântarea caldă a d-lui Stere, care entuziasmează și rădică sala în picioare, d. Ath. Ath. Gheorghian prin câteva cuvinte pornite din inimă, înfierează purtarea guvernului....)

[SCRISOARE DESCHISĂ INTRU RELEVAREA UNUI PSEUDOINTERVIU]

Domnule Director,

Mi s-a atras atențiunea asupra unui articol din „Epoca”, de la 24 februarie curent, cuprinzând lungi comentarii asupra unui fel de interview ce ar fi avut cu mine un redactor al acelei foi.

Deși articolașul n-are importanța pe care se vede că i-o acordă autorul totuși țin să declar că n-am avut onoarea de a vorbi cu nici un redactor de la „Epoca”. E adevărat că, într-o conversație de două minute ce am avut în tramvai cu un profesor din Iași, fost radical, actualmente drenat și asimilat, am spus vre două vorbe asupra intrării socialiștilor în partidul liberal, caracterizând lapidar deosebirea dintre acest eveniment, atunci la ordinea zilei, și procesul de drenare și asimilare pe care l-au suferit radicalii și „democrații”.

Dar pe d-l în chestie nu-l socot nici așa de neinteligent ca să nu priceapă cuvintele mele, nici așa de... necorect, ca să le schilodească cu intenție și să le „puie la gazetă”.

Deci, totul nu poate fi decât produsul imaginației vreunui redactor de la „Epoca” în căutare de subiecte.

Primiți asigurarea considerațiunii mele,

C. Stere

1 martie 1900

TEORII ȘI FAPTE

„Constituționalul”, între organele de publicitate ce reprezintă diferitele nuanțe ale partidului conservator, e singurul ziar care, din când în când, se aventurează pe terenul filosofiei politice.

Cred că trebuie să relev aici o interesantă constatare pe care a făcut-o acest ziar pe când încă nu apăruse „Liberalul”, relativă la elementele din care se compun partidele noastre.

Cu atât mai mult că, lăsând la o parte *aprecierile* pe care neapărat a trebuit să le facă *din punctul său* de vedere un organ de partid, noi ne însușim în totul *constatarea de fapt* a onoratului confrate din București și, într-o discuție, e plăcut să găsești un punct de plecare comun.

Iată această constatare:

partidul conseruator e compus din boieri, descendenți ai acelor cari cu creierul lor au guvernat această țară de-a lungul secolilor...

Partidul liberal este un partid compus în marea lui majoritate din oameni cari trăiesc... *din industrie, comerț, funcțiuni publice...* („Constituționalul”, no. 3.080). Ar trebui adăogat și profesiunile liberale.

„Constituționalul”, desigur, găsește că boierii, în majoritate, sunt oameni cinstiți, cari voiesc puterea nu pentru foloasele pe care ea le aduce cu sine, *ci pentru gloria numelui lor*, pe când liberalii, nu pentru gloria deșartă a unui nume *ce nu au*, ci pentru *foloase reale*.

E interesant că, simțind lipsa în clasificarea sa a unui element atât de însemnat cum e țărănimea, ziarul bucureștean se grăbește a adăugi că țărani... „fac una cu boierii”, de unde ar rezulta că și țărani noștri „cu creierul lor, au guvernat această țară de-a lungul secolelor” și că dânșii luptă „pentru gloria numelui”...

E evident că această escapadă trebuie să o punem numai pe seama spiritului zeflemist al confratelui junimist. Trecem dar fără discuție.

Rămâne însă mărturisirea că *la baza partidelor noastre sunt două clase sociale deosebite* și că, prin urmare, lupta noastră politică este *lupta între aceste * clase*. Această mărturisire e cu atât mai prețioasă, cu cât la începutul *aceluiași articol* cetim că numai „capete nesănătoase” pot crede că procesul istoric este rezultatul luptei de clase.

În privința însă a *tradițiilor de cinste și moralitate* a clasei care „de-a lungul secolelor a guvernat această țară”, rog pe onoratul confrate să consulte

Istoria românilor, voi. V, cap. V, de A.D. Xenopol, unde la paragraful despre „societate și moravuri” va găsi un tablou foarte viu și instructiv cu privire la degradarea morală a boierimeii românești de la începutul secolului nostru.

Și d. Xenopol - profesor și rector al Universității din Iași, membru al Academiei române, premiat tocmai pentru *Istoria* lui, membru corespondent al mai multor academii străine - nu poate să fie suspect conservatorilor noștri, cu atât mai mult cu cât în ultimul timp d-sa a simțit chiar nevoia a se supune *de două oară* operațiunii de... *asimilare*.

Din nenorocire, spațiul nu ni permite decât o singură citație, dar foarte elocventă:

„Pe timpul ocupației rusești din 1807-1812, venind la București general rus Miloradovici, acel boier (unul dintre fruntașii boierimeii muntene) îi vinde propria lui copilă, spre a dobândi postul de președinte al divanului și a putea apoi despoia țara pe întrecutele”... (Xenopol, ed. I, voi. V, p. 608.)

În notă, d. Xenopol dă și numele acestui, care a ținut atât la „gloria numelui”... (Vezi și *Cronograful lui Dionisie Ecl, Teseur de monumente istorice* tom. II, p. 194).

Care au putut fi *tendențele politice* ale unei astfel de boierime „de-a lungul secolelor de guvernare” e ușor de ghicit. Același d. Xenopol (voi. VI, p. 52) ne spune, de pildă, că în al doilea pătrar al secolului XIX „boierii neconțenit *cereau intervenirea Rusiei și Austriei spre a le garanta interesele*”,... interesele lor *de clasă*, domnilor de la „Constituționalul”, și anume: *scutirea absolută de orice îndatoriri către stat și dreptul exclusiv la ocuparea dregătoriilor publice*.

Nu e de mirare, deci, că boierimea s-a împotrivit tuturor reformelor marilor cu care se mândrește România modernă; că, de pildă, pentru împroprietărirea țărănilor - cari sunt „una cu boierii”, după „Constituționalul” - a fost nevoie o lovitură de stat *în contra boierilor*.

Nu e de mirare, pentru că orice *progres real* nu poate decât jigni interesele boierimeii, ca *clasă socială*, știrbindu-i privilegiile în folosul mării mulțimi. Simplul respect de lege, întărirea simțului de legalitate e o adevărată *revoluție socială* la noi, față cu interesele și tradițiile clasei boierești.

De aceea, tocmai „oamenii cari trăiesc pe urma agriculturii, din industrie și comerț”, elementele sociale de curând chemate la viața politică, deși „n-au nume”, au însă o misiune socială enormă în România, de care are să profite întreg poporul, adică și țărani, cu toate că „fac una cu boierii”, toți având această privință interese comune și contrare clasei boierești.

De aceea, iarăși, *istoria progresului politic și economic al României confundă cu istoria triumfurilor partidului liberal*.

Și tot din această cauză, când astăzi, ca și „de-a lungul veacurilor”, se discută pe față tradițiile politice ale boierilor în afacerea Hallier, ca și tradițiile sociale în proiectul d-lui Istrati pentru învățământul secundar, prin care se sfarmă marea operă a liberalilor, lupta partidului liberal găsește răsunet și sprijin

în toate clasele sociale, afară de boieri, și la toți oamenii de bine, iubitori de țară și progres.

Acum poate înțelege și „Constituționalul” pentru ce „capetele nesănătoase care cred în lupta de clase”, dar care vor să lupte pentru binele neamului, au găsit de datoria lor, când li s-au deschis ochii în fața primejdiei ce ne amenință, grație isprăvilor celor „care de-a lungul secolilor ne guvernau” – pentru ce dâșii au găsit de a lor datorie să între în marea familie liberală, spre a „adăogi o petricică la clădirea statului român și la întărirea naționalității române!”...

Dacă „Constituționalul” nu înțelege, cu plăcere vom mai sta de vorbă.

O SCRISOAPTE DESCHISĂ D-LUI P.T. MISSIR

Mult stimate d-le Missir,

Am cetit astăzi, cu mâhnire, ultimul număr al „Erei nouă”.

Te-am respectat mult ca profesor, te-am iubit și te iubesc și astăzi ca om, fiindcă te socotesc de o structură morală superioară și incapabil de indelicateță și nedreptate.

Care mi-a fost, poți să-ți închipui, uimirea, când am văzut că „Era nouă”, ziar dirijat de d-ta, sacrifică aproape un număr întreg pentru o triplă nedelicateță și nedreptate față de mine.

1) Mi se atribuie articolul *Constituțional* din „Liberalul”, pe când eu n-am cetit măcar acest articol (nici acum, când scriu, n-am la îndemână numărul respectiv al „Liberalului”, ca să-l pot ceti).

Greșeala e fără importanță, dar, față cu fineța cunoscută a d-tale în aprecierea deosebirilor de stil și formă literară, nu m-am putut aștepta că „Era nouă” se va hazarda de a face o astfel de afirmare, atribuind această paternitate mie, nevinovatul...

2) Vorbind de înregimentarea mea în partidul liberal, „Era nouă” întrebuintează expresiunea „*balanță comercială*”...

Chiar dacă nu m-ai cunoaște și nu mi-ai fi prieten, când este vorba nu de un pas individual al meu, ci de un act politic săvârșit de *un număr de tineri*, cu oarecare reputație în această țară, cum este *trecerea în masă* în partidul liberal a intelectualilor socialiști, cred că pentru o astfel de manifestare, un filosof și un sociolog, cum ești d-ta, ar fi trebuit să caute altă măsură decât... „măsura comercială”...

Cu atât mai mult că, în cazul de față, n-a fost vrun șef recunoscut, care, abuzând de autoritatea sa și de *disciplina de partid*, să trateze o *vânzare în bloc*...

D-ta, ca om drept, trebuie să știi să apreciezi însemnătatea socială a unei mișcări spontanee a mai multor oameni *liberi și conștienți, pe cari între ei nu-i leagă decât comunitatea de idei și sentimente*...

3) Acest punct e cel mai dureros. „Era nouă” insinuează că înainte de a mă înscrie în partidul liberal, aș fi trecut pe la junimiști...

D-ta știi de mult că, după concepția mea asupra lumii și a vieții, sunt socialist și deci nu pot adera la *idei conservatoare* și junimiștii sunt un adevărat partid *conservator*. E adevărat că am stat un timp în rezervă și eram dator

moralmente să stau în rezervă, deoarece, deși aveam idei generale precise, eram, după cum se exprimă și „Era nouă”, „de curând așezat în țară” și deci nu cunoșteam împrejurările și oamenii.

Cea mai elementară prudență îmi impunea, spre a nu greși și apoi regreta o greșală în asemenea caz, să nu fac nici un pas hotărâtor, fără o matură chibzuire. Acum am făcut acest pas, împreună cu toți prietenii mei și cred că bine am făcut, deoarece, în politică, locul meu în orice caz e la *stânga, nu la dreapta*...

Și aci mă refer în totul la onoarea d-tale, d-le Missir. Dacă vei putea declara că *un singur moment mi-am legat libertatea de acțiune și apreciere față cu junimiștii*, voi face amendă onorabilă și voi recunoaște că merit tratamentul cel mai aspru din partea d-tale.

Îți aduc aminte numai un fapt. Atunci când am primit să figurez pe lista comunală liberală, cu alți socialiști, d-ta ai făcut pe paginile „Erei nouă” niște aprecieri asupra acestei manifestări politice. Oricine poate judeca dacă acele ar fi putut avea loc, dacă în momentul acela d-ta ai fi fost în drept să mă crezi legat politicește *cu junimiștii*.

(Regret că n-am la îndămână acel număr al „Erei nouă”).

De d-ta personal mă leagă, din cel dintâi moment când am călcat în țară (și orice ai face, nu voi uita acel moment), o adâncă simpatie și prietenie. Nefiind înregimentat în nici un partid, mi-am permis să scriu în ziarul d-tale, prietenul și profesorul meu, vro *patru* articole politice (am mai scris în afară de chestii politice). În toate aceste articole nu m-am manifestat decât în *două* sensuri: *am atacat pe d. Take Ionescu*, în mod foarte transparent, *pentru campania de „trădare” în contra d-lui Sturdza* și, în al doilea rând, *am atacat pe radicali* sau, mai bine zis, am atacat pe conservatorii *puri*, cari pe atunci, găsind că guvernul d-lui Sturdza e slab și că țara are nevoie de *un guvern tare și popular*, au format o *colectivitate* din elementele cele mai eterogene, cu un scop vădit *de a se emancipa de preponderența junimiștilor*. Acest din urmă fapt explică pentru ce ai primit un articol, căruia i-am pus titlul în *ghilemele* „*Un guvern tare și popular*” (No. 417 al „Erei nouă” din 31 mai 1898).

Îți aduc aminte o particularitate: că ai fost silit să *retușezi* un pasaj (din fericire s-a păstrat și pagina din manuscris), în care a fost atacat prea violent și transparent d. Bădărău, deși nu-l numisem (de altfel, „Opinia” de pe vremuri a relevat articolele mele).

Spre edificarea tuturor, reproduc și eu câteva linii din acel articol.

„... e ușor să aduni în opoziție o colectivitate numeroasă. E destul să cochetezi la dreapta și la stânga și să perzi socoteala promisiunilor... (aci e pasajul retușat, iar mai departe)...

Dar ajuns la putere pe această cale, un partid tot așa de ușor cade jertfă * «tăriei» și «popularității» sale. Căci un guvern tare și popular, cu acest preț, fatal e numai un guvern nerușinat și lipsit de scrupule, care e silit să renege cu

sfruntare tot trecutul său, condamnat, pentru a-și păstra partizanii săi numeroși să sacrifice apetiturilor lor interesele reale ale țării, care, în profunzimele ei rămâne neatinsă de politicianism. În zadar! Poftele deșteptate sunt prea mari și popularitatea prea șubredă și artificială: după un scurt timp de sforțări desperate rămâne numai amărăciunea așteptărilor înșelate.

Să ne ferească Sfântul de «un guvern tare și popular».”

Cred că și acum vei fi alături cu mine și vei recunoaște că am avut dreptate și am prevăzut bine ceea ce trebuia să se întâmple.

Și iată ce am scris în singurul articol *iscălit* de mine în „Era nouă”:

„Înțeleg că sunt împrejurări când opinia publică e în dreptul ei să se alardeze. Când, de pildă, în statul New-York se formează o coterie quasi-politică Tammany-Club sau Tammany-Hall, care începe să dispuie prin mijloace nepermise de soarta proceselor, încât, dacă vrei să câștigi o cauză, ești silit să te adresezi la advocați din căpeteniile acestei organizații și astfel să ai la dispoziție întreg *partidul*, când ajungi la o așa stare de lucruri, încât ești silit să faci recuzările ținând samă de gruparea politică căreia aparține un jurat, atunci manifestarea opiniei publice e necesară și salutară. Dar cu o singură condiție: să nu fie greșit *adresa, mijloacele, timpul și locul*.” (No. 420)

În contra cui e îndreptat acest pasaj, d-le Missir?

Aș putea să reproduc în „Liberalul” fără nici o jenă toate articolele mele din „Era nouă”, deoarece, dacă nu puteam să scriu *tot* ce vroiam, *n-am scris nimic ce ar fi fost în contra convingerilor mele*.

Dar pentru a isprăvi cu citațiile și pentru a convinge pe orice or nepărtinitor, îmi permit să reproduc câteva cuvinte din *primul* meu articol din „Era nouă”, de unde se vede cum înțălegeam eu să arăt, chiar atunci, care e, în afară de prietenie, legătura între noi, legătură care trebuie să fie între toți oamenii civilizați din țara noastră.

După ce arăt unde poate duce politica, când „calamburul cinic cu «portofoliu și «portofranc» ajunge o maximă de drept public” (în contra cui, iarăși, e îndreptată această aluziune?) continuu cum urmează:

„Munca de educație politică poate fi făcută de oamenii cu cele mai **deosebite** păreri politice și **fără să fie uniți într-o grupare politică**, e destul să animeze iubirea pentru adevăr și interesul sincer pentru binele țării și să fie lipsiți de acel bizantinism care otrăvește, în starea descrisă, orice manifestație publică; într-un cuvânt - oameni pătrunși de acel fond comun de cultură morală care caracterizează și le dă unitate societăților civilizate, *cu toată diversitatea de idei și aspirațiuni*.” (No. 415.)

Cum vezi, d-le Missir, am căutat să apăs că scriind câteva articole în ziarul iubitului și stimatului meu profesor, nu înțălegeam a mă înregimenta în gruparea sa politică. Înțelegi, de asemenea, pentru ce n-am mai putut scrie „Era nouă”, când și junimiștii s-au asociat la campania d-lui Take Ionescu

E trist că acum trebuie să am aci o explicare cu d-ta pentru acea trecătoare colaborare.

Dar între oameni cari se respectă, odată e nevoie de o explicare, ea trebuie să fie francă și leală.

Oare m-am înșelat și nu mai stăm pe acel „*teren comun de cultură morală*”, despre care am scris în „Era nouă”? Și această scrisoare nu va căpăta un răspuns precis, care să nu mai deie loc la echivoc?

Nu vreau să cred. Cu rizicul de a părea naiv și lipsit de ghibăcie, mărturisesc că atacul neașteptat al „Erei nouă” m-a durut. M-ar lăsa indiferent ce scriu despre mine tinerii de la „Era nouă”, cari nu mă cunosc și cari nu știu împrejurările în care am venit în contact cu d-ta, acum însă când *în formă* cel puțin *atacul vine de la d-ta*, mă simt lovit pe nedrept și dureros.

Suntem adversari politici, e adevărat, dar, din depărtare, am urmărit cu o atențiune afectuoasă cariera d-tale și credeam că legăturile între noi nu sunt dintre acelea care se pot rupe, din interesul momentan de... a face un articol de polemică...

În credința că vei ști ce și cum trebuie să faci acum, te rog să primești asigurarea sentimentelor mele *neschimbate*...

Iași, 3 aprilie 1900

C.G. Stere

RĂSPUNSUL D-LUI P. TH. MISSIR

D. P. Th. Missir publică în „Era nouă” un răspuns la scrisoarea deschisă adresată d-sale de d. C. Stere.

Reproducem pasagiul principal:

„Recunosc că am publicat în «Era nouă» articolele sale (ale d-lui Stere) numai pentru aprecierile bine fondate ce le-am găsit într-însele și *fără să existe nici o legătură politică între noi*. Mai adaug chiar că pentru acest motiv le-aș fi publicat, *chiar dacă a ști știut pe atunci că D-sa se pregătește să fie junimist la liberali*.

De asemenea, eu personal consider ca o *răutate nedreaptă* față cu dl. Stere aluziunea la o balanță mai mult sau mai puțin comercială.”

D. Stere poate fi pe deplin satisfăcut. *Făcând apel la onoarea d-lui Missir*, d-sa a primit de la un om de onoare un răspuns categoric, din care rezultă că „Era nouă” *a insinuat un neadevăr și a comis o răutate nedreaptă* față de d. C. Stere.

Dar d. Missir voiește să cruțe și pe actualii săi colaboratori și de aceea caută dacă nu să justifice, cel puțin să explice atacul „Erei nouă” din no. precedent în contra d-lui Stere, și anume prin faptul că d. Stere s-a înscris într-un partid vechi și că „în partidele vechi balanța comercială joacă mare rol”.

Ei, ce să faci! în contra mahalagismelor nu poate fi nici o apărare și în oricare partid s-ar fi înscris d. Stere, până atunci neînregimentat, mahalagii partidelor adverse tot în «balanța comercială» ar fi căutat motivarea acestui pas, *mai ales* dacă d. Stere s-ar fi oprit asupra partidului junimist, care - d. Missir o va recunoaște - e un partid *eminamente* de guvernământ și care, fiecare o știe, poate prezenta în anumite condițiuni cele mai mari avantaje personale. Zicem *maz ales*, fiindcă atunci d. Stere ar fi fost silit să facă acest pas *singur*, nu cu toți prietenii de idei ca acum și fiindcă ar fi în *flagrantă contrazicere* cu concepțiile sale sociale și politice.

În adevăr, iată ce scria d. Stere chiar în „Era nouă”:

„Diversitatea de partide politice are la bază *antagonismul de interese materiale ale diferitelor categorii și grupe sociale*, în legătură cu întreciocierea de idei și năzuinți, - toate aceste culminând într-o diversitate de concepții politice și de programe de acțiune.” (no. 415, 17/V 1898.)

D. Missir nu va tăgădui (cum a recunoscut și „Constituționalul” într-un articol relevat de noi la timp) că la baza partidului liberal se află acele elemente

sociale nouă care au fost chemate la viața politică prin mișcarea de la 1848 încoace.

De asemenea, d. Missir va recunoaște că un socialist, care a ajuns la convingere că un partid revoluționar n-are rost în țară, nu poate face politică decât rezemându-se pe aceste elemente care au încă o mare misiune socială de îndeplinit, analoagă cu a clasei burgheze din Occident.

Și iarăși d. Missir va trebui să admită că un om serios face politică nu după legături de prietenie și simpatii pentru diferite persoane și forma lor de manifestare, ci după cum judecă rolul istoric al diferitelor categorii de interese sociale, care sunt la baza partidelor politice.

De aceea d. Stere n-a putut să se înscrie în vreo grupare conservatoare și chiar colaborând la „Era nouă” așa de puțin a înțeles să-și lege libertatea de acțiune și apreciere față de junimiști, încât, după cum recunoaște și d. Missir, articolele d-sale din „Era nouă” *ar fi compatibile cu înclinarea înspre liberali* chiar de pe atunci.

Atât am avut de zis cu ocazia răspunsului d-lui Missir și prin aceasta închidem incidentul.

Mahalagii, desigur, vor face după cum îi ajunge capul și după cum le impune firea lor morală, însă nici pe d. Missir, nici pe d. Stere modul de judecată al mahalagiilor nu-i poate nici impresiona, nici măcar interesa.

A DOUA?

Confrații de la „Era nouă” se arată nemulțumiți de exprimarea „mahalagisme” dintr-un articol al nostru.

Dar acesta e termenul cel mai blând pentru a califica bârfeli pe socoteala aproapelui, bazate pe o *răutate nedreaptă*.

Asemenea bârfeli pot dura când socoti că emană de la un om pe care l-ai crezut prieten, - nu merită altfel, să ne creadă confrății, nici măcar a fi relevate decât doar dacă sunt de spirit.

Însă un om de spirit *se naște, nu se face*, nici cu prețul... petiției de înscriere într-un club, nici prin colaborare, presupunem chiar *netrecătoare*, la o gazetă dirijată... de la distanță, de un om de spirit.

Înțelegem că trebuie să tratăm cu oarecare indulgență bucuria unui neofit, fericit în credința lui că se poate conforma... tradițiilor de partid. Dar când cineva, muncindu-se să fie de spirit, are întâi o inspirație... nobilă de a insinua un neadevăr și apoi încă manifestă o mare delicateță de sentiment, relevând, cu aer de triumf, o mărturisire adresată altuia și care nu poate viza decât pe un *prieten*, - atunci, desigur că nu e plăcut să stai cu el de vorbă și chiar orice conversație, ca „între oameni de onoare”, ajunge cu neputință.

Să nu aștepte dar confrății de la „Era nouă” o „a doua scrisoare deschisă”.

Ca încheiere, îi sfătuim să-și oprească un moment cugetul asupra următoarei reflecțiuni:

Colaboratorii actuali ai unui ziar, atunci când afirmă că nu țin în mână „condeie mercenare”, nu pot, în același timp, cu atâta ușurință să cântărească cu „balanța comercială” faptele unui fost colaborator al aceluiași ziar.

Altfel, ești silit să ții socoteală de elementul *subiectiv* în aprecierea faptelor omenești.

Sapienți sat...

DISCURSUL D-LUI C. STEREA [LA MORMÂNTUL LUI I.C BRĂTIANU]

Cu ocazia pelerinajului de la Florica, în fața mormântului lui I. C Brătianu, după P.S. Aurelian, luă cuvântul amicul nostru d. CG. Sterea, care rosti următoarea frumoasă cuvântare:

În fața acestui mormânt, care acum nouă ani a primit în sine rămășițele unuiu din cei mari români, un gând mă frământă.

Taina morții a stăpânit totdeauna gândul omenesc. Și faptul dispariției brutale și pentru vecie a unui om din mijlocul celor ce-l iubesc, însângărând inimile, are ceva în sine care te revoltă în contra fatalității și care a lovit veșnic imaginația popoarelor, cu tot sentimentul religios de supunere destinului inexorabil.

S-a stins un mare om, un mare cârmuitor de suflete, acela al cărui cuvânt punea în mișcare un popor întreg, acela care întrupa în sine aspirațiunile unui neam. Moare el și lasă un groaznic gol în inimile care vibrează încă sub impresiunea cuvintelor sale, a faptelor sale. Și, la prima vedere, nimic nu se schimbă în cursul vieții zilnice, în mersul material al lumii. Soarele lucește astăzi cum a lucit și ieri, seara vor răsări ca întotdeauna stelele în clipirea lor veșnică și după senin, vor urma nori și ploii... Și filosofii ne zic că nici un atom al materiei nu poate pieri și nici o picătură de forță nu poate dispărea...

Da, e ceva revoltător în gândul acesta: contrastul între nesimțirea naturii nepăsătoare, în toată frumusețea ei, și durerile unui biet suflet de om, înaintea mormântului ce i-a smuls o parte din suflet - căci este de apreciat într-un suflet omenesc ce este însuși sufletul omului decât acea putere de iubire, de devotament, de admirațiune, acea sumă de simpatie ce poate mișca o inimă omenească și iată în mormânt ce ai mai scump.

Contrastul acesta tragic prin durerea însăși ce o produce poate da naștere unei mari puteri morale.

Copiii rătăciți în codrul negru, care li se pare așa de străin și de dușmănos și ale cărui șoapte îi urmăresc amenințătoare, înfricoșați și stingheri, uită certurile lor și caută sprijin, mângâiere și îmbrățișare unul într-altul. Tot așa, un mormânt în care zace un om ce [a] ajuns un focar de afecțiune și admirațiune pentru concetățenii săi, strânge pe aceștia, prin golul lăsat în inimile lor, prin *jalea comună, într-un cerc de frați.

Înaintea mormântului ce ascunde rămășițele pământești ale lui Brătianu, ale conducătorului glorioasei generații ce a avut tăria de a realiza o parte din visurile unui neam schingiuit de veacuri, năpustit de forțele oarbe ale istoriei - noi, asupra cărora cade acum sarcina de a păși înainte pe calea deschisă de el, simțim cu mai multă putere nevoia de a ne strânge rândurile. Acest mormânt este pentru noi simbolul unirei în abnegațiune și devotament pentru ideile și sentimentele ce însuflețeau generația lui Brătianu.

Și generația tânără actuală mai mult decât oricând are nevoie de a fi chemată la simțul de datorie.

Ah, mari sunt greutățile vieții și negre sunt mizeriile ei, prea ușor se risipesc visurile, iluziunile tinereții, - și tristă e viața fără acele aspirațiuni și porniri nobile, care se nasc din aceste visuri și iluzii ale vârstei fragede!

Memoria omului, care în tinerețea lui a fost defăimat de dușmani ca un vizionar și un revoluționar periculos, să îmboldească tinerimea de astăzi la luptă pentru idealul lui Brătianu și al generației lui, pentru veșnicul ideal al poporului românesc - mare, liber, demn și fericit!

Ne vom aduna din an în an în jurul acestui mormânt, pentru a căpăta acelor forțe noi, pentru a ne înprospăta puterile de simțire și de gândire, și de aci vom împrăști cu cărja apostolatului în mână - apostolatul predicat de Brătianu în ultimele momente ale vieții - pentru a trezi în masele adânci ale poporului dorul acestui ideal, și astfel vom zidi, nu din piatră și marmoră, ci în inima poporului românesc întreg, pentru memoria lui Brătianu, un monument măreț, un monument în adevăr nepieritor, iar pe cărarea ce va duce pe credincioși la acest monument, după zisele poetului, nu vor crește buruiene de uitare și nerecunoștința.

În momentele de rătăcire și slăbiciune - oameni suntem - conștiința misiunii ce ne-a lăsat-o Ioan Brătianu ne va îndrepta pe drumul cel drept și ne va întări. Și astfel, o dată mai mult, va răsări adevărul că, dacă în ordinea materială nu pierde nici un atom și nici o picătură de forță fizică - în ordinea morală, nu pierde de asemenea nici o picătură de putere morală. Căci, când se stinge viața unui om mare - o viață de muncă pentru binele țării -, el și din mormânt ne cheamă la luptă pentru aceea ce e mai tare decât forța fizică - pentru nepieritoare idealuri ale omenirii.

Și aci, Brătianu nu va muri cât timp vor fi români cu iubire pentru popor și cu inimi încălzite de idealuri înalte.

[DISCURS LA ADRESA DE RĂSPUNS LA MESAJUL REGAL. 28-29 DECEMBRIE 1901]

D. președinte [M. Pherekyde]: D. Sterea are cuvântul.

D. C. Stere: D-lor deputați, când m-am hotărât să iau cuvântul la această discuțiune, nu am voit să fac un discurs de polemică.

Am ținut să spun și eu câteva gândiri pe care le am la inimă, întrucâtva, ultimul pasagiu al discursului d-lui Mille' mă silește să spun câteva cuvinte pentru a lămuri o situație.

Cred că d. Miile, atunci când s-a adresat la socialiștii-liberali, sincer nu și-a dat seama că într-un partid liberal nu mai poate [sic] fi socialiștii.

Cred asemenea că d-sa a fost sincer și convins, făcând apel la acei foști socialiști și n-a voit să recurgă la un triuc [sic] de politician, crezând că va pune într-o situațiune dificilă pe unii dintre noi!

Cred asemenea că d. Miile, care, de altfel, ne-a spus și lucruri foarte frumoase, vorbindu-ne nouă în acest ton, are siguranța că politica pe care o susține d-sa la jurnal, atât de simpatică unui cunoscut om politic, este mai democratică decât a noastră și va aduce mai degrabă realizarea votului universal.

Dar, d-lor, nu vroi să fac polemică și țin să fac o declarație francă și leală: am fost, sunt și rămân partizan al votului universal. (Aplauze).

Am intrat în partidul liberal, care are această reformă înscrisă în programul său, având credința fermă că acest partid și numai el va putea realiza acel ideal căruia am fost totdeauna credincios, un ideal al unui popor românesc mare, liber, fericit, stăpân el însuși pe destinele sale! (Aplauze).

Am intrat în partidul liberal și totdeodată în politica militantă ca un om matur, care-și dă seamă de valoarea actelor sale și de consecințele sale. Sunt un om de partid și înțeleg însemnătatea pe care o are, în jocul forțelor parlamentare, un partid politic, care trebuie să aibă totdeauna la bază mărginirea pornirilor individuale în lupta comună pentru scopul suprem de bine general. (Aplauze).

Am intrat în partidul liberal, după un adânc examen al conștiinței; și am fost mai mulți, în frunte era acela despre care a vorbit d. Miile, era Vasile Mortzun, pe care ne-am deprins să-l admirăm noi toți, să admirăm talentul lui, caracterul lui politic nepătat, noi, o generație întreagă, asupra căreia istoria nepărtinitoare nu va arunca un cuvânt de hulă, deși ea a fost zdrobită de puterea, *

de logica immanentă a lucrurilor, căci, cum un mare poet a spus: *^riedlich einander wohnen die Gedanken, aber hart um Raume stossen sich die Sachen*

Și, d-lor, dacă sunt rari acei fruntași ai omenirii cari nu trec prin c suflețești, sunt multe conștiinți fericite care nu pot pătrunde chinul unei ini sfâșiate de ele. Și aceste conștiinți se pot erija în judecătorii noștri, pot pune îndoială sinceritatea noastră, credința noastră acelu ideal care ne-a lumii tinerețele, pentru care am suferit atâta, am jertfit atâta și, primind lovitur soartei - și au fost și crude lovituri, și nu am făcut un articol de comerciu c ideile noastre. Și, d-lor, noi acum, în ceea ce privește votul universal, concep democratică, în genere, - fiind bărbați maturi, în plenitudinea puterii vârs mature, nu renunțăm la luptă, dar vom lupta, nu în afară de partid, ci înlăunt partidului liberal. (Aplauze).

Pătruși de credința că marea reformă electorală, menită să cheme la vi cetățenească pe tot românul, nu poate fi realizată decât de acest partid, atun când el, șeful său, când toți fruntașii săi, bărbați iscusiți în luptele politice, v găsi că a sunat ceasul (Aplauze), vom uza de toată înrăurirea noastră morală acest binecuvântat ceas să sosească cât mai grabnic. (Aplauze). Dar nu mijlocul oceanului, când vâjâie furtuna și când valurile se ridică amenințătoa nu în astfel de momente se poate face reparația radicală a corăbiei, ci în port, adăpost, în zile senine.

Și avem încrederea deplină în cârmaciul care conduce barca, - nu are soldați mai credincioși, nu ne vom preta la intrigi, vom ști să amușim patimi m și vanități ușoare - și sub conducerea lui vom ajunge la țărul zărit în depărtan

Guvernul actual a întreprins o operă mare, deși ea nu suferă un decor feerie, foc bengal, fanfare, salve de tunuri.

De la această activitate atârnă asigurarea viitorului țării noastre și ea face cu puțință și progresul ulterior al instituțiilor noastre.

Și noi suntem hotărâți a-i da tot concursul nostru leal și necondiționat afirm că nu va întâmpina din partea noastră nici o dificultate pentru desăvârșir operii întreprinse.

Mândri de acest rol modest, cu conștiința împăcată, siguri de judeca luminată a tutulor conștiințelor curate și neprevenite, suntem convinși că ast ne facem datoria și față de țară, și față de trecutul nostru.

Să-mi iertați, d-lor deputați, acest prolog involuntar și să-mi dați voie intru în fondul discuțiunei Adresei de Răspuns la Mesagiul Tronului. Acea discuțiune se prezintă în condițiuni cu totul neobicinuite.

Pentru a-mi concretiza impresiunea asupra situațiunei, voi începe cu anecdotă istorică, de altfel, de o istorie recentă. în primăvara anului acesta, Universitatea din Kiev, au avut loc niște tulburări studențești; unii din profes au fost huiduiți, întruniri zgomotoase, discursuri violente. Celebrul general Dragomirov primește un ordin telegrafic din partea ministrului de război restabilească ordinea. Generalul scoate în stradă toată armata din Kiev

cavalerie, infanterie, artilerie - și după o preumblare de două ore în toate direcțiunile, raportează ministrului tot telegrafic:

„În urma ordinului Excelenței Voastre, am ieșit cu toată oștirea Kievului pe câmpul de război, însă, inamicul neprezentându-se de nicăieri, m-am retras fără pierderi în cazarmă.”

Cred că situațiunea noastră, a partidului liberal, se cam aseamănă cu a marelui strategian rus.

Nici în țară, nici în Parlament, de fapt, nu avem adversari.

Bineînțeles, nu am în vedere pe d. Miile, fiindcă d. Miile este antigubernamental din motive... cum să zic... geometrice... (Ilaritate).

D. Miile ocupă cu onoare un loc în politică, dar în afară de spațiul euclidian, în dimensiunea a patra, a lumii transcendente, în care nici noțiunile vieții reale, nici restricțiunile logice pământești nu sunt aplicabile. Și e vădit că noi, ceștia cari trăim în limitele spațiului cu trei dimensiuni și pentru mintea cărora axiomele lui Euclid sunt invincibile, nu putem socoti pe d. Miile ca adversar în această lume materială.

Acestea le spun, pentru ca să explic de ce nu voi atinge discursul d-lui Miile, care a conținut, de altfel, și lucruri frumoase.

Dar și în tina spațiului euclidian suntem fără adversari.

S-a revoluționat budgetul statului cu o singură lovitură; legile instrucțiunii publice au fost aduse la *statu-quo ante-bellum...* din strada Enei⁽⁴⁾. (Ilaritate). S-a aplicat o nouă direcțiune în politica țării.

Inamicul nu se prezintă de nicăieri...

Situațiunea aceasta cu siguranță nu se datorește unei deosebite bune-voințe pentru noi din partea adversarilor noștri, ci unei crize prin care trece partidul conservator.

De la început, manifestările acestei crize au fost foarte instructive; cele două formațiuni conservatoare luptau aprig între ele; cu toate acestea, beligeranții afirmă că aparțin unuia și aceluiași partid și invocau numele unuia și același șef.

Și formațiunea Take Ionescu - general Mănu, și formațiunea Carp - Filipescu se credeau expresiunea unicului partid conservator și revendicau șefia d-lui Cantacuzino. În aparență, în aceste momente, șefia d-lui Cantacuzino nu este contestată de nimeni; dar, în realitate, și unii, și alții aveau o „*reservatio mentalis*”, își rezervau rolul pe care îl aveau majordomii pe lângă așa-numiții „Regii Leneși”, „les Rois Faineants”, din dinastia Merovingilor.

E delicioasă concepția de șef de partid parlamentar redus la situațiunea unui „Rege leneș”.

Rămâne să credem că tipul de „Roi Faineant” este fatal la descendenții îndepărtați din familiile regale franceze.

Dar când nu se mai putea îndoi, după mai multe peripeții senzaționale - o poemă epică care așteaptă încă pe cântărețul ei -, când nu se putea îndoi cine va

fi fericitul majordom pe lângă persoana veneratului șef al partidului conservator atunci criza conservatoare a intrat într-o nouă fază, nu mai puțin extraordinară.

Acum avem două partide conservatoare... pure, cu doi șefi conservatori... puri, și amândouă susțin că reprezintă principiile adevărate conservatoare, că sunt continuatoarele ale tradițiilor lui Lascăr Catargiu și se clasifică reciproc drept uzurpatori, de intriganți, ambițioși și incapabili. Discuțiunile asupra șefului real și șefului nominal, asupra șefilor de formă și șefilor de fond - o metafizică întreagă, care, de astă dată, și-a găsit un interpret într-un filosof din școala germană post-kantiană - toate discuțiunile acestea subtile au cedat locul unei polemici aprige asupra cestiunei atât de palpitanță și pasionantă pentru timpurile grele prin care trecem: cine are brațe mai vâjnoase și cine târâie steagul în noroi sau sânge sau, după cum a spus la Senat d. general Mănu, cu finețea și eleganța d. stil firească la un boier de viță, cine vinde adevăratul cașcaval.

Și cu această ocaziune, aflăm că la baza distincțiunilor de partid pot fi născute divergințe de idei și tendințe, nu deosebiri de interese și elemente social reprezentate, ci capacitatea, calitățile individuale, intelectuale sau morale.

Dacă putem fi mândri că geniul politic român a îmbogățit astfel știința socială cu o nouă clasificare politică: partid de capabili și partid de incapabili, însă acest război fratricid nu mai puțin ne lasă fără adversari.

Situațiunea aceasta, afară de partea ei umoristică, are și o parte gravă, pe care trebuie să o relevăm. În adevăr, d-lor, ce este regimul parlamentar, în două cuvinte, decât asigurarea colaborării constante la guvernarea țării a două elemente unul fix și stabil, care simbolizează unitatea națională, Coroana, și altul prin natura lui schimbător, fluctuant, ceea ce d. Carp a numit țara legală, opiniunea publică organizată.

În alte țări parlamentare, în care urna reflectează, mai mult sau mai puțin exact, starea opiniei publice, colaborarea între aceste elemente constituționale este asigurată prin forța lucrurilor.

Dar la noi?

Am aci o carte pe care ar trebui să o citească și să o cugete adânc oricine român: sunt *însemnările din viața Regelui Carol, de un martor ocular*. Autorul cărții care a voit să rămână necunoscut, ne arată aci ce greutăți întâmpină funcționarea regimului nostru parlamentar:

„Aproape nici unui guvern român nu i-au lipsit majorități, după alegerea noi, fiindcă până azi e prea mare influența administrațiunii centralizate asupra votului alegătorilor, cari atârnă de mașina statului; cu atât mai grea este misiunea Regelui, fiindcă El trebuie să țină socoteală nu numai de rostirile organelor oficiale, ci și ale celor neoficiale și să cumpănească însemnătatea tuturor manifestărilor ale voinței poporului.”

Și cât de adevărată este această tristă constatare ne-a dovedit-o trecutul recent, când nici guvernul d-lui Take Ionescu, care revendica puterea în numele unei - îmi vine greu să găsesc un termen parlamentar - să zic - unei națiuni

alterări a adevărului și cu toate că nici un om inteligent în țara românească n-a crezut-o, nici acest guvern n-a întâmpinat vreo rezistență în corpul nostru electoral și toate județele țării au primit jugul impus de câteva scandaluri prin stradele Bucureștiului.

În aceste condițiuni, cum poate funcționa regimul parlamentar, cum se poate ajunge la acea colaborare a elementelor constituționale?

D-lor, practica noastră parlamentară a găsit răspunsul și la această întrebare.

Și în materie constituțională, practica și uzurile politice sunt totul; de aceea noi vedem că în țări ca Anglia, Belgia, Prusia, România, litera legii constituționale e aproape aceeași, regimul, însă, real în ele se deosebește foarte mult.

Practica parlamentară, zic, a găsit un răspuns: am avut două partide puternice, între care se repartizau toți oamenii conștienți, oameni luminați, care făceau politică conștientă. Iar cei neînregimentați, cari formează opinia publică, se puteau ralia într-un moment dat la unul din aceste două partide, care în realitate întrupau tendințe sociale și politice distincte. Și atunci când opinia publică se agita, când se simțea nevoia de a schimba regimul, cum se zice la noi, atunci nu puteau avea loc, în genere vorbind, nici un arbitrar, nici o șovăire, nici o țesătură de intrigi: un guvern durabil și legitim în sentimentul public nu putea să fie, după căderea lui Lascăr Catargiu, decât al lui Brătianu și după căderea lui Brătianu, al lui Catargiu.

Și pe această cale, opinia publică contribuia și ea la guvernarea țării și putea să determine într-un moment dat, în mod neîndoios, formațiunea guvernului.

Și de aceea în țara noastră se impune mai mult decât oriunde - trebuie să ne gândim totdeauna și la viitor, suntem oameni și nu știm ce ne așteaptă în ziua de mâine - organizarea riguroasă de partid, cu o disciplină morală severă și șefii de partid, ca expresiune vie a partidului, ca aleși de partea conștientă a opiniei publice, sunt un factor constituțional cu cea mai mare însemnătate și chiar indispensabil.

În toate țările, d-lor, un șef de partid are o mare însemnătate. Chiar zilele acestea am citit în cartea unui profesor de drept constituțional din Oxford, Dicey, că, în zilele noastre, în Anglia, se poate constata o evoluție, nedesăvârșită încă, după care alegerile generale tind a se preface într-un fel de plebiscit în favoarea unui șef; și primul ministru tinde a fi indicat de votul cetățenilor, tot așa cum este președintele republicii în Statele Unite.

Dar la noi? La noi, regimul însuși parlamentar nu poate funcționa, în starea descrisă de autorul memoriilor din viața Regelui, decât cu o disciplină severă de partid, cu un șef cu autoritate necontestată, neștirbită.

Un șef de partid în România, redus la rolul de „roi faineant” sau, să întrebuițez veriunul din acele multe termene din metafizica conservatoare, un șef nominal, un șef de formă, un șef simbol, cum s-a spus la Iași, la un banchet, este un nonsens.

Orice ar zice unii sau alții, în realitate, [nu] avem două partide conservatoare, veritabile sau neveritabile. Avem un singur partid conservator, noi nu putem crede că d. Petre Carp și d. Cantacuzino, d. Filipescu și d. Take Ionescu, d. Olănescu și d. general Lahovari sunt în două partide! Avem a face, zic, cu un singur partid, dar partid dezorganizat, un partid fără șef recunoscut.

Odată, d. Carp a spus că un șef nu se alege, ci se impune. Nu face dificultăți, fie ales, fie impus, dar să fie unul, până azi însă, nici partidul n-a știut să aleagă, nici șeful să se impună. (Aplauze).

Și acesta este pericolul cel mare pentru dezvoltarea instituțiilor noastre constituționale. Într-adevăr, d-lor, avem două partide conservatoare veritabile și pure; nu știu de ce nu am avea și un al treilea? Nu vreau să fiu proroc, dar parcă prevăd așa ceva: căci d. Carp nu are aptitudinile unui „roi faineant”, iar unii dintre sprijinitorii d-sale cu greu se vor dezbara de apucături de majordom căpătate în altă parte. Se poate, dar, să ne trezim și cu un al treilea partid conservator și tot veritabil și pur. Dar închipuiți-vă că ar fi și două-trei partide liberale asemenea veritabile și pure; vă întreb, cum ar mai putea funcționa regimul constituțional, atunci când este nevoie să se țină seamă de manifestările și al organelor neoficiale?

Am dreptul, deci, să spun că, în condițiunile concrete ale vieții noastre parlamentare, partidul conservator nu există ca factor constituțional și faptul că în împrejurările actuale, găsim partidul liberal unit și disciplinat, faptul acesta drept acestui partid și la încrederea, și la recunoștința țării.

Țara nu poate rămânea fără guvern. Și când un guvern constituțional este atacat și criticat, el trebuie să aibă dreptul și puțința de a spune criticilor: luați-n locul și faceți mai bine.

Dar când n-are acest drept, când nu e nimeni care, în condițiunile vieții noastre parlamentare, să-i poată lua locul?

Atunci fiecare-și poate da seama ce însemnătate poate [pot] avea criticile și atacurile acestea, oricât de înverșunate.

De aceea am spus că nu ne pot impresiona atitudinile belicoase și zângănituri de arme în taberile conservatorilor. Nimeni nu poate governa decât cum îi dictează conștiința, după ideile și convingerile sale. Atunci? Noi nu am cerut puterea, nu am făcut campanii de răsturnarea partidului conservator - a căzut din cauza neputinței morale de a governa, a trebuit să fie expiat păcatul în care a fost zămislit guvernul din aprilie 1899. (Aplauze).

A fost - vorba nu e mea - un guvern de expiațiune; și ce se petrece astăzi în partidul conservator dovedește că păcatul nu este încă expiat.

Astfel, guvernul actual este singurul posibil, este un guvern de reparațiuni morală și, în același timp, un guvern de reculegere națională.

Faptul acesta este simțit și de adversarii noștri; dovadă - nota ciudată ce auzim în rostirile lor - apeluri desperate, speculațiuni ilicite asupra eventualităților îndepărtate, ascunse în negura viitorului: Cine va fi chemat, când va sos...

ceasul, d. Carp, d. Cantacuzino? Apucături nu numai îndoielnice, din punctul de vedere constituțional, dar și adânc umilitoare.

În dorința, dar, sinceră ca din toate frământările, din toate mizeriile acestea să se poată naște odată un partid conservator vrednic de misiunea lui, de rolul lui parlamentar, să aruncăm asupra lui o frunză de viță. (Aplauze).

D. președinte: Fiind orele 6, consult Adunarea dacă încuviințează prelungirea ședinței.

Voci: Da, da.

- Se pune la vot prelungirea și se primește.

D. C. Stere: În situațiunea actuală, în împrejurările arătate, cum am spus, discuțiunea la Mesagiul Tronului nu poate avea caracterul ei obicinuit, de luptă parlamentară între două sisteme de guvernământ, un duel atât de pasionat adesea între guvern și opozițiune. Dar ea poate avea altă menire; țara are totdeauna dreptul să fie luminată și asupra situațiunii, și asupra ideilor și sentimentelor care predomină în majoritatea parlamentară. Rămas singur la suprafața vieții politice, fără succesori constituționalești posibili, fără de acea înlesnire de orientare, de acea lumină pe care o poate aduce punerea față în față a două programe de guvernământ, partidul liberal este silit cu propriile sale puteri și lumini să rezolve una din cele mai grele probleme. Ca un Făt-Frumos din povești, țara stă la o răspântie a istoriei și de la hotărârea ei atârnă viitorul statului și poporului românesc. Încotro ne vom îndrepta? Încotro să îndrumăm dezvoltarea economică a țării? Care este soluțiunea cea adevărată a crizei adânci de care suferă țara?

D-lor, ni s-a dat o rețetă pentru rezolvarea acestei probleme.

Cei doi frați îndușmăniți, cele două partide conservatoare, atât de adânc dezbinat pe cestiunea brațelor vânjoase, se află într-o armonie înduioșătoare numai în privința unui singur punct.

D. Take Ionescu, celebrul ministru de finanțe al țării românești, a spus la Craiova că trebuie să importăm în fiecare an câte 50 milioane capitaluri străine.

Aceste cuvinte au găsit răsunset și la Iași, în toastul d-lui Arion, la București, la Dacia, în discursul d-lui Filipescu și ieri, în Senat, în cuvântarea iubitului meu profesor, d. P. Missir.

Cine știe dacă nu avem înaintea noastră un sâmbure de cristalizare a viitorului program de guvernământ a [l] viitorului partid conservator, care se va ridica pe ruinele partidelor căzute. Și este o datorie de la care nu ne putem abate să cercetăm dacă leacul care ni se oferă cu atâta ușurință de inimă nu va înrăutăți boala de care suferim.

Dar eu vă cer scuze, ora e târzie, neavând experiență parlamentară, vorbesc pentru prima oară în Parlament, țin *my maiden speech* și am socotit rău cât îmi este necesar pentru a spune tot ce am de spus în privința soluțiunii cestiunii economice, așa cum este ea dată de partidul conservator.

V-aș ruga să aveți atâta bunăvoință pentru mine, ca să amânați pe ziua de mâine discuțiunea.

Voci: Da, da.

D. președinte: Ședința se ridică la orele 6 și jumătate seara, anunțându-se cea viitoare pe a doua zi, 29 noiembrie.

[..]

D. președinte: [...] Acum la ordinea zilei avem continuarea discuțiunii asupra proiectului de răspuns la discursul Tronului. D. Stere are cuvântul.

D. C. Stere: D-lor deputați, am spus aseară că, întru cât ne putem orienta în mijlocul ruinelor templului risipit al partidului conservator, s-ar părea că deviza partidului viitor care se va ridica din această ruină va fi: „dărâmarea zidurilor chinezești, deschiderea porților largi capitalurilor străine”. Cel puțin azi, acesta este singurul punct de contact între trunchiurile răzlețite ale corpului conservator.

Și am mai spus că acest leac, această panacee în contra răului care ne bântuie poate numai înrăutăți boala de care suferim.

Sunt adânc convins că criza economică prin care trecem nu este un fenomen pur local, ci rezultatul unei situațiuni generale a lumii, un fenomen, ca să întrebuițez un cuvânt la modă, mondial, în care joacă un rol foarte important tocmai capitalurile străine.

La noi, multe s-au pus pe socoteala cheltuielilor exagerate pe care le-am făcut.

Le-am făcut și rău am făcut; dar nu trebuie să exagerăm nici aici. Dacă vom ține seamă că, din miliardul și jumătate datorii pe care le-a contractat statul nostru, s-au făcut atâtea cheltuieli fatale, inevitabile: drumuri de fier, șosele, podul peste Dunăre, portul de la Constanța, fortificații, cheltuieli pentru ridicarea armatei la rangul oștirilor moderne, cheltuieli productive sau indispensabile chiar pentru existența noastră de stat, m-aș întreba, dacă am putea să refacem din nou viața noastră de acum 30 de ani, am putea oare să evităm multe din aceste cheltuieli?

Să fim largi: 100-200 de milioane cheltuieli nejustificate. Ar putea această risipă de 25-30 lei de cap de om, în timp de 30 de ani, să ne aducă în așa stare?

Dar numai la noi este criză? E destul să aruncăm o privire împrejurul nostru și să vedem că nu numai în toate țările mici din Peninsula Balcanică, în Bulgaria, Serbia, Grecia, bântuie criza; un imperiu puternic, vecin cu noi, suferă de o foamete cronică. În Occident, o mizerie groaznică a provocat o răscoală sângeroasă în Italia; în Spania, totul cade în ruină. În Asia, mizeria și suferințele au făcut pe pacinicul popor chinez, care de veacuri nu ducea războaie, să izbucnească în furia mișcărilor boxerilor. În India, în bogata Indie, la fiecare doi-trei ani, pier milioane de suflete, din lipsa de hrană. Peste ocean, statele din sudul și centrul Americii cad, unul după altul, în stare de faliment.

Nu, d-lor, cauza crizei este mai adâncă. Am intrat în mecanismul economic mondial. Și raporturile economice internaționale, în caz de ușurință și neprevădere, aduc cu mai multă siguranță aservirea și chiar peirea unei țări decât forța brutală a armatelor.

D-lor, în zilele noastre, la suprafața vieții sociale, a apărut un factor istoric nou, un factor puternic, care schimbă fața lumii, un factor ivirea căruia pe arena universală părinții noștri nici nu puteau să o prevadă. Acest factor este un capital enorm, capitalul călător și cosmopolit, care tinde să ajungă stăpânul lumii, dictând voința lui, din localul de bursă, omenirii întregi.

Și era firesc ca părinții noștri să nu-și dea seama asupra puterilor virtuale ale acestui uriaș, atunci abia în fașă.

Dar, în ziua de astăzi, ce să zicem despre acei oameni de stat, cari, cu ușurință de inimă și cu o necunoștință uimitoare a fenomenelor vieții economice, rezolvă problemele ridicate de această grea criză, la întruniri publice, prin două-trei fraze, prin câteva cuvinte enigmatice despre intrarea capitalurilor străine în țeară.

D-lor, îmi dau seama de greutatea cuvintelor.

E vorba de un fost ministru de finanțe, suflul și șeful real al unui partid de guvernământ, e vorba de un fost ministru de domenii, care, ca acel puternic feudal, lordul de Warwick, căruia în istoria engleză i-a rămas porecla de făcător de regi, a fost în țara românească făcător de șefi, creator de guverne, și a pretins chiar puterea supraomenească de a crea pe miniștrii din nimic.

În această situațiune, afirmarea pe care o fac eu, - eu care nu mă pot rezima nici pe prestigiul unor situațiuni câștigate, nici pe prestigiul unor facultăți excepționale, recunoscute, nici măcar pe prestigiul numelui - , care, în această țară democratică, este mai mare decât celelalte două - această afirmare îmi impune îndatorirea de a o dovedi pe deplin înaintea d-voastre și de aceea, vă rog, d-lor deputați, să-mi acordați aceeași atențiune binevoitoare cu care m-ați ascultat ieri, deși expunerea mea va fi fatal mai aridă.

Fiindcă nimic nu este mai convingător decât logica nemiloasă a cifrelor, să-mi dați voie, înainte de trage verio concluziune, să vă prezint câteva cifre, cât se poate mai puține.

Acum 30-40 ani, înțelepciunea în raporturile economice internaționale consta în așa-numita balanță comercială favorabilă. Țările înaintate economicește: Anglia, Franța, Belgia, exportau mărfuri mai mult decât importau și, deci, încasau mai mult decât plăteau. Și, fiindcă în prețul mărfurilor vândute sunt cuprinse totdeauna și dobânda capitalului și profitul industriașului, acest venit național, este clar că aceste țări, prin întrecerea exportului față de import, se îmbogățeau mereu și, în adevăr, au acumulat bogății colosale.

Dar azi ne aflăm în fața unui fenomen constant; în toate țările acestea importul e mult mai mare decât exportul.

Doctorul Oscar Martens dă următoarele cifre pe anul 1891: Anglia în acest an a importat 435.400.000, a exportat numai de 247.200.000 pf. st.; diferența în favoarea importului de mărfuri este de 198. 200.000 pf. st., adică, în franci, diferența în favoarea importului este de aproape 5 miliarde.

În Franța, diferența în favoarea importului este de 1.198.200; în Germania - 1.400.000 franci.

Este un fenomen constant, care se afirmă tot mai mult, pe zi ce merge, în Franța, în anul 1866, anul prin care se încheie în această țară era în care exportul întrece importul, diferența în favoarea exportului în anul acesta este de 387 milioane. Anul viitor deja, importul a început să întrecă exportul cu 201 milioane; la 1871, peste cinci ani, cu 694 milioane; peste încă cinci ani, la 1876, diferența a scăzut cu ceva: 412 milioane; la 1881, ea ajunge la 300 milioane.

De acolo înainte, aproape niciodată n-a scăzut diferența în favoarea importului mai jos de un miliard de franci pe an.

În ce proporție acest fenomen se dezvoltă în Anglia se poate vedea că, în 1886-1891, importul întrece exportul în mijlocie cu 3 miliarde 825 milioane pe an; iar în următoarea perioadă de 5 ani, în 1891-1896, diferența este încă cu peste un miliard mai mare, în mijlocie 4 miliarde 864 milioane pe an.

În Germania, care a intrat mai târziu pe această cale, vedem același fenomen. Și cu toate acestea venitul acestor țări crește continuu; ele se îmbogățesc mereu. S-ar părea curios cum exportul, fiind mult mai mic decât importul, să dea un mijloc acestor țări ca să se îmbogățească! S-ar părea că e nelogic! O enigmă și cu toate acestea ele se îmbogățesc. Aici apare rolul capitalurilor străine. Și un alt șir de cifre ne dezleagă această enigmă. Cifrele pe care le dau sunt luate mai ales din *Dicționarul statistic* de Mullhall din Giffen, *Accumulations of capital in United Kingdom*, în 1875 până în 1885, și din *Statesman's Year-Book, for 1897*. Și iată care sunt cifrele: Anglia, până în 1885, a plasat, în străinătate, un capital de 53 și 14 miliarde de franci. Și se ține seama aci numai de capitalurile care se pot înregistra, mulțumită *Incom-taix*. În realitate, aceste capitaluri sunt mult mai mari.

Franța, după Georges Levy, are plasate în străinătate 26 miliarde franci; Germania, după profesorul Schmoller, are plasate 12/4 miliarde franci. Țările din Jos trebuie să socotim încă cu minimum de 12 miliarde franci.

Am ajuns la un total de 104 miliarde. Dar, cum aceste date sunt cam vechi și ținând seamă de proporția vertiginoasă în care cresc capitalurile plasate în străinătate, ce în Anglia, numai de la 1875-1885, au crescut cu 20%, și bazându-ne și pe arătările d-lor Walker și Watson, socotesc că suma totală a capitalurilor plasate în străinătate se urcă, cel puțin, și numai pentru aceste patru țări, la 130 miliarde.

Dar s-au format și trusturi și syndicate speciale pentru exploatarea capitalurilor din țările capitaliste.

în Anglia, după un economist francez, numai în 1888, s-au format 18 trusturi și, numai în 4 luni ale anului următor, s-au mai creat încă alte 34. Și capitalurile acestor trusturi au crescut în următoarea îngrozitoare proporție: „la 1881 ele aveau un capital de 21 miliarde; în 1889, 44 miliarde; în 1890, 53 miliarde; în 1891, 56 miliarde” (după Marcel Labordere). Fără să mai vorbesc de syndicate, ca celebra „Chartered Company”, care, cum știți, a jucat un rol atât de important în războiul din sudul Africii.

Și fenomenul acesta are atâta importanță în economia capitalistă, încât se formează companii speciale pentru protejarea intereselor deținătorilor de valori străine, cum e, de pildă, „Corporation of Foreign Bondholders”.

Înțelegeți efectul pe care trebuie să-l aibă această enormă migrațiune a capitalurilor.

Aceste capitaluri, vădit, atrag în țara lor de origine dobânzi și dividende și, grație acestui fapt, balanța comercială propriu-zisă, în țările înaintate, are o însemnătate secundară față cu balanța de plăți.

Țările înaintate au găsit mijlocul ca, cu toate că importă mai multe mărfuri decât exportă, nu numai să nu le plătească străinătății, dar să mai ia și parale de la țările străine de la care introduc și mărfuri.

E un meșteșug de a consuma pe gratis o marfa produsă prin munca altora și de a mai lua și bani peșin, numai ca dobândă, ca pui născuți din capitaluri plasate în străinătate.

Adică sumele de bani datorite străinătății, pentru diferența de import, sunt mai mici decât profiturile datorite lor de către străinătate pentru capitalurile ce le-a luat cu împrumut. Astfel ele, cu toate că importă mărfuri mai mult decât exportă, însă încasează mai mult decât plătesc. Având deci o balanță comercială defavorabilă, aceste țări fericite au totuși balanța de plăți favorabilă.

Dar iată toată elocvența cifrelor:

Numai în 26 de ani, Anglia a importat mărfuri mai mult decât a exportat, în valoare de 53 de miliarde franci și, cu toate acestea, a încasat bani mai mulți decât a plătit încă peste două miliarde.

Francia a importat mărfuri mai mult decât a exportat cu verio 14 miliarde și a încasat, cu toate acestea, mai mult decât a plătit, încă trei miliarde, adică numai aceste două țări împreună, în 26 de ani, au luat de la țările străine, mărfuri pentru 66 miliarde și nu numai că nu le-au plătit, dar au mai încasat în numerar de la aceste țări în sumă de aproape 5 miliarde; în total, aceste două țări au supt deci suma fabuloasă de 72 miliarde. E greu de realizat, chiar în minte, această cifră; e destul să vă spun că de la Cristofor Columb și până azi, producerea totală a aurului în lumea întreagă e numai de vro 90 miliarde. Țara românească are aproape 12 milioane hectare; dacă vom socoti prețul unui hectar (cu mlaștini, stânci, terenuri necultivabile) în mijlocie la 300 de franci hectarul, ajungem că valoarea fonciară a României e cam de 3 miliarde 600 milioane. Aceasta ar însemna că, numai într-un pătrar de veac, Anglia și Francia au absorbit de 20 de

ori valoarea fonciară a României; putem spune că înghit în fiecare an câte o Românie.

Dacă vom ține seamă de balanțele de plată, găsim că, în deceniul 1880-1890, mijlocia în care le dau țările înaintate, în valori de tot felul, fără să dea nici un echivalent, e de aproape 6 miliarde și jumătate.

Astfel, capitalul cel colosal de 130 miliarde, cu care cele patru țări principale au hărăzit pe cele sărace, servesc ca o pompă puternică, enormă, care trage în țările de origină capitalul țărilor înapoiate și până unde merge acest lucru vă pot ilustra cu un exemplu: o țară mică ca Holanda are atâta capital plasat în străinătate, încât azi poporul olandez, dacă dividendele și dobânzile convenite ar fi împărțite între toți capii familiilor olandeze, ar fi putut trăi, nemuncind, ar fi realizat idealul lui Conu Leonida, din Caragiale, ca fiecare cetățean, fără să muncă, să plătească o dare către stat, să aibă o pensie de la el.

Cine muncește pentru acel popor rentier? Căci trebuie să muncească cineva și banii nu fac pui fără vreo muncă omenească! Muncesc popoarele importatoare de capitaluri.

Astfel, așa-numitul „capital străin”, capitalul cosmopolit, care cutreieră lumea în căutarea plasamentului avantajos și prefăce globul într-un singur mecanism economic, împarte lumea în două tabere: popoare capitaliste, popoare rentiere, care ar putea să trăiască fără muncă, numai din cupoanele bonurilor și scrizurilor străine, și popoare aservite, adevărate popoare proletare, din muncă cărora ar fi plătite și foarfecele pentru cupoane.

Și acest rol mondial al capitalului călător n-a scăpat observațiunilor învățaților și oamenilor de stat din Apus.

Avem a face nu cu un fenomen inconștient, cu o putere oarbă; avem a face cu o politică conștientă a popoarelor capitaliste.

Încă John Stuart Mill a vorbit despre cuceririle pacinice ale capitalului și un economist englez contemporan, Henry Carey, se exprimă cu multă energie: „Capitalurile enorme ale țării noastre sunt puternicile arme în acel război pe care noi îl ducem cu celelalte țări și ele reprezintă mijlocul cel mai esențial pentru menținerea predominării noastre asupra celorlalte popoare.”

Ca să vedeți ce interese puternice azi sunt legate de capitalurile exportate în străinătate, destul să vă citez un singur fapt, care, la prima vedere, este extraordinar.

În 1895, parlamentul englez a impus o taxă asupra produselor textile importate în India; nu guvernul colonial al Indiei, guvernul englez a dat această lovitură crudă industriei țării, industriei metropolei; pentru ce? Pentru că interesele capitalurilor călătorești engleze, ale capitalurilor plasate în India, în momentul de față, încep să joace un mai mare rol în viața economică a Angliei decât interesele capitalurilor plasate în industrii naționale. Acesta e un sim[p]to

concurența între țările capitaliste pentru a-și asigura tot mai largă sfera de acțiune, mai multe țări aservite, țări debitoare. Și vă voi cita un discurs al unui șef de stat, al președintelui Republicii Franceze, care, în 1 octombrie 1897, la un banchet, spunea capitaliștilor francezi următoarele cuvinte: „Nu perdeți nici un moment, căutați să cuceriți debușeuri noi. întemeiați în străinătate agenții noi, care vor apărea ca focare lucitoare ale influenței noastre. Favorizați emigrarea capitalurilor, care se vor întoarce la noi mărite. Grăbiți-vă de a îndrepta și inițiativa voastră în regiuni neexploatate încă. Statul va ști să-și facă la rândul său datoria; el va da francezilor în străinătate sprijinul de care vor avea nevoie. Franța e acolo unde e un francez, adică un capitalist francez.” Și fapte recente ne-au arătat că aceasta nu era numai o frază. (Aplauze).

De altfel, d-lor, nu am nevoie să insist mult; se știe astăzi de toți că politica lumii este condusă de interesul capitalului cosmopolit. Care a fost cauza războiului din Transvaal? Ce a mânat pe flăcăii din fundul Pomeraniei tocmai până la Peking? Ce a provocat împărțirea continentelor între trei-patru state? Față cu acest factor istoric, față cu acest fenomen al vieții economice, mă întreb dacă ne dăm seama de efectele pe care le au capitalurile în țările debitoare? D. Take Ionescu găsește că cestiunea e foarte simplă; d. Take Ionescu făcea socoteala următoare. Ne-am deprins să cheltuim pe fiecare an 40-50 milioane din împrumuturi de stat; acum robinetul împrumuturilor s-a închis; prin urmare, să introducem tot 40-50 milioane de capitaluri străine, care să facă industrii în țară.

D-lor, cred că aceste cuvinte, pronunțate de un fost ministru de finanțe, la începutul veacului XX, în țara românească, ar trebui să fie săpate în marmură, turnate în bronz, întrupate în creațiuni nepieritoare, pentru ca urmașii noștri să poată judeca ce greutate a trebuit să învingă guvernul actual în opera salutară întreprinsă de el față de acest nivel de pătrundere al bărbaților noștri de stat.

D-lor, când statul împrumută bani din străinătate, îi împrumută ca să satisfacă anumite nevoi ale statului, să facă anumite plăți.

Dar ce se întâmplă când 50 de milioane ar fi plasate într-o industrie în țară. Ar intra acele 50 milioane în țară? Dar ce însemnează a plasa în industrie un capital? însemnează a face instalațiunea acelei industrii. De unde se ia acea instalațiune? Din străinătate. Și când un capital intră în țară pentru industrie, aceasta însemnează că se face o circulațiune de fonduri în străinătate și în țară intră numai mașinile și accesoriile necesare. Adică se încurajează tot industria străină. Grație acestui fapt, însă, balanța de plată este mai defavorabilă; crește pasivul în această balanță. Și, după d. Take Ionescu, această creștere a pasivului în balanța de plată s-ar putea echivala cu acele 40 sau 50 milioane care vin în tezaurul public printr-un împrumut.

Dar, d-lor, se zice că capitalurile străine, în orice caz, aduc foloase totdeauna și în țările care le introduc, folosul e reciproc, fiindcă ele dau o viață nouă, scot la iveală resurse noi.

Trebuie să fac o distincțiune. Este vădit lucru, când este vorba de industrie, de pildă, extractilă [sic], când o țară are bogății excepționale față cu celelalte țări, ceea ce-i dă un avantajiu excepțional față de ele, atunci se poate naște o industrie nouă, poate să fie și un folos din partea capitalului străin. Dar cu o singură condițiune: ca și munca națională, ca și elementele naționale să poată folosi din crearea acestor resurse noi.

Altfel, se va putea scurge un fond de rezervă al generațiunilor viitoare în străinătate, în mâna unui Rockefeller oarecare, fără nici un folos pentru țară.

Lucrurile mai au încă o altă față. Banul, în zilele noastre, este o colosală putere socială și atunci când industria unei țări se află în mâni străine, în care se aglomerează capitalul, trebuie totdeauna să ne gândim la acele raporturi care se nasc între elementul național și elementul străin, raporturi care pot fi periculoase siguranței și dezvoltării statului, mai ales pentru țări cu un număr relativ restrâns de locuitori, cu un teritoriu relativ neînsemnat, adică cu o putere fizică, în cumpăna relațiunilor internaționale politice, relativ mai mică, ce complicațiuni și primejdii se pot ivi în asemenea caz, când interesele mari sunt angajate și poate ajunge o putere socială o mână de oameni străini de aspirațiunile și tradițiunile unui popor.

Nu vă mai aduc aminte de cazul aceluia antreprenor, infidel angajamentelor sale, care a știut să ne împuie legea sa. Dar vreau să vă aduc aminte de o declarațiune făcută de d. Carp, că, fiind d-sa ministru, i s-au făcut propuneri de împrumut cu oarecare clauze politice. Dacă vom ști să tragem învățămintele cuvenite din această revelațiune, putem zice atunci că d. Carp nu a guvernat fără folos pentru țară și poate acesta e singurul folos din guvernarea efemeră a d-sale. (Aplauze).

Dar, d-lor, nu se vorbește de importarea capitalurilor străine.

Voci: Cerem suspendarea ședinței.

D. C. Stere: D-lor, eu mă simt încă în forță. (Aplauze).

D-lor, când se vorbește de intrarea capitalurilor străine, se are în vedere mai cu seamă creațiunea așa-numitei industrii naționale, sub care se înțelege, în primul rând, industria de fabricațiune, industrializarea țării, nu extragerea bogățiilor naturale. Și, d-lor, la baza concepțiunii care cere atragerea capitalurilor străine este o falsă idee, că toate țările din lume pot imita, în evoluțiunea lor economică, țările din Apus. O falsă idee, fiindcă însăși existența țărilor înaintate economicește, [a] țărilor industrializate este o piedică pentru dezvoltarea altor țări pe această cale și, cu cât mai târziu apare o țară pe arena industrializării, cu atât mai greu este pentru ea această formă de organizare economică.

în adevăr, d-lor, nicăieri în lume nu s-a creat industria mare fără de piețe străine pentru exportul mărfurilor; industria, ea, nu se poate hrăni numai de piața internă și, dacă e așa, e vădit că nu toate țările pot avea industria mare după tipul celei din Apus. Unde ar exporta? Doar în Lună sau pe Marte?

Dar se zice să creăm o industrie numai în vederea consumațiunii interne pentru a nu mai importa.

Aceasta nu e cu putință, răspund, prin firea însăși a industriei mari.

Pentru mintea unui om practic, la urma urmelor, pentru a dovedi teza mea, ar fi fost suficient să arăt un fapt material, că nicăieri în lume nu s-a[u] dezvoltat industriile decât cu condițiunea exportului în afară a mărfurilor; că țările care s-au dezvoltat mai târziu, cum este Germania, au făcut apel la colonii. Japonia, care, după revoluțiunea de la 1868, a fost silită să facă un război cu China, să aibă o *Formosa* cu 6 milioane, ca să-și poată dezvolta industria.

Rezultă de aci că țările care au căutat să-și creeze o industrie mare, după felul european, au făcut apel la noi debușuri; mintea însă omenească este astfel făcută, încât, ca să fie satisfăcută, vrea să-și dea seama de rațiunea lucrurilor și, de aceea, să-mi permiteți să fac câteva considerațiuni teoretice.

Nașterea industriei mai are două efecte imediate contradictorii: Mai întâi, puterea de productivitate crește. E elementar că o sută de lucrători, la o fabrică de cizme, produc mai mult decât o mie de cizmari cu mâna. În al doilea rând, însă, piața internă scade, fiindcă industria mare omoară pe cea mică, distruge industria casnică a țaranului.

O voce: Prea bine!

D. C. Stere: Astfel că și puterea de cumpărare a țaranului scade. Fenomenul acesta în țările înaintate, unde s-a putut dezvolta industria, fiind asigurate debușeurile străine, a provocat emigrarea satelor în orașe, fiindcă populațiunea rurală-și pierde ocupațiunea și suferă.

Astăzi, de pildă, în Anglia, 75% din populațiune e o populațiune orășenească și în Germania, odată cu dezvoltarea industriei, același fenomen se petrece.

Dar, d-lor, când nu e cu putință mărirea avuției prin export, atunci, fatal, țaranul rămâne restrâns la munca de vară, fără câștiguri de iarnă și, prin urmare, piața internă rămâne scăzută.

Ca să vă convingeți că industria mare nu se poate menține în limitele pieței interne, e destul să vă închipuiți un stat care s-ar industrializa în întregime, ca toată populația să fie ocupată în fabrici. Atunci puterea de cumpărare, în un asemenea stat, nu ar fi decât suma salariilor lucrătorilor, ori e evident că suma salariilor lucrătorilor nu poate echivala cu toată valoarea producțiunei.

Acesta e un principiu elementar în economia politică, că salariul e o parte neînsemnată din valoarea producțiunei. Atunci, cine ar consuma produsul industriei?

Astfel, e evident că dezvoltarea industriei mari nu se poate numai în limitele pieței interne și, deci, când o țară nu are debușuri străine, și nu orice țară le poate avea, cum am spus, atunci dezvoltarea industriei după tipul european a[1] industriei mari e cu neputință; dar atunci ce fac capitalurile străine, într-o țară în care nu se poate dezvolta industria? De unde-și trag folosul, profitul?

Ele au un câmp larg de activitate. Ele își pot apropia [apropria?] toate „disponibilitățile naționale”, tot fondul de rezervă al generațiilor viitoare.

Pot să-și facă parte în veniturile naționale, punând mâna pe proprietăți, într-o formă sau alta, și scurgând în străinătate renta pământului. Ele pot să pună

mâna pe comerț. Comerțul să lucreze numai cu capitaluri străine. Astfel, se duce în străinătate tot profitul comerciantului, care rămâne mereu la granița falimentului.

Poate, în sfârșit, să ia o parte din venitul țăranilor, în formă de subsidii și prime, pentru întreținerea industriei artificiale, care nu poate trăi decât din budget. Și dacă d. Ministru de finanțe, zilele acestea, a adus înaintea d-voastre proiectul de lege prin care se impune o taxă de export pe industria zahărului, e pentru că și această industrie, la noi în țară, nu trăiește decât din subsidii de la stat.

Să vă arăt până unde ajunge această scurgere a bogăției naționale în străinătate, fără să se crească puterea de productivitate națională; să-mi dați voie să vă spun câteva amintiri:

În vara anului acesta am avut ocaziunea să fac o călătorie, o excursiune în munții Vrancei.

D-lor, am fost atunci emoționat și oricât aș trăi, nu am să uit ce am văzut în Vrancea. Dacă, pe de o parte, am avut emoțiuni puternice la vederea acestor populațiuni vânjoase, viguroase, a acestor descendenți ai ostașilor lui Ștefan cel Mare, pe de altă parte, vedeam cu mâhnire că, peste 20-30 de ani cel mult, această populațiune este amenințată să rămână fără o bucată de pâine, peritoare de foame.

În Vrancea nu sunt nici proprietari, nu are proprietăți nici statul. Și azi acolo capitalurile străine cumpăr păduri seculare și am auzit adesea pentru un leu hectarul, extrăgând de acolo dividende colosale, dar în ce condițiuni! Am văzut tăieturi succesive pentru mai mulți ani și, în primul an după tăiere, vezi că puțin crește iarba, anul al doilea nu crește nici iarba, în al treilea an munții goliți de pământul fertil, care a fost dus de ploi în vale, se prefac într-o grămadă de pietre și dacă statul nu va interveni, peste 20 de ani, această populație vânjoasă va rămâne în mijlocul unui deșert de bolovani.

Aceasta este, în trăsături generale, modul de a înființa industriei naționale cu capitaluri străine în țări importatoare de capital. De aceea, puțin îmi pasă că România va avea o industrie oarecare, dacă poporul care va trăi pe acest pământ nu va avea nici un folos. (Aplauze).

Și, d-lor, ca să vă fac convingerea complectă, să-mi dați voie să vă arăt rezultatele la care au ajuns țările care au făcut sacrificii pentru a face o industrie mare cu ajutorul capitalurilor străine. În primul rând, este Rusia; iată, d-lor, datele oficiale asupra rezultatelor căpătate. Mai întâi, vă atrag atențiunea că aceste date le-am luat dintr-un economist rus Nicolai-on [sic].

La prima vedere, mă surprinde un fapt: că totalul muncitorilor din fabrici nu este decât de 1.012.628, ceea ce, pentru o populație de 135.000.000, a însemna că, păstrând proporțiua, ar trebui să fie în România verio 50.000 și, după datele ministerului, acum sunt deja verio 20.000 lucrători industriali.

Și ce a costat-o pe Rusia acest milion de lucrători cari-și câștigă existența în industria cea mare? Iată datele: în Rusia, la 1891, a izbucnit o foamete grozavă și au fost cerșetări asupra cărușilor care au produs-o, fiindcă, deși rezultă

un fenomen natural, foametea e totdeauna un fenomen social. Și cifrele relative la deceniul care a precedat foametea au arătat următoarele: în acest timp, populațiunea rusească a crescut cu 5 la sută; cum vedeți, fabricele nu au cuprins măcar un număr egal cu prisosul populației; iar producerea mijlocie agricolă a rămas aceeași, cam 195 milioane cetvati (cam o jumătate chilă) și, în același timp, această populație, sporită în număr și cu o producere agricolă staționară, a rămas iarna, industria casnică fiind distrusă de cea mare, fără ocupațiune, fără câștiguri; și ierlene sunt lungi în Rusia. Pe de altă parte, în acest deceniu, pentru a plăti serviciul capitalului străin, poporul rus a trebuit să înstrăineze din produsul recoltei, la începutul perioadei, numai 9 și jumătate la sută; la sfârșitul ei, 19 și jumătate la sută, adică de două ori și mai bine; iar pe de altă parte, la început, statul lua pentru dări 40 la sută din produsul total al recoltei, iar la sfârșit 45 la sută.

Va să zică, făcând socoteala, avem: industria ruinată, populația mărită cu același produs agricol, fără industrie casnică, și înstrăinare a două treimi din recoltă, pentru a plăti capitalurile străine, rămânând populațiunii numai o treime din recoltă. Și o industrie astfel creată nu poate exista prin propria ei putere și chiar acum statul rus caută să găsească noi bani în străinătate, să facă noi împrumuturi, ca să poată alimenta această industrie prin mijloace artificiale. Rezultă deci: populația crescând, nevoile mărindu-se, datoriile de stat și angajamentele crescute lasă în mână populațiunii o sumă din ce în ce mai mică pentru nevoile ei. Pentru a putea face față mai departe, ea a început să se atingă de fondul însuși al avuției naționale, astfel că a ajuns în Rusia să existe o populațiune agricolă de 30 milioane de locuitori fără un cap de vită. După *Scvortoff* și *Nicolai-on*, în centrul Rusiei agricole, 60 la sută din gospodăriile țărănești au numai strictul necesar de vite pentru munca câmpului; 12 la sută închiriază pentru aceasta vitele străine; 11 și jumătate la sută și-au lăsat ogoarele nelucrate, iar restul e silit la fel de fel de combinațiuni, să se asocieze 3-4 gospodării pentru a putea zgăria mizerabil un petec de pământ.

Apoi, neavând putere, fără vite, de a-și îngrașa ogoarele, și în Rusia îngrășământul e necesar, a scăzut la urma urmelor și producția pământurilor, căutând să se are cât se poate mai mult, în mod hoțesc, cultura extensivă. Și a izbucnit foametea groaznică de la 1891; aproape 20 milioane de oameni nu aveau ce mânca. De atunci sunt 10 ani; în fiecare an este foamete într-o regiune sau alta. Și, ca rezultat, un savant rus, Cagazeff, studiind rezultatele plasării capitalurilor belgiane, spune că, după 2 ani, 50 la sută din întreprinderile începute cu capitaluri străine trebuie să lichideze, fiindcă populațiunea sărăcită nu oferă suprafața de consumațiune necesară. Și astăzi, pe de o parte, fabrici susținute în mod artificial cu premii și subsidii, care duc avuția națională în străinătate, și pe de altă parte, un popor sărăcit, care trebuie să întreție această industrie națională. Acesta a fost rezultatul.

Dar, d-lor, s-ar putea spune că sunt în Rusia și alte cauze de natură politică, istorică, care au putut să provoace această catastrofă. De aceea, am ținut să vă aduc încă un exemplu, ultimul, dar care este cu desăvârșire convingător este vorba de Argentina, o țară imensă, cu o întindere de două ori mai mare decât Franța și Germania împreună, cu o populațiune de verio 4.200.000 locuitori, adică mai mică decât a României, deci nu se poate plânge de lipsă de pământ, înaintea perioadei de încurajare a „industriei naționale” cu capitaluri străine, se afla următoarea situațiune: aceste 4 milioane de locuitori din Argentina aveau, după raportul oficial al consulului englez, 17 milioane vite cornute, 71.500.000 boi [oi], 4.500.000 cai. Ca să vă dați bine seama ce enormă avuție este aceasta față de populațiunea acestei țări, vă fac socoteala câte vite avem noi în țară, după datele oficiale ale ministerului de domenii și câte ar trebui să avem, ca să fim la aceeași înălțime de avuție. Ar trebui să avem noi 26 milioane de vite cornute și nu avem decât 2 milioane; ar fi trebuit să avem 108 milioane de oi și nu avem decât 5 milioane jumătate, ar fi trebuit să avem verio 7 milioane de cai și nu avem decât 800 de mii. Pe lângă aceasta, Argentina ocupă, în producerea universală, în exportul universal agricol, al patrulea loc, imediat după Rusia, Statele Unite și Indii. Nu vă citesc cifrele, dar 10% din exportul general agricol în Europa occidentală aparține Argentinei, unde se cultiva[u] totuși numai 6 milioane de hectare din numărul total de 97 milioane de hectare cultivabile și emigrațiunea tot creștea, deschizând orizonturi largi pentru viitorul economic al țării.

Se putea prevedea astfel un viitor strălucit pentru această țară și s-au gândit la industrializarea ei, pentru a o îmbogăți. Capitalurile au început să curgă și, în 15 ani, de la 1874 până la 1889, anul durerei pentru Argentina, s-a importat capital străin în Argentina, în întreprinderi private, instituțiuni de credit, industrie două miliarde, 316 milioane și statul nu numai n-a ridicat „ziduri chinezești”, ci a încurajat cu toată puterea această importare a capitalului străin și s-a împrumutat și statul, provinciile și comunele, încă cu două miliarde, 800 milioane aur cu o anuitate de peste 160 milioane, adică în total peste *cinci miliarde* franc capital străin.

Așadar, după concepțiunea d-lui Take Ionescu, ar fi trebuit să fie un paradis în Argentina. În adevăr, s-au creat verio 14.000 klm. căi ferate numai în trei ani, de la 1887 la 1889, 250 societăți anonime, cu capital nominal 3.822 milioane, aproape 4 miliarde.

Dar care sunt rezultatele pentru avuția națională? Un dezastru complet. Deficitele merg tot crescând; în 1889, deficitul în budgetul statului a fost de 26 milioane franci, din 400 milioane ale budgetului total, mai mult decât jumătate din societățile acționare, înființate cu capitaluri străine, pocnesc una după alta. În 1891, cade în faliment însăși Banca Națională a Argentinei, din care cauză s-clatină și o bancă mare din Londra (Frații Behring), cursul ajunge la 29%, agiu

Efecte pentru economia țării? Transporturile pe căi ferate cade [scad?] pe jumătate, în 3 ani, în 1889, 6.650 mii tone; în 1892, 3.270 mii tone. Transportul tot scade, căci nu mai este ce exporta. Începe să crească iarba pe unele căi ferate, făcute cu capitaluri străine. Importul mărfurilor din străinătate, țara nemaiavând cu ce cumpăra, a scăzut de 3 ori: de la 822 milioane franci, în 1889, la 355 milioane franci, în 1891, adică în trei ani de trei ori. Venitul vămilor scade de la 260 milioane la 60 milioane; imigrarea a încetat. Câștigurile populației au scăzut de trei ori și patru ori.

Salariile de la 100-150 franci pe lună, după diferite ramuri, au ajuns 25 și 35 franci, numai în trei ani, de la 1889-1891.

Iată, d-lor, rezultatul importărei capitalurilor străine!

Au stors toată avuția națională. (Aplauze).

Fiindcă, d-lor, capitalul străin are putere colosală de absorbire și concentrare și înflorirea industriei, în toate țările, a fost precedată de o criză adâncă, de un proces de proletarizare a micilor producători și meseriași, dar acolo avuția națională a rămas în țară și, acumulându-se, a putut servi pentru crearea industriei mari, care, aducând iarăși la acumularea mai departe a capitalului național, a putut să aducă la politica economică a țărilor dominante de astăzi. Procesul de acumulare și concentrare a capitalurilor nu încetează și vă voi da o singură cifră de puterea aceasta. America, după Sherman, se poate împărți în trei clase: prima clasă care coprinde numai 182.000 de familii, numai 1/4% din populație, posedă 216.835.000.000 adică 70% din averea totală. Clasa II, din 1.200.000 familii - 9% din populație, are 37.500.000.000 - 12% din bogăția națională, iar restul, marea masă a poporului, 90% din populație, nu mai deține decât 56.075.000 000 - abia 18%!

Adică, în două cuvinte: 1% din populație e în stăpânirea a aproape 1/4 din averea națională, iar masele, cele 90% a națiunii, abia dacă mai are ceva mai mult de 1/6 din această bogăție.

E adevărat că cel puțin avuția națională în total a crescut enorm. America, ieșind pe calea de export a capitalurilor, mai cu seamă în țările din sudul și centrul Americii, a acumulat, grație acestui proces, [o avere] care, împărțită, ar da pe un cap de familie 35.000 fr. (Astăzi, cu siguranță, e și mai mult.)

Dar, aci, e meritul cel mare al capitalului național și deosebirea lui de cel cosmopolit.

Când recurgem la acesta pentru a întemeia o industrie în condițiuni nefi-rești, nu se creează o industrie, ci se produce un proces de acumulare a veniturilor, dar nu în țară, ci în afară, capitalul se acumulează tot la un Rockefeller, la un Rothschild oarecare, la vreunul din regii capitalului cosmopolit.

Acesta e rezultatul puterii firești de concentrare și de acumulare a bogățiilor.

Și să ne vorbiți despre dărâmarea zidurilor chinezești, ca să se creeze „industrii naționale” în țara românească după acest chip?

Căci, d-lor, care este situațiunea noastră? Suntem un popor de țărani; suntem aproape 90% din poporul nostru țărănesc, care cinci luni de zile aproape pe an iarna, nu au ce să muncească.

Dar, vara, aceasta populațiune este insuficientă pentru munca câmpului. Am date oficiale ale ministerului de interne, că anume muncitori străini, autorizați de guverne, intră în țară pentru munca câmpului, ca la 50 mii în fiecare an!

De unde, dar, ar putea lua brațe industria după tipul european, care are nevoie de muncitori constanți pentru tot timpul anului?

Să le ia încă de la țară?

Dar și acum agricultura suferă!

Să introducă, deci, străini lucrători?

Las la o parte însăși neseriozitatea presupunerii că au să vină lucrători străini să se proletarizeze în România, când pot coloniza peste Ocean, în țări bogate, cu instituțiuni democratice și adevărat democratice, las aceasta, zic, și întreb: dar, e industrie națională aceasta?

Capitaluri străine, antreprenori străini, lucrători străini, ce folos de toate acestea pentru țară?

Să se mai scurgă în străinătate și economiile lucrătorilor și să se mărească încă mai mult pasivul balanței de plăți?

Dar, d-lor, noi am făcut o mică experiență. Avem industrie națională creată cu capitaluri străine în țară.

Sunt silit să amân, pentru a vă arăta pe larg rezultatul acestei industrii fiindcă tocmai acum ministerul domeniilor a întreprins o anchetă, care ne va da date precise și complete, dar numai în câteva cuvinte, pe baza detaliilor nesuficiente și nu întotdeauna exacte, pe care le are ministerul de domenii, să vă arăt lăce rezultate am ajuns cu industria noastră națională, cu toate că am să fac distincțiune între industria sănătoasă, întemeiată cu capitaluri naționale, și altele care nu exploatează direct budgetul, cum, de exemplu, exploatarea munților Vrancei. Cu toate acestea, e foarte elocuent rezultatul.

Sunt 196 de întreprinderi industriale protejate de stat, care au de la stat, în diferite forme, subsidii de 11 milioane franci.

Salariul lucrătorilor din aceste industrii se ridică la 12 milioane, adică ceva izbitor la prima vedere.

Statul plătește lucrătorii în aceste industrii, el pune la dispoziție o armată de funcționari plătiți, căci, la urma urmei, ce e o industrie decât o aplicare a muncii? Pentru ce o bucată de fer nelucrat costă mai puțin decât o bucată de fer lucrat?

Pentru că, în cazul din urmă, intervine munca și statul plătește această muncă în industria noastră.

Dar, dacă vom face o distincțiune despre care am spus, vom vedea ce se petrece în... [sic] ne vom adresa la industrii mari, cu capitaluri străine; iată cum sunt rezultatele: 60 de întreprinderi industriale cu un capital de instalațiune de

milioane are [au] de la stat avantaje de 8 și jumătate milioane, adică 17% asupra capitalului de instalațiune.

Lucrătorii, o armată de 7.400 oameni, n-au salarii decât de 3 milioane și jumătate, adică statul, după ce plătește munca, le pune la dispoziție acești funcționari ai statului susținuți din budget, mai dă 5 milioane și 100 de mii pe an, 10% asupra capitalului de instalațiune!

Iată, acest venit național se duce în străinătate.

Dar socoteala ministerului de domenii este greșită, pentru că ministerul domeniilor n-a ținut socoteală de un alt avantaj, de taxa vamală de protecțiune. Ce este o taxă de protecțiune decât un impozit asupra consumațiunii în folosul industriei.

Și d. ministru de finanțe, care sunt fericit că a adus o reformă înaintea d-voastră, a făcut socoteală pentru industria zahărului și știți la ce rezultat a ajuns? Este în expunerea de motive, că statul dă anual fabricelor acestea de zahăr, care trăiesc din capitaluri străine, mai întâi gratuit materia primă și apoi încă cam 22 % asupra capitalului de instalațiune. Socoteala în realitate e și mai extraordinară: statul le dă nu numai gratuit materia primă, dar le plătește și munca necesară și încă nu-i destul, pentru norocul de a avea industria aceasta națională cu capitaluri străine. Statul mai dă aproape 20%), asupra capitalului de instalațiune! (Aplauze).

Și noi putem fi mândri că avem industrie națională și putem să ne batem joc de nepriceperea bulgarilor, care, pe când noi plătim 1 franc și 20, plătesc zahărul de la noi fără nici o jertfă din partea lor cu 50 de bani kilogramul. (Aplauze).

Și d. Take Ionescu crede că vom rezolvi toate greutățile introducând în asemenea condițiuni - și în altele nu putem introduce - încă câte 40-50 milioane pe an, adică atât cât avem acuma în cele 69 de industrii, am văzut cu ce efecte pentru punga statului. (Aplauze).

D-lor, eu declar că, afară de cazuri excepționale, totdeauna bine studiate și bine chibzuite, nu putem avea noi, popor de țărani, decât o industrie accesorie și suplimentară agriculturii, o industrie țărănească. Și problema noastră economică este în încurajarea și protecțiunea acelei industrii pentru care nu se cer mari capitaluri străine. Știu că am să trec poate drept reacționar; vă mărturisesc însă că simt o adâncă simpatie pentru acele vremuri când, pe timp de iarnă, țărancele noastre-și puneau în mișcare războaiele; când aveam la țară căruțași, fierari, rotari, cari îndestulau nevoile gospodăriei; când mahalalefle] târgurilor noastre erau pline de meseriași înstăriți, simt o adâncă simpatie nu numai pentru că e mai multă poezie în viața această tihnită, dar fiindcă o cred mai sănătoasă și din punctul de vedere moral, și din punctul de vedere material și, în același timp, cred că acolo era ascunsă și virtualitatea unui progres adevărat, erau germeii unei puteri. Și nu mă mir că în trecut nu ne puteam da seamă de situațiunea aceasta, fiindcă nu aveam toate datele; multe lucruri nu se puteau prevedea acum 20-30 ani, dar azi să ne abatem de la calea cea dreaptă a propășirii noastre

naționale, să ne luăm lumea în cap pe căi rătăcite, căutând o așezare economică la fel cu cea din Apus? Suntem victime nu numai ale capitalului străin, dar și ale științei lor.

Economia politică a fost creată ținându-se seamă de condițiunile popoarelor din Apus, fără a studia condițiunile popoarelor înapoiate și noi, nu numai că suntem înapoiați economicște, dar și cultural și nu ne-am gândit la condițiunile acestei [acestea?] speciale așa de deosebite față de străinătate.

Și după cum erau vremuri[le] când țările de la Apus erau exportatoare de mărfuri, și atunci trona teoriei [teoria] liberului schimb și a fost crezută adesea.

Acum, când acele țări au devenit exportatoare de capital, știința europeană vorbește de puterea dătătoare de viață a capitalului străin și despre crearea de industrii mari, care, în realitate, nu e decât un mijloc de scurgere a avuției naționale, și noi iar să o credem?

Nu, noi trebuie să ne gândim pentru noi înșine și prin noi înșine.

Nu putem fi un popor exportator de produse industriale, dar putem fi și trebuie să fim un popor care să nu importăm nimic, ci să ne satisfacem de la noi și prin noi nevoile noastre; ferbând pe românul în cazanul „capitalurilor străine”, nu vom scoate din el pe un belgian, deși-l vom îmbrăca cu ȋțari făcuți în fabrici mari.

Toate nevoile principale ale vieții noastre economice se pot satisface prin munca țăranului în lunile de iarnă. (înteruperi).

D-lor, eu nu vorbesc de produsele necesare luxului orășenesc, vorbesc de produsele de care are nevoie populațiunea de la țară. Cercetați cifrele, eu am făcut socoteala și, ca să vă convingeți, uitați-vă, de exemplu, la veniturile tutunului și vedeți cât sunt la tutunuri consumate de țărani și cât la cele boierești. E 80 la sută a consumațiunii voastre consumațiunea țărănească.

Încă o dată repet, trebuie ca această consumațiune țărănească să fie satisfăcută de munca țărănească.

E un tip de organizațiune necunoscut în țările mari din Europa.

E greu să mergem pe căi nebătute, mai ales când am distrus în mare parte germeii din trecut, dar cu o muncă mare, cu energie neclintită, cred că vom putea ajunge la un bun sfârșit.

Dacă această problemă este grea, ca toate problemele economice, că [ea] se complică încă cu o problemă culturală și alta politică.

Statul nu are o baghetă magică, ca să îndrepteze din zi în alta, pe această cale, munca națională.

Se va cere încordarea tuturilor forțelor vii ale poporului și aceste forțe nu pot crește decât prin răspândirea luminei, decât prin asigurarea dreptății pentru toți. Și prin acea putere morală, pe care o dă conștiința demnității omenești și cetățenești.

Un popor de cetățeni va ieși întotdeauna triumfător în fața oricărei probleme; un popor de sclavi va cădea victima celei mai mici sarcini. Și cât este de făcut în această privință!

Acum doi ani în această incintă ați fost martori unei scene care trebuie să rămâie gravată în inima tuturilor; în această incintă, care trebuie să cuprindă reprezentațiunea poporului, a fost primit cu aplauze, în hohote de râs, un raport umoristic, care ridiculiza victimele căzute jertfa credinței că poate, cum înțeleg dâșii să-și exercite și populațiunea săteană drepturile cetățenești. (Aplauze).

A văzut incinta aceasta și altceva. A văzut cum, de pe banca aceea, doi miniștri au acoperit cu portofoliile lor batjocorirea demnității cetățenești și omenești la sate; unul admira vitejia oștirii redusă la rolul de călău; altul făcea filosofia execuțiunilor preventive. (Aplauze).

D. C. Miile: Vinovații nu sunt pedepsiți.

D. C. Stere: Regret că nu au fost pedepsiți; dar, d-le Miile, un guvern trebuie să țină socoteală de faptele deja săvârșite, nu poate revoluționa totul la fiecare schimbare de regim.

Miniștrii au rămas în păstrarea portofoliilor; banca ministerială, Camera s-a[u] solidarizat cu ei, aceea Camera care a răsturnat același guvern pentru o cestiune de bucătărie de partid. Și mai mult: acești doi foști miniștri s-au dezbinat acum în cele două tabere conservatoare, ca să se solidarizeze cu isprava lor întreg partidul conservator. (Aplauze). Și nimeni nu crede în țara românească că asemenea fapte pot zdrobi, trebuie să zdrobească o carieră politică.

Vă spun, d-lor, cu adâncă durere lucrul acesta și sunt mândru că partidul liberal, de la renașterea națională, a căutat tot timpul să dezvolte viața cetățenească în acest stat; să creeze aci un stat democratic, în care un popor liber și stăpân pe destinele sale să se poată dezvolta și mări în putere și progres.

Chiar în mijlocul greutăților de față, de a echilibra starea financiară, guvernul actual nu a neglijat această nevoie de a întări viața națională.

Fără să mai citez proiectele economice care au să se prezinte. În sesiunea trecută, am văzut prezentându-se legile de instrucțiune publică, care sunt menite să răspândească lumină mai multă în toate straturile societății. Nu cunosc legea de organizare judecătorească ce se propune, dar cred că are să fie destul de largă și să asigure dreptatea pentru toți.

S-a anunțat o reformă administrativă, un prim pas pentru reorganizarea administrațiunii noastre locale comunale, pe care eu o cred cea mai imperioasă reformă pentru a duce acolo, în adâncimele organismului local, o adevărată viață cetățenească, fără de care nu poate să fie o adevărată libertate într-o țară, oricât de liberală ar fi Constituția ei. (Aplauze).

Aceasta este direcțiunea cea sănătoasă, care consfințește deviza națională, afirmată cu atâta tărie de șeful partidului liberal: *frin noi înșine, prin puterea și voința noastră*" (Aplauze).

Aci e deosebirea cea mare între partidele noastre și voi vorbi numai de fracțiunea mai simpatcă, mai modernă, ca moravuri, a partidului conservator.

D-lor, la Senat, s-a făcut deosebirea între formă și fond. Și manipulând aceste noțiuni abstracte, se ajungea la dorința de a restrânge libertățile publice și dreptul ei de vot și la un apel la capitalurile străine.

Adică, și în formă, și în fond, înstrăinarea de sufletul acestui popor, un adânc dezgust pentru o ramură desprinsă de la un fahiic trunchi, care ca un nou Prometeu, aducătorul de lumină în întunericul Orientului, sub loviturile vrăjmașe, de veacuri și-a păstrat nestinsă facla superiorității sale etnice.

Și totuși, până azi nu și-a câștigat încrederea de la unii conducători ai săi în forța sa morală, în vitalitatea sa. (Aplauze).

Și în filosofie, distincțiunile între „formă” și „fond” sunt numai noțiuni abstracte și, în realitate, nu este nici fond fără formă, nici formă fără fond. (Bravo).

Și *fondul* respectului pentru demnitatea omenească și pentru drepturile oamenilor până acum pe pământ nu au fost manifestate decât în *forma* drepturilor cetățenești, drepturi necesare pentru vitalitatea și demnitatea unui popor. (Foarte bine. Bravo).

D-lor, filosofia poate să facă multe minuni. Filosofia epigonilor lui Kant ajunge să afirme că „das Sein und das Nicht-sein” este același lucru, a fi și a nu fi.

Sunt mulți filosofi într-o ramură a partidului conservator, cari fac aplicațiune la viața politică a rezultatelor cugetărei abstracte omenești. Nu știu dacă veriunul a aplicat și această formulă, dar după rezultatele judecateri, cred că da; fiindcă această grupare, *în felul ei de a fi* sau, dacă vreți, *în forma ei de a fi*, a ajuns în *fond* de a nu fi. (Aplauze).

Și în pretențiunea de a fi o formațiune prin excelență de guvernământ, în iarna vieții, nu a ajuns să guverneze această țară un om de mare valoare ca d. Carp decât sau sub tutela d-lui Lascăr Catargiu, sau după paravanul d-lui Cantacuzino și chiar acum, în lupta pentru impunerea șefiei, trebuie să fie escortat de un om politic așa de străin de felul său de a fi, de a simți, de a gândi. (Aplauze).

Și, în adevăr, se cere multă filosofie, ca, în fața tuturor acestor lovituri ale realității, să nu-ți pierzi cumpătul și mulțumirea de sine imperturbabilă.

Și, d-lor, este o adâncă melancolie în acest fapt!

D. Carp este un om absolut superior, care avea în el puține [multe?] talente de a ajunge în rândul oamenilor mari, în istoria neamului.

Dar o concepțiune greșită l-a făcut, după credința mea, să-și înstrăineze suflarea adâncă a acestei națiuni, în goană după câteva formule, poate frumoase dar jignitoare pentru orice popor demn de a trăi liber și stăpân pe sine.

D-lor, și în formă, și în fond, d. Carp a putut în adevăr să formeze un partid conservator, un partid de conservare și vedeți că a ajuns, în sfera politică prin gura unui amic al d-sale, să ceară dărâmarea rezultatelor deja câștigate în viața noastră politică și, în materie economică, la dărâmarea zidurilor chinezești în formă, și la dărâmarea temeliiilor sănătoase a[le] dezvoltărei economice, în fond

D. P.P. Carp: D-le Stere, fiindcă este vorba de mine, te rog să vorbești mai tare.

D. C. Stere: D-le Carp, tocmai din respectul convenit vârstei și trecutului d-voastre, eu, începător, aș fi dorit să vorbesc numai cu jumătate de gură, și nu din frică... (Aplauze).

Dar sunt dureroase și pentru mine adevărurile pe care conștiința mă silește să le spun. Și voi spune încă că trebuie să aveți momente când vă gândiți că, din pleiada aceea de oameni, floarea inteligenței române, care 30 de ani v-a urmat cu încredere, în acel moment când prestigiul personalității d-tale viguroase, când fascinarea modului d-tale de a fi nu va mai ascunde de la ei sărăcia de rezultate pozitive, cu ce se va alege această pleiadă? Dacă măcar i s-a asigurat situațiunea onorabilă în partidul conservator? Dacă acesta va putea ajunge un partid în adevăr de conservare, și nu [de] dărâmare.

Judecata nepărtinitoare a urmărilor va constata că, de la deșteptarea națională și până astăzi, istoria partidului liberal este, în același timp, istoria progresului politic al acestei țări, al organizațiunei democratice, al conștiinței naționale. Și sunt convins că, de astăzi înainte, istoria acestui partid se va confunda nu numai cu progresul politic, ci și cu istoria progresului economic al țării românești.

... Și, d-lor deputați, pentru aceste cuvinte, sunt pentru răspunsul la Mesagiul prezintat de comisiunea d-voastre, și în formă, și în fond. (Aplauze prelungite)⁹.

DISCURSUL D-LUI C. STERE

ROSTIT ÎN ȘEDINȚA CAMEREI DE LA 16 IANUARIE 1903
ÎN DISCUȚIA ASUPRA ALEGEREI DE LA ROMANATI

Domnilor Deputați,

Cred că d. Tache Ionescu nu are pentru ce să se plângă și nu avea pentru ce să ia nota patetică cu care a isprăvit discursul d-sale.

Mai curând se poate felicita de onorurile care i s-au făcut la intrarea sa în Parlament și pe care le socot cu desăvârșire disproporționate.

În adevăr, pentru ce atâta vorbă, ca în piesa lui Shakespeare numită *Mulțzgomot pentru nimici*

Domnul raportor conchide pentru validare.

Domnul Diamandy vorbește pentru validare.

D. ministru de interne se declară iarăși pentru validare.

Atunci, repet, pentru ce stăm până la orele 4 jumătate să discutăm asupra unui lucru în privința căruia cu toții suntem de acord?

Cu toții suntem mulțumiți că putem avea, în sfârșit, pe d. Take Ionescu în această Cameră.

Eu, personal, vă declar că mă simt fericit că-l văd pe d-sa în fața mea. Fiindcă, d-lor, deși d-l Take Ionescu pentru mine este mai mult un simbol, care reprezintă o politică determinată sau, chiar mai mult, întrupează o stare socială, cu toate acestea vă mărturisesc că am simțit totdeauna oarecare jenă când am fost silit să vorbesc despre d. Take Ionescu în lipsa d-sale.

Poate sunt un naiv, fiindcă acum vreo patru ani de zile, deși eu pe atunci eram un simplu avocat de provincie, d. Take Ionescu nu s-a jenat să mă atace în această incintă, nu s-a sfiit, în lipsa mea și în împrejurări foarte gingașe, să-mi dea o lovitură de... cavalier. (Ilaritate).

E firesc, dar, că dacă d. Take Ionescu e încântat de rezultatul alegerii din Caracal, nici noi nu avem pentru ce să fim nemulțumiți.

Dar lucrurile n-au fost tocmai în regulă, s-a violentat conștiința alegătorilor?

Ei, și? Vi se pare anormal acest lucru? Ați fi preferat ca d. Take Ionescu să intre în parlament ca o expresiune fidelă și conștientă a corpului electoral? (Ilaritate, aplauze).

Și să nu uităm un lucru, d-lor: omul este o ființă foarte curioasă - dacă ați citit, de pildă, memoriile lui Silvio Pellico sau ale altor deținuți celebri, ați văzut că, după ani de zile, chiar închisoarea în care au petrecut, zidurile ei, figurile

strejarilor [străjerilor] care îl păzeau, pană și paiangeni și guzganii care le împărțeau singurătatea, la urma urmelor parcă încep să le inspire oarecare simpatie; asupra tuturilor acestora se reflectează viața sufletului propriu, toate suferințele, toate amintirile... Și să vă spun, fiind dintre tinerii acestei adunări, mă gândesc nu fără oarecare melancolie că toată viața mea în lupta politică am să mă întâlnesc cu d. Take Ionescu: totdeauna am să-l am în față; fiecare efort, fiecare pas înainte, orice îndreptare spre bine în viața acestui neam nu le vom putea face decât luptând în contra d-lui Take Ionescu. (Aplauze). Și atunci, pentru ce să nu ne felicităm că avem ocaziunea să dăm această luptă în contradictoriu, aici în Cameră?

Recunosc, d-lor, că lupta aceasta nu se prezintă în condițiuni normale și nu totdeauna e agreabilă.

Și aici rog pe d. Take Ionescu să-mi permită să fiu franc și să fac o afirmație pe care, sper, voi avea adesea ocaziune să o dovedesc.

Biruința sau înfrângerea în această luptă nu e pentru noi numai o chestiune de reușită sau de cădere a unei idei, fiindcă biruința definitivă a d-lui Take Ionescu ar însemna triumful unor puteri sociale oarbe, care pot duce pană la dezagregarea corpului nostru național. (Aplauze).

De aceea această luptă nu poate înceta decât odată cu viața. (Aplauze).

Înțelegere între noi nu poate fi, fiindcă, cum însuși d. Take Ionescu a declarat acum patru ani, trăim în două lumi deosebite și vorbim două limbi diferite.

Asupra acestui punct însă suntem de acord...

Dar cu atât mai imperioasă e datoria pentru noi să primim lupta fățișă, datorie nu față de d. Ionescu, ci față de țară. (Aplauze),

înțeleg că, poate, ați prefera altfel de luptă.

Însă, d-lor, precum un om nu-și poate alege epoca sau țara în care se naște, tot așa nu-și poate alege nici adversarii.

Destinul ne-a hărăzit pe d. Take Ionescu.

Să ne facem dar datoria, să dăm lupta pept la pept. Istoria va pronunța judecata sa nepărtinitoare - și nu mă îndoiesc care va fi verdictul ei.

Pentru ce dar cu ocaziunea acestei validări să discutăm neajunsurile în organizația armatei sau magistraturei, asupra direcțiunii de dat tineretului nostru?

Să lăsăm dar toate aceste chestiuni pentru altădată și astăzi să dăm d-lui Take Ionescu întâlnire în această Cameră, când vor veni la ordinea zilei reformele propuse de guvern și de care poate fi mândru partidul liberal. (Aplauze).

Concluziunea: nefiind nimeni dintre noi pentru invalidarea acestei alegeri, să trecem pur și simplu la ordinea zilei. (Aplauze).

COMUNA RURALĂ

Relele de care sufăr comunele noastre rurale, de obicei, se formulează în două propoziții lapidare:

1) Comunele sunt prea mici și, din cauza aceasta, sărace în resurse.

2) Personalul de care ele dispun e mai prejos de orice critică, atât din punct de vedere moral, cât și din acela al pregătirii pentru serviciile ce i se cer.

E vădit că nesuficiența personalului e în strânsă legătură cu întinderea cea mică a comunelor, fiindcă în aceste condițiuni și alegerea e restrânsă, și mijloacele prea limitate, pentru ca să poată asigura recrutarea și remunerarea elementelor mai superioare.

Amândouă aceste constatări sunt atât de necontestat adevărate, încât mințile simpliste de nenumărate ori deja au propus un remediu sigur și ușor: de a întinde limitele comunelor rurale, îndoind sau chiar întredind minimul legal de contribuabili, pe care trebuie să-i cuprindă fiecare comună; - și, în al doilea rând, de a impune funcționarilor lor anumite condițiuni de admisibilitate, și mai ales pentru notarul comunal, acest izvor al tuturor răutăților în viața satului; și încă mai bine, de a acorda dreptul de numire numai prefectilor sau chiar ministrului de interne, refuzându-se consiliilor comunale orice drept de alegere sau recomandare în această privință.

Am dreptul să calific această soluțiune de *simplistă*, fiindcă ea nu ține seamă de un rău al organizațiunii noastre comunale cu mult mai mare și care nu numai n-ar fi înlăturat prin mărirea pur și simplu a circumferinței comunale, ci încă ar fi peste măsură agravat, dacă în același timp nu se vor introduce în organizația noastră administrativă și alte îmbunătățiri.

Răul despre care vorbesc e *lipsa vieții publice la sate*, datorită faptului că legislația noastră administrativă ignorează *satul* sau *cătunul* - această grupare socială *naturală*.

Comuna rurală la noi e o creațiune cu desăvârșire artificială. Capitolul I al legii din 1887 e cu drept cuvânt intitulat „formarea comunei”, fiindcă acolo se prescriu regulile pentru acele „alipiri și dezlipiri” de cătune, prin care se combină comunele noastre rurale.

Astfel se pot găsi „comune” în care nu numai între diferitele cătune de la periferie, ci chiar între acestea și cătunul central, „reședința de comună” (!) e

În aceste condițiuni, între locuitorii unei comune nu poate fi acea viață în comun, acea legătură intimă de interese, acea cunoștință desăvârșită a oamenilor și împrejurărilor, împreună cu un control neadormit asupra tuturor actelor săvârșite de autoritățile comunale și care dă superioritate acestei administrațiuni față de orice mekansim biurocratic.

În astfel de comune - consiliul comunal și primarul apar nu ca organe ale populațiunii administrate, ca aleși ai consătenilor lor, ci ca o putere străină, sustrasă supravegherii și controlului, când se adună nu se știe unde și nu se știe pentru ce la „reședință” pentru a lucra la întuneric.

Dreptul de vot, exercitat odată la 4 ani, e un mijloc cu desăvârșire iluzoriu pentru a da țăranilor vreo putere de control real asupra autorităților comunale. Nu o dată, din cauza aceasta, am văzut cum țăranii dintr-o comună sau alta nu s-au putut scutura de o administrațiune detestată de ei decât prin răscoală și crimă...

Toate proiectele de reformă, ca acel al d-lui Olănescu, fostul ministru de interne în cabinetul d-lui P.P. Carp, care tind a mări numărul contribuabililor din comună prin mijlocul clasic de „alipiri și dezlipiri”, ar întări numai această stare de lucruri și ar face ca administrațiile noastre comunale, cu cei mai ideali notari, doctori în drept sau filozofie, să degenereze cu desăvârșire în mici satrapii orientale, înecate în abuzuri și arbitrar.

Control[ul] care l-ar putea avea „centrul” nu poate înlocui controlul cetățenilor administrați.

Mi-e rușine să insist mai mult asupra acestui adevăr elementar în știința administrativă a societăților moderne.

Înseamnă aceasta că am găsi greșite orice întindere a limitelor comunale și, prin urmare, și mărirea mijloacelor lor financiare și recrutarea unui personal mai bun?

Nu. Însă toate acestea nu se pot face, cu folos, decât dacă la baza vieții comunale se va găsi, ca unitate organică, *cămunul*, această „celulă socială” naturală, în limitele căreia se poate întări și dezvolta - întru cât privește interesele cele mai simple ale obștei sătești - o adevărată viață publică, o adevărată viață cetățenească.

Comuna mărită - în acest mod fără primejdie și până la o mie de contribuabili - nu poate fi, după părerea noastră, decât o organizație superioară, în care să intre ca organisme administrative elementare cătunele.

Nu intră în scopul meu să precizez în ce chip s-ar putea realiza o astfel de organizare comunală.

Modeluri nu ne pot lipsi: începând cu vechiul *vestiy englez*, trecând prin comunele în cantoanele forestiere ale Elveției, Township din statele est-nordice ale Americii și sfârșind cu *mirul* și *volostea* din Rusia (care de 90 de ani funcționează și în Basarabia veche).

Cu atât mai mult că *germeni* ai unei administrații comunale rurală superioare putem găsi și la noi sub Regulamentul Organic - tradiție încă vie în satele

noastre - care cere sa fie numai însuflețită de o viață nouă si în potrivire cu

^toTu^L a fost numa, sa atragem băgarea de seamă dm partea e.lor

în drept asupra acestei părți a problemei.

Văratee, 1 august 1903

D-NUL P. MISSIR ȘI ALEGEREA DE LA IAȘI...

„Epoca” de ieri mi-a făcut o surpriză - mărturisesc - neplăcută, în forma unui articol despre *Alegerea de la Iași*, semnat de d-nul P. Missir.

D-nul P. Missir, care făcea odată un frumos curs de *Filosofia dreptului* la Facultatea din Iași, socoate nemerit să arunce, din înălțimile morale în care se crede obicnuit, o privire desprețuitoare pe acest glob de tină, într-un colț al căruia a fost dată o luptă electorală pasionată și care - ca orice luptă serioasă între adversari puternici și ireductibili - a dat loc la multe incidente regretabile, violențe și clocot de patimi: erau față în față două lumi și două concepții neîmpăcate.

Ah! d-l P. Missir conducea alte dați, tot în Iași, alte campanii tot atât de pătimase, când avea la dreapta d-sale pe neuitatul C C. Iancu Ventura, care nu glumea în luptă, iar la stânga, pe... d. Bădărău, care și atunci era ceea ce este și acum!...

Dar de-atunci!...

D-l P. Missir astăzi nu se mai expune de a da vreo luptă electorală la Iași...

Și d. P. Missir, care e și filosof, trebuie să-și aducă aminte cuvintele (pare-mi-se ale lui Maudsley) că „neputința e forțamente castă”...

Acum d. P. Missir planează pe deasupra tutulor acestor mizerii și, de sus, dar de sus de tot, mă plânge pe mine și pe d. Bădărău, tovarășul de altădată al d-sale, care ne zvârcolim în mocirlă... Și din înălțimile în care planează, pentru d-sa dispar toate deosebirile și nuanțele: amândoi deopotrivă am recurs la invective și calomnii (în „Liberalul” și „Evenimentul”) și am abuzat de credulitatea alegătorilor, făcând promisiuni nesincere și nerealizabile.

La urma urmelor, nimeni nu poate fi oprit să se urce în catalige, dacă îi place să-și dea iluziunea grandorii. Dar de la oricine suntem în drept să cerem să nu se abată de la calea adevărului și mai ales de la autorul frumosului curs de *Filosofia dreptului*.

Promisiuni nesincere și nerealizabile?

Casa Rurală și votul universal!

Pentru ce nesincere și nerealizabile?

N-a fost legea Casei Rurale votată de o Cameră liberală? Nu e „votul universal” un rezultat fatal al evoluției politice în toate țările constituționale? Nu e înscris el în programul liberal din 1892?

Dar, vedeți, ne spune d. P. Missir: „d. C. Stere își ia angajamentul să le facă” toate aceste reforme.

Aici e toată... fineța!

Nu, d-le Missir, nici un deputat nu poate „să facă” asemenea lucruri, dar poate să le susțină în parlament (cum am și făcut în trecut) și, deci, poate să-și ia angajamentul să le susțină și are dreptul să ceară de la alegători săi să facă ei o manifestație politică în favoarea ideilor sale, dând astfel mai multă putere morală luptătorilor pentru aceste idei.

Rog pe domnul P. Missir să extragă, prin orice manipulație ar voi, altceva din manifestele ce am adresat eu alegătorilor colegiului al III-lea din Iași.

„Invective și calomnii”?

Dar eu, personal, cu nici un cuvânt n-am atins persoana adversarului meu! Iar prietenii mei, cari și-au luat sarcina ingrată de a susține candidatura mea în „Liberalul” în contra domnului Bădărău, s-au menținut strict în limitele adevărului. Domnul P. Missir nu e dar atât de naiv ca să interpreteze invocarea crimei de la Slatina, săvârșite sub regimul conservator, ca acuzarea directă a d-lui Bădărău, că d-sa personal ar fi tras cu pușca în țărani!

De asemenea, nu e vina scriitorilor de la „Liberalul” că „în fața colegiului al III-lea” lupta a luat caracterul atât de pasionat și că ei au fost siliți să recurgă la limbajul viu și colorat, care poate pătrunde în inima locuitorilor de la țară. Sau, după domnul P. Missir, dâșii ar fi trebuit să depună armele înaintea d-lui Bădărău?

Pentru ce dar d. P. Missir se suie în catalige?

Cred că se poate da o explicație psihologică a tonului luat de domnia-sa, pe neașteptate, față de mine.

Domnul P. Missir prea mult a dus lupte politice „având la dreapta sa pe C C. Iancu Ventura, iar la stânga pe domnul Bădărău”, încât s-a deprins să-și exteriorizeze simțul disproporției...

Cine nu cunoaște fenomenele bolnăvicioase ce se dezvoltă la oamenii civilizați, cari sunt reduși să trăiască prea mult între sălbateci: ei perd simțul valorilor reale... Se cere o zguduire asemănătoare celei ce a avut-o Gulliver, când, de la pitici, a căzut în mâinile uriașilor, pentru ca să-și vină în fire...

Eu însumi, în situații analoage, eram de multe ori silit să recurg la un mijloc sigur: mă apucam să citesc *Critica rațiunii pure* de Kant, ca să recapăt simțul adevăratelor proporții.

Se vede că domnul P. Missir de mult nu mai cetește pe Kant...

Sau poate, fiindcă n-a luat parte la luptă, d. Missir simte nevoia de „muștar după masă”?...

Păcat.

Știam că ne despart ideile și programele politice, dar credeam că sunt între noi legături solide, pe terenul cultural și moral, comun lumii civilizate întregi, și că aceste legături nu le vor putea rupe și nu trebuie să le rupă luptele politice.

Vrea domnul P. Missir să le rupă? Ar fi, vorba domniei sale, o „faptă rea și nepatriotică”. Dar îl privește!...

•Iași, 2 ianuarie 1904

DISCURSUL ROSTIT CU OCAZIA DISCUȚIEI ASUPRA VALIDĂREI ALEGEREI LA ' COLEGIUL AL III-LEA DE IAȘI

D-le Președinte și d-lor deputați,

D. Matei Cantacuzino, deputat de Iași, ales în urma unei lupte electorale care nu i-a cerut d-sale o prea mare încordare de forțe, azi v-a povestit „trista comedie” electorală ce s-a desfășurat la Iași.

Și d. Matei Cantacuzino, care de frică că pe vălul alb de fecioară, sub care junimismul de astăzi își păzește curățenia morală prin... abținerea politică, - de frică, zic, să nu cadă o stropitură, - s-a ținut departe de lupta aprigă din 30 decembrie, își ia însă aici un rol, nu numai de censor al moravurilor electorale, dar chiar de mentor al partidului liberal. Fiind astfel, aș putea *de plano* să refuz să discut cu d-sa...

Centrul de greutate în discursul d-lui Cantacuzino îl formează discuțiunea platformei electorale ce mi-am ales-o. Dar, d-lor deputați, un candidat își poate alege orice platformă electorală, numai să-și găsească un număr de alegători suficient pentru a putea pătrunde în parlament; oricât de revoluționară ar fi această platformă, ea nu poate atrage după sine invalidarea unei alegeri...

O voce: Avem dreptul să întrebăm dacă se solidarizează guvernul...

D. C Stere: Dar atunci este vorba despre altceva decât de validarea alegerii mele de deputat.

Întrebați despre raporturile mele cu partidul din care fac parte? Vă interesați de nu voi fi exclus din partidul liberal, fiindcă socotiți că aș fi ieșit din cercul de idei admise de acest partid?

Nu vedeți că am dreptul să spun că d. Cantacuzino își ia rolul de mentor al partidului liberal și își arogă dreptul de a se îngriji de neprihănirea principiilor liberale la membrii acestui partid?

Sunt toate acestea la locul lor acum, când nu e în discuțiune decât validitatea alegerii mele, - chestiunea dacă pot rămânea în Cameră și nicidecum chestiunea dacă d. Cantacuzino are dreptul să ceară izgonirea mea din partidul liberal? (Aplauze).

Dacă nu refuz, cu toate acestea, să discut cu domnul Cantacuzino, e numai pentru ca să scot la iveală o interesantă psihologie ce reiesă din discursul d-sale.

Dați-mi voie, d-lor depuati, să vă expun în ce condițiuni a fost dată lupta electorală la Iași.

Sunt 18.000 alegători indirecti în județul Iași și, în toate cele 44 de comune din care este alcătuit acest județ, am avut de înfruntat o luptă aprigă, foarte aprinsă.

Este destul să vă spun că în 7 comune lista liberală a căzut; într-o comună a fost paritate de voturi și aproape în 20 de comune diferența de voturi a fost foarte neînsemnată și anume între 5 și 30 de voturi.

Chiar în orașul Iași, la alegerea de delegați, între cele două liste a fost numai de 70, din peste 500 de votanți.

Să vă gândiți deci cum acest ocean omenesc de 18.000 de suflete a putut fi pus în mișcare cu ocaziunea acestei alegeri, - prin ce mijloace din partea partidului conservator n-am să discut, fiindcă este inutil; nimeni din deputații acestui partid nu mai susține aci contestația alegerii mele, - ați auzit chiar declarația d-lui D. Moruzi, atât de favorabilă mie.

Dar, d-lor deputați, un om serios, care se respectă pe sine și care respectă demnitatea de oameni și de cetățeni a alegătorilor, ale cărora voturi le solicită - odată hotărât să înfrunte o luptă serioasă, - prin ce alte mijloace - leale, d-le Cantacuzino, își poate asigura succesul, decât căutând să câștige încrederea lor, să găsească cuvinte care să pătrundă în inima și mintea lor?

Și aceste mijloace, d-le Cantacuzino, nu se improvizează; ele sunt dictate de împrejurările de fapt.

N-am inventat eu platforma mea de luptă.

Când m-am dus la țară, - și trei săptămâni am cutreierat județul Iași, mergând din comună în comună și din cătun în cătun, convocând la întruniri numeroase pe săteni, cerându-le sprijinul - pretutindeni am auzit același strigăt de durere.

Și dacă sunt om serios și pentru ca să am dreptul să cer voturile țăranilor, puteam eu să nu le spun care este răspunsul meu la acest strigăt?

Luați statistica - am aci o carte, al cărei autor se ascunde sub pseudonimul „Verax” - și veți vedea că în județul Iași aproape 70 la sută din întinderea totală a moșiilor se află în mâinele arendașilor străini, cari, folosindu-se de lăcomia și incuria proprietarilor, au zidit un groaznic sistem de exploatare a nevoiei de pământ a țăranului, printr-un jaf organizat, bătându-și joc de munca lui.

Și apelul meu întâmpina din toate părțile un gemăt: suntem jefuiți, suntem obijduiți, pierim noi și copiii noștri! Ocrotiți-ne, dați-ne puțința de a ne câștiga traiul prin munca noastră, dați-ne mijlocul, prin sudoarea frunței, prin muncă nepregetată, să putem cumpăra pământul de care avem nevoie... Dreptate și pământ!...

În mijlocul acestor strigăte d. Cantacuzino crede că singura îndeletnicire patriotică este preocuparea de estetica luptelor electorale, îngrijirea de curățenia sufletului, stăruința ca haina de fecioară junimistă, cea fără prihană, să rămână neatinsă în învălmășala luptei.

Și d-sa, cu prietenii d-sale, privea pe fereastră la această luptă în virtutea „principiului” că colegiul țărănesc trebuie să fie al guvernului!...

Ah, d-le Cantacuzino, vâlul imaculat de fecioară trebuie aruncat la un moment dat, - altfel se poate să nu mai fie bun decât pentru un giulgiu de mort. (Aplauze).

Altfel mi-am înțeles eu datoria mea de cetățean, - am intrat în luptă în numele unui program de activitate guvernamentală și de reforme.

Să-mi dați voie să vă citesc pasagiile principale din apelul ce am adresat alegătorilor:

„Sunt aproape trei ani de când partidul liberal a venit la cârma statului, în zile de grea cumpănă pentru țară.

Risipa nebunească și nechibzuința vinovată a guvernului conservator adusesse statul nostru într-o stare de josnicie și sărăcie, dureroasă pentru toți, dar mai ales pentru d-voastră, cetățeni de la sate. Și guvernul conservator nu găsea alte mijloace de scăpare decât biruri nouă și grele, scotea la mezat toate bogățiile pământului, era gata să ne robească pe noi și pe copiii noștri capitaliștilor streini.

Cu multă trudă și luptă, guvernul liberal, în mai puțin de trei ani, a putut prin economii și cumpăneală dreaptă a tuturor nevoilor, să pună regulă în finanțele statului și să asigure viitorul nostru, al tuturor.

Dacă pentru aceasta cu toții am trebuit să aducem jertfe, avem mângâierea că o primejdie și mai mare a fost înlăturată.

Dar cu toate îngrijirile ce-i impuneau nevoile financiare, partidul liberal a știut să aducă la îndeplinire și un șir de legiuiri folositoare.

Voi pomeni aici numai două, care privesc de aproape pe cei de la sate.

În întâiul rând, prin *Legea Băncilor populare sătești* s-a zidit o temelie neclintită pentru băncile rurale în ființă și, în același timp, a fost pus la îndemâna muncitorului de la sate, prin mijlocirea Casei Centrale, tot creditul statului; și astfel în viitor, numai de la tăria sătenilor înșiși atârnă scăparea lor pentru totdeauna de jaful cămătarilor.

În al doilea rând, partidul liberal, credincios trecutului său democratic, a asigurat sinceritatea și libertatea votului cetățenilor prin noua lege electorală, care acum pentru întâia oară va fi aplicată în colegiul D-voastră.

Veți judeca ce răspuns trebuie să dați acelui conservator care, bizuindu-se pe această *lege liberală*, ar avea îndrăzneala de a face încercarea să înșele buna d-voastră credință, să smulgă voturile d-voastră prin cuvinte fățarnice și amăgi-toare.

Astăzi vin înaintea d-voastră ca membru al partidului liberal și socot că-mi este iertat să aduc ca cheazășie, fără teamă și prefăcută modestie, și activitatea mea personală în sfatul țării.

În fiecare sesiune a Camerei am luat de mai multe ori cuvântul, la discu-țiunile mesajului Coroanei, ale budgetului și ale diferitelor legi, - și cum ați putut

vedea din „Monitorul Oficial”, o singură dată n-am vorbit fără să apăr interesele și drepturile muncitorimii sătești.

Am vorbit pentru îndrumarea muncii naționale pe căi mai sănătoase, pentru organizarea și dezvoltarea agriculturii și a industriei casnice;

Am vorbit pentru înființarea unei Case Rurale, prin care statul să vie în ajutorul țăranului nevoiaș de pământ;

Am vorbit pentru introducerea votului obștesc, direct și deopotrivă pentru toți cetățenii țării, pentru ca clasa cea mai numeroasă, muncitorimea de la sate să nu mai fie obijduită.

Dacă credeți că sunteți datori să sprijiniți democratizarea instituțiilor noastre, - veți vota pentru mine.

Dacă însă socotiți că trebuie să dați o mână de ajutor dușmanilor acestor năzuinți, dacă doriți ca o slugă boierească oarecare să vă fie stăpân, dacă primiți rușinea ca deputatul țărănimii să lupte în Parlamentul țării împotriva drepturilor țărănești, - veți vota pentru adversarul meu conservator...”

Acest apel, răspândit în mai multe mii de exemplare mi-a servit ca platformă electorală.

Vedeți că la strigătul de durere al țăranilor: „pământ și dreptate”, am răspuns că mă angajez să susțin în Cameră două puncte din programul partidului liberal: Casa Rurală și votul obștesc.

Nu voi discuta cu d-nul Cantacuzino dacă răspunsul este adecuat.

Și după ce am arătat sătenilor ce a făcut partidul liberal, am cerut să facă ei, ca alegători, o manifestațiune politică, pentru aceste două puncte din progra-mul nostru, pe care le-am susținut în trecut, pe care m-am angajat în fața lor să le susțin în viitor. Le-am spus că dacă strigătul lor de durere găsește răspuns în aceste promisiuni din partea mea, - atunci să-mi dea votul lor. Și veți vedea, dacă nu mă voi ținea de cuvânt.

D-nule Cantacuzino! Aveți o inimă foarte largă, ca și acel coleg al d-tră la care ați făcut aluziune, fără să-l numiți!

Imputați unui om că face promisiuni nesincere și nerealizabile, că abuzează de credulitatea alegătorilor, - cu alte cuvinte, îi imputați o șarlatanie politică, - și în același timp, îi acordați grațiosul titlu de prieten!

Puteți înțelege prietenia așa cum vă dictează conștiința, dar dați-mi voie să vă plâng și pe d-voastră, și pe „prietenii” d-voastre...

Și cu ce drept suspectați buna mea credință și mă acuzați de nesinceritate și nealitate, înainte de a vedea ce atitudine voi avea în parlament?

Dovedește aceasta înălțare morală, respect pentru demnitatea omenească, dovedește aceasta măcar o judecată sănătoasă?

Dar sfârșitul discursului d-lui Cantacuzino ne lămurește psihologia atitu-

D. Matei Cantacuzino și-a ridicat pentru moment vâlul de fecioară junimistă și ne face morală, - fiindcă n-am tratat pe țărani care, după constituție, sunt alegători, ca o turmă, pe care zapcii trebuie să mâie la vot cu biciul!...

„Colegiul al treilea e al guvernului”!

Și le-am vorbit despre drepturile și nevoile lor, le-am vorbit în limba lor, - i-am tratat ca pe niște cetățeni!

E o înjosire și o primejdie! Cauza țărănească e mare și sfântă; dar țărani, niște fiare turbate, a căror furie se poate dezlănțui, prin simplul fapt că li se vorbește de „pământ” și „dreptate”!

M-am jucat cu focul, fiindcă în ziua alegerii pe străzi, au fost afișate placarde: „Alegători! Vreți pământ, prin Casa Rurală; vreți dreptate, prin votul obștesc, - votați pentru C. Stere”....

Dar aceste placarde n-au fost decât un memento, un rezumat, într-o formulă conciză, a unei propagande întinse, timp de trei săptămâni, prin grai și scris, în întruniri numeroase și în gazetă, când din cei 18.000 de alegători n-a rămas un singur om care să nu fi fost pus în stare de a judeca prin sine însuși de însemnătatea votului ce are a da și de a judeca cu deplină știință.

Da, am găsit la sate oameni cu inima neatrofiată, oameni cu intiligință vie, cu o judecată simplă, dar sănătoasă, cari pot pătrunde un cuvânt sincer, nemeșteșugit...

Și mi-a fost dat să găsesc cheia minunată pentru lacătul fermecat ce închide sufletul țaranului.

N-am avut nevoie de urgie administrativă pentru a-mi asigura voturile lor. Dovada că în unele comune, la alegerea de delegați, lista liberală n-a întrunit un singur vot: e cu puțință aceasta dacă recurgi la ingerințe administrative? Dovadă sunt și scenele din 30 decembrie la Iași, când - după cum vă poate spune d. Moruzi, care e de față și, ca adversar, poate fi crezut - alegătorii sub presiunea agenților conservatori, cari baricadaseră intrarea, nu puteau pătrunde în curtea primăriei, dacă nu strigau: „Trăiască Bădărău!” - și totuși, mulțumită secretului votului, în majoritatea covârșitoare au votat pentru mine.

Mă mișcă și acum amintirea, cum, din când în când, câte un țaran îmi șoptea: „Ține-ți firea, nu băgăm noi în samă pe toți hămisișii din târg”....

Și d. Cantacuzino îmi vorbește de „trucuri advocățești”, când am știut, prin luptă, să capăt încrederea și simpatiile acestei mulțimi... Parcă n-am face parte din același barou, având amândoi o reputație stabilă în privința iscusinței...

În protestul d-lui Cantacuzino, nu găsim în fond decât manifestarea unui vechi sentiment, - disprețul boierului mare pentru mojicul care își poate lua nasul la purtare, dacă stai de vorbă cu el.

Și dacă d-sa ne aruncă cuvintele de „tristă comedie”, să ne dea voie să-i spunem că nu poate fi o comedie mai tristă decât poza de moralizator, în care, sub gesturi disprețuitoare, se ascunde numai neputința.

A da lecții de morală ușoară asupra procedurilor de luptă, când nu poți ieși din rolul de spectator „cu fața întristată” decât mulțumită condescendenței adversarului, - în adevăr ce „tristă comedie”!...

Să nu se mire dar d. Cantacuzino că ne-am întâlnit cu d. Bădărău în aprecierea judecatei d-sale politice. Fiindcă, dacă ne-ar desparte o lume întreagă în toate celelalte privinți, avem un punct comun cu d. Bădărău: luăm lupta politică în serios. Ne-am întâlnit pe acest teren pentru a cuceri încrederea a mii de oameni; ciocnirea a fost cruntă poate pentru nervii de estetic - dar numai la circ gladiatorii caută să producă înaintea de toate efecte estetice asupra spectatorilor blazați.

Pentru data asta am învins eu și, d-lor deputați, veți judeca dacă din parte-mi a fost o luptă leală. (Aplauze).

ADDENDA

CĂTRE DOMNII LIBERALI

Și eu, un socialist, m-am rătăcit azi între liberali la întrunirea lor în sala Pastia. Multe auzit-am acolo.

D. Sturdza, șeful partidului liberal, a spus că acest partid a fondat România modernă, că partidul d-sale este partidul *poporului*, că dânsul n-are alt scop și altă ambițiune decât a servi progresului național.

D. Nicolae Fleva a zis că în România singura majestate regală este *Majestatea sa Regele poporul suveran*.

D. C. C. Dobrescu ne-a înștiințat că situația noastră e gravă, că la mijloc îi procesul democrației și că partidul liberal îl duce contra acestui guvern infam, care sugrumă libertățile publice și ruinează industria națională. Domnia-sa ne-a mai zis că *poporul este democrat* și că liberalii sunt pentru popor, s-au coborât până la el.

D. Stelian ne-a amintit și de vestita „văduva sărmană care cumpăra un kilogram de pâne să-și hrănească copiii și e silită de acest guvern al ciocoilor ramoliți să-l plătească cu nu știu câți bani. Dumnealui ne-a încredințat că, după știința modernă financiară, dările trebuie să le plătească cei bogați, iar nu cei săraci.

Și așa toți și mai departe până la sfârșit sau mai bine până la nesfârșit.

Și toți oratorii, dar toți, au vărsat lacrimi plângând soarta poporului, a țărănilor, a muncitorilor, cari - după cum ne spuneau dumnealor - formează baza și gloria noastră națională și a bogăției publice, și toți au vărsat fiere asupra „acestui guvern criminal al ciocoilor depravați”, al „mastodonților și mumiilor”, care împovărează poporul cu dări „vexatorie” și-i „răpește libertățile”, care-și bate joc de opinia publică, care insultă poporul, care nu vrea să știe de „țara reală”, ci numai de „țara legală și de țara regală”.

Și iar și iar, toți „au declarat solemn” că liberalii vor ca guvernul să se bazeze pe *voința popomului* și că dările *să fie juste, să se impuie asupra prisosului bogatului, și nu asupra pânei săracului*. Și pentru aceasta oratorii elocvenți îndemneau pe cetățeni să-i ajute a răsturna guvernul, neoprindu-se chiar înaintea răscoalei. D. Fleva a citat chiar *Magna Chartă* a Angliei, în care se zice că poporul are dreptul de a se răscula contra guvernului care nu-și îndeplinește datoriile. Iar d-l Dobrescu, bătând cu pumnii ba în piept, ba în masă și răstumând

sfeșnicile cu lumânări și garafa cu apă, striga ca cetățenii, ca și acel soldat-stegariu, care, când i-a rupt un obuz la Grivița mâna în care ținea steagul, a strigat: „Nu-mi ajunge, căci am alta” și sus a ridicat drapelul falnic cu mâna cealaltă - tot așa și cetățenii, mergând umăr la umăr, trebuie când îi vor bate, când îi vor ucide, să zică: „Nu ne ajunge, căci pe lângă cel ucis a rămas cel de-alătura!!”

Da, au rostit toate acestea oratorii liberali și au vărsat lacrimi-lacrimi, însă... avea-vom noi dreptul să întrebăm: nu sunt oare aceste lacrimi - lacrimi de crocodil?...

Domnilor liberali! Ce înduioșați mai sunteți de suferințele poporului!

Vă punem verde o întrebare:

în toate declamațiile d-voastre de astăzi, mai mult s-au deosebit două note mai tari:

întăi, că singurul izvor legal al tuturor legilor și autorităților trebuie să fie voința poporului, a țarei reale.

Ei bine, Domnilor, dacă sunteți sinceri, pentru ce nici unul dintre dv., dar nici unul măcar n-a amintit singurul mijloc de-a face ca „țara legală” să poată fi una cu „țara reală” și ca un guvern să se poată baza pe voința poporului, pentru ce, Domnilor, nimeni nu s-a declarat pentru *votul universal*?

A doua notă, care s-auzea mereu în discursurile d-voastre, este că dările trebuie să fie juste, just împărțite.

Iar vă-ntreb, dacă sunteți sinceri, pentru ce nici unul nu v-ați pronunțat fățiș pentru singurul sistem finaciar, care în adevăr ușurează pe cel sărac, pentru *impozitul direct asupra venitului* (nici nu încapе vorba ca să vorbiți de cel direct și progresiv)? N-ați făcut așa, deși v-ați învățat jur împrejur și ați plâns pe țăranul istovit și pe văduva sărmană. Numai d. Stelian cam bătea în astă strună dar cu câtă teamă și cât de încâlcit!

Dar dacă așa este, ce drept aveți să apelați la popor contra conservatorilor? Pentru ce să v-ajute să răsturnați guvernul? Ce deosebire este pentru popor între d-voastre și dâșzii? Ce deosebire între ciocoi proprietari de pământ și ciocoi pungași (adică cei cu punga groasă)? Ce deosebire, pentru muncitori, între boieri franțuși și băcanii sau cărciumarii jidoviți?

Pentru ce să-i schimbăm? Schimbare pentru schimbare? Merită e străduințele noastre? Dar suntem în România, unde de mult se știe că schimbare Domnilor e bucuria nebunilor.

Nu domnilor democrați și răsdemocrați ce sunteți, dacă vreți în adevăr să luptați în procesul democrației, dacă sunteți sinceri zbierând contra „infamiilor guvernului”, înscrieți în *programul partidului liberal practic* aceste două lucruri: *votul universal și impozitul direct*.

Atunci veți avea dreptul a apela la popor și atunci și noi vă vom da to sprijinul nostru și vom merge „umăr la umăr” cu d-voastre contra conservatorilor.

Până atunci noi din răputeri ne vom sili să vă împiedicăm a înșela poporul cu vorbe umflate și late și a vă folosi de sângele lui pentru a vă sui la putere.

Și să știți că dacă noi vă vom ajuta vreodată să căpătați puterea, desigur că vom face asta nu pentru ochii frumoși ai d-voastre, ci pentru ca și noi, muncitorii, să cântăm cântecul nostru, cum prea de mult vi-l cântați pe al vostru, oricum vă numiți: conservatori sau liberali.

Iași, 18 aprilie

O NEDUMERIRE

În trei lungi articole ale „Evenimentului” din Iași, intitulate *Socialiștii și mișcarea națională* (no. 155-157), un anonim arată nemulțumirea sa de atitudinea socialiștilor români față cu această mișcare.

Am citit articolele d-sale cu toată atențiunea posibilă și... n-am înțeles pentru ce stimabilul se supără pe noi.

Nu e vorba, d. *Anonim* e un om foarte învățat și erudit (ne-a arătat într-o notă că a citit în original „marea lucrare” a „marelui sociolog” american Lester F. Ward), un om foarte grav (vorbind de sine nu întrebuițează decât *pluralul* pronumelui, ca capetele încoronate) și foarte generos (dorește a împăca capra cu varza)..., însă d-sa încă o dată a dovedit că logica burgheză e cu totul deosebită (se vede că demnitățile d-sale nu i-a permis să opereze cu o ordinară logică sănătoasă, ci i-a trebuit una mai „superioară”).

Judice fiecare:

Din cuvintele onor. anonim reiese cu cea mai mare evidență că socialiștii, dacă n-ar trebui să atace mișcarea națională „în sine”, au perfectă dreptate atacând *direcțiunile greșite* ale acestei mișcări. Și ca atare sunt, după d-sa, acele direcții cari:

Bazează mișcarea națională pe *ura de rase*, îndreptând-o contra națiunii ungurești întregi, adică și contra muncitorilor cari n-au măcar drept de vot în Ungaria și deci nu pot fi nicidecum învinuiți de faptele guvernului.

Pun în primejdie alipirea României la Tripla Alianță, făcând jocul Rusiei.

Nu fac nimica pentru propășirea culturală a poporului din România așa-zisă liberă.

Ei bine, noi nu știm ce e mișcarea națională „în sine”, lăsând să ne explice aceasta aceia cărora le place a se afunda în lumea transcendentă a „numenelor”, a „lucrurilor în sine”. Ceea ce însă știm foarte bine e că *mișcarea națională actuală* (adică un fapt real, un „fenomen”) *întrunește toate aceste elemente*, enumerate de generosul și gravul anonim ca caracterizând *direcțiunea greșită*. Deci, chiar după zisele respectabilului internaționalist național, socialiștii au făcut bine că au atacat mișcarea națională *reală* și, ca să fie consequent, ar trebui ca și dânsul s-o

atace și să intituleze articolele sale *Burghezii și mișcarea națională...* A greșit adresa!

Când instruitul adversar al nostru va izbuti să o coboare mișcarea „în sine” în „lumea fenomenelor”, noi vom vedea ce este ea și vom lua o atitudine în consecvență.

Până atunci putem numai zice că d-sa a avut perfectă dreptate începând articolele menționate cu cuvintele că „pricepe cu greu” purtarea noastră, într-adevăr, „pricepe cu greu”.

TACTICA ELECTORALĂ

Articolele prietenilor G. Diamandy, Ș.V. și I. Atanasiu relative la tactica socialiștilor în vremea alegerilor m-au bucurat mult. Aceste articole dovedesc că, deși a trecut așa de puțin timp de la ultimul nostru congres, lucrurile s-au schimbat atât de simțitor și situația e atât de clară, că același gând se naște la conducătorii grupărilor socialiste din Iași, Galați, capitală și alte localități unde mișcarea socială e mai pronunțată. E vădit lucru că chestia e coaptă.

În articolul de față, voi căta să răspund la întâmpinările făcute împotriva propunerii de a duce lupta contra pretențiilor liberali până acolo ca socialiștii să voteze pentru candidații guvernului în localitățile unde candidații lor proprii n-au sorți de izbândă. Bineînțeles, dacă liberalii nu fac concesionile cerute.

Prima obiecție izvorăște dintr-un fel de fetișism opoziționist. Ni se spune că în România un partid nou poate să piardă orice prestigiu, dacă nu face cea mai crâncenă opoziție guvernului, oricare ar fi el. Românul, adică, îi opoziționist din fire, cel puțin pentru întruniri, deși la vot e guvernamental, probabil tot din fire...

Această întâmpinare e bazată pe-o neînțelegere. Politica socialistă nu poate fi decât fundamental opoziționistă față cu orice regim [sic] care nu reprezintă interesele maselor muncitorime. Aceasta mai ales la noi, unde oamenii politici ai așa ziselor partide istorice rar au baramă cea cinstă elementară care caracterizează pe un Gladstone, Salisbury sau Carnot. Și noi nu propunem deloc să facem politică guvernamentală, noi trebuie să stăm de stajă interesele muncitorime, noi vom critica și ataca toate actele guvernului, oricare va fi ele, dacă ele vor jigni întrucâtva acele interese. Și dacă noi vom vota contra liberalilor, vom face aceasta nu ca un partid guvernamental, nu spre a combate *opoziție*, ci ca un partid opoziționist cu adevărat și prevăzător, care luptă împotriva *guvernului de mâne*, vroind să-l silească la niște concesionii bine determinate. Noi acolo unde nu putem vota pentru candidatul nostru sau pentru candidatul altor grupări democratice care au în programul lor votul universal luăm față de partidul liberal o poziție foarte lămurită. Noi îi zicem: „Primiți să nu votul universal? Dacă îl primiți, imediat vă dăm tot sprijinul nostru; dacă nu apoi nu suntem noi de vină, dacă ne siliți să votăm chiar pentru candidații

conservatori numai spre a vă lovi." Adică, cum zis prietenul S.V., votul nostru nu însemnă „sus conservatorii!”, ci pur și simplu: „jos colectivștii!”

Astfel de politică nu numai că poate face să-și piardă farmecul pentru fetișștii opoziționismului, ci este, dacă putem să ne exprimăm așa, un opoziționsim potențiat, care nu numai că se îndreaptă împotriva guvernului de față, ci lovește în un sistem de guvernământ, în persoana reprezentanților unui guvern de mână.

A soua întâmpinare împotriva propunerii noastre se sprijinește pe chestii de personalități. Ni se spune că membrii guvernului conservatoriu sunt ramoliți, mișei, hoți etc. Răspunsul nostru la aceasta va fi scurt. Socialiștii nu pot face și nu fac politică de personalități, ci politică de principii. De-ar fi membrii vreunui partid chiar numai genii și îngeri, dacă însă politica lor se bazează pe niște principii false și dăunătoare intereselor munitorimei, socialiștii totuși sunt datori să lupte cu cea mai mare înverșunare împotriva acestei politici chiar păstrând respectul convenit unor oameni cinstiți și inteligenți.

Însă chiar dacă ne vom pune pentru moment pe acest teren, apoi e lucru vădit că din punctul de vedere al personalităților bine înzestrate de la natură, conducătorii conservatorilor pot susține cu succes comparația cu adversarii lor din lagărul colectivist. D. P.P. Carp, dacă n-ar fi la mijloc caracterul nenorocit al al D-niei sale, ar putea să stea alături cu cei mai eminenți oameni de stat ai României, ca M. Kogălniceanu, G. Panu etc. D. N. Filipescu, și din punctul de vedere și din cel intelectual, poate face cinste oricărui partid politic. Nu mai vorbesc de capacitățile recunoscute ale d-lui Ghermani și Take Ionescu. Și nu din punctul de vedere personal, palavragii și palavranci partidului colectivist pot doborî pe conservatori.

Însă, după cum am zis, toate aceste considerațiuni n-au pentru noi nici o putere. Politica conservatorilor e de-ajuns de infectă și de-ajuns de lipsită de principii sănătoase, ca să-ndreptățească dușmănia cea mai înverșunată din parte-ne. Și nu pentru ochii frumoși ai conservatorilor vom vota noi contra colectivștilor, însă politica acestor din urmă până acum nu se deosebea întru nemica de a conservatorilor, ba încă de când colectivștii încearcă a-și îndrepta corabia lor politică în apele țarismului rus, această politică devine chiar mai odioasă decât a conservatorilor, ea devine o primejdie pentru viitorul statului nostru. Nu mai e nevoie să mai insistăm aici asupra faptului arătat de d-nul S.V., cum că atitudinea colectivștilor față cu devastările redacției „Adevărul” și a tipografiei d-lui Panaitescu a fost din cele mai mișeșști, iar din partea conservatorilor ne-a fost dat să vedem și mai multă cinste și corectitudine.

Aici e locul să atragem atențiunea prietenilor noștri asupra faptului caracteristic pe care-l vom semnala îndată. Afară de partidul colectivist, în țara asta mai există patru grupări politice mai însemnate: conservatorii, junimișștii, radicalii și socialiștii. Din aceste partide numai cea conservatoare, după rutina politiceii parlamentare, e firesc să stea totdeauna și cu orice preț față în față cu

cealaltă partidă „istorică”. Însă vedem că junimișștii s-au aliat cu desăvârșire cu conservatorii împotriva colectivștilor, iar radicalii care, ca și noi până deunăzi, au avut simpatii deosebite pentru liberali, acum au pierdut orice încredere în ei și urmează întrucâtva tocmai politica pe care o propovăduim noi.

Astfel, așa-numiții liberali chiar în opoziție fiind au întrunit împotriva lor toate grupările politice din țară și chiar acele grupări mici și răzlețe, ca liberali-conservatori și conservatori disidenți, care fac cea mai înverșunată opoziție guvernului actual și ele nu vor în ruptul capului să se unească cu colectivștii cu toate ademenirile lor.

În așa hal a ajuns „marele partid”... *pașoptiști*...

Venim la ultima întâmpinare ce ni s-a mai adus, anume: tactica socialișștilor e hotărâtă de ultimul congres și numai congresul e competent s-o schimbe; a recurge la *referendum* ar însemna a călca hotărârea congresului.... După cum se vede, această obiecție e pur formalistă, ea dovedește că în organizația partidului nostru există o lacună, care, pe viitoriu, poate să ne aducă un rău foarte simțitoriu. Un partid tânăr ca al nostru, trebuie să aibă mai mare posibilitate de a se adapta necesităților momentului. Chestia ridicată de noi e prea vitală pentru ca să ne oprim înaintea piedecilor ce ne pune un formalism rece și greoi.

De aceea mă asociez la propunerea prietenului I. Atanasiu din Galați de a convoca un congres extraordinar alcătuit măcar din câte un reprezentant al fiecărei organizații din țară, care congres să hotărască asupra tacticei la alegeri. Iar la congresul anului viitoriu trebuie numaidecât să se prevadă în organizația partidului un mijloc de a introduce schimbările de tactică impuse de necesitățile momentului.

Rog pe consiliul general să ia foarte serios în discuțiune propunerea care, după cum se vede, câștigă tot mai mult teren între membrii partidului nostru.

Alegerile comunale bat la ușă și nu se știe când vor fi alegerile generale. Suntem datori să fim gata.

TACTICA NOASTRĂ LA ALEGERI

După o hotărâre a ultimului congres socialist, noi nu puteam da sprijin la alegeri niciunua din candidații celorlalte partide, dacă el nu va lua asupra-și îndatorirea de a susține votul universal. Înțelegem foarte bine și aprobăm motivele de care a fost însuflețit congresul. Însă, în acest scurt interval de timp ce ne desparte de congres, s-au petrecut o serie de evenimente politice care ne-au arătat că astă hotărâre trebuie întrucâtva complectată și corectată.

Partidul național-liberal a lăsat la o parte și aparențele cele democratice la care ținea mai înainte și nu numai că ia din ce în ce o atitudine mai ostilă față cu partidul socialist, ci se avântă pe o cale care poate fi fatală și pentru instituțiile noastre, și chiar pentru viitoriul statului românesc.

Amintindu-și de timpurile de pe când bandele de bătăuși devastau redacțiile ziarelor opozante, colectivității au încurajat și au susținut toate sălbăticiile săvârșite contra „Adevărului”. Apoi, văzând că încercarea de a acapara în folosul lor mișcarea națională n-a reușit și s-a sfârșit numai cu demisiunile colectivităților cari făceau parte din comitetul Ligei culturale, partidul național-liberal a început să facă ochi dulci la adresa Rusiei. Domnul Sturdza, șeful partidului național-liberal, s-a și grăbit să ofere un prânz ambasadorului rusesc.

Dacă, chiar în opoziție fiind, colectivității își pot permite asemenea atențate, ce o să fie când vor ajunge la putere? Avem tot dreptul să prevedem de pe acuma nemicirea tuturor garanțiilor constituționale, călcarea cu mult mai cinică a libertăților presei și înregimentarea României în armata neagră a despotismului țarist. Și rușii totdeauna au știut să răsplătească alianța României prin hrăpirea unei părți din teritoriul ei. În orice caz, întărirea Rusiei e cea mai mare primejdie pentru progresul nostru, pentru statul și neamul românesc și pentru întreaga civilizație.

În astfel de împrejurări, ajungerea liberalilor la putere ar fi pentru momentul de față cea mai mare nenorocire pentru țară ce se poate închipui.

Deci noi nu putem fi acuma pur și simplu neutri față cu lupta dintre liberali și conservatori. Nu suntem utopiști, nu trebuie să ne speriem de cuvinte; să fim oameni politici. În împrejurările de astăzi ni se impune o datorie de a lupta din răspuțeri, de a împiedeca prin toate mijloacele legale venirea partidului colectivist la cârmă, până ce conducătorii lui se vor convinge că greșită e calea pe care au apucat-o și până ce nu vor face concesiunile cerute de toate elementele democratice.

Să ne înțelegem. La alegerea din Ploiești, candidatul colectivităților a fost pus în balotaj, muțămită voturilor socialiștilor. La balotaj, socialiștii s-au abținut și candidatul liberalilor a reușit numai cu vreo 40 de voturi, deși n-a făcut nici o concesiune.

E evident că dacă cele 67 de voturi socialiste ar fi fost date candidatului conservator, d-nu [sic] Delavrancea cădea. Și atunci liberalii s-ar fi convins că socialiștii le stau în cale nu numai acolo unde pot alege un candidat al lor propriu, ci orișunde au un număr oarecare de partizani și poate atunci nu s-ar fi întâmplat cele ce s-au întâmplat.

Astfel ni se lămurește linia noastră de purtare în viitor.

Până ce partidul liberal nu va înscrie în programul său realizarea imediată a votului universal sau, cel puțin, până când nu va lăsa chestia votului universal deschisă, permițând membrilor săi în mod oficial de a susține votul universal, până atunci socialiștii nu numai că n-ar trebui să dea voturile lor candidaților liberali, ci pretutindenea unde nu-și pot alege candidatul lor propriu ar trebui să voteze pentru candidatul conservatorilor.

Abținerea de la vot ar fi permisă numai într-un singur caz: dacă candidatul liberal se va obliga în privința votului universal, fără autorizarea comitetului

partidului, personal și în scris. În asemenea caz, nu putem vota pentru el, deoarece sunt toate probabilitățile unei trageri pe sfoară - având în vedere tradițiile colectiviste - însă, văzând obligația în scris, ne vom abține, iar în cazul unei trageri pe sfoară, vom ști să ne folosim de ea.

Sprîjinul ce-l vom da guvernului urmând această tactică nu va însemna fraternizarea cu conservatorii; noi nu cerem și nici nu așteptăm ceva de la aceștia, noi n-am votat pentru dânșii, chiar contra voinței lor și votul nostru nu ar însemna: *sus conservatorii*, ci pur și simplu: jos colectivității, jos cei cari pun în primejdie constituția și neatârarea noastră.

Văzând gravitatea chesiei, văzând că alegerile generale se apropie, văzând că consiliul general e legat de hotărârea congresului, invităm pe acesta să recurgă la un feliu de referendum, luând avizul tuturor organizațiilor socialiste din țară și să lucreze în consecință.

Sperăm că, față cu situația atât de îngrijitoare, toți prietenii vor împărtăși vederile noastre.

RĂCĂCIUNE ȘI CHITANȚĂ

Sub acest titlu a apărut în „Adevărul” un articolăș descriind un „eveniment al zilei” cu ocazia căruia gazetele burghezești au vărsat o mulțime de cerneală și și-au făcut o mulțime de sânge rău. Doi lachei diumofagi, după ce și-au aruncat reciproc toate grațiozitățile de la ușa cortului, s-au apucat la bătaie - o simplă manifestare de zel guvernamental, de concurență pentru farămiturile cașcavalului bugetului distribuit de miniștri.

Noi, împreună cu „Adevărul”, credem „că presa democratică nu are de ce să se indigneze - și cea conservatoare nu are dreptul de a se indigna”, însă nu ne putem asocia la teoriile primejdioase emise cu această ocazie de confratele nostru republican.

„Adevărul” zice că majoritatea conservatoare n-are dreptul să se plângă, deoarece ea însăși a admis în sânul parlamentarilor pe acești indivizi compromiși și că ea, pentru respectul datorit țării, pentru prestigiul parlamentului, *trebuie să-i invalideze fără motiv, pur și simplu*.

Dacă această teorie anticonstituțională a „Adevărului” ar prinde rădăcini, apoi, desigur, numărul Chitanțelor și Răcăciunilor în parlament s-ar micșora, dar toți oamenii *incomoz*i pentru guvern, toți deputații conștiincioși și independenți și cu atât mai mult socialiștii ar putea fi izgoniți „pentru respectul datorit țării, pentru prestigiul parlamentului, fără motiv, pur și simplu...”, căci pentru majoritățile reptile, ieșite din colegiile noastre electorale sub patronajul prefectilor și a[[ ] bătăușilor, nu Răcăciune și Chitanță, care sunt os din osul lor și sângele din sângele lor, sunt elemente compromise și imorale...

Pentru noi, *socialiștii*, faptul intrării unui Răcăciune ori Chitanță în parlament și toate scenele rușinoase petrecute în această „sacrosanctă incintă” pot fi argumente mai mult contra sistemului păcătos electoral și în nici un caz nu ne pot îndemna la un apel către majoritățile actuale ca să purifice „fără motiv, pur și simplu!...”

Da, și noi credem că majoritatea guvernamentală n-are drept să se plângă, însă nu din cauză că dânsa nu și-a aplicat acest „afument” parlamentar, ci pentru că ea este răspunzătoare mai mult decât orice de legea electorală răcăciunească.

UMANITARISM

Un filosof francez începe una din cărțile sale cu observațiunea tristă: „s-au scris odată multe pagini din cele mai mișcătoare pentru a ne arăta cum dispar dogmele religioase; astăzi s-ar putea scrie ceva mult mai mișcător și despre o chestie mult mai vitală: *Cum dispar dogmele morale*” (A. Fouillee, *Critique des systemes de morale contemporaines*, Paris, 1883).

Și poate ar fi greu să găsești o pildă mai bună de *iluziune optică*, de care sufăr oamenii cei mai culti și chiar cei mai *binevoitori* dintre burghezime. *Fouillee* și mulți alții ca dânsul crede că lipsa de credinți etice, descompunerea morală e un fenomen general și nu înțelege că ceea ce îl înspăimântă e numai o boală a păturilor stăpânitoare, e efectul necesar al evoluției sociale, care a condamnat la peire societatea actuală.

Îngrijindu-se de căderea morală a singurei clase pe care dâșii o cunosc și o prețuiesc și suferind de un daltonism specific pentru mișcarea uriașă a lumii muncitoare de astăzi, filosofii burgheji văd scăparea în propovăduirea unui altruism și umanism cât se poate de nouos, confuz și difiiz. Niciodată n-am văzut noi răsărind atâtea cărți și sisteme morale menite a „mântui lumea”, niciodată „mântuitorii lumii” n-au avut atâția ucenici (cei mai absurzi chiar, ca contele Tolstoi), niciodată nu mișunau atâtea „societăți de cultură etică” (cum sunt cele apărute în Germania și răspândite de acolo în toată lumea), ca în zilele noastre.

Însă s-ar înșela amar acela care ar crede că acest „umanitarism” și „altruism” burghezesc ne dă oarecare garanție că omul însuflețit de el va avea o atitudine mai dreaptă și mai omenească față de muncitorimea și năzuințele ei. Același *Fouillee* care se supără atât de lipsa de credinți în *societatea noastră* și care ar dori ca oamenii să simpatizeze nu numai între dâșii, ci și cu toate ființele de pe pământ și chiar de pe „astrelor nevăzute”, își arată arama îndată ce atinge adevărata chestie socială și morală. El ne vorbește atunci de *egoismul* muncitorilor cari vreau să pună mâna pe putere¹, că statul n-are de scop fericirea

muncitorilor și că inegalitatea e necesară pentru progres¹, că cei mai instruiți dintre muncitori, cei de la orașe, *sunt și cei mai periculoși și cei mai stupizi*, mai bun și mai deștept e țăranul incult cu desăvârșire!...²

La noi în țară, chiar în momentul de față, asistăm la un spectacol foarte instructiv. D. A. *Vlahuță*, unul dintre umanitariștii noștri fruntași, care ne zice că are un cult pentru „cei mici” și ne cântă mereu dragostea lui pentru „umiliți” - supărându-se pe un *literat socialist* din cauza unei divergenți de opinie într-o *chestie de artă*, se înfurie *contra muncitorimii întregi* și permite ca în revista lui să se arate toți muncitorii ca niște caraghioși „Niță Porcu”, Ioniță Gușatu, ca să-și bată joc de „Academia Sotir” și „Munca literară și științifică”.

Nimic mai natural și mai logic. Noi, *socialiștii*, știm de mult că „altruismul” și „umanitarismul” burghezesc e din rădăcină falș și absurd, din punct de vedere științific (ceea ce voi arăta altădată, acum articolul îmi este prea lung) și noi ne putem numai bucura totdeauna când înșiși burgheji *umanitari* își dau toată silința ca să arate muncitorilor adevărata valoare a „credințelor morale” și a „umanitarismului” lor. Aceasta ne înlesnește munca noastră grea de propagandă, arătând muncitorilor că și regenerarea morală, ca și realizarea celorlalte năzuinți ale lor, dâșii o pot aștepta numai de la ei înșiși și în luptă pentru idealul socialist, pe baza luptei de clase.

Burghezimea și-a *cântat cântecul*.

MUNCITORII UNGURI ȘI CHESTIA NAȚIONALĂ

Articolul meu din urmă era dat la tipar, când o telegramă din ziarele noastre veni, parcă înadins, să confirme încheierea mea, că muncitorimea ungurească va lupta alături cu poporul român din Transilvania pentru triumful dreptății în chestia națională. Iată această telegramă:

„La congresul socialiștilor unguri, care s-a ținut zilele trecute la Pesta, delegatul Anselm din Agram a propus o moțiune de protestare în numele muncitorilor unguri împotriva brutalităților guvernului unguresc față de românii din Transilvania. Propunerea se termină cu o declarație de solidaritate cu partidul socialist din România și cu partidul naționalist român din Ungaria.

Propunerea a fost viu aplaudată și când congresul a voit s-o ia în discuție, comisarul polițienesc *Toth Lajos* a oprit discuția. Toți delegații au protestat și au strigat: *cu toate acestea luăm cunoștință de această propunere, jos guvernul, trăiască frații noștri, proletarii români.*”

încă două cuvinte:

¹ A. Fouillee, *La Propriete sociale et la demoație*, Paris, 1884, p. 156.

¹/ta/.,p. 157.

² *Ibid.* p. 202; la noi în țară, chiar și momentul de față

Articolele mele arată mișcarea națională din țară la noi așa cum este, adecă într-o lumină foarte nefavorabilă. Un prieten m-a întrebat dacă eu cred că toți naționaliștii sunt numai niște fățarnici și palavragii. N-aș voi să duc în eroare pe acei din cetitorii noștri cari nu-s mai pătrunzători decât prietenul sus pomenit. Nu, nu cred asta. Știu că un Vintilă Rosetti, de pildă, nu și-a mânjit manele nici în sângele țaranilor, răsculându-i și împușcându-i (din patriotism, desigur), nici în fondurile mai mult sau mai puțin... naționale.

Însă caracterul unei mișcări nu atârnă de caracterele câtorva individualități ce participă la dânsa, ci de *fondul social* care-i slujește de temelie și izvor. Iar fondul acesta este nesațul păturilor noastre diriguitoare în goana lor eternă după „câștigul fără muncă” și după putere. Palavrele democrato-naționaliste ale burghejilor „patrioți” sunt numai un mijloc de păcăleală pentru cei sinceri și lesne crezători.

VOTUL UNIVERSAL ȘI PARTIDELE DE LA NOI

În acest sfârșit de veac toate merg cu iuțeala fulgerului. Cine ar fi gândit că chestia votului universal are să se pună așa de curând în Austria, în Ungaria și la noi? Da, și la noi! Căci oricât s-ar preface că nu le pasă: îi doare rău pe liberali că noi, social-democrații și radicalii, am făcut din primirea votului universal o condiție fără de care nu ne aliem și nu dăm sprijin liberalilor.

Dar, la urmă, poate că s-ar fi mângâiat, dacă ar fi fost numai vorbă de noi, de țara românească numai. Le-ar fi fost greu dacă la viitoarele alegeri generale i-am fi făcut să cadă în vreo cinci-șase centre unde socialismul, fără a fi foarte puternic, e destul de tare pentru a face să cadă candidatul liberal, nedându-i nici un vot. Dar s-ar fi mângâiat...

Însă părintele Lucaci, d-nul Aureliu Popovici și cu dânșii capii românilor din Ungaria cer votul universal, alături cu slovacii și social-democrația unguerească; cer votul universal și îl vor cuceri mai curând decât se crede. Ce zic și ce vor zice liberalii și conservatorii de aici? Le vine bine la socoteală? Nu le trec oareșicari fiori la auzul acestui fapt? În ce stare vor fi ei, cari se laudă a fi patrioți și cari nu vor să se dea poporului românesc de aici votul universal, pe care românii din Ungaria îl vor căpăta, deși trăind sub o apăsare străină? Ce? Oare românii de acolo sunt mai deștepți, mai luminați, stau mai bine decât cei de dincoace? Dacă e așa, ce palmă pentru acei cari, de la 1864 încoace, au avut cârma țării în mâni! În loc să fim aici o țară model pentru cele din jurul nostru, model fie pentru o „Dacie viitoare” democratică, fie pentru viitoarea confederație carpato-balcanică, am ajuns a fi ca model de țară în care țărănimea e ajunsă la sapă de lemn, mâncată de pelagră, de difterie, de mizerie. Am ajuns ca Sicilia și Irlanda! Pot străinii să ne arate cu degetul și să zică românilor supuși lor: „Vedeți ce zile au ajuns țaranii în România liberă? Vroiți și voi să ajungeți

așa?” Și înainte de a o spune străinii, o spun faptele. N-au cerut țaranii din Dărmănești acumă chiar proteguirea țarului? N-au voit s-o ceară acumă câțiva ani cei de la Cucuteni? N-a trebuit să trimeată Brătianu oaste spre a opri pe țaranii lângă Dunăre de a fugi în Bulgaria? Toate acestea sunt cunoscute! Și ce se face spre îndreptare? Se bate cu pălci, se-mpușcă bărbați și femei pentru cel mai mic protest! Iar când e vorba de drepturi, când cerem votul universal, când vroim să se dea astă armă în mâna țaranului pentru a-și croi cu ea o soartă mai bună, ne numesc nebuni; iar comitetul central al liberalilor amenință cu izgonirea din partidă a tuturor acelor liberali cari ar îndrăzni să se lege că vor susține realizarea votului universal!

Așteptăm realizarea lui în Transilvania și-apoi să vă vedem.

CE SĂ SPUNEM ȚĂRANILOR

Un prieten de idei, având prilej de a sta în vremea vacanțiilor la țară, mă întreabă ce să spuie el țaranilor, ce sfaturi să le dea în chestia răscoalelor contra legii maximului, răscoale care nu se mai sfârșesc.

Răspund cu atâta mai cu plăcere prietenului cu cât din nefericire se găsesc oameni destul de răi la inemă și de orbiți la minte pentru a împinge la răscoală pe nenorociții săteni.

Întâi, se poate arăta țaranilor că:

Din an în an, din zi în zi starea lor se tot înrăutățește; puterea țaranilor scade, iar dările cresc, cresc și se grămădesc unele peste altele.

Firește că asemenea stare e de nesuferit și deci nu e de mierare că pretutindenea se împotrivesc locuitorii la dările nouă votate cu atâta ușurință de sfatul țării, de deputați... Lor ce le pasă, ce-i doare? Le lipsește lor ceva? Lor să le fie bine, încolo pieară lumea...

Înțelegem deznădăjduirea țaranilor, ne doare inema când vedem groaznica lor sărăcie, când vedem cum oamenii sunt gata să-și ia lumea în cap, să se ducă în țări străine, unde li se spune de răuvoitori că e mai bine decât aici. Ne doare inema când vedem că pentru țaran nu e nici dreptate, nici lege, când vedem că toți își bat joc de ei.

Ne doare inema de toate acestea, dar mai rău și mai amar ne doare, când vedem că muncitorimea de la sate a apucat pe o cale greșită, au crezut că prin răscoale își vor afla mântuirea!

Unde îi pot duce răscoalele? Le pot ele folosi cătuși de puțin? Nu, nu le pot fi de folos. Se aduce armată și copiii lor îi împușcă, îi snopesc în bătăi! Atâta și nemică mai mult se poate alege din răscoale! Doar se va mai alege osânda a sute și mii de oameni la temniță și groaza rămasă în sate!

Să nu creadă că le spunem toate acestea, pentru că am ținea la boierii de la guvern

„Nu. Toți acești boieri, *boieri albi*, cari stau acum la cârmă, sunt acum vreo șeșase ani, vă îndemnau la răscoală, deoarece vroiau să răstoarne pe *boierii roși*, cari atunci erau mari și tari.

Au căzut *roșii*, s-au suit *albii*, s-au răsculat... Ce s-a ales din toate acestea? Sângele țaranilor a curs, părinții și frații celor împușcați au umplut temnițele, iar sărăcia și nevoile au rămas, nimene nu și-a bătut capul să le ușureze!

Să nu le creadă muncitorii de la sate boierilor, oricum s-ar numi ei, *roși sau albi*: ei toți sunt albi la față, doar nu-i arde soarele, cum vă arde pe voi când munciți ogoarele, și toți au manele *roșii*, scăldate în sângele vostru!...

Oricât s-ar părănda ei la putere, nu țaranii vor câștiga ceva, nu le arde lor de voi; pentru dâșii muncitorii sunt buni numai ca unelte oarbe, ca unelte care să-i aducă la putere, trupurile țaranilor le slujesc numai ca trepte pentru a ajunge la putere!...

Și dacă astăzi vreun nelegiuit, bătându-și joc de nevoia lor, vine la dâșii și, prefăcându-se că le e milă de sărăcia și greutățile lor, îi îndeamnă la răscoale, să știe că le sunt dușmani, slugi de ale boierilor, că-s lupi în piele de oaie... Să se ferească de ei, să-l alunge și sfaturile lui să nu le urmeze!

Boierii vor ca țaranii să samene și ei să culeagă roadele. Nu poate fi o mai mare nepăsare față de dâșii, față de durerile lor nespuse decât aste îndemnuri fățarnice și ticăloase.

Unde le e dar scăparea?

Scăparea e-n manele țaranilor și numai în manele lor. Nu prin răscoale și turburări vor reuși să scape - răscoalele le aduc numai pagubă. *Numai căutându-șipe cale pacinică și legiuită drepturile pot să izbutească!*

Să lase pe boieri în plata domnului, să-i lase să se mănânce între ei pentru putere, iar ei, organizați, uniți, împreună cu muncitorii de la orașe, - aceștia sunt frați cu adevărat - într-un singur *partid al muncitorilor vor putea pune mâna pe putere*.

Nu dați la alegeri nici un vot boierilor și slugilor lor, să aleagă numai pe oameni lor, pe ai partidului muncitorilor.

Aceștia se vor lupta pentru drepturile țaranilor, pentru mântuirea lor.

Acuma, e drept, cu greu vor pute scoate la vreun capăt; sunteți mulți, în adevăr, dar boierii au știut cum să vă copleșească prin legile ce-au făurit: astăzi votul unui boieriu are de o mie și de zece mii de ori mai mare putere decât al unui țaran.

Partidul muncitorilor se va lupta pentru a căpăta votul universal (obștesc) și de-a dreptul, va cere ca toți oamenii de la 21 de ani în sus să aibă deopotrivă drepturi și astfel legile să se facă în folosul celor mulți, nu în al celor puțini, cum se face azi.

Acum numai muncitorii plătesc dări la alegeri și n-au de unde; iar cei bogați nu plătesc nimica din munca lor și își bat joc de munca mulțimei.

Partidul lor se va lupta ca dările să le plătească bogații, acei care au de unde, potrivit cu averea lor; partidul se va lupta *pentru darea* (birul, impozitul) *direct cu atâta mai mare cu cât cineva are mai mare venit*. Fiind scutiți, negreșit, acei care au numai atâta venit cât le trebuie pentru a trăi ei și cu ai lor.

Atunci nu va mai putea fi vorba de legea maximului și de alte dări care vă sleiesc măduva din oase.

Partidul muncitorilor se va lupta pentru *desființarea armatei permanente*, adică va stăruia să nu vă mai ia copiii la sorți pentru a-i vârî în cazarme și apoi a-și face din ei unelte pentru a vă împușcă și bate cu pale (nuiele). Partidul cere să se deie fiecăru o pușcă acasă și instrucție, așa ca și țara să ne-o putem apăra de dușmani și copiii țaranilor rămânând pe lângă părinți nu vor mai fi în stare să tragă cu pușca în frații lor după porunca galonaților, fără ca să fie nici lege călcată, nici vină.

Când vor avea aleșii lor adevărați în sfatul țarei, vor căpăta votul obștesc, vor *face țaranii înșiși, prin deputații lor, legi în țara aceasta*, vor desființa armata permanentă și pe copiii voștri îi vor aduce din cazarmă la vetrele lor.

Atunci numai vor putea trăi ca oamenii, vor putea, prin legi, lua pământul, cu despăgubire, de la trântori și a-l da muncitorilor, așa ca aceștia să fie cât mai fără grija omorătoare de ziua de mâni, și ca pământul să se lucreze cât mai bine și, dacă veți găsi de cuviință că e mai bine, nu de fiecare în parte - ce nu poate unul, pot cei mulți - ci de-a valma, cum se lucrează acum la moșiile boierești, iar câștigul să fie nu al celor puțini, ca azi, ci al tuturor celor ce muncesc, după dreptate.

Numai *astfel* vor putea înceta toate împilările și toate nedreptățile de astăzi și *altfel* nu.

Nu e nevoie de răscoale și turburări, când acestea folosesc numai împilărilor. Lupta să fie pacinică și după lege; alipească-se deci la partidul social-democrat, la partidul lor, care singurul are ca țintă dezrobirea desăvârșită a muncitorilor.

Lupta e grea, dar biruința e neîndoioasă. Protivnicii sunt mulți și puternici, dar muncitorii, dacă vor voi, sunt și mai puternici!

Să trăiască, deci, muncitorimea! Să trăiască partidul social-democrat al muncitorilor din România."

Așa vorbindu-le, vei aduce pe muncitorii de la sat în partida social-democrată.

BASARABIA

O samă de ziare au adus aminte publicului că, pe lângă Transilvania, mai e și Basarabia, că liga culturală trebuie să se ocupe de toți românii ușurându-le cultura și păstrarea naționalității.

Dar ce zvon, ce concert de protestări n-au făcut ceilalți și au botezat de nepatrioți și perfizi pe cei cari scot acuma pe tapet chestia Basarabiei.

Lucrul e foarte ciudat. Ce? E vorba oare de cucerirea Transilvaniei și ne cruțăm pe Rusia ca pe o viitoare aliată? Numai dacă e vorba de așa ceva, zgometul ce fac patrioții noștri are un înțeles. Numai așa pricepem cum un poet a pus la Prut și la Balcani hotarele limbei românești. A făcut nu numai poezie cu tendinți, ci chiar cu diplomație! Păcat că fabula cu cânele care trecea puntea cu o bucată de carne în gură n-a avut darul de-a arăta unde duce diplomația cu țara cnutului.

Rău și fără cale umblăm după visuri, în loc de-a căuta mai bine să facem ca-n România să nu fie schingiuit, împușcat, bătut poporul muncitoriu. Acest popor are nevoie de cultură... de ce se ascunde pentru el lumina sub obroc? Întâi, arătați-ne iubirea d-voastră pentru poporul românesc din România liberă - și apoi, dacă aveți prisos de dragoste, luminați pe românii de peste graniță, faceți să fie unitate culturală între toți românii, faceți să nu se afle român fără știință de carte și veți fi făcut tot ce se poate face deocamdată din punct de vedere cultural! Dar părăsiți visurile iredentiste, nu vă plecați urechea la fâgăduințele dușmanului nostru de veacuri.

Noi, social-democrații, ne facem datoria cătră poporul muncitoriu de aice, noi vroim să fie în țara aceasta stăpâni acei ce muncesc, iar nu acei cari și-au adunat milioane din sudoarea muncitorilor de la sate și orașe.

ZIAR ZILNIC DE PARTIDĂ

Cum că asemenea ziar e nu numai folositoriu, dar chiar neapărat trebuitoriu partidei social democratice o știu nu numai muncitorii de la noi, ci încă și mai bine cei din străinătate.

Ca dovadă aducem următoarea bucată din apelul publicat de conducătorii social-democrației austriace.

„Cu toate piedicele ce legea presei, procurorii și poliția ne-au pus în cale, presa muncitorilor din Austria a crescut mult în cei din urmă ani și a dat muncitorilor un arsenal pe care îl privesc cu respect și prietenii și dușmanii. Presa noastră și-a făcut datoria cu cinste; neobosită luminează ea în întunericul neștiinței, fără cruțare sfășie vâlul fățarnic al silniciei, mândru și sus a ținut steagul muncitorimei social-democratice.

Dar încă ne lipsește *arma cea mai tăioasă*, ne lipsește încă un ziar *zilnic*, singurul în stare a nu lăsa să treacă nici o întâmplare, singur în stare de-a răspunde lovitură cu lovitură la atacurile protivnicilor, singur în stare a face cunoscută cauza noastră mulțimei celor nepăsători. La salvele puștilor cu repetiție ale presei capitaliste puteam până acuma răspunde numai cu salvele puștilor cu cremene, cu ziarele noastre săptămânale sau și mai rari; răspundeam cinstit, dar

slab. Mai mult. Trebuia să privim cu amărăciune cum muncitorimea, pentru care presa zilnică e o nevoie neapărată, era silită a cumpăra ziarele burghezești...

... Pentru muncitorimea austriacă, un ziar *zilnic* Asta e nevoia noastră cea mai mare, ne trebuia asta armă pentru interesele proletariatului. Muncitoriu trebuie să aibă un ziar zilnic, care să arate nemascat suferințele *lor* și să dea glas voinței lor. Ziarul zilnic se va lupta pentru dezrobirea celor apăsați, pentru dreptul celor nedreptățiți și lipsiți de drepturi, pentru ridicarea celor robiți cu mintea.

Ziarul zilnic va înfățișa interesele de clasă ale întregului proletariat, va fi apărătoriu organizațiilor politice și economice ale muncitorilor; el va apăra interesele fiecărui muncitoriu."

Socot că fiecare muncitoriu va înțelege că tot ce se spune despre ziarul zilnic austriac se potrivește încă mai mult pentru noi:

Deci cine iubește cauza sfântă pentru care ne luptăm să se grăbească a da bani și a face propagandă pentru sporirea fondului gazetei zilnice. Nu amânați pe mai târziu ce puteți face astăzi.

O MICĂ LĂMURIRE *Buna credință se presupune*

Cel puțin politețea ne impune să admitem buna credință și-n comentariile ce și-au permis unele ziare din localitate asupra ședinței consiliului comunal din 8 ianuarie.

Pentru cei ce *vor și pot* fi lămuriți sunt destinate aceste câteva rânduri.

Hala frigorifică de la Abator are îndoită menire: de a conserva carnea și de a fabrica gheața, cu ajutorul acelorași mașini.

Trebuințele comerțului de carne din Iași nu îngăduie ca mașinile să funcționeze mai mult de 3-4 ceasuri pe zi. Chiar aceasta s-a dovedit prea mult și cheltuielile nu corespund foloaselor aduse, cantitatea de carne ce se depune în hală fiind prea neînsemnată.

Însă, în aceste condițiuni, nu se poate produce gheață de calitate bună.

Pentru ca gheața fabricată să capete consistența necesară, se cere o funcționare neîntreruptă a mașinilor de 10-20 de ceasuri pe zi.

Prin urmare, nu poate fi vorba despre defectuzitatea mașinilor. Scopul principal al halei frigorifice fiind conservarea cărnei și nu fabricarea gheței, e vădit lucru că administrația comunală n-a putut să îndoiască cheltuielile, făcând ca mașinile să funcționeze 10 sau 20 ceasuri pe zi, pentru a se produce gheața ireproșabilă, fără ca aceste cheltuieli să fie justificate prin acel scop care s-a avut în vedere în construirea halei frigorifice la Abator.

Dacă aci e vreo greșală, ea trebuie imputată concepțiunilor fantastice ale acelora cari au început construcția Abatorului din Iași. nu Administrației actuale

în situația actuală, Administrația Comunală trebuie să caute o soluțiune potrivită cu împrejurările și interesele orașului. Sper că ea va fi găsită în aceea că vom amenaja întreaga instalațiune mai ales în vederea fabricării gheței, lăsând deocamdată interesul conservării cărnii pe al doilea plan.

Dar toate acestea cer oarecare studii. De aceea domnul Ganea a luat inițiativa suspendării provizorii a halei frigorifice, pentru ca până atunci Comuna să nu suporte cheltuieli zadarnice.

Subsemnatul s-a supus acestei inițiative dictate de împrejurări.
Spre știință.

[SCRISORI DESCHISE RELATIVE LA
ADMINISTRAȚIA MOȘIEI BĂLȚAȚI]

Domnule Director,

D. E. Ventura îmi pune prin „Evenimentul” niște întrebări relative la administrația moșiei Bălțați. Deși nu cred potrivit să vorbesc despre aceasta prin presă, mă grăbesc a răspunde că *sunt gata oricând de a da toate lămuririle și socotelile, la mine acasă, fiecărui interesat*, relativ la gestiunea mea.

De altfel, d. Ventura ar trebui să știe greutatea ce le întâmpin grație neînțălegerilor dintre coproprietari, popririlor ce curg din toate părțile, precum și din faptul că o parte din recoltă nu se poate încă vinde.

În asemenea condiții pot da toate informațiile, dar nu mai pot face nici o plată fără autorizația justiției, deja sesizate.

Mulțumindu-vă, d-le director, prin anticipație, vă rog să primiți asigurarea considerațiunii mele.

Iași, 8 februarie '901

C. Stere

P. S. Am trimis o scrisoare identică și directorului ziarului „Evenimentul”.

II

Aseară, după apariția ziarului nostru, am primit din Vaslui următoarea telegramă ce ni s-a expedit ieri, la orele 5 p.m.

Redacțiunii ziarului „Liberalul”

Lipsind din Iași, am cetit scrisoarea d-lui E. Ventura. Rog publicați că din socoteli pe care d-sa nu voiește să le vadă, se poate convinge că nu am ce depune, întorcându-mă, voi lua măsuri pentru încetarea acestui scandal.

C. Stere

A zi dimineată, poșta ne-a adus scrisoarea următoare:

Domnule Director,

Subsemnații, uzufructuari și reprezentanți legali ai copiilor noștri, coproprietari în moșia Bălțați, administrată anul acesta de d. avocat C. Stere, citim cu mirare în „Evenimentul” scrisorile adresate d-lui Stere de domnul E. Ventura.

Dacă d. Ventura ar fi binevoit să arunce ochii asupra socotelilor d-lui Stere, cum i-a propus de mai multe ori și cum am făcut noi, s-ar fi convins cât de nejustificate sunt scrisorile sale. [...] putem afirma că d. C. Stere nu poate depune nimic la casa de consemnație....

C. Bastache, N. Ciurea

Vaslui, 13 februar 1901

III

Domnule Director,

Un oarecare d. E. Ventura, căruia nu-i datoresc nici un ban și care nu vrea să vie să vadă socotelile, deși chiar prin ziarul d-voastră (fără să mai vorbesc de scrisori) i-am oferit ca, acasă la mine, să-i dau toate lămuririle și socotelile, își continuă șantajul său prin ziarul „Evenimentul”, probabil pentru a-și servi stăpânii.

Crezând că e de prisos să mai întrețin publicul cu această afacere, în care am avut nenorocirea să vin în contact cu d-sa, i-am intentat astăzi, imediat după întoarcerea mea în Iași, o acțiune la tribunal, înaintea căruia voi da toate socotelile.

Rezultatul va lumina pe oricine asupra acestei afaceri și cred că astfel este închisă această discuție. Dacă zelul însă pentru stăpânii săi îl vor îndemna pe d. Ventura să-și continue operațiunile sale... literare, răspunsul îl va căpăta la tribunal, unde am cerut un termen urgent.

Primiți, vă rog, etc.

Iași, 10 februar 1901

C. Stere

SCRISOAREA DOMNULUI C. STERE

[RELATIVĂ LA NUMIREA CA PROFESOR UNIVERSITAR]

D. C. Stere, profesor la Universitatea de Iași, a adresat ziarului >,L 'Independance roumaine' următoarea scrisoare:

Domnule Director,

Am citit în ziarul „La Roumanie” un articol lung, cu un titlu tot atât de lung: *Cum se numește un profesor universitar*, în care se fac aprecieri răuvo-

itoare asupra valorii mele - las la o parte punctul acesta - și în care găsesc o sumă de inexactități relative la chipul cum am fost numit profesor la Universitate.

E de datoria mea să rectific aceste inexactități:

1. E inexact că, contrar legii am fost numit suplinitor la catedra de drept constituțional din Iași. Legea de *atunci* nu cerea profesorilor universitari titlul de doctor. Sub regimul acestei legi au fost numiți numai la această facultate, ca să nu mai vorbesc de alți profesori definitivi, d-nii V. Dimitriu și M. Cantacuzino, ambii licențiați.

2. Este inexact că până la această epocă n-am scris nimic în afară de teza de licență. Am scris numeroase articole, între altele cele publicate în revista „Archiva”, și așa putea înșira o listă destul de lungă de „lucrările” în genul acelora ce se citează de obicei în asemenea ocaziuni.

3. Este inexact că raportul d-lui Cantacuzino a fost tot atât de favorabil și d-lui Negulescu; raportul în chestiune nu-l găsește îndeajuns de „copt”.

4. Este inexact că s-au divizat voturile în Senatul universitar din Iași, și anume 7 pentru mine și 8 pentru d. Negulescu. Adevărul este că eu am fost recomandat cu unanimitatea voturilor exprimate (10) contra 3 *abțineri*. Acei cari s-au abținut nu s-au pronunțat în contra mea, ci au fost de părere să se recomande pe lângă mine și pe d. Negulescu cu „titlu de încurajare”.

D. A. C. Cuza, inițiatorul acestei duble recomandațiuni, a zis că din procesul-verbal rezultă că dacă el ar fi ministru m-ar numi pe mine, dar trebuie o „consolație” și d-lui Negulescu.

Asupra acestei chestiuni de principiu, anume dacă senatul poate recomanda doi candidați, s-au împărțit voturile după propunerea făcută de d. A. C. Cuza; d-sa și ceilalți au votat pentru mine, în timp ce d. Alexandrescu și alți doi profesori de la Facultatea de Medicină s-au abținut. N-au manifestat deci o preferință pentru d. Negulescu față de mine.

5. Este neexact că în senatul universitar din București nici un glas nu s-a ridicat în favoarea mea. E de ajuns să amintesc că d. I. Bogdan m-a susținut cu energie; că d. C. Dimitrescu, care de asemeni este membru în consiliul permanent, m-a recomandat. Dacă acești domni au votat pentru scoaterea catedrei la concurs, aceasta au făcut-o din cauză că voturile erau împărțite și nu era altă soluție.

6. Este neexact că după legea în vigoare n-aș putea să mă prezint la concurs, așteptând ca art. 114 din lege să-mi dea acest drept.

7. În fine, e inexactă afirmațiunea că am fost deja numit; după cât știu încă nu s-a făcut numirea.

Când aceasta va fi un fapt îndeplinit, când toate raporturile și procesele verbale vor fi publicate în „Monitorul Oficial”, toată lumea va putea vedea „cum se numește un profesor universitar” și cred că cititorii nu vor pierde nimic așteptând.

Rugându-vă să scuzați lungimea acestei scrisori - cauza este mulțimea inexactităților care trebuiau rectificate - binevoii a primi etc.

C. Stere

[APELURI ELECTORALE]

CĂTRE ÎNVĂȚĂTORI

I

Colegi!

N-am să vă vorbesc despre niscaiva avantaje materiale, pe care le-ați putea căpăta „îndată ce se vor îmbunătăți finanțele statului”, - și pentru un simplu motiv, că nu e om în țara aceasta, care să nu știe că situațiunea d-voastră este peste măsură de grea și reclamă, în interesul general al țării, atențiunea tuturor.

Asemenea, n-am să vă vorbesc de articole și paragrafe din *Regulamente de aplicație*, reducând astfel lupta politică la niște chestiuni, oricât de importante în sine, de pură tehnică administrativă și pedagogică.

Mai mult. Dacă m-aș pune pe acest teren, încercând să-mi atrag voturile d-voastră prin promisiunea - care, din partea unui opozant, e și fatal platonice - de a îndulci viața d-voastră, - socot că aș aduce gravă ofensă unui corp cu o situațiune morală atât de înaltă ca a d-voastră și mai ales fiindcă „îmbunătățirea finanțelor statului” va pune de la sine la ordinea zilei toate chestiunile de această natură.

Am intrat în luptă, înscriind pe steagul meu cuvinte pe cât de simple, pe atât de adânci în înțelesul lor: „*Democrația rurală puternică și fericită*”.

Ca îndrumare spre acest ideal, v-am indicat un șir de legi și reforme salutare, în parte realizate, în parte pe cale de a se realiza:

Băncile populare și Casa lor Centrală!

Asociațiile sătești,

Casa Rurală și

Votul Universal și direct.

Dacă chiar astăzi, mulțumită activității ministrului liberal de Instrucțiune Publică, d. Spiru Haret, învățătorii au ajuns un factor preponderent în viața satelor (deși nimene nu ignorează și sarcinile grele ce deocamdată vi s-au impus), să vă gândiți că realizarea acestor reforme va face din d-voastră adevărați conducători ai neamului nostru. Deși în mijlocul unei muncitorimi sătești înfloritoare, rădicate la înălțimea unui popor în adevăr suveran, chiar situația materială nu poate rămânea fără îmbunătățiri profunde, însă n-am să insist asupra acestei laturi a chestiunii, oricât de interesantă, dar care dispăre înaintea măreției misiunii d-voastră.

Și sunt convins că pot găsi răsunset în inimile d-voastră, sunt convins că învățătorii din județul Iași sunt mândri că pot contribui prin toate puterile lor morale la aducerea la îndeplinire a acestui program de propășire și înălțare a

Dacă voiți să-mi dați sprijinul d-tră puternic pentru realizarea lui, îmi veți da voturile d-stră și veți căpăta dreptul, învățători ai lașului, la recunoștința eternă a democrației Rurale născânde.

Dacă credeți că nu e de ajuns ca din conferințe[le] d-stră asupra *Regulamentelor de aplicație* să se inspire șefii de biurouri respective; dacă nu vă jignește încercarea de corupție deghizată prin invocarea fățarnică a „îmbunătățirii finanțelor”; dacă socotiți că acum, când - mulțumită legii liberale asupra procedurii electorale - pentru prima oară se poate da o luptă politică serioasă înaintea colegiului d-voastră (și acest fapt nici o calomnie nu-l poate șterge din Istorie), dacă socotiți că în acest moment aveți dreptul moral de a refuza votul d-voastră unui membru al partidului liberal, - veți vota pentru candidatul conservator.

Simpla presupunere a unei astfel de întâmplări e o insultă pentru corpul învățătorilor rurali. Nu vă fac această insultă.

Fiind sigur că aceasta e întrebarea la care trebuie să răspundeți în ziua de 30 decembrie, aștept în liniște verdictul d-voastră.

C. Stere
Fost deputat
Profesor universitar

II

APEL CĂTRĂ ALEGĂTORII COLEGIULUI AL III-LEA DIN JUDEȚUL IAȘI

Cetățeni de la sate!

Pentru a doua oară Partidul Național-Liberal îmi face cinstea de a pune candidatura mea în colegiul d-voastră.

Sunt aproape trei ani de când partidul liberal a venit la cârma statului, în zile de grea cumpănă pentru țară.

Răsâpa nebunească și nechibzuința vinovată a guvernului conservator adusesse statul nostru într-o stare de josnicie și sărăcie, dureroasă pentru toți, dar mai ales pentru d-voastră, cetățeni de la sate. Și guvernul conservator nu găsea alte mijloace de scăpare decât biruri nouă și grele, scotea la mezat toate bogățiile pământului, era gata să ne robească pe noi și pe copiii noștri capitaliștilor streini.

Cu multă trudă și luptă, guvernul liberal, în mai puțin de trei ani, a putut prin economii și cumpăneală dreaptă a tuturor nevoilor, să pună regulă în finanțele statului și să asigure viitorul nostru, al tuturor.

Dacă pentru aceasta cu toții am trebuit să aducem jertfe, avem mângâierea că o primejdie și mai mare a fost înlăturată.

Dar cu toate îngrijirile ce-i impuneau nevoile financiare, partidul liberal a știut să aducă la îndeplinire și un șir de legiuiri folositoare.

Voi pomeni aici numai două, care privesc de aproape pe cei de la sate.

în întâiul rând, prin *Legea Băncilor populare sătești* s-a zidit o temelie neclintită pentru băncile rurale în ființă și, în același timp, a fost pus la îndemâna muncitorului de la sate, prin mijlocirea Casei Centrale, tot creditul statului; și astfel în viitor, numai de la tăria sătenilor înșiși atârnă scăparea lor pentru totdeauna de jaful cămătarilor.

Cu atât mai multă mândrie pot vorbi de această mare faptă a partidului liberal, că după îndemnul meu *Legea Băncilor populare* a fost adusă înaintea corpurilor legiuitoare; eu am fost însărcinat cu redactarea ei; eu, ca raportor, am apărât-o înaintea Camerei; și, în sfârșit, tot eu am lucrat la punerea ei în aplicare, primind sarcina de a face regulamentele și modelurile de statute de care e nevoie”.

Cetățeni de la sate!

Veți hotărî dacă prin această muncă am căpătat dreptul să nădăjduiesc că sunt vrednic de încrederea D-voastră și în viitor.

în al doilea rând, partidul liberal, credincios trecutului său democratic, a asigurat sinceritatea și libertatea votului cetățenilor prin noua lege electorală, care acum pentru întâia oară va fi aplicată în colegiul D-voastră.

Cetățeni de la sate!

Veți judeca ce răspuns trebuie să dați celui conservator care, bizuindu-se pe această *lege liberală*, ar avea îndrăzneala de a face încercarea să înșele buna d-voastră credință, să smulgă voturile d-voastră prin cuvinte fățarnice și amăgitoare.

Astăzi vin înaintea d-voastră ca membru al partidului liberal și socot că-mi este iertat să aduc ca cheazășie, fără teamă și prefăcută modestie, și activitatea mea personală în sfatul țării.

în fiecare sesiune a Camerei am luat de mai multe ori cuvântul, la discuțiunile mesajului Coroanei, ale budgetului și ale diferitelor legi, - și cum ați putut vedea din „Monitorul Oficial”, o singură dată n-am vorbit fără să apăr interesele și drepturile muncitorimii sătești.

Am vorbit pentru îndrumarea muncii naționale pe căi mai sănătoase, pentru organizarea și dezvoltarea agriculturii și a industriei casnice;

Am vorbit pentru înființarea unei Case Rurale, prin care statul să vie în ajutorul țăranului nevoiaș de pământ;

Am vorbit pentru introducerea votului obștesc, direct și deopotrivă pentru toți cetățenii țării, pentru ca clasa cea mai numeroasă, muncitorimea de la sate să nu mai fie obijduită.

Astăzi partidul liberal, prin glasul unui ministru, prin glasul fiului lui Ioan Brătianu, s-a îndatorat să lupte pentru îndeplinirea cât mai apropiată a acestor năzuinți democratice.

Cetățeni de la sate!

Dacă credeți că sunteți datori să sprijiniți democratizarea instituțiilor noastre, - veți vota pentru mine.

Dacă credeți că se apropie ceasul ca, prin votul obștesc, în sfatul țării glasul

Dacă credeți că nevoia de pământ ce o simt țărani, deopotrivă cu învățătorii și preoții de la sate, este îndreptățită, - veți vota pentru mine.

Dacă însă socotiți că trebuie să dați o mână de ajutor dușmanilor acestor năzuinți, dacă doriți ca o slugă boierească oarecare să vă fie stăpân, dacă primiți rușinea ca deputatul țărănimii să lupte în Parlamentul țării împotriva drepturilor țărănești, - veți vota pentru adversarul meu conservator.

Fiind încredințat că D-voastră veți cumpăni lucrurile cu o minte luminată, aștept cu încredere votul D-voastră.

Constantin Stere,
fost deputat al Colegiului III de Iași
Profesor universitar

III

CĂTRE ALEGĂTORII COLEGIULUI [AL] III-LEA DE IAȘI

Alegători!

Izbânda strălucită ce ați avut în ziua de ieri a dovedit pentru totdeauna că muncitorimea de la sate știe să-și apere drepturile ei și nu se poate nici cumpăra, nici înfricoșa.

Cea mai îndrăzneță încercare de a vă înfrânge prin corupție și intimidare a căzut rușinos.

În mijlocul urletelor sălbatice ale tuturor trimișilor din târg, angajați de clubul conservator, ați dat dovadă de tărie morală și mândrie cetățenească, făcându-vă datoria în tăcere desprețuitoare. E o priveriște ce nu se poate uita.

Această manifestație politică de înțeles adânc nu poate rămânea fără urmări însemnate pentru viața noastră publică.

Pentru prima oară în colegiul al III-lea de Iași, lupta politică a fost dată pe baza unui program de reforme măreț:

Casa Rurală și Votul obștesc

Muncitorimea sătenească din județul Iași a înțeles să deie sprijinul ei moral acelor luptători cari și-au înscris pe steagul lor aceste reforme.

Asigurându-vă că în Cameră voi interpreta cu credință ideile și sentimentele d-voastre, Vă mulțumesc din suflet și în numele meu, și în numele partidului liberal, care, prin sufragiul dv. se simte înălțat și îmbărbătat la lupta ce o duce contra tuturilor puterilor întunericeului.

Să trăiască colegiul III de Iași!

Încă două cuvinte am de zis pentru preoții și învățătorii de la sate, care, ieri, ca și întotdeauna, și-au făcut datoria de luminători ai poporului.

Am spus odată în Cameră că cei ce șovăiesc, cei ce simt că în inima lor începe să sece izvorul credinței, să meargă spre a-și recâștiga puterile morale - în mijlocul acestor modești campioni ai culturii, cari sunt o adevărată mândrie a neamului.

Pentru cei necrezători, ziua de ieri le poate confirma adevărul acestor cuvinte. Și cu această ocazie, îi rog să primească încă o dată prinosul meu de admirație și recunoștință și dragoste frățească.

Sunt mândru că mă pot numi reprezentant al acestui corp.

Încă o dată: să trăiască toată muncitorimea de la sate!

C. Stere
Deputat al Colegiului al III-lea de Iași
Profesor universitar

CORESPONDENȚA

CĂTRE ION I. C. BRĂȚIANU

Hotel Metropole
Bucurest

Mult stimat d-le Brătianu,

Dl. Haret vrea să prezinte în sesiunea actuală a corpurilor legiuitoare un proiect de lege prin care revine la legea învățământului secundar și *superior* din 1899.

Nu vreau să discut nici legea d-sale, nici cu atât mai puțin intențiile de care e călăuzit. Însă îmi dai voie să-ți atrag atențiunea asupra următoarelor anomalii. Timp de 3 *Vi* ani, dl. Haret a ținut la Facultatea de Drept din Iași vacante *cinci* catedre (din 8!), fiindcă condițiile de admisibilitate, la gradul de profesor titular erau greu de întrunit. Desigur, dacă legea aceasta ar fi fost cu sinceritate aplicată timp de 20-30 de ani am putea ajunge la rezultate frumoase. Dar acum am văzut numai un rezultat negativ: nimeni dintre liberali n-a putut ajunge profesor titular și, imediat după căderea liberalilor, cele *cinci* catedre au fost ocupate cu titlul definitiv de niște oameni în cea mai mare parte insuficienți până la ridicol. Astfel chiar interesele superioare ale învățământului au suferit.

Acum văd că se începe același joc. În Iași sunt iar alte două catedre vacante pe care noi le vom rezerva pentru „homunculii” d-lui Take Ionescu!...

Nu vorbesc numai din punctul de vedere de partid (așa cum stau lucrurile, pentru cei din liberali cari ar vrea să se devoteze acestei cariere e *pedeapsă* înregimentarea lor), dar și pentru mine personal aceasta e o chestie vitală; sunt prea bătrân și cu o familie grea ca să pot întruni condițiile legii d-lui Haret în timpul cât liberalii vor sta la putere (ar trebui să plec în străinătate; nu prea se găsesc acum de aceștia în țară), iar după aceasta... catedra va fi ocupată de un avocaș oarecare. Și am credința că pot ocupa această catedră cu demnitatea [sic], deși soarta nu mi-a permis să am *titlurile*, deoarece în realitate sunt numai un autodidact (mulți ani de zile n-am avut altă ocupație decât studii).

Cred că trebuie să-ți dai seamă de împrejurările [sic]. Deși, în conformitate cu legea lui Istrati, aș fi putut să fiu numit *imediat* ca profesor titular, n-am vrut să o cer, având intențiunea să scot peste câteva luni o lucrare care ar împăca scrupurile oricui. Acum însă acest lucru ar fi în zadar...

S-ar putea remedia inserând în lege un articol tranzitoriu (cum, de pildă, a fost legea judecătorilor de pace a d-lui Stătescu), prin care, pentru un timp [de] 1-2 ani, ministrul și-ar rezerva dreptul de a face numiri în condițiunile legii lui Istrati, în vedere că altrăminte cu greu s-ar găsi titulari pe baza legii noi.

Mi-e nespus de greu să rog despre această favoare, dar mă gândesc că toată viața am fost greu gonit de soartă, niciodată nu m-am gândit la interesele mele personale, am sacrificat totul și am ajuns la al patrulea deceniu, fără să am măcar satisfacția morală a unei profesii potrivite cu firea mea... Fire de avocat să crezi că nu am.

Puteți să faceți astfel bine nu numai mie personal, ci să preveniți [cuvânt ilizibil] din punctul de vedere general.

Mă grăbesc să plec astăzi, nici nu vreau să te plictisesc cu vizitele, de aceea mi-am permis să-ți scriu, în speranța sprijinului D-tale.

Al d-tale devotat

C. Stere

[P.S.] Graba și emoțiunea (azi numai am aflat intențiile d-lui Haret) sunt cauza neglijenței cu care scrisoarea e scrisă. Te rog să nu te superi și să ai răbdare să o descifrezi. Al d-tale,

C. Stere

CĂTRE G. IBRĂILEANU

Iași, 21 apr. [18]94

Dragă Ibrăilene,

Numaidecât scrie rezumatul polemicii, despre care ai vorbit. Vreau să mă folosesc de el într-un articol și n-am timp să o fac eu însumi.

Strângere de mână etc. etc.

C. Stere

II

Iassy, 22 aprilie [1894]

Mi-e lene, dragă Ibrăilene, să-ți scriu multe (nici n-am de unde). Toată polemica cu ploșnița am suprimat (așa a fost hotărât), celelalte-s bune.

E. L. [„Evenimentul literar"] îți va fi trimis cum scrii, „Ad.” și „Vieța” și le voi trimite eu etc.

Dascălul are „Gazeta săteanului”. Unde-i, o mie de draci!

C. Stere

III

[13 mart 1897]

Dragă Ibrăilene,

E trist să constat încă o dată că experienței [sic] din trecut nu vă aduce vouă, românilor, nici un folos. V-ați apucat iar de „Evenimentul literar”! Nu înțelegeți că nu avem puteri să-l facem bun și, pentru a-l face numai suportabil sau prezentabil, cum a fost „defunctul”, trebuie aceeași încordare și sacrificarea timpului întreg, ca și atunci; lucru peste putință pentru un timp îndelungat. Iar a scoate câteva luni, luptând cu difiците (în cazul cel mai bun echilibrându-le de azi pe mâne), apoi, să încetezi, lăsând 600 fr. datorii (până astăzi neplătite de *Ev. lit.*; le-a plătit „partidul” și acum câteva zile a încercat să mă execute pe mine); asta vi e idealul? Nu înțelegeți că astfel ne compromitem?

Deci, iată părerea mea: lăsați-o până [ce] nu vom avea mai multe „mijloace materiale și morale”.

Iar, pe scurt, răspunsul meu la propunerea voastră: Acum, nu pot colabora „până la licență”; iar „după licență”, nu voi colabora, pentru că... până atunci nu veți mai exista... N-am vreme să combat din răspuneri ideea voastră... De altfel: un spanac mai mult pe ogorul literaturii române nu e, în sine, un rău atât de mare, dar să nu pretindeți să contribui la cultivarea lui.

Să-mi scrii ce ați făcut cu „Biblioteca Carol I”? Numaidecât!

Am scris lui Petru Bogdan și nu mi-a răspuns.

Strângere de mână,

C. Stere

P.S. Cum îți merge cu cătănia? Nu te-au dat oare afară, să nu aduci melancolie în oștire?

P.S.S. Peste vreo zece zile sper să fiu, pentru o afacere, vreo 2 zile la Iași. Dar nu știu sigur.

P.S.S.S. Gherea spune că el, personal, nu poate, până la vară, să colaboreze, fiind ocupat cu scoaterea voci. III de *Critice*, iar toamna... nu veți avea nevoie de colaborarea lui; „dar, spune dânsul, să scoată; au să trăiască câteva luni, apoi vor muri și poate tot va fi un folos oarecare, cu atât mai mult că sunt câțiva băieți buni, care n-au unde să scrie”.

Dar părerea mea (Stere) este, totuși, să nu „scoateți”. Gherea nu vă știe și eu vă cunosc puterile.

C. Stere

CĂTRE P. TH. MISSIR

[toamna 1895 - primăvara anului 1897]

Mult Stimat D-le Missir,

De mult aveam un dor, simțeam chiar un fel de impulsione aproape irezistibilă să-ți spun D-tale ceea ce m-am hotărât în sfârșit să-ți scriu acum. Dar nu puteam: mi-erai... profesor și mai aveam... de dat examene la D-ta și... „era [erai?] și la guvern”. M-am temut să nu fiu rău înțeles și interpretat. Acum amândouă aceste piedeci au dispărut: am dat toate examenele pe care le-am avut la D-ta și la putere a[u] venit, după toate probabilitățile, pentru mulți ani, liberalii. Deci nu e greu de crezut în dezinteresarea mea, căci nici nu pot aștepta nemic de la D-ta.

Nu știu dacă ții minte cum ne-am întâlnit pentru prima dată, dar eu o țin minte și nu o voi uita niciodată. De atunci, cu cât te cunoșteam mai bine, cu atât mai multă stimă și simpatie mi le inspirai. Și țin să ți-o declar, că cu toate că nu cred ca în politică să ne găsim odată alături (deși până acum nici n-am luat parte la luptele politice, însă mi se pare că modurile noastre de a vedea lucrurile se deosebesc mult), dar *personal* îți voi rămânea adânc și sincer devotat pentru totdeauna.

Poate că, în sentimentalitatea mea - produsul unor „Reveries d'un promeneur solitaire” - judec prea subiectiv și, în realitate, îți va fi indiferent de a afla că, în masa oamenilor cu care ai venit vreodată în contact, se găsește unul care te urmărește în gându-i recunoscător, păstrând în suflet pentru vecie o simpatie caldă și adâncă (nu știu dacă bine *am tradus* ce vroiam să-ți spun), - dar nu mi-am putut găsi pace până ce nu ți-am spus-o, - însă poți fi liniștit, n-am să te mai inoportunez, nici nu voi etala ceea ce simt și ce n-am îndrăznit să ți-o spun măcar în față, și am recurs la hârtie.

Primește expresiunea sinceră a stimei și iubirei mele și o strângere de mână.

Al D-tale Devotat,
C. Stere

II

Chișinău, 25/XI 97

Iubite C.c. Petrache,

^ P T ? dc du a si m sine când Cotesc ce se scrie în străinătate despre sălbăticiile din București. Îmi vine să țiip.

N-am răbdare până mă voi întoarce acasă.

Cred că oamenii de treabă sunt datori să decline orice solidaritate cu astfel de „patriotism” și „naționalism”, care poate, pe de o parte, să „denunțe Europei

civilizate sălbăticia bestiilor hunice”, iar pe de alta parte, poate să spargă capetele și să prade prăvăliile străinilor.

Nu știu dacă se va întreprinde ceva până la sosirea mea în Iași și îți dau pentru acest caz deplina putere de a iscăli numele meu sub orice act de protest și în genere de a face uz de el cum vei crede de cuviință.

Primește asigurarea adâncului meu respect ca unul din puținii occidentali în „Belgia Orientului”.

Al D-tale devotat,
C.G. Stere

III

C.G. Stere
Avocat
Iași
Strada Anastase Panu nr. 4

Iubite C.c. Petrache,

Sunt foarte ocupat și foarte necăjit. (Nu știu dacă ai auzit că nevasta-mea era să moară și, dacă a scăpat de pericol, e încă foarte slabă.) Tot am vrut să te văd, ca să-ți vorbesc ceva în chestia articolului din no-ul. trecut al „Erei nouă”. Cu multă pietate l-am cetit și, după cum am spus de atâtea ori, caracterul lui Carp și nota psihologică a junimiștilor totdeauna mi-a inspirat respect și chiar admirație. Dar... oh! Câte trebuie să cuprindă acest „dar”.

Nu e destul ca cineva să fie inteligent sau chiar genial, și să fie de un caracter cât de nobil, până la sfințenie, pentru ca să-l poți urma în luptele politice. Mai întâi, inteligența și moralitatea ar fi trebuit să fie caracteristice *tuturor* conducătorilor partidelor politice, dar lupta între partide nu poate dispărea în societățile noastre, cât timp dezvoltarea apare ca o rezultată a ciocnirii neîncetate între diferite forte și interese sociale.

Prin urmare, altceva trebuie să hotărască simpatiile politice decât inteligența și caracterul șefilor. Dacă o cauză dreaptă e apărată de proști și mișei, cu atât mai obligat ești moralmente să pui modestele tale puteri pentru a contribui la susținerea ei.

Și aci, cu toată simpatia și respect pentru junimiști, trebuie să spun că dâșii au luat o atitudine hotărâtă în politică, în sânul partidului conservator, reprezentantul politic al clasei marilor proprietari de pământ, cari nu pot să nu fie adversari și ai progresului politic, și ai celui economic.

Adversari ai progresului politic, pentru că, în starea actuală de lucruri, caracteristica este *omnipotența* lor. întreg mecanismul administrativ trebuie să cedeze, de pildă, dacă vreun proprietar mai mare nu vrea să plătească impozite;

... Nu aceia cărora profită această stare de lucruri vor căuta să o îndrepteze. În trista istorie a „instigațiilor socialiste” am văzut cum o simplă cerere de a se respecta contractele agricole a fost considerată ca o răscoală periculoasă și administrația și magistratura s-au grăbit să stângă focul.

Proprietarii mari de pământ sunt și adversarii ai progresului economic, fiindcă la noi acest progres nu poate avea alt rezultat decât întărirea economică a țărănimii și această întărire e echivalentă, din punctul de vedere al marilor proprietari de pământ, cu „lipsa de brațe”, cu „mojicia” și „trândăvia” țăranilor.

Guvernul cel mai bine intenționat astăzi e prizonierul proprietarilor și al arendașilor (e destul să amintesc istoria cu articolul final din legea tocmelilor agricole...). De aceea nu m-a surprins deloc că în locul lui Lascăr Catargiu n-a putut să fie ales ca șef al partidului conservator P. Carp și dacă ar fi fost ales împreună cu conservatorii, sub *presiunea intereselor electorale*, ar fi fost silit să capituleze.

Singura scăpare, după mine, e *emanciparea guvernului* de sub această presiune în forma ei actuală, care duce la toate abuzurile, la trafic politic și precepușia de conștiințe.

Mijlocul - deplasarea centrului de gravitate în mecanismul electoral, prin lărgirea colegiilor. Astfel, pe lângă că guvernul ar fi mai tare față cu „partizanii influenței din județe”, fiindcă puterea lor s-ar micșora în proporțiunea creșterii corpului electoral, dar s-ar face ceva cu timpul și pentru educația maselor chemate la viața politică (însuși interesul electoral ar impune aceasta).

Conservatorii totdeauna se vor opune la orice reformă în această direcție. „Colectiviștii” cei mai „ocuți”, prin însăși forța lucrurilor, va [vor] fi obligați să ajungă acolo. (Cf. „Rolul social al mitocanilor” [?])

Junimiștii până acum au fost cu conservatorii și prin prestigiul lor moral au fost *cu atât* mai primejdioși

Nu [cuvânt ilizibil] va putea să determine direcția.

Dar nu mai am nici loc, nici timp. Strângere de mână,

C. Stere

IV

C. G. Stere

Avocat

Iași - Str. Vovidenie 1

[3 sau 4 aprilie 1900]

Iubite C.c. Petrache,

Pe neașteptate am fost atacat de „Era nouă”, și foarte nedrept, deoarece nici măcar articolul [dm] „Liberalul” care a provocat acest atac n-a fost scris de mine, ci (pot face aici o indiscrețiune) de d. Cocuz.

Dacă nu e plăcut nici faptul că mi se atribuie un articol prost, cu atât mai jignitoare sunt insinuările „Erei nouă”. Sunt sigur că n-ai avut cunoștință despre articolul „Erei nouă”, însă toată lumea crede că d-ta dirijezi în persoană acest ziar și astfel atacul capătă o însemnătate și mai mare.

Nu pot lăsa să se acrediteze în public zisele „Erei nouă” și am făcut chiar pentru astăzi un răspuns în formă de scrisoare deschisă către D-ta, care va apărea astăzi în „Liberalul”. Și chiar astăzi îți voi expedia un număr (Nu știu dacă altfel cetești acest ziar.)

Cred că știu ce vei face, dar în orice caz îți las în această privință totul liberei d-tale conștiințe...

Te rog să crezi că niciodată nu voi uita caracterul legăturii între noi.

Al D-tale

C. Stere

V

C.G. Stere

Avocat

Iași - str. Vovidenie 1

10/IX/1900

Iubite C.c. Petrache,

M-ai întrebat în ce loc ar fi putut să fie numită D-ra Carp.

Dacă ministerul s-ar ținea de principiul proclamat de Arion, ca în numiri să fie preferiți licențiați, nu e nemic mai ușor, deoarece iaca cum a fost aplicat acest principiu **pană** astăzi: la *științi* au fost numite fără licență și chiar fără nici un titlu următoarele D-soare:

- 1) Brânză
- 2) Bunescu
- 3) Dogariu
- 4) Gribincea
- 5) Elena Brăescu (studentă în medicină!) - la geografie și...
- 6) *Baliș*.

Aceasta din urmă e numai absolventă a externatului și, ca culme, fiind ea numai suplinitoare, pleacă în concediu în străinătate pentru un an, își lasă în loc o suplinitoare! Adică o suplinitoare, fără nici un titlu, e suplinită și ea... nu mai știu de cine (pentru ca să încaseze leafa, - suntem în era economiilor...)

Iată cum se poate face mai bine numirea:

- 1) D-ra Ghioculescu, licențiată în științele *fizice*, care acum are, probabil din greșeală, catedra de științe naturale, poate fi numită la catedra de matematici, unde [e] mai la locul ei.
- 2) D-ra *Elena Carp*, licențiată în șt. *naturale*, să fie numită în locul precedentei, la catedra de științe naturale.

once c'aTJT^s *

" * * * * * " • * « « * «easi comoditate ,.

Cred că ar fi păcat dacă principiul just afirmat de Arion va fi aplicat â la Bădărău...

Strângere de mână

C, Stere

P.S. Philippide e necăjit că nu v-ați putut întâlni (dânsul n-a primit biletul D-tale)

NOTE ȘI COMENTARIU

O sinucidere

A apărut în „Munca”, anul IV, nr. 6, din 28 martie 1893, p. 2-3; semnat C. Minuseanu.

În articolul intitulat *Începuturile publicistice ale lui Constantin Stere* („România literară”, anul XL, nr. 45, din 16 noiembrie 2007, p. 16-17), am semnalat acest text, arătând și motivele care pledează pentru a i-l atribui lui C. Stere.

Pasajul final - „Cel ce scrie aceste rânduri a avut prilejul de a cunoaște personal pe L. A. Sawicki și va păstra pentru totdeauna icoana luminoasă a acestui luptător credincios, care era «prea bun pentru lumea asta».” - îl indică, putem spune, fără nici o îndoială, pe fostul deportat siberian stabilit la Iași ca autor. La fel de elocvent, în sensul revelării identității autorului, este reflecția din introducerea - „Trebuie să trăiești viața, s-o simțezi tu însuși, pentru ca să înțelegi dramele și tragediile ei.” -, reflecție ce se regăsește în finalul „capitolului” al VI-lea al „foiletonului social” *Din notițele unui observator ipocondric*, publicat peste câteva luni, într-o formă apropiată - „Și rămâne totdeauna adevărat că noi putem înțelege durerile altuia numai când le suferim și noi înșine!”. În sfârșit, recursul, în continuare, la aprecierile unor somități în materie - Rae (*The Contemporary Socialism*, New York, 1884), Belfort-Bax (*The Ethics of Socialism*, London, 1890) -, aprecieri utilizate, de asemenea, în textul menționat (în debutul celui de-al IV-lea „capitol” și în „Nota bibliografică”, vezi *supra*).

Cu același prilej, formulam o ipoteză, și anume că pseudonimul cu care este iscălit articolul, C. Minuseanu, atât de curios, oarecum comic (dacă se percepe drept rădăcină cuvântul *minus*), vine de la denumirea localității siberiene Minusinsk, așa precum - se știe - pseudonimul C. Șarcăleanu era derivat de la toponimul Șarkala (sau Șarkalinsk).

¹ Pentru a indica, acolo unde este cazul, cuprinderea textelor în ediții precedente celei de față, se vor folosi următoarele abrevieri:

În literatură - C. Stere, *În literatură*, Iași, [Editura] Viața românească, 1921;

Scieri - C. Stere, *Scieri*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Z. Ornea, București, Editura Minerva, 1979;

În viață, în literatură - C. Stere, *Scieri în cinci volume. Cartea a V-a. În viață, în literatură*, ediție îngrijită de Vasile Badiu, Chișinău, Editura Hyperion, 1991;

Publicistică - C. Stere, *Publicistică*, ediție îngrijită de Pavel Balmuș, Chișinău, Editura „Universul”, 2006.

Articolul, afirmam în același loc, are relevanță din mai multe motive.

Mai întâi, infirmă ideea, formulată de Z. Ornea (*Viața lui C. Stere*, voi. I, p. 167), că, în momentul sosirii sale în țară, C. Stere ar fi avut „rezerve” față de gazeta social-democrată „Munca”, deși aceasta „i-ar fi primit, neîndoielnic, cu bucurie colaborarea”. „Siberianul” ar fi preferat de la început „o publicație independentă sau liberal opozițională”, crezând că „o astfel de publicație e mai utilă scopurilor sale”.

Existența respectivelor „rezerve” este însă îndoielnică atâta vreme cât C. Stere dă la iveală în „Munca” în 1894 câteva articole, lucru pe care îl face apoi și ziarul care îi ia locul, „Lumea nouă”, ceea ce nu exclude o serie de critici indirecte la adresa gazetei. (Precum era aceea din același „foileton social” *Din notițele unui obsevator ipocondric*, îndreptată în fapt împotriva „pătorei culte”, care, în ciuda „apelurilor desperate” ale gazetei partidului, nu o sprijinea suficient, ea trebuind, în consecință „să se umple de articole de o actualitate atât de arzătoare, ca foiletoanele fanteziste despre *albine*, ca discursul lui Karl Marx despre *Liberul schimb* sau *Clasele la evrei* de Zetterbaum...”)

În al doilea rând, *O sinucidere* aruncă o lumină asupra stării de spirit și asupra concepțiilor fostului exilat instalat la Iași, nuanțând imaginea conturată de manifestările publicistice cunoscute din „Evenimentul” și „Adevărul”, dar mai ales, asupra experienței lui siberiene, fructificată mai târziu în romanul *În preajma revoluției*.

Sunt de reținut, apoi, reflecțiile cu funcție introductivă, referitoare la deosebirea uriașă dintre psihologia rusească și cea europeană, deosebire care ar face (aproape) imposibilă înțelegerea de către europeni a dramelor rusești, și la faptul că „un străin niciodată nu poate pricepe pe deplin geniul și cugetarea unui scriitor de altă limbă”.

În sfârșit, articolul *O sinucidere* aruncă o lumină asupra întrupării unui personaj din romanul *În preajma revoluției* - Boleslaw Stadnicki. Despre acesta Z. Ornea (urmat de alți exegeți) susținea că „îl întruchipează pe viitorul mareșal Pilsudski”. (C. Stere și Pilsudski, spunea biograful, „s-au întâlnit mai întâi într-o închisoare din Serghinsk, satul de lângă Minusinsk, unde era deportat Stere. Despre acest coleg de detenție, Stere a vorbit și în câteva articole. Ba chiar o dată, în 1922, în plină Cameră a Deputaților, s-a referit la «generalul Pilsudski, fostul student Pilsudski cu care am fost în același timp în Siberia.»” *op. cit.*, I, p. 113.)

În realitate, Boleslaw Stadnicki este rezultatul fuzionării a două prototipuri, modalitate folosită de romancierul C. Stere (și recunoscută de el în câteva interviuri) în cazul mai multora dintre personajele sale. Tovarășul de detenție al lui Vania Răutu la Serghinsk (cap. XVI al volumului al V-lea, *Nostalgii*) preia numeroase elemente de la Ludvig A. Sawicki. Și el e un „fost student la Varșovia, arestat cu prilejul prăbușirii partidului polonez «Proletariatul», și deportat, «pe cale administrativă», în Siberia Orientală”: „mititel, tinerel, - abia trecuse de

douăzeci de ani, - frumușel, rotunjel la față, cu părul castaniu deschis, aproape blond, lipit lucios de craniu, tăiat just în două de o cărare inimitabilă, - părea, și după călătoria în etapa pe drumurile Siberiei, abia scos din cutie, - spălăte și curățel [...], profesa un marxism ortodox, feroce și intransigent, - care se potrivea cam rău cu ochii lui căprui, nevinovați, cu gulerul lui înalt, „rigid amidonat, cu cutele impecabile ale pantalonilor, - cu toate manierele lui de băiețel de familie, bine crescut și delicat...” (C. Stere, *În preajma revoluției*, ediție și prefață de Z. Ornea, București, Editura Cartea românească, 1991, voi. II, p. 354-355. Vezi și mai înainte, p. 307-308.)

Personajul are însă, după deportarea siberiana, un alt traseu existențial decât Sawicki. Vania Răutu îl reîntâlnește peste ani la Viena pe Boleslaw Stadnicki (voi. VII, cap. 6), acum „membru al secției poloneze a partidului socialist din Austria” și adept al politicii lui Pilsudski. Acest traseu și, de altfel, și numele de familie i le „împrumută” autorul romanului eroului său de la un alt „coleg de exil din Siberia”. În discursul ținut în Parlament la 12 februarie 1921, cu ocazia validării alegerii din județul Soroca, discurs tipărit în broșură sub titlul „*Un caz de conștiință*” (1921), C. Stere, vorbind despre „multa analogie” dintre „situația națiunii românești și a celei poloneze”, amintea că „mareșalul Pilsudski, austrofilul de altădată, este astăzi capul statului polonez și *persona grata* la Paris” și că el și-a format primul său guvern „dintr-un antantofil, cum este Paderewski, și un germanofil, cum este *Studnicki*, care este iarăși un fost coleg de Siberia cu mine, și poate că mulți dintre d-voastră își aduc aminte despre el, căci în timpul neutralității noastre venise la București pentru a face propagandă pentru intrarea României în război împotriva Rusiei.” [subl. m.]

Socialiștii și mișcarea națională

Răspuns d-lor V. Stupu și Doniroff.

(În chestia mișcării cultural-naționale)

Cel dintâi articol a apărut, nesemnlat, în „Evenimentul”, anul I, nr. 155, din 11 august, p. 1-2; nr. 156, din 12 august, p. 2; nr. 157, din 13 august 1893, p. 2. Este în strânsă și declarată legătură cu cel de-al doilea, *Răspuns d-lor V Stupu și Doniroff*. (În chestia mișcării cultural-naționale), publicat în numerele 169, din 27 august, p. 2-3, nr. 175, din 3 septembrie, p. 2-3, și nr. 176, din 4 septembrie 1893, p. 2. În ultimele două numere, titlul diferea întrucâtva - *Răspuns d-lui Doniroff*. (În chestia mișcării cultural-naționale) -, dar, de asemenea, se indica limpede continuitatea prin cifrele II și III.) Toate cele trei părți ale „răspunsului” erau semnate C. Sorțescu.

Atât articolul, cât și „răspunsul” sunt reeditate acum pentru întâia oară. Nu mai sunt reproduse două „rectificări”, așezate la începutul părților a II-a și a III-a ale articolului inițial, corecturile respective fiind operate direct în text.

C. Stere și-a recunoscut paternitatea acestor texte câteva luni după publicarea lor. Într-o scrisoare deschisă adresată directorului ziarului bucureștean

„Naționalul”, scrisoare găzduită în respectivul cotidian la 14 mai 1894, dar după ce fusese dată la lumină de „Evenimentul”, el declara: „Dintre toate articolele pe care mi le atribuie ziarul dvs., pot să-mi asum responsabilitatea numai pentru șase articole, pur teoretice, publicate vara trecută în «Evenimentul» politic, trei neiscălite și trei cu semnătura C. Sorțescu.” (Asupra scrisorii și contextului în care a fost publicată, mai pe larg, vezi *supra* scrisoarea respectivă și *infra* notele aferente.)

„Semnătura”, din câte mi-am putut da seama, nu a mai fost folosită de C. Stere decât o dată, pe o telegramă adresată Felicieii Rațiu cu prilejul „sfințirii steagului roșu primit de studenții ieșeni” de la fiica fruntașului ardelean memorandumist, text dat publicității în „Evenimentul” (anul I, nr. 251, din 8 decembrie 1893, p. 3).

Istoria noastră literară a reținut însă pseudonimul în cauză într-o formă alterată. Punctul de pornire se află în alte două mărturisiri făcute de ctitorul poporanismului mai târziu, în 1908 și în 1914. Mai întâi, în *Spovedanie pentru oamenii cinstiți* (vezi notele la „Caritatea în stil clasic”), printre altele, el declara: „[...] primul articol l-am publicat chiar după două-trei luni [de la sosirea în țară], în «Evenimentul», pe atunci ziar liberal, sub pseudonimul C. Sorțeanu, polemizând cu social-democrații noștri în chestia națională și afirmând pentru prima oară, în germen, ideile ce le-am dezvoltat acum în «Viața românească»...” A doua oară, în cadrul unei „expuneri” la clubul liberal ieșean (*Partidele politice și reformele*, în „Mișcarea”, anul VI, nr. 141, din 28 iunie 1914, p. 1-2), spre a corecta și contracara o afirmație a lui N. Iorga, care „[voise] să afirme că ideile [sale] personale [ale lui C. Stere] au variat prea mult de atunci”, el reitera, cu unele modificări, cele mărturisite în 1908: „Am scris, cu un an înainte de articolul citat de d-sa [N. Iorga], în «Evenimentul», pe atunci ziar liberal, o serie de articole polemice împotriva ziarului «Munca», organ al partidului social-democrat de pe vremuri - polemică motivată pe chestiuni naționale. În acea serie de articole eu formulasem în linii generale, pot spune, toate ideile pe care le-am susținut, sub semnătura mea, de la 1906 încoace, în «Viața românească». Nici aceste articole nu erau semnate cu numele, purtau un alt pseudonim, pe care d. Iorga nu l-a descoperit, mi se pare C. Sorțeanu.”

Așadar, după mai bine de un deceniu și jumătate, C. Stere nu-și mai amintea exact cum iscălise atunci, vorbind (a doua oară cu un grăunte de îndoială - „mi se pare”), în loc de C. Sorțescu, de C. Sorțeanu. Forma ultimă, alterată, a fost preluată ca atare în mai multe exegeze, în altele ea fiind înlocuită de altele, „corectate” - C. Sorțeanu și C. Sorțescu. (Acestea din urmă se întâlnesc inclusiv în monumentală *Viață a lui C. Stere a lui Z. Ornea!*) Confuzia se datorează cu mare probabilitate și asemănării dintre pseudonimul C. Sorțescu și numele directorului politic al „Evenimentului” - G. Sorțescu - și n-ar fi exclus ca ea să fi fost premeditată, de la bun început, de C. Stere.

În orice caz, autorul celor „șase articole” (în fapt, două) din vara anului 1893 se prezintă în textul însuși cu o poziționare distinctivă - apartenența sa la grupul celor ce redactează ziarul „Evenimentul” și, mai departe, la „burghezie”, implicit neapartenența sa la grupul socialist. Această poziționare este sugerată negreșit în introducerea articolului *Socialiștii și mișcarea națională*, unde propoziția autoreferențială („Noi nu suntem dintre cei cari să nu vadă în socialiștii români decât niște nebuni, fantaziști sau speculanți, fără nici un rost în țara asta.”) este urmată de menționarea faptei „Evenimentului” (care „a dezvoltat într-un șir de articole ideea alianței dintre liberali și socialiști”) și a „punctului de vedere național liberal asupra socialismului” („în genere cunoscut”).

Sugestia devine curând proclamație răspicată. Încă în partea a III-a a articolului, autorul își asumă calificativul dat de unul dintre cei cu care polemizează („ca burghezi infami ce suntem”), iar în cadrul „răspunsului”, celui dintâi critic i se declară că neiscălirea articolului și folosirea în el a pronumelui „noi” trebuia să fie interpretate în sensul exprimării opiniei redacționale („am scris în numele ziarului”).

Se pune însă de îndată întrebarea dacă poziționarea declarată de autorul articolului *Socialiștii și mișcarea națională* era în conformitate cu realitatea sau constituia o denaturare (mai mică sau mai mare) a realității și, mai departe, în ultimul caz, în beneficiul cui era ea făcută, în cel al liberalilor, al socialiștilor sau al amândurora, adică al preconizatei alianțe între ei.

Răspunsurile nu pot veni decât dintr-o examinare mai aprofundată atât a textului, cât și a contextului său. Pentru început, se recomandă de la sine ziarul „în numele” căruia scrie C. Sorțescu.

„Evenimentul” apăruse cu numai câteva luni mai înainte, la 1 februarie 1893 (și nu în 1892, cum susține Z. Ornea). Pe frontispiciu se preciza felul său și culoarea politică - „Ziar cotidian național liberal” -, nu însă dacă era „organul” clubului liberal din Iași (al „Jockey-clubului”, cum îl numeau adversarii, după clădirea unde își avea sediul), nici de cine era condus și/sau cine era proprietarul, nici cui revenea răspunderea juridică pentru ceea ce se publica în el. Nu era ceva neobișnuit, la fel procedând și alte ziare. Numele respective nu erau totuși, în genere, un secret în lumea presei și în cea politică și, de altfel, curând ajung la cunoștința publicului larg.

La jumătatea lunii aprilie 1893, guvernul conservator, confruntat cu o prelungită și inflamată campanie în presa opoziției, ia măsura drastică de a expulza mai mulți ziariști „neîmpământeniți” (singurii expulzabili) implicați. Printre cei expulzați s-a numărat și Albert Honigman de la „Evenimentul”. Cum acesta nu era singurul fără cetățenie română la acest ziar, alegerea lui se datora, desigur, calității sale de redactor responsabil. Pedepsa era abuzivă totuși, căci articolele pentru care plătea, nerespectuoase față de Rege („Binevoiască Majestatea Sa Regele să cugete asupra împrejurărilor actuale, cât mai este vreme. Când

popoarele se scoală, tronurile se clatină!") aveau autor cunoscut (semnase cu inițialele), care, apoi, și le asumă în chip deschis.

În numărul din 16 aprilie 1893, respectivul autor, semnând cu numele întreg, George A. Scorțescu, declara în editorial: „Honigman e izgonit, dar «Evenimentul» va trăi. De azi înainte iau direcția politică a «Evenimentului» și pot asigura pe guvernarea noastră de moderațiune de limbă și de idei care mă caracterizează.”

Un alt articol preciza că Albert Honigman (fiul cantorului de la templul coral Max Honigman și fratele celui ce va își lua numele Emil D. Fagure) fusese „unul dintre întemeietorii ziarului”, deci nu singurul. (Nici nu putea fi, în condițiile în care nu avea nici cetățenie română, nici avere.) Numele celorlalți întemeietori nu este dezvăluit, însă, neîndoind, între ei se număra G.A. Scorțescu. Foarte probabil, acesta ținuse frâiele și până atunci. În momentul respectiv, el făcea parte din „comitetul executiv” al organizației liberale din Iași, însă aceasta cunoștea frământări acute, ce îi săpaseră unitatea. (În ea se conturase un grup al „independenților”, în număr de 13, în frunte cu G. Mârzescu - vreme îndelungată șeful organizației și marele „elector” al lașului -, grup ce își va întemeia propria sa gazetă, intitulată „Democrația română”, și care sfârșește prin a se rupe complet un timp, pentru a reveni mai târziu la matcă.) „Evenimentul” era, astfel, răspunsul celorlalți liberali rămași în club sau doar al unora dintre membrii mai întreprinzători.

Conform unei lucrări tipărite peste șase ani (1895-99. *Deputații noștri. Biografii și portrete*, publicație de George D. Nicolescu și Albert Hermely, București, [1897]), G. A. Scorțescu se născuse la 2 septembrie 1858. Informația apare și în *Enciclopedia* lui Lucian Predescu (p. 797), care indică însă în mod greșit anul 1900 ca dată a decesului.

Cele două surse menționează că fusese „unul din promotorii *Ligii Moldovenești*, constituită sub guvernul generalului Mănu [noiembrie 1889 - februarie 1891], și autorul programului *Ligii*”, calitate în care fusese ales ajutor de primar al lașului. Pe de altă parte, Ioan Dafin nota în *Figuri ieșene* (seria II, Iași, [1927], p. 47) că „întemeietorul «Evenimentului»” [subl. m.] și-a făcut studiile la Paris, că „alegându-și cariera diplomatică, a fost numit secretar al legației române din Constantinopol, de unde, după câțva timp, a demisionat” și că, de asemenea, „lui i se datorește apariția marelui ziar scris în limba franceză «L'Independance roumaine»”.

Mai multe detalii biografice aduseseră în presa vremii adversarii politici ai lui G.A. Scorțescu. Astfel, unii „dezvăluiau” că fusese destituit în 1882 din postul de la Constantinopol în urma unor nereguli și că făcuse carieră datorită averii soției sale, Măria, fiica fostului ministru D. Cozadini, decedată la începutul anilor '90, avere, de altfel, lăsată prin testament copiilor. (S-a vorbit de trei copii, dar presa dă numai două nume: Ninetta și Rene.) La un moment, G.A. Scorțescu fiind chiar șters din listele electorale ale colegiului I, pe motiv că era doar episcopul averii fiilor săi minori, în replică, declara că are un venit de

!

j

!

j

j

[

|

j

j

I

|

j

120.000 de lei anual, ceea ce putea proba în fața instanței. Între 1899 și 1909 nu mai apare în prim-plan. Se recăsătorise cu o femeie bogată (Lucia), cu care are o fiică numită Conchetta, și se stabilise la București. Neînțelegeri cu soția, îmbolnăvirea fiicei, propria sa boală (diabet) și, probabil, jena finaciară (deși fiii din prima căsătorie vor declara că i-au asigurat tatălui o rentă viageră de 3000 de lei) l-au determinat să-și tragă un glonț în regiunea inimii în 2 iunie 1909. (Vezi reportajele din 3 iunie și următoarele din ziarele „Adevărul” și „Universul”.) A supraviețuit și a revenit în politică, în februarie 1911 fiind ales (devansând mult pe Georgel Mârzescu și A.L.A. Bădărău) deputat (conservator) în colegiul II la Iași. Cel puțin în primii ani ai mandatului a fost foarte activ, ținând mai multe discursuri și făcând numeroase interpelări.

George A. Scorțescu avea un frate, Dumitru, o vreme administrator al „Evenimentului”, și o soră Măria, căsătorită cu Constantin Ceur-Aslan. Era, de asemenea, unchi al scriitorului Ludovic Dauș.

Conform reportajului asupra tentativei de sinucidere din „Adevărul”, ar fi fost de asemenea unchiul locotenentului Nicu Scorțescu. Mai probabil însă era văr, căci tânărul ofițer era fiul lui Gheorghe/George Scorțescu, acesta căsătorit mai întâi cu Sofia Ghica (-Budești), devenită ulterior soția lui N. Ceur-Aslan, apoi cu Adela Ghica (-Șerbănești). Gheorghe (numit de Rudolf Suțu, în lucrarea *Iașii de odinioară*, Iași, Tip. „Lumina Moldovei”, voi. 1-2, 1923, „Scorțescu cel bătrân”) și Adela mai aveau o fată și doi băieți, Gheorghe, student în anii 1893-1895 (și coleg cu C. Stere), și Alexandru, tatăl viitorului romancier Teodor Scorțescu.

Editorialul primului număr al „Evenimentului” (*Direcția noastră politică*) reliefează, mai întâi, meritele istorice ale Partidului Național Liberal (care „are la activul său cele mai glorioase acte realizate în această țară”), precum și importanța programului „desfășurat” în congresul partidului (ținut la Iași în 8 noiembrie 1892), pentru ca, în final, să reia din respectivul program punctul prioritar în acel moment, „imediată datorie” - „a veghea ca domnirea legilor să nu primească lovituri”, lovituri aduse, desigur, de partidul adversar, cel conservator, aflat la putere.

Ceea ce nu se spune în editorialul cu pricina, dar se întrevede în numerele următoare, era dorința ca partidul liberal să iasă din *apatie* (așa se intitulează un editorial publicat mai târziu) și să declanșeze o viguroasă campanie de răsturnare a guvernului. „Evenimentul” ia ființă, așadar, ca tribună a liberalilor ieșeni care gândesc că tactica de moment a partidului trebuie să se manifeste printr-un activism energetic, favorizat de înmulțirea oportunităților.

Depășirea ciclului electoral (de patru ani) era una dintre ele, de ea fiind responsabil însuși Regele, care, astfel, nu făcea decât să-și mărească, să-și sporească încet-încet „prerogativele”, încălcând Constituția. Aceasta este tema tratată în editorialul *Constituția și Dinastia*, din 11 februarie 1893 (dată semnificativă!). Și ea revine într-un serial publicat între 25 februarie și 4 martie 1893, în care se inventariază *Neadevărurile* susținute sus și tare de guvernanții

conservatori. Un „neadevăr” era ideea că „nu e îngăduit nimănui să discute actele Majestății Sale” ori că „guvernul conduce politica externă, iar nu regele” și că „miniștrii sunt responsabili”. „Neadevăr” era, iarăși, a spune că „mizeria țăranilor are drept cauză lipsa de cultură, și nu condițiile economice inferioare”, precum și că „există egalitate politică”, în timp ce disproporția dintre cei cu drept de vot și cei fără acest drept se vădea uriașă. Era acesta un mod de a reaminti direcțiile de acțiune ale partidului liberal celor care le uitaseră. (În finalul editorialului se spunea limpede: „Iată de ce Partidul Național Liberal a înscris pe stindardul său *sufragiul universal cu reprezentarea proporțională*’.) Tema revenea într-un alt editorial (*Educația politică*, din 10 și 11 martie 1893), unde se atrăgea atenția asupra consecințelor nefaste ale sporirii „prerogativelor regale” - vicierea vieții politice prin crearea de partide în jurul unor așa-zise personalități, decăderea opiniei publice, corupția etc. -, insistându-se încă o dată asupra remediului - „modificarea radicală a sistemului electoral”.

Acest început de campanie se plasează, precum se vede, mai mult pe un palier „teoretic”. Dar evoluțiile pe scena politică îi dau curând posibilitatea verificării practice. Tocmai atunci, guvernul conservator supune parlamentului așa numita lege a „maximului”, care dă prilej liberalilor să organizeze ample întruniri populare de protestare, care au făcut necesară intervenția brutală a poliției și a armatei. Iar Regele își menține „încrederea” guvern și în aceste împrejurări. O parte a presei ia atitudine, ceea ce face și „Evenimentul”, însă, cu un plus de vehemență antimonarhică, aceasta aducându-i și pedeapsa, constituită de pomenita expulzare a lui A. Honigman.

G.A. Scorțescu și-a ținut însă promisiunea ironică din finalul declarației făcute la preluarea direcției politice a „Evenimentului”. El inserează, luni la rând, editoriale vehement antimonarhice. Câteva titluri sunt semnificative în acest sens: *Afară cu parlamentul uzurpator* (27 aprilie); *Regicidul* (28 aprilie); *Abdicare sau răsturnare* (30 aprilie); *Omul acesta...* (1 mai); *Tronul* (4 mai); *Vă înșelați, Majestate!* (6 mai); *Răsturnarea Majestății Sale* (9 mai); *Sfârșitul unui Rege* (12 mai) etc. Campania e continuată și în 1894, directorul „Evenimentului” dând la iveală serialul *Regele și Legenda*, tipărit și ca broșură.

Dar lipsa de moderație „în limbaj și în idei”, a „directorului politic”, care e cât pe ce să-i aducă arestarea și un proces de *lese-majeste*, sfârșește prin a transforma o tensiune într-o falie adâncă. La începutul lunii mai 1893, G.A. Scorțescu declara că responsabilitatea celor publicate de „Evenimentul” nu cade asupra comitetului executiv al organizației liberale ieșene, iar o lună mai târziu, demisiona din respectivul comitet „pentru a putea păstra întreaga lui libertate de acțiune în lupta ce [a] întreprins în ziarul «Evenimentul» [...] rămânând un soldat fidel al partidului”. (Alții spuneau însă că fusese exclus din comitet.) Oricum, lucrurile se îndreptau spre o disidență decisă. Elocvent în acest sens este editorialul (nu al directorului, fiind iscălit cu inițiala V., dar aprobat de el) din 8 mai, intitulat *Loc tinerilor!*, în care citim: „Elementele tinere au dreptul să spună celor bătrâni:

«destul cu experiența, domnilor, avem și noi dreptul de a ne spune părerile noastre, deoarece și noi gândim, poate mai mult chiar. Avem și noi idei pe care voim să le discutăm și dacă d-voastre nu vreți, lăsați-ne nouă locul. Ne credem în stare a-l ocupa cu demnitate. Nu ne opriți avântul nostru și lăsați-ne idealul, dacă d-voastră l-ați pierdut.” Un alt editorial, din 29 iunie, semnat O., se intitulă *Primineala partizilor*. În aceste condiții, în octombrie 1893, șeful Partidului Național Liberal, D.A. Sturza, înapoiază redacției ziarul ce i se trimisese, cu o scrisoare în care îi dezavua practic poziția. G.A. Scorțescu dă imediat publicității un răspuns „bătăios”, în care se spune: „Vă înapoiem scrisoarea ca necuviincioasă și nedemnă. «Evenimentul» nu primește de la nimeni lecții de patriotism și de liberalism și mai puțin încă de la dv., ale cărui sentimente sunt vecinie vânturate de apetituri josnice și interese meschine.” Într-un editorial ulterior, Scorțescu va declara că regretă poziția luată de el, „obligat de D.A. Sturza”, și că „n-a făcut solidar partidul cu șeful său”. Ceea ce nu însemna că-și punea cenușă în cap, căci tot atunci scotea de pe frontispiciu indicația că ziarul condus de el era „organ național liberal”, punând în loc „ziar cotidian”. Totodată, se formula programul ziarului (și al grupului): „«Evenimentul» are patru puncte esențiale, care formează crezul politic al celor ce sunt grupați în jurul său: 1. **chestia națională**, 2. **sufragiul universal**, 3. **impozitul pe venit** și 4. **restrângerea prerogativelor regale.**” (*Ce vroim*, nr. 210, din 17 octombrie 1893, p. 3).

E greu de precizat cine, dintre oamenii politici ieșeni, îi stătea alături lui G.A. Scorțescu. Mai lesne sunt de identificat cei care scriu în „Evenimentul”. Unul fusese, până în aprilie 1893, A. Honigman. Altul este George Vasiliu, a cărui semnătură (V.) se găsește sub multe dintre editorialele și articolele citate mai sus, precum serialul *Neadevăruri*, serial pe care îl va republica mai târziu în alt ziar. La sfârșitul anului 1893 el e pomenit ca prim-redactor al „Evenimentului”, funcție pe care o va fi preluat după expulzarea lui A. Honigman și o va păstra până în toamna anului 1894, când părăsește ziarul certându-se violent cu G.A. Scorțescu. (Va trece la proaspăt înființatul „Jurnalul”, inițiind aici o polemică urâtă cu fostul său șef.) Colaborator cu versuri la „Contemporanul”, George Vasiliu (1867-1917) avea convingeri socialiste, care transpar și în ceea ce scrie. De pildă, în editorialul din 18 aprilie, intitulat *Popor nenorocit*: „E știut că în țara românească, poporul de jos, țăranul și în genere clasa muncitorilor nu a luat niciodată parte la luptele politice. Totdeauna, alții au făcut politica pentru dânsul, i-au apărat interesele (?) și, în fine s-au erijat în protectorii și epitropii săi.” Constatarea conducea la afirmarea necesității unei largiri a sistemului electoral, chiar a votului universal, fiindcă „Numai printr-însul [poporul] și de la dânsul va veni mântuirea poporului.” Al lui este și serialul *Alianțele* (13-19 iunie 1893, citat de C. Scorțescu în debutul articolului său), în care se pleda pentru o alianță între liberali și partidele sau fracțiunile „democratice” (socialiști, radicali, „democrați-republicani”), pe baza „unei legături de idei” (a unei platforme comune, de pildă, sufragiul universal) și a unei juste împărțiri a „responsabilităților”,

adică a locurilor de pe listele electorale. Tot lui îi aparțineau „revistele” (articolele de fond) *Naționalismul nostru* (din 27 iunie 1893) și *Naționalismul* (din 18 și 27 iulie 1893). În cel dintâi, el remarcă „un fenomen curios”, anume „curentul cu desăvârșire unilateral, care tinde să îmbrățișeze numai o parte din românii subjugăți, în specie, numai pe transilvăneni [...] o uitare culpabilă neglijează pe frații noștri din celelalte părți și niciodată nu veți auzi vorbindu-se de basarabeni ori de bucovineni, cu toate că [...] aceștia au mai mult nevoie de ajutoriu decât cei dintâi”. Cel de-al doilea articol citat cuprindea constatarea că „naționalismul este un sentiment creat, născut în păturile superioare ale unui popor, straturile mai puțin culte neîmpărtășindu-l decât într-o mică măsură”, constatare ce justifică includerea lui în programul liberal.

În sfârșit, prim-redactorul dădea la iveală, la 6 august 1893, articolul *Congresul de la Zurich*, în care observa că Internaționala socialistă „se afirmă pentru prima dată ca partid politic cosmopolit, universal”, cu un scop declarat răspicat - „eliberarea proletariatului, a sclavilor moderni de sub robia teribilă a capitalului” -, ceea ce însemna „ieșirea din faza utopică” și luarea unui loc „însemnat prin rezultatele cele mai binefăcătoare pentru progresul omenirii”.

Din redacție mai făcea parte Jack Levin (Jacques Lewin sau Lewinson), despre care Z. Ornea afirma că fusese întemeietorul „Evenimentului”. Tânărul (de nici 21 de ani) era nepotul bogatului bancher Micael Daniel. Dar la rubrica de informații a ziarului se spunea la 14 aprilie 1893 că el se retrage din redacție „din motive de sănătate”. Mai târziu, îl însoțește totuși pe director într-o călătorie în Germania, din care trimite o suită de „scrisori” (iscălite Jack). Sub pseudonimul Blanzky, dădea alte note și articolașe, „corespondențe” etc. Anul următor, îi adresa lui G.A. Scorțescu o scrisoare, adresându-i-se familiar („Dragă director”), dar, peste câteva luni, îl denigra într-un ziar pe care, pare-se, îl înființase împreună cu G. Vasiliu („Jurnalul”, pus în serviciul „radicalului” A. A. Bădărău), declarând că „îi scrisese împreună cu G. Vasiliu articolele”, și îl acuza de neachitarea drepturilor de proprietate asupra „Evenimentului” (circa 1.000.000 de lei) lui A. Honigman.

Redactor a fost și studentul în medicină Littman Ghelerter, care semna M. Văleanu (mai târziu, în preajma războiului mondial, figură marcantă a socialiștilor ieșeni). Acesta, atacat în presă pentru că scria la „Evenimentul”, declara în februarie 1894 că s-a retras din redacție de câteva luni.

Redactori sau măcar colaboratori mai asidui au mai fost în primul an de existență a „Evenimentului” Em. D. Fagure, Max Vexler (fruntaș al partidului socialist, reorganizat după plecarea „generoșilor”), Max Kaufman, I. Glicsman (sau Glicsman, viitorul Dr. Y), Raicu Ionescu-Rion, Gh. Nădejde (Leon Gârbea), Spiridon Popescu ș.a. Iscălite aproape întotdeauna fie cu inițiale(le), fie cu pseudonime, articolele, notele, notițele, recenziile celor enumerați nu pledau deschis cauza socialistă, dar nici departe de aceasta nu erau. (De pildă: Raicu Ionescu-Rion, semnând Noir, dădea studiul *Gherea și „Junimea”*, 1-3 iulie 1893; un I.G. (poate I. Glicsman, poate I. Găvănescul), recenza în șase numere, în mai 1893,

revista „Literatură și știință”; un M. scria despre succesul social-democraților în Germania.)

Dată fiind această orientare („direcție politică”) a „Evenimentului”, o încercare de combatere o atitudinii socialiștilor „în chestia națională”, în sensul precizat de C. Scorțescu în introducerea „răspunsului” său, al „spiritului de împăciuire”, se situa negreșit „pe linie”.

Se cuvine însă observat că în *Socialiștii și mișcarea națională* destul de repede are loc o schimbare în ce privește antagonistul. În finalul pasajului introductiv („Ceea ce însă pricepem cu greu este faptul ca un partid să ia față cu această mișcare o pozițiune absolut negativă, ba chiar vrăjmașă.”), coroborat cu titlul articolului, antagonistul este partidul întreg, toți socialiștii. Și acesta continuă să fie și în partea a II-a a articolului, în care, îndeosebi într-o amplă notă, e respinsă o afirmație făcută în „ultimul număr al «Muncei»” de cineva care ar putea fi considerat voce autorizată a săptămânalului socialist. Dar partea a III-a se încheie cu formularea „credinței” că persoana în cauză, nimeni altul decât Noir (Raicu Ionescu-Rion), ca și cei ce subscriu la opinia lui, „nu reprezintă părerea oficială a partidului socialist român”, aceasta din urmă găsindu-se în fapt în „unul, probabil, din cele mai serioase articole în literatura noastră despre chestia națională, *Iridenta română*, [care] a fost publicat în «Contemporanul», redactat de d. I. Nădejde”

Ideea e reluată în introducerea „răspunsului” dat celor doi critici ce s-au exprimat pe marginea articolului *Socialiștii și mișcarea națională*: „De bună voie, eu - cu toate că nu-s deloc membru al partidului socialist și am scris într-un ziar național-liberal - m-am hotărât, dintr-un spirit de împăciuire, să nu ies din limitele teoriilor socialiste și să dovedesc unora dintre socialiști că atitudinea lor vrăjmașă față de mișcarea cultural-națională a studenților ieșeni nu se poate baza pe aceste teorii. Eu chiar am presupus că ei nu reprezintă părerea oficială a partidului socialist, ceea ce acum pot să și afirm pozitiv, bazându-mă pe raportul delegaților români la congresul internațional socialist din Zurich” [subl. m.]. (Iar în finalul „răspunsului”, pasajul din raportul menționat, în sfârșit publicat în „Munca”, începând cu nr. 26, din 22 august 1893, este reprodus ca dovadă supremă.)

Schimbarea antagonistului, evidentă și produsă relativ devreme, ridică și ea o problemă. Să-și fi dat seama autorul tardiv (după ce scrisese introducerea) că a greșit considerând că toți socialiștii „iau față cu mișcarea națională o poziție absolut negativă”?

Lucrul acesta este greu de admis. Chiar de foarte scurt timp sosit în România, C. Stere nu putea să nu-și fi dat seama că, într-adevăr, dacă nu toți socialiștii români, oricum majoritatea lor zdrobitoare luase până în acel moment „o pozițiune absolut negativă, ba chiar vrăjmașă față cu mișcarea națională”.

O simplă foietare a colecției săptămânalului „Munca”, de la apariția lui

1892, mai ales, pe fondul evenimentelor desfășurate în Transilvania, în legătură cu *Memorandumul*, se atinge apogeul, gazeta socialistă angajându-se într-o polemică susținută pe această temă cu ziarul „Adevărul”, atunci tribună a „democrațiilor republicani”. Directorul acestuia, Al. V. Beldiman, și redactorii I. N. Roman și Eduard Dioghenide sunt combătuți cu o pasiune extremă, antrenând pe terenul violenței verbale, de Const. Miile, A. Bacalbașa, G. Ibrăileanu ș.a. Cel dintâi, vechi socialist și fruntaș al partidului, publică articole precum *Mișcarea naționalistă* (nr. 46/1891), *Patriotism și socialism* (nr. 25/1892), *O scrisoare (ibidem)*, *Lupta de clase* (nr. 27/1892). (În primul, printre altele, Const. Miile scria: „Dacă însă e vorba de a adăuga, cum zicea odată d-l Petre Grădișteanu la Iași, încă câteva juvaieruri la coroana regală a regelui Carol, dacă e vorba de a face din o Românie roabă mică o Românie roabă mare, desigur că se lucrează în zadar, se bate apă în piuă și dacă muncitorii s-ar amesteca în această mișcare ar fi să scoată castanele elanelor stăpânitoare din foc cu mâna lor”. În cel din urmă, el conchidea că „pentru interesul proletariatului nu e de interes a intra în lupta șovinistă începută contra supremației maghiare, întrucât: 1. nu e de interes a schimba echilibrul european; 2. lucrând pentru socialism, lucrăm indirect pentru emanciparea politică a transilvănenilor și 3. pentru că, în starea actuală, dacă am uita lupta de clase și ne-am ocupa de-a face o Românie mare, dintre Tisa și Nistru, dacă ar fi posibil aceasta, nu am face decât să întărim burghezia română în dauna proletariatului român.”) Cât privește pe Anton Bacalbașa, redactor atunci al gazetei socialiste, el se remarcă prin polemica dusă, cu armele din panoplia sa, afinată în colaborarea-i cu I.L. Caragiale, împotriva lui Eduard Dioghenide, care nu s-a mai putut debarasa niciodată de cognomenul primit, Spanachide.

Deosebit de interesantă, însă, se arată contribuția viitorului critic literar G. Ibrăileanu. Acesta, colaborator la „Munca” din primul an, dă la lumină articole precum *Despre rolul socialismului* (nr. 52/1891), *Lupta pentru trai [existență] în societatea omenească* (nr. 25/1891), *Lupta de clase și chestia românismului în Transilvania* (nr. 23/1892), *Chestia românismului și starea actuală a Europei*, 24/1892, *Burghezism incoștient*, n-r. 26-30/1892, *In chestia iredentismului*, nr. 45-47/1892-1893 etc. (Cu excepția articolului *Burghezism incoștient*, celelalte sunt reproduse în G. Ibrăileanu, *Opere*, ediție critică de Rodica Rotaru și Al. Piru, prefată de Al Piru, voi. X, București, Editura Minerva, 1981.) De reținut e finalul articolului din nr. 23/1892: „Dar pentru că lupta în Transilvania e între două burghezii, nu urmează ca noi, socialiștii, să aplaudăm. După cum am dezaprobat barbariile studenților la congresul din Botoșani, deși aceste barbarii au fost furia micului burghez român împotriva evreului și, deci, lupta între burghezii - tot așa și acum - deși lupta între burghezia românească și cea ungurească în sine nu ne privește pe noi, socialiștii, (vom vedea în numărul următor că ne privește pe noi, socialiștii, prin urmările ei), dezaprobăm mijloacele barbare de care s-au servit burghezimea ungurească pentru a-și arăta ura.” (*op. cit.*, p. 84) Și, de asemenea, finalul articolului din nr. 24/1892: „Putem

rezuma: scăparea românilor din Transilvania și fericirea românismului stă în căderea țarismului rusesc. Prin învingerea Rusiei, țarismul trebuie să cadă. Deci, românii trebuie să dorească din toate puterile învingerea Rusiei și, prin urmare, să fie împotriva ei. Pentru aceasta românii din Transilvania să mai aștepte puțin, pentru că cu atâta vor fi mai fericiți pe urmă.” (*op. cit.*, p. 88-89.)

Aceasta va fi, de altminteri, și poziția oficială a partidului, înscrisă în programul său, dezbătut și aprobat în congresul care are loc în aprilie 1893, program unde se spune: „Partidul Social-Democrat al Muncitorilor din România e convins că iredentismul român, așa cum se manifestă acum, nu e decât lupta a două burghezii, potrivnice atât poporului român, cât și maghiar; el este îndreptat că numai ambele popoare muncitoare au să rezolve această chestiune, atunci când vor dispune de soarta lor.”

În aceste condiții, să fi descoperit autorul articolului din „Evenimentul”, după ce redactase introducerea lui, că e mai oportun să susțină că „poziția” e luată numai de unii dintre socialiști, care ar devia de la linia oficială, prin aceasta obligându-i pe fruntașii, pe ideologii partidului, puși în fața argumentelor, a „evidenței”, să și-o revizuiască? În acest caz, însă, ținta lovită nu avea prea mare importanță, putea fi alta, putea fi oricare.

Or, nu așa stau lucrurile: C. Sorțescu polemizează cu cineva anume și o face dintr-un motiv special. Este ceea ce n-a sesizat în întregime Z. Ornea. După acesta, „ciclul său de articole [al lui C. Stere] era îndreptat împotriva unui articol publicat de Ionescu Raicu-Rion în «Munca» sub titlul *De ce suntem internaționaliști?*, continuând de astă dată prin scris, disputele lor orale de mai înainte” (*op. cit.*, I, p. 119)

De fapt, cum s-a văzut, în *Socialiștii și mișcarea națională* se polemizează cu cel numit, dar pornind de la articolul *Studenții și mișcarea națională*, iscălit cu pseudonimul Noir („Munca”, anul IV, nr. 23, 1 august 1893, p. 2). (De altfel, *De ce suntem internaționaliști?*, semnat Rion, e publicat la 15 august 1893, deci după articolul lui C. Sorțescu din „Evenimentul”!)

Noir își începuse articolul în cauză prin a sublinia faptul că ziarul „Munca” nu obișnuiește „să insulte mișcărilor streine [lui] care la urma urmei nu-[i] fac rău” și că, în consecință, „de când s-a început la noi mișcarea națională [...] n-a atacat-o cu violență, ci s-a mărginit numai să exprime în câteva rânduri părerile partidului față cu dânsa”. „Insultele” și „atacurile violente” nici nu și-ar fi avut imboldul psihic, iritarea. „Și de ce am fi iritați - argumentează autorul mai departe - pe această mișcare, care, în afară de formele goale și de paradă, nu-i, în fondul ei, *reacționară*; de ce ne-am supăra că ea e pornită și întreținută de studenți, cari sunt cei mai de seamă reprezentanți ai clasei neguțătorilor și cari, deci, nu se pot lupta decât pentru clasa lor? Că acești tineri primesc cu alai niște bucăți de pânză cu anumite culori; că se încearcă a scrie telegrame de protestare cu greșeli de ortografie și punctuație, că se deprind a vorbi cu obișnuita vibrație a vocii de poporul românesc și sfințele lui drepturi; că cutreieră țara încercându-se să

aprinde pe liniștii și roșcovanii burghezi la para României, românismului, naționalismului, maghiarismului [sic!] etc; la ce-am privi aceste fapte decât cel mult cu un zâmbet ușor de neîncredere și de batjocură?"

Tochmai această argumentare relevă însă iritarea extremă a lui Noir, care, în alte circumstanțe, n-ar fi putut așterne pe hârtie enormitatea relativă la studenți, din rândul cărora făcuse el însuși parte până de curând.

Ceea ce l-a iritat în așa grad - aflăm imediat - este „telegrama de protestare a studenților ieșeni împotriva barbariilor poliției ungurești, care a atacat pe niște delegați ce se întorceau de la conferința națională de la Sibiu" și ea a avut acest efect, întrucât „e în afară de clișeurile [obișnuite]: ea nu mai protestează contra «sălbăteciilor urmașilor lui Atila», ci contra «sălbăteciilor burghezime ungurești». Studenții ieșeni, așadar, ar fi admis „lupta de clase”, implicit concepția socialistă, dar, inconsecvenți, s-au așezat „alături cu ceilalți luptători [...] care cred că [în Transilvania] e o luptă de popoare, ceea ce e nerozie”. (Reamintim că, totuși, în „Munca”, anul precedent, G. Ibrăileanu, prietenul cel mai bun al lui Noir - Rion, vorbise și el de „mijloacele barbare de care s-a servit burghezimea ungurească pentru a-și arăta ura”!)

Studenții respectivi, mai spune Noir în finalul articolului, ar fi trebuit să observe că la Congresul de la Sibiu nu s-au pus câtuși de puțin problemele muncitorilor români exploatați, ci doar ale burgheziei române și că, dacă „s-ar fi vârat” în poporul român din Ardeal, „ar fi văzut atunci că, [...] apăsător de burghezimea ungurească, nu se plânge atâta de faptul că limba oficială a statutului e cea ungurească, că numele românești ale comunelor se schimbă în nume ungurești, că i se fac procese de presă [...], ci de exploatarea economică la care e supus și de lipsa de drepturi...”

Înainte ca articolul lui C. Sorțescu să apară în „Evenimentul”, *Studenții și mișcarea națională*, al lui Noir, primise două riposte. În speță, mai întâi, la 4/16 august 1893, cotidianul liberal bucureștean „La Patrie” îi consacrase editorialul său intitulat *Un langage antipatriotique*. Acesta debuta prin semnalarea faptului că „le journal socialiste «Munca» s'applique depuis quelque temps à propager l'idée de «sans-patrie», à railler tout mouvement national et notamment le mouvement en faveur des Roumains de Transylvanie”. După citarea unui amplu pasaj din articolul lui Noir, editorialistul declara: „Mais nous nous refusons à croire que ces lignes ont été écrites par un Roumain. Nous nous sommes plutôt convaincus qu'en absence des jeunes Roumains chefs des socialistes, qui, nous dit-on, se trouve à Zurich, un étranger ou un fou s'est glissé à la rédaction de «Munca» et a réussi à y imprimer ses élucubrations. Nous espérons qu'elles seront démenties par les Roumains comme M. V. G. Mortzun, C. Miile et autres.”

Cea de-a doua ripostă se produsese în ziarul „Adevărul” (anul VI, nr. 1601, 5 august 1893), unde se publicase, sub inițialele M.C.J., articolul *Socialiștii și patria*, de fapt traducerea interviului acordat ziarului parizian „Le Figaro” de către deputatul socialist Jules Guesde. Interviul era comentat de M.C.J. în înche-

iere astfel: „Aceste sunt cuvintele rostite de d. Jules Guesde, cuvinte pe care le aducem la cunoștință acelor care ignorează sau se prefac a ignora importanța unei mișcări naționale.”

La articolul lui Noir se referea probabil și redactorul „Adevărului” Ioan N. Roman în articolul *Proletariatul intelectual* (nr. 1611, din 17 august 1893), care făcea parte dintr-un serial prilejuit de participarea autorului la Congresul Partidului Național Român de la Sibiu (23-24 iulie 1893). În articolul menționat se spune astfel: „La noi s-a zis de către unii necunoscători ai stărei de lucruri de peste munți că mișcarea națională ar fi condusă de burghezia română și că poporul nu are nici o conștiință de cele ce se petrec și nu ia parte la diferitele mișcări. E o mare greșeală. O burghezie românească propriu-zisă nici nu există în Transilvania. [...] amestecul poporului în mișcare e foarte mare”. Ioan N. Roman relua, apoi, o afirmație făcută de el în 1892, anume că „mișcarea națională de peste munți e o mișcare eminentemente proletară, a întregului popor, a tuturor claselor” și că ea e „democratică”, în sensul că autonomia reclamată e un principiu democratic.

Cea de-a doua ripostă dată lui Noir, în „Adevărul”, îi era cunoscută lui C. Sorțescu, acesta extrăgând un pasaj din interviul lui Jules Guesde. Nu e însă exclus să-i fi fost cunoscută și cea dintâi (din ziarul „La Patrie”). O aluzie la ea, mai exact o distanțare de ea ar putea fi propoziția citată deja mai sus: „Nu suntem dintre cei cari să nu vadă în socialiștii români decât niște nebuni, fantaziști sau speculanți...”

C. Sorțescu nu putea cunoaște însă replica lui Noir la atacul din „La Patrie”. Semnat Rion, articolul *De ce suntem internaționaliști?* („Munca”, nr. 25, din 15 august 1893), începe prin a sublinia „paradoxul” în care se găsea adversarul (vorbea despre patriotism într-un ziar scris într-o limbă străină!), pentru ca apoi să abordeze frontal problema: „De ce suntem noi internaționaliști? Așa dintr-o năzărire a noastră? Nu. Ci pentru că așa ne-a învățat întreaga istorie a omenirii și pentru că am constatat și noi, cu o dureroasă uimire, că cererile claselor apăsate n-au găsit nici pe terenul național nici o ascultare la clasele stăpânitoare.” Adevărul spuselor era probat cu un exemplu recent, greva brutarilor din Galați, reprimată de autoritățile locale și care, pe deasupra, „nu trezise nici un curent de simpatie” precum samavolniciile comise la Sibiu. Răscoala lui Gh. Doja, își continuă demonstrația Rion, „va fi convins și pe muncitorii unguri că n-au mai mari dușmani decât pe acei cari vorbesc aceeași limbă națională ca și ei și poartă mustăți eminentemente naționalicește răsucite”. La fel „au constatat și muncitorii din lumea întreagă”.

În final, Rion întreba retoric: „Ce-i îndreptățește pe «La Patrie» să creadă că prietenul [sic] nostru Morțun și Miilea vor dezminți acele nebunii nepatriotice? Unde, când și cum i-a văzut pe ei purtându-se românește, în înțelesul național-liberal?”, ca să răspundă sigur pe sine: „Ei sunt socialiști și deci cosmopoliti. Ei știu că mișcările naționale nu pot interesa clasele proletarelor, care

vede scăparea ei desăvârșită decât în desființarea societății întemeiate pe clase, a societății care a dat naștere și a alimentat, printre alte manifestări, și patriotismul și frazele seci cu care jurnalul «La Patrie» a ajuns în anul al 2-lea..."

Dacă, așadar, „La Patrie” și „Adevărul” ripostează lui Noir în legătură cu „limbajul antipatriotic” și cu opinia asupra „mișcării naționale românești din Transilvania”, C. Sorțescu o face **în principal** în legătură cu altceva, și anume cu ceea ce-i provocase lui Noir iritarea -, telegrama de protestare a studenților ieșeni”. Noir însă vorbise relativ criptic. (La fel procedase, se pare, și Em. D. Fagure, colaborator și el la „Evenimentul”, care, în numărul precedent al gazetei „Munca”, insera o notă, intitulată *Cine țipă?*, în care se spunea: „Va să zică: cine țipă? Fii burgheziei românești, care văd barbarie la Sibiu și n-o văd la Galați, la Iași, la București, pretutindeni în țara românească. Țipe cât i-o lua gura. Muncitorimea română are de țipat împotriva dușmanului dinăuntru: burghezia, dar ea nu țipă, ea se organizează pacinic și pe urmă va ridica glasul, dar glasul dreptății și adevărului, care răsună clar și se aude în depărtări nemărginite.”)

Ceea ce atacase deci Noir se dezvoltă în partea a III-a a articolului *Socialiștii și mișcarea națională*, mai exact în afirmația referitoare la existența în România a unui număr de „burghezi izolați [care] pot să se devoteze cauzei poporului, chiar când ei nu împărtășesc idei socialiste”, număr destul de mare, „ca ei să poată da mișcării naționale un caracter, așa să zicem *poporanist*, sacrificându-și forțele intereselor poporului nostru”. Și mai precis, în prima parte a „răspunsului” dat celor doi critici, unde e mărturisită intenția care l-a animat pe autorul articolului inițial: „[să dovedească] unora dintre socialiștii noștri că atitudinea vrăjmașă față cu **mișcarea cultural-națională a studenților ieșeni** nu se poate baza pe aceste teorii [socialiste]”

Lumină asupra conexiunii dintre „telegramă” și respectiva mișcare ne aduce foileta „Evenimentului”.

Din articolul *Mișcarea națională în Iași* (anul I, nr. 120, din 27 iunie 1893) aflăm că la 23 iunie a avut loc o întrunire a studenților ieșeni, la care au participat și doi delegați ai comitetului de la Universitatea din București. (De la începutul anului, studențimea ieșeană era divizată în mai multe asociații și grupări. Despre aceasta se vorbește în „foletonului social” al lui C. Stere *Din notițele unui obsemator ipocondric*, în comentariul căruia se vor găsi detaliile necesare.) La întrunire s-a ales un comitet de șase persoane (Spiridon Popescu, N. Cănanău, Ioan Mieu, Ioan Manolescu, State Dragomir și G. sau M. Săvescu), însărcinat să coordoneze „o campanie energetică în scopul de a interesa spiritul public din România pentru soarta fraților din provinciile subjugate”. Un alt număr al aceluiași cotidian (123, din 3 iulie 1893) aduce precizări: doi delegați (I. Mieu și State Dragomir) vor participa la Congresul de la Sibiu, mai mulți studenți vor prezenta conferințe în orașele Huși, Galați, Tecuci, Brăila, Bacău, Piatra Neamț, Slănic, Fălticeni, Bârlad, Botoșani, și sunt proiectate, de asemenea, „alte acțiuni”.

Pe 29 iulie, „Evenimentul” publica următoarea telegramă semnată de Ioan Mieu „în numele comitetului studenților”: „Doctorului Rațiu, Sibiu/ Studențimea ieșeană, regretând că, la manifestarea demnă și pacinică a poporului român din Transilvania și Ungaria, cinica burghezime ungurească n-a știut să răspundă altfel decât prin acte de violență și samavolnicie, protestează cu tărie în fața opiniei publice europene.”

La rubrica „ultime informațiuni” a aceluiași ziar, atrage atenția anunțul conform căreia „pentru ziua de marți 20 iulie, delegația studenților ieșeni, compusă din C. Stere, Spiridon Popescu, Gr. Bârsan, I. Manolescu și State Dragomir, va pleca la Huși, unde I. Mieu va prezenta conferința sa”. Este prima apariție a numelui fostului deportat siberian în presa ieșeană și e de observat menționarea lui în capul listei. Dar, trei zile mai târziu, la aceeași rubrică se preciza că „Din eroare s-a trecut numele d-lui Stere în delegațiunea studenților ieșeni. D-l Stere *n-a plecat* la Huși...” Nepracticată în astfel de cazuri, „dezmințirea” a fost în chip vădit cerută de cel în cauză. Din păcate, motivul neplecării n-a fost dezvoltat. („Din păcate”, pentru că se exclude de la sine o simplă întâmplare, o imposibilitate fizică de a face călătoria la Huși! Rămâne obscur motivul: studentul C. Stere evita o implicare directă, din pricină că era „supus” al Imperiului Țarist sau din pricină că nu agreea forma „conferințelor” în târguri și târgușoare, urmate, cum avea să fie și cea de la Huși, de banchete oferite de localnici, așa cum va mărturisi ceva mai târziu în „notițele observatorului ipocondric”.)

La întrunirea inițială fuseseră însă proiectate și „alte acțiuni”, despre care „Evenimentul” nu aducea precizări.

Căutând să-i demonstreze lui V. Stupu că „mișcarea cultural-națională a studenților ieșeni” nu numai că e posibilă, dar „tendința studenților ieșeni e un fapt real”, C. Sorțescu amintește că la „întrunirea studenților în care a fost ales comitetul de 6 pentru mișcarea națională, un student a rostit un discurs în sensul dorit și a fost viu aplaudat de toți colegii asistenți [...] delegații studenților bucureșteni au aderat și ei la părerea colegilor ieșeni [...] și la congresul de la Buzău se va ține o conferință tot într-această direcțiune **poporanistă** și se vor formula rezoluțiuni corespunzătoare” [subl.m.].

(E de notat în treacăt că „Evenimentul” nu adusesse informații asupra discursului rostit la 23 iunie 1893 de „un student”. Să fi fost acesta însuși C. Stere?).

Cu aceste precizări asupra „mișcării cultural-națională a studenților ieșeni” a cărei apărare o întreprinde C. Sorțescu în *Socialiștii și mișcarea națională*, se cuvine să ne îndreptăm atenția asupra criticilor aduse articolului, critici la care m-am referit până acum indirect. Pentru a se putea urmări în amănunt polemica, reproduc *in extenso* primul text, semnat **Donirof** (și nu Doniroff, cum transcrie C. Sorțescu, dând, poate, o lecție de ortografie franceză în materie de nume rusești), publicat în „Evenimentul”, anul I, nr. 162, din 19 august 1893, p. 2.; nr. 163, din 20 august 1893, p. 2; nr. 164, din 21 august 1893, p. 2 (aici, numerotat greșit, cu cifra II) și precedat de următoarea notă redactională: Dăm loc articolului

față, fără a-l împărtăși, ci numai pentru că reprezintă opiniile unui număr de studenți, opinii care merită o discuție serioasă. N.R."

MIȘCAREA NAȚIONALĂ ȘI SOCIALIȘTII

I

Se pare că unii studenți universitari, influențați de adevărurile spuse de socialiști în chestia mișcării național culturale, ar încerca să lese la o parte ideile greșite de până acum și s-o discute în mod mai științific. Faptul acesta ni-l dovedește articolul intitulat *Socialiștii și mișcarea națională*, publicat în „Evenimentul”. Negreșit, față de mișcarea național-culturală, socialiștii n-au putut rămâne nepăsători; dar, din contra, știind că e o manifestație particulară a organizației economico-sociale burgheze, s-a[u] interesat de ea, au explicat-o arătând ce conține real și cum pe sama ei să zidesc o mulțime de păreri greșite. - Socialiștii au spus de repețite ori: *Este o imposibilitate logică de a demonstra că orice acțiune omenească și cu atât mai mult o mișcare socială atât de impunătoare este ceva spontan.*

A încerca să dovedești că o mișcare socială nu poate fi un efect al unei cauze materiale și necesare este o absurditate.

Întemeierea economico-socială burgheză a distrus complect orice însemnătate a spiritului ca mobil al acțiunilor omenești, a distrus spontaneitatea și s-a impus, determinând lupta de clase ca cauză materială și necesară a mișcărilor sociale și care, susținute pe această bază și în mod inteligent, vor ave[a] o reușită definitivă. - Astfel văzând lucrurile, s-a cerut o mișcare pur culturală, cu un program care să ție samă de bazele ei materiale, de lupta de clasă, de realizarea unor cerinți economice, necesare pentru posibilitatea culturii etc. ... Altfel, rezultatul mișcării culturale va fi nul. - (Vezi *Iridenta română*, „Contemporanul”.)

Acest mare adevăr spus de socialiști era privit cu dispreț; dar probabil că un mare număr de capete naționaliste, chiar din cele mai bine înzestrate, nu i-a înțeles valoarea.

Mai mult, spusele socialiștilor, pentru mulți, produceau groază și mânie neputincioasă, pe care o manifestă omul primitiv când simte un cutremur de pământ. - Dar socialiștii își făcuseră datoria și dreptatea era în partea lor, căci mișcarea națională culturală așa cum a fost dusă până acum, ne dă o stranie măsură de valoarea ei proprie.

În adevăr, această mișcare, mai mult decât ne așteptam noi, a demonstrat că frazele banale și declarațiile burgheze chiar pe tema națională au singurul merit de a rămâne numai fraze banale, pe când bazele materiale reale - materialismul impus omului de modul de producție capitalist este singurul mobil puternic al mișcărilor sociale, fie ele numite și naționale. Faptul acesta ni-o dovedește rezultatul mișcării duse de atâta vreme. O mulțime întregă de studenți - și care

este echivalentul mișcării?... Dacă mișcarea studenților ar fi ținut samă de bazele materiale ale mișcărilor sociale, dacă ar fi înțeles ce doare pe românii adevărați și care e mijlocul de alinare al durerii, atunci ar fi impresionat adânc lumea care îi înconjură, ar fi produs în jurul lor senzațiuni puternice, ar fi ridicat voinți hotărâte și numai atunci mișcarea studenților ar fi fost o forță măreață în stare de a produce rezultate echivalente, impunătoare. O mișcare pur culturală a studenților din România liberă, ținând samă de cerințele economice absolut necesare, era în adevăr de natură a interesa viu pe toți acei cari văd, nepăsători, expunându-se vechile credinți și așteaptă cu nerăbdare timpuri noi!... Nimic nu putea satisface mai bine masele populare dornice de viață mai omenească și pe totalitatea studenților adoratori ai adevărurilor științifice decât o mișcare culturală energică, care, departe de a se teme de critică, ar înfrunța întunericul, expunând cu liniște ceea ce și-a propus!...

Dar mișcarea studenților, așa cum a fost pusă, fără îndoială, a părut ținând numai samă de elemente, pentru cei nu aveau cunoștinți exacte de fondul ei, ca o mină bogată de înțelepciune în stare de a te ațâța s-o cunoști și să te identifice cu dânsa. După ce însă, entuziasmat de la început, ai pătruns-o în toate părțile, respectând-o după cum crezi că merită, găsești ca rezultat experimental că e o mină săracă, întunecoasă, că filoanele de metal prețios sunt foarte rare și încă stânca în care sunt înglobate are puțința de a le transforma în descompuneri în stare de a otrăvi și ca atare nu merită atențiunea oamenilor cari au ceva de făcut. Mai mult: dacă este interes, din punct de vedere igienic sau din alt punct de vedere, ca această mină să fie năruită, e necesar s-o faci!...

Admițând lupta de clase, admițând că clasa muncitoare română e una cu cea maghiară și burghezia română formează cu cea maghiară o clasă dușmană celei muncitoare, nu e nici o rațiune și ar fi chiar o lipsă de conștiință, dacă clasa muncitoare română ar ajuta burghezia română în lupta cu cea maghiară pentru interesele ei proprii și poate contrare clasei muncitoare române. Iar dacă e vorba de deznaționalizare, atunci clasa muncitoare română, bazată pe lupta de clase, organizată puternic din punctul de vedere politic, dacă pe tărâmul economic nu e posibil, și ca forță unitară, având tot ajutorul clasei muncitoare maghiare, iar ca element cult în parte-i studențimea universitară din țările române, va impune incontestabil burgheziei maghiare, tăindu-i pofta de deznaționalizare. Când burghezia română, în asemenea caz, ar căuta să se amestece în mișcare, pentru a-și face interesele ei proprii, chiar pe tema deznaționalizării, ea va trebui să fie considerată ca o mină neigienică și ca atare să se ia măsuri energice de asanare!

Prin urmare, astfel înțelese lucrurile, nu este de nici o însemnătate intrinsecă a spune că atitudinea socialiștilor români este un internaționalism rău înțeles sau că Guesde și Bebel au făcut naționalism în chestiunile pe care le discutau (după cum spune articolul din „Evenimentul”), căci naționalismul, cum îl înțeleg socialiștii, adică *ridicarea clasei muncitoare din punct de vedere material și cultural și în urmă dispariția luptei de clasă în sânulfecării națiuni, poate fi*

considerat în unele împrejurări (congrese internaționale) ca internaționalism, iar în alte împrejurări (congrese naționale pentru discutarea cerințelor în interesul proletariatului națiunii din care face parte) ca naționalism. Mai mult, pentru muncitorii germani și francezi, cuvântul *naționalism* nu-i mai poate duce în eroare ca pe unii dintre studenții noștri, dar fiind conștienți, ei știu ce noțiune îmbracă acest cuvânt și când îl pronunță *Bebel*, și când îl pronunță unul de la centru. Cuvântul *naționalism* este unul dintre acele care îmbracă diferite noțiuni proprii modului de a vedea a[l] fiecărui partid, după cum e și cu cuvântul *stat*. Există un *naționalism* conservator, unul burghez, altul socialist. Proletariatul german și francez știe ce înțeles are, numai auzind de la cine vine și știe *că nu trebuie să înțeleagă altceva decât naționalismul socialist.*

Voi continua.

II

O mișcare culturală, un ideal atât de măreț sprijinindu-se pe bazele materiale pe care le-am expus și care, după cum am arătat, sunt singurele necesare pentru ca mișcarea să reușască, trebuie să fie formată de indivizi cari au aceleași interese, cel puțin relativ la chestiunea care-i preocupă și să nu admită toate divergențele posibile de păreri, iar ca forță unitară să ia față cu mișcarea națională de astăzi o pozițiune negativă, ba chiar vrășmașă. Și ceea ce pricepem cu greu este faptul că unii din colegii noștri, cari admit lupta de clasă, să ia față cu atitudinea noastră normală atitudinea protivnică.

Un alt argument din cele mai cu greutate, pe care îl aduce prietenul nostru, e o citațiune din Auguste Comte. O fi adevărat, după cum spune Comte, că fiecare națiune își are particularități intelectuale și psihologice proprii (v. „Evenimentul”) și că, în viitor, când *naționalismul socialist* (!) va domni (adăugăm noi), aceste fapte, prin încrucișări de varietăți, vor juca un rol însemnat în regenerarea spirituală a Europei; astăzi însă înșămăntatea acestor particularități intelectuale și psihologice ca mobil al acțiunilor omenești e contestată. Aceste particularități intelectuale și psihologice dovedesc numai că stadiile de evoluțiune economico-socială ale societăților noastre sunt deosebite, că mediul economico-social care determină aceste particularități intelectuale și care prezintă aceeași direcțiune în mersu-i evolutiv la toate națiunile se găsește pe trepte de dezvoltare deosebite de la națiune la alta. Dar e necesar să facem încă o observare, pe care n-a făcut-o Comte: că există particularități foarte mari intelectuale și psihologice proprii celor două clase din fiecare națiune, care fac din fiecare clasă un tip social particular. Este adevărat deci și faptul că la toate națiunile din Europa există și o unitate de compoziție substanțială, există un proletariat și o burghezie, o clasă care produce continuu, consumându-și forțele vitale, și o clasă care acumulează totul în folosul ei. Și această unitate de compoziție substanțială a tuturor națiunilor e datorată faptului că forța care pune în mișcare omenirea e unică și e modul de producere capitalist. Acest mod de producere tocmai tinde la

deosebirea din ce în ce mai adâncă între natura facultăților intelectuale și psihologice a[le] celor două clase din fiecare națiune și la *uniformitatea facultăților intelectuale și psihologice* proprii fiecărei clase din toate națiunile. Pană când însă va ajunge o conștiință complectă de clasă, pană la o uniformitate în gândirea fiecărei clase, a lucra pentru omenire, pentru progresul omenesc înșamnă a lucra în sânul unei clase determinate și numai pentru ea.

Prin urmare, socialiștii români nu vor lucra decât numai pentru clasa muncitoare și, între altele, pentru uniformitatea în gândire a acestei clase cu clasa muncitoare maghiară, germană etc, iar ca practică morală, socialiștii, bazați tocmai pe lupta de clasă, care dă naștere pentru fiecare clasă la facultăți psihologice proprii, susține că: dragostea pentru progresul omenirii nu se manifestă decât prin dragostea clasei la care aparții. - Dacă nu vei iubi clasa din care faci parte și nu vei înțelege interesele ei, vei spune aiurări, vei fi un ipocrit etc. etc ... Mai amintesc aici că Liebknicht a cerut în congresul de la Zurich nu numai dezvoltarea unei lupte de clasă energice, dar deșteptarea *urei* de clasă, deci tocmai ceea ce spunem noi.

În numărul viitor, expunând și alte argumente, voi încheia.

III

Un alt argument de mare înșămăntate pentru autorul articolului din „Evenimentul” e atribuirea unui drept și merit clasei burgheze de a fi stabilit progresul tehnic, cultura generală etc. Noi îi contestăm absolut acest merit și ne mirăm cum cineva, pretinzând că pricepe progresul făcut de om, a putut vede[a] numai atât în mersul istoric al omenirii. Mai întâi, clasa muncitoare, prin faptul că cere dreptul de a lua parte la stăpânirea mijloacelor de muncă, dovedește că ea produce aproape totul, căci altfel n-ar ave[a] dreptul să ceară și e curios, pană acum nu s-a găsit nici un mare savant care să descopere contrariul. Apoi adevărul este că descoperirea a tot ce omul posedă astăzi ca document de știință întră în planul general al unei lente evoluțiuni a omenirii. Modul de producere, ca forță de evoluție, a impus omenirii în mod absolut necesar să facă cutare sau cutare descoperire și oamenii cari au făcut aceste descoperiri puteau fi de diferite clase. Technica și cultura burgheză și, în general, structura materială și intelectuală a stadiului burghez este pur și simplu un *produs al evoluției*, executat prin oameni în mod fatal și nu de burgheji prin propria lor voință, iar aceasta pentru că omenirea era condusă nu de conștiință, ci de o forță oarbă, de modul de producere. Și tocmai acest fapt ne explică deosebirea de tehnica... etc. de progres, din diferite vrăste ale omenirii. Acestea au și fost spusele lui *Bebel*, și nu ceea ce a înțeles prietenul nostru. Prin urmare, clasa muncitoare va *câștiga*, prin organizarea luptei de clasă în mod normal, ținând samă de principiile evoluțiunii economico-sociale, ceea ce *i s-a luat* și nicidecum nu va moșteni clasa burgheză.

Revenim, în sfârșit, la ultima chestiune rădicată în articolul de care vorbim, la cultura poporului român: - și aicea constatăm, satisfăcuți, că autorul împărtășește o parte din spusele noastre, recunoscând complect că o cultură cu desăvârșire nesuficientă să răspândește în pătura țărănească. În adevăr, burghezia noastră națională își bate joc într-un mod revoltător de *națiunea română*, ajungând până a omologa pe țăranul român cu locuitorii Africei centrale și a simula o ligă culturală, care, ca expresiune banală, poate să orbească pe toți cei ce nu văd lucrurile reale. - Reprezentantii ligei culturale uită că, fără a ține samă de influențele mediului cosmic și al celui economico-social, există o deosebire fundamentală între un tip cu *aptitudine de o cultură imediată* și un tip lipsit de complect de aceste aptitudini. - Țăranul român, dacă nu ar fi zdrobit din punct de vedere economic, ar fi impresionat mai plăcut pe Laveley; căci, desigur, ar trăi în locuinți europene, cum trăiesc chiar foarte puțini, și nu africane - și fără să aibă concepția ideii (?) de asimilație (după expresiunea științifică a unui conferențiar de Roman), totuși condus de instinctul de conservare, - ca un bun animal, și-ar alege o hrană cât se poate de sănătoasă. - Mai mult, țăranul român, când stă mai binișor din punct de vedere material, caută cultura, aleargă după dânsa, dar sau nu o găsește, sau această cultură e foarte redusă, pentru că avem o burghezie de un umanitarism minim și pentru că o mare parte din studențimea universitară și sugerează planul unei „căpătuieli mârșave” prin mișcarea națională, pentru a exploata în urmă în modul cel mai neomenos națiunea română și care va fi cea mai mare răzbunare contra tuturor maghiarilor.

Despre însămnătatea pe care o dau socialiștii dezvoltării culturale se poate cineva convinge, pe de o parte, din programul ce și-au redactat și din raportul ce l-au făcut pentru a demonstra însămnătatea partidei socialiste în țara noastră și care a fost admis de congresul de la Erfurt; pe de altă parte, din articolele publicate în ziarul și revista partidei; iar relativ la *dezvoltarea culturală și emanciparea românilor din Transilvania, atențiunea partidei e demonstrată prin legăturile internaționale cu partida socialistă din Austria, care tocmai și-a redactat un program practic în acest sens. A nega dar aceste fapte însămnă a fi lipsit de demnitate omenească; iar a nega bazele materiale a[le] unei mișcări culturale însămnă altă ceva, că nu-ți dai samă de condițiile necesare ale acestei mișcări și atunci nu spui nimic vrednic de a interesa tocmai pe cei pe care îi plângi!*

Cum vedem, autorul nostru, deși foarte erudit... burghez, ceea ce poate face pe mulți să creadă în o seriozitate (după cum am spus la început) a părerilor sale, n-a pre[a] avut în vedere necesitatea logică a argumentațiunei și aceasta pentru că terenul pe care se sprijină e cu desăvârșire slab.

Rămâne deci hotărât: *Mișcarea național-culturală, așa cum este pusă, este ea în interesul clasei muncitoare? Prezintă aspectul de a satisface cătuși de puțin cerințele economice și culturale ale acestei clase? Nu.* Salutare deci. *Ea nu conține decât sofisme și iluziuni, ceea ce este admis și de hotărârile congresului nostru, deci noi am spus tocmai părerea oficială a partidei.*

în lucrarea sa, Z. Ornea afirma că articolul îi aparține lui Raicu Ionescu-Rion, „deconspirat, sub pseudonim, de stilul neglijent, bătaios” (voi. I, p. 168). Desigur, are dreptate. Pseudonimul Noir, de altfel, e în chip vădit derivat de la Rion, mai precis, e inversul său. Dar, mai mult, însăși afirmația din final - „deci noi am spus tocmai *părerea oficială a partidei*” [subl. m.] - e recunoașterea identității dintre Donirof și Noir, singurul acuzat, în *Socialiștii și mișcarea națională*, de faptul contrariu.

în cazul celui de-al doilea text la care se referă C. Sorțescu, găzduit de săptămânalul socialist și intitulat *O nedumerire*, identificarea autorului se înfățișează ca o problemă mult mai dificilă. Semnătura V. Stupu mai apare în „Munca” o dată înainte de intervenția din 22 august 1893 și o dată după aceea, în speță, e vorba de un articolaș datat „Iași, 18 aprilie” și intitulat *Către domnii liberali* (în nr. 10, din 2 mai 1893, p. 2), un fel de dare de seamă asupra unei întruniri de la clubul liberal ieșean, cu accente critice la adresa celor discutate acolo, și, apoi, de *Tactica electorală* („Munca”, nr. 18, din 3 iulie 1894), ce pledează pentru alianța socialiștilor cu liberalii (sau măcar sprijinirea acestora din urmă în alegeri).

Cel ce semna V. Stupu era, prin urmare, ieșean, student la universitate și avea oarecare stare. Este ceea ce rezultă dintr-o listă de subscripție „pentru ajutorarea greviștilor brutari din Galați”, publicată chiar în numărul în care vede lumina zilei *O nedumerire*, listă „încredințată prietenului C. Vraja” (lui G. Ibrăileanu, așadar), în care V. Stupu figurează cu o sumă relativ mare (10 lei). Numele se va regăsi, mai târziu, și pe o altă listă de subscripție, girată de D.A. Teodoru (vezi „Lumea nouă”, anul I, nr. 145, 9 aprilie 1895), aici, cu 3 lei.

Colaborări iscălite V. Stupu nu se mai află nici în alte periodice socialiste ale vremii, nici în „Adevărul” (cu suplimentele sale). (Sau, cel puțin, nu am dat peste ele, în colecțiile cercetate.)

Or, lista pseudonimelor folosite de C. Stere, listă prezentată în *Spovedanie pentru oamenii cinstiți* (citată deja mai sus), cuprinde și pe Stupu. (Ca și în cazul altor pseudonime, nu se dădea și prenumele sau măcar inițiala acestuia.)

Ca atare, ar fi cât se poate de firească presupunerea că toate cele trei articole din „Munca” iscălite V. Stupu îi aparțin lui C. Stere, care își continua astfel colaborarea începută la 28 martie 1893. În ele însă nu există acele lucruri care ne-au permis a recunoaște fără dubiu autorul articolului *O sinucidere*, iscălit, cum s-a văzut, C. Minuseanu. O anumită familiarizare cu termenii filosofiei clasice germane - *transcendent, fenomen, numen, lucrul în sine* -, rară la studenții epocii, nu e totuși hotărâtoare. Nici stilul propriu-zis nu ajută în acest sens. (Ce e drept, există în cele trei articole o serie de greșeli gramaticale, precum și numeroase cacofonii, care se întâlnesc destul de frecvent în scrisul celui ce-și începuse învățătura în limba rusă. Dar exprimarea neîngrijită, lipsa de

acuratețe caracteriza multe din cele ce se publicau în gazeta socialistă, care, de altfel, se adresa, în principiu, și unor cititori mai puțin instruiți, muncitorii.)

Ceea ce pledează împotriva ipotezei este faptul că *O nedumerire* polemizează cu *Socialiștii și mișcarea națională*, al lui C. Sorțescu, sub care, incontestabil, se ascunde C. Stere. Ar fi deci o polemică a fostului deportat siberian cu sine însuși, ceea ce, în mod normal, e ilogic, n-are sens.

Poate că totuși „condițiile” nu erau chiar normale și polemica nu era în fond polemică. Așa cum observă în „răspunsul” său C. Sorțescu, V. Stupu îi aruncă mai multe săgeți ironice „anonimului” autor al articolului *Socialiștii și mișcarea națională*, dar nu îl combate tăios, precum Donirof. îi recunoaște erudiția, dar mai ales îi oferă prilejul de a sublinia că vorbește „în numele ziarului”, de a repeta ideea alianței dintre liberali și socialiști (întru mai profunda ei înrădăcinare) și de a sugera, în chestiunea „mișcării cultural-naționale”, așteptarea rezultatelor, înainte de pronunțarea vreunui verdict.

Problema pseudonimului V. Stupu rămâne astfel, măcar deocamdată, deschisă. Ca prim pas în direcția unei viitoare soluții, includem totuși cele trei texte la secțiunea *Addenda*.

Așa cum s-a văzut, în partea a II-a a articolului *Socialiștii și mișcarea națională*, autorul susținea că părerea lui Noir asupra mișcării naționale din Transilvania diferă de cea exprimată într-un text „autorizat”, *Irridenta română*, publicat în „Contemporanul”. În mod paradoxal, același text e invocat și de Donirof, în sprijinul tezei sale.

Articolul în cauză, de fapt, un veritabil studiu, are, deci, importanță în polemica de față, dar nu numai aici, precum se va vedea. De aceea nu e inutil a-i reda, pe scurt, conținutul. *Irridenta română* a văzut lumina zilei în revista menționată („Contemporanul”), în două numere consecutive - anul VII, nr. 11, ianuarie 1891, p. 438-476, și nr. 12, aprilie 1891, p. 541-569. Autorul lui este Lascăr Veniamin, atunci student la Facultatea de Științe a Universității din Iași, al cărei licențiat va fi în 1892. Ulterior va fi profesor, iar după război, director al Liceului „Ferdinand I” din Bacău. După unele surse, ar fi fost într-o vreme deputat socialist.

L. Veniamin își începe studiul prin a afirma existența, la noi, a „acelorași vederi” în „chestiunea românismului”, mai precis în „dezlegarea” ei - „dezrobirea românilor de sub jugul străin” -, unitate la baza căreia se află interese diferite, proprii fiecărei clase. (Astfel, „socialiștii văd în dezrobirea provinciilor subjugate un nou câmp de activitate, lărgirea cercurilor de acțiune, puțința de a-și câștiga noi adepți și a putea propovădui la oameni în limba lor și sub scutul constituțiunii și instituțiilor libere (?) ale țării noastre, iar proletarii industriali și-ar mări numărul și puterea prin alipirea la ei a fraților lor din părțile subjugate.” Excepție, în oarecare măsură, ar face țărănul muncitor. Acesta „pare

a nu vedea nici un folos din această alipire a provinciilor subjugate, de aceea la el nici nu se prea observă acest sentiment înăscut de patriotism și românism”.)

În condițiile date - continuă autorul - „trebuie să deschidem bine ochii cât putem noi a aduce la îndeplinire din acest ideal, ce mijloace putem întrebuința, ce prieteni avem pentru a ne ajuta la realizarea lui și ce dușmani se împotrivesc”. Ca urmare, el își propune a dovedi „că prin combinațiuni cu dușmanii noștri seculari, prin idei șoviniste duse la extrem, prin reacționarism politic și economic nu înaintăm deloc în ajungerea idealului nostru, ci mai degrabă îl compromitem și ne compromitem pe noi înșine”.

În sensul precizat, L. Veniamin prezintă detaliat procesul istoric prin care un număr de provincii românești ajung „sub jugul străin”, situația socială, economică și politică a românilor din provinciile respective și tendințele viitoare, insistând asupra „primejdiilor” posibile. Cea mai mare, se demonstrează cu profuziune de dovezi (acte oficiale, memorii, lucrări științifice din țară și de peste hotare), vine din direcția Imperiului Țarist și privește nu numai pe românii basarabeni, ci și pe cei din România liberă. Mult mai mică este cea din direcția Imperiului Habsburgic și, câtă este, ea poate fi într-un fel dezamorsată.

În analiza sa, L. Veniamin mai observă că, în momentul introducerii în imperiul de la vest a „formelor liberal-burgheze”, „neputându-se forma din clasa țărănească o burghezie română capitalistă și industrială, totuși s-a format o burghezie de cultură, alcătuită din profesori, avocați, medici etc, care făcea o concurență destul de serioasă a semenei sale, burgheziei ungurești”. Cea din urmă câștigă preponderență în urma statuării dualității austro-ungare, în 1866, cu consecințe dramatice asupra întregii populații românești transilvănene. Faptul și-ar fi avut însă rădăcinile în poziția luată de aceasta în 1848, de partea „reacțiunii” și în aceeași tabără cu Imperiul Țarist. Posibilitatea unei noi orientări a ei în aceeași direcție ar alimenta neîncrederea în ea a curții imperiale și menținerea ei în starea subalternă. Situația s-ar putea ameliora mult printr-o modificare clară și definitivă de orientare a românilor ardeleni, dar și a României libere.

În context, se cuvine reliefat recursul amplu la „câteva bucăți” ale lui Fr. Engels, între care și „răvașul” adresat lui I. Nădejde „în urma evenimentelor ce au avut loc cu prilejul venirii Regelui în Iași la sfințirea Mitropoliei” (din „Contemporanul”, anul VI, nr. 6, ianuarie 1888, p. 570-573).

În partea a doua a studiului, după reiterarea ideilor relative la consecințele nefaste ale „rusofilismului” din trecut și după deschisa afirmare a necesității imperative a abandonării lui, întrucât numai prăbușirea țarismului conduce la dorita unitate națională, L. Veniamin abordează și celelalte teme propuse. El susține că realizarea unității naționale, în etapele succesive arătate, pe fondul evoluției europene, e posibilă doar într-o „confederație carpato-balcanică, după modelul Svițerei ori al Statelor Unite din America, cu deplina respectare a naționalităților și deplina autonomie”.

În acest proces, statului român i-ar reveni un rol major, el trebuind să fie „un centru de atracțiune în jurul căruia să se grupeze toți românii și toate micile națiuni [din spațiul respectiv]”, un rol similar celui jucat, în unitatea Italiei, de Piemont. Examinarea meticuloasă a acestuia din urmă prefațează constatarea diferențelor, a ceea ce lipsește statului român în acel moment. Și aici L. Veniamin întreprinde o descriere amplă (apelând, iarăși, la documente autentice) îndeosebi a „mizeriei și despoierii neînchipuit de crude” suportate de țărănul român, dar și a nerespectării constituției și legilor, a încălcării libertăților, a represiunii crunte exercitate asupra celor ce-și reclamă drepturile. De aici, și concluzia: „Dacă vom voi ca să avem vreun rol în Orient, *ca să îndeplinim misiunea ce-am putea-o avea, dar pe care n-o avem încă*, va trebui să căutăm să ne civilizăm mai întâi pe noi, să căutăm să ne dezrobim pe noi de sub jugul barbariei și a reacționarismului pe care le-am desființat de formă numai, pe hârtie, dar care în fapt domnesc asupra noastră și ne apasă.” Și, de asemenea, îndemnul final: „*Luptați-vă pentru dezrobirea omului de om, luptați-vă împotriva despotismului și a tiraniei, oriunde ar fi și ori sub ce formă veți întâlni-o, luptați-vă pentru îndeplinirea celui mai mare ideal și a celor mai înalte aspirațiuni ale veacului și operă de românism și de patriotism veți face*”

Și C. Sorțescu, și Donirof, se vede limpede, invocau pasaje diferite, primul - cel referitor la mișcarea națională ardeleană, al doilea - îndeosebi finalul, insistând asupra stării economice a țărânimii din România liberă.

Invocând cele afirmate de L. Veniamin, Donirofarunca o săgeată ascuțită și în direcția unui „conferențiar de Roman”, ironizat pentru „expresia științifică” pe care o folosea („concepția ideii de asimilație”). În sine, ironia era justificată, dar ea nu prea își găsea loc în riposta dată lui C. Sorțescu, acesta exprimându-și și el, aparent fără motiv, mirarea („nu știm pentru ce, așa din senin, l-a aninat”). Lucrurile se lămuresc, atunci când se știe că respectivul conferențiar era Spiridon Popescu. În fapt, acesta rostise la congresul studențesc din 1892, ținut la Roman, conferința *Considerațiuni psihologice din viața poporului român*, publicată ulterior, cu sprijinul lui V. G. Morțun, într-un tiraj de 5.000 de exemplare. Președinte al Asociației Generale a Studenților din Iași, „conferențiarul” fusese ales în „comitetul de șase” la întrunirea din 23 iunie 1893 și se angajase a ține o conferință la Galați. Va contribui la întemeierea Societății „Datoria” și-i va sta alături, și mai târziu, lui C. Stere, cu care de altfel se va înrudi, căsătorindu-se cu cumnata acestuia, Elena Grosu.

Donirof - Rion nu a replicat la „răspunsul” pe care i l-a dat C. Sorțescu - C. Stere, precum făcuse cu editorialistul ziarului „La Patrie”. La începutul toamnei, el trece prin dificultăți mari. Luându-și licența, obține, în urma unui concurs, un post la gimnaziul din Târgoviște. Postul i se refuză însă, la intervenția ministrului Instrucțiunii, întrucât nutrea concepții socialiste, pe care, în

plus, le propagase în scris. Va fi acceptat ca suplinitor la respectivul gimnaziu până la clarificarea situației.

Nu este exclus totuși să fi crezut superfluu a continua polemica. Ar fi avut un motiv întemeiat.

Între timp, îndemnul celuilalt antagonist al său, editorialistul ziarului „La Patrie”, ca „șefii” socialiști să-și spună cuvântul asupra „elucubrațiilor” sale (reamintim, din *Studenții și mișcarea națională*) are consecințe. Într-adevăr, Const. Miile nu întârzie să dea curs invitației și în nr. 27, din 29 august 1893, a gazetei „Munca”, el publică nota *Pentru „La Patrie”*, datată „Paris, 19 august 1893”. Aici, după expunerea „pricinei”, el declară: „Ziarul «La Patrie» e în urmă de tot și cu principiile socialiste, pe care nu le cunoaște, și cu caracterul mișcării socialiste române și în special cu ceea ce a scris românul Miile asupra cestiunii naționale. Ziarul «La Patrie», dacă nu ar fi așa de în urmă cu toate acestea, nu ar mai face apel la românismul meu și ar ști că împărtășesc în toate ideile lui *Noir*, idei pe care eu singur le-am apărât într-o serie de articole acum un an de zile. Și cu atât mai mult împărtășesc aceste idei, cu cât la congresul de la Zurich făceam același lucru, ce zicea amicul *Noir*, adică puneam baza unei mai strânse legături între muncitorii unguri și cei români. Tocmai pentru a combate pe de o parte irredentismul român, iar pe de altă parte, șovinismul unguresc...”

În sensul celor afirmate la sfârșit e și un apel al fruntașului socialist - *Către lucrătorii români din Transilvania*, în nr. 30, 19 septembrie 1893 - pentru a combate „ideea greșită” pătrunsă printre muncitorii români ardeleni, anume că „tot ce este ungar este dușman românului” și, mai departe, pentru încadrarea lor în partidul socialist din Ungaria.)

Alte două răspunsuri date de Const. Miile ziarului „La Patrie” par să fie o conferință la clubul muncitorilor, prezentată pe 17 septembrie 1893 (un rezumat în „Munca”, nr. 31, din 26 septembrie 1893), axată pe aceleași idei, precum și articolul *Suntem patrioți* (în același număr), în care se afirma răspicat: „Socialiștii sunt cei mai patrioți din țara românească [...] Noi nu lucrăm pentru o clasă de câteva zeci de mii de oameni, noi lucrăm pentru cinci milioane de oameni”.

În același sens era și nota *De-ar fi logici!*, tot a sa (nr. 34, din 17 octombrie 1893, p. 1), în care se susținea că cei ce se proclamau patrioți ar fi trebuit să susțină lupta socialiștilor din Austro-Ungaria pentru sufragiul universal și, desigur, să le urmeze exemplul. De asemenea, e de relevat și o altă notiță din același număr, semnată It. și intitulată *Patriotismul se răsuflă*.

Intr-un cadru mai general apare și editorialul lui C.D.G. (C. Dobrogeanu-Gherea), reîntors și el de la Zurich, *Mersul triumfal al socialismului* (nr. 29, din 12 septembrie 1893, p. 1).

Nici Const. Miile, nici vreun alt fruntaș socialist nu atacă afirmația din „Evenimentul”, după care *Noir* - Rion nu exprimă „poziția oficială a partidului”. Suntem patrioți, înțelegându-se în acest context că „patrioții” sunt cei care

Se cuvine însă a reține că „Munca” dă la lumină la 5 septembrie (nr. 29), pe prima pagină un text intitulat *O declarație*, ce sună astfel:

„În zilele din urmă, într-o parte din presă, s-a discutat mult atitudinea studenților socialiști de la Universitatea din Iași în chestia mișcării naționale.

Noi n-am autorizat pe nimenea să vorbească în numele nostru și, nevoind să luăm asupra-ne responsabilitatea ziselor altora, ca să curmăm odată această discuțiune, ne simțim datori a declara următoarele:

Noi, ca și toți socialiștii, nu suntem dușmani ai poporului nostru, precum și nici ai vreunui alt popor în lume.

Noi, ca și toți socialiștii, recunoaștem fiecărui popor dreptul de a se stăpâni și de a se cârmui pe sine însuși, în care drept intră și acel de a dezvolta liber cultura sa națională. Cu atât mai mult nu putem nega acest drept poporului cărui aparținem.

Deci noi, ca și toți socialiștii, nu putem decât să vestejim în modul cel mai energic politica de deznaționalizare și apăsare, pe care o înfațișază guvernul unguresc în Transilvania și, pe o scară mult mai întinsă și cu o brutalitate mult mai revoltătoare - acel rusesc în Basarabia. De altminterile, în rapoartele delegaților români la Congresul socialist din Zurich, *păreră oficială* a partidului nostru în această privință e expusă destul de lămurit pentru oricine.

Noi, în fine, ca și toți socialiștii, nu putem decât să binecuvântăm orice încercare serioasă de a înlesni propășirea culturală a poporului român.

Însă cât timp mișcarea care se pretinde că e întreprinsă pentru cultura tuturilor românilor va dovedi - ca până în prezent - că numele ei nu e decât o frază, lăsându-se în afară de cercul preocupățiunii ei masa compactă de cinci milioane a țăranilor din Regatul României; cât timp ea se va manifesta exclusiv prin banchete cu libațiuni în onoarea lui Bacchus, prin dilapidațiuni nefolositoare și scandaloase de bani, storși de la cei cu bună credință; prin declamațiuni banale și șoviniste și, în sfârșit, prin o cochetație - care nu se poate califica decât criminală - la adresa Rusiei, punându-se astfel în joc nu numai viitorul culturii noastre, dar chiar independența noastră politică, *pană* atunci noi *putem să păstrăm față cu o asemenea mișcare numai o atitudine negativă.*”

Scrisoarea nu e semnată. (Mai târziu, în astfel de cazuri, se vor da semnăturile sau, ținându-le secrete, se va pretinde că nu sunt reproduse din lipsă de spațiu.)

„Declarația” respinge în mod vădit articolele lui Noir - Rion - Doniroff. (Precum s-a văzut, C. Sorțescu îl soma să răspundă „cine l-a autorizat să vorbească în numele studenților socialiști”.) Foarte probabil, ea este redactată integral sau în liniile esențiale de C. Stere.

Publicarea „declarației” în „Munca” nu însemna neapărat validarea de către gazeta socialistă a celor spuse de C. Sorțescu și, mai departe, aprobarea „mișcării cultural-naționale a studenților ieșeni”. Acest lucru ni-l arată și atitudinea față de congresul de la Buzău, pomenit de colaboratorul „Evenimentului”.

Congresul respectiv, al XIV-lea congres al studenților universitari, s-a ținut într-adevăr la scurt timp după apariția „răspunsului [dat] d-nilor V. Stupu și Doniroff, în zilele 5-8 septembrie 1893. La el a participat și o delegație a studenților ardeleni condusă de studentul Vaida (probabil viitorul om politic țărănist Al. Vaida Voievod). Președinte al congresului a fost ales, la propunerea lui State Dragomir, ieșeanul Ioan Micu. În ziua a doua, State Dragomir a prezentat conferința *Liga [pentru unitatea culturală a tuturor românilor] și sentimentele naționale*, în care pleda pentru extinderea acțiunii Ligii în direcția Basarabiei. (Conferențiarul se născuse în sudul Basarabiei, înainte de anexarea acestuia de către Imperiul Țarist.) Același student vine în ultima zi cu propunerea de a se înființa biblioteci populare și școli de adulți, de a se ține conferințe și de a se edita de cărți, toate având ca țintă în primul rând poporul de la sate.

Ziarul „Adevărul” consemnează (nr. 1634, din 11 septembrie 1893, p. 2) că la congres „s-a dat citire scrisorii unui student din Basarabia, care între altele zice: «... Iar la insinuațiunile infamului procuror de la Cluj, cum că în România liberă sunt mult mai puține școli și că poporul este mai incult decât în Ardeal să răspundem organizându-ne pentru lărgirea vieții naționale în adâncimile neamului românesc. Jos întunericul și aspirarea! - să fie strigătul nostru - sus lumina și libertatea! Să trăiască poporul român. Și poporul va răspunde cândva: Să trăiască studențimea română!»...”

Autorul scrisorii era, cu siguranță, C. Stere. Originar din Basarabia, cum am arătat, era și State Dragomir, dar acesta fusese prezent și vorbise la congres și nu avea motive să se ascundă sub pavăza anonimatului.

Foarte curios e faptul că numai ziarul „La Patrie” consemnează (nr. 202, din 11/23 septembrie 1893, p. 2) că la banchetul final a fost prezent și Ioan Slavici, care a rostit un „foarte important toast”, din care se dă un rezumat destul de amplu.

Aprobată și elogiată de mai multe ziare, manifestarea prilejuiește gazetei „Munca” articolul *Congresul studenților* (nr. 29, din 12 septembrie 1893, p. 4), iscălit Stan Bran. Acesta debuta astfel: „Influențați de ideile socialiste, unii naționaliști, foarte puțini la număr, au voit să împace și capra și varza și servindu-se de un țaranofilism de ocazie, speră să facă ceva. Ideile emise în această privință și asupra cărora vom mai reveni, chiar de vor fi aplicate, nu vor face mai nimic; *poate* va deschide calea pe unde să pătrună și scrierile și propagandiștii noștri la țară. Apariția în Congres a unei așa cestiuni ne dovedesc [sic] că drăguții noștri universitari s-au cam pripit în acești trei ani din urmă și că mai sunt alte lucruri de luptat [sic] înainte de a sta cu achii ațintiți numai peste Carpații...”

Stan Bran remarcă, așadar, o influențare de către „ideile socialiste” a unora dintre „naționaliști”, fapt pozitiv, pe de o parte, în sine, dar și pentru că demonstra insuficiența mișcării naționale de până atunci, negativ, pe de alta, în măsura în care aceia „au voit să împace capra și varza”. (E de reținut că expresia din urmă o folosește și V. Stupu!) Ciudat era și faptul că scepticismul în succesul inițiativei („nu vor face mai nimic”) e urmat de aprecierea posibilei utilități a ei („poate va

deschide calea pe unde să pătrună și scrierile și propagandiștii noștri la țară)". Fără echivoc e însă atitudinea față de congres în ansamblu, din care participanții „au făcut [...] o enormă piramidă de spanac în vârful căreia cele trei drapele «albastru, roș și galben» erau unite printr-o ghirlandă din aceeași prețioasă plantă".

[I] „Caritatea în stil clasic”

[II] *Concursul artistic din Iași*

Au apărut în „Adevărul”, anul VI, nr. 1657, din 4 octombrie 1893, p. 2-3, și nr. 1.665 [corect: 1.671], din 18 octombrie 1893, p. 2. Ambele părți sunt semnate S. Cerepcoveanu.

Textele au fost reproduse în volumul *Publicistică*, 9-13.

Pseudonimul, nemaifolosit în presa noastră, nu este unul arbitrar: el se constituie prin derivare de la numele satului Ciripcău/Cerepcău, județul Soroca, în care a copilărit C. Stere. Acesta, de altfel, în *Spovedanie pentru oamenii cinstiți* („Viitorul”, anul II, nr. 138, din 26 martie 1908, p. 1 și „Liberalul”, anul IX, nr. 22, din 27 martie 1908), îl menționează între cele pe care afirmă că le-a folosit de-a lungul timpului. Există însă și alte dovezi ale paternității sale asupra textului. În articolul „Tizul” lui C. Stere, cuprins în volumașul *Carnaval literar. Anecdote politice și culturale* (Iași, Tipografia „Albina”, f. a. [1930]), C. Săteanu nota: „întemeietorul «Vieții românești» a apărut în publicistica românească semnând cronici plastice cu pseudonimul S. Cerepcovanu, după numele localității sale de naștere, Cerepcău (Soroca)...”

Din mărturia citată nu trebuie să se înțeleagă că Stere a început prin a fi realmente cronicar plastic. Deși era dotat, după unii, cu abilități, dacă nu chiar cu talent în desen, cu o largă și destul de aprofundată cunoaștere a capodoperelor picturii universale, cum se va vedea, totuși nu a năzuit să se „specializeze” în acest domeniu. Pur și simplu, el îl cunoștea foarte bine pe tânărul Octav Băncilă, pe care îl întâlnise în casa surorii acestuia, Sofia Nădejde. Negreșit, publicarea „cronicii” într-un ziar bucureștean de prestigiu „Adevărului” urmărea să influențeze rezultatul concursului, să facă mai puțin posibil vreun „aranjament”. Episodul cuprinde și o secvență izolată, ce lasă loc la tot felul ipoteze: în nr. 1.664, din 11 octombrie, al aceluiași cotidian, *la Poșta redacției* (p. 4), lui I. Arie din Iași i se răspunde: „Regretăm suntem de părerea lui Cerepcoveanu.” De notat e că și „Evenimentul” (Iași) publică (nr. 201, 6 octombrie 1893, p. 2-3) o „cronică artistică” intitulată „Caritatea în stil clasic”, iscălită M.

Dincolo de toate, din „cronica plastică” consacrată lucrării lui Octavian Băncilă se reține formularea clară a opiniei asupra simbolismului, pe care C. Stere și-o va păstra în continuare.

Din notițele unui observator ipocondric (Unfoleton social)

A apărut, sub semnătura Observator ipocondric, în „Adevărul” (numărul de duminică, dedicat aproape în întregime literaturii, numit de aceea - în epocă, dar și ulterior în unele exegeze - „Adevărul literar”) anul VI: I - nr. 1.665 [corect: 1.671], din 18 octombrie 1893, p. 1-2; II - nr. 1.678, din 25 octombrie, p. 1-2; III - nr. 1.684, din 1 noiembrie, p. 1-2; IV - nr. 1.691, 8 noiembrie, p. 1-2; V - nr. 1.704, din 22 noiembrie, p. 2-3; VI - nr. 1.718, din 6 decembrie, p. 2-3; VII - nr. 1.724, din 13 decembrie, p. 2-3; VIII - nr. 1.731, 20 decembrie 1893, p. 2-3.

Inclus în volumele *Scrieri* p. 289-342, *în viață în literatură...*, p. 210-259, *Publicistică*, p. 14-60.

C. Stere a recunoscut folosirea pseudonimului Observator ipocondric și, deci, implicit, și-a declarat paternitatea asupra „foletonului social” în *Spovedanie pentru oamenii cinstiți*, din 1908 (vezi comentariile la articolul „Caritatea în stil clasic”).

Dacă în cele două articole din „Evenimentul” autorul a adoptat polemica de idei, clarificând concepte, prezentând teze și deducând consecințe, aducând dovezi în sprijin, pentru suplimentul literar al „Adevărului” el forjează un text care, în chip vădit, se află la granița dintre publicistică și literatură. În fapt, prin „rama” sa, *Din notițele unui observator ipocondric* aparține unei cvasi specii literare și, concomitent, unui *topos* - scrisoarea unui (posibil) sinucigaș - și ca atare înfățișează etapele semnificative ale dramaticei evoluții trăite de erou, care e, totodată, narator și autor. Pentru acesta, etapele respective reprezintă eșecul repetat, negăsirea în niciuna dintre categoriile sociale existente în România („oamenii politici”, „oamenii cumsecade”, tineretul studios, „pătura cultă socialistă”) a unor indivizi capabili de „activitatea nobilă a studențimii și a profesorilor englezi” și de „eroismul și devotamentul intelighenței rusești”. Povestirea unor întâmplări mărunte, punerea în scenă a unor dialoguri, schițarea câtorva portrete țin și ele de literatură. La polul opus se află o suită de reconstituiri istorice și de analize socio-economice, pe baza unei multitudini de lucrări științifice de prim ordin, în principalele limbi europene. Totul culminează în declarația cât se poate de patetică a unui crez democratic, socialist, în sens larg, poporanist, în sens restrâns, și naționalist, în accepția dreaptă, ce evită atât șovinismul, cât și cosmopolitismul.

Dublul caracter al „notițelor observatorului ipocondric” face ca între ele și articolele din „Evenimentul” să nu existe o continuitate perfectă.

a) „Faptul” pe care îl relatează „observatorul ipocondric” s-a petrecut, desigur, la Iași. Z. Ornea, în *Viața lui C. Stere* (voi. I, p. 156-159) îl reconstituie în linii mari, furnizând, din păcate, câteva indicii cronologice greșite, care aruncă asupra lui oarecare confuzie. Nu știm când s-a format Asociația Generală a Studenților din Iași; suma existentă în casa ei (de câteva mii de lei, spune „observatorul ipocondric” de 10.000 de lei spune profesorul C. Stere la cursul

său, de 4.000 de lei, după Mihai Văleanu [Littman Ghelerter], *In chestia studențimii ieșene*, „Munca”, anul III, nr. 51, din 7 februarie 1893, p. 3) duce cu gândul la câțiva ani de existență. În martie 1892, președinte al asociației este ales Spiridon Popescu, dar în urmă se ivesc o serie de contestații. (Aceștia cel ales le dă „un răspuns” în „Adevărul”, anul V, nr. 1.189, din 2 aprilie 1892, p. 2.) În preajma Crăciunului are loc o ședință a asociației în care se discută două „programe” (două statute, după anumite ziare), unul elaborat de președintele în exercițiu, celălalt de studentul V. Patriciu, cel dintâi primind mai multe voturi. În cursul lunilor următoare, în presă are loc un veritabil duel între Spiridon Popescu și V. Patriciu. Acesta din urmă reproșează antagoniștilor că „au un vis, acela de a face pe toată lumea socialistă”, că „s-au unit cu acei ebrei periculoși națiunii române și au format faimoasa coaliție judaico-socialistă, pentru ca să respingă din scopul asociației studențimii din țara românească inofensivul și demnul aliniat: «întărirea și dezvoltarea sentimentelor naționale»”. Dacă V. Patriciu nu e cumva un pseudonim, înseamnă că el era doar un purtător de cuvânt. El nu face parte din comitetul de conducere a Societății „Solidaritatea”, care se formase între timp. (Se cuvine precizat că, până la Primul Război Mondial, nici o societate studențească nu se putea înființa fără aprobarea rectorului și a senatului universității.) Componenta acestui comitet o aflăm dintr-un protest contra Asociației Generale a Studenților, publicat în săptămânalul junimist „Era nouă” din 24 ianuarie 1893: președinte - N. Cănanău, vicepreședinți - Scarlat Rosetti și Ioan Micu, casier - Th. Iacob, secretar general - I. Filip, printre membri numărându-se State Dragomir și G. Scorțescu. Președintele era într-adevăr, cum afirmă „observatorul ipocondric”, nepotul prefectului de Iași, Ion Ventura (acesta era cumnat al primului ministru Lascăr Catargiu), și era, totodată, angajat al primăriei, ca șef al „eclerajului” (al „fanaragiilor”). Va fi ulterior prefect și, de câteva ori, deputat conservator. (În romanul *În preajma revoluției*, voi. VI, cap. 7, poartă numele Titi Sarani.)

La 2 februarie 1893, „Evenimentul” (care tocmai se înființase) informează despre comitetul Asociației Generale, probabil, remaniat după secesiunea „Solidarității”, comitet din care fac parte Spiridon Popescu (președinte) și mai mulți membri, între care En. Mayer, C. Mavromati, P. Bogdan, Gh. Beiu Paladi, P. Zarifopol, I. Pânzariu, I. Manolescu, E. Severin, D. Călugăreanu, D. Patrașcanu ș.a.

Același cotidian informează despre un ciclu de conferințe organizat de Asociația Generală (în februarie-aprilie 1893), despre încercările profesorilor de „a împăca taberele” și despre faptul că „Solidaritatea” nu renunță la principiile statuare ce-și fixase, propunând nu reunirea celor două societăți, ci ca membrii Asociației Generale să ceară individual admiterea în „Solidaritatea”, prilej de a-și afirma adeziunea la statutul ei, ceea ce, susțin adversarii, se traducea prin împotrivirea la intrarea studenților evrei. Totuși, la întrunirea din 23 iunie, pomenită de C. Scorțescu în articolul său (vezi *suprd*), în comitet sunt aleși

membri atât de la „Solidaritatea” (N. Cănanău, Ioan Micu, State Dragomir), cât și de la Asociația Generală (în frunte cu președintele Spiridon Popescu).

În anii 1893-1894, „Solidaritatea” câștigă teren (posibil, prin sprijinul primit de la administrația conservatoare a orașului), dar, alături de ea, iau ființă totuși alte societăți studențești: Societatea Studenților de la Medicină, Societatea Studenților de la Drept și Societatea „Datoria”, care atrag, cum se va vedea, câțiva dintre membrii ei notorii (Ioan Micu, State Dragomir ș.a.). În toamna anului 1895, în condițiile în care la putere ajung liberalii, se întreprinde un demers întru „reorganizarea mișcării studențești”, dorită de toată lumea. În acesta s-a implicat și studentul C. Stere. (Amănunte se vor găsi *supra* [*Scrisoarea deschisă adresată ziarului „Jurnalul”*] și la comentariile aferente.) Demersul eșuează și, în continuare, vor coexista mai multe societăți studențești în Iași, dintre care totuși „Solidaritatea” va fi într-un fel cea mai „reprezentativă” până după 1900. În lucrarea sa memorialistică (p. 238), R. Suțu scrie cu melancolie: „Care student n-a trecut pe la «Solidaritatea»? Ce ședințe frumoase ținea «Solidaritatea»! Ce entuziasm, ce inimi deschise!...”

b) „Respectabilul Tony” este, desigur, Anton Bacalbașa. Colaborator și redactor la „Munca”, el devine, la începutul lunii septembrie 1893, redactor și la ziarul „Adevărul”, părăsit de Ioan N. Roman și Eduard Dioghenide, ceea ce are drept consecință o reapropiere a cotidianului întemeiat și condus de Al. V. Beldiman (șef și al așa-zisului partid „republican-democrat”) de socialiști.

E de remarcat familiaritatea „observatorului ipocondric” față de „Tony”, precum și faptul că reproșul amical ironic („și el, nenorocitul, s-a apucat de politică și diplomație!...”) e continuat de o exclamație în care „prietenu” e asimilat, de asemenea, „purceilor hamletizatori” și „porumbeilor politici”. Ce-i drept, peste câteva luni, Anton Bacalbașa, în calitate de redactor al gazetei „Munca”, se împotrivesc deciziei consiliului general al Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România de a o transforma în cotidian, ceea ce determină pe unii dintre socialiștii ieșeni (de pildă, N. Quinez) să ceară sancționarea lui. Se pare că sancțiuni s-au și dat, căci Anton Bacalbașa părăsește redacția „Muncii” în septembrie 1894, rămânând doar la „Adevărul”. Peste doi-trei ani va trece la alt cotidian, organ al fracțiunii liberale conduse de N. Fleva, pe a cărei listă electorală (pentru Camera Deputaților) chiar este înscris. E greu de crezut totuși că în toamna anului 1893 începuse deja apropierea respectivă și că putea să i se aducă în chip serios acuzația că e „un porumbel politic”.

Peste aproape patru decenii, în primul capitol, introductiv, al lucrării *Documentări și lămuriri politice. Preludii: Partidul Național Țărănesc și „Cazul Stere”* (București, Editura Adevărul, 1930), capitol intitulat *Publicistul și omul politic*, C. Stere relatează: „Am citit pe vremuri acest pasaj din Uspenski bietului Tony Bacalbașa, o inimă de aur, un publicist strălucit și un talent literar în afară de rânduri, stins înainte de vreme și necunoscut generației actuale. Tony, gânditor, scoate din buzunar o imensă ceapă borțoasă, cu niște capace groase de un metal

indefinit. Și o pune la ureche: «Vezi, iar nu merge. Uite!» - îmi întinde el ceapa. Și apoi își ridică gheata și cu o lovitură bruscă ciocnește ceasul de călcâi. Și după ce l-a adus iar la ureche, îmi spune cu gravitate: «A pornit! Vezi, siberianule, ceasul acesta e un instrument minunat. El se oprește din când în când, fiindcă nu-i priește mediul din buzunarul vestei mele.» Și cu aceeași gravitate, Tony începe să-și scoată din buzunar fărâmituri de pâine uscată, cartoane de țigaretă, nasturi, diferite bucățele de stofă - un depozit întreg de materii nedeslușite. «Cum vrei, dar, să meargă ceasul, cu tot organismul lui sănătos? Dar îndată ce-i dau o scuturătură, se degajează și pornește.» Acest episod pitoresc din amintirile «de pe alt tărâm» și-a pus stăpânire pe gândurile mele în dimineața de alaltăieri, când mi-am deschis ochii în zori de ziuă, scaldat în razele soarelui de primăvară. Am primit și eu o lovitură..."

În romanul *In preajma revoluției*, voi. VI, cap. 11, și VII, cap. 21, Todi Baclava e caracterizat ca socialist, scriitor de mare talent, jurnalist caustic și bun orator, mai târziu colaborator al „Farului”.

c) Presa timpului informează că, pentru organizarea unui mare miting popular la 14 iunie 1892, de protestare împotriva tratamentului la care erau supuși semnatarii *Memorandumului* și împotriva „vandalismelor de la Turda și Șimleu”, s-a ales un comitet studentesc format din zece membri (de unde și cognomenul *decemviri*) - A. Iliescu, Em. Antonescu, Corneliu Axente, D. Policrat, G. Paulian, Mircea Petrescu, C. Rădulescu, Ion Rădulescu, Scarlat Orăscu și Cihoschi. Conform unui articol (Leonida Colescu, *Decemviratul și mișcarea națională*, în „Adevărul”, anul VI, nr. 1256, din 5 august 1892, p. 2), comitetul respectiv ar fi continuat să activeze mai departe, fără să aibă acest mandat. În fapt, el s-a erijat în delegație, care a plecat la Berna, la Congresul Internațional de Pace și Arbitraj, unde a prezentat un memoriu, apoi la Paris, cheltuielile deplasării fiind acoperite din fondurile strânse pentru mitingul inițial. Foarte probabil, memoriul despre care se face vorbire e *Memoriul studenților universitari din România*, adresat opiniei publice europene, acela care a suscitat *Răspunsul junimei academice maghiare*, acesta la rândul său primind *Replica junimei academice române din Transilvania*. Procesul intentat de autoritățile maghiare redactorilor „Replicii” era în curs de desfășurare în vara anului 1893 și se va încheia cu condamnarea principalului „responsabil”, Aurel C. Popovici, la patru ani de închisoare. În locul „decemvirilor”, se pare că au fost alese în luna mai 1893 două „comisii de șase [însărcinate] cu conducerea mișcării naționale”, una bucureșteană și alta ieșeană, care au prezentat rapoarte la congresul studentesc de la Buzău (5-8 septembrie 1893, vezi notele la articolul *Socialiștii și mișcarea națională*). Mai exista un comitet studentesc, compus din studenți bucureșteni și ieșeni, în număr egal, ce se alegea cu ocazia fiecărui congres, având sarcina de a-l organiza pe următorul.

d) Fraza pare să fi fost rostită la congres nu de State Dragomir, ci de studentul N. Brânzeu, care a susținut și el o conferință, cu titlul *Ce suntem și ce trebuie să fim*, ce „s-a bucurat de mare succes”.

f) în acord cu incipitul acestei părți, ce-l înfățișează pe „observatorul ipocondric” ca locuitor al capitalei (plimbându-se pe Calea Victoriei). Faptul e un indiciu fals menit să înlăture stabilirea unei legături între fostul deportat siberian stabilit la Iași și autorul notițelor.

g) în „Evenimentul” (nr. 45, din 25 martie 1893), la *Cronica Iașului*, se cerea sprijin pentru „Tronescu, un sculptor valoros, premiat de Academia de sculptură din Roma, [care] zace în cea mai neagră mizerie, copleșit de o grea familie”. Mai interesantă e însă o notă publicată de același cotidian (anul I, nr. 224, din 4 noiembrie 1893) și semnată G. Intitulată *Arta la noi*, ea are ca subiect aceeași statueta din vitrina „magazinului Finke (Hotel Traian)”. Iată două pasaje din text: „Puțini vor fi trecătorii care și-au aruncat o clipeală asupra lui; mulți vor fi crezut că e vreun obiect de lux, bun să împodobească saloanele celor cu dare de mână, alți vor fi crezând, de la prima vedere, că e opera vreunui străin, mai mult industriaș de statuete decât artist...”; „Autorul acestei lucrări cine-l cunoaște? Cine dă la noi atenție artiștilor? Bietul Tronescu zace acum în mizerie; opt ani de-a rândul fără nici un model, din propria imaginație, a lucrat la această operă și timpul cât nu lucra la dânsa muncea din greu pentru trai - pană și măturător a fost Tronescu. Acasă, bordei în ruină, singur își taie lemnele, o fetiță îi face de mâncare. În această mizerie se află și acum artistul, fără nici o băgare de seamă din partea cuiva. În țara noastră, unde atâtea secături ajung la funcții și onoruri, e de almintrilea natural ca artiștii să rămâie în mizerie...”

Fără să fie perfect identice, nota respectivă și pasajul din „notițele observatorului ipocondric” au suficiente elemente comune, pentru a conchide că între ele există o strânsă legătură. Dat fiind că pasajul despre Tronescu din „foiletonul social” a apărut mai înainte, ar rezulta că G. s-a inspirat din el. S-ar putea lua în calcul și ipoteza că G. e unul și același cu „observatorul ipocondric”, însă ea e imposibil de controlat, mai ales în condițiile în care inițiala G. stă sub numeroase articole și note din „Evenimentul”, cu subiecte mult mai variate decât cele de care era interesat în momentul acela fostul deportat siberian.

În ce-l privește pe sculptorul ieșean, „Evenimentul” informa în noiembrie 1893 că „Societatea științifică și literară” (din jurul revistei „Arhiva”, dirijată de A. D. Xenopol) ia inițiativa ajutării lui Dimitrie Tronescu, prin cumpărarea bustului profesorului Cobălcescu, apoi că s-a oferit pentru „Vanitatea” suma de 1.500 de lei. În 31 martie 1894, ministrul Take Ionescu, în vizită la Iași cu prințul moștenitor Ferdinand, instituie o loterie de 3.000 lei, al cărei câștig să-i revină sculptorului. Memorialistul ieșean Rudolf Suțu relatează în lucrarea (citată deja) o anecdotă, conform căreia sculptorul, întrebat de Regele Carol I, venit să inaugureze Universitatea din Iași, cum o duce, i-ar fi răspuns: „Mor de

foame, Majestate!" în urmă, este numit în 1897 profesor la Școala de Arte Frumoase.

h) „Observatorul ipocondric” preia aici caracterizarea Piemontului din articolul *Irridenta română*, al lui Lascăr Veniamin, pe care, de astă dată, nu-l mai citează.

i) Necunoașterea limbii ruse este, desigur, un alt indiciu fals, merit să îndepărteze bănuielile că sub figura „observatorului ipocondric” se ascunde fostul deportat politic, acum stabilit în România.

j) Alt indiciu fals.

k) „Poporanismul din Anglia și din Rusia” reprezintă și subiectul primei conferințe pe care o susține studentul C. Stere, în aprilie 1895, în aula Universității din Iași, „în folosul Societății «Datoria»”.

l) Titlul exact al lucrării lui Anatole Leroy-Beaulieu este *L'Empire des Tzars et les Russes*, voi. 1-3, Paris, Hachette. Conform prefeței la traducerea rusească a cărții lui Alfons Thun (singura existentă la B.C.U. Iași), autorul a fost profesor la Freiburg, și nu în Dorpat/Tartu/Iuriev. Traducerea rusească, cu o introducere de G. Plehanov, a fost făcută de Vera Zsulici și D. Kolțova, celei dintâi datorându-i-se și numeroase note, foarte interesante prin informațiile „din interiorul mișcării” aduse. O traducere românească a lucrării lui George Kennan, datorată unui Șt.V. (Ștefan Vasiliu), sub titlul *Viața revoluționarilor ruși în închisori*, apare în „Contemporanul” (anul VII, nr. 4-5, septembrie 1889, și nr. 7, mai-iunie 1890, fiind reluată și în „Munca” (an I, nr. 38-40, 11 noiembrie - 25 noiembrie 1890). O altă traducere românească, făcută de un C. I. Bondescu, a fost tipărită în 1905, sub titlul *închisorile rusești* (București, Nițeanu, 1905). În „Adevărul [literar]” (anul VII, nr. 1745, din 7 ianuarie 1894) sunt găzduite „amintirile din exil” ale lui Felix Volkhovski, intitulate *George Kennan în Tomsk*, în traducerea lui H. S.[anielevici]. Trecerea reporterului-sociolog prin Tomsk face posibilă o întâlnire a lui de către C. Stere. În romanul *în preajma revoluției*, voi. V, cap. 20, ziaristul american George Thompson vizitează „etapa” în care se găsesc Vania Răutu și Fanny Perlov, fiind profund impresionat de starea celei din urmă.

Aprecierea deosebită a lui Stepaniak este semnificativă. Cartea acestuia (pe adevăratul nume Serghei Mihailovici Kravcinski), în traducerea franceză apărută în 1885 (inițial, văzuse lumina tiparului în engleză, la Londra, în 1882), e prefațată de P. Lavrov (autorul *Scrisorilor istorice* și ideologul poporanismului). Ea cuprinde următoarele capitole: *La propagande*, *Le terrorisme*, *Profilul revolutionnaires*, *Esquisse revolutionnaire*, *Lettre du Comite executifă Alexandre III* și un *Appendice* - în care e prezentat punctul de vedere al autorului asupra strategiei și tacticii pe care trebuie să le urmeze revoluționarii ruși.

m) în mod vădit, lipsesc cuvinte sau poate rânduri, sărite de zețari la culegerea articolului.

n) Raportul lui S.G. Vârgolici asupra învățământului a fost reprodus de mai multe periodice ale vremii, printre care și săptămânalul ieșean junimist „Era nouă”, în numerele 183-185, din 4 aprilie - 18 aprilie 1893.

o) în articolul *Dinastia Lahovaiy. Cum se fac înaintările în armată*, publicat în „Adevărul” (anul VI, nr. 1316, din 7 octombrie 1892), directorul ziarului, Alex. V. Beldiman, dădea în facsimil o scrisoare, în franceză, iscălită de Julie la Belle, trimisă ministrului de Război Jacques Lahovaiy, prin care se cerea înaintarea unui „văr” la gradul de căpitan. Era vorba, în fond, de un șantaj, căci „Julie la Belle” adăuga într-o notă; „Voi fi silită poate să arăt scrisoarea d-tale.”

p) Și studenții ieșeni redactează un memoriu în chestiunea respectivă. Vezi în „Evenimentul” (anul I, nr. 241, din 25 noiembrie 1893, p. 3) *Memoriul studenților universitari din Iași relativ la obligațiunea serviciului militar de 3 ani*, adresat rectorului N. Culianu. Fusese discutat la o întrunire ținută în 14 noiembrie; e iscălit de studenții: Ernest Tzirtzesu, Ioan Averescu, B. Tenenbaum, Spiridon Popescu, Ioan Georgescu. E de reținut, deci, că, în această privință, opinia președintelui Asociației Generale Spiridon Popescu diferea de aceea a „observatorului ipocondric”.

r) Lascăr Catargiu, în acel moment șeful Partidului Conservator și prim-ministru. Era rudă cu Măria Catargiu, căsătorită cu Ștefan Stere, așadar, bunica lui C. Stere

s) Schwalb, Chitanță, Anghelescu - indivizi implicați în scandaluri celebre în anii 1892-1893. Cel dintâi fusese condamnat pentru escrocherie, apoi grațiat de Rege, fără știința acestuia. În fapt, ministrul de Justiție Take Ionescu (era, interimar, și la Instrucțiune și Culte) i-ar fi strecurat decretul de grațiere cu pricina printre alte acte. Cât privește pe „Chitanță”, avem motive să credem că, în legătură cu el, C. Stere a publicat un articol în 1894, articol pe care îl reproducem în *Addenda*.

ș) în ziar - Cavilgnac.

t) Sandu Râșcanu (Râșcanu) era, în anii 1893-1895 (în timpul guvernării conservatoare), prefectul poliției la Iași. Avea renume de „mare elector” de manieră „forte”, brutal, trăsătură cu care apare în romanul *în preajma revoluției* sub numele Andrei Coteanu. Grecescu era prefectul poliției de la Galați, cel care reprimase brutal greva brutarilor din vara anului 1893.

u) Nici în numărul următor, nici mai târziu, „Adevărul” nu găzduiește „răspunsul” pe care „un amic” făgăduise să i-l dea „observatorului ipocondric”.

Dar „foiletonul social” a suscitat o seamă de ecouri înainte chiar de a se fi încheiat publicarea lui. Încă la 14 noiembrie 1893, după apariția primelor patru părți, Anton Bacalbașa îl menționa într-un articol de fond al gazetei „Munca” (anul IV, nr. 38) intitulat *Arta populară*, extrăgând din el sugestia tipăririi unor ediții populare: „Cine a cetit interesantele foiletoane scrise de *Un observator ipocondric* în «Adevărul literar» a putut vedea ce s-a făcut aiurea cu privire la mersul cultural al *poporului*. În Rusia, de pildă, unde mișcarea poporanistă a avut un caracter mai pronunțat și mai original, oameni cari s-au devotat ideii de

lumina mulțimea au mers până acolo, încât au făcut ediții populare din scrierile tuturor autorilor celebri..." Același gazetar și scriitor, invoca din nou „notițele" chiar în editorialul numărului din „Adevărul" în care apărea ultima parte (numărul din 20 decembrie 1893), editorial intitulat *Politica și arta*, afirmând: „In interesantele foiletoane pe care *Observatorul ipocondric* a binevoit să ni le dea, s-a văzut lămurit cât de înapoiată e pătura cultă de la noi față de cea din Rusia, din Anglia etc. în privința ajutorării celor dezmoșteniți. Ei bine, noi încercăm să scăpăm de sub acuzația aceasta lucrând cât putem pentru luminarea și liberarea clasei muncitoare." In continuare, formula întrebarea ce se ivea numaidecât - „de ce nu toate bucățile din «Adevărul literar» corespund acestui ideal?" - și răspundea, oarecum dezvinovățindu-se: „mai întâi, nu fără pedeapsă trece cineva pe sub farmecul artei burgheze și, al doilea, că arta fiind expresia propriilor noastre sentimente și sentimentele omenești fiind multiple și variate, e cu neputință ca acest complex să nu se vadă în lucrările noastre".

O apreciere a „foiletonului", nu atât în substanța, cât în forma lui, o deducem din folosirea de către I. Padinescu (pseudonim al unuia dintre frunțașii partidului, poate al lui I. Nădejde însuși, care semna câteodată și I. Delescu) în articolul său *Prinși în capcană!* („Munca", nr. 43, din 19 decembrie 1893, p. 1-2) a „expresiei *purcei hamletizatori*, a eruditului meu prieten" [subl. m.]. Puțin mai departe merge, în direcția substanței, dar și cu un adaos de inexactitate, tot în „Munca" (anul IV, nr. 46, din 9 ianuarie 1894, p. 4) și un Civis, (din Plopeni, care, în articolul său *Studentimea socialistă*, vorbește despre „interesantul «foileton social» al «Observatorului ipocondric» din «Adevărul literar», studiu profund, plin de erudițiune și entuziasm". Civis pune în evidență faptul că „în ultimul număr, întreaga pătură cultă socialistă din România e arătată în culori foarte negre, e arătată ca formând, nu o pătură cultă, ci pătura parazită a partidului nostru", fapt pe care dorește să-l confirme într-o măsură, „[arătându-și] părerea nu asupra întregii «pături culte», ci asupra acelei părți pe care o cunoaște, cu care a venit în contact și din care face parte, aceea care e încă pe băncile școlii - studentimea."

Într-un fel, Civis „polemiza" cu nota redacției „Adevărului" (în care se spunea că „Dracul nu e atât de negru cum îl zugrăvește el."), poate și cu alte opinii în același sens.

O opinie contrară care merită cea mai mare atenție o găsim într-o notiță intitulată *Studentii noștri și cultura națională*, publicată sub iscălitura M. în „Evenimentul" (din 13 noiembrie 1893). În ea se spunea: „Aflăm dintr-o sorginte autorizată că studenții noștri, hotărâți și conștiincioși, vor pune la întrunirea de duminică viitoare, bazele unei noi organizațiuni cultural-naționale, care va fi ca un departament de interne al «Ligei Culturale», având de scop răspândirea culturii în păturile de jos ale poporului român pentru a le redeștepta la o vieață națională conștientă. Suntem bucuroși că în vederea acestui scop nobil studentimea noastră se pune pe lucru, lăsând la o parte disensiunile meschine și

sfezile zgomotoase, care o discreditau în ochii lumii și-i făceau cu neputință orice lucrare serioasă. Sperăm totodată că cu aceasta se va astupa gura veninoasă a diferiților «observatori ipocondrici» (și mai mult ipocondrici decât observatori) care au plăcere de rău gust să înjure și să calomnieze pe tinerimea noastră studiosă. Așteptăm cu nerăbdare rezultatele întrunirii de duminică."

Se cuvine a remarca, mai întâi, că, pentru un ziarist, M. era prea bine informat. Altfel spus, pentru a putea cunoaște amănuntele unei întruniri ce fusese convocată, două zile mai înainte, printr-un anunț ce vorbea doar de „punerea în practică a hotărârilor congresului de la Buzău", el trebuia să fie aproape, dacă nu chiar din cercul organizatorilor. Ceea ce pare a nu ști (oare totuși chiar nu știa?) era că „observatorul ipocondric" era unul și același cu C. Sorțescu, apărătorul „mișcării cultural-naționale a studenților din Iași", în fapt, inițiatorul acelei mișcări care conduce la întemeierea Societății „Datoria".

Înființarea acestei societăți contrazicea negreșit, fie și în parte, aserțiunile „observatorului ipocondric".

Întrucât, întocmai ca în cazul Asociației Generale a Studenților din Iași, istoricul societății respective, întocmit de Z. Ornea în masiva biografie a lui C. Stere (voi. I, p. 159-164), relevă anumite lacune, voi încerca să le completez aici.

Același M. face în numărul din 16 noiembrie al ziarului „Evenimentul" o dare de seamă asupra întrunirii anunțate, în care precizează de la început că „tinerimea entuziasmată a recunoscut în principiu cu unanimitate necesitatea de a constitui o societate culturală «Datoria», accentuând astfel chiar prin titlul acesta sentimentele ce o însuflețesc față cu mulțimea suferindă și muncitoare." Sunt precizate mai departe scopul și mijloacele de ajungere la el și, în final, se anunță că duminica următoare se vor aproba statutele și se va alege comitetul noii societăți.

În același număr, un alt articol, *Cultura poporului*, iscălit Iorik, se referea la același eveniment, reliefând însă o dificultate - faptul că începe dintr-o inițiativă privată, fără intervenția statului, adică fără resurse necesare.

La data anunțată - 21 noiembrie -, conform articolului *Întîlnirea studenților* din „Evenimentul" (nr. 239, din 23 noiembrie 1893, iscălit Gh.), sub președinția lui A. D. Xenopol, au fost prezentate și discutate statutele, discuții în care a fost propus și s-a admis „un ultim articol prin care se introduce restricțiunea impusă membrilor societății de a nu face politică militantă" (e vorba de art. 25). S-a prevăzut totodată o extindere a societății în orașele neuniversitare, cu cooptarea ca membri a cadrelor didactice. La întrunirea respectivă s-a votat („timp de mai bine de două ore") și comitetul format din: Ioan Mieu - președinte; Răul Stavri (fratele poetului Artur Stavri, poet el însuși), Paul Zarifopol, Mavromati, I. Averescu, State Dragomir, Ganea și Cătană - membri. Președinte onorific a fost proclamat A. D. Xenopol, iar membrii onorifici - profesorii universitari Andrei Vizanti, P. Râșcanu, N. Culianu și P. Th. Missir.

La sfârșitul lui decembrie 1893, iese de sub tipar broșura *Apelul și Statutele Societății „Datoria”*, prilej pentru cotidianul ieșean de a da, prin editorialul său din 21 decembrie (nr. 262), semnat P. O. și intitulat *în chestia culturii naționale*, o apreciere înaltă „mișcării culturale încă în embrion”, „pe cât a putut-o adânci, foarte serioasă și foarte sănătoasă”, dar și de a-și exprima părerea mai curând nefavorabilă asupra „introducerii *Apelului*, în care descrierea mizeriei țăranului ar fi fost prea dezvoltată.

Se cuvine relevată aderarea unor studenți foarte activi și cu destul de mare autoritate. Ioan Micu, institutor și student la Litere, fusese (mai era oare?) vicepreședinte al „Solidarității”, delegat la Congresul Partidului Național Român de la Sibiu și, de asemenea, președinte al Congresului de la Buzău. La moartea sa (survenită la 29 ianuarie 1901), s-a afirmat că fusese „sufletul grandioasei mișcări naționale din anii 1890 și 1894”. (La înmormântare a fost prezent, conform ziarelor, și C. Stere.) Și State Dragomir (viitor actor, dramaturg și profesor la Conservator) era în centrul vieții studențești ieșene a acelor ani.

După întemeierea societății, activitatea ei demarează cu entuziasm. În februarie 1894, începe să funcționeze școala de adulți din cartierul Tătărași (Școala Nicoriță), apoi în alte cartiere - „pe str. Nicolina” (duminicală), în Păcurari (serală). În Școala Nicoriță se ține și un ciclu de conferințe populare, cea dintâi fiind rostită de A.D. Xenopol.

La 27 noiembrie 1894 se ține a doua adunare generală, darea de seamă fiind citită de I. Micu. A fost ales noul comitet, format din institutorul Cezar Tăzlăuanu - președinte, G.I. Botez și C. S. Codreanu - secretari, G. Beiu-Paladi - casier, Marta Trancu, C. A. Teodoru, M. Carp și S. Scriban - membri. După adunare, s-a tipărit ediția a doua a *Apelului și Statutelor Societății „Datoria”*, cu adăugirea noului comitet.

Conform unui articol din cotidianul ieșean „Jurnalul” (nr. 99, din 8 martie 1895) iscălit Scipio, societatea număra atunci 240 de membri (125 numai studenți), din care doar 120-150 au plătit cotizația de 50 de bani lunar. Se primiseră și oarecare donații și se încasaseră câteva „beneficii” la conferințele populare.

La 3 decembrie 1895 s-a ținut a treia adunare generală, în care după „o mică dare de seamă” asupra progresului înregistrat în anul scurs, a fost ales noul comitet: M. Vârnav-Liteanu, Elena Carp, Marta Trancu, Al. Stoianovici, N. Lupu, V. Gh. Tataru, Gr. Malhasovici și G. Ibrăileanu. O dare de seamă asupra activității societății (de la înființarea ei) apare în „Lumea nouă” (anul II, nr. 579, din 13 iulie 1896); din ea aflăm că s-au încasat din cotizații 2.020 lei, din care s-au cheltuit pentru școala de adulți din Tătărași și pentru alte îmbunătățiri 1.224 lei; veniturile totale au fost de 3.751, 42 lei. Societatea a mai deschis școli de adulți la Arsura (jud. Fălciu) și Gugești, biblioteci populare la Broșteni, Iași și Bumbești (Gorj). Au mai fost ajutate și școli românești din Macedonia și Bucovina.

Se pare că în 1896 nu s-a mai ținut vreo adunare generală. Nemaifiind înconjurată de interes larg, societatea a murit pe nesimțite.

Revenind la momentul întemeierii ei, ce coincide cu acela al publicării „notițelor observatorului ipocondric”, interesează desigur opinia socialiștilor față de ea. O asemenea opinie nu întârzie prea mult. Articolul intitulat „Datoria” și iscălit A. Zet, apărut în „Munca” (anul IV, nr. 45, din 16 ianuarie 1894, p. 3), se prezintă nu ca exprimând părerea personală a autorului, ci aceea a gazetei, a socialiștilor. Îl reproduc *in extenso*:

„Își se numește o nouă societate culturală, întemeiată de curând în Iași de către profesorii și studenții universitari. Apelul pe care l-a adresat această societate «patrioților români» poate senn ca o nouă și frumoasă ilustrație a adevărului vechi că orice manifestație de viață a unei clase sociale izvorăște din interesele ei. Să vedem ce tendințe se ascund sub cuvântul sonor și pompos de «Datoria». Îmi permit o citație cam lungă din acest Apel: «Țăranul român - în ultimul pătrar de secol - a fost împrumutat, a devenit cetățean unui stat cu cea mai liberală constituție, a dobândit de jure egalitatea înaintea justiției: însă cum s-a răsfrâns în viața lui toate aceste îmbunătățiri?

De pământ el n-a știut să sefolosească cum se cade; cu toate că pământul românesc e unul din cele mai fertile în lume, produsele lui adesea n-ajung măcar pentru susținerea vieții celui ce-l muncește!...

Uitați-vă împrejurul caselor țărănești: în general nu veți vedea o grădiniță cât de mică cu legume și verdețuri. Aproape toată grădinăriile noastre se cultivă de bulgari, de vreme ce cunoștințele elementare care sunt necesare pentru cultivarea lor lipsesc țăranului român!... El ară tot cu plugul care se întrebuința în timpuri uitate; și habar n-are de procesele chimice ce se produc într-o arătură sau într-un lan...

Statul cheltuiește milioane pentru instrucțiunea publică, însă putem dovedi cu statistica în mână, că cel mult numai 18 la sută din poporul nostru știe carte: el nu înțelege însemnătatea științei de carte, crezând că dânsa are de scop suprimarea muncii, și n-are încredere în bunăvoința învățătorului sătesc, nu vra să-și trimită copii la școală...

Ca cetățean, el n-are nici o idee despre drepturile și datoriile sale; nici o idee despre ceea ce sunt dările și unde se duc; în percepător vede un dușman personal, care nu vra decât nenorocirea sa; același lucru cu doctorul, învățătoml sătesc și toți funcționarii publici cu cari vine în contact. Stat, guvern, minister, comitet etc. sunt tot atâtea persoane vrăjmașe lui.

Justiția și egalitatea înaintea-i el nu le știe. Un magistrat competent în chestie, d. N.V. Leonescu citează în cartea sa (Starea țăranului român, Iassy, 1887) cuvintele țăranului: «judecata nu este făcută pentru noi, ci pentnj dușmanii noștri» (p. 27) și d-sa adaugă că țăranul are dreptate, deoarece, neputând înțelege - din cauza ignoranței și inculturei sale - toate formele procedurii și a le îndeplini, el mai totdeauna pierde procesul, chiar dacă are perfectă dreptate în fond!...»

Cum, adicătelea, d-lor «datornici», dacă Constituția e o minciună, împrietăriră un cuvânt deșert și justiția un scandal, apoi numai țăranul, prostia lui îs aceea de vină? Și nu e nimica de dres chiar în instituțiile noastre sociale? Dacă țăranul nu știe carte și vede în toți funcționarii publici niște dușmani, tot el e vinovat?

Astfel își arată arama pe față «pătura cultă română!»! Dânsa e mulțumită cu actuala stare de lucruri și se indignază numai de... prostia poporului! Punându-și în aparență cenușă în cap, ea tot pe popor îl învinuiesc [sic] de toate relele de care el suferă...

Dar ce a împins-o să întemeieze societatea «Datoria» și de unde și până unde a pălit-o dragostea pentru «cultura poporului»? Răspunsul îl putem găsi chiar în Apel: țăranul a rămas până acum rece față cu mișcarea națională, iar pătura cultă a înțeles că fără punga și brațele țărănești ea nu va putea face mare ispravă și în această chestie... Pe urmă, industria iarăși are nevoie de muncitori mai culți!...

Se naște o întrebare: ce poziție trebuie să luăm noi, socialiștii, față cu mișcările «poporaniste» de soiul «Datoriei»?

Un lucru trebuie să ținem minte: nu se poate cere și aștepta ca o clasă socială oarecare să lucreze contra intereselor ei. Însă burghezia la noi încă nu și-a împlinit misiunea istorică, civilizatoare și revoluționară, ca aceea din Apus. Dacă ceea ce citim și vedem agitându-se în tinerețea burgheză e un semn de îndreptare pe această cale, apoi noi nu putem decât să nefelicitem de aceasta.

Lasă burghezimea să lumineze poporul în interesele ei, iar poporul luminat va ști el însuși ce trebuie să facă în interesul său."

În esență, așadar, A. Zet. se alătură lui V. Stupu (din *O nedumerire*), care declara că, pentru a se pronunța în privința „mișcării cultural-naționale a studenților” „în sine”, așteaptă ca ea să se coboare din lumea *numenelor* în cea a *fenomenelor*, așteaptă prin urmare rezultatele, precum și lui Stan Bran (din darea de seamă asupra Congresului de la Buzău, vezi nota ultimă de la *Socialiștii și mișcarea națională*), care, dincolo de sarcasmele la adresa celor ce „vor să împace capra și varza”, dincolo de scepticismul față de temeinicia inițiativei, opina că „mișcarea” în cauză, dacă va lua ființă, „poate va deschide calea pe unde să pătrună și scrierile și propagandiștii noștri la țară”.

Se cuvine adăugat că, întocmai ca și în cazul lui V. Stupu, există anumite motive care pledează în favoarea ideii că A. Zet. e un pseudonim al lui C. Stere. (Motivele respective vor fi prezentate în detaliu, în legătură cu articolul *Umanitarism*, vezi *supra* la secțiunea *Addenda*.) Aici mă voi mărgini să subliniez contraargumentul cel mai puternic, faptul că atunci C. Stere ar manifesta o dublă atitudine față de propria sa inițiativă și, în fond, creație. Lucrul ar fi de conceput doar dacă el ar fi fost în oarecare măsură nemulțumit de felul cum s-a materializat gândul său ori dacă A. Zet. este un rol pe care actorul C. Stere îl joacă

pentru a-i face pe majoritatea „prietenilor” („tovarășilor” din partid) să înțeleagă și să admită avantajele pentru socialiști ale „mișcării poporaniste”.

Cât privește „notițele observatorului ipocondric”, ele au mai fost invocate o dată, peste câteva luni, într-un moment al polemicii dintre publicațiile socialiste (*JVlunca*, „*Adevărul*”, „*Evenimentul literar*”) și revista „*Vieața*”. În fapt, e vorba de „devastarea” redacției cotidianului „*Adevărul*” de către studenți, care și-au motivat acțiunea prin faptul că ziarul „ponegrise mișcarea națională și pe studenți”. Apărându-se, redacția „*Adevărului*” cerea la 20 mai 1894 „să ni se arate un singur rând în care noi am fi comis această greșală”. Primind „desfiderea”, revista „*Vieața*” citează un lung pasaj din „foiletonul social apărut la 15 noiembrie 1893” (din „capitolul” al V-lea, apărut de fapt la 22 noiembrie 1893, pasaj începând cu cuvintele: „Și e de mirat că astfel de tinerețe a pângărit până și cele mai nobile idealuri...” și încheiat cu fraza: „O, le știm, le știm destul!...”) (*O sfidare*, în „*Vieața*”, anul I, nr. 26, din 22 mai 1894, p. 6). Asupra episodului, foarte semnificativ, alte detalii în notele la articolele polemice, precum și la scrisoarea adresată de C. Stere ziarului „*Naționalul*”.

„*Arta socială*”

A apărut în „*Evenimentul literar*”, anul I, nr. 2, din 27 decembrie 1893, p. 1, ca editorial sau articol de fond (ori „revistă”, cum se spunea în acea vreme). Nu este semnat.

A fost inclus în volumele *In artă, în literatură*, p. 4-5, *Publicistică*, p. 61-62.

Opțiunea editorilor Vasile Badiu și Pavel Balmuș, de la Chișinău, opțiune neargumentată, dat fiind că nu și-au propus ca edițiile lor să fie critice, este, fără îndoială, corectă: C. Stere este într-adevăr autorul sau coautorul principal al articolului. Este ceea ce ne indică radiografia contextului, dar și a textului însuși.

„*Arta socială*” este, cum se și declară la un moment dat, o completare a programului, care, sub titlul *Calea noastră*, deschidea primul număr al săptămânalului literar ieșean, din 20 decembrie 1893.

Înainte de a pune acest prim program sub lumina reflectorului, se cuvine spus că el a fost precedat de un fel de schiță, dată la iveală în momentul în care s-a făcut publică intenția scoaterii periodicului. În speță, în „*Evenimentul*” din 26 noiembrie 1893 (nr. 242), la *Cronica zilei* era inserată următoarea notiță:

„Un număr literar al «*Evenimentului*»: iată la ce ne-am gândit deja de multă vreme! Ne-am gândit mai cu seamă la orașul nostru, la Iași. E fapt că Iașul, pentru o mie și unul de motive, e un centru cultural al României. Ne-am gândit la o mulțime de tineri care acumulează continuu capital intelectual și nu produc nimic, pentru că nu li se oferă prilejul de a produce. Ne-am gândit mult la aceasta și am rămas cu convingerea că succesul moral al unui EVENIMENT LITERAR n-ar întârzia. Și călăuziți de această convingere, am luat hotărârea de

În jurul EVENIMENTULUI LITERAR se grupează forțe tinere, alături de nume repute; pe drapelul EVENIMENTULUI LITERAR înscriem deviza: literatură onestă, libertatea absolută de idei, control de stil. Și acum, odată profesia de credință făcută, anunțăm apariția primului număr al EVENIMENTULUI LITERAR pentru 12 decembrie viitor."

Anunțul, nesemnificativ, este, așadar, unul al redacției cotidianului și se referă la un „număr literar” (așa cum avea ziarul „Adevărul”), al cărui țel e descris în termenii economiei politice, el urmând numai să dea „tinerilor” din capitala Moldovei „care adună capital intelectual” posibilitatea „să producă”. „Deviza” (numită și „profesie de credință”) - „literatură onestă, libertate absolută de idei, control de stil” - sugerează o deschidere foarte largă, către toate poziționările existente, considerate, implicit, ca având fiecare partea sa de îndrituire. Practic, acest „program” *in nuce* este transpunerea în plan literar a celui după care se conducea ziarul „Evenimentul” în acel moment.

O săptămână mai târziu, la 1 decembrie 1893, tot la *Cronica zilei* era inserat un alt anunț, în care se spunea: „Administrația «Evenimentului literar» face cunoscut că în cursul lunii decembrie va apărea primul număr al acestui ziar. «Evenimentul literar» va fi săptămânal și va cuprinde, pe lângă o bogată și variată materie literară, economică și științifică, și *ultimele informațiuni și telegrame*” (Urmasii câteva precizări în legătură cu lansarea listelor de abonamente, cu prețul și adresa la care trebuia să se trimită corespondența.)

În timpul scurs, deci, intervenise o modificare radicală a proiectului: nu mai era vorba de „un număr literar” al cotidianului „Evenimentul”, ci de o gazetă săptămânală, cu administrație proprie, cu caracter enciclopedic, nu doar literar. Un impuls în acest sens a constituit fără îndoială apariția, la 28 noiembrie 1893, la București, a revistei săptămânale „Vieața”, sub direcția lui A. Vlahuță și a doctorului A. Urechia, și anunțarea alteia, care va ieși de sub tipar la 1 ianuarie 1894 - „Vatra”, bilunară, condusă de I.L. Caragiale, Ioan Slavici și G. Coșbuc.

În primul număr al „Evenimentului literar” (scos la 20 decembrie), pe frontispiciu se dădeau adresele redacției și administrației, de fapt, una și aceeași: „Tipografia «Miron Costin», Casa C. Th. Codrescu”, ceea ce întărea sugestia din al doilea anunț, a inexistenței unei legături materiale cu „ziarul politic”. Lucrul este spus răspicat într-o notiță intitulată *O lămurire* (în nr. 6, din 23 ianuarie 1894, p. 3), în care se invocă răspunsul pe care G.A. Scorțescu îl dăduse directorului altui săptămânal politic ieșean („Ecolul Moldovei”), ce îl sfătuiseră „să supravegheze” mai îndeaproape pe redactorii „Evenimentului literar”, răspuns în care se afirma explicit că „atât redacția, cât și administrația «Evenimentului literar» n-au nimic comun cu direcția și administrația «Evenimentului»”.

Câteva săptămâni mai târziu, același G.A. Scorțescu le reproșa totuși celor de la „Evenimentul literar” „necunoștința”, fiindcă ei apreciau și sprijineau direct sau indirect pe unii dintre adversarii săi, îndeosebi pe Anton Bacalbașa.

Se pune, evident, întrebarea ce-i datorau, de fapt, „directorului politic” al „Evenimentului” cei de la gazeta literară?

De un sprijin material, financiar, fără participarea la eventualele beneficii, fără exercitarea unui control, nu putea fi vorba. Mai probabile sunt îngăduirea de a folosi titlul ziarului („Evenimentul”), publicitatea făcută în coloanele ziarului „politic”, poate și anumite facilități la tipărirea primelor numere.

În articolul *Ce cădere!*, publicat la 27 iunie 1894 (vezi *infra* [*Polemice, împotriva revistei „Vieața”*], C. Stere, iscălit cu pseudonimul C. Șărcăleanu, afirma că inițial „«Evenimentul literar» aparținea d-lui Lewin”. Despre acesta, de altfel, cu o lună și jumătate mai înainte, un adversar antisemit afirmase deja că e „în fruntea jidănașilor de la «Evenimentul literar»” (vezi notele la [*Scrisoare deschisă directorului ziarului „Naționalul”*] în același grupaj).

Dar, mult mai târziu, în articolul *Din luptele trecutului. Amintiri despre „Evenimentul literar”* (găzduit de „Cuvântul liber”, anul I, nr. 25, din 15 februarie 1920, p. 21-24), autorul, Dr. Glicsman, declara că Em. D. Fagure „a creat «Evenimentul literar»”. Despre „«Evenimentul literar» creat de Fagure” vorbea și Dan [Max Kaufman] în articolul *Amintiri despre C. Stere pe când era la Iași*, în „Opinia”, anul XXXII, nr. 8786, din 2 iulie 1936, p. 1-2. Cât privește pe cel în cauză, el recunoștea în 1936, la moartea ctitorului poporanismului („Lupta”, anul XV, nr. 4.405, din 28 iunie 1936, p. 1), că ajucat un rol la „Evenimentul literar”, dar, modest, se include într-un grup: „am fost cu Raicu Ionescu, Ibrăileanu, Spiridon Popescu, dr. N. Quinezu, Mihai Carp, unul din cei cari l-am adus pe Const. Stere la «Evenimentul literar»...”. Avea atunci, în 1893, doar 20 ani - se născuse la 5 aprilie 1873, conform dosarului prezentat Parlamentului, în sesiunea 1904-1905, când a fost „împământenit” - și era abia ucenic în ale gazetăriei.

Nu este exclus ca înființarea „Evenimentului literar” să fi fost o modalitate de lichidare a datoriei lui G.A. Scorțescu față de Albert Honigman, cel ce se numărase printre „întemeietorii” „Evenimentului” și fusese în primele trei luni prim-redactor (vezi notele la *Socialiștii și mișcarea națională*), beneficiari fiind Jacques Lewin, în calitatea sa de nepot al bancherului ce va fi finanțat apariția „Evenimentului” (vezi aceleași note), și Em. D. Fagure, fratele lui Albert Honigman.

Nici unul din cei doi tineri nu avea (încă) necesarele capacități pentru a conduce efectiv o gazetă literară. Sarcina redactării programului a revenit astfel cuiva mai experimentat - I. Glicsman (Dr. Y), conform mărturisirii acestuia din „amintirile” citate mai sus, mărturisire care, făcută într-un moment când mulți dintre „împrișinați” erau în viață, n-a fost dezmințită de nimeni. (Mai târziu, totuși, Dr. Y i-ar fi declarat lui G.C. Nicolescu - vezi *Ideologia literară poporanistă*, 1937, p. 50 - că a scris programul împreună cu Em. D. Fagure.) Numit și I. Glicsman - după dosarul ce-i însoțea cererea de „împământenire”, discutată de Parlament în sesiunea 1902-1903 - se născuse în Iași la 21 decembrie 1871, urma atunci Facultatea de Medicină a Universității Mihăilene și va fi botezat -

cu prenumele Ion - de dr. Mina Minovici în 1899. Până la apariția „Evenimentului literar”, colaborase la „Munca” și la „Evenimentul”. În „Evenimentul literar”, el va mai iscăli, cu pseudonimul Radu Lascăr, un editorial în nr. 7 (*întrăurirea artei*), cu inițialele R. L., în numerele 3-5, o amplă recenzie la romanul *Dan* al lui Vlahuță, și cu pseudonimul Dr. Y, păstrat și mai târziu, câteva articole (*Grafomanul, Magnetism și hipnotism* etc.).

La îndeplinirea celorlalte atribuții directoriale și-au adus contribuția câțiva dintre cei pe care i-a apropiat frecventarea „clubului din Sărărie” și colaborarea la „Munca” și „Evenimentul”. Conducerea aceasta „colectivă” nu era însă eficientă și curând a fost nevoie să se încredințeze „direcțiunea” unei persoane competente și cu „capital literar”. Numele acesteia, scriitoarea Sofia Nădejde, apare pe frontispiciul „Evenimentului literar” începând cu numărul 20, din 2 mai 1894, dar încă în numărul 18, din 18 aprilie 1894, se menționase că evenimentul se produsese cu două luni în urmă. Același moment îl indică, în citatul articol *Ce cădere!*, și C. Stere, care adaugă că atunci, cu cinci luni în urmă, „ni s-a cedat cu totul proprietatea «*Evenimentului literar*» și ziarul nostru astfel a intrat sub direcția d-nei Sofia Nădejde”.

Cam în perioada respectivă (la jumătatea lunii februarie 1894), de altminteri, Em. D. Fagure pleca la București ca redactor al săptămânalului „*Vlunca*”. Colaborator în continuare la „Evenimentul literar”, el publică în nr. 42, din 3 octombrie 1894, un articol în care *propunea* ca revista, mutată la București în urmă stabilirii în capitală a familiei Nădejde, să-și înceteze apariția în vederea concentrării tuturor forțelor pentru scoaterea cotidianului socialist „*Lumea nouă*”.

Precum s-a văzut, Em. D. Fagure susținea în 1936 că a fost unul din cei cari „l-au adus pe C. Stere la «*Evenimentul literar*» când a început minunata bătălie care s-a desfășurat pe tema «*artă pentru artă sau artă tendenționistă*”. Memoria însă îl trăda negreșit cât privește cronologia.

În schimb, merită tot interesul informația pe care o dă Dr. Glicsman în aceleași „amintiri”, anume că „nu trecu însă mult și ziarul [săptămânalul literar] trecu sub direcția lui C. Stere (Șărcăleanu) și a Sofiei Nădejde”. Așadar, o direcție dublă, ordinea indicând și mărirea rolului jucat. „Dualitatea” nu a durat, de fapt, până la sfârșit, căci, cum se va vedea, C. Stere mai dă un singur articol „*Evenimentului literar*” (în patru numere) după transferul gazetei la București. Oarecare lumină aduce aici o scrisoare datată 13 martie 1897, adresată de C. Stere lui G. Ibrăileanu, care „se apucase iar de «*Evenimentul literar*»”, altfel spus, făcea eforturi să reanimeze săptămânalul din 1894. Aflat atunci la Ploiești, expeditorul îl deconsilia astfel pe destinatar: „Nu înțelegi că nu avem puteri să-l facem bun și, pentru a-l face numai suportabil sau prezentabil, cum a fost «*defunctul*», trebuie aceeași încordare și sacrificarea timpului întreg, ca și atunci; lucru peste putință pentru un timp îndelungat. Iar a scoate câteva luni, luptând cu dificultate (în cazul cel mai bun echilibrându-le de azi pe mâne) apoi, să încetezi, lăsând 600 fr. datorii (până azi neplătite de *Ev. Ut*; le-a plătit «*partidul*»

și acum câteva zile a încercat să mă execute pe mine), asta vi e idealul? Nu înțelegi că astfel numai ne compromitem?” (*Scrisori către G. Ibrăileanu*, ediție îngrijită de M. Bordeianu ș. a., București, Editura Minerva, 1982, p. 113; vezi și *infra, Addenda*.) Rezultă de aici că într-adevăr proprietar al hebdomadului literar fusese la sfârșit „partidul”, care a și plătit datoria, dar a încercat „să-l execute” pe C. Stere, să-l determine să plătească cei 600 de fr. încercarea nu putea fi justificată decât în condițiile în care cel în cauză avusese responsabilități reale. Ea, se înțelege din scrisoare, nu a reușit, cel în cauză invocând probabil faptul că nu mai ținuse cârma revistei în perioada finală, bucureșteană.

Rămâne de răspuns doar la întrebarea când debutează în rolul de codirector C. Stere. În același articol citat deja, *Ce cădere!*, autorul declara că la început „subsemnatul și alții dintre colaboratorii noștri actuali nici nu scriam la «*Even. literar*»”, dar afirmația nu era adevărată.

Precum am spus, articolul program al noului săptămânal ieșean, nesemnat, l-a avut ca autor pe I. Glicsman, secondat, poate, de Em. D. Fagure. Intitulat *Calea noastră*, acesta era următorul:

hotărârea de a scoate «Evenimentul literar» a fost provocată de dorința de a lua parte - înti'u cât ne permit puterile - la sănătosul curent literar ce se manifestează de o bucată de vreme în țara noastră.

Rândurile de mai la vale au scopul de a arăta calea ce vom mina, precum și deosebirile ce ne despart de școlile literare existente acum în țară la noi.

în presa noastră am avut ocazie de a vedea oameni cu pretenții de a avea menirea să îndrepte literatura noastră pe calea cea mai nimerită, ducând o campanie sistematică în contra tinerilor cu talent puternic care au nenorocirea de a nu admite principiile de estetică caracteristice școlii din care fac parte acei critici.

Entuziasmul penfru o cauză scumpă lor a degenerat la criticii despre care vorbim într-un fanatism cu totul dăunător artei adevărate, făcându-i să judece lucrurile dintr-un punct de vedere unilateral.

Cauza acestei mari greșeli este că tocmai ei, care consideră arta ca un reflex al stărei economice, ei, care sunt convinși în luptele lor politice de concepția materialismului economic, uită a aplica principiile scoase din această filozofie, când e vorba de artă. Să ne amncăm privirea la ceea ce se întâmplă în țările unde trebuia să se nască o asemenea artă, de pildă în Gennania, în Franța, unde popoare întregi pornesc deja marșul triumfal, cu brațele întinse spre lumea nouă, spre lumea cătră care omenirea tinde de atâtea veacuri și care în mod fatal trebuie să se realizeze. Ce vedem acolo? Arta merge înainte; în fiecare an alte capodopere ies la iveală, dar foarte rar împlinesc cele cerute și impuse de criticii despre care vorbim.

Ni se va aduce poate aminte de Țesătorii lui Gerhart Hauptmann, de Sonata Kreutzer lui Tolstoi, de Nora, de Stâlpii societății de Dușmanii poporului și celelalte opere ale lui Ibsen? Ni se va spune că acești scriitori fruntași ai literaturilor celor mai însemnate au realizat deja o parte a dorințelor noastre, au arătat calea pe care

trebuie să meargă scriitorii, dacă vor să-și împlinească misiunea lor „de apostoli, de artiști”.

Dacă vom analiza de aproape operele lor, vom vedea că ceea ce au comun cu toți este caracterul social, partea critică, care dominează partea artistică și mai cu samă o critică aspră și puternică a tuturor instituțiilor sociale și politice de astăzi Pentm Gerhart Hauptmann, pentru Tolstoi, pentiid Ibsen, chiar și pentru savantul nosti"u critic Gherea, literatura e o catedră de pe care răspândesc în păturile popomlui părerile și idealurile lor politice și sociale, aspirațiile și idealurile lor. Dar cât de mic este numărul acestor genii față cu marele număr de talente puternice care au creat vastele literaturi europene!

În țara noastră, însă, cu o literatură ce abia se naște, într-o stare economică și socială atât de înapoiată, avem oare dreptul de a da în lături pe un tânăr ce se prezintă înaintea noastră cu o operă de oarecare valoare artistică și să-i pretindem de a face ceea ce au reușit abia a face câteva genii ale literaturilor străine?]

Cu toată dorința noastră "ă mare ce o avem ca poezii să fie pătrunși de simțământul misiunii lor sociale și morale, socotim asemenea pretenții exagerate. Ne vom feri însă de a cădea în greșeala celeilalte școli, care frăiește exclusiv pentru artă, care reduce arta la un joc de senzații, la un foinalism artificial și mort.

Pentru noi, arta are menirea de a fi gustată, de a ne procura plăcerile cele mai nobile și mai frumoase, precum și aceea de a stabili simpatie și iubire între toate ființele ce constituie societatea. Spre a ajunge la acest scop, arta frebuie să caute a exprima viața în toate manifestările ei. Ceea ce vom căuta mai ales la orice lucrare ce ni se va prezenta este: Sinceritatea, calitatea care nu poate lipsi unei lucrări de artă, și lipsa trivialismului, de care, de altminteri, literatura noastră a fost ferită până acum."

Programul debutează, așadar, cu fixarea situației existente în acel moment pe scena literaturii românești, în care sunt distinse: un curent „sănătos” (la care dorește să participe noul periodic) și anumite „școli literare” (de care se desparte). Motivul despărțirii de ultimele este faptul că „oamenii cu pretenții de a avea menirea să îndrepte literatura pe calea cea mai nimerită”, exponenți - se subînțelege - ai „școlilor” respective, duc o „campanie sistematică în contra tinerilor cu talent puternic, care au nenocirea de a nu admite principiile de estetică caracteristice școalei din care fac parte acei critici”, întrucât „entuziasmul pentru o cauză scumpă a degenerat [...] într-un fanatism cu totul dăunător artei adevărate făcându-i să judece lucrurile dintr-un punct de vedere unilateral”.

În continuare, se încearcă circumscrierea „cauzei acestei mari greșeli” prezentate ca generală, dar analiza se exercită doar asupra anumitor critici, cei „care consideră arta ca reflex al stării economice”, „care sunt convinși în luptele lor politice de concepția materialismului economic”. La aceștia, prin urmare, cauza este tocmai neaplicarea în fond a concepției respective, adică aplicarea principiilor ei fără să se țină cont de condițiile existente. În mod concret, a se cere ca „poezii să fie pătrunși de simțământul misiunii lor sociale și morale” este

„o pretenție exagerată” peste tot în lume, dar mai ales în România, lucrul fiind realizat doar de genii (precum Hauptman, Tolstoi, Ibsen și Gherea), la care „partea socială sau critică dominează partea artistică”. (Includerea lui Gherea în categoria geniiilor, relevă faptul că autorul programului e și el adept al concepției „materialismului economic”, dar, concomitent, aruncă în plin mister cine sunt „criticii”, ținând de această școală, vizați.)

„Greșeala” unei alte „școli”, de fapt a celeilalte (nefiind decât două), e doar definită - ea „reduce arta la un joc de senzații, la un formalism artificial și mort” - și respinsă.

Procedând mai departe, programul definește propria concepție despre artă, prin două „meniri” ale ei, „de a fi gustată, de a ne procura plăcerile cele mai nobile și mai frumoase, precum și aceea de a stabili simpatie și iubire între toate ființele ce constituie societatea”. De aici, se deduc două condiții *sine qua non* ale literaturii pe care o va promova noul periodic: sinceritatea și „lipsa trivialismului”.

Așadar, „calea” pe care ar urmă să meargă „Evenimentul literar” ar fi deosebită de cele două existente până atunci, ce pot fi desemnate, în datele încetățenite în istoria noastră literară, drept aceea a „Contemporanului” și aceea a „Convorbirilor literare”. Și, ținând cont de cele spuse chiar în incipit despre „curentul sănătos”, „calea” respectivă era deja croită.

Se pune, desigur, întrebarea cine, când și unde a inițiat-o?

Atenției se recomandă, firește, mai întâi programul revistei „Vieța”, apărută cu o lună înainte, program nesemnlat, dar scris de A. Vlahuță și intitulat *Două vorbe...* Acesta începe prin a acuza „lupta înverșunată și neleală” dintre literați, faptul că „maestrii se sfășie unii pe alții cu o patimă ce îi micșorează și îi orbește” și că „în literatură, acum sunt clici, ca și în politică”, ce se manifestă prin negarea oricărui talent celor din tabăra adversă, de aici rezultând absența totală „a unui cuvânt de adevăr și de dreptate despre talentul unui om, despre valoarea unei căiți”. Acest climat, se observă, „stânge o bună parte din dorul de muncă și entuziasmul tinerimei și înlesnește tânjirea simțământului național care, și fără asta, nu prea e ridicat”. De aici și poziția noii reviste: „Nefiind înglobați în nici una din taberele literare sau politice, care-și fac război de exterminare, credem că vom putea privi lucrurile mai... fără pasiune și munci mai în liniște.”

Evident, autorul *Căii noastre* se conduce o vreme după programul revistei „Vieța”. Se îndepărtează de el, prin faptul că nu se proclamă „neînglobat”: în plan filosofico-politic, împărtășește „concepția materialistă”, iar în cel artistic posedă o concepție reunind principii ale ambelor școli existente, atribuindu-i artei două „meniri”. În descrierea acestora, autorul dă măsura lipsei lui de experiență. Pe de o parte, cea dintâi „menire” a artei e „de a fi gustată”, precum declarau partizanii autonomiei esteticului, dar introducea un element suplimentar, echivalând termenul esteticii germane clasice *geniessen* (tradus de Gherea însuși prin „a desfată”) cu „a ne procura plăcerile cele mai nobile și mai frumoase” [subl. m.]. Pe de altă parte, „menirea socială” e tâlmăcită prin „a stabili simpatie și

iubire.între toate ființele ce constituie societatea", exact cum susținea J.-M. Guyau: „L'objet de l'art est d'imiter la vie **pour nous faire sympathiser avec d'autres vies** et produire ainsi une émotion d'un caractère social. *Le but le plus haut de l'art est de produire une émotion esthétique d'un caractère social*" [subl. m.]. Ambele formulări constituiau, ca atare, veritabile erezii în raport cu doctrinele școlilor existente la noi.

În aceste condiții, programul „Evenimentului literar” nu era satisfăcător și sarcina consolidării lui și-o ia editorialul „*Arta socială*” din numărul al doilea.

În introducerea acestuia se recapitulează cele spuse în *Calea noastră*, dar în definirea pozițiilor opuse se inserează discret elemente noi. Astfel, deosebirea se va face atât de acei critici „cari *impun* artei *tendinți* anumite, cât și de aceia cari consideră arta «ca un simplu joc de senzații». Condiția *sine qua non* a operei de artă „în adevăr nepieritoare” e „să rezume cele mai geniale aspirații ale acelor milioane de oameni” sau „idealul comun la un întreg popor”. Totuși, o asemenea operă, se subliniază, nu există încă nicăieri, deși „în vremea noastră, nu numai un popor, dar majoritatea oamenilor din lumea întreagă civilizată are aproape același ideal, aceleași aspirații; cu toți așteaptă ultima revoluție socială, care va înlătura actuala organizație, întemeind lumea visată de ei, o lume nouă, bazată pe dreptate și frăție”.

Autorul se oprește aici, nu urmează programul inițial în formularea criteriilor de aplicat, în circumstanțele date, la operele literare românești. Pentru moment, el se mulțumește să facă referire la discuțiile asupra „tendențelor în artă” din critica străină. Aici, de altfel, se trădează mai mult mâna autorului. Recursul masiv la autorități în materie de pe alte meridiane, puțin cunoscute în România, este caracteristic lui C. Stere. O astfel de autoritate este Charles Letourneau, care, în fapt, nici nu era un specialist în literatură, cât un harnic vulgarizator al științelor umaniste, în sensul bun al cuvântului. (În această calitate, este deseori citat în *încercări filosofice*, vezi *supra*.) În schimb, autorități reale erau antagoniștii a căror dispută are drept cadru revista „*Neue Zeit*”, a social-democraților gennani, P. Landauer și Paul Ernst, precum și autorul recenziei asupra cărții lui Emil Reich. Pomenirea acesteia din urmă e și dovadă cea mai grăitoare a faptului că textul de față îi aparține lui C. Stere, căci, mai târziu, el îi va face o prezentare deosebit de detaliată în câteva numere succesive ale „Evenimentului literar” (vezi *supra*, *Arta și poporul*).

Editorialul „*Arta socială*” se încheie cu ideea că „acestea au fost părerile emise în articolul *Calea noastră*” (lucru nu tocmai exact) și cu bucuria „că le-am putut sprijini cu citațiuni atât de autorizate ca acele din «*Neue Zeit*»”. Cu tot acest „sprijin”, „părerile emise” nu sunt considerate o soluție definitivă a problemei, căci aceasta, se spune în ultima frază, „rămâne deschisă, «Evenimentul literar» fiind o tribună liberă pentru astfel de discuțiuni”.

Și „discuțiunile” vor continua într-adevăr.

Scripcă. Crăciunul unui Uitat

A apărut în „Evenimentul literar”, nr. 2, din 27 decembrie 1893; semnată St. Bârzu.

Ținând cont că *O sinucidere* era în fond un articol de evocare a unui revoluționar rus, iar *Din notițele unui obsemator ipocondric* se afla la interferența publicisticii cu literatura, textul de față, o „nuveletă” în limbajul epocii, marchează debutul literar al lui C. Stere. Un debut demn de atenție, „nuveleta” relevând, fără doar și poate, talent epic real, ce pune în registru confesiv-introspectiv o experiență deloc comună.

În mod destul de curios, textul a fost ignorat atât de cercetătorii presei românești de la sfârșitul veacului al XIX-lea - I. Vitner, G.C. Nicolescu, I. Hangiu -, cât și de cei care s-au ocupat de personalitatea lui C. Stere - Virginia Mușat, Ioan Căpreanu și îndeosebi Z. Ornea.

Pentru prima dată, el a fost semnalat de Florin Paraschiv, în studiul *Debuturile publicistico-literare ale lui Constantin Stere* (în „*Ateneu*”, anul XXVII, nr. 11-12, noiembrie-decembrie 1990), pornind de la o informație furnizată în necrologul apărut la moartea ctitorului poporanismului în cotidianul „*Lupta*”, al lui Em. D. Fagure (anul XV, nr. 4.405, din 28 iunie 1936, p. 3), în care se spunea: „Cea dintâi manifestare literară și-a făcut-o în coloanele «Evenimentului literar» din Iași, unde a scris în primul număr o nuveletă care era o amintire din vremea deportării în Siberia”.

În condițiile „pierderii” acestei informații în avalanșa mediatică, *Scripcă* a fost „redescoperit” de cercetătorul Pavel Balmuș, din Chișinău și, în sfârșit, de mine - vezi *Debutul literar al lui C. Stere* (în „*Cultura*”, anul III, nr. 48, din 6 decembrie 2007, p. 16-17). Pentru mine, în acel moment, argumentele hotărâtoare ale atribuirii textului de față lui C. Stere au fost pseudonimul cu care este semnat, pseudonim inclus - sub forma Bârzu, deci fără prescurtarea St. - în lista din *Spovedanie pentru oamenii cinstiți* (pe care am mai menționat-o), „spațiul”, ca să spunem așa, al „nuveletei”, în care se poate recunoaște cel siberian, precum și o seamă de reflecții sarcastice asupra „omului-vierme”, care se crede „rege al naturii”, reflecții întâlnite și în *încercările filosofice* publicate de C. Stere mai târziu în „*Arhiva*”. Ulterior, deodată cu „găsirea” studiului din „*Ateneu*”, am dat peste o mărturisire a unui alt colaborator asiduu al „Evenimentului literar”, cu o valoare deosebită. În speță, e vorba de un *entrefilet*, cu titlul *Spovedanii*, semnat de Rodion (poetul medic Avram Steuerman) în cotidianul ieșean „*Opinia*” (anul V, nr. 398, din 28 martie 1908, p. 1). Era prilejuit, cum se poate înțelege, de *Spovedania...* lui C. Stere. Printre alte informații prețioase, vorbind de un alt pseudonim (C. Șarcăleanu), Rodion spunea: „pseudonim întrebuintat întâi în josul unei nuvelete **pe care mi-a dictat-o** într-o seară, târziu, în mica locuință din Sărărie: *Crăciunul unui osândit...*” [subl. m] Poetul medic se înșela de două ori: sub „nuveletă” nu figura pseudonimul devenit ulterior celebru, iar titlul enunțat

era de fapt subtitlul, și aparent cu o greșeală: „osândit” în loc de „uitat”. Cât privește aceasta din urmă, e foarte probabil ca subtitlul dat să fi fost cel original, „un uitat” fiind un termen vag echivalent, utilizat în locul celui propriu, pentru a nu facilita identificarea autorului și a nu vexa anumite sensibilități.

Scripca atestă cu certitudine absolută prezența lui C. Stere în redacția „Evenimentului literar” de la început, constituind un motiv în plus de a i se atribui, măcar în bună parte, și editorialul „*arta socială*”, din același număr.

De menționat că între studenții ieșeni din acea vreme se numărau un Alex. N. Bârză (la Drept) și un Nec. Bârză (la Litere). E posibil ca de la unul dintre ei să-și fi împrumutat C. Stere pseudonimul.

Sofia Nădejde

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 3, din 3 ianuarie 1894, pag. 1, la rubrica „Profiluri literare”; semnat: Sib.[erianul]. Reprodus, cu indicarea sursei, în „Munca”, anul IV, nr. 46, din 9 ianuarie 1894, p. 2.

A fost inclus în volumul *Publicistică*, p. 63-64.

Teoretic, prescurtarea **Sib.** ar putea fi decriptată/completată și în alte chipuri. (De pildă, Sibil, așa fiind semnat mai târziu un alt text.) Practic, însă, numărul lor se reduce la cel pentru care am optat, în condițiile prezenței lui C. Stere la „Evenimentul literar” și a faptului că el era numit de colegi „Siberianul”.

Pe de altă parte, portretul Sofiei Nădejde și atmosfera din casa de pe Sărărie, așa cum apar în acest „profil”, se recunosc ușor în paginile romanului *În preajma revoluției* (îndeosebi voi. VI, *Ciubărești*) în care apare personajul Anastasia Credință sau „coana Sica”.

Un Maupassant rus

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 3, din 3 ianuarie 1894, p. 3, la rubrica „Variatăți literare”; nesemnat.

A fost inclus în volumul *Publicistică*, p. 65-66.

Articolul este neîndoielnic al lui C. Stere, singurul dintre colaboratorii „Evenimentului literar” la curent cu literatura rusă, singurul interesat, în acel moment, de a face cunoscut la noi un scriitor poporanist, cu o idee „politică” de mare valoare pentru el, neortodoxă față de marxismul clasic, ideea posibilității ca, datorită „unor forme atât de înaintate ale vieții țărănești”, „poporul rus să treacă la un grad superior de civilizațiune, fără ca Rusia să fie nevoită să treacă prin perioada capitalistă”.

Gleb Uspenski a rămas unul dintre scriitorii favoriți ai lui C. Stere, de vreme ce își amintea trei decenii și ceva mai târziu o povestire a lui, intitulată *Misterul*. Cu rezumatul acesteia își începe primul capitol din *Documentări și lămuriri politice. Preludii: Partidul Național Țărănesc și „Cazul Stere”* (București, Editura Adevărul, 1930). Iată incipitul capitolului respectiv:

„Gleb Uspenski, unul din corifeii literaturii clasice rusești, narează undeva un incident din viața lui pe care-l numește «Misterul». Sertarul biroului său de lucru, singura mobilă de lux, pe care o avea în dar de la un prieten scump și la care ținea foarte mult, într-o bună dimineață a refuzat să se deschidă. Meșterii din localitate au fost neputincioși, cheia intra în broască, dar sau se înțepenea fără mișcare, sau se învârtea fără nici un rost, încât poetul se gândea cu groază că va fi silit să mutileze amintirea unui bun prieten.

Dar deodată, prins de furie, feciorul său dă o zdravănă lovitură de pumn în masă. Și atunci, pe neașteptate, sertarul se deschide. Și din ziua aceea, broasca a funcționat fără greș...”

a) Greșeală de tipar: prenumele scriitorului rus este Gleb.

b) Ludwig Borne, scriitor german. C. Stere îl va cita și în articolul

Ultimul cuvânt (vezi *suprd*).

O coincidență tristă

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 5, din 17 ianuarie 1894, p. 3, rubrica „Variatăți literare”; semnat St.

În romanul *În preajma revoluției*, volumul *Uraganul*, există un episod oarecum similar: soldatul rezervist Nichita Bardă trage, la ordin, în răsculații dintr-un sat de pe malul Prutului, printre care se află și tatăl său, Sofronie, care cade ucis. Nichita cere chiar în acel moment căpitanului „concediu” pentru a-și înmormânta părintele. Cazul său devine subiect de presă, este intervievat, fotografia îi apare în ziare; este decorat pentru că a ascultat ordinul primit, deși în față-i era tatăl său. Întors în sat, Nichita este ostracizat de consăteni și sfârșește prin a se sinucide.

Artistul Gherea

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 6, din 23 ianuarie 1894, p. 1-2; nesemnat.

Atribui acest text lui C. Stere, din două motive. Mai întâi, pentru că numai o privire nouă, proaspătă putea să descopere pe „artistul Gherea”, opinia cvasi-generală, devenită veritabilă prejudecată, fiind că acesta nu avea stil (îngrijit). (Numai cu o lună mai înainte, mai precis la 26 decembrie 1893, A. Vlahuță, sub pseudonimul Radu, creiona în revista sa „Vieța” un portret al criticului de la „Contemporanul”, în care sublinia faptul că prejudecata respectivă, cu imediata ei consecință - refuzul de a citi (în întregime) studiile criticului - determinau ratarea unei întâlniri fructuoase. „Acei cari caută în scrierile lui Gherea - scia el - numai fraze de efect și jonglerii de stil sunt păcăliți; pierd o frumoasă ocazie de a se instrui.”) În al doilea rând, fostul deportat siberian era singurul receptiv la o pagină mărturisind pătrunderea simpatetică a liricii lui Taras Șevcenco, pentru că era el însuși admirator al marelui poet ucrainean, pe care îl pomenește în mai multe ocazii.

Limba literară

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 10, din 21 februarie și nr. 11, din 27 februarie 1894, p. 1, ca articol de fond; semnat C. Șărcăleanu.

A fost inclus în volumele *In artă, în literatură*, p. 6-10 și *Publicistică*, p. 67-71.

Identitatea celui care folosea pseudonimul C. Șărcăleanu n-a rămas un mister, deși, conform unei declarații a unuia dintre colaboratorii asidui ai „Evenimentului literar”, Rodion - Avram Steurman (în *entrefiletul Spovedanii*, citat deja în notele la *Scripca*), „era însă [în redacție, desigur] un jurământ făcut: nimeni nu va divulga cine se ascunde sub acest pseudonim...” O primă dezvăluire s-a produs peste câteva luni, în ziarul „Naționalul”, dezvăluire pe care C. Stere a respins-o, făgăduind public că este una și aceeași persoană cu C. Șărcăleanu. Cel care făcuse dezvăluirea s-a mulțumit cu tăgăduirea formală, deși știa care este adevărul. (Vezi *infra*, notele la [*Polemice. împotriva revistei „Vieața”*].)

O a doua dezvăluire s-a produs peste șapte ani, când revista ieșeană „Mișcarea literară și artistică” (anul I, nr. 3, 1 aprilie 1901, p. 1-3) republică, cu specificarea „Din «Evenimentul literar» 1894”, eseu „*Omul perfect*” indicând autorul astfel: „C. Șărcăleanu (Const. Gh. Stere)”.

În sfârșit, C. Stere a recunoscut public că pseudonimul în cauză este al său în *Spovedanie pentru oamenii cinștiți*, pe care, de asemenea, am citat-o mai sus de mai multe ori.

În cercul „Vieții românești” s-a păstrat legenda că G. Ibrăileanu i-a propus fostului deportat siberian să semneze cu un pseudonim derivat de la localitatea cea mai nordică în care a locuit, aceasta fiind Șarcala. Din aceeași sursă vine și informația că pentru I.L. Caragiale felul cum a fost derivat pseudonimul constituia o dovadă că Stere „nu știe românește”, corect fiind *Șărcălăianu*.

Abordând tema enunțată în titlu, C. Stere pătrunde pe un teren, al filologiei românești, relativ străin față de preocupările sale de până atunci. În timpul relativ scurt, de aproape un an, de la stabilirea sa în Iași, el își însușise o seamă de cunoștințe în domeniu. Nu atât insuficiența lor cantitativă și calitativă (în sensul aprofundării lor) însă este responsabilă de aserțiunile contestabile, neștiințifice, pe care le face, cât dorința de a contura cu ele un tablou din care să poată deduce o misiune importantă pentru „pătura cultă poporanistă”. Acesteia, deci, îi revine sarcina ca, prin „lucrarea împreună pe terenul social, cultural și intelectual” cu „masele muncitoare” „să purifice limba literară” din acel moment, ba chiar „s-o creeze treptat, printr-o evoluție firească și înceată”, evoluție al cărei sfârșit va fi „când masele muncitoare vor fi un factor precumpănitor în jocul puterilor sociale și politice”.

a) Limbă auxiliară universală creată de J.M. Schleyer în 1879; a fost înlocuită de esperanto.

b) în revistă, inițial - *mulțumitoriu*. O errată (la p. 3 a aceluiași număr) indica înlocuirea cuvântului respectiv cu *precumpănitoriu*.

c) în revistă, inițial - *țăranul*. O errată (în numărul următor) făcea corectura, pe care am introdus-o direct în text.

Garșin și Besărăbeanu

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 11, din 27 febr.1894, p. 3; semnat: Hermes.

A fost inclus în volumul *Publicistică*, p. 72-73.

Ca și în cazul notei asupra scriitorului „poporanist” Uspenski, subiectul celei de față pledează convingător pentru atribuirea ei lui C. Stere.

a) Vsevolod Mihailovici Garșin (14 februarie 1855-5 aprilie 1888), scriitor rus.

b) Ștefan Basarabeanu (sau Băsărăbeanu, sau Besărăbeanu) este pseudonimul scriitorului Victor Crăsescu (16 octombrie 1850-1917).

Ce cerem de la artiști?

A apărut „Evenimentul literar”, anul I, nr. 12, din 7 martie 1894, p. 1, articol de fond, semnat C. Șărcăleanu.

A fost inclus în volumele *In artă, în literatură*, p. 10-12, și *Publicistică*, p. 74-75.

Așa cum am precizat, „discuțiunile” asupra programului revistei au continuat. O primă intervenție are, în numărul 5, din 23 ianuarie 1894, Ioan Nădejde prin editorialul *Menirea artei*. După ce pledează dreptul criticii de a spune unui tânăr artist care este socialist (care „își are inema și mintea închinată cauzei celor ce sufăr”) „nu cânta, poete, numai ce «și la paseri le abate de vreo două ori pe an», caută a arăta prin talentul tău viața nenorocită a celor ce sufăr, fa să se înfioreze de groază și, dacă numai se poate, de milă clasa stăpânitoare, fa să-și piardă astă clasă, cu toate împărțirile ei, credința că ea nu e vinovată de mizeria, de căderea, de îngrozitoarea lipsă de lumină ce domnește între cei de jos”, mentorul „clubului din Sărărie” atacă frontal formulările din *Calea noastră*: „Dar și mai greu e, mi se pare, cererea ca să scrie artiștii cu scopul de împăca lupta de clasă. [...] Cum să ceri de la artiști să scrie numai ceea ce ar putea fi gustat de toate clasele sociale? Înțeleg deci ca o revistă literară să se declare deopotrivă primitoare pentru toate talentele fie ele din orice clasă; dar nu înțeleg să se dea ca temă literaților să placă tuturor claselor sociale, deoarece asemenea încercare, după dovada atâtor sute de ani, e cu desăvârșire zadarnică [...] Tot de asemenea socot că n-ar greși tinerii nescrind numai despre acele simțiri care sunt comune lui Lascar Catargiu, lui D. Sturdza și celor din urmă proletari intelectuali, industriali sau agricoli...”

În numărul următor, din 31 ianuarie, I. Glicsman, dă, sub pseudonimul Radu Lascăr, editorialul *Înrăurirea artei*, în care aduce oarecare lumină asupra formulării date inițial (în *Calea noastră*) celei dintâi „meniri a artei” - „de a procura plăcerile cele mai nobile și mai frumoase”. Astfel, constatând influența

unui anumit „mediu literar” (prin care înțelege creațiile literare, între care *Suferințele tânărului Werther*, dar și abundența literatura boulevardieră a epocii sale, „imorală”, „decadentă”) asupra mentalității cititorilor din clasele mijlocii și de sus, el susține: „De la artiști și critici literari însă care au concepții și idealuri de o lume mai dreaptă, mai sănătoasă decât societatea bolnavă de azi, de la scriitori pentru care arta nu este o jucărie, avem dreptul de așteptat o reformă a mediului literar care să aibă o înrăurire mai sănătoasă și mai moralizatoare asupra caracterelor tinerei generații care se ridică.”

Tot despre „înraurirea artei” va scrie, peste două săptămâni, și C. Vraja (G. Ibrăileanu).

În sfârșit, în nr. 11, din 27 februarie 1894, V. Rion (Raicu Ionescu-Rion), care publicase în nr. 3 o „cronică” a cărții *Intim* a poetului Traian Demetrescu (apreciată de el însuși ca „brutală”), dă la lumină articolul *Arta tendenționistă*, care începea cu o afirmație tranșantă, ce contrazicea total programul inițial: „«Evenimentul literar» e partizanul hotărât al acestui feliu de artă...”. Însă din explicația pe care o dădea „însemnării” (semnificației) sintagmei, rezultă că el înțelege prin aceasta (în opoziție nedeclarată cu Gherea) „o artă care urmărește conștient și experimental o idee, un fenomen social, o inovație”, artă pentru care - declară el - „nu suntem”, căci „un roman sau o dramă scrisă după acest fel de tendenționism e ceva mort, care nu te poate agita, nici mișca”. După Rion, posibil în epoca modernă nu mai e decât „romanul social, adică romanul care descrie pe un individ în cât mai multe manifestări ale sale, [...] romanul care descrie un colț al vieții reale”, artistul fiind liber să pună în el orice „vederi și tendinți”. „Noi [criticii sau, poate, cititorii] vom ști că avem de a face cu un om ale cărui tendinți le dezaprobăm, dar cel puțin [...] îi suntem recunoscători că ne-a atras atenția asupra unui fapt social.” (V. și Raicu Ionescu-Rion, *Arta revoluționară*, ediție îngrijită de Victor Vișinescu, București, Editura Minerva, 1972, p. 44, 46-47.)

În noul său editorial, C. Șarcăleanu reiterează teza formulată de Gherea, conform căreia arta este, cu voia sau fără voia artiștilor, „cu tendinți”, implicit, neexistând realmente „artă pentru artă”, dar consideră justă în parte poziția din *Calea noastră* („faza socială prin care trece țara noastră nu ne îngăduie să fim prea exclusiviști”). În parte, întrucât - spune el - „sunt margini peste care noi nu putem trece”, „arătate de datoriile morale pe care le are orice om cult [...] față cu masele muncitoare și producătoare”. Acest „minim de cereri ce-l putem face artiștilor” este desemnat cu termenul *poporanism*. Detalii asupra semnificației („ce se înțelege sub acest termen”) urmează a fi date în alt articol, care a apărut sub titlul *Poporanismul*.

Filosofia tendințelor sociale în artă

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 14, din 21 martie 1894; p. 2-4; semnat C. Șarcăleanu.

A fost inclus în volumele *în artă, în literatură*, p. 12-16, și *Publicistică*, p. 76-80.

C. Stere a amânat publicarea articolului anunțat, pentru a-și aprofunda opinia formulată în chestiunea mai generală a „tendințelor sociale în artă”, lucru necesar în condițiile în care între timp izbucnise polemica dintre „Vieța” și periodicele socialiste: într-un fel, tot ce publică de-acum înainte participă la polemica menționată, dar unele texte o fac într-o măsură mai redusă, altele într-o măsură covârșitoare, constituind riposta directă și imediată la atacurile preopinienților. Cele dintâi interesează prin încercarea de a configura un sistem, cele din urmă caracterizează mai mult maniera în care știe sau ajunge să polemizeze publicistul. Din acest motiv, am socotit util a le grupa separat pe ultimele, derogând astfel, precum am spus în *Nota asupra ediției*, de la criteriul cronologic aplicat până acum.

În articolul de față, C. Stere utilizează mai multe pasaje din „încercările filosofice”, scrise în închisoarea din Tobolsk în anii 1889-1890 și publicate mai târziu, în 1897, în revista ieșeană „Arhiva”. (Vezi textul respectiv, *supra*.)

El preia două „periodizări” ale istoriei omenirii, cea dintâi propusă de Auguste Comte, cea de-a doua de A. Fouillee, cu sugestii de la A. Riehi, totul culminând în ideea lui Lester F. Ward, a „utilitarismului social al Științei”, în analogie cu care se formulează și aceea a „utilitarismului social al Artei”. Evitând cu abilitate formulările ce puteau deschide cutia Pandorei, iarăși pe urmele lui Gherea, C. Stere definește „arta cea mai înaltă și mai înălțătoare” drept arta „tocmai cu acele tendinți ce sivesc idealului omenirii fericite”.

El ține să atragă atenția că noțiunea folosită, *omenirea*, e una „abstractă”, că, în realitate, nu există încă, am spune azi, referent, că există deocamdată numeroase grupări etnice, clase sociale etc, diferite și chiar „dușmăindu-se” între ele, abia în viitor ele putând forma o entitate. În prezent, totuși, afirmă C. Stere, „există o clasă care crește peste marginile statelor și ale națiunilor”, „clasa muncitorilor”, „cea mai numeroasă [...] și cea mai importantă, căci pe grumajii ei s-a clădit toată civilizația și cultura omenească”, și „idealurile ei coincid cu idealul omenirii fericite”. Remarcabil aici e faptul că Stere nu folosește termenul consacrat al marxiștilor - *proletariatul*, ci sintagma *clasa muncitorilor*, ambiguă, în măsură în care ar putea fi considerată sinonimă cu termenul în cauză, dar și mult mai largă, înglobând și alte categorii sociale istorice ori ale sfârșitului de secol al XIX-lea.

Se cuvine reținută și teza din final, conform căreia „cele mai nobile tendinți ale veacului nostru le putem găsi numai în rândurile celor cari, pentru momentul de față, ne reprezintă omenirea conștientă de sine, în rândurile muncitorimii destentate, în rândurile multimei dezmostenite și obișnuite”. Formulată cu mult

pricepere în arta persuasiunii („acela... trebuie să recunoască, pentru ca să nu-și piardă respectul de sine...”), teza aceasta, ca și aceea referitoare la „omenire”, relevă o „variație” față de ideile exprimate de autor anterior. În ce privește conceptul „omenirea”, C. Șărcăleanu a pus între paranteze elementul „concret” al ei, națiunile (asupra căruia insista C. Sorțescu în *Socialiștii și mișcarea națională*), iar mai departe, face abstracție cu totul de acele individualități din clasa burgheză devenite ideologi și „șefi” ai partidului „muncitorimeii” (individualități pomenite în același articol din „Evenimentul”), ca și de țărănime, care era ținta „mișcării culturale naționale” (propovăduite în același loc, și nu numai acolo).

Poporanismul

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 25, din 28 martie 1894; p. 1; articol de fond, semnat C. Șărcăleanu.

Inclus în volumele */? viață, în literatură*, p. 17-18, și *Publicistică*, p. 81-83.

Este continuarea promisă la sfârșitul articolului *Ce cerem de la artiști?*, cu precizarea semnificației termenului *poporanism*.

Prezentarea poporanismului rus este preluată în mare parte din „foiletonul social” *Din notițele unui obsemor ipocondric* („capitolele” al IV-lea și al VII-lea). Semnificativă este inserarea unor considerente asupra raporturilor dintre conducătorii partidelor muncitorești apusene (proveniți în majoritate din burghezie) și membrii de rând, în majoritate muncitori, considerente care atenuează afirmațiile din *Socialiștii și mișcarea națională*, ce reliefa rolul și meritul celor dintâi.

E de reținut, de asemenea, afirmarea, pentru prima dată, deschisă a dorinței și intenției „de a răsădi la noi [...] această floare răsărită sub «cerul de plumb» al țării întunecului și al gerului”, precum și definiția poporanismului - „mai mult un sentiment general, o atmosferă [...] intelectuală și emoțională decât o doctrină și un ideal bine hotărât” - și a „elementelor constitutive”.

Cum cel mai important este „iubirea nemărginită pentru popor, sub care se înțelege totalitatea concretă a maselor muncitoare”, se pune întrebarea dacă nu cumva chiar acest lucru îl avusese în vedere și autorul programului *Calea noastră*, când vorbise de menirea socială a artei, anume „de a stabili simpatie și iubire între toate ființele ce constituie societatea”? (Altfel spus, nu cumva el a exprimat doar în chip stângaci ideea pe care colegul său, C. Stere, o avansase deja în întrunirile studențești care duseseră la întemeierea Societății „Datoria”?)

„Motivele” artei

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 16, din 4 aprilie 1894, p. 1; articol de fond, semnat: C. Șărcăleanu.

Inclus în volumele *în artă, în literatură*, p. 19-21, și *Publicistică*, p. 84-86.

a) Reproduc *in extenso* „darea de seamă”, apărută în același număr și semnată Auditor (pseudonim al lui G. Ibrăileanu):

„GHEREA despre «arta tendențioasă»”

Gherea, asistând joia trecută la ședința «Cercului studiilor sociale» din Iași, după conferința lui Nădejde despre «obiecțiile ce se pot aduce materialismului istoric», fiind rugat de publicul ascultătoriu să vorbească ceva în chestia mult discutată: «arta pentru artă», spuse, într-o scurtă improvizație, cam următoarele:

În discuția ce s-a încins asupra «artei pentru artă» și a «artei tendenționiste», nu este mult de zis, în urma celor ce s-au mai spus deja. *Artă pentru artă* e un termen metafizic și teoria platoniană estetică este aceea care a dat naștere acestui termen. Artistul care face artă pentru artă se erijază într-un făcătoriu de minuni, realizează frumosul ce există în afară de lumea reală, în lumea transcendentală. Aceasta este concepția artei transcendente. Și acest soi de artă a avut la noi ca cel mai autorizat susținătoriu pe d-l Maiorescu.

Opusă acesteia a fost teoria școlii *patriotice*, care acuza «Junimea» de antipatriotică, cosmopolită. Școala aceasta, chipurile, tendenționistă, cerea artistului să facă artă naționalistă, așa cum era înțeles atunci naționalismul. Artistul care nu se conforma acestei somații era imoral, trădătoriu...

Amândouă aceste teorii au avut partea lor bună și partea lor rea. Cea dintâi, clădită pe baze metafizice, era totuși în unele privinți mult superioară, ca teorie artistică, artei *moraliste-patriotice*, pentru că lăsa aproape deplină libertate artistului - aceasta ne explică de ce s-au grupat în jurul acestei școli literați ca Eminescu și Caragiale; îi era însă inferioară, pentru că ignora prea mult elementul moral, elementul social, lucru ce i se reproșa cu drept cuvânt de către adversari.

Dar, cum am spus, și una și alta aveau o parte greșită: «artă pentru artă», pentru că avea bază metafizică și ignora, cum am arătat, elementul moral, social; arta tendenționistilor-naționaliști, pentru că cerea să se facă numai artă naționalistă-patriotică.

Amândouă aceste soiuri de concepții despre artă se împacă azi într-o concepție științifică. Dar să nu se creadă că e vorba de un eclecticism. Concepția științifică de azi e negarea amândurora într-o sinteză superioară.

După această concepție, adevărat științifică, arta e produsul mediului social și ancestral. Opera artistului, produsă prin influența societății, influențează necesarmente, la rândul ei, asupra acesteia. În această concepție științifică despre artă rămâne și partea bună a așa-zisei «arte pentru artă», adică libertatea manifestării temperamentului artistic, și rămâne și partea bună a concepției *moraliste*, adică ideea că arta are și trebuie să aibă influență asupra mediului înconjurător.

În această concepție științifică, nu se formulează nici o *cerere*, în sensul casant al cuvântului. Se formulează însă de către public o *dorință* firească ca opera artistului să respire cele mai înalte idealuri sociale, ca astfel producția sa să fie moralizatoare, folositoare pentru societate.

S-ar părea că e o contradicție când, pe de o parte, se zice că se lasă

să fie inspirată de înalte idealuri sociale. Dezlegarea e ușoară: societatea nu se va entuziasma decât atunci când tu, artist, te vei rădica *personal* la cea mai înaltă cultură, la cele mai înalte idealuri sociale și atunci, uzând de absoluta libertate, să produci arta cea mai moralizatoare. Cu alte cuvinte, ceea ce poți să *ceri* artistului e ca el personal să se rădice, să-și cultive și să-și perfecționeze însuși instrumentul artistic, adică să se perfecționeze pe *el însuși*.

Cum se vede, această concepție științifică nu cade în greșala *moralistilor*, de a propune teze, nu admite *tezismul*, care este o teorie antiștiințifică și păgubitoare artei.

Concepția științifică de azi împacă deci ambele teorii care s-au luptat deja la noi." (Vezi și G. Ibrăileanu, *Opere*, ed. cit., voi. X, p. 177-178.)

„Poporanismul” în artă și literatură

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 19, din 25 aprilie 1894; p. 3, semnat C. Șărcăleanu.

A fost inclus în volumele *In artă, în literatură*, p. 22-23, și *Publicistică*, p. 87-88.

În revistă, titlul apare cu o greșeală evidentă - „*Poporul*” în artă și literatură, care în mod curios, nu a fost corectată printr-o *errata*, în numerele următoare, așa cum redacția a procedat în alte cazuri și la greșeli mult mai puțin importante.

Textul reia practic cele spuse anterior, adăugând doar câteva idei și nuanțe noi. Astfel se precizează că existența în România a unor condiții asemănătoare celor din Rusia trebuie să ducă la același rezultat, adică la apariția poporanismului, precum și faptul că acesta, „în ordine politică” se distinge prin: „program pentru popor, iar nu popor pentru program”.

Și în acest articol, poporul este reprezentat de „masele concrete ale muncitorimeii”, sintagmă care are avantajul generalității maxime, dar și al „corectitudinii politice” (față de concepția marxistă profesată de „prieteni” din partid).

Socialismul și naționalismul

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 20, 2 mai 1894, p. 1; editorial, semnat C. Șărcăleanu.

Sunt de observat, aici și în articolul următor, nuanțele adăugate în raport cu ideile exprimate în *Socialiștii și mișcarea națională* și *Răspuns d-lor V. Stupu și Doniroff (In chestia mișcării cultural-naționale)*, nuanțe care merg pe alocuri până la decizerea totală.

a) B. Delavrancea iscălește în primul număr al revistei „*Vieța*” o scrisoare adresată vechiului său prieten, Vlahuță, scrisoare intitulată *Cultul celor mici*. În acest cult mărturisit intra și preocuparea pentru suferințele românilor ardeleni. Cu puțin înainte ieșise de sub tipar broșura sa *Chestiunea națională*, conținând conferința rostită la Ateneu având ca punct de pornire mișcarea

memorandistă. Liberal, autorul *Sultănicăi* și al *Paraziților* candidează la alegerile parțiale pentru Camera deputaților ținute la Ploiești, ajungând la balotaj, la sfârșitul lunii aprilie 1894, cu candidatul socialist A.I. G. Radovici (susținut, firește, de „*Munca*” și „*Adevărul*”). În menționatul articol *Cultul celor mici*, Delavrancea își exprima uimirea că domnitorii Mihail Sturdza și Gheorghe Bibescu „răsar în istoria noastră așa de respectabili, ei care au lăsat jale și praf în urma lor”. „*Minunea*” o săvârșise „academicianul, profesorul și istoricul A.D. Xenopol”. Istoricul îi va replica ulterior, găzduire oferindu-i „*Adevărul*”, ce participa (și nu totdeauna cu mijloace tocmai corecte) la campania contra candidatului liberal. „*Adevărul*” va mai profita, obținând de la istoric și un răspuns la ancheta întreprinsă de C.D. Anghel - vezi *infra* nota c) la articolul *Cum a rămas?*. Se cuvine a reaminti, de asemenea, că A.D. Xenopol era președinte al Societății „*Datoria*”.

Punerea la îndoială de către C. Stere a bună-credinței și a înțelegerii lucrurilor ale lui Delavrancea arată limpede la ce nivel extrem își duce el atacurile.

b) Corectitudinea „*vederilor*” formulate de Gabriel Deville nu excludea în principiu comportamente și acțiuni nepatriotice și antinaționaliste ale socialiștilor din toate țările și îndeosebi din România, fapt pe care îl demonstrase anterior C. Sorțescu.

Naționalismul și socialismul

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 21, din 9 mai 1894, p. 2; semnat C. Șărcăleanu.

a) Foarte gravă e acuzația adusă conducătorilor mișcării naționale românești din Transilvania. De altfel, autorul nu precizează care este „*calea greșită apucată*” sau care era „*calea corectă*”. Având în vedere cele spuse despre „*a doua zi după ce va fi atins scopul naționaliștilor*”, autorul pare să împărtășească acum părerea lui Const. Miile, conform căreia rezolvarea „*chestiunii naționale*” o va aduce numai victoria socialismului. (C. Sorțescu, ne amintim, punea preopin-tului său întrebarea ce se întâmplă până la acea victorie, care nu e de domeniul viitorului apropiat.)

b) Greșeală de tipar: *Dar că* în loc de *Dacă*.

Palissot și Palissotism

A apărut în „Evenimentul literar” anul I, nr. 23, din 23 mai 1894; p. 1; articol de fond, semnat: C. Șărcăleanu.

Inclus în volumele: *In literatură*, p. 173-179, *Scrieri*, p. 133-136, *în artă, în literatură*, p. 128-130, *Publicistică*, p. 89-91.

Eseu al unui moralist și, în același timp, pamflet contra adversarilor socialismului, textul a fost deseori republicat de C. Stere în timpul vieții, care s-a văzut mereu victimă a unor Palissot.

a) Sofia Lvovna Perovskaia (13 septembrie 1853-15 aprilie 1881), fiică a unui guvernator militar al Petersburgului, membră a partidului *Narodnaia Volia*

implicată în organizarea asasinării țarului Alexandru II. A fost prima femeie executată, prin spânzurare, pentru activitate politică („teroristă”).

b) Traducerea corectă a cuvântului compus german este „mâncător de socialiști”.

„Omul perfect”

A apărut în „Evenimentul literar”, an I, nr. 27, din 20 iunie 1894, p. 1; articol de fond, semnat: C. Șărcăleanu.

Inclus în volumele *în literatură*, p. 41-46, *Scrieri*, p. 57-60, *în artă, în literatură*, p. 61-63, *Publicistică*, p. 92-95.

Eseu critic și, în același timp, sociologic, textul cuprinde o apreciere superlativă a liricii lui George Coșbuc, din *Balade și idile*, și o idee inedită în spațiul românesc, a superiorității țăranului, ca om multidimensional, față de muncitorul-mașină, unidimensional. Anterior, G. Ibrăileanu, în articolul său referitor la *Intim* al lui Traian Demetrescu, în nr. 7 din 31 ianuarie - *Opere*, ed. cit., voi. X, p. 121-122 -, combătuse ideea inferiorității vieții sufletești a țăranului în raport cu aceea a „păturilor suprapuse”: „Oricine însă a văzut pe țăran de aproape și a avut destulă inteligență și ghibăcie ca să-i străbată în suflet și destulă forță de a ieși, de a se desface de burghezism, oricine a analizat poeziile populare etc. știe că țăranul are o viață sufletească complectă...”

Într-o măsură, textul venea să demonstreze și deschiderea pe care criticii socialiști trebuie să o manifeste față de opere cuprinzând alte motive decât cele sociale, opunându-se lui Raicu Ionescu-Rion, ce respingea cu totul poezia hibernală a lui Vasile Alecsandri, întrucât anotimpul rece constituia o sursă de suferințe pentru cei săraci.

Arta și poporul

A apărut în „Evenimentul literar”: **I. Arta și luptele sociale** - nr. 31, din 18 iulie 1894, p. 1; **II. „Arta pentru popor”** - nr. 32, din 25 iulie 1894, p. 1-2; **III. Artele frumoase** - nr. 36, din 22 august 1894, p. 1-2; **IV. Literatura dramatică** - nr. 37, din 29 august 1894, p. 3-4; semnat: C. Șărcăleanu.

A fost inclus în volumele *în artă, în literatură*, p. 24-42, și *Publicistică*, p. 96-113.

a) în articolul *Supărarea socialiștilor* („Vieța”, anul I, nr. 22, din 24 aprilie 1894, p. 2-3), Vlahuță scrisese: „în contra *acestui* mod de a face artă m-am ridicat. De ce vă faceți că nu mă pricepeți? De ce umblați să mă combateți cu Auguste Comte, și cu Wundt și cu o mulțime de alte celebrități străine, cari nu vă cunosc, cari nu v-au citit și cari nu pot avea nici un amestec în discuția noastră!”

b) Paolo Caliari, zis Veronese.

c) Romanul este, desigur, *Dan*, iar autorul ce „nu pricepe o boabă din Guyau” e Vlahuță; revista „dispărută de curând, dar moartă de mult” e „Vieța”, care, de fapt, își întrerupsese apariția pe timpul vacanței; ea va continua să existe

până în 1896, în timp ce „Evenimentul literar” dispărea în octombrie 1894 „prin contopirea cu ziarul «Lumea nouă»”.

d) Probabil, greșeală de tipar: *măceluri* în loc de *măcelarilor*.

[POLEMICE. ÎMPOTRIVA REVISTEI „VIEȚA”]

Duelul Carageale - Vlahuță

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 12, din 7 martie 1894, p. 1; semnată „Oricine”.

Atribuirea acestei note lui C. Stere se întemeiază atât pe modalitatea în care e semnată, asemănătoare celei din cazul „notițelor unui observator ipocondric”, cât și faptului că ea dezaprobă concomitent acel „despreț adânc pentru țărani, pe care ni-i zugrăvește ca pe niște tonți ridicoli” manifestat de șarja lui Caragiale, precum și reacția exagerată a scriitorului în fața unui adevăr.

Așa cum se observă, autorul este de partea directorului revistei „Vieța”, căruia îi sugerează și o apărare. Probabil fără să cunoască nota din „Evenimentul literar”, Vlahuță îi răspunde cu înțelepciune și demnitate lui Caragiale în articolul *Supărarea d-lui IL. Caragiale* (nr. 16, din 13 martie 1894), în care mai dezvăluia că i se adusese la cunoștință opinia foarte proastă pe care dramaturgul o exprimase într-un cerc de prieteni asupra romanului său *Dan*.

În același număr (13) al „Vieței”, din 20 februarie, în afară de șarja replică la șarja caragialiană, mai apăruseră un articol și o notiță, care nu atrag atenția „Evenimentului literar”, dar vor suscita o reacție puternică a săptămânalului socialist „Munca”, declanșând astfel polemica aspră ce va dura câteva luni de zile.

Un act de nepărtinire

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 13, din 14 martie 1894, p. 3; semnat Verax.

Conform celor mărturisite în articolul *Ce cădere!* (vezi *suprd*), pseudonimul Verax a fost folosit sub articolele scrise de C. Stere împreună cu G. Ibrăileanu. Unele texte iscălite astfel aparțin în chip precumpănitor primului, în timp ce altele vădese mai mult paternitatea celui de al doilea.

Nota de față e concepută negreșit de C. Stere, care a mai folosit reflecția din introducere, precum și comparația cu „laudele unui Alfonso” într-un discurs electoral din 1901 (vezi *suprd*).

a) O „fițuică polițienească” era, în limbajul presei opoziției, un periodic guvernamental.

b) E., *Mișcarea literară*, în „Țara”, anul II, nr. 240, din 6 martie 1894, p. 2. Primul articol al rubricii, introduse cu aproape două luni mai înainte, era semnat cu numele întreg, Eugen Vaian. Acesta fusese până prin ianuarie 1894 coleg cu Traian Demetrescu și cu Anton Bacalbașa la „Adevărul”. De reținut e, de asemenea,

că scosese împreună cu Panait Mușoiu, la Roman, revista „Școala nouă”, la care colaborase intens G. Ibrăileanu!

c) Eugen Vaian, *O execuție. Moș Teacă (de A. Bacalbașa) și Colonel Ramolot*, în „Țara”, anul II, n-rele 227 și 228, din 19 și 20 februarie 1894, p. 2. Eugen Vaian probează că A. Bacalbașa a plagiat lucrarea *Colonel Ramolot* recurgând la maniera obișnuită - punerea pe două coloane. El mai povestește un episod din vremea când era în redacția „Adevărului”, oricum nu mai vechi de patru-cinci săptămâni, când prim-redactorul le-a cerut lui și lui Tradem să titreze un număr *Excrocheria lui Vlahuță* (era vorba de lipirea pe numerele revistei „Vieața” a unor etichete cu un preț mai mare decât cel anunțat), cerere care îi mirase, dat fiind că până atunci Tony arătase stimă și simpatie pentru poetul și prozatorul Vlahuță. Evident, Eugen Vaian se răzbuna pe fostul său șef, dar în textul său nu e nici ură oarbă, nici lipsă de bună-credință, cum se grăbește să aprecieze Verax. În apărarea celui pe care declară că nu-l cunoaște (declarație indubitabil neadevărată), C. Stere aruncă adversarului acelaia, fără să-i verifice veracitatea spuselor (îndeosebi în legătură cu plagiatul), mai multe jigniri neobișnuit de grele.

Rătăcirile d-lui Vlahuță sau Jalnica povestire unde se vede cum un artist poate să iasă din propria-i piele

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 14, din 21 martie 1894, p. 1-2; semnat Ș-V.

în același articol *Ce cădere!*... (vezi mai jos), autorul, C. Șărcăleanu, mărturisește că a mai semnat cu inițialele respective împreună cu C. Vraja (G. Ibrăileanu).

Textul a fost reprodus în G. Ibrăileanu, *Opere*, ediție critică de Rodica Rotam și Al. Piru, prefață de Al. Piru, București, Editura Minerva, 1981, voi. X, p. 164-168.

a) Ulterior, uzul a impus, pentru sensul avut în vedere aici, neologismul *mediu*.

b) *Lapsus calami* sau greșeală de tipar: în original - *pravilele*.

c) Radu [A. Vlahuță], *Albumul nostru. C. Dobrogeanu-Gherea*, în „Vieața”, anul I, nr. 5, din 26 decembrie 1893, p. 4.

Articolul de față, împreună cu editorialul aceluiași număr, iscălit de I. Nădejde și intitulat *Arta tendenționistă și arta socialistă*, marchează intrarea „Evenimentului literar” în lupta care se ducea de câteva săptămâni între „Munca” și „Adevărul”, pe de o parte, și revista „Vieața”, pe de alta. Din introducere reiese că lupta respectivă ar fi fost începută de Vlahuță, el era deci „agresorul”, „Munca” și „Adevărul” fiind obligate să se apere.

Acest lucru îl vor susține pe parcursul polemicii, dar și mai târziu, aproape toți socialiștii implicați ori simpatizanții lor. (Vezi, de pildă, Barbu Lăzăreanu,

O ceartă veche. Arta pentru artă și arta cu tendinți, în „Cuvântul liber”, anul I, nr. 19, din 28 decembrie 1919, p. 20-24.) Ideea a fost apoi preluată și de istorici literari de după 1945, precum I. Vitner, Savin Bratu, Al. Piru ș.a. Excepție face M. Ungheanu, care, în studiul *O polemică uitată din secolul XIX* (inclus în volumul *Fii risipitori*, București, Editura Eminescu, 1988, p. 143-162), afirmă că, în realitate, polemica începuse mai înainte, iar inițiatorii erau tocmai doi dintre redactorii „Evenimentului literar” - Cezar Vraja și Raicu Ionescu-Rion. Critica brutală cu care aceștia întâmpinaseră volumul *Intim* al lui Traian Demetrescu în două rânduri, înainte și după un *Pro Domo* al poetului craiovean, „prieten” al lor (adică, tovarăș de idei și de partid), îl determina pe A. Vlahuță să intervină, tangențial, aluziv, atât cât să priceapă cei inițiați. În articolul *Mahalagismul în literatură* (în nr. 9, din 23 ianuarie 1894), el deplângea preocuparea criticilor și a publicului de a descoperi în opere literare tipuri și situații reale și ignorarea muncii de creație a scriitorului, care este similară aceleia prin care polenul florilor ajunge miere. Era aici o molcomă, mai mult amară, atenționare a tinerilor critici, dar și o aluzie la o altă dispută, anterioară (din 1887), între Gherea și I.N. Roman, înțelegând aluzia discretă la demersul său și al lui Cezar Vraja, dar și mai departe, Rion va replica imediat, tot fără să arate explicit cui anume, prin articolul *Artiștii muște* (în n-rele 8 și 9 ale „Evenimentului literar”, din 7 și 15 februarie 1894). (Un pasaj semnificativ: „Dacă artiștii-muște s-ar mulțumi să fabrice «miere»; dacă ei n-ar avea pretenția că mierea asta trebuie gustată pentru motivul că e dulce și că cel ce a strâns-o e o albină - teoria artiștilor-muște n-ar merita să fie discutată. Toate muștele fac ce pot, dar numai muștele-artiste au pretenția de a ne îndesa sub nas produsul lor. Dacă refuzi s-o guști, dacă ți se pare că oferta nu întrunește serioase condiții de moralitate și nu-i culeasă numai de pe lucruri a căror putere meliferă e serios constatată, atunci te umpli de bogdaproste. Atunci ești un om care nu știi drumul de la «sulcină la fagure», care nu ești în stare să guști plăcerile senine ale artei și care vrei «înjosirea artei».” Vezi: Raicu Ionescu-Rion, *Arta revoluționară*, ed. cit, p. 37. Din păcate, editorul n-a reprodus din revistă pasajul conținând exemplul pe care Rion îl dă pentru „așa-zisa artă pentru artă”, de fapt artă „cu tendinți” de clasă dominantă - *Iama*, a lui V. Alecsandri, care nu poate fi „gustată” de cei săraci, pentru aceștia anotimpul hibernal fiind o sursă de mari suferințe.) În ce-l privește pe C. Vraja, el va purcede la publicarea unui lung studiu - *Psihologia de clasă (Dan)*.

Totuși, momentul prim al polemicii nu a fost cel arătat de M. Ungheanu. Ea a debutat în fapt odată cu lansarea revistei „Vieața” și inițiatorul („agresorul”) a fost într-adevăr A. Vlahuță. Programul pe care el îl așeza în fruntea hebdomadurului său, cum am arătat în notele la „*Arta socialistă*”, deplângea formarea „în literatură, a unor clici, ca și în politică”, circumstanță în care nu se mai judecă talentul artistului și nici valoarea creației sale, în care judecățile se schimbă radical când scriitorul trece dintr-o tabără în alta, ceea ce, de asemenea, „stânge o bună parte din dorul de muncă și entuziasmul tinereții și înlesnește tânjirea

simțimântului național care, și fără asta, nu prea e ridicat". *Două vorbe...* se încheia cu o definiție a poziției proprii - „neînglobarea” în nici una „din taberele literare sau politice, care-și fac război de exterminare” -, pe baza căreia sunt trasate direcțiile activității viitoare - „vom putea privi lucrurile mai... fără pasiune și munci mai în liniște.”

Examinat cu atenție, programul nu preconizează numai izolarea, lucrarea exclusivă a propriei grădini, ci și, la urma urmei, asanarea vieții literare, după modelul evanghelic, prin exemplul personal (în recunoașterea tuturor meritelor reale), prin „iubire”, dar și prin „săbie”, folosită împotriva falselor valori, a meritelor câștigate/acordate ilicit. (După câteva numere, se și introduce o rubrică în care se vestejesc „paraziții literari”.)

Dintre „taberele literare și politice” existente, una era de așteptat să reacționeze la programul lui Vlahuță: cea care era mai în drept să-l considere „înglobat” sieși, cea care, negreșit, deținea o anumită supremație, îndeosebi în rândurile tineretului, „tabăra” socialistă. Aceasta n-a făcut-o însă o vreme, rămânând în expectativă (așteptând ca acțiunea „Vieții” să se precizeze mai mult) sau făcând abstracție de declarație, în speranța menținerii *status quo-ului*. În acest sens, „Adevărul” salută mai mult decât colegial apariția revistei „Vieța”, iar „Evenimentul literar”, a cărui ivire pe lume este semnalată de „Vieța” „cu bucurie”, își manifestă o grație profundă pentru gest și apoi reiterează aprecieri laudative la adresa scriitorului.

În profunzime însă tensiunea sporea și era inevitabil să se ajungă la acte precum critica brutală aplicată de Rion și Vraja lui Tradem, acte ce confirmau viziunea lui Vlahuță și la care el nu putea rămâne insensibil, ceea ce prilejuiește noua ripostă (prin articolul *Artiștii muște* al lui Rion și *Psihologia de clasă. Dan*, al lui C. Vraja, menționate mai sus). Polemica e deci în toi, dar deocamdată e „camuflată” de către ambele părți, firește, din motive diferite. Ea iese la suprafață virulent prin replica pe care o dă săptămânalul „Munca” la cele două texte ale lui Vlahuță pomenite în articolul lui Stere și Ibrăileanu.

În speță, era vorba de o scurtă caracterizare făcută în „Vieța” (nr. 13, din 20 februarie 1894) conferinței rostite de Anton Bacalbașa la Ateneu despre „Arta pentru artă” și de un pasaj din editorialul aceluiași număr, intitulat *Eminescu și junimiștii în chestia națională*. În notița *De la Ateneu*, după ce se sublinia succesul oratorului, ale cărui aluzii la actualitate fuseseră viu aplaudate, în final se spunea: „Cât despre «arta cu tendință» a conferențiarului, și anume cu tendința de a servi cauza unei clase ș-a unui partid, noi continuăm de a rămâne convingși că aceea nu e artă.” La rândul său, editorialul citat debuta cu o dezvoltare a constatării făcute în programul *Două vorbe...* relativă la „tânjirea simțimântului național”, „înlesnită” de viața literară structurată de „clici”: „Nu mai sunt poezii naționale; s-au dus Mureșenii și Bolintinenii. Faptele strălucite ale strămoșilor, suferințele fraților noștri de peste Carpați, luptele lor sfinte, eroii și martirii lor legendari, viața glorioasă și speranțele mari ale neamului românesc

azi nu mai inspiră pe nimeni.” Vlahuță își continua editorialul cu un îndemn fierbinte adresat confracților: „Poeți, or fi frumoase amantele voastre și nimeni nu vă spune să nu cântați ochii lor albaștri, - dar n-aveți idee câtă mângâiere și cât curaj ați putea trimete fraților noștri de dincolo, cari gem în temnițele ungurești; și cât bine le-ați face dacă v-ați gândi și la ei din când în când și le-ați spune că nu sunteți nepăsători la durerile lor și că vă doare și pe voi când barbarii le devastează casele, când ura întunecată a unui popor de sălbateci se abate ca o furtună peste tot ce-i simțire și suflare românească în Transilvania.”

În sprijinul acestui îndemn Vlahuță aducea exemplul lui Eminescu, a cărui autoritate devenise uriașă după moartea sa, exemplu extras din primele scrisori adresate lui Iacob Negruzzi, în care tânărul poet atrăgea atenția discret asupra modului greșit în care „Junimea” judeca mișcarea națională a românilor ardeleni, în care „nu e vorba de aspirațiuni momentane [...] ci de o întrebare de moarte sau viață”.

Acestor două texte le răspunde peste două săptămâni „Munca”, prin două notițe - *Românoflism* (iscălită V.F.) și *Chestia națională* (semnată Mumei) -, un articol - *Arta naționalistă și arta socialistă* - al unui Cipar, și o dare de seamă asupra unei conferințe ținute de Anton Bacalbașa la Clubul muncitorilor, toate într-un singur număr (2, din 6 martie 1894, p. 3-4). V.F. (ulterior se va susține că era un simplu croitor) atrăgea atenția că Eminescu s-a ocupat, pe lângă „chestia națională”, și de soarta țăranilor români, iar Mumei remarcă într-un discurs al lui Vasile Lucaciu opinii ce-l făceau să constate că „naționaliștii se dau la brazdă”. Mai agresiv era Cipar, care după ce observa că „unitatea națională” e „caducă” în epoca modernă, în care „capitalismul a distrus naționalismul, după cum cavalerismul a distrus familia patriarhală etc”, constata că Vlahuță s-ar contrazice de două ori: mai întâi, susținând că „arta cu tendinți nu e artă”, și-ar renega părerile formulate anterior contra „artei pentru artă” și, apoi, pledând - în fond - pentru cea din urmă, ar cere concomitent o „artă cu tendinți naționaliste”, subordonând și el arta unei „clase și unui partid”. În sfârșit, o culme atingea Anton Bacalbașa, care recomanda ascultătorilor săi socialiști „să preferim mai bine un articol din «Munca» sau un discurs la clubul muncitorilor decât să încurajăm literatura unor literați *nemernici* cari fac artă pentru artă”.

În numărul următor al revistei sale (nr. 16, din 13 martie 1894), Vlahuță răspunde acuzațiilor ce i se aduseseră. El arată „confratelui” V.F. că nu ignoră suferințele țăranimii române (din Regat), dar că „pentru moment, nu-i vorba de asta” și, după ce reproduce punctul de vedere al lui Cipar asupra „unității naționale”, fără a-l mai comenta (era, în mod vădit, aberant), abordează „așa-zisele contraziceri”, susținând că „îndemnul” său a fost interpretat abuziv drept „o dorință ca arta să se îndrepte exclusiv în această direcție”.

Pentru a convinge, scriitorul își expune încă o dată credința, mai amănunțit: „Viața e așa de complexă, privescările ei sunt așa de variate, încât un poet care și-ar pune sufletul sub epitropia și disciplina unui program și s-ar încapă-

țâna să privească lumea numai dintr-un punct de vedere, lasă c-ar vedea-o falș, dar și operile lui ar deveni de o monotonie insuportabilă. Talentul lui, pus în serviciul unui partid ar fi negreșit un prețios organ de propagandă - pentru cauza acestui partid, dar [...] noi credem că, strângându-și astfel gândurile în încleștarea unui sistem, s-ar distruge ca poet și ceea ce-ar face el n-ar mai fi artă."

Numai finalul articolului ia o turnură mai acidă, și nu fără motiv. Citând din rezumatul conferințe a lui A. Bacalbașa, Vlahuță întreba retoric. „De ce, iubii confrăți, să fiți așa de aspri și de agresivi cu bieții *literați* cari nu vă împărtășesc vederile și fac artă așa cum o înțeleg ei, iar nu cum o vreți D-voastră? Ați fi mai îngăduitori cu ei, dacă v-ar face artă de comandă?". Este și ceea ce justifica titlul pus în capul articolului - *Sectari?... -*, precum și anunțarea temei tratate de următorul - „arta socialistă”.

În acest moment, așadar, apărea articolul *Rătăcirile d-lui Vlahuță...* Pentru a-și anihila adversarul, cei doi autori încearcă să-i minimalizeze demersul, reducându-l la „vorbărie goală” („baterea apei în piuă”, ilustrată cu o snoavă în genul lui Th. Sperantia), „vorbărie” care e tradusă prin asumarea unor opinii contrare celor anterioare (ceea ce se afirmase deja în „Munca”), dar și imposibil de asumat cu adevărat de cel în cauză, deoarece ar fi o „ieșire din propria sa piele”.

Miza articolului este încercarea de a conduce discuția de pe terenul în care o fixase directorul „Vieței” pe terenul principiilor, pur teoretic.

O explicație

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 15, din 28 martie 1894, p. 3; semnat Verax.

a) în limbajul epocii, „reptilă” era sinonim cu „fițuică polițienească”, adică un periodic care, finanțat de guvern, îl susține în chip necondiționat.

b) în ziarul menționat (nr. 251, din 19 martie 1894), p. 2, la rubrica *Mișcarea literară*, E. (Eugen Vaian) nu ripostase „Evenimentului literar” nici pe departe cu violența din articolul *Un act de nepărtinire*. (Poate că reținerea lui se datora simpatiei, dacă nu chiar prieteniei față de colegul de altădată, C. Vraja.) El se mulțumește să semnaleze faptul că revista ieșeană, după ce dezvoltase mai multe plagiate, nu se pronunțase în privința lui *Moș Teacă*. Vaian furnizează doar explicația următoare: „Când ești tânăr - și «Evenimentul literar» e tânăr -, când vrei să ajungi mai repede, atunci mai faci concesii pe ici pe colo, cu atât mai vartos cu cât publicul nu ține socoteală de mărunțșuri de astea”.

c) în următoarele două numere (16 și 17, din 4 și 7 aprilie 1894, Verax, sub care se ascunde, de astă dată, numai G. Ibrăileanu, dă la iveală articolul *Ramollot și Moș Teacă* (text inclus în G. Ibrăileanu, *Opere*, ed. cit., voi. X, p. 179-188. Vezi și nota e).

d) Atac deosebit de virulent împotriva revistei „Vieța”, dar cu o semnificativă discriminare: vizat în primul rând este dr. A. Urechia, căruia i s-ar datora o sumă de „pornografii” (la rubrica *Ghiveci săptămânal*), în timp ce despre

A. Vlahuță (principală țintă, în chestiunea „artei cu tendinți”) se spune că e autorul unor „frumoase” bucăți literare.

e) Cauza principală a tăcerii inițiale a „Evenimentului literar” în legătură cu *Moș Teacă*, dar și a primei sale intervenții (*Un act de nepărtinire*) în sprijinul lui Anton Bacalbașa era faptul că se afla de aceeași parte a baricadei politico-ideologice. Pentru acest moment al polemicii, dar și P^{****} întregul ei curs sunt extrem de relevante două scrisori trimise la 29 martie 1894 (data poștei) de Anton Bacalbașa, cea dintâi - „prietenilor” de la Iași, [^]a de-a doua, pe care expeditorul mărturisește că „făcuse de mult, dar n-a avut vreme s-o dea la poștă” - lui C. Vraja (publicate în *Scrisori către G. Ibrăileanu*, ed. cit., voi. III, 1973, p. 18-19). În cea dintâi, prim-redactorul de la „Munca” și „Adevărul” schița „tactica” de aplicat în disputa cu „Vieța”: „Cred că trebuie turnate mereu la polemici cu «Vieța». Au să fie siliți să răspundă și pot fi ușor distruși pe tărâmul ăsta, fiindcă sunt proști. Mai ales să mutăm discuția de pe tărâmul literar pe cel socialist: acolo nu pricep nici pe dracu și au să spună gogomăni. Mai cred că nu trebuie să vorbim de Niță [Ghiță] Porcu, pentru ca să nu le dăm satisfacția că au creat un tip. De ce nu puneți o notă în sensul lui *Către prieteni* apărut în «Munca» și «Adev. lit.». În vremea asta, pe când ei se ocupă de «Ghiveci» și de injurii, noi să croim la nuvele, așa ca lumea să vadă cine face artă și cine spanac...” (De observat, o anume incongruență a celor două „directive”! Nota *Către prieteni* - despre care se vorbește aici - apărută în „Munca”, nr. 5, din 27 martie[^] 1894, sfătuia pe membrii partidului să nu mai cumpere și să nu mai citească literatură burgheză, implicit revista „Vieța”, ca să le grăbească dispariția.)

Cea de-a doua scrisoare debuta cu mulțumiri aduse „tuturor aceluia care v-ați luat nobila (?) sarcină de a apăra pe nenorocitul *Moș Teacă*”, pentru a continua cu informații despre compunerea cărții respective, informații cerute, desigur, de destinatar. Mai departe, Anton Bacalbașa sublinia miza disputei: „Nu uitați ceva însă mai important: trebuie dat la cap burtăverzilor care încep să ne atace din toate părțile și cu armele ăle mai parșive. Se impune a ne strânge rândurile. Rog, deci, pe toți, ca o manifestare de solidaritate social-democratică, să-mi trimiteți câte ceva, cât de scurt! - pentru viitorul număr literar. Eu vă voi trimite pentru «Evenimentul literar» îndată ce veți termina cu *Moș Teacă*.” Și redactorul bucureștean continua cu o parodie - „Ipocondric al sufletului meu, pentru ce m-ai părăsit?” - ce merită a fi reținută: ea relevă că forța de polemist a lui C. Stere se făcuse cunoscută și că se conta pe ea.

„Jos săpunul burghez!”

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 16, din 4 aprilie 1894, p. 4; semnat „Ioniță Gușatu”. („Ioniță Gușatu” era un alt „tio” de socialist, creat de A. Urechia.)

A fost retipărit în numărul următor, 17, din 11 aprilie, cu precizarea: *„în pricina unor grave erori de zăț, articolul acesta a apărut necomplet în numărul trecut; îl reproducem astăzi, cerând iertare autorului”*

Stilul acestui text, când ironic, când mușcător sarcastic, când patetic exclamativ, dar și câteva idei cardinale conținute (îndeosebi a „datoriei” pe care „pătura cultă” și burghezia o au de plătit celor de jos, „muncitorimii”) aparțin neîndoielnic lui C. Stere.

Se reiterează ideea că „Vieța” și Vlahuță au pornit polemica, că au pornit-o nemotivat și că o coboară la nivelul simplelor injurii, precum și acuzația adusă lui A. Urechia, că ar face pornografie.

Cum rămâne?

A apărut în „Adevărul”, anul VH, nr. 1829, din 14 aprilie 1894, p. 2; semnat C. Șarcăleanu.

C. Stere răspunde prin acest articol rugăminții exprimate de A. Bacalbașa în ambele scrisori menționate mai sus (vezi a patra notă la *O explicație*), de a colabora la suplimentul literar al „Adevărului” și de a participa la lupta dusă împotriva „Vieței”, și o face în stilul caracteristic, folosit, de pildă, anterior, în *încercări filozofice*, în respingerea „transcendențelor” lui Wilhelm Wundt (vezi *infrd*).

El face (din nou) un istoric al desfășurării polemicii până în acel moment, subliniind apăsător faptul că „Vieța” începuse lupta, că „trăsnetele” sale pornesc dintr-o intenție neclară pentru public (de a lovi „arta cu tendinți” sau mișcarea socialistă în ansamblu) și că, la replicile socialiștilor întru demonstrarea caracterului științific al teoriei artei tendenționiste, s-a mulțumit „[să-i dea] cu Lucai, cu Alecsandri și Traian Demetrescu”, s-a limitat, cu alte cuvinte, la „aplicațiunile teoriei”.

C. Șarcăleanu pretinde ca directorul „Vieței” să declare răspicat în prealabil dacă își renegă sau nu crezul exprimat anterior. În cazul dintâi, împriecinatului i se face cunoscută o patetică și absolută, în bloc, fără nuanțe, condamnare („Nu suntem noi în drept să știm dacă ai ars tot la ce te-ai închinat și scuipi unde ai sărutat?”). Dar, concomitent, i se cere să destăinuie motivele, atât pe cele afective (se sugerează că unul ar fi invidia în fața succesului înregistrat de N. Petrașcu, autor al unei recente lucrări despre Eminescu), cât și pe cele raționale, circumscrise strict teoriei artei tendenționiste, în speță legate de validitatea premiselor și corectitudinea deducțiilor. Și cu toate că asupra acestor motive din urmă se aruncă discreditul (ele nu sunt și nu pot fi științifice), antagonistul este invitat să le discute cu oricare dintre fruntașii socialiști.

În modul acesta, C. Stere trece peste cererea formulată de A. Vlahuță în finalul primei părți a articolului „*Arta socialistă*” (în „Vieța”, nr. 17, din 20 martie 1894). În speță, scriitorul conturase larg mai întâi „vederile înguste [...] modul nemaipomenit de a trata arta” al unora dintre socialiști, „cei mulți și

gălăgioși”. „Ei susțin - scria el - că poetul trebuie să cânte viața, sufletul omenesc, femeia... numai și numai din punctul de vedere «social democratic». Partidul are un program bine determinat și artistul care nu se ține de tipicul acestui program este un *artist burghez* și deci e repudiat.” Și continua astfel: „Conform acestui program, tu, poet de moda nouă, ești dator să te revolți la fiecare moment împotriva actualei stări de lucruri, să înfieri cu fiecare vers al tău pe «infamul burghez» și să strigi cu «proletarul»: «Jos capitaliștii!» Nu trebuie să cânti frumusețile naturei, freamătul codrului, pajiștea câmpului... toate astea sunt făcute numai și numai pentru folosul și desfătarea «trântorilor și apăsătorilor»... fiecare floare, fiecare fir de iarbă trebuie să-ți aducă aminte că pământul din care au crescut e «îngrășat și dospit cu sudoarea și cu sângele sârmanilor muncitori». Nu trebuie să-ți iubești patria, nu trebuie să lupți pentru ridicarea și cinstea neamului tău... *patrie, națiune, familie* sunt «creațiuni burgheze», ele trebuie să dispară, ele vor dispărea în fața mării familii care se cheamă Umanitate! Unguri, ovrei, din moment ce sunt oameni - sunt *frații noștri*, trebuie să-i iubim, să fim una cu ei, să cântăm virtuțile lor, și aspirațiile lor, și nemărginita dragoste pe care o au pentru noi! Iar femeia care n-ar fi în stare - când ar veni vorba la o adicăție - să se suie pe baricadă, cu steagul roș în mână și să... etc, să știi, poete, că nu face de tine și ești un «nerușinat burghez», dacă vei îndrăzni să-i cânti mâna ei mică și albă... O mână mică și albă nu poate fi decât *aristocratică*, deci o mână blestemată, care «s-a spălat în sângele proletarului». Poetul trebuie să fie toboșarul partidului. Scurt! Dacă-i place; dacă nu - nu e poet! Iată arta viitorului, vestita «arta socialistă.» După detaliatul tablou, directorul „Vieței” cerea să i se spună dacă totul este „aprobat de Gherea și de câțiva prieteni buni și inteligenți pe care-i [are] printre artiști”, dacă „aceasta e o continuare și o deducție finală a sistemului [lor] de vederi”. Vlahuță mai avertiza că, în cazul unui răspuns afirmativ, le-ar spune acelor prieteni: „«duceți-vă, scumpii mei, înainte; eu îmi iubesc pe artiștii mei «burgheji» și n-am nici o nădejde în artiștii voștri socialiști». Mi-ar părea rău că m-am înșelat, dar m-aș consola c-am deschis ochii la timp, când corabia nu s-a depărtat cu noi în pustietățile oceanului, când țărmlul se vede și mă pot arunca în cea dintâi luntre, ca să mă-ntorc la mal, de unde voi flutura batista și voi saluta cu bucurie pe prietenii mei, exploratori temerari, porniți într-o călătorie lungă și fără sorți de izbândă în descoperirea artei socialiste!”

În partea a doua a articolului („Vieța”, nr. 18, din 27 martie 1894), Vlahuță declara și el cu ironie: „îmi place aerul de compătimire și de superioritate cu care mă privesc acești iluștri creatori, - și cu ce adorabilă tandreță mă dojenesc: Te-ai dus, nenorocitul, dintre noi, n-ai avut *credință* în arta noastră, n-ai avut curaj să rămâi în armata noastră, ești un *rătăcit* și-un suflet mic... uite noi ce viteji suntem! Noi batjocorim pe toți poeții cari au scris fără să ne întrebe pe noi ce trebuie să scrie, noi insultăm și terfelim tot ce nu intră în programul nostru, vezi ce băieți curagioși suntem? Noi o să dăm un decret prin care o să

retragem talentele acelor cari nu și le pun în serviciul cauzei noastre și din aceste talente ți-am fi dat și ție, dacă nu fugeai, ca un laș, din cetatea *artei socialiste...*" Mai departe, ilustrează „răspunsul partidului” la întrebările „Ce este artistul? Ce urmărește el? Și ce ar trebui să facă el, ca să placă partidului social democratic?” prin ample pasaje extrase din articolele *Artiștii muște*, al lui V. Rion, și *Psihologia de clasă*, al lui C. Vraja, pentru a închipui și el un dialog - „Cum, domnule, zic socialiștii, d-ta nu ne dai voie să cerem artei ce ne place nouă? Nu suntem noi liberi să spunem ce fel de artist ne trebuie? - Ba da, domnilor socialiști, sunteți foarte liberi... decât această libertate nu prea vă ține de cald și vă poate duce, cu vremea, la... ipohondrie. Dovadă e că, de câțva timp, ați devenit nervoși, violenți, agresivi și asta nu-i deloc frumos.” - pe marginea căruia face apel la autocontrol în fața opiniei publice: „Ne vede lumea!”

Cum a rămas

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 18, din 18 aprilie 1894, p. 2-3; semnat Ș.-V. Reprodus și în G. Ibrăileanu, *Opere*, ed. cit, voi. X, p. 189-193.

Articolul se constituie ca un „bilanț” al polemicii, pe care, spun autorii (Șărcăleanu și Vraja) în final, „o încheie, nemaivând nici un interes teoretic”. Cu inerentele omisiuni și *parti-pris-uri*, ei își proclamă astfel victoria asupra adversarului.

a) Am arătat că la apelul adresat de Vlahuță poezilor, Mumei dădea în „Munca” nota *Naționalistii se dau la brazdă*. în numărul următor al săptămânalului socialist apărea, sub semnătura Un român de dincolo, nota *Se dau la brazdă?*, în care se relevau într-un discurs al lui Vasile Lucaciu lucruri ce contraziceau concluzia lui Mumei, memorandistul fiind admonestat în chip familiar, dacă nu chiar trivial („prea te-ntreci, taică părinte”), acuzat de „banchetofagie” și „abandonat” apoi, cu toți „naționaliștii”, întrucât „nu merită nici disprețul muncitorilor, care le-ar face poate cinste”. în articolul *Părintele Lucaci și socialiștii noștri* (din „Vieața”, nr. 18, din 27 martie 1894, p. 1), Vlahuță mărturișește că a atras atenția „unui prieten socialist” (mai târziu va preciza că acesta era Gherea!) asupra „batjocoririi” preotului ardelean, iar „prietenul” „a pus să se publice [în organul partidului său] o *Rectificare*”, în numărul respectiv inserându-se însă și alte articole ce reiterau aceleași opinii asupra mișcării naționale românești din Ardeal și asupra „banchetofagului” preot memorandist. Vlahuță își încheia articolul cu îndemn: „Fiți mai omenoși, domnilor socialiști! în interesul cauzei pe care o susțineți, fiți mai blânzi, fiți mai cumpătați în insulte: prezentați-ne cu mai multă demnitate imaginea lumii viitoare!”

b) în notele la articolul „*Motivele artei*”, am reprodus Gherea și „*arta tendențioasă*”, rezumatul făcut de Auditor (G. Ibrăileanu) conferinței ținută de critic la Iași.

c) Este vorba de răspunsul pe care criticul îl dă la ancheta întreprinsă în „Adevărul”, începând cu 28 martie 1894, de C.D. Anghel, membru al comitetului

de conducere al PSDMR și redactor la numitul ziar în „chestiunea” „artă pentru artă sau artă tendențioasă?”. în „chapeau-ul” răspunsului respectiv, C.D. Anghel scria: „Se știe că unii dintre literații noștri s-au coborât de la discutarea obiectivă asupra chestiei «artă pentru artă» sau «artei tendențioase» la atacuri violente la adresa socialismului și a socialiștilor. Ni s-a părut interesant a afla cum apreciază oamenii mai puțin în joc decât noi această schimbare subită a confrăților cari, de la simpatia cea mai caldă, au trecut la astă înverșunare, cum și care e părerea lor asupra chestiunii de estetică ce s-a iscat.” Textul răspunsului e reprodus în C. Dobrogeanu Gherea, *Opere*, voi. VII, București, Ed. Politică, 1979, p. 379-382, precum și în culegerea *Anchete literare în perioada 1890-1914*, ed. îngr. de Victor Durnea și Gheorghe Hrimiuc-Toporaș, Iași, Editura Alfa, 2005, p. 21-23. în lucrarea din urmă se găsesc și celelalte două răspunsuri (al lui C. Dimitrescu-Iași și al lui A.D. Xenopol), precum și, la note, contextul în care s-a desfășurat ancheta, tocmai cel al polemicii de față. Din răspunsul lui Gherea la anchetă merită atenție următorul pasaj semnificativ:

„- *In lupta asta dintre scriitorii socialiștii și literații burghezi sau burgheziți, cine crezi că are să triumfe?*

- Orice luptă trebuie să fie favorabilă socialiștilor, fiindcă al lor e viitorul și totul duce în mod fatal la societatea socialistă.

- *Cum rămâne însă cu d-l Vlahuță? Căci ai văzut, desigur, cum povestește în «Vieața» că s-a imbarcat cu d-ta împreună în corabia socialistă, dar când a ajuns în «pustietașile oceanului», te-a părăsit și a sărit într-o barcă spre a se întoarce mai curând la țarm.*

Gherea mă privi un moment zâmbind și apoi îmi zise:

- Povestea navei e veche. Sunt mii de ani de când călătorește ea spre ținta îndepărtată ce se cheamă *ideal social*. Sunt mulți ce se imbarcă pe ea, ademeniți de farmecul călătoriei și de frumusețea țintei. Dar nu fiecare poate să reziste furtunilor și nenumăratelor primejdii ale călătoriei; de aceea, mulți rămân în drum. Se înțelege, asta nu împiedică nava să meargă tot înainte, fiindcă ceea ce o mână e legea însăși a progresului.”

Nu mai puțin interesant este și comentariul final al lui C.D. Anghel: „După vorbele acestea am plecat. Vor vedea acum cetitorii cu cine mai rămâne «Vieața»! Cuvintele lui Gherea arată că toată «curtea» pe care numita gazetă i-o face e zadarnică. în rândurile social-democrației, intrigile nu prind.”

în opinia fruntașului socialist, așadar, Vlahuță nu numai că a ieșit din rândurile partidului, dar a atras și pe alții la „Vieața”, ba chiar, făcând „curte” lui Gherea, a încercat (prin „intrigi”) să creeze disensiuni între ideologul partidului și conducerea din acel moment a PSDMR.

în acest context, se înțelege mai bine atât amploarea, cât și virulența campaniei duse împotriva lui A. Vlahuță.

d) Articolul intitulat *Asupra ultimelor discuții despre artă* și apărut în

nimul aparține lui D. Nanu, care, sub propriul nume, colaborează cu versuri la „Evenimentul literar”.

Polemică și polemică

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 19, 25 aprilie 1894, p. 1; semnat C. Șărcăleanu.

Sunt de reținut argumentele aduse în favoarea polemicii de idei, de principii, ca și condamnarea celei în care abundă simplele jocuri de cuvinte și „personalitățile”. Dar, chiar în continuarea acestor pertinente considerații, ce conduc la aceeași idee formulată anterior, anume că polemica nu mai are interes real pentru cei de la „Evenimentul literar” și pentru socialiști în genere, autorul aduce noi lovituri adversarilor, face pamflet, închipuind un polemist ce schimbă permanent subiectul, sugerând că astfel procedează A. Vlahuță și dr. A. Urechia, pentru ca apoi să înmulțească el însuși „personalitățile”, etichetările insultătoare (revista „Vieața” e pornografică) și acuzațiile nefondate (Vlahuță i-a dat cele mai crude lovituri lui Alecsandri etc.).

„Articolul serios” „iscălit de d. prof. I. Găvănescul”, remarcat aici, se intitula *Natura artistului în operele sale* și apăruse în nr. 21, din 17 aprilie 1894, p. 1-2. (Probabil că menționarea lui se datorește mai mult faptului că autorul preda la Universitatea din Iași!)

C. Șărcăleanu și-a scris textul măcar cu câteva zile mai înainte, încât în mod cert nu cunoștea articolul *Supărarea socialiștilor*, publicat de A. Vlahuță în numărul 22 al revistei sale, din 24 aprilie 1894. Era și acesta o trecere în revistă a polemicii, precum și o declarație de sistare a ei. Câteva pasaje merită a fi reținute, pentru a se înțelege și judeca obiectiv poziția scriitorului și a adversarilor săi.

După ce în introducere mărturisește încă o dată că aștepta de la niște „apostoli ai omenirei”, care „propovăduiesc pacea și înfrățirea obștească”, mai multă „îngăduință” și „blândețe cu bieții necredincioși”, scriitorul afirmă că „socialiștii sunt liberi să susțină că adevărata artă e numai aceea care face propagandă în favoarea cauzei”, așa cum „liber e și dl. Radivon să creadă că cele mai frumoase poezii care s-au scris în limba românească sunt acelea care vestesc mușteriiilor sosirea unui nou transport de «frumușele măștișoare, pentru domni și domnișoare»”, dar reclamă „să i se lase și lui libertatea de a [le] spune că arta nu se «regenează» așa de lesne”. În fond, susține Vlahuță, „socialiștii *noștri* nu văd în artă decât o armă de luptă”, ceea ce reiese limpede din chiar ultimele „critici” și „producții” ale lor. Și aici el li se adresează direct: „D-lor socialiști! În contra acestui mod de a face artă m-am ridicat. De ce vă faceți că nu mă pricepeți? De ce umblați să mă combateți cu Auguste Comte, și cu Wundt, și cu o mulțime de alte celebrități străine, care nu vă cunosc, care nu v-au cetit și care nu pot avea nici un amestec în discuția noastră! Aici nu e vorba de «artă pentru artă» și «artă cu tendinți». Nu încurcați discuția cu vorbe care n-au un înțeles precis și care nu pot să ne ducă decât la «basmul cu cocoșul roș». Eu v-am

dovedit cu propriile voastre afirmări că voi vreți să se facă artă pentru club, că voi cereți ca artistul să-și culeagă mierea *numai* de pe florile voastre.” Reproșându-le apoi răstălmăcirea declarațiilor sale („de unde ați scos că sunt partizanul artei pentru artă?”), atacurile brutale („ați căutat să dovediți că sunt un ignorant, că bat câmpii și că nici praful nu se va alege din tot ce-am scris”), mărturisește că „nu și-a schimbat nimic din sentimentele și credințele din trecut”, că „și astăzi i-e milă de cei asupriți, și astăzi crede într-o lume viitoare mai bună”, dar că „lumea nouă pe care o visează el n-are de a face cu cea pe care ne-o pregătesc și ne-o arată socialiștii”, în acest punct, Vlahuță se adresează direct și nu fără patetism fostului său prieten: „Unde duci corabia, domnule Gherea? Și găsiți că eu sunt «un infam burghez» care-mi bat joc de ideile generoase și umanitare? Dar de când ideile și sentimentele frumoase au devenit un patrimoniu exclusiv al socialiștilor?” „Cu teoriile acestea - îi avertizează Vlahuță - sunteți o nesleită comoară de ridicul”, încât e explicabil de ce „dr. Ureche vă ia la vale”.

Însă, în ce-l privește, el se decide să refuze permanentele „invitații la discuție, la faimoasa și interminabila lor discuție”. „Puteți să mă insultați - își încheie el articolul - și să mă distrugeți cât ați pofti de azi înainte; un cuvânt nu vă mai răspund. Eu am altă ceva mai bun de făcut! Poftă bună, domnilor Șărcăleni!”

Urarea din urmă, cu toată ambiguitatea ei, e deosebit de relevantă: deși în expresie tipizează comportamentul socialiștilor, deveniți toți „Șărcăleni”, în fond, îl individualizează pe unul singur, pe cel mai redutabil, datorită erudiției și abilității în argumentare, dar și în mânăuirea pamfletului.

O explicație

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 20, din 2 mai 1894, p. 3; semnat Ș.-V. Reprodus în G. Ibrăileanu, *Opere*, voi. X, p. 195.

[Scrisoare deschisă directorului ziarului „Naționalul”]

A apărut în ziarele „Evenimentul”, anul II, nr. 375, din 12 mai 1894, p. 2, și „Naționalul”, anul V, nr. 122, din 14 mai 1894, p. 1-2.

În ziarul ieșean purta titlul *Un răspuns* și avea drept introducere următoarele rânduri: „«*Naționalul*» refuzând de a publica răspunsul pe care d. C. Sterea l-a trimis d-lui Iancovescu, acest dintâi ne roagă s-o facem noi. Satisfacem cu plăcere cererea d-sale.”

În aceeași pagină, dar în alt loc, era inserată o notiță lămuritoare:

„În numărul nostru de astăzi publicăm răspunsul pe care d. C. Sterea, student, l-a trimis ziarului «*Naționalul*», care, în unul din numerile din urmă, a publicat un veninos articol, în contra d-sale și n-a găsit cu cale a publica răspunsul ce i-a fost trimis. Din actele ce d. Sterea ne-a înaintat, reiese că acuzațiile ce i-au fost avansate sunt absolut inexacte.

Astfel, autorul articolului incriminat pretinde că d. Sterea ar fi un refugiat rus, pe când pașportul cu no. 1.079, eliberat de d. Constantinov, guvernatorul Basarabiei, dovedește tocmai contrariul.

I se mai impută d-lui C. Sterea că ar fi susținut de redacția unui ziar literar, pe când un certificat care poartă no. 900, din 11 (23) mai, eliberat de dirigintele oficiului poștal Iași, ne spune că numai în aceste din urmă trei luni d. Sterea a primit mandate poștale reprezentând valoarea de 4.472 lei.

Iată deci spulberate niște inexactități, pe care un veninos și apoplectic scrib le-a înregistrat ca știri absolut adevărate."

Articolul Pentru „*Literarul Eveniment*”, despre care era vorba în scrisoare, apăruse în ziarul bucureștean menționat la 8 mai 1894 (anul V, nr. 117, p. 1) și era iscălit cu „pseudonimul” ironic Sotir. (Așa se numea sediul clubului muncitorilor din str. Amzei, București, unde se țineau și întrunirile.)

Articolul fiind interesant din mai multe puncte de vedere, reproducerea lui *in extenso* se impune de la sine:

„Gazeta jidănașilor din Iași, cari se joacă de-a socialismul și pe care-l exploatează în profitul rasei lor, au pus mâna pe un biet creștin, un basarabean pripășit prin Iași și care răspunde la numele Sterea. Acest Sterea, refugiat din Basarabia, este azi salariat al jidănașilor de la *Literarul Eveniment* și, sub pseudonimul de C. Șărcăleanu, înjură săptămânal pe d-nii Vlahuță, dr. Ureche, Delavrancea și Caragiali, fiindcă acești distinși scriitori ar fi luat la vale străduințele jidănașilor de la acel ziar eveniment și pentru că au apărat sentimentele naționale. N-am releva cătuși de puțin numele puțin interesant al personajului Sterea, dacă acest nenorocit, pentru câțiva franci, nu și-ar fi vândut sufletul la jidani, recurgând la falsuri, numai pentru a apăra pe jidani și socialiști.

Astfel, vara trecută, Sterea-Șărcăleanu, prin «Evenimentul» d-lui Scorțescu, a scris o serie de articole combătând pe socialiști, pentru că ar fi antinaționali. I-a răspuns prin «Evenimentul» un socialist și apoi a urmat un alt răspuns al său. Deci, atunci Sterea era convins că socialiștii din România sunt antinaționali. Tot acest Sterea, într-un foileton din «Adevărul» spune socialiștilor să nu confunde internaționalismul cu antinaționalismul. Evident este dar că Sterea vedea ce tendinți greșite animă pe socialiștii noștri.

Cum se face că același Sterea, prin «*Literarul Eveniment*», găsește de rău și înjură pe «burgheji» spunând că ei atribuie socialiștilor idei pe care nu le au și că e falș că socialiștii sunt antinaționali? Dar ai spus-o d-ta mai întâi! Pentru ce recurgi la inexactități? Poate pentru că ai căpătat un salariu cu care să trăiești? Sau poate pentru că jidănașii de la «*Literarul Eveniment*» ți-au creat legenda că ești un al doilea Gherea?... Crezi serios?!...

De altminterile, Sterea este un tip. Observați-l prin Iași: un student bătrân cu barbă lungă, cu ochi somnoroși, cu o carte la subțioară, urmat de o întregă armată de jidănași: Lewin, Steurman, Glucksman, Ghelerter, Honigman etc.

Gherea al lașului! Ține-te, pânză, să nu te rupi!"

Autorul notei este indubitabil Eduard Dioghenide, acesta semnând cu numele său din acte un articol ulterior în aceeași chestiune. Frecventase Liceul Internat din Iași și fusese atras și el de clubul socialist din Sărărie, al lui Ioan Nădejde. Plecat la București, fusese primit în redacția ziarului „Adevărul”, unde, urmând politica din acel moment a lui A. V. Beldiman, întreprinsese, alături de Ioan N. Roman, campanii în favoarea ideii republicane (și antimonarhice) sau a mișcării naționale din Transilvania. În cursul acestora, se separase de socialiști, polemizând chiar cu Const. Miile, declarând însă că își păstrează convingerile socialiste. În această postură, devenise ținta predilectă a umoriștilor de la „Moftul român” (îndeosebi a lui Anton Bacalbașa și a lui Alceu Urechiiă), care făc din el un tip - Spanachide. La începutul lui septembrie 1893, E. Dioghenide este demis, ca și I. N. Roman, de A. V. Beldiman, care, întemeind un partid republican-democrat, căuta alianța socialiștilor și, în consecință, încredința lui A. Bacalbașa postul de prim-redactor al „Adevărului”. Rămas fără slujbă, E. Dioghenide a plecat la Iași, unde a căutat să intre la „Evenimentul”, fără succes, apoi a încercat să lanseze un ziar propriu, „Propaganda”, care n-a rezistat decât câteva numere. Nu peste mult timp, devine redactor al ziarului bucureștean „Naționalul”, independent (mai târziu ajunge liberal), cu vădite înclinații antisemite. Pe lângă convingerile sale „naționaliste”, câte vor fi fost, nutrea, așadar, puternice resentimente socialiștilor din București și din Iași. Însă, neîndoielnic, era la curent cu întâmplările din lumea gazetărească.

În nota Pentru „*Literarul Eveniment*”, Sotir (Dioghenide) conectează fără abilitate două subiecte deosebite. Cel dintâi se încadrează campaniei antisemite duse de ziar și, în subsidiar, defiiilează resentimentele gazetarului față de „jidănași” de la Iași, folosindu-se de ocazia oferită de aceștia, prin declarațiile lor „antinaționale” și atacurile concertate ținând pe Vlahuță, dr. Ureche și Delavrancea. Cel de-al doilea subiect îl constituie studentul basarabean C. Stere, identificat ca fiind C. Șărcăleanu, „ponegriitorul” lui Vlahuță și al „mișcării naționale”, și acesta e subiectul principal. Faptul transpare abia în finalul notei. În prima parte, cel ce scria sub pseudonimul C. Șărcăleanu e înfățișat mai mult ca o victimă a sărăciei - „un biet pripășit”, „un refugiat din Basarabia”, care „și-a vândut sufletul” pentru un salariu. În partea a doua i se scoate la lumină schimbarea radicală de atitudine, trecerea de la susținerea „adevărului” (în ziarul „Evenimentul”) la aceea a „falsului” (în „Evenimentul literar”), iar pentru motivare se avansează nu un motiv cert (nevoia de salariu), ci două posibile, secundul - „legenda ce i s-a creat”, anume de „a fi un al doilea Gherea” sau „Gherea al lașului” - prevalând asupra celui dintâi. Prin urmare, distrugerea acestei legende e, în fapt, obiectivul lui E. Dioghenide, care îl atacă acum direct pe cel în cauză, adresându-i întrebarea „Crezi serios?” și exclamând sceptic, zeflemitor: „Gherea al lașului!... Ține-te, pânză, să nu te rupi!"

Se cuvine spus că „Naționalul” a publicat totuși scrisoarea lui C. Stere. Mai întâi, în numărul din 13 mai 1894, la *Ultime informațiuni*, se anunță primirea ei și publicarea ei în numărul următor. Totodată, relevând găzduirea ei în „Evenimentul”, prilej cu care s-au adus injurii cotidianului bucureștean, se atrage atenția asupra lor lui G. A. Scorțescu, care, plecat fiind din Iași, nu ar fi putut - se spune - controla conținutul numărului. În următorul număr (122, din 14 mai 1894), „Naționalul” dă la iveală articolul *Literatură jidovească*, nesemnat, scris evident de autorul notei *Pentru „Literarul Eveniment”*. După o introducere în care își reiterează părerile asupra „literaturii jidănașilor”, trece la articolul său asupra gazetei ieșene, rezumând cele spuse despre Șărcăleanu-Stere. După ce mărturisește „cu durere” că „[a] făcut uz de relațiunile care [i] s-au dat asupra d-lui Stere”, reproduce scrisoarea trimisă redacției, pentru ca apoi să o comenteze astfel: „Noi luăm act de declarațiile d-lui Stere și ne pare bine că nu-i d-sa Șărcăleanu, dar îi vom observa că, zicând că nu face politică, mărturisește singur că a scris o serie de articole într-un ziar politic și că totodată are obiceiul pseudonimelor, de vreme ce iscălea C. Sorțescu, și că recunoaște că jidani de la *Literarul Eveniment* plătesc, dar că d-sa nu are nevoie de plata lor...”

Nu încapă îndoială că Dioghenide, nedorind să fie cauza unei posibile reacții a autorităților rusești asupra studentului basarabean, acceptă „dezmințirea” acestuia, pretextează că s-a lăsat indus în eroare de „relațiunile ce i s-au dat”, consideră „chestiunea Stere” „vidată”, dar dă de înțeles, prin „observațiile” sale, că adevărul îi era cunoscut și că ar fi putut să aducă dovezi concludente.

E foarte puțin probabil ca „blamul” exprimat în notița „Evenimentului” să fi influențat gestul lui Dioghenide, care îl și pune pe seama unui redactor ce a profitat de lipsa directorului „politic” din Iași. Ar fi putut să o facă însă altceva, anume un „protest” al studenților ieșeni formulat în cadrul unei întruniri ținute în aula universității în ziua 12 mai 1894, așadar după ce ziarul lui G. A. Scorțescu dăduse la lumină scrisoarea deschisă a lui C. Stere. (Numărul în care apăruse aceasta purta, cum am menționat, tot data de 12 mai, dar el fusese pus în vânzare, așa cum se proceda în epocă, în seara zilei de 11 mai.) „Protestul” e adus la cunoștința publicului ceva mai târziu de către două ziare bucureștene - junimistul „Constituționalul” (anul V, nr. 1.426, din 18/30 mai 1894, p. 2) și „radicalul” „Lupta” (anul XI, nr. 2.299, din 19 mai 1894, p. 1). Mai înainte intervine săptămânalul politic junimist „Era nouă”, condus și redactat în mare parte de profesorul universitar P. Th. Missir.

E vorba de o notă inserată la rubrica intitulată *Cronica* (anul V, nr. 241, din 15 mai 1894, p. 2), notă nesemnată, scrisă foarte probabil de directorul hebdomadarului. P. Th. Missir îl ajutase pe C. Stere la sosirea sa în Iași să se înscrie la Universitate, deși nu poseda diploma de bacalaureat, și era la curent cu avaturile lui siberiene. (Vezi, *supra*, la secțiunea *Addenda*, o scrisoare a lui C. Stere din 1897.) E de presupus că, pentru a interveni în favoarea studentului său, i-a solicitat și alte informații și acest lucru se vede. Astfel, în notă, după inevitabi-

lele lovituri date ziarului „Naționalul”, al opoziției liberale sau doar cu simpatii pentru aceasta, se spunea: „Ceea ce nu pricepem este ușurința cu care «Naționalul» își urmează jocul chiar și cu riscul de a compromite pe cei mai buni români, cum a făcut-o în cazul studentului ieșan Stere. Acest tânăr a avut energia de voință de a hotărî pe părinții săi cari domiciliază în Basarabia, să consimtă de a-l lăsa să vină la Iași, pentru a urma studiile la facultatea noastră juridică, dar dl. Stere nu putea să stea la Iași decât într-un câat ar fi rămas ferit de orice amestec la viața politică. Altfel, părinții săi, pentru a evita orice dificultate în țara lor, l-ar fi rechemat în patrie. Naționalistul nostru «Naționalul» nu găsește ceva nimic [sic] mai bun de făcut decât să publice o corespondență din Iași, în care pentru scopul de a lovi în evrei, denunță pe un român basarabean ca fugar, întovărășit aci în țară cu socialiștii și scriind sub numele Șărcăleanu, toate acestea pentru a-și crea mijloace de existență de la evrei. În fapt însă dl. Stere nu este amestecat în nici o coterie politică, nu scrie în «Evenimentul literar» sub numele Șărcăleanu și sub nici un alt nume, nu este un om nevoiaș, ci trăiește din venitul ce-i trimet părinții săi și n-a avut deci nevoie să alerge la banii nemăruia, mai mult nu este deloc fugar, ci își are reședința în Iași cu voia cărmuirii din Basarabia, de la care deține pașport în regulă. Și «Naționalul», după ce comite ușurința de a expune astfel pe un român, întârzie să rectifice eroarea în termeni cuviincioși și categorici chiar când i se cere de către cel interesat în cauză.”

P. Th. Missir nu dezvăluie ceea ce cunoștea cu siguranță, anume că studentul basarabean fusese deportat politic în Siberia. Se pune întrebarea dacă el cunoștea și motivul real al deportării („activitatea revoluționară”), precum și faptul că Stere este unul și același cu Șărcăleanu, aprigul polemist al taberei socialiste, tabără cu care junimiștii erau în luptă crâncenă de mai multă vreme, atât pe tărâm cultural-artistic (polemicile Titu Maiorescu - C. Dobrogeanu-Gherea), cât și pe cel politic.

Oricum, chiar cu săgețile ascuțite aruncate „Naționalului”, nota din „Era nouă” este cumpănită. Nu așa era „protestul” studenților. În el se spunea:

„Subsemnații, studenți ai Universității din Iași, jigniți în sentimentele cele mai scumpe nouă, ca oameni și ca români, prin încercarea ziarului «Naționalul» de a ponegri și de a lovi în onoarea colegului nostru Constantin Stere - român din Basarabia - ne-am întrunit în seara de 12 mai în aula Universității pentru a discuta asupra atitudinii noastre față cu numitul ziar. Având în vedere:

- a) Că în veacul nostru discuțiile științifice și literare nu dau dreptul uneia din părți de a răspunde la argumente decât cu argumente de aceeași natură;
- b) Că ziarul «Naționalul» se amestecă în polemica ziarelor literare, după cum se vede în nr. din 8 mai 1894, nu cu scopul de a discuta și a lumina chestiile, ci scopul expres de expune pe colegul nostru C. Stere - supus strein - la consecinți care din fericire nu pot avea loc.

deoarece toate afirmările «Naționalului» sunt cu desăvârșire fără temeii;

- c) Având în vedere că învinuirea principală de a fi *refugiat*, în jurul căreia se învârtesc toate celelalte învinuiri, nu poate lovi, după cum speră ziarul «Naționalul», în colegul Stere, ci arată pur și simplu adevărata valoare a naționalismului «Naționalului» și
- d) În fine, că ziarul «Naționalul» afirmă lucruri absolut false și necontrolate și că nu vrea să dea dezmințire publicând scrisoarea d-lui C. Stere adresată d-lui Iancovescu, directorul ziarului,

Protestăm

Cu cea mai legitimă indignare contra calomniilor aduse de ziarul «Naționalul» colegului nostru Stere, denunțăm opiniei publice apucăturile anti-naționale și antiumane ale redactorilor aceluia ziar și declarăm că onoarea colegului nostru C. Stere nu e deloc atinsă față de noi."

Urmau semnăturile, care sunt date numai de „Constituționalul”, „Lupta” mărginindu-se să precizeze numărul lor - 112. (în „Constituționalul”, semnau mai întâi 16 studenți, în frunte cu Marta Trancu și Elena Carp, amândouă membre ale Societății „Datoria”, cea din urmă fiind viitoarea soție a lui G. Ibrăileanu.)

La acest „protest” redactorul „Naționalului” reacționează zece zile mai târziu, publicând sub numele său real, E. Dioghenide, articolul *Un epilog cu niște jidani* (nr. 133 și 136, din 29 mai și 3 iunie 1894). își menținea și aici „regretul” pentru creditul acordat „relațiunilor ce i s-au dat despre studentul C. Stere”, altfel spus, considera mai departe „vidată” chestiunea respectivă, dar atrăgea atenția asupra succesului pe care l-au înregistrat „jidanașii” în manipularea studenților ieșeni. În acest sens, semnala prezența printre „protestatari” a multor colaboratori evrei ai „Evenimentului literar” și, de asemenea, reproducea o notă din săptămânalul ieșean „Ecoul Moldovei”, ce informa despre faptul că numeroși participanții la întrunirea din 12 mai opinaseră că protestul era prematur, că apară mai mult gazeta „Evenimentul literar” decât pe colegul Stere și că se întrecuse măsura în condamnarea „atitudinii antinaționale” a ziarului „Naționalul”, ceea ce constituia o angajare politică a studențimii. Notița mai informa despre decizia unor studenți de a-și retrage semnătura de pe protest în momentul când au văzut cuprinsul lui final (cel publicat în ziare).

întârzierea reacției lui Dioghenide la „protestul” studențesc, precum și la alte riposte ce i se dau în „Evenimentul literar” (vezi următoarele note și articole) se explică prin faptul că între timp au loc câteva întâmplări ce absorb atenția tuturor.

Cine sunt eu?...

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 22, din 16 mai 1894, p. 2; semnat C. Șărcăleanu.

Notița completa „scrisoarea deschisă” a lui C. Stere adresată directorului ziarului „Naționalul”, dezvăluind „adevărata” identitate a lui C. Șărcăleanu. în articolul *Spovedanii* al lui Rodion (A. Steurman), pe care l-am mai citat (în legătura cu *Scripcă. Crăciunul unui uitai*), poetul-medic își amintea: „într-o zi însă ziarul, strâns cu ușa, a publicat un articol prim: «Cine e Șărcăleanu?» și a... divulgat că pseudonimul aparține d-ruului Q..., astăzi în cercul «Vieții românești». Lumea a crezut și discuția s-a închis.”

Discuția s-a închis într-adevăr, dar nu pentru că „lumea a crezut”, ci pentru că s-a găsit cineva care să-și asume responsabilitatea celor semnate cu pseudonimul respectiv.

Persoana în cauză era un colaborator al „Evenimentului literar” - N. Quinezu, fost ofițer trecut în rezervă și, în acel moment, student la medicină. Conform „Anuarului Armatei Române” pe anul 1892-1893, sublocotenentul Nicolae Chinezu s-a născut la 28 decembrie 1864, iar nu în 1867. Fusese trecut în rezervă la 1 mai 1892, după ce fusese acuzat că făcuse propagandă socialistă la sate și că fusese instigator al unei răscoale într-o comună din județul Iași. În 1892-1893 își făcea studiile la Bruxelles și activa în grupul socialist. De acolo saluta, împreună cu G. Diamandy și alți compatrioți, primul Congres al PSDMR. A colaborat la „Munca” și la „Evenimentul literar”. Mai târziu (în 1897, cum se va vedea) exprima o apreciere deosebită asupra colegului C. Stere. Va fi, de asemenea, unul din cei șapte acționari ai Asociației „Viața românească”. Doctorul N. Quinezu apare într-o lumină extrem de favorabilă în romanul *În preajma revoluției* sub numele N. Soltuz.

Deși „chestiunea Stere - Șărcăleanu” era „vidată” atât prin declarația lui Dioghenide, cât și prin asumarea de către N. Quinezu a responsabilității celor scrise sub pseudonim, incidentul l-a hotărât pe adevăratul autor să înceapă demersurile pentru obținerea cetățeniei române. între documentele scoase la lumină de Gheorghe Tulbure în articolul *Un exilat antițarist atent supravegheat: C. Stere* (în „Basarabia”, 1991, nr. 12, p. 117-143), la numărul 47 figurează o adresă, din 21 iulie 1894, a Ministerului Afacerilor Interne prin care se comunică „adunării deputaților nobilimii basarabene” că, la cererea acesteia din 17 iunie, comitetul miniștrilor a admis, la 28 iunie, renunțarea la „supușenia” (cetățenia) nisă a „studentului Universității din Iași Constantin Steri”.

O întrebare d-lui Vlahuță

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 22, din 16 mai 1894, p. 1; semnat Direcția.

în mod vădit, articolul nu este scris de directoarea *en titre* a „Evenimentului literar”, Sofia Nădejde, ci de C. Stere însuși.

Pe cât de reținută, precisă și exactă în formulări era scrisoarea adresată lui I. N. Iancovescu de către studentul C. Stere, pe atât de pamfletare și bogate în

efecte dramatice, menite să afunde pe adversar sub oprobriul public, sunt textele aceluiași, nesemnate ori iscălite cu pseudonime.

Articolul de față debutează cu presupunerea (ilicită) a unor „motive prea puțin eteree și curate” la baza polemicii pornite de Vlahuță, pentru a continua cu incriminarea directă de o „denunțare falsă”, dovedind „orbire de patimă și de ură”, „denunțare” făcută, se spune abia mai târziu, de altcineva, de „un ziar care s-a luptat neconținut alături de «Vieța»”.

După incriminarea directă, în final, scriitorul este somat să recunoască implicarea sa morală în comiterea delictului (se cere imperios răspuns la întrebarea dacă „nu se simte sensibilul și mărinimosul nostru poet moralicește angajat în această chestie?”, tăcerea fiind considerată din start un răspuns afirmativ).

Cât privește „delictul” - „denunțarea [făcută] autorităților rusești”, în speță, dezvăluirea calității de „refugiat” a studentului basarabean -, acesta ia în text înfățișarea unui act foarte grav, cu dramatice consecințe posibile, dar, concomitent, se afirmă că respectivele consecințe sunt înlăturate de simpla dovedire a aflării în legalitate.

O referire la „întrebarea” pusă în textul de față se face în articolul *Colectivismul în literatură* (nr. 25, din 6 iunie 1894) al lui C. Vraja, care debuta astfel: „Sunt trei săptămâni de când am întreat pe d-nul A. Vlahuță dacă d-sa e solidar cu denunțarea falsă săvârșită de un tovarăș de luptă al d-sale, spre a apăra «Vieța» de atacurile noastre. D. Vlahuță a tăcut în două numere consecutive și deci suntem în drept să constatăm această solidaritate morală a d-sale cu niște delatori ordinari. Se naște acum întrebarea: cum d-nul Vlahuță, căruia îi place să-și cânte atâta mărinimia și sensibilitatea, a putut să ajungă până aicea, a putut să admită o astfel de «armă literară» contra unui om pe care d-sa greșit l-a crezut că are păreri deosebite în chestia artei și că polemizează cu «Vieța»?”

Cine insultă femeile?

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 25, din 6 iunie 1894, p. 2; semnat C. Șarcăleanu. A fost reprodus în „Munca”, anul V, nr. 15, din 12 iunie 1894, p. 1-2.

a) „Manifestația din Cișmegeiu” „organizată de câțiva tineri nesocotiți” a avut loc la 15 mai 1894. În cadrul „Serbărilor Presei”, care, de câțiva ani, erau aranjate de Sindicatul Presei, îndeobște în preajma Paștelui și a zilei naționale (10 Mai) în parcul central bucureștean, revista „Vieța” a lansat un supliment în patru pagini. În fapt, pagina a doua, conținea, precum în numerele curente, citate din textele adversarilor, parodiate, iar a treia - o caricatură antisocialistă și antisemită, intitulată *Trei generații* și cu legenda: „Noi totdeauna am fost în contra capitalului... altuia”. (Ultima generație era reprezentată de un personaj, Leibulescu, purtător al unui steag pe care scria „Social-Democrat”, aluzie la numărul mare de evrei ce activau în „cluburile muncitorilor” din țară. Caricatura conținea și un grup de litere ebraice. Pe pagina a doua figura o „declarație” a

redactorilor „Evenimentului literar” precum că acesta nu e o „gazetă mozaică”, cu „semnăturile” Lewin, Honigman, Gkicsman, Steuerman, Ghelerter, precedate și ele de câteva litere ebraice. Suplimentul și revista urmau să se vândă în chioșcul amenajat *ad hoc* în parc. În seara de 15 mai (după ora 22!), cei doi directori, cu soțiile lor, în timp ce se plimbau în parc, în apropierea menționatului chioșc, au fost înconjurați de un grup de circa 50 de „muncitori” care protestau împotriva atitudinii revistei față de clasa muncitoare și partidul ei și, firește, și împotriva caricaturii din supliment. Prezent era și Anton Bacalbașa, despre care cei de la „Vieța” vor spune apoi că era dirijorul, mai mult din umbră, al manifestației. Vlahuță și Urechia și-au condus soțiile „la bulevard”, după care s-au întors la chioșc, pe drum întâlnindu-se cu prietenul și colaboratorul B. Delavrancea, care cu câteva zile mai înainte fusese ales deputat la Ploiești, în detrimentul candidatului socialist A. I. G. Radovici. Tustrei au fost din nou insultați de „manifestanți” (dotați, s-a spus, cu ciomege), trebuind practic să se „refugieze” într-un chioșc al studenților. Când aceștia au realizat ce se petrecea, s-au grupat în jurul celor agresați, iar manifestații au dispărut. În numărul următor al „Vieții”, A. Vlahuță a prezentat incidentul (*Mascarada socialiștilor*), accentuând asupra semnificației sale, comportamentul violent al socialiștilor față de adversarii literari sau politici. Într-o notă specială, li se mulțumea studenților pentru intervenția lor salvatoare.

În ce privește „Munca”, ea și-a exprimat regretul pentru fapta „tinerilor nesocotiți”, însă mereu diminuându-i proporțiile, ba chiar sugerând inexistența ei.

În aceste circumstanțe, A. Vlahuță a publicat în „Vieța” (în n-rele 27-29, din 20 mai - 12 iunie 1894) trei „scrisori deschise d-lui Gherea”. În cea dintâi, după ce îi reproșează fostului prieten tăcerea pe care a păstrat-o de-a lungul polemicii (criticul își spusese totuși părerea prin conferința de la Iași și prin răspunsul la ancheta „Adevărului”), Vlahuță scria: „Vezi, domnule Gherea, eu nu mă plâng aci de insultele ce ni s-au adus personal, prin toate cele trei gazete ale D-voastră, - recunosc că nici noi, în «Vieța», nu v-am cruțat slăbiciunile și-am știut să relevăm ridicolul pe care ni-l înfățișează prețioșii D-voastră «apostoli», atât de «umanitari» în teorie, și atât de «barbari» în fapte. Mă ridic însă în contra sistemului D-tale de luptă, în contra mijloacelor imorale, maloneste și cinice, de care vă serviți în atacurile D-voastră, la care nu vă putem răspunde, pentru că ar fi o rușine și o degradare a presei să introducem în «polemică» astfel de obiceiuri, astfel de «arme».”

Vederea în Cișmegeiu - mărturisește el apoi - a „socialiștilor d-tale, înarmați cu ciomege, încunjurându-ne din toate părțile, aruncându-ne cele mai grosolane insulte, nouă și soțiilor noastre înspăimântate de strigătele și figurile acestor bandiți”, l-a făcut să se întrebe dacă „asta-i frumoasa lume viitoare despre care se tot vorbește”, dacă acestea sunt „argumentele științifice cu care vor să ne combată socialiștii”, „formidabila forță și colosalele simpatii cu care se tot laudă”.

A crezut, însă, mereu că excesele socialiștilor se datorează absenței din țară a conducătorului lor și că revenirea lui va repune lucrurile în ordine. Abia târziu a fost informat că fostul prieten nu era plecat, mai mult, în tot acest timp a participat la câteva întruniri la club. Nu tăcerea însă era lucrul cel mai grav, ci altceva de care expeditorul se ocupă în scrisoarea a doua. Aici, el face cunoscută informația primită de la un prieten socialist că „mișelia” din Cișmigiu n-a fost „spontanee”, cum pretindeau gazetele socialiste, ci fusese premeditată, planificată la o întrunire a fruntașilor la club, întrunire la care participase și Gherea, care a fost împotriva ei. În fața majorității care a fost de acord cu manifestația, criticul s-a retras și a plecat la Ploiești. Ceea ce îl îndurera pe Vlahuță era faptul că fostul prieten nu l-a avertizat de primejdia ce-l pândea. El nu se putuse însă abține să nu-l lovească pe mentorul socialiștilor într-un punct sensibil. „Ei, domnule Gherea, - scria el - noi nu negăm neamul din care ne tragem, nici numele pe care ni l-au lăsat părinții, și pentru sufletele noastre burgheze mai sunt încă lucruri sfinte pe care nu vă putem lăsa să le batjocoriți!”.

La scrisori, directorul „Vieței” nu a primit nici un răspuns din partea fostului prieten, care așadar nu a dezmințit informațiile. Dezmințiri nu a dat nici vreun alt fruntaș al partidului, participant la întrunirea din ajunul „manifestației” din Cișmigiu. Ca atare, cele susținute de Vlahuță trebuie considerate adevărate. În treacăt spus, „Evenimentul literar” l-a apărat pe Gherea în aceeași manieră (ofensivă, pamfletară în exces) prin pana lui C. Vraja (*Colectivismul în literatură, Poetul și „escrocii”* ș.a., vezi *Opere*, ed. cit, voi. X. p. 195 ș. u., precum și notele aferente.)

Incidentul este totuși umbrat de altele mai grave.

Pronunțarea sentinței în procesul memorandiștilor, la Cluj, în ziua de 13/25 mai 1894, a provocat un val de indignare; în 14 mai studenții bucureștenii s-au întrunit în vederea organizării unor ample acțiuni de protest. În aceeași zi, auzind că două societăți „ungurești” sărbătoreau la Lacul Tei verdictul dat la Cluj, câteva grupuri s-au deplasat acolo. Cum zvonul s-a dovedit fals, incidentele s-ar fi limitat la sechestrarea steagului uneia dintre societăți și la manifestații de protest, la ambasada austro-ungară, și de simpatie, la cele franceză, italiană și germană. Studenții au trecut și pe la redacția ziarului „Rumänischer Lloyd”, pentru a protesta împotriva modului denaturat, tendențios, în care ziaristul Hans Krauss relatase procesul de la Cluj, cerându-i să părăsească țara. (Ulterior, în „Adevărul”, s-a susținut că ziaristul „a fost bătut.”) Ziua următoare, cotidianul „Adevărul” a publicat informații și reportaje care vorbeau de veritabile „vandalisme” petrecute la Lacul Tei, pentru care studenții era vehement condamnați. Seara avea loc incidentul din Cișmigiu.

A doua zi, o delegație studențească s-a prezentat la redacția „Adevărului” solicitând directorului acestuia rectificarea informațiilor și „retragerea insultelor”. (După câteva zile, A. V. Beldiman afirma, exagerând desigur, că la el veniseră „vreo 70 de studenți!”) Discuția a fost întreruptă de intrarea în încăpere

a unui grup de „servitori” (sau de lucrători) ai ziarului, conduși de prim-redactorul A. Bacalbașa, care a poruncit subordonaților să-i dea afară pe studenți. Maltratarea delegației, precum și refuzul de a da rectificarea cerută a determinat o nouă întrunire a studenților, în 17 mai, la care s-a hotărât să se protesteze în masă la redacția „Adevărului”. În drum, studenții, cărora li s-au alăturat numeroși cetățeni, au cumpărat de la chioșcuri toate exemplarele din ziarul „Adevărul” și le-au dat foc. La „Adevărul” au fost întâmpinați de grupuri de muncitori. (Ulterior, poliția a descoperit că nu lucrau în tipografia ziarului, ci erau recrutați de la clubul socialist). Studenții au reușit să pătrundă în redacția „Adevărului”, unde au distrus colecții ale ziarului, registre, „compoziții” (texte culese pentru numărul următor) etc. Apoi, studenții l-au întâmpinat și ovaționat pe ziaristul filoromân Roberto Fava, care venea de la Cluj. Procesiunea lor s-a oprit la mai multe cotidiane bucureștene, ce arătaseră simpatie pentru cauza ardelenilor și pentru studențime, la fiecare ținându-se „toasturi”, precum și în fața locuinței lui Vlahuță, care a fost aclamat. În 18 mai grupuri de studenți au încercat din nou să oprească vânzarea ziarului la chioșcuri, dar redacția recurgând la vânzarea de către grupuri de muncitori, s-a ajuns din nou la ciocniri. Mai mulți studenți care circulau singuri în preajma redacției „Adevărului” au fost maltratați. În urmă, poliția a arestat pe Const. Miile, A. I. Ionescu și alți ziaristi și socialiști, care au fost apoi puși în libertate.

O mare parte a presei a condamnat atât forma violentă luată de protestele studențești, întrucât se încălcaseră libertatea de opinie și dreptul la proprietate, cât și atitudinea ziarului „Adevărul” față de mișcarea națională, față de studențime, gesturile provocatoare ale unor ziaristi (A. Bacalbașa, îndeosebi), învrăjbirea unor categorii sociale, precum și implicarea în diferend a membrilor partidului socialist.

În aceste condiții, direcțiunea „Adevărului” a căutat să se disculpe (am menționat deja în comentariul la „notițele observatorului ipocondric” „desfiderea” de a se cita „un singur rând contra studențimii”), apoi prim-redactorul și-a „luat un concediu”. Spiritele s-au calmat, studenții hotărând la o nouă întrunire că, prin acțiunile lor din 17 și 18 mai, diferendul dintre ei și cotidianul condus de A. V. Beldiman este „vidat”.

De reținut este informația dată de „Munca” (în nr. 14, din 5 iunie 1894, p. 2) că studenții ieșeni s-au întrunit la 20 mai și, „după discuții îndelungate, s-a votat de majoritate” un text intitulat *Câteva întrebări studenților din București*, de răspunsuri depinzând atitudinea pe care urmau să o adopte. Chestionarul suna astfel: „1. În ce legătură stau evenimentele din București cu mișcarea națională? 2. Este adevărat că o societate unguească a fost atacată de studenți în numele chestiei naționale? 3. Dacă e adevărat că studenții atacă fizicește, nu cred ei că acest fapt e de aceeași natură cu acele din Transilvania și că prin aceasta se pierde orice drept de plângere contra barbariei unguești și orice forță morală în această chestie? 4. Dacă nu-i adevărat în totul sau în parte, nu se cred studenții

obligăți, având în vedere interesul demnității mișcării naționale de a lua măsuri urgente și de a lumina opinia publică asupra cui cade vina compromiterii în fața Europei culte și a mișcării naționale?"

„Chestionarul” studenților ieșeni constituia, în fond, o condamnare a derapajului produs în acțiunile studenților bucureșteni, însă nu ținea seama de circumstanțe și, mai mult, nu venea în urma sau deodată cu acțiuni corect și benefic întreprinse. El anticipa limpede ceea ce se va întâmpla peste câteva luni, în septembrie 1894.

În acest context complicat, articolul *Cine insultă femeile?* se înfățișează ca o încercare (cum se spune în astfel de ocazii) disperată de a abate atenția asupra unei chestiuni punctuale, atacate de multă vreme, așa-zisul caracter „pornografic” al revistei „Vieța”, concretizat acum prin „porcăriile atât de monstruoase din numărul «festiv»”, în speță scrierea „cu slove negre pe hârtie albă - a numelor organelor sexuale”.

Poate mai mult ca oricând, C. Șărcăleanu dovedește că dispune de mijloace retorice excepționale pentru a da expresie indignării și îndurerării pentru soarta țării și a bieteii literaturii române, căreia „i se pregătește un monument de putre și decădere”, însă efectul diminuează drastic în fața inanității motivelor ce provoacă stările respective.

Ultimul cuvânt

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 26, din 13 iunie 1894, p. 1; semnat C. Șărcăleanu.

Și de această dată, anunțând din nou abandonarea polemicii nedemne, autorul o înfățișează în lumina favorabilă părții pe care o reprezintă. Desfășurând în prealabil o viziune grandioasă a „marșului triumfal al socialismului” (expresia o folosise Gherea într-un articol publicat imediat după Congresul Internaționalei Socialiste din august 1893, de la Zurich), a victoriei lui „neîndepărtate”, C. Șărcăleanu motivează pe de-o parte angajarea în polemica „nedemnă” și „neserioasă”, prezintă în registru ridicolului patent „planul celor doi literați” de a se opune marșului respectiv doar cu arme precum „jocuri de cuvinte, calomnii, insulte, falsuri, obscenități” etc, dar îi „îngăduie” de asemenea să reverse asupra lor o ploaie de vorbe insultătoare: „ticăloșie”, „murdărie”, „nerușinate exhibițiuni”, „minciuni grosolane”, „falș ordinar”, „poziție eroic de nerușinată și cinică”, „material de studiu asupra degenerării și decăderii” etc.

Obscenitățile ebraice ale „Vieței”

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 26, din 13 iunie 1894, p. 3; semnat Verax. A fost reprodus de „Adevărul”, anul VII, nr. 1896, din 20 iunie 1894, p. 3.

Inclus în G. Ibrăileanu, *Opere*, ed. cit., București, Editura Minerva, 1981, voi. X, p. 203-205.

Incrimnarea revistei „Vieța” pentru „obscenitățile ebraice din numărul «festiv»” venea, cum am spus, în continuarea mult reiteratei acuzații de „porno-grafie” și urmărea să distragă atenția opiniei publice de la „manifestația din Cișmigiu” și de la incidentele dintre „Adevărul” și studenți.

Un simptom relevant al tensiunii ajunse la maxim este injustețea aprecierii din urmă a literaturii române în ansamblu, care este „tânără... dar nu și frumoasă”.

„Jos vița de vie!”

A apărut în „Evenimentul literar”, nr. 28, din 27 iunie 1894, p. 2, semnat Verax. A fost reprodus în „Adevărul”, anul VII, nr. 1908, din 4 iulie 1894, p. 1.

Atacurile la adresa adversarilor recurg tot mai mult la armele umorismului de calitate îndoielnică și ale pamfletului politic.

Ce cădere!...

A apărut în „Evenimentul literar”, nr. 28, din 27 iunie 1894, p. 1-2; semnat C. Șărcăleanu.

Propunerea „juriului literar de onoare” o făcuse C. Vraja în articolul *Colectivismul în literatură* (nr. 25, din 6 iunie 1894), din care am mai citat. Propunerea nu era în fond serioasă, întrucât în articol erau colecționate insultele aduse până atunci adversarului, la care se adăugau altele noi. Una dintre acestea este deosebit de relevantă: „Explicația acestei căderi a unuia dintre cei mai talentați poeți ai noștri vom găsi-o chiar în colecția «Vieței» dacă vom ceti-o cu băgare de samă. În cursul acestor trei luni, poetul Vlahuță, care a declarat că nu voiește să facă artă cu tendinți, nici să fie «toboșar» al partidului socialist, ne apare ca un agent colectivist [liberal] ordinar. În vremea alegerii din Ploiești, a manifestației de 1 Mai etc, d-l Vlahuță a admis în revista d-sale toate minciunile și tertipurile rușinoase ale obscurilor reporteri ai ziarelor politice collectiviste [...] Colectivismul a apărut în literatură cu aceleași caracteristici constitutive ca și în politică: nerușinare, lipsă de bună-credință și de scrupule. În istoria-i politică, colectivismul are la pasivul său expulzarea ardelenilor, devastarea redacțiilor, jaful și risipa; în istoria-i literară putem înregistra fraternizarea cu denunțatori falși împotriva «fraților subjugăți», obscenitatea monstruoasă, îndemnarea la devastarea redacțiilor potrivnice etc. etc.” C. Vraja își încheia articolul, după această avalanșă de insulte, repetând întrebarea „primești juriul de onoare, d-le Vlahuță?”, la care, evident, nu i se mai putea răspunde afirmativ!

În articolul său, C. Stere reia spusele lui C. Vraja, trăgând concluzia că lipsa vreunui răspuns din partea lui Vlahuță se explică prin teama de verdictul pe care l-ar fi dat juriul de onoare.

Distorsionat prezintă autorul și conținutul scrisorilor adresate de Vlahuță lui Gherea, inclusiv reproșul de a nu-și fi anunțat fostul prieten de primejdia care îl păștea („manifestația din Cișmigiu”).

Judicioasă e, în schimb, respingerea acuzației adusă de „Vieța”, după care „Evenimentul literar” e o gazetă „jidovească”, respingere completată de simultana distanțare de orice atitudine ce ar fi putut fi interpretată ca antisemită. C. Stere aduce aici informații prețioase cu privire la „istoria” săptămânalului ieșean, la primul ei proprietar, la colaboratori (inclusiv pseudonimele folosite de unii dintre ei). E de reținut, de asemenea, afirmația sa cum că „d. Vlahuță cu ai săi ști[a] foarte bine cine sunt Vraja, Rion, Ion Nădejde, subsemnatul...”

De mai mult timp, polemica propriu-zisă, directă, încetase, făcând loc loviturilor țintind adversarul Cât privește „Evenimentul literar”, astfel de lovituri vor cădea în sarcina altora din redacție, nu a lui C. Stere. După numărul 30, din 11 iulie 1894, redacția se mută la București, unde se afla deja familia directoarei Sofia Nădejde, iar cel ce fusese atât de activ până atunci va mai da un singur text (*Arta și poporul*), ce-i drept întins pe patru numere. De altfel, mutarea hebdomadarului ieșean în capitală nu făcea decât să-i pregătească sfârșitul, grăbit, pe de o parte, de dificultățile financiare pe care - se știe astăzi - le avea, pe de alta, de pregătirile în vederea scoaterii cotidianului socialist, ce putea avea eventual un supliment literar săptămânal.

Tocmai aceste pregătiri vor determina pe unul dintre combatanții principali să depună un bilanț surprinzător al polemicii. Este vorba de cel care, se poate spune, dusese greul luptei - Anton Bacalbașa. Membru al redacției săptămânalului „Munca” și al consiliului general al PSDMR, el se opune la sfârșitul lunii august 1894 deciziei respectivului consiliu (luată la congresul din aprilie al aceluiași an) de a scoate un cotidian socialist în locul hebdomadarului. La o întrunire a clubului din Iași, N. Quinezu va pune pe tapet atitudinea lui A. Bacalbașa și chiar va cere să se ia măsuri împotriva lui. N. Quinezu își va expune punctul de vedere și în articolul *Ce este „Adevărul”?*, în care susținea că un socialist (și, mai mult, un conducător al partidului) nu putea fi concomitent redactor la un alt ziar, fie acesta și simpatizant al cauzei. (Atacul viza, se pare, și pe Const. Miile.) Învinuitul a replicat mai întâi justificându-se, pentru ca apoi, la 18 septembrie, să-și anunțe demisia de la „Munca”. Tocmai atunci se împlinea un an de la transformarea numărului de duminică al „Adevărului” în supliment literar și, în editorialul ce marca evenimentul, A. Bacalbașa recunoaște că polemicile purtate „au trecut limitele parlamentarismului”. Totodată, declarând că între „Adevărul” politic și suplimentul literar nu e nici relație de subordonare, el anunță deschiderea coloanelor și unor „scriitori nesocialiști”. Tensiunea dintre el și foștii camarazii se dezvăluie imediat: cronică literară a „Adevărului literar” din numărul următor, din 3 octombrie, consacrată poeziilor lui Artur Stavri, cronică în care poetul ieșean N. Beldiceanu era pus pe aceeași treaptă cu obscurul Ilie Ighel, provoacă o replică acidă a lui G. Ibrăileanu, în „Evenimentul literar” din 10 octombrie (*O sentință a d-lui Bacalbașa*, vezi și *Opere*, ed. cit., voi. X, p. 232-235). În aceste condiții, A. Bacalbașa dădea la iveală la 7 noiembrie articolul *Cine a învins?*, referitor la polemica din primăvară, în care spunea: „Se știe că din

discuția aceasta n-a ieșit nimic, fiindcă ea a fost coborâtă la personalități, la injurii, la tot soiul de proceduri foarte uzitate în polemica politică. Acuma, după un an de luptă, după un an în care reaua-credință sau ignoranța ne-a trunchiat părerile, s-ar cuveni să facem bilanțul activității literare din țara noastră. S-ar cuveni să vedem ce influență au avut discuțiile critice, să cercetăm cine a înrăurit mai mult asupra producțiilor, arta pentru artă sau arta cu tendinți? [...] în adevăr, răspunsul cel mai nimerit [...] este că *nici una* n-a avut vreo putere [...] că nici una din teorii n-a învins.” Concluzia aceasta o contestă tot G. Ibrăileanu, în „Lumea nouă” (nr. 19, din 21 noiembrie 1894, vezi *op. cit.*, p. 249-250), el observând, în acord cu poziția sa din cursul polemicii, că discuția a fost între partizanii a două teorii, dintre care una susținea ceva ce nu există („arta pentru arta”) și că, pe altă parte, niciodată critica nu a avut repercusiuni imediate, în „producția” artistică. În același număr al „Lumii noi”, un articol, intitulat *O explicație* și semnat cu inițialele E.L. („Evenimentul literar”? probabil, tot al lui G. Ibrăileanu) comenta sarcastic comportamentul „unui tânăr literat care în polemica despre care am vorbit mai sus susținea cu foc arta tendenționistă și acum, după ce a fost numit «spion», «canalie», «mișel», după ce i s-au dat o mulțime de nume caraghioase, *s-a convins* și a trecut aproape pe față în lagărul contrar, susținând pornografia în artă și apărând teoria că în privința unei opere de artă nu poate să fie vorba de moralitate, ci numai de talent etc.”

E de notat în treacăt că nu peste mult timp autorul lui *Moș Teacă* a făcut întrucâtva cale-ntoarsă, el dând la lumină articolul *Un an se zminteală* când A. Vlahuță tipărește cartea *Un an de luptă*, cuprinzând tot ce publicase în „Vieța” în cursul polemicii. De altfel, în martie 1895, A. Bacalbașa afirmă că, dacă partidul i-o cere, va demisiona de la „Adevărul”, pentru a fi redactor numai la „Lumea nouă”. Lucrul nu mai era însă posibil, căci, conform destăinuirii pe care o face Ion Nădejde în articolul *Vasile Morțun*, publicat în „Lumea nouă”, din 5 septembrie 1895, în consiliul general se aprecia că anul precedent, „când cu scandalul de la «Adevărul», partidul fusese împins până la două degete de peire, era de temut o ciocnire sângeroasă între muncitori și studenți, apoi între muncitori și armată”, totul datorându-se „nepriceperii acestor domni [Const. Miile și Anton Bacalbașa]”. „Morțun, Gherea, A l. G. Radovici - scria mai departe Ioan Nădejde - au liniștit lucrurile [...] în timp ce unii eroi stăteau de vorbă cu pisicile prin poduri”, dar deputatul socialist „credea că fapta celor cari au provocat scandalul trebuia pedepsită, el credea că [acea] trebuie dați în judecata consiliului general și alungați din partid”, pe când ceilalți fruntași (însuși autorul articolului, Gherea și A l. G. Radovici) „au fost pentru măsuri mai pacinice, mai mult pentru desființarea tacticii demagogice și a frazei goale revoluționare”.

De partea opusă, A. Vlahuță continuă în toamna anului 1894 și în primăvara următoare să persifleze concepțiile și comportamentele criticilor socialiști (precum în proza *Marin Făgureanu* (I-II) sau în pamfletul *Tofan, Ghindă & comp. Evenimente contemporane*), polemizează cu A. Bacalbașa în legătură cu

volumul acestuia *Viața militară*, dar, cu prilejul împlinirii a doi ani de la apariția revistei, în articolul *A doua aniversare* (în nr. 31, din 26 noiembrie 1895) dă glas unui mesaj de conciliere cu vechii prieteni, nu însă și cu antagoniștii „necunoscuți” și „gălăgioși”. „Am fost târâți - mărturisește el - în certuri pe care nu le-am dorit, am primit insulte pe care nu le-am meritat și ne-am rupt de prietenii pe care i-am iubit. S-au amestecat în cearta aceea de tristă aducere aminte și s-au năpustit asupra noastră o mulțime de necunoscuți, cari au făcut multă gălăgie și despre al căror nume nu mai știm nimic. Acum când dușmăniile s-au potolit și rănilile s-au cicatrizat, toți spadasiinii aceia de peritoare vitejie ne lasă impresia unor corbi care urmăresc armatele, croncănind flămânzi pe deasupra furgoanelor de ambulanță. Sperau probabil ca din acel măcel vor rămânea câteva leșuri, pe câmpul de luptă. Altfel nu putem să ne explicăm cum s-a făcut că Vrăjii, Șărcăleni și ațâți alți Tofani au găsit să-și manifeste talentele de scriitori numai în perioada aceea de vrajbă [...] Cât despre cunoscuți, ei rămân, muncitori în aceeași țarină cu noi; ofensele pe care în focul mâniei ni le-am adus reciproc găesc o reparare în conștiința intimă că am fost nedrepti unii cu alții. [...] Vrând, nevrând și fără să ne-o spunem, revenim la vechea stimă pe care o aveam unii pentru alții. Din fericire, nu ne-am făcut răni de acelea care nu se mai pot vindeca. Ofensele noastre s-au iertat, s-au uitat.”

Doi ani mai târziu concilierea devenise totuși generală. Este ceea ce constată și poetul A. Steuerman, care, în ziarul ieșean „Opinia” (nr. 47, din 26 iunie 1897) consemnează participarea lui A. Vlahuță la banchetul ce a urmat susținerii tezei de licență de către C. Stere, banchet la care „urmele legiunilor de luptători au închinat steagul și au închinat pahare pentru autorul lui *Dan*, ... vechii îndușmăniți și-au dat mâna și în feeria unei nopți superbe... au visat cu toții clipa de frăție și uitare”.

Ajuns la maturitate, G. Ibrăileanu consacră (în 1912) teza sa de doctorat scriitorului A. Vlahuță, aici mărturisind că, în polemica de la 1894, el avusese dreptate și fusese într-o măsură un înainte mergător. „Și astfel - conchidea criticul - cu ocazia unei discuții literare, A. Vlahuță rupse cu socialismul niște legături mai mult personale și oarecum platonice. Mai târziu, ranchiunele dispărură, dar d-sa nu mai deveni «socialist». De altminterile, cei mai mulți dintre socialiști evoluau în altă direcție de idei - cam tot aceeași în care apucase și d-l Vlahuță mai dinainte.”

Este și concluzia pe care o trăgea M. Ungheanu încheind studiul citat mai sus, asupra polemicii din 1894, care „a făcut cu anticipație portretul criticii excesive și dogmatizante care a invadat peste decenii literatura română.”

Omul și natura (Reflexiuni de vacanță)

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 30, din 11 iulie 1894, p. 1-2; semnat C. Șărcăleanu.

Textul este un fragment din ceea ce scrisese C. Stere în închisoarea din Tobolsk în anii 1888-1890 și va publica în 1897 în revista „Arhiva”, sub titlul *încercări filosofice* (cap. I *Introducere: misiunea filosofiei*). Vezi *supra*.

Basmul cocoșului roș

A apărut în „Lumea nouă”, anul I, nr. 19 (supliment literar), din 21 noiembrie 1894, p. 1; semnat C. Șărcăleanu.

Articolul încearcă să precizeze - în condiții mai propice, pe care nu le avusese în cursul polemicii - conceptul de „artă cu tendinți”. Ca și mai înainte, C. Stere pare mai apropiat de viziunea lui Gherea, care afirmase de mai multe ori că atributul „cu tendinți” e „cam ceea ce estetica germană numea *ideea* în artă”. Și aici, totuși, în argumentare trece în câteva rânduri de la acest sens la cel din uzul curent.

Din carnetul unui visător. Foileton social. I-II

A apărut în „Lumea nouă”, anul I, nr. 19, din 21 noiembrie 1894, p. 2-3, și nr. 32, din 5 decembrie 1894, p. 2-3; semnat Visător.

Această a doua colaborare a lui C. Stere la ziarul „Lumea nouă” a fost ignorată atât de cercetătorii presei socialiste, cât și de cei care s-au preocupat de activitatea publicistică a ctitorului poporanismului, inclusiv de biograful atât de meticulos care a fost Z. Ornea. Faptul se datorează, desigur, neobișnuitului pseudonim cu care este iscălit. Descoperirea lui am comunicat-o în articolul *Alte manifestări publicistico-literare - certe și posibile - ale lui C. Stere*, găzduit de revista „Cultura” (anul III, nr. 3, din 24 ianuarie 2008, p. 9-10), în care aduceam și argumentele necesare.

La început, m-am oprit asupra primei părți, frapat, poate, de apropierea titlului de binecunoscutul *Din carnetul unui solitar*, mai sigur, interesat de incipitul neobișnuit - o analogie între cosmogonia din *Rig-Veda* și „momentul istoric” traversat de omenire atunci, la sfârșitul secolului al XIX-lea, unul de naștere a unei „lumi noi”, de „renaștere” care, e avertizat cititorul, trebuie așteptată „de jos, numai de jos”. Incipitul e urmat de o exemplificare - „istoria contimporană a Franței” (salvarea din dezastrul în care a împins-o domnia lui „Napoleon cel Mic” prin „ridicarea valurilor proletarietului”), precum și de tabloul, contrastant, al situației din România, cu o critică amară a dispozițiilor sufletești ale tineretului în special. Această ultimă critică o întâlnisem, desigur, în „ notițele observatorului ipocondric”, dar numai ea, oarecum un loc comun în epocă, nu putea fi un indiciu sigur al faptului că sub pseudonimul **Visător** se ascunde C. Stere. Descoperirea unui astfel de indiciu s-a produs abia către mijlocul părții a II-a a „foiletonului social”, subintitulată *Venirea maselor!*, mai exact acolo unde autorul abordează „al doilea curent ce caracterizează burghezia modernă”, anume misticismul. Aici dădeam peste câteva pasaje regăsite aproape întocmai în *încercări filozofice*, publicate de C. Stere în 1897, sub propriul nume, în revista

lui A. D. Xenopol, anume în finalul capitolului I, intitulat *Introducere: misiunea filosofiei* (vezi *supra*).

În articolul citat, afirmam că „eseul ar fi putut avea și o altă importanță, anume să întărească întrucâtva bănuiala că sub pseudonimul Mastino [ce apare în «Evenimentul literar» și în «Adevărul literar»] se ascunde într-adevăr C. Stere”, bănuială pe care o exprimasem cu alt prilej. Supoziția între timp nu s-a adevărat, (în fapt, mi-am dat seama că pseudonimul respectiv aparține cu siguranță altcuiva, el fiind folosit și în cursul anului 1892, când C. Stere se mai afla în Siberia.)

În același articol am menționat de asemenea că „Lumea nouă literară” dă la lumină mult mai târziu (nr. 17, din 2 octombrie 1895, p. 2) un text, *Primăvăratice*, al cărui subtitlu - *Din carnetul unui visător. III* - îl indică drept o continuare a „foletonului social” de față. Dar tema (erotică), specia adoptată (poemul în proză) și semnătura (Padre Giovanni) neagă orice legătură între ele. Rămâne ca posibilă explicație împrumutarea titlului *Din carnetul unui visător* de către vreun alt colaborator al ziarului social-democrat, de neînțeles rămânând totuși, în acest caz, numerotarea în continuare.

a) Șeful de partid denunțator ordinar era - firește, după adversarii săi politici - D. A. Sturdza, care dezvăluise într-o adunare publică numărul chitanțelor ce adevărau subvenționarea de către guvernul României a școlii românești din Brașov. Vezi în această problemă un punct de vedere diferit exprimat doi ani mai târziu în articolul *Non decet!* (vezi *supra*).

b) Aluzii la incidentul din Cișmigiu și „devastarea” redacției „Adevărului” din 17 mai 1894 (vezi notele la articolul *Cine insultă femeile?*).

c) „Scandalul petrecut noaptea” e la originea unui episod din viața lui C. Stere rămas necunoscut multă vreme, chiar meticolosului biograf care a fost Z. Ornea.

În articolele *Duelul lui C. Stere de la 1894* (în „România literară”, anul XL, nr. 1, din 11 ianuarie 2008, p. 16-17, 18) și *C. Stere și „afacerea de onoare” de la 1894* (în „Transilvania”, nr. 2, februarie 2009, p. 30-46), am reconstituit în detaliu acest episod petrecut în septembrie-octombrie 1894. Aici voi prezenta mai pe scurt întâmplările, atât totuși cât e nevoie pentru a se distinge nuanțele și a se putea forma o opinie corectă, necesară la mai buna înțelegere a textului de față și a altora, de mai târziu.

În *Sповідanie pentru oamenii cinstiți*, C. Stere amintește de un incident, în care i s-au adus jigniri profunde, în speță provocarea la duel a unui director de ziar, care a refuzat ieșirea pe teren pe motiv că fostul deportat siberian e „un venetic”, totul pornind de la „atitudinea luată într-o întrunire studențească”. Aceasta a avut loc într-adevăr în ziua de 19 septembrie 1894 în aula Universității Mihăilene și avea pe ordinea de zi discutarea celor întâmplate la București în urmă cu cinci zile, pe 14 septembrie, tocmai „scandalul de noapte” despre care vorbește „carnetul visătorului”.

În fapt, între 11 și 14 septembrie, se ținuse la Constanța al XV-lea Congres studențesc, la care participaseră peste 400 de studenți, dintre care 70 veneau din Transilvania și din Bucovina. În condițiile în care la Cluj se încheiase nu de mult procesul memorandiștilor și în care ministrul de externe austro-ungar Kalnoky declarase în „delegația maghiară” că are promisiunea cât se poate de fermă a autorităților de la București că vor împiedica manifestațiile antihabsburgice, una dintre problemele dezbătute a fost „chestiunea națională”. Așa cum rezultă din reportajele ample din ziare, la Constanța nu s-au înregistrat poziții divergente. (Unul dintre cei aproape 50 delegați ieșeni, State Dragomir, a prezentat conferința *Datoria noastră*, evident o expunere a concepției ce anima pe membrii Societății „Datoria”.) La întoarcerea de la Constanța, fusese programată o întrunire la statuia lui Mihai Viteazul. Însă, după ziarul „Adevărul”, în 13 septembrie, ministrul Take Ionescu intervenea pentru contramandarea manifestației la conducerea Ligii pentru unitatea culturală, care însă nu era direct implicată, situație în care consiliul de miniștri se întrunește pe 14 septembrie la prânz „hotărând să împiedice cu orice preț manifestația de teama unui conflict cu Austro-Ungaria”. Ca urmare, în București e afișată o „ordonanță polițienească” în acest sens, iar congresiștilor, aflați în trenul ce-i ducea spre capitală, li se comunică de către prefectul capitalei neautorizarea întrunirii, considerată ilegală, întrucât urma să se desfășoare în aer liber. Nici „ordonanța”, nici intervenția prefectului nu-i determină pe studenți să renunțe. Nu renunță nici societățile culturale ce se pregătiseră să-i întâmpine, nici cetățenii veniți în același scop la Gara de Nord în număr de aproape 10.000. În ciuda premeditatei (de autorități) întâzieri a trenului (care sosește noaptea, la ora 10 și jumătate), în ciuda faptului că străzile sunt neluminate (din ordinul primarului N. Filipescu), cortegiul se îndreaptă spre Universitate pentru a depune flori la statuia lui Mihai Viteazul. Acolo, poliția și o unitate de jandarmi încearcă să împiedice manifestația, fără să izbutescă. Manifestanții se vor îndrepta apoi, pe Calea Victoriei, spre sediul poliției, pentru a protesta, dar sunt atacați („fără somație”, s-a spus) de forțe superioare. În încăierare, mai mulți studenți sunt răniți, alții sunt arestați. A doua zi, o parte a presei condamnă manifestația, pe când cealaltă o apără și incriminează brutalitatea autorităților. În fond, se continua lupta politică dintre tabăra guvernamentală (conservatoare) și opoziție, ascuțită și de faptul că tocmai avuseseră loc (între 5 și 7 septembrie) alegeri locale.

Pe 16 septembrie, studenții bucureșteni se întrunesc și decid o serie de măsuri - telegramă adresată Regelui, trimiterea unei delegații rectorului, publicarea unor declarații contra celor care îi acuză că se lasă manipulați, programarea unor adunări în toate orașele, redactarea unui manifest etc. Se vorbește în termeni clari despre începerea unei campanii de răsturnare a guvernului.

În acest climat, se aștepta de la studenții ieșeni, convocați în ziua de 14 septembrie, o solidarizare cu cei din București. Participanții au redactat însă un manifest adresat colegilor din capitală, cărora li se reproșează că „de la un timp

încoace, n-a[u] știut, în momentele când a[u] vroit să-și manifesteze sentimentele și năzuințele patriotice, să se mențină la nivelul demnității și al misiunii înalte ce se impune tinerimei universitare". Asupra acelor momente (aniversarea morții lui C. A. Rosetti, „scandalul de la Tei”, „vandalismul de la redacția «Adevărului»”), se spune în continuare, studenții ieșeni au tăcut, încrezători că totuși colegii lor bucureșteni vor înțelege primejdia coborârii definitive „la rolul bandelor de bătauși conduse de niște agenți care nu se sfiesc să-și acopere mașinațiile și intrigile cu numele studențesc”. Tăcerea însă „nu mai este permisă” în fața „scenelor degradatoare desfășurate miercuri trecută la adăpostul întunericului”. Precizând că nu vor să intre în detalii (întrucât „sunt binecunoscute tuturor”), nici „să analizeze atitudinea poliției” și nici „să dea pe față uneltirile politice, al căror joc l-au făcut studenții”, ieșenii „atrag băgarea de seamă a colegilor asupra unor considerații de cea mai mare însemnătate”. Acestea se rezumă la respingerea acțiunilor reduse „la fraze bombastice și cu o atitudine zgomotoasă și provocatoare”, a acțiunilor ce pun în primejdie „singurul zid ce ne apără, legile și constituția noastră, cât timp sunt în vigoare” și la afirmația conform căreia „Cauza națională [...] numai atunci se va putea impune tuturor oamenilor de inimă, când ea va apărea cu adevărat cauză a poporului românesc în întregime [...] un mijloc de unire și nu de discordie și lupte intestinale. Din momentul când ea va deveni un simplu mijloc de agitație pentru un singur partid politic, când instituția scumpă tuturor studenților, fondatorilor ei, se va transforma într-o unealtă oarbă a unor politicieni fără scrupule, în momentul acela cauza națională va fi pierdută.”

„Manifestul” este iscălit de 88 de studenți, printre care se numără și C. Stere. El prezidase, în fapt, ședința și e foarte probabil că redactase textul măcar într-o primă formă. Câteva dintre idei fuseseră formulate, de altfel, în coloanele „Adevărului”, ale „Muncii” și ale „Evenimentului literar”.

Ca organ de presă liberal, ziarul ieșean „Evenimentul” condamnase vehement „atrocitățile din capitală” și, evident, refuză să publice „manifestul”. Acesta, se pare, a fost tipărit ca afiș și lipit „pe toate clădirile”. În 21 septembrie, în cotidianul „Lupta”, la rubrica *Ultima oră*, apare o notă conținând ample extrase din el, precedate de fraza: „în momentul de a pune sub presă ziarul primim din Iași următoarea depeșă relativ la învățămintele ce a trimis totdeauna cuminții studenți ieșeni studenților intrigați de colectivității din București” și terminate cu știrea că „Efectul produs e considerabil și liberalii umblă pretutindeni pentru a provoca un contracurent, evitând a provoca între studenți orice întrunire contradictorie”. Textul purta semnătura *Redacția „Erei noi”*. În aceeași zi, în aceeași formă (extrase, cu aceeași frază finală, dar fără „semnătură” - ceea ce indică existența unei singure surse -, materialul apare în „Adevărul” (independent) și în „Timpul”, apoi în „Țara” și în „Constituționalul” (acestea toate guvernamentale). O zi mai târziu, toate îl publică *in extenso* și inserează numeroase comentarii favorabile. Între acestea, se distinge încă o dată cel al junimistei

„Era nouă”, în care se afirmă că „lecția administrată [de studenții ieșeni]” a stopat „seria de întruniri publice ce studenții voiau să fie în țară [și] continuarea agitației,” și „a avut efectul de a paraliza complectaminte speranțele colectivităților”. Totul, se spune în text, „poate fără voia autorilor” [subl. m.]

Era însă, într-adevăr, „fără voie”, nepremeditat? Evident, nici liberalii, nici studenții bucureșteni nu puteau crede așa ceva. În 20 și 21 septembrie, în paginile „Evenimentului” studenții sunt mai mult dojeniți. Tonul se înăsprește direct proporțional cu amploarea publicității date „manifestului” ieșean în presa din capitală. Prim-redactorul George A. Morțun compară, în editorialul *Studenții din Iași*, din 22 septembrie, iscălit Sirius, cele două „manifeste”, reliefând obedița față de guvern a ieșenilor, pentru ca, în alt articol (*Manifestul studenților*), să atace pe unul dintre prezumtivii promotori, N. Cănanău, președintele Societății „Solidaritatea”. În același număr, la rubrica *Cronica zilei* se inserează următoarea notiță nesemnată: „Unul dintre acei cari se agită mai mult în nenorocita afacere a studenților din Iași este un domn Sterea, refugiat rus și care astfel speră a-și facilita naturalizarea sa pendinte înaintea corpurilor legiuitoare. Atragem atenția d-lor deputați asupra acestui domn, când se va prezenta cererea sa de naturalizare. România este destul de bogată în asemenea specimene, fără a mai avea nevoie de a face achizițiuni streine.”

Notițele privitoare la N. Cănanău și C. Stere sunt reproduse în ziarul liberal „Voința națională” (nr. 2.951, din 23 septembrie 1894) sub titlul *Semnatarii protestului de la Iași*, ce completează comentariul redacției - *Protestul de la Iași*, în care, printre altele se spune: „E ceva contra naturei umane în acest protest. E ceva nenatural, ceva care miroase a putred, a vândut, a meschin, e ceva care face pe om să își piardă iluziile, să nu mai creadă în entuziasmul tinerimei, în focul sfânt al celor 20 de ani ai omului, care îl face poet, erou și martir!”

Între timp, „comitetul executiv studențesc” (bucureștean) redactează o scrisoare adresată semnatarilor „protestului de la Iași” și trimite în capitala Moldovei un „delegat” (Petre Petrescu) pentru a le cere colegilor să se solidarizeze cu ei. Scrisoarea este publicată în aceeași zi - 25 septembrie - în care văd lumina zilei și dări de seamă asupra întrunirii ieșene din 23 septembrie la care participă delegatul bucureștean: scrisoarea, sub titlul *Un răspuns*, în „Voința națională”, dările de seamă - în „Lupta” și „Era nouă”. Aceasta din urmă informează că, la insistențele delegatului bucureștean de „a reveni asupra manifestului lor [din 19 septembrie]” și de „a declara că primesc să lupte contra guvernului”, participanții la întrunire redactează „o completare a celui dintâi”, „votat[ă] de toți cei prezenți, fiind contra numai opt studenți”, completare ce sună astfel: „Noi studenții ieșeni, întruniți vineri 23 septembrie 1894 în Aula Universității, am hotărât următoarele: 1) Protestăm contra calomniei că am fi lucrat în interesul vreunui partid politic. 2) Afirmăm din nou că nu putem vedea în chestia națională altă ceva decât chestia poporului românesc întreg și în afară de orice lupte politice de partid. 3) Dezaprobările [Dezaprobăm] și toate mișcările

dezordonate însoțite de călcări de legi și tulburări inutile, conjurând încă o dată pe colegii noștri din București să primească apelul nostru și îndemnându-i din nou la liniște și prudență; le făgăduim că vom da tot concursul nostru plângerilor lor, dacă ele nu vor mai avea caracterul unor agitațiuni de partid, nici caracterul antilegal și anarhist. 4) Însărcinăm o comisiune de cinci studenți să adreseze în numele nostru o petițiune D-lui Ministru de Justiție rugându-l să înceteze urmărirea lor de către Justiție, urmărirea contra studenților *închiși*"

„Lupta” prezintă și ea noua moțiune, considerată un „răspuns la declarațiunea nenorocită a studentului bucureștean Petre Petrescu că dacă studenții ieșeni refuză să deie sprijinul lor colegilor bucureșteni în lupta contra guvernului, se deschide o prăpastie între cele două universități și poate chiar între Moldova și Muntenia”. Cotidianul radical va reveni însă și va publica în 29 septembrie o dare de seamă mult mai detaliată asupra întrunirii din 23 septembrie (datorată aceluiași corespondent al său din Iași, probabil, Jacques Lewin). Revenirea era impusă de faptul că între timp apăruse scrisoarea „comitetului executiv studentesc” bucureștean, precum și un „contra-protest” ieșean, semnat de 34 de studenți, ce vesteja exclusiv brutalitatea cu care fusese reprimată manifestația din noaptea de 14 septembrie.

În noua dare de seamă din „Lupta” se precizează că întrunirea a debutat cu o intervenție „în chestie personală” a studentului C. Stere, care informează că „un ziar (!) [sic] local, din nenorocire cotidian, l-a calomniat în modul cel mai nerușinat, acuzându-l că lucrează în folosul guvernului, al poliției” și că „i-a mai aruncat epitetul de *refugiat rus*, deși însăși acea foaie l-a apărat în contra aceleiași acuzațiuni false făcute odinioară de o altă gazetă stupidă”. Mai departe, se rezumă („foarte palid”) alocațiunea lui Stere: „D-sa e român din Basarabia și în virtutea artic. 18 din c. civ. se bucură de cetățenia română, *fără s-o ceară* de la parlament, după cum îi place a insinua foaiei în chestiune. Dar nerușinarea și lipsa de scrupul sunt duse la exces și ar fi să se înjosească prea mult polemizând cu «Evenimentul». «Am suferit, zice d-l Stere, închisoare și exil în Siberia, fără să renunț la idealul scump al tinereții și a trebuit să vin în țara mea, între frații mei, ca să mi se arunce epitetul de polițist, de spion al guvernului, pentru că am spus împreună cu ceilalți studenți iașani studenților din București: Nu pângăriți memoria lui C. A. Rosetti prin scandaluri de stradă, nu lăsați să se exploateze în folosul unui partid politic o chestiune atât de mare, chestiunea națională, care e, mai întâi de toate, chestiunea poporului întreg.” Alocațiunea a continuat prin îndemnul de a respecta în chip absolut legalitatea, prin sfatul de a nu face dintr-o instituție (Liga pentru Unitatea Culturală) o armă de partid, prin schițarea unui program „poporanist” („Iar la conferințele dv. împotriva «guvernului infam», noi vom răspunde prin alte conferințe menite să lumineze poporul, să trezească conștiința națională...”), dar și printr-o amenințare cu vădită tentă politică (conferințele urmau să mai arate „cine sunt aceia care fac din chestia națională o chestie de scandal și o armă de luptă politică”). Alte intervenții sunt expuse în

câteva cuvinte. Pe larg, dar caricatural, e prezentată cuvântarea lui Petre Petrescu, care e șarjată, de altfel, și de Stere, într-o nouă luare de cuvânt: „D-nul Stere ia cuvântul a doua oară și, într-un mod superb, ridiculizează frazele d-lui Petrescu. Arată toată frazeologia delegatului bucureștean, crâmpieie repetate zilnic în «Naționalul» și «Voința națională», copiate cu fidelitate și învățate pe de rost. Tot ce a zis d-nul Petrescu e *un proces de intenție* făcut guvernului conservator. [...] D-nul Stere provoacă o ilaritate zgomotoasă, repetând toate contraziicerile și dramele sângeroase declarate de d-nul Petrescu și protestând energic contra poliției bucureștene, care, în loc să fi împedecat printr-o masă dată în Constanța toată manifestația, a preferat «să străpungă cu baionetele piepturile studenților și să săvârșească oribila crimă din noaptea de 14 septembrie»...”

Versiunea „delegatului” bucureștean cu privire la desfășurarea întrunirii (în „Voința națională”, din 27 septembrie și 4 octombrie, și în „Evenimentul”, din 5 octombrie) diferă mult. Petre Petrescu relatează astfel că misiunea i-a fost îngreuiată, întrucât „D. Stere, un june student de vreo 40 de ani, acela ce a fost pus să însceneze faimosul apel - împreună cu d. Cănanău, șeful fanaragiilor din Iași, șef de birou la credit, membru al clubului conservator și student-edec al Universității de vreo 10 ani - și-au continuat cinstita însărcinare căutând să zădărnicească scopul pentru care venisfe”. Cel dintâi a făcut-o „urmărindu-[i] orice demers și combătându-[l] cu zgomotul și vociferările pe care le comanda cetei de streini care erau cu dânsul în fundul sălii”. „Acest domn Stere - se spune în continuare - a plâns, s-a luat de păr, a zberiat și a insultat; a comparat Liga culturală cu Liga lui ... [Liga lui Langa, sau Liga-Langa, sau Liga Moldovenească, din 1890-1891, vezi notele la *Socialiștii și mișcarea națională*] mergând cu îndrăzneala până acolo încât să-mi propuie ca, în calitate de delegat al studenților bucureșteni să aderez la apelul d-sale, spunându-mi că vor face dânsii ca studenții arestați să fie liberați și chiar să se stingă acțiunea în contra lor. Față cu atâta îndrăzneală, am făcut, ce e drept, niște declarații care au avut darul să facă pe d. Stere să nu doarmă toată noaptea, cum mi s-a plâns a doua zi, și printre cele mai dulci a fost și aceea că, dându-mi bine seama de sentimentele și situația studenților ieșeni, voi trece peste subscriitorii apelului, chiar dacă toți își vor menține iscăliturile, dat fiind numărul mic al acelor iscăliți [...] La comparația Ligei culturale cu Liga lui am răspuns că nu e bine să existe deosebiri între studenții munteni și moldoveni, mai ales în chestia națională, iar publicul va ști să judece aducându-și aminte, între altele, că tot din Iași au pornit și primele curente separatiste.”

Judecând după această epistolă, resursele lui Petre Petrescu nu erau pe măsura sarcinii primite. Scrisoarea „comitetului executiv studentesc” din București însă constituia o replică elaborată la primul „manifest” ieșean. Semnatarilor acestuia li se reproșează faptul că „și-au dat verdictul fără a cunoaște pe deplin cele ce s-au petrecut”, „fără să se fi informat de la delegații [lor] cari au văzut cu ochii rușinea ce ni s-a făcut și care în acea seară nu aveau cuvinte să vestejească

nedemna purtare a poliției și guvernului". Li se reamintește în treacăt că ei, ieșenii, „sunt împărțiți în cluburi”, că „au felicitat pe M.S. sub etichetă conservatoare”, în timp ce bucureștenii, printr-un raportor la congres „a[u] susținut că nu fac jocul nici unui partid politic, că ar voi un partid naționalist, că cer de la toate partidele libera manifestare a sentimentelor naționale”. Este reafirmată ideea imparțialității politice, dar și atașamentul față de cauza națională („suntem hotărâți a ne declara cu toată energia, contra oricărui guvern, fie liberal, fie conservator, care ar nesocoti mișcarea națională”), menționând că nici până atunci n-au atacat și nici n-au lăudat vreun partid pentru politica sa, alta decât cea în chestiunea națională. Reafirmând că nu pot fi socotiți „de vină dacă opoziția se folosește de neiertate greșeli [ale guvernului]”, susțin și că nu pot „avea misiunea de a feri guvernul de acele neplăceri”. Sunt respinse „cu indignare” epitele adresate lor în scrisoare, precum și acuzațiile că „ar distruge legile și Constituția”, întrucât ele „au fost suspendate în seara de 14 septembrie”. În încheiere, se întoarce împotriva semnatarilor „manifestului” ieșean și acuzația lor că studenții bucureșteni s-ar fi comportat la 14 septembrie ca „la Cluj și la Turda”: „când poliția și guvernul imitează pe cei din Cluj și Turda, avem dreptul de a protesta și contra acestora cu aceeași energie și hotărâre cu care am protestat contra celor dintâi, căci ceea ce e rău și nedrept în Cluj e mai rău și mai nedrept la București.”

Chiar în 23 septembrie, ziua întrunirii la care participase „delegatul” bucureștean, presa guvernamentală, ca și aceea social-democrată ori cu simpatii față de social-democrație (de pildă, „Adevărul”) vestejea în cuvinte dure „mișelia” directorului „Evenimentului”, vinovat de „delațiune” (prin notița din 22 septembrie) în beneficiul poliției țariste. (Cea mai înverșunată e „Lupta”, care în numărul 2.396 inserează pe prima pagină nota *O infamie*, care sună astfel: „Jorj s-a făcut spion rusesc. Fără să-și deie seama de ceea ce face, nenorocitul denunță astăzi pe d-l Sterea, un distins student al Facultății de Drept din Iași, ca refugiat rus. Ne aducem aminte că același Jorj a protestat dăunând prin «Evenimentul» când într-o polemică cu «Evenimentul literar», d-l E. Dioghenide a pomenit că d-l Sterea ar fi supus rus. Toate epitele cunoscutului său repertoriu, de delator infam, de canalie, spion etc, cădeau asupra capului fostului redactor al «Naționalului», pozitiv rău inspirat în acel moment. Astăzi, Jorj cade în același păcat. El se face delator politic, denunțând lumii pe d-l Sterea ca refugiat rus...”)

Replica ziarului ieșean vine în numărul din 24 septembrie. Aici, prim-redactorul Iorgu Morțun dă, sub semnătura Sirius, articolul *Manifestul de la Iași*, în care relevă, în pomenitul document, „o mână străină de studențime”, trădată de tonul general de critică amară, de „dojana”. Manifestul ar denota „plata unei datorii de recunoștință sau mai bine prestarea de servicii din partea unei persoane care ar fi fost sau ar fi încă la discreția guvernanților”. Ziaristul se gândește, pare-se, la unul dintre dascăli, căci afirmă: „Din toate aceste conchid că spiritul

acest de pedagog miop vine *ex cathedra* [...] foarte mult se trădează modul de a face al unui profesor”. (Cel vizat era desigur Petru Missir, directorul „Erei noi”).

Totuși, în pagina a doua, într-o notă, iarăși nesemnată, se ripostează ziarelor adverse („reptilelor”), potențând și lovitura dată studentului C. Stere: „Ziarele polițienești *Lupta* și *Timpul* se năpustesc cu furie asupra noastră, tratându-ne de spioni și delatori, pentru faptul că am arătat rolul ce l-a jucat în faimosul contra-manifest al studenților ieșeni un domn Sterea, pribegit aici la noi. Lucrul este, desigur, firesc și reptilele n-au făcut decât a-și îndeplini datoria luând apărarea unui agent al lor. Dar am dori să știm unde au văzut reptilele un denunț din partea noastră, care să expuie pe zisul Sterea la fulgerile poliției rusești? Denunțul ce l-am făcut noi a fost adresat moralei și conștiinței publice și n-a putut avea alt efect decât cel mult a tăia d-lui Sterea oareșicare mijloace de existență, dându-i pe față legăturile sale cu poliția românească...”

Această notă, de care C. Stere luase cunoștință chiar în seara întrunirii din 23 septembrie, l-a determinat apoi să-l provoace la duel pe G.A. Scorțescu. Martorii săi, colegii Scarlat Rosetti și State Dragomir, s-au întâlnit cu martorii celui provocat, anume prozatorul și omul politic N. Gane și George (Iorgu) Morțun. Cei patru nu s-au putut pune de acord dacă există pricină reală de „ieșire în câmp” și ca urmare s-au despărțit. Evident, asupra desfășurării faptelor actanții au dat ulterior propria lor versiune.

„Evenimentul” inserează, la rubrica *Cronica zilei* a numărului său din 28 septembrie, următoarele rânduri: „în urma notițelor apărute în ziarul nostru în contra d-lui Sterea, d-sa a trimis 2 marturi directorului nostru. D-sa, la rândul său, și-a constituit marturi, d-nii Nicu Gane și George Morțun. Mărturii întrunindu-se și neputându-se înțelege, mărturii directorului nostru au redactat un proces-verbal separat prin care declară: «că nu este loc ca d-nul Gh. Scorțescu să deie reparație d-lui Sterea, deoarece cuvintele arătate nu întrec peste limitele polemicei obicinuite în presa română mai ales față cu streini cari, fără a avea drepturi, fac politica guvernamentală». În urma acestui proces-verbal, considerăm dar incidentul ca închis.”

A doua zi, cotidienele centrale publică două scrisori ale martorilor lui Stere adresate celui care i-a mandatat, precum și răspunsul acestuia. În „Adevărul” (nr. 1.986, din 29 septembrie 1894), grupajul poartă titlul *Afacerea Sterea - Scorțescu* și e introdus printr-o frază ce menține acuzația inițială, de delațiune (absentă din scrisori!).

Cea dintâi epistolă precizează că semnatarii ei, „nefiind în posibilitatea de a se înțelege cu martorii d-lui Scorțescu” (aceștia „au invocat pe de o parte calitatea de ziarist a clientului lor spre a legitima dreptul ce-și arogă de a calomnia fără a se simți dator de a acorda cuvenitele reparațiuni, și pe de alta, calitatea ta de strein, deși român basarabean, spre a-ți tăgădui dreptul de a te simți jignit și a-ți apăra onoarea”), „consideră misiunea [lor] ca sfârșită”.

Cea de-a doua informează despre „însărcinarea” dată lor de Stere, „de a face pe lângă d. Scorțescu o nouă încercare pentru a obține cuvenita reparațiune” sau în caz de refuz, de „a-i propune constituirea unui juriu de onoare” (acesta fiind chemat să se pronunțe asupra următoarelor puncte: „1) Dacă calitatea de ziarist constituie pentru cineva privilegiul de a afirma lucruri neexacte și ofensatoare pentru onoarea unui om; 2) dacă articolul din *Evenimentul* cu data de 24 septembrie și intitulat *Pentiid reptile*, constituie pentru onoarea d-lui C. Stere, student, o ofensă gravă; 3) dacă fiind aduse din partea d-lui Stere toate elementele probând deplina sa onorabilitate și neadevărul absolut al alegațiunilor d-lui Scorțescu, este d-lui în drept de a cere d-lui Scorțescu satisfacție; 4) dacă după legile uzuale în materie de onoare este d. Scorțescu ținut a da reparațiune d-lui Stere”), despre refuzul lui Scorțescu de „a-și constitui noi martori”, despre „concesia” făcută de el („la insistențele [lor] reiterate”) de „a se supune la arbitrajul d-lui Gr. N. Macri”, precum și despre „călcarea cuvântului”, în speță despre decizia lui de „a-și menține martorii dintâi”, implicit de „a considera incidentul închis”, după ce arbitru l-a pronunțat.

Lâ misivele martorilor săi, C. Stere le răspunde prin următoarele rânduri:
„Iubiți prieteni,

Știam că în orice țară din lume ziaristul care a știut să mânuiască calomnia știe la nevoie să mânuiască și o armă. După câte se vede nu acestea sunt moravurile d-lui Scorțescu, directorul ziarului Evenimentul. D. Scorțescu, care m-a ultrajiat în modul cel mai extrem, astăzi dă înapoi și dispare din momentul ce fac o mișcare pentru a merge spre el. Știam până acum că d. Scorțescu e un perfect imbecil, căptușit de un vulgar calomniator, constat astăzi că acest domn e totodată și cel de pe urmă laș. Vă mulțumesc, scumpi prieteni, că am fost silit să vă pun în contact cu un asemenea impostor. Vă mulțumesc că v-ați putut stăpâni dezgustul ce trebuie să vă inspire acest păcătos... ”

Atitudinea „Adevărului” transpărea limpede în fraza ce prefăta cele trei scrisori. Dar Anton Bacalbașa revenea mai tranșant a doua zi, prin editorialul *Condeiu și spada* (nr. 1.990, din 30 septembrie). Acesta debutează cu o glosă asupra chestiunii de principiu „dacă ziaristul este sau nu obligat să acorde aceea ce se numește o «reparațiune prin arme» pentru ofensa ce ar aduce cuiva”. Părerea reputatului gazetar este negativă, întrucât rezultatul duelului, oricare ar fi el, nu probează nimic și, pe de altă parte, „toți escrocii și mizerabilii n-au decât să învețe să dueleze și astfel vor interzice luarea de atitudine de către presă”. În cazul dat, susține Anton Bacalbașa, C. Stere „a fost calomniat în modul cel mai nedemn de către «Evenimentul» și i se cuvenea o reparație”. („D. Scorțescu - se spune mai jos - a fost de o rea credință revoltătoare și merită a compromite ziaristica în ochii oamenilor cinstiți. Știi bine că Sterea e român și-l acuzi că e rus; știi bine că e om care trăiește din averea lui și-l acuzi că e salariatul nu știi cui; știi bine că e om cinstit și afirmi că e polițist; în fine, tu însuși ai protestat când alt Spanachidi a făcut ceea tu faci azi și totuși refuzi orice îndreptare.”)

Calea cea bună” nu era însă recurgerea la arme. Provoacă la duel, „D. Sterea a fost de o colosală lipsă de logică: D. Scorțescu era de mai înainte la adăpost de «calea onoarei». Stere însuși a găsit „calea” respectivă „în urmă [...] adresându-se la un arbitru [...] al cărui rol era însă nu să spună dacă d. Scorțescu trebuie să iasă pe teren, ci dacă d. Scorțescu trebuie să rectifice în mod leal injuriile aruncate d-lui Sterea”. Finalul dă de înțeles că, în opinia editorialistului, arbitru respectiv este, în ultimă instanță, „presa onestă”, care „toată [...] a înfierat pe D. Jorj”.

Publicarea celor trei scrisori îl determină pe directorul „Evenimentului” să revină și să-și expună pe larg propria-i versiune. În articolul *O tristă afacere* (nr. 484, din 30 septembrie, reprodus în „Voința națională”, nr. 2.859, din 2 octombrie), el declară mai întâi că nu are nimic de zis despre C. Stere, dar reiterează acuzele precedente, adăugându-le, acum, noi injurii. În continuare, sunt relatate întâlnirea martorilor, neînțelegerea lor, precum și faptul că ai săi au dresat, cum se obișnuia, un proces-verbal, apoi noile vizite făcute lui de către martorii lui Stere, prima, în care le-a atras atenția asupra procedurii neobișnuite și, la cererea de a li se indica o soluție, le-a amintit „codul”, care impunea, în cazul că martorii nu se înțeleg, apelul lor (al tuturor, nu al martorilor unei singure părți) la un arbitru, un astfel de oficiu îndeplinindu-l, în Iași, de mai multe ori, decanul baroului, Grigore N. Macri. Prima vizită, se spune mai departe, a fost urmată de o a doua, în prezența potențialului arbitru, venit să se intereseze de situație, acesta fiind pus în cunoștință despre existența procesului-verbal iscălit de Nicu Gane și George Morțun, proces-verbal care, în conformitate cu „codul” universal acceptat, excludea arbitrajul.

Scorțescu pune în evidență astfel gafele făcute de tinerii martori ai lui Stere și de către acesta (vizitarea potențialului arbitru), dar insistă mai ales asupra „acoperirii” lor cu „minciuni”. Articolul se încheie cu o referire la scrisorile publicate de C. Stere și martorii săi în presa oficioasă, în care este acuzat că „vroiește a se deroba, a fugi, de frica, se vede, a teribilului] matamor Sterea nihilistul”. Scorțescu declară că până atunci avusese cinci „afaceri de onoare” și că „de două ori a fost pe teren, însă întotdeauna cu adversari bine cunoscuți, de o perfectă onorabilitate și pentru cauze bine determinate”.

„Minciunile” adversarilor sunt probate în numărul următor. Sub același titlu, *O tiistă afacere*, se reproduce procesul-verbal redactat de N. Gane și George Morțun și o scrisoare a lui Grigore N. Macri, ce răspunde negativ la întrebarea dacă a fost solicitat de directorul „Evenimentului” să fie arbitru și relatează contactele avute cu C. Stere și cu martorii acestuia, Scarlat Rosetti și State Dragomir.

Conflictul nu s-a încheiat aici. Concomitent cu trimiterea scrisorilor ziarurilor centrale oficioase, martorii lui C. Stere au convocat o întrunire a studenților pentru 1 octombrie. În ziua respectivă, George Scorțescu înserează în paginile „Evenimentului” notița *Pentru studenții ieșeni*, în care reamintind simpatia arătată studenților, afirmă din nou că în „afacere” el „a expus faptele exact cum

s-au petrecut" și că „omul care s-a pus în mod mincinos sub scutul milei publice ce-ți inspiră un persecutat politic, reclamând în contra unui pretins denunț făcut de noi, denunț care n-a existat decât în imaginația sa bolnăvicioasă, precum și persecuțiunile politice a căror victimă se pretinde, acest om voiește să se puie sub scutul tinerimei noastre universitare."

Întrunirea studențească a avut loc, ca și cele precedente, în aula Universității, participanții făcând „cu unanimitate afară de unu (șease studenți au cerut modificarea câtorva termeni ce nu s-a acordat)" o „declarație" în nouă puncte, din care reținem: „1. Colegul nostru, C. Stere, fiind insultat în modul cel mai infam pentru acte săvârșite de el în calitate de student, noi cu toții ne simțim solidari cu el și-l asigurăm că se bucură de toată stima noastră [...]; 2. Insulte și calomniile d-lui Scorțescu, ca niște simple manifestări ale unei pervertiri intelectuale și morale, nu ne pot atinge pe nimeni, pentru că ele nu pot ajunge la înălțimea corpului studențesc. 3. Regretăm că colegul nostru C. Stere, a dat directorului *Evenimentului* o importanță întru nimica justificată. 4. Regretăm că colegul nostru C. Stere s-a pus cu un asemenea om tocmai pe terenul de onoare cu care acest individ e atât de certat. [...] 7. Avizăm pe cei datori a supraveghea la siguranța și respectul moralității publice să iasă din nepăsarea lor culpabilă față cu destrăbălările morale ale numitului domn gazetar. 8. Declarăm că aceasta e una și singura dată când studențimea ca corporațiune mai dă măcar atențiune impertinențelor acestui domn moralmente neresponsabil. 9. Sperăm că fiecare dintre noi își va păstra rezerva disprețuitoare față cu acest calomniator ordinar și nu va aluneca pe calea violențelor împotriva cărora am protestat întotdeauna."

Declarația este semnată „Studențimea universitară Iași" (*Din Iași*, în „Lupta", 2.407, din 4 octombrie 1894). „Protestul" apare, de asemenea, în „Munca" (nr. 32, din 9 octombrie 1894) și în „Constituționalul" (nr. 1.535, din 4 octombrie 1894). Acest ultim cotidian, junimist, inserează în continuare articolul *Studentul C. Stere*, iscălit Gh. Baltă, avocat. În calitate declarată de „văr al d-lui Stere", deci „mai în pozițiune decât oricare altul de a-i cunoaște familia și trecutul lui", autorul aduce o serie de „lămuriri", conturând în fapt o primă biografie a celui implicat în recente evenimente. Anumite formulări din scrisoare, pe de o parte, precum și faptul că în presa vremii nu se mai întâlnește semnătura lui Gh. Baltă, pe de alta, mă fac să cred că scrisoarea este redactată măcar în parte de însuși C. Stere.

Iată un pasaj grăitor:

„Fiu al unui bogat moșier din Basarabia, C. Stere s-a născut la 1865 (deci n-are nici 30 de ani și nu 40, cum a afirmat un ziar din capitală). După sfârșirea studiilor la liceul din Chișinău, a fost arestat în 1883, în vârstă de 18 ani sub cuvânt că a organizat între colegii săi români din liceu cercuri de lectură, în care băieții nu se mărgineau numai la cărțile permise în Rusia, și trebuie s-o spun că în Basarabia chiar abecedarul românesc nu e permis și e considerat ca o scriere revoluționară. A urmat un lung șir de ani de prigoniri.

Aproape trei ani tânărul basarabean a petrecut prin celule izolate ale închisorilor politice rusești și șapte ani de zile i-au fost pierduți în mijlocul pustiilor siberiene. Cu toate acestea, d. Stere n-a fost niciodată judecat și a suferit toate pedepsele acestea pe «cale administrativă». Și, deci, dacă ar fi vrut să-și manifesteze «pocăința» adresându-se printr-o cerere către Țar, ar fi putut ușor scăpa și de închisoare și de exil. Dar n-a făcut-o, n-a vroit să trădeze credințele tinereții și a venit în țara noastră numai atunci când și-a sfârșit toate pedepsele și când a crezut că nu mai poate fi folositor în Basarabia. Nu m-ar mira dacă iluziunile ce le avuse asupra României libere ar fi chiar zdrobite acum. Aici, unde se credea între ai săi, el, cu mijloace materiale absolut independente și totdeauna credincios ideilor sale, a fost învinuit de un ziar național și liberal că, pentru ca să poată trăi, și-a vândut conștiința jidanilor, iar de un alt ziar național și liberal că trăiește din resursele poliției secrete... Mi se pare că n-ar trebui ca patima politică să orbească astfel pe oameni. "

Mai departe, autorul documentează faptul că basarabeanul „în țara asta nu e cel dintâi venit", dând precizări asupra rudelor lui, care, în mare parte se vor regăsi mai târziu în *Spovedanie pentru oamenii cinstiți*.

Replica lui Scorțescu la protestul studențesc n-a întârziat. În editorialul *Evenimentul și studenții* (nr. 487, din 4 octombrie), el invocă iarăși simpatia arătată studenților și precizează că, pe 1 octombrie chiar, la redacție au venit mai mulți studenți (dintre „cei mai de valoare"), care au protestat contra „infamiei" comise față de el.

În același număr, se inserează un *Protest*, în care, printre altele, se spune: „Față de moțiunea votată de unii studenți universitari în seara de 1 octombrie, prin care se protestează contra purtării d-lui G. Scorțescu, directorul ziarului «Evenimentul» în cestiunea Sterea-Scorțescu; [...] considerând că această chestiune constituie o chestiune personală ce privește pe d. Stere și Scorțescu; [...] considerând că semnatarii moțiunii, după discuțiunile din întrunirea arătată, cred că apără onoarea colegului lor Stere, deoarece insulta colegului s-ar revărsa asupra tuturor, ceea ce nu se împacă deloc cu protestul făcut în contra studenților din București, insultați și brutalizați de poliție; deoarece și în alte ocaziuni, ca d. ex. aceea cu devastarea redacției *Adevărului*, au căutat să protesteze energic în contra procedărilor studenților, iar astăzi, prin expresiunile lor din moțiune ne reprezintă *aspectul unei răzbunări josnice însoțită de insulte*', considerând apoi că numărul celor ce au luat parte la această întrunire abia era de 40, pe când numărul total al studenților trece peste 200, și acești 40 s-au crezut liberi a lucra în numele tuturor, pentru aceste motive protestăm în contra acestei procedări și-i rugăm a-și da numele pe față în moțiunea ce au votat-o, nefiind în drept a semna în numele tuturor."

Documentul este iscălit și el „Studenții universitari Iași". A fost, de asemenea, tipărit ca afiș și lipit pe străzi.

În „Evenimentul” au mai apărut notițe, informând că Stere, deși e în anul al III-lea, n-a dat decât un examen, că tot el a fost văzut („întovărășit de un subcomisar”) rupând afișele, ca și un normalist pe nume Spiridon (probabil Spiridon Popescu), apoi, scrisori de retragere a semnăturii de pe manifestul din 19 septembrie, articole privitoare la circumstanțele întrunirii din 1 octombrie etc.

În faza aceasta finală, în luptă intră și „Naționalul”. Cotidianul condus de I. N. Iancovescu condamnase în termeni duri „manifestul” ieșean din 19 septembrie, precum și pe cel considerat singurul său inițiator, N. Cănanău. Pomenirea incidentului din mai 1894, mai întâi de către C. Stere, în întrunirea din 23 septembrie, apoi de ziarele ce au glosat pe marginea „denunțului” făcut de G. A. Scorțescu și, în fine, în „protestul” studenților ieșeni din 1 octombrie și de către avocatul Gh. Baltă îl fac să riposteze. Lui Stere i se dau câteva lovituri veninoase, directe și indirecte, ținta principală fiind, în ultimul caz, ziarele ostile și îndeosebi „Țara”. Acestuia, de pildă, „Naționalul” îi răspunde printr-un soi de declarație, iscălită *Redacția*, în care se spune: „Un domn Sterea este român din Rusia. Iată un lucru care ar trebui să îl facă simpatic tutulor. Acest domn însă s-a apucat să facă politică guvernamentală și să fie un *moderat* militant, ca să fim cuviincioși, în cestiunile naționale. Când i s-a observat că această moderație militantă, care mirosea a guvernamentalism, nu șade bine unui român refugiat din țările subjugate, adică unui om care din propriile suferințe a văzut ce este jugul străin, domnul în cestiune și cu el o ceată de gălăgioși idioți au strigat că îl denunțăm Rusiei. Mai întâi, cine vrea să se ascundă nu se pune în evidență, căci atunci se denunță singur și, apoi, de când faptul că spui de cineva care a căutat adăpost într-o țară liberă că este refugiat constituie o denunțare? De când este o denunțare să spui că Aurel Popovici și Eugen Brote sunt refugiați la frații lor români din România liberă? De când ziarele din Belgia ar comite o felonie spunând că Drumont este refugiat în Belgia sau cele engleze că Rochefort este refugiat în Anglia? Aceia cari spun astfel de prostii au târâte în cap în loc de creieri și în această categorie s-au pus redactorii «Țărei»” (în nr. 238, din 7 octombrie).

Parcurgând voluminosul dosar al „afacerii”, se pune evident întrebarea dacă, redactând și impunând „manifestul studenților ieșeni”, C. Stere urmărea într-adevăr sprijinirea guvernării conservatoare și lovirea în gruparea liberală sau acestea au fost efecte secundare, „colaterale”, neintenționate („fără voia autorilor”, cum se spunea de către unii care s-au folosit de el). Lectura documentelor înclină balanța, credem, spre cea dintâi variantă. Actul său din toamna anului 1894 a fost negreșit în deplină cunoștință de cauză, a fost unul politic. Făcându-l, el nu și-a negat ideea fundamentală a programului său poporanist și nici n-a contravenit liniei (destul de fluctuante) a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor din România. Nu a lucrat însă nici la lumină, cu asumarea întregii responsabilități și, de asemenea, și-a manipulat o parte dintre colegi, omițând o serie de lucruri „neconvenabile”.

Mai departe, e iarăși important de știut dacă obiectivul respectiv, apropierea socialiștilor de conservatori, nu era dublat de unul personal. Răspunsul care se impune e, din nou, afirmativ. Sprijinirea conservatorilor venea, firește, în urma mâinii de ajutor ce i s-a întins de către ei (îndeosebi de junimiști) în incidentul din mai 1894, dar, totodată, era premisa unui ajutor cu mult mai consistent, în rezolvarea a două probleme cu care C. Stere se confrunta. Una dintre ele, pomenită deja, era aceea a cetățeniei române sau, în termenii epocii, a „împământenirii” prin „recunoaștere” de către Camerele Legiuitoare.

În lucrarea sa, Z, Ornea, după ce amintește etapele obișnuite ale demersului („Pentru aceasta [naturalizarea sa] avea nevoie de înaltă protecție. Un om politic influent sau un deputat care să se ocupe de caz. Două-trei persoane protectoare, acționând solidar, erau exact ce trebuia pentru soluționarea cazului. Altfel, între cele trei-patru etape [...] prin care trebuia să treacă, necondiționat, cererea se puteau scurge, câteodată, ani mulți de așteptare”, *op. cit.* p. 211), afirmă: „E probabil că Stere s-a bucurat de sprijinul profesorului său, Petru Missir, lider conservator local, în relații cu miniștri junimiști, și de al directorului *Evenimentului*, cam zgomotosul G. A. Scorțescu, deputat turbulent în 1895. L-a sprijinit și politicianul conservator A. D. Holban, cel care, din 1908, îi va deveni un aprig adversar, reproșându-i fostului refugiat basarabean că în 1895 l-a înșelat ca să-i acorde protecție.” Dintre cei enumerați, trebuie exclus, se înțelege de la sine, G. A. Scorțescu (acesta nici nu era deputat la data respectivă).

Dar un articol publicat de „Evenimentul”, devenit între timp conservator, la 10 aprilie 1901 (anul IX, nr. 64) dă o altă variantă, anume că Stere, după ce „a redactat manifestul «takist» ieșean contra studenților bucureșteni ce făcuseră manifestații sturdziste [...] curând face anticameră în str. Cătunului [...] și se întoarce cetățean român”. Fiindcă articolul e scris în focul unei polemici aprige, informația e de tratat cu discernământ. Nu atât în fond, cât în formă. Take Ionescu, despre care e vorba aici, era atunci ministru interimar la justiție și, fără avizul lui, „recunoașterea” nu ar fi fost posibilă. Ceea ce e greu de crezut, însă, este ca tânărul Stere să fi „făcut anticameră” la cel pe care îl considerase, în „foiletonul social” *Din notițele unui obsei-vator ipocondric*, publicat la sfârșitul anului 1893 în ziarul „Adevărul”, drept cel mai imoral politician român!

Dar acestui om politic i se datorează rezolvarea unei alte probleme a lui C. Stere. La 4 februarie 1899, Take Ionescu, luând cuvântul în Camera Deputaților, pe marginea unor interpelări ce vizau, pe de o parte, alianța electorală dintre liberali și socialiști, încheiată în toamna anului precedent, și, pe de alta, înființarea cluburilor socialiste la sate, soldată cu tulburări, și declarând că el niciodată n-a făcut deosebire între socialiști și anarhiști, preciza: „Am mai vorbit despre acest punct, am vorbit și în particular cu d. Morțun și i-am spus și d-sale același lucru pe care l-am spus și d-lui Sterea, *care venise acum câțiva ani să-mi ceară un mic sewiciu - era vorba de un pașaport* - i-am spus: de vom vorbi zece ani împreună, tot nu ne înțelegem. D-ta mie îmi faci efectul unei organi-

zațiuni cu totul străină minții mele și eu d-tale, desigur, tot așa efect trebuie să-ti fac. Și cei șapte ani pe care i-ai petrecut în Siberia nu pot singuri să explice această absolută imposibilitate, nu de-a fi de acord, dar măcar d-a ne înțelege unul pe altul. Este o lume întreagă între un socialist adevărat și un nesocialist." (*Monitorul Oficial Dezbaterele Camerei Deputaților. 1898-1899*, p. 455). [subl. m.] Oratorul, precum se vede, nu dă nici o indicație asupra datei întrevederii, dar ea poate fi stabilită destul de exact. Printre documentele publicate de Gh. Tulbure (pe care l-am mai citat), cel cu nr. 48, din 8 noiembrie 1894, informează că numitul C. Stere a intrat în Basarabia cu „**pașaportul românesc** din 1 noiembrie acest an, vizat la misiunea Imperiului Rus din București la 5 noiembrie" [subl. m.]. Prin urmare, cu toate că, în cursul întrevederii solicitate de fostul deportat siberian, Take Ionescu i-a spus acestuia vorbele relatate, el i-a îndeplinit rugămintea.

Se cuvine a mai spune că, parte a luptei politice, „afacerea Stere-Scorțescu" este și o polemică între gazetari (nutrind unii față de alți adânci resentimente și, mai rar, simpatii), în care, în conformitate cu spiritul epocii respective (dar oare numai al ei?), se recurge, fără nici o reținere, la armele pamfletului, într-o escaladare permanentă, regretabilă. Protagonistii, precum s-a văzut, atribuie fiecare celuilalt responsabilitatea de a fi făcut primul pas. Și amândoi au, în parte, dreptate. Altfel spus, nici unul nu este totalmente fără culpă. Trăgând linia, la final, nici unul n-a rămas dator celuilalt sub raportul loviturilor, al injuriilor, al jignirilor. Și ca atare, episodul nici n-ar fi trebuit să provoace vreunui, ulterior, amărăciune.

Dacă totuși așa se întâmplă cu C. Stere, în *Spovedanie...*, explicația nu poate fi decât că viitorul autor al lui Vania Răutu știa extrem de bine să-și gospodărească propria sa imagine, de om solitar, superior tuturor celorlalți și victimă inocentă a unor dușmani fără scrupule sau, măcar, a unor semeni doar neatente la efectul comportamentului lor. O imagine pe care nu o poate contura decât modificând într-o măsură realitatea, amalgamând lucrurile. Fie și numai prin denaturarea poziției celor „doi oameni de societate", care, documentele o demonstrează, **nu** „au invocat sau cel puțin insinuat motivul că [el], ca «venetic», n-[are] dreptul la reparație". „Amărăciunea" cauzată de cei doi „oameni de societate" - N. Gane și Iorgu Morțun - nu l-a împiedicat pe C. Stere să colaboreze strâns, câțiva ani mai târziu, cu cel dintâi. Nici „amărăciune", necum indignare, nu arată autorul *Spovedaniei...* față de cel pe care îl provocase la duel la 1894. Cauza nu se află însă în declarata atitudine (creștinească ori olimpiană?) de a nu reacționa la atacurile denigratoare. În fapt, și cu directorul „Evenimentului", C. Stere s-a purtat în funcție de împrejurări, ajungând ulterior să colaboreze din nou.

d) Ideea este adânc înrădăcinată în mintea lui C. Stere. Ea se va regăsi într-o formă apropiată și pe coperta romanului publicat peste patru decenii.

e) Despre manifestări ale „pocăinței sociale" vorbise totuși pe larg în *Din notițele obsewatorului ipocondric*.

f) în ziar: *rămânând*.

g) Sic! E posibil ca litera să fi fost culeasă din greșeală sau, dimpotrivă, ca altele (dintr-un cuvânt) să fi „căzut".

h) *Lapsus calami*. Contextul cere aici unul din termenii *geneză, zămislire, proces de reproducere* etc.

Tactica pe naționalități

A apărut în „Lumina" („Organ al cercului de Propagandă Social-Democrat «Lumina» Iași"), anul I, nr. 1, iulie 1895, p. 1-2; semnat - st- .

Pentru atribuirea textului de față și a celui următor lui C. Stere pledează convingător „semnătura", ideile exprimate, precum și mărturisirea unui contemporan despre colaborarea viitorului director al „Vieții românești" la periodicul „Lumina".

Mărturisirea menționată pare să fie singulară și întrucâtva aruncată în treacăt, fără voie. Lucrul se explică, dacă ținem cont că această colaborare se vadește a fi, dintr-un anumit punct de vedere, „compromițătoare".

Apariția periodicului „Lumina" face parte dintr-un episod al mișcării socialiste din România, peste care s-a aruncat un vâl gros, ce nu a fost ridicat nici măcar parțial atunci când istoria PSDMR a devenit temă de cercetări extrem de amănunțite.

Câteva fapte pot fi recuperate din presa vremii. Astfel, „Munca" informează că la congresul PSDMR din aprilie 1894, s-a discutat, printre altele, propunerea unui anume Fenester de a se scoate o gazetă socialistă în „jargon" (în idiș, așadar), propunere respinsă, întrucât, mai întâi, nu existau resurse financiare și, apoi, pentru că beneficiarii potențiali puteau să recurgă, pe de o parte, la presa socialistă din Austria și Germania și, pe de altă parte, puteau să facă un efort de a învăța românește, pentru a citi organul oficial al Partidului.

Respinsă de congres, ideea n-a fost totuși abandonată. În congresul din 1895, ea n-a mai ieșit la suprafață, probabil din cauza faptului că însuși organul cotidian al partidului, scos în octombrie 1894, necesita eforturi deosebite. Totuși, în iulie 1895, apare „Lumina", în limba română, dar purtând subtitlul „Organ al cercului de propagandă Social-Democrat «Lumina» Iași". După toate probabilitățile, „Cercul" rezultase în urma plecării lui Ioan Nădejde la București, „clubul din Sărărie" mutându-se la „Pomul verde", în cartierul evreiesc, și treptat devenind un „club al socialiștilor evrei". Dintr-un articol intitulat *Dezamăgire*, semnat de C. Ghindă (C.A. Teodoru) și publicat în „Lumea nouă" (anul I, nr. 272, din 20 august 1895, p. 2), aflăm că la o întrunire, ținută în iunie la „club" și declarată „secretă" de organizator, L. Ghelerter, a participat „un nou prieten", reprezentând, după spusele lui, gazeta „Neue Zeit". Acesta ar fi susținut că „socialiștii români s-au folosit de cei evrei fără a-i organiza" și că, în consecință, trebuie să se organizeze ei înșiși. C. Ghindă observa că a luat naștere astfel o „disidență", care a și fost ținută ascunsă o vreme, în condițiile în care L. Ghelerter făcea parte din consiliul general al PSDMR într-adevăr „Lumina" vine de la primul număr.

violente critici la adresa ziarului „Lumea nouă” și a lui Ioan Nădejde. La acestea oficiosul socialist ripostează în mod repetat. (Sunt de notat astfel: A. Petrovici *Politică de principii?*, nr. 266; J.C. Georgescu, *Congresul al III-lea*, nr. 268; același, „Lumea nouă”... *burgheză*, nr. 275; Un socialist ieșean, *Mascații*, nr. 278; Marcus Rethstein, *Răspuns „desidenților”*, nr. 285; Ioan Nădejde, *Disidenții de la „Lumina”*, nr. 284 ș.a.)

Poziția oficială e de căutat desigur în articolul lui Ioan Nădejde. Mai precis o făcea conducătorul consiliului general în *Lupta de clase* (nr. 302, 303, 310 și 313, din 22, 23 și 30 septembrie și 3 octombrie 1895), în care reamintea că „nimeni dintre noi nu e împotriva propagandei în jargon pentru acei muncitori cari nu pricep bine românește”, dovadă stând faptul că s-au adus din străinătate broșuri și gazete, acestea pentru a fi „abonate”, totul rămânând însă fără rezultate concrete. Ioan Nădejde conchidea: „Altul le-a fost motivul: au vroit să facă politică șovinistă, evreiască, au vroit să facă din muncitorii evrei, mulți puțini câți sunt, unelte pentru a căpăta drepturi tinerimei culte și burghezimei mari și mici evreiești. Domnii de la «Lumina» au părăsit lupta de clase...”

Dintr-o dare de seamă intitulată *De la Clubul social-democrat din Iași* („Lumea nouă”, nr. 318, din 8 octombrie 1895) aflăm că L. Ghelerter și Max Vexler au fost excluși atât din consiliul general, cât și din club, într-o ședință ținută la 28 septembrie, că ulterior au pătruns în club aducând o „protestare” cu 73 de iscălituri și că, apoi, s-au retras. Cei prezenți (printre care „prietenul Cozla, din Piatra”, C. Ghindă, G. Diamandy, N. Quinezu, Popovici, care au și luat cuvântul) au semnat o moțiune ce notifica public excluderea „luminiștilor” și blama „introducerea” lor în club „prin violență, pentru a provoca scandal cu orice scop”.

Unul dintre semnatarii moțiunii, G. Diamandy își expune punctul de vedere și în „Lumea nouă” (*Pentru Mahabey*, nr. 322, din 12 octombrie 1895). „O asemenea clică - se spunea aici - cu apucături șovine va ațâța împotriva-i [a partidului socialist] toate celelalte partide politice. Numai alături de noi și prin ajutorul socialiștilor și radicalilor români și în urma cuceririi votului universal, evreii vor putea căpăta drepturi. [...] Criminala tactică a celor de la gruparea evreiască ar putea întârzia darea de drepturi politice la evreii pământeni.”

„Lumina” dispare după câteva numere; se pare că grupul nu a mai revenit în PSDMR până în momentul disoluției acestuia concretizate prin încadrarea „tinerimii generoase” în Partidul Național-Liberal.

În acest context, este foarte probabil că „luminiștii”, dintre care mulți erau apropiați ai lui C. Stere, alături de care colaboraseră la „Evenimentul” și „Evenimentul literar”, ale cărui idei le cunoșteau, au apelat la el pentru susținerea „tacticii pe naționalități”.

Caracterul mișcării social-democrate - După K. Kau

A apărut în „Lumina”, anul I, nr. 2, august 1895, p. 10; s

Conform indicației de sub titlu, textul nu e decât o ada
ideologului socialist german. Nu știu în ce măsură ea este fidel
textul, așa cum se prezintă aici, vine mai curând în contra
profesează în această vreme C. Stere, mai ales în legătură cu rea
Nu e de exclus ca redacția să fi făcut unele modificări în sensu
(Din redacție făcea parte, se pare, și tânărul B. Brănișteanu,
credeau că țărănimea, pătură de mici proprietari, se situează
poziții străine, dacă nu chiar opuse față de partidul proletarilor.

[Scrisoare deschisă ziarului „Jurnalul”]

A apărut în cotidianul ieșean „Jurnalul”, anul I, nr. 281
1895, p. 2, la rubrica intitulată *Cutia cu scrisori*.

Cotidianul respectiv fusese înființat de către Jacques
Vasilie, la scurt timp după ce, la 11 septembrie 1894, se retrăs
afară de la „Evenimentul”, în urma încheierii alianței dintre part
de G. Panu și A. A. Bădărău) și partidul conservator. Alian
intempestiv, exact în ajunul alegerilor locale, la care radicalii
o lista comună cu liberalii (George Mârzescu), liberalii-democra
și socialiștii. Nu peste mult timp, partidul radical va fuzion
absorbit de partidul conservator.

Deși „Jurnalul” se recomanda ca ziar independent, el r
radicalii ieșeni, în frunte cu A. A. Bădărău, și ca atare e m
„Evenimentul”.

Pentru situația existentă în sânul studențimii ieșene,
și mișcarea națională și *Din notițele unui observator ipoc*
notele aferente.

Articolul *Reorganizarea studențimei*, iscălit Stud., apărut
18 octombrie 1895, p. 1, și glosa pe marginea unui articol cu
„Evenimentul”. Redactorul „Jurnalului” se referea la C. Stere
„întemeierea unei asociații generale a studenților români a
feliu, că studenții evrei trebuie excluși. Cel puțin d. Sterea,
cel dintâi, a ridicat această chestiune cerând ca evreii să f
urma unei declarațiuni formale din partea fiecărui că va lu
prosperitatea societății, să-i admitem». Să fie această ridic
celor spuse de dl. Sterea? Să fie d-sa de părere în adevăr
trebuie *supuși unui interogatoriu sacramental*! Dl. Sterea,
venirea d-sale la universitate, ș-a pus toate silințele pentru c
generale a studenților fără nici o deosebire - precum e și log
și tot d-sale se datorește societatea «Datoria». Cu toate ace
condițiuni de admitere studenților evrei și după o cerere

unirea societății studenților în Drept cu «Solidaritatea» - o societate pur antisemită, care s-a distins cel mult prin baluri oficiale. În mijlocul unor băieți naivi și gălăgioși, cari smulg aplauze ridicând într-o societate chestia evreiască, d. Sterea nu găsește glasul său impunător, nici forța de împotrivire unui curent nenorocit și caraghios. Noi suntem convingși că noua societate generală nu va cuprinde nici *jumătate* din numărul studenților universitari, că fondurile strânse altădată sub scutul princesei Măria și a d-nei Catargiu nu vor ispiti pe cei mai aleși dintre studenții ieșeni, dar deplângem lipsa de energie și inițiativă a studențimei și protestăm contra legendei că la universitatea din Iași triumfa ideile mari și generoase. Dovadă - întrunirile de duminică ale celor două societăți studențești..."

Dând la lumină scrisoarea deschisă a lui C. Stere, redactorul „Jurnalului” o comentează, la rubrica *Ultime informații*, astfel: „Răspunsul d-lui Stere în chestia reorganizării studențimei nu poate decât să ne bucure, deoarece dezmente absolut cele debitate de un oarecare *Rep.* în «Evenimentul». Anonimul în chestie afirmă literalmente că la întrunirea studenților în Drept s-a primit excluderea studenților evrei din viitoarea asociație generală, iar că d. Stere s-a mulțumit a cere ca fiecare student să fie supus unui examen prealabil, dacă va lucra pentru binele și prosperitatea asociației”. Noi, relevând această ridiculă frază, tocmai ziceam că e cu neputință ca ea să rezume cele zise de d. Stere, unul dintre cei mai distinși și mai culți studenți ai noștri, vina toată e a gazetei care-și permite a debita lucruri false în numele unor studenți."

Tentativa de „reorganizare” a studențimii ieșene a eșuat, întrucât la întrunirea Societății „Solidaritatea” a prevalat punctul de vedere ce respingea fuziunea societăților existente, întrucât ele, având fiecare un profil și scopuri deosebite, pot să lucreze mai bine alături una de alta, adică separate. Cât privește pe studenții evrei, s-a impus argumentul adus de președintele „Solidarității”, anume că „până acum congresul studenților neadmițându-i în sânul lui, nu putem face nici noi acest lucru”.

Încercări filosofice

A apărut în revista „Arhiva” („Organul Societății Științifice și Literare din Iași”), anul VIII, nr. 3-4, martie-aprilie 1897, p. 165-187, *Errată*, p. 248; nr. 5-6, mai-iunie 1897, p. 284-308; nr. 7-8, iulie-august, p. 468-492; semnat C. G. Stere. Deși anunțată, continuarea studiului n-a mai apărut.

A fost inclus în volumul *În viață, în literatură...*, p. 367-430.

„Mărturisirea” așezată „în loc de prefață” precizează în treacăt natura scrierii, care e, în același timp, o suită de nouă „articole” sau „studii” de sine stătătoare, abordând fiecare o temă determinată, dar și o „lucrare” unitară, în măsură în care între temele respective există o legătură strânsă. (Mult mai târziu, într-un interviu acordat lui L. S.[ebastian] - în „Adevărul literar și artistic”, seria II, anul XII, nr. 641, din 19 martie 1933, p. 1-2 -, C. Stere va declara: „Acum patruzeci

de ani, am început să public **un tratat filosofic**. Dar numai am început, căci, în curând, silit de împrejurări, a trebuit să renunț.” [subl. m.]

Mult mai bogate sunt informațiile despre condițiile neprielnice în care „studiile” au fost redactate, anume în perioada detenției în închisoarea din Tobolsk (1888-1890). Autorul nu spune limpede în ce limbă a scris, și acest lucru nici nu era necesar, fiind evident că nu o putea face decât în limba rusă. Necesară într-adevăr era însă o altă informație, anume când și-a tălmăcit „încercările filosofice” în românește și dacă în această operație a fost ajutat de cineva.

Primul capitol vede lumina tiparului, cum s-a văzut, în aprilie 1897 și, având în vedere modul de lucru în redacțiile vremii, „Arhiva” avea în „portofoliu” și urmarea, mai ales că venea vacanța, când strângerea materialului era mai dificilă. E greu de crezut însă că avea la dispoziție toate celelalte opt „capitole”.

Din „mica lămurire” pusă „în loc de prefață” rezultă, ce-i drept, că lucrarea ar fi urmat să apară acolo în integritatea ei. Pe de o parte, însă, această sarcină revista lui A. D. Xenopol nu putea să și-o asume. („Arhiva” n-a mai publicat niciodată o lucrare atât de extinsă, care ar fi ocupat o bună parte din nouă numere succesive!) Pe de altă parte, nici autorul nu ar fi dat în revistă cel puțin unul dintre „capitole”, anume penultimul, intitulat *Individul în evoluția socială*. Acest capitol constituie neîndoiește embrionul din care C. Stere a dezvoltat teza sa de licență - *Evoluția individualității și noțiunea de persoană în drept*, teză care era tipărită în volum *lajumătatea lunii iunie 1897*.

Revenind la întrebarea formulată mai sus, e limpede că autorul „încercărilor filosofice” nu a putut purcede, îndată după instalarea sa la Iași, la tălmăcirea lor, aceasta presupunând o bună cunoaștere nu numai a limbii române literare, ci și a terminologiei filosofice. De-abia în a doua parte a anului 1894, în „Evenimentul literar” și în „Lumea nouă” apar două fragmente din „lucrare” - *Omul și natura și Din carnetul unui vizător* -, care erau, ce-i drept, prin subiect, mai potrivite periodicelor respective, dar și mai ușor de transpus în românește.

Tălmăcirea a fost făcută, prin urmare, cel mai probabil în anii 1895 și 1896. Toamna acestui din urmă an, C. Stere o petrece la Ploiești. (El se afla în orașul prahovean și în martie 1897, de acolo - vezi *supra* la *Addenda* - scriindu-i lui G. Ibrăileanu.) Și cum se știe că la Ploiești a locuit o vreme în casa lui C. Dobrogeanu-Gherea, apoi în apropierea acesteia, n-ar fi exclus ca ideologul și criticul literar socialist, familiarizat cu limbajul filosofic românesc, să-l fi ajutat la traducere cel puțin prin sfaturi.

Rolul magistratului în alegeri (Cazul de la Huși din punctul de vedere juridic)

A apărut în „Era nouă”, anul VIII, nr. 405, din 8 martie 1898, p. 2-4; semnat C.

Cu acest articol începe colaborarea lui C. Stere la gazeta săptămânală iunimistă „Era nouă” condusă și în mare parte redactată de P. Th. Missir

profesor la Facultatea de Drept de la Universitatea din Iași. El va fi urmat de alte trei, semnate cu aceeași inițială, și un al patrulea, iscălit cu numele întreg.

Deși colaborarea aceasta va prilejui mai întâi atacuri sporadice în presa ieșeană, întreprinse în toamna anului 1898, apoi o scurtă, dar destul de acidă polemică între C. Stere și fostul său profesor, în 1900, în cadrul căreia cel dintâi își asumă practic cele cinci articole (înlăturând deci orice urmă de dubiu în privința paternității lor), deși polemica respectivă scoate la iveală posibila lor relevanță pentru evoluția ideologică și politică a ctitorului poporanismului, totuși acestei colaborări nu i s-a acordat niciodată atenție suficientă. Însuși Z. Ornea se mulțumește în ampla sa lucrare să o menționeze, fără să parcurgă textele. Lacuna aceasta a fost punctul de pornire al studiului pe care l-am dedicat acestui moment, studiu intitulat *C. Stere, colaborator al junimistei „Era nouă”, I-II*, apărut în revista „Cultura” (anul III, nr. 47, din 27 noiembrie 2008, p. 12-13; nr. 48, din 4 decembrie 2008, p. 14-15).

Deși polemica pomenită e urmarea directă a acestor articole, ea se desfășoară într-un context special, încât nu o voi prezenta în continuare, ci exact la momentul respectiv.

În secțiunea *Addenda*, am inclus un grupaj de cinci scrisori adresate de C. Stere lui P. Th. Missir și păstrate în fondul cu numele junimistului, existent la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” din Iași. Din cea dintâi, datând din anii 1895-1896, sunt de reținut grațitudinea, stima, simpatia și chiar iubirea studentului C. Stere față de profesorul său, precum și „devotamentul *persona*”, în condițiile în care, spune el, „nu cred că în politică să ne găsim odată alături”. Semnificativă e și cea de-a doua scrisoare, datată „Chișinău, 25 noiembrie 1897”: expeditorul se adresează de astă dată fostului său profesor într-un mod familiar („Iubite C.c. Petrache”) și, mai mult, îl mandatează „să facă uz cum va crede de cuviință” de numele său în eventualele acțiuni de protest față de „sălbăteciile din București”.

Câteva precizări sunt aici necesare. „Sălbăteciile” respective avuseseră loc cu câteva zile mai înainte (pe 23 noiembrie), în urma unei întruniri politice în Sala „Dacia”, și constau în devastarea mai multor prăvălii evreiești din capitală. Ecoul deosebit de mare în presa europeană, solicitarea de către mai mulți consuli, în numele țărilor lor, a unor explicații au determinat guvernul român (liberal, condus de D.A. Sturdza) să-și asume vina de a nu fi gestionat bine situația și, în consecință, să-și ia angajamentul de a despăgubi pe cei ce suferiseră pierderi. Totul a constituit pentru opoziția conservatoare un prilej fericit pentru a declanșa o campanie energetică de răsturnare a guvernului.

În aceste împrejurări, la Iași, se organizează în ziua de 30 noiembrie o mare întrunire studențească. Conform dării de seamă din ziarul „Noutatea” (anul I, nr. 133, din 2 decembrie 1897), ea „s-a ținut datorită în mare parte stăruințelor d. C. Sterea”, care, deși nu mai era student, a prezidat-o și „a fost singurul care a vorbit”. Reporterul aprecia că „discursul d-sale a fost o strălucită răzbunare a

lumei culte și gânditoare, înjosite în demnitatea ei de o coaliție infamă de bătăuși și așa-ziși studenți. Cu accente dureroase d-sa a dezvăluit urâțul și josnicia ultimelor agitații și în aclamări nesfârșite a înfierat acea promiscuitate de politicieni bulgari și greci care se pun în serviciul neschimbărei politice, pentru a ne face tot mai dușmană numeroasa populație evree a țării...” întrunirea s-a terminat prin alegerea unei comisii pentru redactarea unei moțiuni de protest, care va publicată în „Lumea nouă” (din 9 decembrie 1897), probabil și în alte periodice.

Mai relevant decât această dare de seamă e editorialul aceluiași ziar din 4 decembrie (nr. 134), intitulat *Opiniuni. Discursul d-lui Stere. Impresii*, și semnat N. Quinezu. Acesta, cu o perspicacitate nebănuită, cu talent chiar, făcea prietenului său un portret extrem de sugestiv: „Personalitatea d-lui Stere se decupează pe fondul studențimei ieșene cu aceeași tărie cu care sunt brăzdate trăsăturile înfățișării sale leonine. Un pictor ar simți parcă nevoia să sculpeze pânza, ca să dea relief modelului. Dar înfățișarea exterioară, care pentru orator e ca uvertura pentru operă, care, rezumând acțiunea muzicală ce are a se desfășura, te călăuzește în priceperea acesteia, această înfățișare exterioară la d. Stere e așa de marcată, că revelează dintr-odată pe «omul-luptător», pentru care o activitate adâncă și cuprinzătoare nu-i niciodată de ajuns de încăpătoare puterii și aspirației sale cătră o acțiune tot mai întinsă. Dar dacă chipul și portul ne face să presimțim că suntem în fața unui om care se ridică deasupra nivelului comun al studențimei, oratoria sa farmecă, ne convinge sau, mai drept zis, ne învinge. Faptului acestuia, care cred că nu mi-i personal, se datorește trecerea unei moțiuni cu leit-motivul junimist: moțiunea susținută de d-sa. D. Stere, după ce a distrus legenda Regelui antisemit, a relevat faptul că mai toate iscăliturile dintr-un pamflet murdar, prin terminațiunile lor, dovedeau origina străină a pamfletarilor. - După ce toată caracuda nenorocitei Poloniei și a Fanarului a cotropit țeara și i-a sleit toate puterile, a năvălit potop asupra chestiei naționale, s-a făcut frate cu «românul» și, prin afipte, anunță că «un mare pericol amenință neamul»... Da, un mare pericol amenință neamul vostru, primejduit în traiul lui ușor și lin la adăpostul budgetului; dar pe al meseriașului, al plugarului nevoiaș și muncitor?... Aceștia, ca și streinii despre care vorbiți voi, muncesc din greu de cu zi până în noapte să-și agonisească o bucată de pâine și nu se hrănesc din fondurile secrete...”

N. Quinezu își încheia editorialul astfel: „Ar fi interesant să întrededem cărui partid va aparține D. Stere, dar se zice că, după Hristos, toți profeții ies de minciună. Totuși, cred că d. Carp ar avea un succesor de talia D-sale.”

Așadar, socialistul N. Quinezu credea, fără să se indigneze, că prietenul său, care tocmai determinase „moțiunea cu leit-motiv junimist”, va intra în rândul junimiștilor și va ajunge succesor al lui P.P. Carp, orator și el de excepție.

Previziunea aceasta părea să fie confirmată de publicarea unui articol, fie el și pur „teoretic”, de jurisprudență, în junimista „Era nouă”. Dar *Rolul magistratului în alegeri* era ceva mai mult. Autorul pleacă de la un „caz” concret, întâmplat la alegerile locale (parțiale) de la Huși, unde administrația (liberală)

încercase să determine rezultatul în favoarea ei încălcând prerogativele magistratului delegat, Matei B. Cantacuzino. (Interesant e că acesta, părăsind magistratura și intrând în politică - la conservatori -, va deveni curând profesor la Facultatea de Drept din Iași, unde mai târziu i se va alătura și C. Stere.) Ca de obicei, „cazul” a suscitat ample și vii proteste ale opoziției conservatoare. Acestea, articolul din „Era nouă” le dădea un fundament solid prin reliefarea ilegalității comise.

Luată în sine, demonstrația lui C. Stere, denotând o bună cunoaștere a legii electorale (acceptată aici ca atare, iar nu recuzată, precum mai înainte, ca expresie a predominării unei clase și nici privită ca ameliorabilă pe baza introducerii votului universal) e perfectă, iar tabloul consecințelor posibile e dramatic, ele până la periclitarea caracterului democratic al statului. Dar, în contextul general, demersul proaspătului licențiat al Facultății de Drept capătă sau aspectul unui pur exercițiu de virtuozitate, de vreme ce ilegalitatea menționată era, în fapt, doar una dintre cele numeroase, prin care, în epocă, cel ce „făcea” alegerile (aflat, deci, la guvernare) obligatoriu le și câștiga, sau se integra „jocului politic”, prin care partidul „istoric” din opoziție acuza ilegalitățile celui de la guvernare, pentru ca, ajuns la cârmă, să fie la rândul-i cel acuzat.

Non decet!

A apărut în „Era nouă”, anul VIII, nr. 414, din 10 mai 1898, p. 3; semnat C.

Autorul articolului *Urâte vremuri*, semnat cu inițiala N., în nr. 413, din 3 mai 1898, își manifesta marea dezamăgire pe care i-o cauzase momentul respectiv, în speță atât „autodemascarea” lui D. A. Sturdza, liderul liberalilor, care s-ar fi dovedit „trădător național” în „afacerea” rentei școlii românești din Brașov, cât și marea amplexare dată acesteia de către conservatori, în dorința lor de a accede la guvernare.

C. Stere opune reacției „sentimentale” a colaboratorului revistei junimiste o analiză politică aprofundată, perfect pertinentă. El respinge, mai întâi, în treacăt și fără să numească limpede adresantul, concepția unora dintre conducătorii socialiștii. Aceștia sunt cei „care profesază cele mai înaintate și mai radicale teorii economice și sociale” și care „nu-și dau seamă că noi, românii, în mersul general al omenirii spre progres, nu putem lua asupra-ne sarcina de inițiatori, că nu putem *impune* omenirii transformările sociale, ci trebuie să ne *supunem* acelor forme de viață pe care le-au adoptat popoarele mai vechi și mai mari din Europa civilizată”. (Pasajul va fi, de altfel, reluat peste un an în articolele publicate în „Propaganda”, *vezi supra*) în al doilea rând, este respinsă politica partidului liberal, atât din vremea când era la opoziție, cât și în prezent, când e la guvernare, și aici C. Stere repetă cele scrise și rostite la diverse întruniri în legătură cu „chestiunea națională”, teren destinat în concepția lui exclusiv unei intense activități culturale. În sfârșit, sunt avertizați și numeroșii conservatori care tocmai erau pe cale să repete „experiența” liberală, printr-o „campanie de răsturnare” cantonată tot în „chestiunea națională”.

în relație cu acest articol, merită atenție și P.S. celei de-a treia scrisori a lui C. Stere către P. Th. Missir (*vezi la Addenda*), datând, probabil, din anul următor, 1899: „Crezi că Sturdza e trădător? Și un partid îl susține? Atunci ar trebui să fii sau călugăr, sau anarhist: nici D-zeu n-ar mai putea scăpa țara asta?”

Lupta între partide și educația politică

A apărut în „Era nouă”, anul VIII, nr.415, din 17 mai 1898, p. 1-2; semnat C.

Introducerea acestuia este o scurtă expunere a teoriei sociologice relative la partidele politice. După precizarea rolului lor în cadrul regimului parlamentar - „combinarea și echilibrarea forțelor sociale antagoniste” -, autorul subliniază că acest rol se concretizează numai în condițiile existenței unor concepții politice și a unor programe de acțiune diferite. În acest plan trebuie să se desfășoare și lupta între partide („oricât de aprigă și violentă”), „fiecare luptător având conștiința senină a unei datorii împlinite, n-are nevoie de înjosirea adversarului pentru înălțarea proprie”. Or, în România sfârșitului de secol al XIX-lea, partidele, se spune mai departe, nu au cu adevărat „concepție și program de acțiune”, împrejurare în care „pentru a justifica lupta în contra adversarilor, politicienii sunt siliți să-i acuze ca hoți, gheșeftari, trădători, sugrumători ai libertăților publice, violatori ai libertăților publice, sunt siliți să-și creeze «platforma» politică artificială prin campanii violente pe tema cutărui sau cutărui cal de bătaie, ca «legea minelor», a «maximului», «apanajelor», să recurgă la promisiuni irealizabile.”

Carența nu este, deci, a unui partid anume, ci a tuturor sau, mai exact, a ambelor partide istorice. În acest sens se pronunțase, în 1893, și Observatorul ipocondric, dar atunci o făcea pentru a distinge partidul socialist, care ar fi posedat o concepție și un program de acțiune, cele mai înaintate din istoria omenirii.

Noul colaborator al revistei „Era nouă” avea doar în parte dreptate. Ce-i drept, îndeosebi în campaniile electorale, acuzațiile reciproce ce-și aduceau candidații precumpăneau. Însă partidele de guvernământ aveau de câțva timp programe în toată regula și, cum se va vedea, C. Stere va lauda pe acela al partidului în care se va înscrie. La fel, dacă era frecventă „crearea unei «platforme politice» artificiale”, exemplificarea e nu doar forțată, ci chiar tendențioasă. (Legile „minelor”, a „maximului” și a „apanajelor” aveau o importanță destul de mare pentru a justifica lupta celor două partide.)

Cât privește necesara educație politică, făcută de niște „pedagogi în politică”, C. Stere pare să aibă în vedere un fel de „ligă” suprapartinică, reunind „floarea” celor două partide, ale cărei roade, se adaugă, vor veni târziu. Până atunci - se susține mai departe - sarcina ar putea fi îndeplinită (probabil în parte) de o personalitate solitară, care, având calitățile cerute, „reuşeşte să aibă o înrăurire directă a asupra afacerilor publice”, „contribuie enorm la însănătoșirea spiritului public și la educația politică a țării.”

N-ar fi exclus ca aici fostul siberian să se refere la sine însuși. (El era conștient de mult că „face muncă de educație politică” în toate cercurile în care intrase!) Dar, la suprafață, fraza trimitea la liderul fracțiunii junimiste, P.P. Carp.

În orice caz, viziunea conturată aici de C. Stere nu diferă mult de ceea ce se publică atunci în organul de presă al junimiștilor ieșeni. Cu privire la același „caz de la Huși”, pe care-l examina proaspătul licențiat al Facultății de Drept, chiar Petru Th. Missir scria puțin mai târziu: „Suntem și noi, din opoziție, cu ceva de vină. Nu păstrăm cu totul măsura justă la imputările și acuzațiile ce le aducem guvernului. Exagerăm deseori învinuirile noastre și le exprimăm în termeni excesivi. Poate că este aceasta o necesitate fatală a luptei militante. Oricum, ea are un inconvenient. Lumea se zăpăcește de atâtea incriminări și ajunge a fi blazată și a nu mai da importanța cuvenită criticilor bine întemeiate ce le merită guvernul și partidul liberal, de câte ori face una mai boacănă.” („Era nouă”, anul VIII, nr. 408, din 29 martie 1898, p. 1).

„Un guvern tare și popular”

A apărut în „Era nouă”, anul VIII, nr. 417, din 31 mai 1898, p. 1; semnat C. a) Corect: *prejudecățile*, adică „prejudecățile”.

Ca și articolul intitulat *Non decet*, și acesta era „de actualitate”. „Un guvern tare și popular” constituia cuvântul de ordine al campaniei de răsturnare a guvernului condus de D. A. Sturza. Or, demonstrează C. Stere, aceasta constituia, în fapt, repetarea „experienței” făcute de liberali, cu rezultate dezastruoase atât pentru țară, cât și pentru partidul lor. (Se cuvine reținută, în descrierea acestor rezultate, asprimea criticii aduse „experimentatorilor”!) Ca atare, articolul venea și în susținerea tezei din *Lupta între partide...*, ca demers întru „educația politică” a protagoniștilor de pe scena politică. Pledoaria pentru junimiști nu se limita la atât. În fond, preconizata coalizare a tuturor forțelor din opoziție, adică a tuturor facțiunilor conservatoare, a „radicalilor” (care, de fapt, fuzionează prin absorbție sau „sunt drenați” cum se spune în epocă) și chiar a unor disidențe liberale nu le era favorabilă junimiștilor, care astfel nu mai aveau ponderea necesară pentru a se impune în cadrul partidului.

Opinia publică și justiția

A apărut în „Era nouă”, anul VIII, nr. 420, din 21 iunie 1898, p. 1-2; semnat C. G. Stere.

La problema pusă în titlu și explicitată în incipit („întru cât și în ce limite e legitimă înrăurirea *opinie publice* asupra justiției”), strălucitul licențiat al Facultății de Drept din Iași dă un răspuns ce pare judicios, nici unul dintre aspecte nefiind absolutizat („manifestarea opiniei publice e necesară și salutară [...] cu o singură condiție - să nu fie greșite adresa, mijloacele, timpul și locul”).

Lectura articolului arată însă că autorul introduce în ecuație un element suplimentar - politicul, cu o dublă acțiune asupra justiției, directă și mediată,

prin manipularea opiniei publice. În această situație, răspunsul devine cumva prea general, sibilinic. O clarificare ar fi trebuit să aducă reflecția ce încheie articolul - „Din punctul de vedere social și moral, e mai puțină primejdie într-un verdict nedrept, în achitarea unui vinovat sau chiar în condamnarea unui nevinovat, decât în înrădăcinarea unor astfel de moravuri, când justiția unei țări ar fi pusă la discreția polemicilor de gazetă și a simpatiilor politice”. Dar, cu toată înfățișarea ei dramatică, reflecția e, în esență, banală, în măsura în care pune drept alternativă la o justiție coruptă (coruptibilă) una accidental failibilă (care greșește uneori și, de presupus, foarte rar). Moralistul și-a ușurat la extrem sarcina.

Și dacă răspunsul trebuie (poate) să fie acceptat ca poziție de principiu, în schimb, în contextul real lucrurile sunt discutabile.

Punctul de pornire al lui C. Stere, pomenit în articol, este o „afacere” răsunătoare în anul 1898. Aceasta, în fond, nu era deosebit de complicată. Abatele catolic F. Morisseau fusese adus în fața justiției sub acuzația că, prezentându-se însoțit de un subprefect la conacul moșierului dorohoian Burbure, cu care avea un diferend major, și având impresia că e agresat, nefiind totuși în legitimă apărare, împușcase mortal pe un țăran și rănise pe un altul. (Morisseau, câștigase încrederea soției lui Burbure și gerase afacerile moșiei o vreme; el o însoțise în străinătate pentru o operație la ochi, operație în urma căreia pacienta decedază; testamentul lăsat includea mari donații făcute abatelui și bisericii catolice.) Dată fiind calitatea sa, opinia publică s-a alarmat sau a fost alarmată cu privire la corectitudinea judecății. (Chiar în numărul precedent al săptămânalului junimist, din 14 iunie 1898, la *Cronica*, se menționa zvonul că „Morisseau ar fi cercat să-și câștige achitarea prin stăruinți și bani”.)

Mutat de la Dorohoi la Iași, procesul s-a desfășurat în condiții pe care C. Stere le apreciază în textul său drept „triste” și îl fac să conchidă: „Acesta este rezultatul dezolant al amestecului violent al opiniei publice și al coteriilor politice într-o operă de justiție.”

Opiniile lui C. Stere nu difereau de cele ale directorului „Erei noi”, care în numărul precedent, se ocupase și el de „afacere”. Profesorul ironiza subțire pe jurații care ar avea „conștiința împăcată că au dat verdictul lor în deplină libertate de cuget și fără să fi fost înrăuriți de manifestările ostile acuzatului, câte au fost înscenate în jurul lui”, în condițiile în care s-au înregistrat „neconținute manifestații ale publicului”, amenințări voalate de a-și face dreptate singuri, campanii de presă (aici, distingându-se îndeosebi ziarul „Evenimentul”).

Trebuie consemnat, însă, că atât Petru Th. Missir, cât și fostul său student său fuseseră implicați în proces, primul ca apărător al lui F. Morisseau, împreună cu A. A. Bădărău, G. Panu, N. Ceaur-Aslan și Mihail, cel de-al doilea ca „asistent al părții civile”, reprezentând pe mama țăranului ucis, de aceeași parte pledând și B. Delavrancea, D. Alexandrescu și Burghelea. Cele două părți, de altfel, schimbaseră câteva lovituri tari. Prima dată a fost când, la deschiderea procesului, în ziua de 10 martie 1898, punându-se problema amânării din cauza absentei

martorilor, apărarea a făcut observația că procesul e „tărăgănat” de mai multe luni, timp în care inculpatul a fost privat de libertate. În replică a vorbit „asistentul părții civile”, intervenția sa fiind astfel rezumată de ziarul ieșean „Opinia” (anul I, nr. 256, din 12 martie 1898): „... d. Sterea zice că din pledoaria d-lui Bădărău ar reieși un adevărat complot urzit contra acuzatului. Face în treacăt teoria avocaturii amestecate cu reportaj și trece de la acest studiu la tânărul asasinat. Generozitatea pe care apărarea o arată pentru inculpat, d. Stere n-o pricepe. D. Stere spune că nimeni nu-i generos pentru țaran, care ne dă cultură, care poartă în spete întreg edificiul public, dar generozitatea aceasta izbucnește pentru primul venit.” Mai departe, susține amânarea procesului, pentru aducerea martorilor, în sprijin aducând „o anecdotă istorisită de Voltaire”, relativă la falsificarea mărturiilor.

Nici ironia față de „avocatul-reporter”, nici învinuirea aceluiași de lipsă de „generozitate” față de o categorie socială obijduită nu rămân fără răspuns, A.A. Bădărău punând în evidență, în replica pe care o dă, un fel de discontinuitate moral-ideatică la oponentul său („Nu m-aș fi așteptat de la d. Stere, care a suferit din cauza lipsei de lumină și de judecată, să ceară ca Morisseau să mai stea în prevenție ...!”), o eroare logică („S-a greșit când s-a făcut comparație între mijloacele de judecată de astăzi și din timpul lui Voltaire. Aceasta este o insultă pe care noi n-o putem aduce.”), dar și insinuând existența unei motivații pecuniare („... partea civilă a căutat să nu se facă împăcare [între făptaș și mama victimei], căci banii [oferiți de abate ca daune] nu intrau numai în punga mamei lui Parascan”).

Un al doilea incident a avut loc în ziua 6 iunie, când, dezbaterile fiind reluate, avocatul Stere a cerut să pună martorilor întrebări relative și la „partea pe care nu o reprezintă”, la care apărarea s-a opus invocând legislația. Darea de seamă făcută de același ziar consemnează aici: „D. Sterea, spunând că prin aceasta i se ia dreptul de *răzbnarea* societății - și la cuvântul *răzbnare* apărarea izbucnind în hohote de râs, d. Sterea le contestă cunoștințele sociologice și istorice, din care rezultă acest principiu indirect, spune că, crima fiind un fapt complex, nu poate fi împiedicat de a pune chestiuni în general”. Cererea a fost susținută și de un alt avocat al părții civile, B. Delavrancea. Replica a dat-o G. Panu, care - relatează reporterul - „spune că tot incidentul a provenit dintr-o **nenorocită teorie sociologică a d-lui Sterea**, chestia e simplă, procedura nu vă dă dreptul de a pune chestiuni, uzanța vă dă acest drept [...], dar voim să fim luminați asupra părții pe care o reprezentați” („Opinia”, anul II, nr. 29, din 6 iunie 1898. [subl. m.]

Ceea ce nu spune C. Stere în articolul său este că, deși juriul îl găsește pe F. Morisseau vinovat de crimă și de tentativă de crimă, pedeapsa dată de instanță este de numai 5 ani de închisoare! (Și această pedeapsă va fi redusă, cu prilejul recursului, judecat peste câteva luni la Galați, la un singur an, care de fapt acoperea durata arestului preventiv.) Sfârșitul acesta arată că suspiciunile nutrite

m

la începutul procesului de rudimentul de opinie publică existent și de unele cercuri politice (cel care, de pildă, avea la dispoziție ziarul „Evenimentul”, unde se desfășurase campania contra lui Morisseau) nu erau deloc neîntemeiate. Faptul nu justifică, desigur, excesele comise, dar le explică suficient. Impresionat de acestea din urmă, se pare, C. Stere n-a sancționat, cum trebuia, și corupția magistraților. (Ceea ce, negreșit, ar fi adus multe inconveniente avocatului abia intrat în barou.)

[Alocuțiunea rostită la întrunirea electorală de la Clubul liberai din Iași]

A apărut în „Propaganda”, anul I, nr. 95, din 28 octombrie 1898, supliment. A fost reprodus în „Lumea nouă”, anul IV, nr. 1283, din 30 octombrie 1898, p. 1-2.

Cu această alocuțiune debutează activitatea publicistico-politică desfășurată de C. Stere în sfera partidului liberal, mai întâi ca „aliat”, apoi ca membru cu drepturi și îndatoriri depline. Această activitate este relativ bine cunoscută, totuși, din diferite considerente, anumite zone au rămas mai mult sau mai puțin umbrite. Asupra lor voi insista, firește, mai mult.

Alocuțiunea de față e rostită la întrunirea „clubului liberal” din Iași din 25 octombrie 1898, întrunire la care participa totalitatea membrilor și avea pe ordinea de zi motivarea hotărârii comitetului cu privire la candidații înscriși pe lista cu care partidul mergea la alegerile comunale ce urmau să se desfășoare în curând, și prezentarea acestora. Este, așadar, o alocuțiune electorală într-un cadru restrâns, care, în mod obișnuit, mărginindu-se la fraze de convență, nici nu se publica în presă. De data aceasta, circumstanțele erau ieșite din comun: pe o parte, candidatul C. Stere nu era membru al partidului, ci un „aliat” și, pe de alta, nominalizarea lui prilejuise deja câteva atacuri puternice la adresa lui și la adresa partidului pe a cărui listă candida.

Câteva precizări asupra contextului politic nu vor fi, cred, superflue. Alegerile ce urmau a avea loc, cum am spus, erau comunale, dar miza lor era deosebit de mare. Liberalii se aflau „la putere”, dar guvernarea lor, începută în toamna anului 1895, se apropia de limita instituită de cutume (patru ani). Un succes absolut incontestabil la aceste alegeri l-ar fi putut determina pe Rege să le acorde în continuare încredere, implicit să-i lase să „facă” alegerile generale (pentru Adunarea Deputaților și Senat), ceea ce însemna o victorie sigură. Dar în partid existau disensiuni acute între fracțiuni rivale, principalele fiind cea din jurul primului ministru D.A. Sturdza, „oculta”, cea „drapelistă”, condusă de P. S. Aurelian și cea „flevistă”. Era, deci, nevoie de un succes răsunător, care să anihileze orice s-ar fi putut preta la declanșarea unei susținute campanii conservatoare de răsturnare a guvernului, dar și să preîntâmpine aderarea „drapelistilor” și „fleviștilor” la opoziție.

Pentru a și-l apropia, liberalii ieșeni fac eforturi considerabile, scoțând un nou ziar propriu, căruia i se găsește un titlu nu tocmai fericit, „Propaganda”. (Pe frontispiciu mai figurează subtitlul „Ziar național-liberal cotidian” și indicația

„sub direcțiunea unui comitet". Prim-redactorul nu e menționat, dar se știa că este G. C. Stamatopol, „vechi profesionist".) Un al doilea demers notabil este „primirea" pe lista candidaților a doi socialiști - C. Stere și C. Crupenschi. Nu era singura organizație locală ce proceda așa; la fel se întâmplă și la Galați, Ploiești, Vaslui, Bârlad, Roman, Râmnicu Sărat ș.a.

Cât privește lașul, îndată după întrunirea „clubului" în care s-a definitivat lista candidaților, „Propaganda" (nr. 90, din 21 octombrie) publică un editorial în care se subliniază unanimitatea hotărârii de „a primi pe cei doi candidați socialiști", precum și principalele motive care ar fi determinat-o, anume că, mai întâi, „Partidul Național Liberal voiește să dovedească prin aceasta că nu este *exclusivist* [...], nu îndepărtează pe nimeni de la dânsul și primește bucuros pe oricine voiește a munci pentru binele obștesc..." și, apoi, că „cei doi socialiști puși pe lista național-liberală vor putea servi și ca un excelent element de control". Editorialul mai informa că „primirea celor doi candidați socialiști pe lista liberală s-a făcut *absolut fără nici o condițiune* și fără ca măcar această conlucrare să poarte numirea de alianță", că „socialiștii se vor bucura de cea mai deplină libertate de gândire și acțiune", că „vor putea emite orice păreri, propune orice măsuri..., fiind liberi de a susține administrația comunală sau de a o critica ori combate când vor crede că trebuie să o facă..."

Totul era prea apropiat de ideal și tocmai de aceea greu de acceptat de opinia publică și îndeosebi de adversari.

După Z. Ornea, care creditează total relatări târzii ale lui C. Stere, inclusiv versiunea epică (din romanul *în preajma revoluției*), în prealabil ar fi avut loc o primă consfătuire „de taină", a fostului siberian și a lui I.I.C. Brătianu, în casa lui N. Gane, consfătuire decisivă pentru alianța socialiștilor și liberalilor. Însă, atunci, în toamna anului 1898, o asemenea consfătuire e de neconceput în absența senatului G. Mârzescu, șeful organizației liberale ieșene, acesta, mai mult, nefiind omul care să accepte „o sugestie" venind de la tânărul Brătianu. Dacă a existat într-adevăr „consfătuirea", ea a avut loc mai târziu. Cele declarate de șeful liberalilor ieșeni atât la votarea listelor, cât și ulterior, precum se va vedea mai jos, sunt confirmate și de amintirile fostului socialist C. Ghilimoglu (sau Kilimoglu; v. C. Săteanu, *Cine a propus trecerea socialiștilor la liberali. Interviu cu d. C. Ghilimoglu*, în „Adevărul", anul XLIX, nr. 15.814, din 8 august 1935). De aici reiese limpede că includerea socialiștilor ieșeni pe listele liberale a fost o „chestiune" locală, inițiativa având-o G. Mârzescu. Acesta i s-a adresat lui Ghilimoglu pentru a-i intermedia o întâlnire cu reprezentanții ieșeni ai socialiștilor, întâlnire ce a avut loc la restaurantul „Traian" și la care C. Stere a amânat răspunsul la propunerea liberalului până la primirea avizului din partea consiliului general al PSDMR.

Anunțarea candidaților liberali, implicit, a „primirii" celor doi socialiști a dus instantaneu lupta politică la incandescență, inițiativa revenind în chip firesc celor din tabăra opusă. Pentru ei, neașteptata alianță constituia o primejdie reală. Dar dacă îndepărtarea ei impunea să se acționeze neîntârziat, lucrul nu era foarte

dificil: alianța încheiată de adversari se preta unor atacuri dure și la fel, unul dintre candidații socialiști - C. Stere.

Chiar în ziua în care se publică lista liberală, unul dintre organele opoziției, „Opinia", inserează două notițe „electorale". Cea dintâi sugerează că includerea celor doi socialiști a nemulțumit pe unii liberali cu state vechi de serviciu, care se așteptau a fi, ei, nominalizați. Evident, era și imposibil să nu se întâmple așa; vădită e însă și intenția opoziției de a ațâța neînțelegerile din interiorul clubului liberal.

Cea de-a doua notiță îl atacă fără menajamente pe unul dintre cei ce se alătură liberalilor. Intitulată *O leacă de stare civilă* („Opinia", anul II, nr. 137, din 21 octombrie 1898), ea spune următoarele: „D. Sterie, candidatul care a făcut atmosferă siberiana în jurul listei colectiviste, se alipise pe lângă d. Panu, când era vorba de împământenirea sa; mai în urmă, când trebuia să-și susțină teza, s-a luat bine pe lângă d. Missir și acum, când îi trebuie slujbă, se solidarizează cu d. Mârzescu." Slujba urmărită, se mai preciza, ar fi fost cea de „avocat la Sf. Spiridon".

Prima parte a „informației" e formulată cu grijă: nu se vorbește de o succesivă trecere a lui Stere dintr-un partid în altul, de ceea ce astăzi se numește „traseism politic", ci numai de o „alipire" pe lângă oameni politici de vază, lucru nu mai puțin reprobabil, în condițiile în care e justificat de altceva decât de motive ideologice.

Pe frontispiciul ziarului „Opinia" nu se specifica vreun partid pe care să-l reprezinte, nici numele directorului. Dar toată lumea știa că el este fostul radical ieșean A. A. Bădărău, trecut (cu tot partidul) la conservatori. La fel, se știa că prim-redactor este gazetarul bucureștean Gh. Rădulescu, „împrumutat" de „Lupta" lui G. Panu (liderul național al radicalilor). Redactori sau colaboratori asidui mai erau, printre alții, Jack Lewin, A. Steuerman-Rodion, E. Herovanu, foști colaboratori, alături de C. Stere, ai „Evenimentului literar".

Ziarul lui A. A. Bădărău nu e totuși, în continuare, consecvent în felul cum îl tratează pe candidatul socialist. Dacă se mai trimit săgeți destul de ascuțite în direcția lui, în schimb, în editorialul *Cu ce consiliu ni se prezintă?* (nr. 142, din 28 octombrie), nu i se pune deloc la îndoială moralitatea, care, tocmai ea, se susține, va provoca negreșit, după alegeri, ruptura de liberali („Cât despre d-nii Stere și Crupenschi, conform principiilor socialiste pe care le profesază, vor fi nevoiți să se revolte de a doua zi în contra unei administrații burgheze, care nici nu vrea să știe de nevoile nenorociților de prin mahalale...")

Primului atac, din 21 octombrie, i se dă replica prompt în ziarul liberal ieșean printr-o notiță nesemnată, inspirată, dacă nu cumva scrisă chiar, de C. Stere, și intitulată *Mârșavii radicale* (în nr. 92, din 23 octombrie), încheiată cu exclamația: „Mârșave și urâte moravuri au introdus la noi radicalii!". O altă notiță, *Răspuns calomniatorilor*, în același număr, era preluată din „Lumea nouă". Tot din ziarul socialist se reproducea, în numărul următor, un articol, *Cavaleri... de*

industrie, semnat Th. V. F.[icșinescu], care îi apăra pe cei doi candidați socialiști ieșeni.

În aceste circumstanțe se desfășoară, așadar, întrunirea electorală din 25 octombrie 1895, în care C. Stere se prezintă membrilor clubului liberal.

La prima vedere, alocuțiunea sa e structurată cât se poate de logic. Vorbitorul începe prin a afirma răspicat că socialiștii s-au hotărât să răspundă apelului lansat cu două săptămâni mai înainte de șeful partidului liberal, D. A. Sturdza, întru stăvilirea curentului reacționar, pentru ca, în continuare, să expună detaliat motivele deciziei luate. Reamintind noua linie politică a socialiștilor, care conștientizând faptul că, date fiind „condițiile de loc și timp” (în principal, inexistența proletariatului industrial în România), nu pot fi „un partid revoluționar”, ci unul „de reforme pacinice”, care „fatal trebuie să colaboreze cu celelalte partide democratice și progresiste”, candidatul trece la alternativele oferite. În fapt, prima la care se oprește e o non-alternativă. Socialiștii „ar fi fost obligați” - afirmă C. Stere - să se alieze cu partidul radical, precum în multe țări occidentale, „dacă ar fi existat în momentul acesta la noi un partid sincer și francamente radical”. Dar un asemenea partid nu mai exista, „se desființase”, spune el, adăugând că, fără să facă „personalități”, fără să „bănuiască sinceritatea și intențiunea” șefilor partidului, asupra acestora „cade o grea răspundere morală și istorică”, întrucât s-au condus în alianța lor cu partidul conservator de „considerații, simpatii sau legături personale”

Mai departe, însă, afirmația privitoare la obligativitatea alierii socialiștilor cu radicalii e contrazisă cu seninătate. Vorbitorul, după ce respinge „reducerea luptei politice la injurii personale”, lucru „absurd și inutil”, indică esența acestei lupte, care, pretutindeni și întotdeauna, e lupta dintre „ideea conservatoare” și cea „liberală”. Corolarul aserțiunii este că partidul radical nici nu avea/are vreo rațiune de a exista și, ca atare, „marea nenorocire pentru democrația română” n-a fost dispariția lui în sine (în fond, perfect firească), ci dispariția lui prin fuzionarea cu partidul conservator, și nu cu cel liberal, căruia apoi i se face un elogiu înflăcărat, cu o trecere în revistă a reformelor introduse ori susținute de acesta.

„Cazul” radicalilor nu era, deci, deosebit de instructiv și adestarea îndelungată a vorbitorului asupra lui nu se justifică. Și totuși el nu se oprește aici. Un nume pomenit în treacăt, al avocatului Gr. N. Macri, îl determină pe orator să revină încă o dată, pentru a sublinia iarăși „greșeala” radicalilor, dar și pentru a indica linia pe care el va merge, împreună cu tovarășii săi socialiști.

Amplitudinea excesivă acordată „cazului” e pusă în evidență și de brevilocvența arătată în lămurirea poziției (programului) candidatului în respectivele alegeri, comunale, cu specificul lor, constând în predominarea laturii „gospodărești” în detrimentul celei „politice”. Dincolo de obiectivele fixate, de altfel, e aici de reținut emergența unor probleme de „legitimitate”, faptul că li se

găsește o soluție ce poate fi apreciată doar pentru ingeniozitatea ei. În speță, C. Stere se declară doar *avocat al muncitorimei* și reprezentant al tinereții.

Insistența lui C. Stere, în discursul său, asupra „cazului” radicalilor nu se explică, în ultimă instanță, decât prin ceea ce el însuși reproșa aceluia, care, spunea el, s-au condus, în luarea deciziilor politice, „după considerații, simpatii sau legături personale”. Iritat peste măsură de atacurile din „Opinia”, el le ripostează îndepărtându-se de esență (combaterea „ideii” conservatoare, argumentarea preeminenței „ideii” liberale) cu prețul unor contraziceri și al unor supralicitări, al unei apologii în limbaj de lemn a liberalismului, în acord poate cu circumstanța, nu însă și cu ce scrisese până atunci și cu ceea ce gândea cu adevărat.

O manifestație semnificativă

A apărut în „Propaganda”, anul I, nr. 96, din 29 octombrie 1898, p. 1; semnat C.G. Stere.

Articolul vede lumina tiparului la patru zile după rostirea alocuțiunii de la „clubul liberal” și la numai una după publicarea ei. De data aceasta candidatul socialist atrage atenția că „avem de-a face cu un curent puternic și general între socialiști”, împrejurare în care, afirmă el, „micile răutăți și mahalagisme [...] cad de la sine”. (Trimiterea era, evident, la cele inserate în „Opinia”, care, la drept vorbind, puteau fi calificate drept „mici răutăți”, dar nu și „mahalagisme”.) El lămurește din nou motivele ce i-au îndemnat pe socialiști să se îndrepte către liberali, „aliații firești”, fără să se mai refere în mod direct la „cazul” radicalilor. Aparent, a căutat aici să facă uitate cele spuse de el, cu alte cuvinte, să calmeze polemica, mai ales că, în ziua respectivă, era programată o mare întrunire electorală conservatoare, la care își anunțaseră participarea Lascăr Catargi, P. P. Carp, Take Ionescu, G. Panu, generalul G. Manu. Încercarea era însă de acum sortită eșecului.

Nici unul dintre marii oratori conservatori nu a atins câtuși de puțin, la mitingul menționat, chestiunea includerii socialiștilor pe listele liberale, faptul părându-li-se, probabil, în această fază, minor, în comparație cu altele, pe marginea cărora liberalii puteau fi combătuți în chip spectaculos. El nu e abordat nici în mitingul ieșean al liberalilor dizidenți, la care participă N. Fleva și B. Delavrancea. În schimb, „Opinia” ripostează la cele ce spusese în 29 octombrie candidatul socialist cu un articol mai mult decât incisiv, *D. Stere și teoriile sale* (nr. 146, din 1 noiembrie, în care se reliefează contrazicerile, ideile confuze, neadevărurile cu privire la evenimente și personalități istorice, „plata înjosire” în „lingușirile” pe lângă liberali, pentru a propune în final „puțină carantină [...] pentru acest doctrinar exotic”).

Și în zilele ce mai rămăseseră până la alegeri, ca și după aceea, mai sunt inserate în ziar câteva notițe „electorale” îndreptate împotriva lui Stere. O probă:

contra ingerințelor electorale, ei care au țipat și prin organul lor, și prin întrunirile lor în contra hidrei polițienești [...], azi n-o mai iau de gât s-o zdrobească. [...] D-lui Sterea, teoreticianului răsuflat, căruia îi plăcea să facă paradă cu profesia de credință, îi vine cam greu să se tot dezică și, pentru a fi încurajat în pasul lui eroic, a venit și d. Morțun să-i dea ajutor" (în „Opinia”, nr. 145, din 31 octombrie; alte note: *Socialiștii și teatrul*, nr. 145, *Bojogarii d-lui Stere*, nr. 148).

Dator nu rămâne nici Stere. într-un nou discurs electoral, el reamintea auditoriului că, în urmă cu patru ani, radicalul A. A. Bădărău reproșase conservatorilor că „au vărsat [în 1888] sângele țaranilor”. Și nu e exclus ca tot el să fi dat în „Propaganda” (nr. 98, din 31 octombrie), sub semnătura „Unul mai naționalist ca Ghica Cogălniceanu”, un violent articol intitulat *O mică răfuială*, care începe prin a nega acuzațiile referitoare la „antinaționalismul” socialiștilor, dar sfârșește cu o „infamie pentru infamie” [sic!]: A. A. Bădărău, „un june bătrân - june după politică, bătrân după zile și păcate”, „are un fiu tăiat împrejur”. (E de remarcat disproporția „infamiilor”, în favoarea celei comise de „Propaganda”!)

Liberaux et socialistes

[Scrisoare deschisă ziarului „L'Independance roumaine”]

A apărut în cotidianul „L'Independance roumaine”, XXII-e annee, no. 6.643, le 6 (18) decembre 1898, pag. 1-2; semnat C. G. Stere.

Dăm, pentru orice eventualitate, și traducerea scrisorii în românește:

Liberali și socialiști

D. C. G. Stere, care tocmai a fost ales ajutor de primar al Iașului, ne-a adresat, cu câțva timp în urmă, articolul alăturat, ca răspuns la un articol al d-lui T. Maiorescu îndreptat împotriva alianței pe care guvernul o făcuse cu socialiștii cu prilejul ultimelor alegeri comunale.

Noi am crezut totuși că nu trebuie să împrumutăm coloanele noastre unei polemici pe care onorabilul nostru corespondent n-a știut s-o dezbrace de orice caracter personal.

Dar intervenția d-lui V. Morțun, șef al grupului socialist, ieri, la Cameră, în discuția Adresei, dă un interes de actualitate declarațiilor d-lui Stere, care stabilește într-un chip foarte precis noua evoluție a socialiștilor români.

Profesia de credință a d-lui Stere nu are nimic antisocial; s-ar crede, dimpotrivă, că citești o profesie de credință aproape conservatoare. Orice bun conservator nu poate, într-adevăr, decât să subscrie la sentimentele dinastice ale socialiștilor, precum și la teoria politicii experimentale preconizată de d. Stere, în deosebire de „politica de aventură”, constând în „a experimenta reforme care nu sunt imperios cerute de către nevoile țării”. Această teorie, ce-i drept, contrazice atitudinea d-lui V. G. Morțun, care reclamă sufragiul universal; dar aceasta nu conduce, poate, la vreo urmare.

Oricum, alianța socialiștilor cu liberalii marchează o etapă decisivă în cumintirea burgheză a celor dintâi și articolul d-lui Stere o mărturisește pe deplin. De aceea o publicăm, făcând rezervele noastre cât privește anumite aprecieri ce ating partidele noastre politice.

Cu aceste observații, lăsăm cuvântul d-lui Stere:

înțelegerea survenită între liberali și socialiști, la ultimele alegeri comunale, a avut darul de a provoca atacuri pe cât de nedrepte, pe atât de violente din partea unui ziar conservator.

Date fiind moravurile curente ale presei noastre, nu avem de insistat asupra epitetelor urâte [malsonnantes] și a invectivelor de totfelul cu care am fost gratificați. Lucrul în sine nu are, de altminteri, nimic surprinzător, pentru că era vorba, înainte de toate, de a putea imputa d-lui Sturdza o alianță făcută cu „anarhiști”, cu „oameni fără patrie”, cu „elemente de dezordine” etc.

Faptul care, totuși, e de relevat e că oameni de valoare d-lui T. Maiorescu și a personalității care se ascunde în spatele anonimatului sub care a apărut articolul intitulat Politică aventuroasă [Politique de casse cou] nu disprețuiesc, pentru a ne combate, să recurgă la aceleași procedee de discuție.

Oricum și pentru a răspunde numai la alterările voite pe care acești domni au crezut că trebuie să le dea [faire subir] ideilor noastre, profităm de ospitalitatea foarte amabilă [courtoise] pe care ne-o dă acest ziar ca să rezumăm declarațiile ce am avut cinstea de a le face înaintea alegătorilor din Iași la întrunirea publică din 29 octombrie curent.

Am afirmat acolo în modul cel mai categoric că activitatea socialiștilor români nu putea să tindă la modificarea, prin acțiunea lor directă și izolată, a condițiilor actuale ale proprietății, pentru acest motiv convingător, că, fiind aservită fatalmente modalităților economice ale Occidentului, România nu va fi niciodată în măsură să ia asupra-și inițiativa acestor reforme și aceasta chiar în caz că toată lumea la noi ar fi socialistă.

Nici o îndoială, totuși, că chiar în ziua în care ideile socialiste s-ar realiza în fapt în Occident, adversarii noștri de toate nuanțele, inclusiv autorul anonim al articolului din ziar, n-ar deveni socialiști de pe o zi pe alta.

Din punctul de vedere al instituțiilor noastre politice, recunoscându-se întotdeauna în persoana Regelui un factor esențial atât al securității noastre, cât și al progreselor noastre în toate sensurile, noi niciodată n-am încetat să îndemnăm elementele conștiente și democratice din această țară să se opună prin toate mijloacele curentelor anarhice și antidinastice pe care partidele noastre politice au luat obiceiul să le inspire, îndată ce se exasperează în opoziție. Cu puțină bună credință, adversarii noștri, cărora fără nici o îndoială le-a lipsit ar putea cu siguranță să-și reamintească atitudinea loială și energică

socialiștilor de acum zece ani față de demonstrațiile antidinastice ale **Conselevarilor** la Iași.

Din punctul de vedere economic, proletariatul industrial propriu-zis neexistând la noi, rolul socialiștilor trebuie să se mărginească la mărirea și organizarea forței de rezistență economică a țăranilor - singura clasă producătoare în această țară - și aceasta, bine înțeles, în limitele legilor existente și ale reformelor posibile.

Pentru a ajuta la operele folositoare realizabile pe această cale, socialiștii au hotărât să și dea concursul aceluia dintre partidele noastre care, prin originea sa însăși și prin rațiunea lui de a fi, ne-ar oferi mai multe garanții de progres în sens democratic.

Or, acest partid n-ar putea fi, desigur, altul decât partidul liberal.

Liberalii, fără îndoială, ca partid de guvernământ, nu se pot lăsa în voia unei politici de aventură, nici să experimenteze reforme care nu sunt cerute imperios de către nevoile țării. Dar ce distinge limpede partidul liberal de partidul conservator este aptitudinea lui, ca să spunem așa, de a încarna, de a se identifica la un moment dat cu aceste nevoi și a le face să devină realitate, îndată ce ele s-au exprimat în chip manifest. Pe de altă parte, rolul unui partid de guvernământ nefiind acela de a provoca curente reformatoare, ci doar de a le realiza atunci când ele i se impun simțului său politic, noi vedem în toate țările de regim parlamentar precizându-se în chiar sânul partidelor liberale o fracțiune mai avansată, a cărei misiune este să trezească conștiința intereselor care se ignoră și să pregătească astfel terenul pentru ideile și reformele ce trebuie să fie un leac la boli de netăgăduit. Partidul liberal, fiind actualmente lipsit de această formațiune avansată, socialiștii, cu toate elementele progresiste care nu sunt înregimentate în partidele noastre de guvernământ, au judecat de datoria lor să accepte în luptele noastre politice această misiune de avangardă.

Acesta este, în puține cuvinte, curentul de idei care în ultimul timp s-a precizat printre socialiștii români, hotărâți să țină cont de condițiile de timp și loc și să intre în sfârșit într-o eră de muncă activă și practică. Și cei care, de bună credință, ne-ar reproșa atitudinea noastră ca o abdicare, noi le-am răspunde: concepția noastră socialistă despre lumea economică rămâne un adevăr întreg și credința noastră în viitor ireductibilă.

Să ne fie îngăduit să adăugăm că partidul liberal a dovedit cu siguranță un foarte just sentiment al situației, smulgând tineretul socialist din izolarea lui sălbatică de odinioară și invitându-l să participe la freamburile publice. În același timp, el a atenuat într-o măsură sensibilă conflictul dintre generații, dintre bătrâni și tineri, care e întotdeauna penibil.

Socialiștii au răspuns la chemarea liberalilor cu atât mai mult avânt cu cât ei sunt departe de a uita procedeele umilitoare și înjositoare folosite de anumiți miniștri conservatori, pe care anonimul transparent trebuie cu sigu-

ranță să-i cunoască foarte bine, pentru a aduce pe „calea bună” oile rătăcite în clanul socialist.

Și acum atacurile pot să continue unele după altele. D. T. Maiorescu, pe care noi toți ne-am obișnuit să-l stimăm, ne-a învățat, de mult timp, că orice idee nouă trebuie fatalmente să se ciocnească de „rezistența inerției” (voi. II, p. 119)

Și tot cu vorbele maestrului vom răspunde celor care ne vor calomnia: „O mie de insulte nufac încă o singură o singură critica” (voi. I, p. 364).

Iași, 18 noiembrie 1898

C.G. Stere

Scrisoarea deschisă constituie replica noului ajutor de primar al „comunei” Iași C. Stere (postul îi revenise în urma câștigării alegerilor de la 1 noiembrie de lista liberală) la două atacuri care porniseră din paginile proaspăt înființatului ziar conservator „La Roumanie”. Cel dintâi deschisese tirul Titu Maiorescu. Acesta publica, la 30 octombrie (anul I, nr. 12, p. 1) articolul *M. Stourdza, Ies socialistes et Ies anarchistes*, care e reprodus de ziarul „Timpul” (anul XX, nr. 238, din 31 octombrie), sub titlul *D. Sturdza bunicul anarhiștilor*. Bătrânul junimist se arată îngrijorat de figura pe care o va face primul-ministru la conferința internațională împotriva anarhiștilor, ce urma să se deschidă la 12 noiembrie 1898 la Roma, unde fusese invitat, el, care încheiase o alianță electorală cu socialiștii, priviți în multe țări europene (îndeosebi în cele monarhice), dacă nu ca veritabili anarhiști, măcar ca rude apropiate ale lor. Lovitura era îndreptată, desigur, împotriva primului-ministru liberal, dar dăuna și „aliaților” lui.

Zece zile după alegeri, același ziar publica un alt editorial, intitulat *Politique de casse-cou* (în nr. 22, din 10 noiembrie 1898). Deși nesemnlat, nu existau totuși dubii în privința autorului, nimeni altul decât Take Ionescu. (Acesta, de altfel, nu peste mult timp, și-l va asuma, într-o alocuțiune parlamentară.) Neîndoind că noul editorial este mai tranșant decât cel iscălit de bătrânul junimist. El începe prin a-l acuza pe primul ministru că „vrea să demoleze totul înainte de a pleca” și că, în acest sens, „nu ezită să dezlănțuie în liniștitul Regat al României monstrul de care marile state din Occident se apără cu mare dificultate”, anume socialismul. În fapt, reamintește autorul, mișcarea socialistă n-ar putea fi periculoasă, la noi, întrucât nu există proletariat, iar „statul său major și soldații săi se recrutează printre fructele seci ale școlilor și ale profesiunilor zise liberale [printre] avocați fără cauze, medici fără bolnavi, publiciști fără cititori, studenți fără studii și, pe ici pe acolo, câteva persoane convenabile, dar roase de o ambiție maladivă, de o hipertrofie a vanității”. Cu adevărat periculoase, în România, sunt doar mișcările agrare. Dar în momentul în care liberalii au încheiat o alianță cu socialiștii, ei au legitimat partidul respectiv, „i-au dat corp, o stare civilă”. Și „i-au croit drum”. „La Iași, se spune mai departe, unde socialiștii au obținut ca atare două locuri în consiliul comunal, acești oameni fără patrie jubilează și deja anunță că trupul însănătoșit al tineretului universitar va fi din nou otrăvit cu

doctrina lor bazată pe ură", în timp ce „Lumea nouă» anunță că o eră nouă se deschide pentru propaganda socialistă [...], că au purces la cucerirea satelor [...], că au intenția de a crea în toate satele cluburi socialiste". Lăsând la o parte florile pur retorice, e de reținut afirmația răspicată, după care faptul că „subprefectul Regatului Român împinge la succes, în anul 1898, în satele noastre, ideile socialiste" este „operă de nebun". Articolul se încheie cu o prevestire sumbră: „Va veni o zi când vom plăti foarte scump această politică aventuroasă [*de casse couf*].

Scrisoarea lui Stere, cum aflăm din explicațiile date de redacția ziarului bucureștean de limba franceză, întrucât i se păruse încărcată de „personalități", fusese lăsată la o parte vreme de aproape trei săptămâni. (Scrisoarea e datată - 18 noiembrie 1898 - și această dată putea fi numai în stil vechi, din moment ce se riposta și articolului *Politique de casse-cou*.) Cum chestiunea a devenit de stringentă actualitate odată cu deschiderea Parlamentului și îndeosebi cu discuțiile din Adunarea Deputaților pe marginea Adresei de răspuns la mesajul regal, discuții în cadrul cărora V. G. Morțun intervenise din nou pe tema votului universal, ea primește găzduire în cele din urmă. Din comentariul redacției, e de reținut caracterizarea drept „aproape conservatoare" a „profesiei de credință" exprimate de corespondent, precum și aprecierea dată „teoriei politicii experimentale", opusă celei a „politicii de aventură", care - se remarcă pertinent - contrazice anticipat atitudinea deputatului socialist V. G. Morțun.

În epistolă, într-adevăr, neuitând să menționeze că „oameni de valoarea lui Titu Maiorescu și a personalității ce se ascunde în spatele anonimului [...] nu disprețuiesc să recurgă, pentru a [îi] combate, la aceleași procedee de discuție" (*id est*: epitete „ce sună urât", invective și „alterări intenționate ale ideilor nutrite de socialiști"), C. Stere le răspunde, reiterând ceea ce spusese la întrunirea clubului liberal ieșean, cu unele completări semnificative. De pildă, după ce reia ideea conform căreia „românii nu pot lua asupra lor inițiativa unor noi forme sociale și a le impune Europei, [ei] fatalmente supunându-[se] formelor sociale la care ajunge Occidentul civilizată", el adaugă: „Nul doute, cependant, que le jour ou les idées socialistes se realiseraiant en fait en Occident, nos adversaires de toutes nuances, l'auteur anonyme de l'article du journal en question y compris, ne deviennent socialistes du jour au lendemain."

Siguranța cu care e avansată supoziția lipsită de orice temeii (câtă vreme în viziunea lui Stere perspectiva introducerii „formeii socialiste" chiar în Occident e foarte îndepărtată) trebuia, evident, să convingă publicul că numiții adversari n-au credințe ferme, idealuri, ci se dau după cum suflă vântul. (Dar în această categorie nu intrau oare și liberalii, în genere, care aveau propria lor concepție asupra evoluției societății, sau numai cei „bătrâni", așa numita „ocultă"? Și atunci să fie din nou o inabilitate ori, dimpotrivă, un avertisment dat și lor?)

Cât privește ceea ce redactorul ziarului bucureștean de limba franceză numea „teoria politicii experimentale", aceasta se înscria pe linia aceleiași politici realiste propovăduite socialiștilor, care nu trebuiau să aștepte o apropiată atin-

de formarea
gere a obiectivelor dorite. Procesul era unul de durată, fiind condiționat
„unei fracțiuni avansate" în sânul partidului liberal, care să-și
de avangardă" de a „suscita un curent larg de reformă" în **opinia** j,ău din

Aceasta era tocmai strategia partidului liberal, care, în noiembrie 1892, indusese în programul său introducerea sufragiului universal, nu însă imediată, ci într-un viitor neprecizat și, eventual, prin Punctul
Acest lucru nu-l admiseseră socialiștii, care în 1894-1895 au susținut, în
liberalii în vederea sprijinirii lor în alegeri. Atunci, cum s-a văzut
legătură cu polemica dintre „Evenimentul literar și „Vieața" și „Eranouă"
social" *Din carnetul unui Visător*, „Adevărul", „Munca" și, apoi, „Lă
lansaseră un torent de atacuri (multe, la nivelul zeflemelei) conștient, ziarului ieșean „Evenimentul", G. A. Scorțescu, „liberal" o etapă care înființase o „Ligă pentru sufragiul universal", dar prop
preparatorie - „colegiul unic al știutorilor de carte".

Merită atenție, în scrisoarea deschisă găzduită de ziarul „Le Smul roumain", mărturisirea lui C. Stere, conform căreia partidul „afacerilor tineretului socialist din izolarea sa sălbatică [...] l-a invitat să participe la muncă publică", spre deosebire de conservatori, care, „pentru a aduce pe noi oțetele rătăcite în clanul socialist, a folosit procedee umilitoare" (lovitura îl țintea în special pe fostul ministru al Instrucțiunii și al Cultelor Ionescu) și că, în același timp, „a atenuat într-o măsură sensibilă c generații, dintre bătrâni și tineri, din sânul său".

Inițiativa ar fi avut-o, așadar, liberalii și, dacă se ține cont de „avangardei" din pasajul precedent, reiese că, pentru autorul epistolei, ceva mai mult decât o alianță, e vorba de o încadrare a „partidului liberal" în „avangarda" „credinței" partidului liberal. Cu adaosul (contradictoriu sau nu), destinat celor „avangardați" (vizați fiind, în primul rând, tovarășii socialiști) „care [...] au dinea ca o abdicare", că ei își păstrează propriile concepții economice

Încă o dată

- 1898, p. 1;
A apărut în „Propaganda", anul I, nr. 133, din 12 decembrie

semnat C. G. Stere.

a) Quot homines, tot sententiae (lat.) - Câți oameni, atâtea *

Scrisoarea deschisă (datată cum s-a văzut 18 noiembrie) „? *Avonari*, sub de articole și notițe apărute în „Propaganda" {*Conservatori sau* * semnat, în semnătura Rem., în nr. 120, din 24 noiembrie; *Puțină comparat* * nr. 129, din 8 decembrie, *Socialiștii față cu conservatorii și liberalii* * nr. 131, din 10 decembrie, etc.) prilejuiesc noi n p o „Opinia", care profită mult de cursul nou luat de „afacere".

Mai întâi, primul ministru D. A. Sturza, vorbind la Adunarea Deputaților („Monitorul Oficial. Dezbaterile" 1898-1899, p. 109) despre succesul obținut în alegerile coirx

„lupta zdravănă” pe care au dat-o la Ploiești partizanii săi împreună cu „tinerimea cultă, înimoasă și patriotică” și cu „negustorimea cea mai harnică, care lucrează la îmbogățirea poporului” contra conservatorilor uniți cu fracțiunea liberală [dizidentă]. (Cu acest prilej își face intrarea sintagma „tinerimea generoasă”.) Era un mod de a răspunde atacurilor (inclusiv celui venind de la Titu Maiorescu), negând indirect existența unei alianțe cu socialiștii, mod pe care opoziția l-a amendat cu numeroase întreruperi.

La aceste întreruperi și, mai departe, la articolele lui Maiorescu și Take Ionescu se va referi deputatul socialist V. G. Morțun în 3 decembrie, când își argumentează amendamentul său (în legătură cu sufragiul universal) la Adresa la Mesajul Regal. El recuză învinovățirea adusă guvernului de a fi făcut „alianță cu elemente socialiste” [subl. m.], susținând că o asemenea alianță nu e nici „lucru nou” (întrucât, pe de o parte, socialiștii au mai sprijinit și altădată listele liberale și, pe de altă parte, întrucât înșiși conservatorii s-au aliat anterior cu radicalii), nici nefiresc, câtă vreme socialiștii au abandonat programul revoluționar și se deosebesc fundamental de anarhiști.

În aceeași ședință, primul ministru ia cuvântul pentru a respinge amendamentul propus de V. G. Morțun, pe care îl consideră nu socialist, ci „un bărbat liberal”, dar neapartinând nici unei fracțiuni liberale, formând deci o minoritate, care nu poate impune majorității să legisfeze ceva. Cât privește votul universal, D. A. Sturdza reamintește că acesta e înscris în programul din 1892 al partidului liberal, că e „idealul” său, dar că „spre el ne vom îndrepta prin reforme treptate și răspândind luminile unei instrucții solide și sănătoase”. Așadar, într-adevăr, cele spuse de C. Stere în scrisoare dădeau dreptate, anticipat, primului ministru și veneau împotriva inițiativei lui V. G. Morțun.

Însă chestiunea existenței unei alianțe sau a unui cartel electoral între liberali și socialiști câștigă în pondere și opoziția nu pierde nici o ocazie (în Parlament și în presa ei) de a sili guvernul să se pronunțe limpede.

Este ceea ce face și „Opinia”. La scrisoarea deschisă a lui C. Stere, ziarul lui A. A. Bădărău ripostează cu un editorial nesemnă, intitulat *Evoluțiunea spre buget* (nr. 177, din 9 decembrie). Pus sub un moto extras din respectiva epistolă, el începe cu afirmația că primul ministru va putea spune, la sfârșitul carierei sale, că „i-a dezbinat pe liberali, dar cel puțin i-a distrus pe socialiști”. Această „distrugere” e ilustrată prin transformarea ziarului „Lumea nouă” într-o „reptilă nouă” (adică într-un susținător necondiționat al guvernului), prin reducerea la tăcere a lui I. Nădejde („resemnat la rolul de tânăr generos”), prin „trecerea în umbră” a lui V. G. Morțun (care „mai ține câte un logos elegiac la discuțiunea mesagiului [...] cu conștiința împăcată că a făcut pentru omenire tot ce i-a stat prin putință”). Cât privește pe C. Stere, „benjaminul de la Iași”, acesta, „jenat de perfecta concordanță de idei în care trăiește cu Damaschin [un insignifiant membru al consiliului comunal ieșean], se simte dator din când în când să repete motivul pentru care, deși socialist, ca Nădejde, e dinastic intermitent, ca Sturdza,

ajutor de primar ca Tacu, perceptor prin urmare a [1] impozitelor așa de mizerabil așezate și admirator entuziast al partidului liberal”. Urmărind motivația respectivă, editorialistul reia aprecierile din comentariul ziarului „L'Independance roumaine” („scrisoarea secundului ajutor de primar - spune el - poate în bună voie fi iscălită, ca formă, de un liberal, ca și de un conservator”) și încheie astfel: „... retractările acestui proaspăt mădular al oblăduirii comunale sunt așa de categorice în raport cu crezul socialismului ortodox, încât mărturisim că nu ne dăm seama când a fost calomniat d. Stere: înainte, când i se zicea că e socialist, ori acum, când i se spune că nu mai este.”

Pe aceeași pagină, însă, e găzduit un articolăș intitulat *Principii nu șărlătănie*, în care, pornind de la o nouă știre, anume că „d. Sterea, revoltat de cinismul cu care d. D. Sturdza a combătut amendamentul la mesaj propus de d. V. Morțun și relativ la sufragiul universal, este cu totul hotărât a demisiona din demnitatea de ajutor de primar”, se spune: „Nu ne-am îndoit niciodată de puterea și de seriozitatea principiilor d-lui C. Sterea și de aceea acest act de înaltă corectitudine politică al d-sale, care îl onorează, nu ne surprinde deloc. Știam că noul nostru concetățean nu are epiderma învârtoșită și zbârcită de necazurile vieții [...] Primăria va pierde, dar știința va câștiga, căci d-sa va relua firul întrerupt al studiilor sale sociologice...”

Lăsând la o parte prezența concomitentă a unui blam și a unui elogiu, fapt de natură să deruteze publicul și să discrediteze ziarul, explicabil poate prin intervenția, fără aprobarea direcțiunii, a unuia dintre foștii colaboratori ai „Evenimentului literar”, se pune întrebarea dacă știrea era reală, dacă într-adevăr C. Stere a avut realmente intenția să demisioneze, din motivul arătat, ceea ce ar denota la el o schimbare de atitudine față de cele declarate în scrisoarea deschisă din 18 noiembrie 1898.

În acest context apare, așadar, articolul *încă o dată*. Autorul își propune să explice din nou ideile formulate acolo, să „spună - cum își încheie articolul - destule [...], pentru ca să știe adevărul despre atitudinea socialiștilor aceia cari vreau să-l știe”, și, evident, să întoarcă loviturile primite, îndeosebi din partea „savanților de la «Opinia»”.

Ripostele sale dovedesc neîndoielnic o mare dexteritate în polemică. Mai întâi, se folosește, drept moto, de un text al lui Titu Maiorescu, anume de binecunoscutul diagnostic pus „direcției vechi”, întorcându-l împotriva criticului, dar și împotriva dușmanilor locali (prin „activarea” unui al doilea sens al sintagmei „vițiu radical”, utilizate acolo). Mai apoi, simulează compătimire față de aceeași personalitate, care, devenită om politic, e silită să scrie „alături cu acei colaboratori de la «Opinia» din Iași sau «La Roumanie» din București, cari [...] schimbă aprecierile lor față cu înțelegerea ivită între liberali și socialiști”. (Să nu se cuvine remarcat că, de astă dată, nu se mai insistă pe confundarea de către Maiorescu a socialiștilor cu anarhiștii, ci pe incongruența celor două „incriminări”,

Cât privește „adevărul despre atitudinea socialiștilor”, la cele afirmate anterior, acum se fac câteva adăugiri, expuse cu un ton oarecum *ex cathedra*. Cele mai semnificative sunt exemplele occidentale aduse, de radicali înregistrați în partidele liberale, precum și referirea directă și limpede la reforma votului universal, care necesită o „dureros de lungă pregătire a terenului”, în care promotorii „se expun la calomnii, atacuri nedrepte, la ridiculizare și adesea la persecuțiuni”. Importantă este și completarea adusă tezei celor două „idei” fundamentale, liberală și conservatoare, în sensul atribuirii celor tabere (partide) a unor roluri specifice, complementare, de a introduce reformele necesare, respectiv, de a restabili echilibrul după realizarea lor, corolarul fiind o egală îndreptățire la existență.

Articolul Iasă, de asemenea, fără fundament zvonul demisiei lui C. Stere. Lămuririle aduse în el arată că ajutorul de primar de la Iași nu numai că nu e „revoltat” de poziția primului ministru, ci se aliază practic acesteia și se distanțează de aceea a deputatului socialist V. G. Morțun.

Noua intervenție a lui C. Stere constituia un bun prilej pentru ziarul „Opinia” de a riposta din nou și destul de eficient. O notă, intitulată *Thorn și Darwin* (în nr. 182, din 15 decembrie) retrimite polemistului aceeași învinuire, de a fi spus neadevăruri, „clișeuri” și lucruri lipsite de logică. Mai concretă e acuza - se poate spune, destul de întemeiată - adusă lui C. Stere de a se pretinde reprezentant al socialiștilor, deși nu făcea parte din partidul lor, de a vorbi de o alianță cu partidul liberal, în condițiile în care șeful acestuia, precum și ministrul de Interne îi negaseră existența, de a fi abandonat tactica socialistă de până atunci, anume sprijinirea aceluia partid „istoric” care legiferează, nu intenționează doar, reforme democratice și în primul rând votul universal, precum și de a nu-l fi sprijinit pe colegul socialist V. G. Morțun.

Două săptămâni mai târziu, „Opinia” revine asupra „atitudinii socialiștilor”, reacționând, printr-un articol de fond, intitulat *Deceșii* (nr. 193, din 30 decembrie), la atacuri aduse conservatorilor în ziarul „Lumea nouă”. Autorul, poate însuși A. A. Bădărău, declară acum că „a aprobat chipul de luptă al socialiștilor” și că „nu e de cântit împotriva alegerii partidului cu care s-au aliat”, lucrul fiind - se spune, totuși, cu un grăunte de ironie - „chestie de gust”. Blamabilă e însă, în viziunea autorului, motivația inventată, cu „falsificarea” istoriei, anume că partidul liberal ar fi „democrat”, „național”, „progresist”. Anticipând rezultatele pe care le va avea demersul socialiștilor, editorialistul scrie acid: „... pentru moment, [cei intrați în administrație] vor sfinți biserici, vor împărți milă la calici, vor inaugura școli, vor face împrumuturi pentru apă, canal, luminat, pavele etc, tot lucruri obștești și burgeze; se vor îmbogăți, căci mai ales în tradițiunile partidului liberal stă obiceiul de a-și îmbogăți acoliții... Afacerile și puterea vor burgezi pe socialiști mai mult decât vor reuși să socializeze societatea [...] patru înciolăniți [fiind deja] în administrația liberală”.

Tot împotriva socialiștilor e îndreptată o notiță, ce detaliază titlul (cu litere mari) al primei pagini, *Fuziunea liberalo-socialistă* (194, din 31 decembrie). Știrea că „în zilele Crăciunului” ar fi avut loc, la Roman, o întrunire a 13 „căpetenii” socialiste, la care „s-a hotărât, în principiu, trecerea cu totul în partidul liberal, sub denumirea de stânga liberală” e comentată sarcastic: „Iată-i pe socialiști apărători ai tuturor matrapazlăcurilor liberale!” (Const. Titel Petrescu adeverește, în amintirile lui - *Socialismul în România*, [București], 1944, p. 132-133 -, această știre. După el, însă, nu s-a luat, în cele trei zile, nici o decizie. Propunerea lui V. G. Morțun, constând în „dizolvarea partidului și trecerea elementelor valoroase la Partidul Liberal”, n-ar fi fost acceptată de ceilalți șefi socialiști, inclusiv de C. Stere [„însuși Stere... se declară împotriva trecerii la liberali.”]. S-ar zice că ultima afirmație nu e în spiritul declarațiilor ajutorului de primar ieșean, din „Propaganda” și „L'Indépendance roumaine”. Nu și în cazul, însă, în care el ar fi crezut că încă nu venise momentul potrivit.)

„Opinia” găsește prilej din nou (*Sterie-Ureche*, în nr. 202, din 17 ianuarie 1899) să-l ironizeze pe ajutorul de primar socialist, afirmând că un discurs al său din consiliu nu se deosebește „în conținut” de acela al profesorului Gr. Alexandrescu-Ureche, de la Facultatea de Drept, profesor pe care „până mai ieri studentul Sterie îl trata de sus, de la înălțimea teoriilor constituționale engleze și îl considera ca pe un pitic teoretician de drept administrativ și constituțional, ca pe un profesor cu idei tot atât de învechite și de imposibile, ca și limba manualului din care cetește lecția la studenți...”

Astfel, campania ziarului „radical” împotriva socialiștilor și a lui Stere se îndrepta vădit către o hărțuire rutinieră, tocindu-și, prin repetiție, tăișul. Nu se va întâmpla însă așa.

Interviu cu dl. Stere

A apărut în „Era nouă”, anul X, nr. 439, din 7 februarie 1899, p. 2, la rubrica „Din carnetul săptămânal”. Intervievatorul nu semnează.

În preambul, se precizează: „Cetitorii noștri își aduc aminte că am deschis în câteva rânduri coloanele noastre d-lui C. Stere, pe timpul când d-sa nu se afirmase încă în alianță cu liberalii. În fața acuzațiunii ce cade asupra socialiștilor că prin agitațiunile lor au contribuit a tulbura liniștea populației de la sate sub prieteneasca indiferență a guvernului, am crezut că se cuvine să auzim explicarea d-lui Stere. În substanță, d-sa ne-a dat următoarele lămuriri:”

Interviul se încheie cu comentariul următor: „Am crezut că este drept să se audă și glasul apărării. Cetitorii vor aprecia.”

Interviul urma unui articol nesemnat, aparținând probabil directorului săptămânalului P. Th. Missir, intitulat *Partidul liberal și socialiștii*. Acesta debuta reproducând cele scrise în ziua de 25 octombrie 1898, la anunțarea cartelului electoral încheiat între liberali și socialiști în spetă un avertisment

dat socialiștilor - „Experiența pe care o vor face acum le va fi de folos pe viitor.” Rezultatele, se spune apoi, au fost foarte „palpabile și într-un timp foarte scurt”.

Revenind la actualitate, autorul distinge în „agitațiile de la sate” două lucruri (surse, cauze): „drepturile constituționale ale sătenilor” și „codița agitatorului de orașe”. Or, apreciază autorul, „partidul liberal au procedat în mod ușuratec față cu socialiști”, cu alte cuvinte - a fost îngăduitor cu imixtiunea lor la țară. În același timp, „a fost silit în fața dezastrului, să facă două fapte rele” - o serie de ilegalități pentru a stinge jăratecul ce începuse a mocni și o declarație falsă în Parlament, anume „că n-a fost niciodată o înțelegere reciprocă între socialiști și liberali”.

Concluzia e următoarea: „Iar bieții socialiști, voind să-și facă sprâncene, și-au scos ochii. Au trebuit să cadă pe mâna amicilor lor liberali, pentru ca să fie frecăți la roată, precum o pățesc acum. De-ar fi măcar pentru viitor de folos experiența ce au făcut de data aceasta”.

Ce se întâmplase de fapt?

În 21 ianuarie 1899, editorialistul „Opinie” semnaleză, pe urmele presei conservatoare din capitală („Epoca”, „Timpul”, „Constituționalul” ș.a.), că „socialiștii cutreieră județele din sudul țării”, unde înființează „cluburi țărănești”. O zi mai târziu, ziarul ieșean își titrează prima pagină pur și simplu *Revoluția țărănească*. (Editorialul se intitulează *Un pericol care ne amenință*) Zilele următoare se aduc informații despre alte focare, despre numeroase incidente și despre reprimări cu ajutorul armatei.

Atenție se acordă, de asemenea, unei noi interpelări în Camera Deputaților a lui V. G. Morțun, care îi cere ministrului de Interne să precizeze dacă există într-adevăr răscoale și, în caz afirmativ, cui se datoresc. Punctul său de vedere era că totul este opera conservatorilor, cu scopul de a pune în dificultate guvernul, precum și de „a băga zădărnici între liberali și socialiști”.

După ce la 25 ianuarie, ministrul de Interne se mulțumește să declare că „nu sunt indicii că partidul conservator ar fi instigat la răscoală”, la 3 februarie, răspunzând propriu-zis la interpelare, el îi disculpă totalmente pe conservatori și îi desemnează ca instigatori ai incidentelor rurale pe unii dintre socialiști, întemeietori ai „cluburilor țărănești”, împotriva cărora, declară el, s-au și luat măsuri drastice. Cu acest prilej, ministrul liberal revine la mai vechiul subiect al relațiilor dintre liberali și socialiști, declarând că „nu a fost nici fuziune, nici alianță de la partid la partid, ci numai alianță electorală vremelnică, la fel ca cele ce am făcut înainte vreme”. Mai târziu se va exprima și mai tranșant: „Nu a existat nici un fel de alianță, căci între socialiști și liberali este un zid care nu se poate trece.” („Monitorul Oficial. Dezbaterile Adunării Deputaților” 1898-1899, p. 431, 445.)

Exonerarea conservatorilor nu i-a făcut pe aceștia mai concilianți. Pe marginea răspunsului dat lui Morțun, au luat cuvântul deputații A. I. Marghiloman, Take Ionescu, I. Cămărășescu, B. Delavrancea și alții. Cel dintâi arăta că

mișcărilor agrare sunt „fructul colaborării electorale din noiembrie”, „paralizia organelor sănătoase” decurgând tocmai din prezența socialiștilor în primărie, în administrație, și că „greșeala politică” (nu un lucru făcut „cu bună știință”) a guvernamentalilor îi obligă să tragă consecințele ultime, adică să nu se limiteze la simple declarații și promisiuni de corectare.

Un veritabil rechizitoriu făcea, la 4 februarie 1899, Take Ionescu. Reluând opiniile exprimate în articolul său din „La Roumanie”, el amintește în treacăt că niciodată n-a făcut deosebire între socialiști și anarhiști. „Am mai vorbit - spune el - despre acest punct, am vorbit și în particular cu d. Morțun și i-am spus și d-sale același lucru pe care l-am spus și d-lui Sterea, care venise acum câțiva ani să-mi ceară un mic serviciu - era vorba de un pașaport - i-am spus: de vom vorbi zece ani împreună, tot nu ne înțelegem. D-ta mie îmi faci efectul unei organizațiuni cu totul străină minții mele și eu d-tale, desigur, tot așa efect trebuie să-ți fac. Și cei șapte ani pe care i-ai petrecut în Siberia nu pot singuri să explice această absolută imposibilitate, nu de-a fi de acord, dar măcar d-a ne înțelege unul pe altul. Este o lume întreagă între un socialist adevărat și un nesocialist.” (*Ibidem*, p. 455; în ochii lui C. Stere, cele spuse acum de Take Ionescu vor cântări foarte greu și, cu primul prilej, îi va „plăti polița”; vezi supra discursul rostit în ședința Camerei Deputaților din 16 ianuarie 1903, în „discuția cu privire la alegerea de la Romani”.)

Lupta se duce, firește, nu doar în parlament, ci și în presă. Cât privește pe cea ieșeană, „Opinia”, la început, ripostează, sub semnătura Juvenal, la acuzele aduse conservatorilor de V. G. Morțun, zeflemisindu-le în nota *Hoțul de păgubaș* (nr. 208, din 24 ianuarie), care se încheie cu o întrebare perfidă: „Am vrea să știm dacă d-nii Sterea și Crupenschi, socialiști deveniți bărbați oficiali, se vor mărgini la acțiunea urbană sau vor întreprinde pe cea rurală”.

Atacul se înăsprește în 27 ianuarie (*Declarația d-lui Ferekyde*, nr. 210), când reiterarea acuzației aduse conservatorilor că ar fi inventat (sau instigat) „mișcărilor țărănești” e taxată drept „nerușinare”. („Reptila locală [«Propaganda»] și socialiștii în pâne au nerușinarea de a arunca pe spatele partidului conservator actuala mișcare țărănească, care tulbură liniștea colectivității și digestia d-lor Sterea și Crupenschi.”) în condițiile „dezmințirii” date („cu lealitate și energie” de ministrul Pherekyde, „Opinia” e de părere că „socialiștilor nu le rămâne decât să demisioneze”).

De acum înainte, ziarul „radical” alternează atacurile contra socialismului în genere (de pildă, editorialul „*Umanitatea*” (nr. 211-212, din 28-29 ianuarie) semnat cu pseudonimul Deceneu, sub care se ascunde probabil A. A. Bădărău întrucât e mărturisit un stagiu socialist în vremea studenției), cu știri de pe frontul parlamentar (*Echilibristica partidului, Dacă e trădare, s-o știm și noi, Cap socialiști compromiși, înfierarea unui sectar* ș.a.) și cu note acide pe marginea reacțiilor din tabără adversă.

Interviul acordat săptămânalului „Era nouă” survine, aşadar, în aceste împrejurări. Precum se vede, C. Stere se menţine la părerea iniţială a lui Morţun, anume că „răscoalele ţărăneşti sunt o invenţiune a unor oameni interesaţi a denaturarea adevărului”. Cât priveşte „cluburile săteşti”, acestea n-au fost o acţiune planificată a partidului socialist, ci rodul unei întâmplări şi chiar al unei confuzii, totul pornind de la un simplu „meseriaş” din Zimnicea. E de reţinut concluzia în care, sub forma unei constatări obiective („opozitia a avut interes să exploateze situaţia, de data asta de acord cu o parte din guvern în contra socialiştilor”), se reia acuzaţia adusă de V.G. Morţun conservatorilor, cărora li se asociază însă şi „o parte din guvern”.

Un ajutor de primar socialist. Interviu cu d. C. Stere

A apărut în „Adevărul”, anul XII, nr. 3.447, din 24 februarie 1899, p. 1-2; semnat Const. Miile.

În preambulul interviului, Const. Miile declară că l-a întâlnit oarecum întâmplător, în „palatul administrativ din Iaşi”, pe ajutorul de primar socialist, care i-a reproşat atacul din ziarul pe care îl conducea şi îndeosebi tema acestuia. Era, desigur, un şablon gazetăresc, dat fiind că directorul „Adevărului” venise în mod special pentru a-l intervieva pe C. Stere în legătura cu demisia sa din postul unde ajunsese în urma alegerilor. În timpul scurs de la precedentul interviu, lucrurile evoluaseră, creând o situaţie extrem de complicată. Profitând de ocazie, opozitia îşi intensifică mult campania atât în presă, cât şi în Parlament. „Opinia”, de pildă, speculând spusele lui C. Stere în „Era nouă”, „denunţă” ministrului de Interne „insubordonarea” ajutorului de primar al Iaşului (*Cine minte?, Socialiştii şi dl. Ferekyde*). Acelaşi cotidian pune pe tapet necesara şi cuvenita solidarizare a reprezentantului socialiştilor cu acei membri ai partidului care sunt victime ale reprimării guvernamentale. (Fuseseră arestaţi iniţiatorii „cluburilor” săteşti, I. Banghereanu şi T. Ficşinescu, I. Nădejde fusese interogată îndelung, iar sediul partidului percheziţionat, mai mulţi ziarişti socialişti ce nu aveau cetăţenie română - Adolf Clarnet, Luigi Brunetti, Samuel Gutman, Natan Grinberg, Şulim Edelstein şi Sache Petreanu alias Isac Rubinstein, acesta din urmă redactor la „Adevărul” - fuseseră expulzaţi „în 24 de ore”).

În aceste condiţii, „Evenimentul” publica (după cotidianul bucureştean „Epoca”) o notă, intitulată *Demisia d-lui Stere* (nr. 1.733, din 30 ianuarie), care informa că ajutorul de primar de la Iaşi, „unul din delegaţii socialiştilor ca să trateze cu guvernul”, după ce audienţa cerută în ziua precedentă ministrului de Interne îi fusese refuzată cu motivaţia lipsei de timp (ministrul trebuia să participe la un requiem pentru prinţesa Bulgariei, recent decedată), ar fi declarat unui coleg din consiliu „că se poate întâmpla ca peste două-trei zile să demisioneze [...] dacă cumva tratativele cu guvernul nu vor izbuti”. Acelaşi ziar aducea la 9 februarie ştirea că ajutorul de primar „e hotărât să-şi deie demisia” şi că e

„mirat” că „la declaraţia d-lui Ferechide, d. Mârzescu, care ştia prea bine în ce condiţiuni s-a făcut alianţa cu socialiştii la Iaşi, n-a răspuns nimic”.

„Opinia” dă altă diagramă a faptelor. O notiţă, *D. Stere şi cantinele*, inserată în numărul din 4 februarie (nr. 216), informa că, în aşteptarea răspunsului la interpelarea sa, V. G. Morţun propusese ca toţi cei aleşi pe listele liberale să demisioneze în semn de protest, la care ajutorul de primar ieşean ar fi replicat că „e în imposibilitate de a face un astfel de sacrificiu pe altarul partidului, căci trebuie să organizeze la Iaşi... cantinele şcolare”.

Ştirea privitoare la protestul intenţionat e plauzibilă, chiar în condiţiile existenţei unor „tratative” (începute doar sau tergiversate?), dar se vede parţial contrazisă de o alta (adusă în articolul *Evoluţie*, în nr. 219, din 7 februarie 1899, p. 1), despre o nouă „întrunire intimă” a grupului socialist, ținută la Bucureşti, la care ar fi participat şi Stere, unde „ar fi predominat ideea ca socialiştii naţionali să fuzioneze cu colectivişti, iar cei internaţionali să rămâie cu ducerea mai departe a teoriilor”.

În cele din urmă, ajutorul de primar şi-ar fi înaintat totuşi demisia, dar primarul N. Gane, informează „Evenimentul”, „şi-ar fi luat angajamentul de a stăruia pe lângă d. Ferechide de a o respinge”, iar în cazul primirii, ar fi promis „să facă o deosebită efortare pentru realegerea d-lui C. Sterea” (*Ultime informaţiuni*, nr. 1.742, din 12 februarie, p. 3).

Exasperată de situaţie, „Opinia” dă la iveală a doua zi un editorial intitulat *Către d. Stere. Scrisoare deschisă* (223, din 12 februarie), sub semnătura „Reacţionarul”, ce reia temele cu alternări de ironie şi sarcasm vitriolant. Astfel, dacă epistola începe cu „neutra” constatare „Vremuri grele şi amară restrişte bântuie pe naintaşii de la nădăşanca democraţiei române, scumpul meu d. Stere”, formula de încheiere - „Sănătate la oameni şi la vite.” - e de-a dreptul brutală. Şi totuşi, în acelaşi număr, se dădea, cu anumite rezerve, ştirea că măsura „catagrafierii” socialiştilor ar fi fost „picătura ce umple paharul: d-l Stere şi-a trântit pălăria pe ceafa, a alergat la telegraf şi şi-a dat irevocabil demisia, cu riscul de a i se primi de astă dată”.

Ştirea înaintării demisiei e urmată, peste doar câteva zile, de aceea a retragerii ei. O versiune relativ obiectivă dădea „Evenimentul”, deşi aparţinea opoziţiei. Nu putea distorsiona prea mult lucrurile, întrucât era vorba de o dare de seamă asupra şedinţei consiliului local (nr. 1.746, din 18 februarie 1899). La solicitarea unui membru al acestuia ca ajutorul de primar să-şi precizeze situaţia, cel în cauză a declarat: „îmi vine foarte greu să răspund într-un cuvânt dacă mi-am dat sau nu demisia. E drept că într-un moment am crezut de datorie să-mi dau demisia şi am trimis-o la un prieten din Bucureşti... Acest prieten, după ce s-a consultat cu ceilalţi, a venit azi la Iaşi şi m-a convins să mi-o retrag pe motivul că atât timp cât sunt alesul consiliului şi consiliul nu mi-a retras încrederea, n-am dreptul s-o fac. M-am supus şi mi-am retras demisia.”

în legătură cu acestea, e de reținut o informație publicată în aceeași zi de „Opinia” (nr. 228, din 18 februarie), care îl identifică pe „prietenul” menționat în persoana lui V. G. Morțun (cel căruia i se atribuia și inițiativa „protestului”). Acțiunea acestuia ar fi fost însă urmarea „unei înțelegeri cu guvernul”, el fiind „trimis în țară să liniștească spiritele socialiste alarmate de atitudinea d-lui Ferechide”. Ca atare, „a intrat în tratări cu d. Sterea ca să-și retragă demisia [...] și l-a convins pe acesta...”

Știrea privitoare la „tratative” trezește suspiciuni la început, întrucât, evidențiind duplicitatea guvernului (care, pe de o parte, luase ample măsuri de represiune împotriva socialiștilor, pe de alta, „se înțelegea” cu socialiștii din parlament și din administrație), servea de minune opoziției. Dar ea se vede cel puțin în parte confirmată.

În 15 februarie, în Senat, Titu Maiorescu își dezvoltase interpelarea, anunțată mai înainte, axată pe o deficiență fundamentală a guvernării liberale, anume pe „lipsa de direcție politică”. În fapt, era vorba de un șirag întreg de „greșeli”, între care un loc important îl ocupa alianța liberalilor cu socialiștii. Combătând argumentele formulate anterior (în Adunarea Deputaților) atât de V. G. Morțun, cât și de primul ministru și de ministrul de Interne, Titu Maiorescu aducea în sprijin cele declarate de șeful clubului liberal ieșean la anunțarea candidaților, precum și de C. Stere, în discursurile electorale și în articolele sale. În fața acestora, replica lui D. A. Sturdza nu face decât să reia vechile teze (liberalii „și-au dat osteneala [...] să convertească, dacă nu pe toți, măcar pe câțiva socialiști [...], să rupă de la socialiști elementele cele mai bune, leale, conștiincioase, pentru a-i îndrepta spre o muncă spornică și solidă în folosul patriei”, în condițiile în care trebuie să se admită că „socialiștii de bună credință [pot] să-și vină în fire, să abandoneze niște doctrine eronate și să-și îndrepteze calea”), teze subrede și, oricum, defavorizând pe „aliați”.

Implicat și el de Titu Maiorescu, șeful „clubului” ieșean liberal, G. Mârzescu, va răspunde la rândul său, precizând circumstanțele includerii pe listele electorale a celor doi socialiști. Mai întâi, el face deosebire între socialiștii în genere, inclusiv români, și „socialiștii cu care [este] în contact”, „oameni de progres, dar nu oameni de dezordine; [care] respectă principiile formulate prin Constituțiune, respectă proprietatea”. (De altfel, adaugă el, „D. Sterea și cu d. Crupenschi, copilul lui Sandu Crupenschi, prefectul județului Bacău, sub guvernul d-lui Lascăr Catargi, este mare proprietar; d. Sterea are și el avere de la părinții săi. Primarul de la Ploiești, d. Radovici, fiul d-lui senator Radovici, aici de față, are și el mare avere”.) Apoi, citează din discursul lui Stere cele spuse relativ la necesitatea, pentru partidul socialist, de a colabora cu partidul de guvernământ „progresist”. Și, în sfârșit, declară că „alianța pe care a făcut-o este pur electorală”: „N-am făcut, onorate d-le Maiorescu, o alianță politică, căci dacă făceam o alianță politică trebuia să știe șeful partidului, și noi am făcut această alianță pur

electorală comunală, fără ca măcar să întrebăm pe șeful partidului.” („Monitorul oficial. Dezbaterile Senatului. 1898-1899”, p. 308).

Evident, G. Mârzescu furniza lămuririle pe care, cum s-a văzut, le aștepta de mult C. Stere, oferind, totodată, și primului ministru posibilitatea de a respinge acuzația că se contrazice ori că minte pur și simplu, dar lăsa deoparte laturi importante ale „chestiunii” (solidaritatea dintre socialiștii „săi” și ceilalți, inițiativa „cluburilor sâtești” etc), dând prilej lui Titu Maiorescu să riposteze eficient.

În ochii conservatorilor, pentru existența unor „tratative”, a unei „înțelegeri a guvernului cu socialiștii din administrație”, pledează mai întâi faptul că ajutorul de primar din Iași era chiar în acel moment decorat cu Ordinul „Coroana României” în rang de cavaler, apoi, însăși limitarea măsurilor de reprimare a „mișcărilor țărănești” și a celor desemnați drept vinovați de ele.

Cei ce suportă represiunea o apreciază nu drept limitată, ci foarte aspră; însă și ei încep să împărtășească părerea conservatorilor în privința lui C. Stere îndeosebi. Încă la 20 februarie (nr. 3.443), ziarul „Adevărul” (dintre ai cărui redactori unul fusese expulzat) insera, sub semnătura Stop, notița *Nu demisionează!*, în care se spunea: „D. avocat Sterea din Iași și ajutor de primar pe deasupra a declarat formal că nu-și dă demisia din această funcție. La mai puțin nici nu așteptam din partea acestui bărbat cu idei atât de înaintate, care a rupt încă mai de mult cu prejudețiul demisiunilor și care zice bogdaproste că a putut scăpa de pacostea socialismului. D. Sterea rămâne la post tocmai pentru ca să nu postească în opoziție, când pâinea este amară, iar bugetul plin de deficite. Cu alte cuvinte: prietenul Edelstein surghiunit peste graniță, iar prietenul Sterea în cașcavalul bugetar. Așa partid socialist mai rar!”

Acesta era, prin urmare, „atacul” pe care C. Stere i-l reproșa lui Const. Miile, cu atât mai mult cu cât „Opinia” și „Evenimentul”, îl relevaseră, cea dintâi reproducându-l, cu satisfacție, *in extenso*, și glosând pe marginea lui și a decorației acordate ajutorului de primar (*Un al doilea Jeszenski*, în „Opinia”, nr. 233, din 24 februarie 1899, p. 1) în sensul „îmburghezirii” socialiștilor aleși în administrația locală.

De reținut în noul interviu este că de data aceasta, după intervenția lui G. Mârzescu în Senat, C. Stere dezvăluie, firește nu totul, dar mai mult decât în textele precedente din „istoricul” alegerii sale. Un detaliu important, de pildă, este că i s-a propus de la început postul de ajutor de primar. De asemenea, notabile sunt și lămuririle în legătură cu înaintarea și retragerea demisiei sale.

Răspunsul dat lui Const. Miile deviază la un moment dat de la „chestiune”: în cele din urmă, cauza demisiei ar fi nerecunoașterea de către conducerea centrală a partidului liberal a „cartelului” cu socialiștii. Versatul ziarist insistă însă, readucând discuția la „necesitatea unei protestări față de cele săvârșite de guvern contra socialiștilor și sătenilor și împotriva libertăților publice”.

Intervievatul evită însă din nou, cu abilitate, să dea răspunsul. Profitând de faptul că directorul „Adevărului” se referise și la risinirea hânuiei aruncate de

d. Sturza" (în speță, că respectivii socialiști aleși pe listele liberale intraseră propriu-zis în partidul de guvernământ), C. Stere afirmă doar că „numele său n-a fost pronunțat de primul ministru" și că el însuși n-a declarat niciodată că a intrat în partidul liberal.

Cât privește măsurile luate de ministrul de Interne, apreciate deja drept „nedrepte și nemeritate", la o revenire, capătă noi calitative - „arbitrare" și chiar „eroare", întrucât, se explică, ele „au adus mai mult rău liberalilor decât socialiștilor", „răscoalele sătești inventate de conservatori" atingându-și scopul, acela de „a lovi în liberali". Intervievatul mai dă de înțeles că respectiva „eroare" nu trebuie taxată prompt și aspru de socialiști, politica lor urmând a fi discutată „când lucrurile se vor mai liniști și clarifica [de] un fel de congres al căpiteniilor socialiste din țară".

Foarte ponderat se arată C. Stere și în problema „cluburilor sătești", pe care le consideră „și legale, și pașnice", dar organizate într-un moment neprielnic și într-un chip imprudent, ele nefiind propriu-zis socialiste. (Ca atare, însăși afilierea lor la „clubul muncitorilor" din București ar fi fost o greșeală.)

Ajuns în acest punct și împins de ziarist să se pronunțe, în sfârșit, asupra „goanei contra socialiștilor" și asupra expulzării, C. Stere se mulțumește să spună că „măsurile represive sunt nelegale", dar absolvă de vina lor o parte din guvern („... personal, eu nu le pot pune în sarcina întregului guvern liberal, deoarece văd multe semne de reviriment la adresa acestui partid [...] în atitudinea blajină a presei liberale, a vorbitorilor parlamentari și mai ales a d-lui Mârzescu, la Senat"). Mai gravă decât vina unora dintre miniștrii liberali (vizat era, desigur, în primul rând M. Pherekyde) i se pare lui C. Stere „atitudinea nerușinată a conservatorilor uniți cu radicalii, care cer guvernului suprimarea ilegală a socialismului", atitudine exemplificată prin „cereri ale d-lui Bădărău" în „ziarul local «Opinia»". La întrebarea lui C. Miile dacă nu cumva „și liberalii fac același lucru", interviuatul constată că „între cele două atitudini există nuanțe": cea a liberalilor este circumstanțială și, ca atare, „se explică psihologiceste, dacă nu se justifică", pe când cea a conservatorilor este cumva generică, la ei „se vede lipsă de orișice frică și rușine în agitațiile lor sanguinare".

Semn al unei tensiuni interne ce atingea apogeul, ca aproape niciodată de la începutul carierei sale publicistico-politice, C. Stere cedează complet afectelor, trăgând din premisele conturate concluzia existenței unei singure „alternative" pentru socialiști - „ori să dispărem din viața publică, ori să dăm mâna cu orișicine pentru a zdrobi acest partid reacționar și capabil de orice nelegiuire". Era o contradicție a tezei relative la cele două „idei" fundamentale (cea liberală și cea conservatoare) și a celei privind rolurile complementare ale celor două partide „istorice", era și o greșeală de tactică.

Sesizând acestea, Const. Miile îi dă posibilitatea interviuatului să revină și să-și formuleze părerea „intimă" despre „viitorul socialismului în România" și acesta o face acum, poate ca urmare a întrunirilor pomenite mai sus, deschis și

aproape pe deplin limpede. C. Stere afirmă astfel că „un partid socialist român în sensul occidental nu poate exista la noi, neavând rațiune de a fi", iar „oamenii cu idei socialiste, în luptele politice [...] nu se pot afirma decât ca o grupare democratică și progresistă, legalistă și pașnică, într-un cuvânt să aibă rolul partidelor înaintate, radicale sau extrem liberale din Occident", ceea ce înseamnă, practic, încadrarea în rândul liberalilor.

Conservatorii, radicalii și răscoalele. O scrisoare a d-lui C. Stere

A apărut în „Adevărul", anul XII, nr. 3455, din 4 martie 1899, p. 1; semnat C. Stere. Fragmente din scrisoare au fost reproduse de ziarul „Propaganda" (Iași), anul I, nr. 193, din 5 martie 1899, p. 3, semnate C. G. Stere.

Prin această scrisoare, autorul uza de dreptul la replică la acuzația adusă tot în paginile „Adevărului" de A. A. Bădărău, că ar fi fost calomniat în interviul publicat la 24 februarie. (Nu a uzat de acest drept în cazul editorialului *Moralite*, semnat Le Bourgeois, din ziarul bucureștean „La Roumanie", nr. 108, din 26 februarie 1899, la fel de acid.)

„Adresa" liderului „radical", apărută sub titlul *Cartelul electoral liberal-socialist* în ziarul „Adevărul" (anul XII, nr. 3.450, din 27 februarie 1899, p. 2, la rubrica „Informații"), era, cu preambulul pus de redacție, următoarea:

„*Lm publicat mai dăunăzi un interview pe care directorul nostiu, d. Const. Miile, l-a avut la Iași, cu privire la situația socialiștilor față de partidul liberal. In acel intewiu, d. Stere punând în cauză pe d. Alexandru A. Bădărău, acesta trimite d-lui Miile următoarea rugăminte de a o da publicității:*

Domnule Director,

în interview-ul d-lui Stere, publicat de dv. în «Adevărul», am văzut că interviuatul v-a afirmat că eu aș fi cerut prin «Opinia» expulzarea socialiștilor din Iași și confiscarea cărților cu conținut socialist.

Declar de absolut neadevărate alegațiunile d-lui Stere și mă ofer să dau în folosul propagandei socialiste și sub forma pe care veți crede-o de cuviință salariul meu de profesor pe un an sau, în sumă rotundă, 10.000 de lei, dacă, în ce mă privește, s-ar adevăra vreuna din afirmațiunile d-lui Stere.

Cred că și dv. veți aprecia că, chiar când cineva are nevoie să găsească un pretext pentru a explica de ce nu iese din cașcavalul liberal în care a intrat, nu e cinstit să croiești calomniile pe socoteala altora.

Primiți, d-le director, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

A. A. Bădărău"

„Adresa" este publicată și în „Opinia" (nr. 237, din 28 februarie). Însă, aici, ripostele la interviul lui C. Stere porniseră mai devreme. Chiar în 25 februarie, „Opinia" (nr. 235) publică un articol intitulat *Pomanagiul presei*, care începe prin a afirma că Stere „are mania interviurilor [...] el tot se încearcă a-și tălmăci

apucăturile politice, căci, după cum se vede, d-sa e cel dintâi care-și dă sama că aceste apucături au nevoie de oarecare lămurire". Ideea e susținută prin reiterearea celor spuse despre „alipirea" proaspătului cetățean al Iașului la diferite formațiuni politice și despre succesivul său recurs la organele lor de presă. În circumstanțele momentului, însă, pentru „a dovedi că există în adevăr socialiști de guvernământ și socialiști de dubă [care pot fi arestați și închiși]", el nu mai putea apela la ziarele liberale și conservatoare, acestea fiind „unanime în a lăuda măsurile de represiune în contra socialiștilor". De el „s-a îndurat" totuși, deschizându-i coloanele „Adevărului", Const. Miile, cu toate că „îl persiflase cu câteva zile mai înainte". „Conduc cu multă iscusință", interviul însă „oglindește perfect starea psihologică, sociologică și zoologică a d-lui Sterea și se poate condensa într-un strigăt dureros de răzbunare în contra partidului conservator, în general, și a d-lui Bădărău, în particular, pentru că *Opinia* râde când numără pocniturile d-lui Ferechidi."

Ideile sunt reluate într-un mod mai elaborat în editorialul numărului următor, nesemnat, dar scris probabil de însuși A. A. Bădărău și intitulat *O răfuială*. Încă de la început, adversarul este încadrat „acelei categorii de oameni care cred a impune opiniei publice bătând toba mare de la bâlci asupra numelui lor", care, altfel spus „[cred] că zvoana mare înlocuiește meritele și munca pe care orice om, din moment ce voiește a figura în politică, trebuie să le posede". Concluzia este „întărită" de schița unui bilanț al activității socialistului ajuns în administrația liberală - „Prin un stagiul de trei ani în țară, prin un discurs rostît în sala Pastia și prin o demisie dată și retrasă de nenumărate ori, d-sa voiește a-și croi un viitor politic și a-și crea un trecut ce-i lipsește" - și de un pronostic, după care „d. Sterea, orice ar face, tot necunoscutul de ieri va rămânea [...] faima sa nu va trece barierele orașului". Totul, pentru că, în definitiv, el „se face cunoscut de ieșeni nu sub aspect favorabil", cât privește „lealitatea și cinstea politică".

După scrisoarea adresată ziarului „L'Independance roumaine", noul interviu al lui C. Stere, se spune, „cuprinde un întreg program demn de un socialist colectivizat în forul său intim de mult și care nu aștepta decât o ocaziune pentru a se transforma pe față". În sprijin sunt aduse afirmațiile făcute acolo, relativ la neînregimentarea în partidul socialist (cu ale cărui „căpetenii" recunoaște a fi „în divergință de idei"), și concomitentă asumare a sarcinii de a-i fi „reprezentant" în situația creată de pactul electoral cu liberalii. (Autorul articolului își întreabă, desigur retoric, adversarul: „Dar mai reprezentai d-ta acel grup, din moment ce aveai păreri deosebite?". Și încheie: „Nu are nevoie de aceasta d. Sterea, când e vorba de buget. Se împacă d-sa atunci cu orice idei și divergențele îi trec ca o boală ce nu e bine să o ai decât când e vorba de discuții de principii, iar nu când e vorba de discuții bugetare".) În continuare, e reliefată inconsistența justificărilor pe care le aduce ajutorul de primar lipsei sale de reacție la tratamentul suportat din partea liberalilor, precum și negarea realității, în contra tuturor,

inclusiv a liberalilor, a guvernului, ceea ce îl aduce în postura de „funcționar în rebeliune cu ministrul său".

Pentru autorul editorialului, declarația din interviu, anume că „ziarul «Opinia» a cerut guvernului să expulzeze pe toți profesorii socialiști, pe toți socialiștii din Iași", este „culmea neadevărului", „neadevăr sfruntat", pentru că, pe de o parte, constituția interzicea expulzarea cetățenilor români și, pe de altă parte, se ceruse, în fapt, autorităților doar „să pedepsească delaolaltă pe toți instigatorii, nu rezumându-și acțiunea și severitatea numai în contra unor descultți, ci începând de sus, de la cei ce au împlântat în țară aceste periculoase teorii, de la d-ni Nădejde, Diamandy și chiar de la dl. Sterea, dacă nu-și reclamă din nou precioasa sa individualitate".

Reluând cele spuse de interviu cu privire la „soarta socialismului în România", anume „să dispară din viața politică ori să se alieze cu orișicine pentru a zdrobi partidul conservator", autorul editorialului se rostește, ironic, în favoarea primei soluții: „Rămâne lui d. Sterea să dispară." Și adaugă: „Noi respectăm orice opinie sinceră, fie ea chiar socialistă, dar când sub masca unor principii cineva ascunde falsitate și duplicitate, îi spunem: mai bine dispari decât să fii nevoit a o face sub oprobiul public".

În replica sa, C. Stere începe prin a demonstra adevărul afirmațiilor făcute în interviu, prezentând o suită de pasaje extrase din coloanele „Opinie" în care s-ar fi cerut arestarea și expulzarea socialiștilor. Pasajele respective, însă, chiar scoase din context, puteau fi interpretate numai *in extremis* în acel sens. Doar enunțată, nu și dovedită, rămâne, de asemenea, învinuirea adusă „Opinie" de a fi recurs la „denunțări false, citând pe nume pe niște profesori și preoți, cari nici nu fac parte din gruparea socialistă, ca făcând instigații la răscoale". (Și temeinicia ei e aproape imposibil de verificat.)

Partea a doua a scrisorii este dedicată refutării acuzației de calomnie pe care i-o aduce A. A. Bădărău, fiindcă i-au fost atribuite textele cu pricina. Faptul că ele văd lumina zilei fără vreo semnătură, afirmă epistolierul ironic, constituie „un vestigiul de pudicitate" și, prevalându-se de el, adversarul ar recurge la un simplu „truc advocătesc". Nu mai puțin, Stere însuși recurge la un „truc", abandonând terenul strict juridic, unde e foarte vulnerabil. Astfel, el declară: „Dar, pentru Dumnezeu! Nici n-am spus, nici n-am putut spune că aceste articole sunt scrise de mâna d-lui Bădărău [...] Și nu e indiferent, la urma urmelor, cine e autorul material al acestor flori de publicistică? D-l A. A. Bădărău este membru în comitetul de direcție al «Opinie». Mai mult, d-sa este sufletul acestei gazete, care pentru toți ieșenii e atât de identificată cu persoana d-sale, încât toată lumea nu se miră că ea susține vederile d-lui Bădărău nu numai în politică, ci, de pildă, și în procesele pe care d-sa le are în instanțele judecătorești. Deci am tot dreptul, dacă «Opinia» cere izgonirea profesorilor socialiști, expulzări în masă, confiscări de cărți, arestări, chiar acolo unde, precum e cazul în Iași, socialiștilor nu li se poate imputa nici măcar nenorocitele cluburi țărănești, dacă comite cu bună

știință denunțări false și denaturează cu voință adevărul, să afirm că și asupra domnului Bădărău și mai ales asupra d-sale cade răspunderea pentru aceste bacchanalii nerușinate."

Proclamându-și victoria („Socot 10.000 lei câștigați pentru «propaganda socialistă»...), C. Stere adaugă că ea e cu atât mai mare, cu cât directorul „Opinieii” „recurge la subterfugii advocățești și nu dezaprobă sus și tare campania sânguină a gazetei ce o dirigează, spre a-și declina în mod loial responsabilitatea”. El nu mai spune nici un cuvânt despre ceea ce afirmase (în interviu) a fi singura „atitudine” posibilă a socialiștilor, „zdrobirea” conservatorilor aliați cu radicalii, nimicirea, eliminarea lor de pe scena politică, afirmație ce contrazicea flagrant teoriile privitoare la esența luptei politice (lupta dintre ideea conservatoare și cea liberală) și la **obligatoria** succesiune a regimurilor respective în evoluția societății, afirmație ce justifică, în ultimă instanță, principiul partidului unic.

Partea adversă îi va contesta, evident, victoria. Un articol, intitulat *Iar d. C. Stere* („Opinia”, nr. 242, din 6 martie), nesemnlat, declară răspicat: „Orișicine, afară de d. Sterea, a înțeles, cetind aceste reviste [editoriale], că ceea ce ne-a revoltat din purtarea guvernului față cu socialiștii n-a fost asprimea măsurilor luate de cătră d. Ferichidi, ci fățărnicia și inichitatea lor, deoarece acele măsuri nu erau îndreptate decât în contra unor păcătoși fără însemnătate, pe când frunțașii socialiștii, ca d-nii Sterea & C-ie, stăteau nesupărați nici de guvern, nici măcar de conștiința lor, în slujbele ce le căpătaseră în *calitatea lor de socialiști*”

După ce se documentează, încă o dată, afirmația că ajutorul de primar ieșean „nu citește și nu aude decât ceea ce îi priește”, prin lipsa lui de reacție față de cunoscutele de-acum declarații și fapte antisocialiste ale conducătorilor liberali, articolul se încheie cu următorul sfat: „Să leze d. Sterea duplicitatea sa politică la o parte și să se declare fie orice va voi, socialist, colectivist sau junimist, numai s-o declare și să se poarte după declarația lui, și atunci îl vom lua la serios, căci numai buna-credință poate fi respectată.”

Atacul este reluat în numărul următor (243, din 7 martie) al „Opinieii” prin două articolașe: *Recunoștința d-lui Stere și 10.000 de lei!*... Ultimul îl persiflează, nu fără abilitate, pe adversar, considerat „om cu noroc” („Cu o lovitură deci, d. Sterea umblă să prindă trei iepuri deodată. Neexplicându-se ce este și ce vrea, d-sa rămâne socialist, se bucură de binefacerile bugetului și capătă premii pentru club. Un om cu așa noroc mai rar.). Mai interesant e totuși primul, care debutează prin constatarea: „Conservatorii nu au simpatii d-lui Sterea. Iar nouă, celor de la «Opinia» ne caută noduri în papură. Nu ne așteptam la atâta furie din partea d-sale, căci multă vreme îl consideram ca un *tânăr generos* și recunoscător, cu simpatii pentru partidul conservator. Ceea ce ne îndrituia la aceasta a fost tot trecutul d-sale, precum și poziția sa actuală, datorită în mare parte conservatorilor.” Parțial și mai mult prin aluzii, lucrurile mai fuseseră spuse și înainte, acum însă, cu un plus de detalii, dovedite ulterior ca exacte.

Odată cu aceste lovituri polemica dintre C. Stere și A. A. Bădărău începe. De fapt, e suspendată temporar. Începută mai de mult, campania de răsturnare a guvernului liberal ia amploare, lovitura de grație venind nu de la „mișcările agrare” și „alianța cu socialiștii”, ci de la mai vechea chestiune a așa-numitei „rente” a Școlii românești din Brașov. Mari întruniri publice, manifestații de stradă pe această temă l-au determinat pe primul ministru D. A. Sturdza să-și dea demisia la 30 martie 1899, în urmă Regele Carol I însărcinându-l pe conservatorul G. Gr. Cantacuzino cu formarea guvernului, căruia îi revine și organizarea alegerile parlamentare.

În Iași (și probabil nu numai aici), noul prefect - Dim. Greceanu - dizolvă, la mijlocul lui aprilie 1899, consiliul local și îl destituie pe primar. În locul acestuia, interimar, este numit A. A. Bădărău.

Alegerile comunale și cele generale (pentru Adunarea Deputaților și Senat) au fost fixate pentru perioada 27 mai-2 iunie 1899 și, firește, sunt pierdute de opoziție. Pe lista liberalilor, la Iași, a figurat, la colegiul II, și C. Stere, fără să se precizeze în ce calitate (independent, socialist sau liberal). Lupta electorală nu a fost, cel puțin în presă, prea încrâncenată. Oricum, nu am înregistrat atacuri directe la adresa fostului ajutor de primar. El nu întrunește însă decât 174 de voturi, câștigător la colegiul respectiv fiind G. A. Scorțescu, cu 1474 de voturi, în „Opinia” (nr. 264, din 2 iunie 1899, p. 3), o „informațiune” spune că „d. Sterea se retrage din clubul colectivist, în urma purtării ce a avut marele partid față de candidatul socialist-colectivist, purtare care a fost o adevărată tragere pe sfoară, [și că] nu va ierta niciodată pe ocultii care i-au pus candidatura, pentru a-l compromite, făcându-l de râsul tipografului Mancaș, care l-a întrecut cu multe voturi.” în ce-l privește pe A. A. Bădărău, el este ales deputat.

Caracteristici literare

I „Struglerforlifer”

A apărut în ziarul „Liberalul”, anul I, nr. 2, din 2 martie 1900, p. 1-2, fără semnătură.

Textul de față se intitula, de fapt, „*Struglerforlifer* (O caracteristică literară)”, dar peste o săptămână e urmat de un altul care făcea din el începutul unei serii, întrucât avea ca titlu generic *Caracteristici literare* și era numerotat cu cifra II. În total, seria a însumat șase piese, toate nesemnate. Dar paternitatea lor se vedește ușor.

În tot ce a publicat C. Stere de la sosirea lui în țară până în pragul secolului al XX-lea, în mare parte sub diverse pseudonime ori fără semnătură, se remarcă, pe lângă un set de idei mai mult sau mai puțin personale, o suită întreagă de elemente ce se repetă, trădând preferințe statornice, și care, toate, sfârșesc prin a deveni indicii identitare. Așa sunt titlurile, motourile alese din autori celebri, incipiturile cu aspect/valoare de maximă sau reflecție, citatele din

formând, în ultimă instanță, o bibliotecă aparte), o seamă de termeni „obsesivi”, autohtoni și străini, mai multe expresii calchiate (după cele din franceză și rusă), frecvente ruperi de ritm (marcate prin puncte de suspensie), nenumărate accentuări ale semnificațiilor prin cursive etc. Toate aceste elemente sunt patente și în prezentele „caracteristici literare”. Însuși cuvântul folosit pentru a le desemna generic, *caracteristică*, de altfel, are nu accepțiunea din limba română, ci pe cea din rusește - „caracterizare” sau chiar „tip”.

Pentru paternitatea lui C. Stere asupra acestor texte există însă și o altă dovadă, cu valoare probatorie mai mare, de necontestat. Într-adevăr, în cea dintâi „caracteristică literară” este reluat un fragment semnificativ din partea a doua a „foiletonului social” *Din carnetul unui visător* (vezi *supra*), care, precum am arătat, fusese, la rândul său, extras din finalul capitolului I al *încercărilor filosofice*, așternute pe hârtie în închisoarea din Tobolsk în anii 1888-1890.

Așa cum am observat, dacă în respectivul sfârșit de capitol introductiv al eseului filosofic problema supusă analizei era aceea a formei pe care o va lua „religia viitorului”, în schimb, „visătorul” devenea sociolog, și unul pus în serviciul cauzei socialiste. El constata, alături de decăderea dogmelor religioase, o alta, mai gravă, aceea a „dogmelor morale”, manifestată în „curentul cinic” din societatea contemporană, interpretat ca simptom al decăderii burgheziei și al „venirii maselor” („*Vavenement des masses*”, *Vavenement de la democrație*). În acest sens, așeza lângă modelul literar francez („*strugglerforleifer*”-ul Paul Astier) specimene reale din spațiul românesc, prin care, conchidea el, „se explică întrucâtva privilegiata dezgustătoare ce ne înfașoșază *«partidele de ordine»*, așa-zisele *«partide istorice» la noi...* vânătoarea fără rușine și fără milă după bani și petreceri, «*la curee*», cum zic francezii”. „Visătorul F”-sociolog ceda astfel puțin unui impuls satirico-polemic, care, într-un context favorabil, ajunge la maturizare deplină în „caracteristicile literare”.

Ziarul care le găzduiește, „Liberalul”, deși indică pe frontispiciu anul I de existență, nu era de fapt unul nou. El înlocuia vechiul organ de presă al clubului liberal din capitala Moldovei, „Propaganda”, care nu mai apăruse de la sfârșitul lui iunie 1899, după ce partidul fusese scos de la guvernare și, firește, fusese înfrânt în alegerile organizate apoi de conservatori. Reaparitia, sub un nume mai fericit și cu o redacție în fruntea căreia se afla combativul Gh. Kernbach (era și poet, în această ipostază fiind cunoscut sub numele Gheorghe din Moldova) nu era întâmplătoare. Ea făcea parte dintr-o energetică acțiune de răsturnare a guvernului condus de G. Gr. Cantacuzino, pe care o declanșează atunci Partidul Național Liberal, care tocmai se întărise cu un contingent de dinamici „tineri generoși” (între ei se număra și C. Stere) și care profită, de asemenea, de o ocazie extraordinară, anume „afacerea Hallier” (a portului Constanța), un seism de mare amplitudine, ce zguduie opinia publică românească. (Despre aceasta, vezi *supra* Cuvântarea lui C. Stere la întrunirea de protestare.)

Atitudinea ofensivă stă la baza tuturor articolelor și notelor ce umplu coloanele „Liberalului”, însă, între ele, „caracteristicile literare” se disting de departe. Mai întâi, prin structurarea lor ca un tot unitar, fiecare piesă zugrăvind o figură caracteristică pentru categoriile care ierarhic compun tabăra adversă, de la șefii acesteia până la „soldații de rând”. În acest sens, fiecare figură rezultă din amalgamarea atributelor fizice și morale ale mai multor indivizi reali, evident cele cu încărcătură negativă mai mare, susceptibile să dea substanță satirei vitriolante, amalgamare care, totuși, nu proiectează figura creată la o distanță prea mare de veritabilul prototip, încât acesta să nu fie recunoscut. Astfel, textul dispune de maximă eficacitate satirică, are cel mare efect întru diminuarea capitalului politic/„compromiterea” definitivă a respectivului prototip, fără ca autorul să riște vreo acuzație de calomnie.

La operația de „camuflare” contribuie în mare măsură și reflecțiile de moralist cu bogată experiență în materie, elementele de analiză psihologică și socio-logică, considerentele de istorie a literaturii și a artelor vizuale.

Așa cum am spus, programatic, cele șase „caracteristici” zugrăvesc figurile care posedă funcții esențiale în tabăra adversă. Cele mai multe mai au însă o „însușire”, aceea ce a fi intrat la un moment dat în coliziune directă cu pamfletarul. Implicarea personală a autorului, ascunsă pe cât a fost posibil, le asigură neîndoielnic „caracteristicilor literare” un plus de culoare și de viață.

Cel dintâi „tip” asupra căruia cade reflectorul este *strugglerforlifer* - „conducătorul de fapt al unui partid”, evident, al celui conservator. Tânăr „de o inteligență clară, de un puternic talent oratoric, de o voință și energie fără smintire”, „fost ministru de Instrucțiune publică și Culte”, de o „îndrăzneală” fără margini (de pildă, „face șantaj în contra suveranului său”), el nu putea fi decât Take Ionescu. Combaterea acestuia, anihilarea, nimicirea lui, în plan politic, și, mai departe, a partidului căruia îi aparținea constituie deci scopul pamfletului.

Așa cum s-a văzut, Take Ionescu reprezenta pentru C. Stere în epoca în care scria *Din notițele observatorului ipocondric* unul dintre reprezentanții politicienilor ce conduc în societatea românească, mai mult feudală decât capitalistă, poate cel mai corupt, gratulat cu cognomenul *Schwalb*, preluat din presa liberală. Și dacă, după manifestul „takist” din septembrie 1894, îl vizitase acasă, la Sinaia, pentru a-i solicita eliberarea unui pașaport românesc și, probabil, urgentarea fonnalităților de „împământenire”, în introducerea tezei sale de licență, tipărită în mai-iunie 1897, îl distingea între toți foștii miniștri ai învățământului, citându-i „frumoase[le] și adevărate[le] cuvinte” rostite în Parlament. (Acestea erau totuși departe de a fi originale și cu importanța ce le-o atribuia absolventul Facultății juridice din Iași; ele sunau de fapt astfel: „Numai atunci țara noastră va însemna ceva în concertul statelor culte și civilizate, când la tezaurul comun al omenirii vom aduce și noi partea noastră. O idee, un sistem filosofic, o credință, o descoperire, o operă de artă, trebuie să aducem și noi obolul nostru în avuția comună a omenirii civilizate din care de atâta vreme

consumăm. Un popor nu-și ia rangul printre popoarele mari decât atunci când încetează de a fi numai un popor de consumatori și devine un popor de producători și din punctul de vedere intelectual și artistic") Dar în 1898, în articolul „*Un guvern tare și popular*”, îi combătea din nou demersurile politice, care nu erau ale unui „utopist”, ci ale „unui speculant și demagog”. Îl ataca din nou, în noiembrie-decembrie 1898, atât în scrisoarea deschisă adresată ziarului „*L'Indépendance roumaine*”, cât și în articolul *încă o dată*, reamintind trecerea lui de la un partid la altul, precum și persecutarea socialiștilor în calitate sa de ministru al Instrucțiunii, după ce liderul conservator pornise în ziarul „*La Roumanie*” campania de răsturnare a guvernului liberal, căruia îi reproșa politica „*de casse-cou*”. A urmat declarația lui Take Ionescu în Parlament privitoare la prăpastia dintre modul său de gândire și cel al socialiștilor, cu pomenirea în treacăt a serviciului „minor” ce i-l ceruse fostul deportat siberian. Era lovitură care, împreună cu cele venite din partea lui A. A. Bădărău, îl determinase pe C. Stere să spună în interviul acordat ziarului „*Adevărul*” că socialiștilor le rămâne o singură alternativă „ori să dispară din viața publică, ori să dea mâna cu orișicine pentru a zdrobi acest partid reacționar și capabil de orice nelegiuire”.

„*Struggerforlifer*” constituie, așadar, riposta întârziată a lui C. Stere la atacul din 1898-1899, o ripostă extrem de virulentă înscriindu-se în „lupta de exterminare” propovăduită în momentul de maximă tensiune din februarie 1899. Locul ei este luat trei ani mai târziu de o luptă politică hotărâtă, însă dusă cu mai puțină înverșunare, cu calmul dat de rațiune și de conștiința propriei valori, așa cum se relevă în discursul rostit în Camera Deputaților la 16 ianuarie 1903 (vezi *suprd*).

La prima vedere, publicarea pamfletului „*Struggerforlifer*” n-a stârnit o reacție imediată, tabăra adversă (politică și gazetărească) adoptând, pare-se, tactica ignorării lui totale. Nu însă și a autorului, identificat, desigur, cu ușurință. Pe acesta, ziarul „*Evenimentul*”, devenit între timp conservator, îl atacă extrem de violent, pe marginea unor pasaje din cuvântarea pe care o ține la o întrunire de protestare. În articolul *Rușinea de ieri* („*Evenimentul*”, seria II-a, anul VII, nr. 41, din 14 martie, p. 1), se spunea: „... d-l Sterea, neofitul colectivist, a ținut să deie o primă de întrecere antevorbitorului său, atacând familiile d-lor Take Ionescu și Nicu Filipescu. Ne este rușine nouă să reproducem aceea ce energumenii liberali naționali au spus ieri, cu tendință de a lovi în viața privată a unor bărbați politici pe care o țară întreagă îi stimează.” Și editorialul se încheia cu fraza: „Acest sistem este mai cu samă în floare la o pătură socială din Rusia numită mojiță. Probabil că d. Sterea, care vine de prin acele părți, trebuie să știe ceva despre această pătură.”

Dar rezumatul alocuțiunii rostite de împricinat („*Liberalul*”, nr. 12, din 14 martie, p. 1; vezi *suprd*) nu cuprinde nici un pasaj referitor, direct sau aluziv, la cele două personalități. (Se poate lua în calcul, firește, că, în forma pentru presă, se eliminase tot ce putea fi excesiv. Dar acest lucru nu se întâmpla într-un

editorial al „*Liberalului*”, din 9 martie, deci anterior întrunirii, nesemnat, intitulat *Regim de asasini*, unde se spunea: „Și nici că putea fi altfel, când e cunoscut că autorul imoral al actualei formațiuni ministeriale, al nefastului regim conservator omogen, este d. Nicu Filipescu, asasinul regretatului Lahovari și spadasinul de profesie. Acest trist sire, această rămășiță răsuflată a unor preținși feudali de orient, acest cavaler de evul-meziu rătăcit pe malurile Dâmboviței după atâtea veacuri de interval, ar fi de mult rival al lui Don Quichotte, dacă n-ar fi odios prin faptele lui sângeroase. Înetat de sânge întocmai ca o fiară sălbatică, el își caută satisfacerea ambiției și instinctelor sale în vărsări de sânge, în bătăi, în zdrobire de cetățeni [...] *comparsul* d-lui Filipescu, cinicul și lepădatul de familie și de neam, Take Ionescu, omul nefast prin excelență, acel care plănuiește toate infamiile, care urzește toate planurile, lăsând pe seama comparsului său Filipescu ca să execute, acest om-rușine...”)

Atacul „*Evenimentului*” primește în „*Liberalul*” o replică, intitulată *Merci*, nesemnată, pe care o reproduc în întregime:

„Gazeta lui Max Prasin și Spiru Kaufman [ironic, fiecare din cei doi redactori primea prenumele celui alt], de aseară, aduce învinuire d-lui C. Stere, că ar fi atacat personal pe d-nii Filipescu și Ionescu la întrunirea de duminică a partidului liberal. Dar d. Stere n-a pronunțat măcar numele acestor domni! Deci, dacă cu toate acestea oamenii lor de casă i-au recunoscut în portretele făcute de d. Stere, aceasta face multă cinste talentului pictural al oratorului liberal. Legenda zice că, odată, Apelles a zugrăvit așa de bine niște struguri, încât paserile se înșelau și se așezau pe tablou. Cu cât mai mare trebuie să fie talentul d-lui Stere, dacă d-sa a putut să facă portrete așa de vii, încât niște bipezi cari pretind că aparțin speței «*homo sapiens*» au putut să fie așa de impresionați, încât s-au înșelat crezând că au auzit numele originalelor! Laudele adversarului sunt cel mai mare omagiu care poate fi adus unui talent. *Merci!* Și felicitările noastre d-lui Stere.”

În chip vădit, nota este scrisă, în numele redacției, de însuși C. Stere. Și el pare să admită că, la întrunirea de protestare, s-ar fi rostit, fie și fără a pomeni nume, despre cei doi oameni politici conservatori. Analogia cu pictorul grec, recunoașterea faptului că a făcut „portrete” mă fac totuși să cred că el vorbește în subtext despre *Struggerforlifer*”, știind că și adversarii se refereau, în ultimă instanță, la acel text.

II. „Homunculus”

A apărut în „*Liberalul*”, anul I, nr. 8, din 9 martie 1900, p. 1-2; nesemnat

Așa cum am afirmat, ideea alcătuirii unei serii de „caracteristici literare” pare să-i venit autorului după publicarea celei dintâi, tot astfel întâmplându-se și cu ideea structurării ei în legătură cu ierarhizarea funcțională a taberei conservatoare.

A doua „caracteristică” are însă în centru o figură ce nu ocupă nivelul imediat inferior „șefului de fapt” al partidului advers. În realitate, „homunculus”

are ca prototip pe tânărul doctor A. Culianu, care tocmai atunci era vizat de o campanie de presă, întrucât, fiu al liderului conservatorilor ieșeni, profesorul N. Culianu, cumula mai multe funcții. Dacă pamfletarul face eforturi mari pentru a reliefa legătura din „strugglerforlifer” și „homunculus”, precum și locul pe care i l-a acordat, sfortare ce se simte și diminuează efectul, în schimb, el are ocazia să dea curs liber îndemnării în zugrăvirea personajului, rezultatul fiind o caricatură savuroasă.

III. „Bădăranul boierit”

A apărut în „Liberalul”, anul I, nr. 20, din 23 martie 1900, p. 1-2; nesemnăt. Același ziar îl republică în anul V, nr. 244, din 5 ianuarie 1905, cu motivarea că „astăzi tipul hălăduiește în fotoliul ministerial, sfidând opinia publică și stropind cu noroi justiția țării”.

Acest nou „tip” concretizează ideea ce stă la baza structurării seriei de „caracteristici”: după „șeful de fapt” al partidului conservator, vine rândul „ofițerilor” acestuia, liderii organizațiilor locale. Sintagma prin care e desemnat personajul trimite fără dubiu la prototipul său, anume A. A. Bădăraș.

Așa cum s-a văzut, C. Stere a polemizat cu fostul „radical” devenit conservator în alocuțiunea de la clubul liberal din 25 noiembrie 1898, apoi în articolele din „Propaganda” (*O manifestație semnificativă, încă o dată*), în scrisoarea deschisă găzduită de „LTndependance roumaine”, în interviul acordat lui Const. Miile și în dreptul de replică la scrisoarea lui A. A. Bădăraș.

Declanșând campania contra guvernanților, „Liberalul” risipește multe săgeți la adresa fostului radical, care devenise în urma alegerilor din 1899 deputat și primar al Iașului, tema predilectă fiind mai întâi ilegalitatea comisă, prin păstrarea postului de profesor secundar, apoi, numeroasele afaceri, calificate drept veroase. Dintre toate însă reține atenția un articol apărut în nr. 15, din 17 martie 1900, intitulat *Din psihologia țiganelui împărat*. Era prilejuit de prezentarea în Parlament a proiectului legii asupra învățământului, proiect ce conținea prevederi ce provocaseră adâncă indignare față de cel ce-și aducea contribuția în calitate de raportor. „Numai zelul mitocanului - scrie autorul anonim - de a-și manifesta recunoștința către ciocoiul care l-a primit la masă a îndemnat pe asimilat să prezinte o astfel de lege.” Mai departe, adăuga ironic: „Pe aiurea, prin țările pe unde Dumnezeu n-a fost darnic cu oameni așa de căpățânoși, lumea trăiește încă în întunecime - sărmana - continuând a crede că învățătura de carte nu e pentru slujbe, ci e pentru om, ca să se deosebească de dobitoacele necuvântătoare” și, apoi, încheia: „Dar glumești cu «bădăranii boierii»?” Era aici, foarte probabil, o primă schiță a „caracteristicii literare” ce va fi publicată peste o săptămână.

După apariția ei, survin firește și replicile. Dintre acestea, de reținut e una din „Evenimentul” (nr. 55, din 31 martie 1900), intitulată *Moftangiul*, în care se spune: „... Moftangiul politic debutează, de obicei, ca socialist. Dar anii de

«martiraj» nu-i plac, de aceea se grăbește a-i scurta cât mai mult. Naivii rămâie «martirii ideilor»; el e om practic. A fost până la anarhism; aceasta nu-l împiedecă să-și susție candidatura, să poarte crucea creștinească sub jacheta pariziană. A fost cosmopolit înfocat, apărător cavaleresc al celor fără drepturi, dar aceasta nu-l împiedecă ca să devie înfocat antisemit, dacă în orașelul în care vorbește se află un curent în acest sens. De se întâmplă să fie la ordinea zilei o chestie care se pare că are o oarecare legătură cu simțământul rudimentar al iubirii de țară, în sensul frazeologic, vreun tribunal arbitrai, îl veți vedea pe fostul cosmopolit tunând contra «străinilor ce vin să necinstească cu limba lor pământul frământat cu sângele strămoșilor lor». De nu reușește nici acest gen, atunci întoarce foaia. Devine personal, încearcă să muște, pentru ca acel care va vedea balele pe pulpana omului de vază să întrebe și de numele celui ce l-a îmbăiat. Se face gazetar și împrășcă. Cearcă să puie pe fruntea unuia pecetea degenerării; altuia, el, democratul, îi impută originea obscură; celui alt..., dar ce să mai continui! Acestea sunt frazele stereotipe ale tuturor pamfletarilor. Ca să le deie însă o notă mai curățică, pune moto fraze... din Alfred Fouillee.

Nu va fi fără folos, cred, să transcriu din Ion Mamina și Ion Bulei, *Guverne și guvernanți, 1866-1916* (București, Silex, 1994, p. 164-165) schița biografică a acestui om politic: „**Bădăraș, Alexandru A.** (9 apr. 1859, Bădărei, j. Iași - 27 mart. 1927, Iași). Descendent al unei vechi familii de răzeși, urmează școala primară la Bivolari, unde părintele său a fost primar timp de 40 de ani. Studiile superioare le începe la Univ. din Iași, dar este exclus pentru participarea la mișcarea socialistă (1881). Le continuă la Paris, unde își ia licența în drept și diploma de absolvire a înaltei Școli de Științe Politice, precum și la Bruxelles, unde devine doctor în litere și filosofie. La Bruxelles se află printre inițiatorii unui cerc socialist și ai tipăririi revistei «Dacia viitoare» (1883). În țară, din anul 1885 este profesor de franceză la Gimnaziul «Alexandru cel Bun» și la Liceul Național din Iași și profesor de psihologie la Fac. de Litere din același oraș; concomitent profesează avocatura. Alături de G. Panu, **B.** este creator al Partidului Democrat-Radical (1888), care, în cele din urmă, se integrează în Partidul Conservator (1897). Devine un membru marcant al acestui partid; deputat; primar al orașului Iași (iun. 1899 - febr. 1901). **Min. Just.**, 22 dec. 1904 - 15 iun. 1906/ Se alătură lui Take Ionescu în acțiunea de organizare a Partidului Conservator-Democrat (1908), fiind supranumit, pentru energia sa, «Vulturul Moldovei»./ **Min. Lucr. Publ.**, 14 oct. 1912 - 31 dec. 1913/ După războiul de întregire, **B.** se consacră cu totul publicisticii și ziarului «Opinia» (Iași), marea sa pasiune.”

IV. „Geanabetul”

A apărut în liberalul”, anul I, nr. 35, din 13 aprilie 1900, p. 1-2; nesemnăt.

Odată cu depășirea punctului critic al „afacerii Hallier”, și campania „Liberalului” contra guvernanților ia o turnură mai calmă. Lucrul se resimte și în

„caracteristicile literare” ale lui C. Stere. Cea de-a patra beneficiază, de altfel, mai puțin de impulsul afectelor, ceea ce se materializează într-un spațiu mai mare acordat reflecțiilor preponderent sociologice, asupra „mahalalei” românești.

Impulsul afectelor e mai mic în „*Geanabetul*”, dar nu lipsește de tot. În fapt, personajul are două prototipuri, anume unul principal, G.A. Scorțescu, și celălalt secundar, N. Fleva, „tribunul poporului”.

Mai sus, în notele la articolele *Socialiștii și mișcarea națională* și *Din carnetul unui vizător*, am prezentat pe larg relațiile dintre directorul ziarului „Evenimentul” și C. Stere, relații culminând prin conflictul din octombrie 1894. Timpul scurs, pe de o parte, conștiința propriei superiorități, pe de alta, determină o anumită detașare a autorului „caracteristicii”, care nu pregetă totuși să șarjeze personajul, menționând tot ce adversarii aceuia îi pusese în seamă. Notabilă e ironizarea inițiativei pe care o ia directorul „Evenimentului” în 1893-1894 a „votului universal cu patru clase gimnaziale”, în condițiile în care C. Stere însuși lansează în 1914 „Liga reformelor”, având în program introducerea „votului universal pentru știutorii de carte”!

N. Fleva, precum am spus, e prototipul secundar; la el de fapt trimit doar cognomenul „tribun al poporului” și aluziile din final, relative la „schimbarea firmei [trecerea de la liberali la conservatori] pentru fân” și „micile daraveri petrolifere”.

V. Tartarin din Delea Veche

A apărut în „*Liberalul*”, anul I, nr. 66, din 21 mai 1900, p. 1-2; nesemnăt. A fost reprodus în „*Voința națională*”, anul XVI, nr. 4.584, din 24 mai 1900, p. 1-2.

Indubitabil, prototipul personajului este B. Delavrancea. Pe când acesta era liberal, C. Stere îl atacase, în cursul polemicii dintre „*Evenimentul literar*” și „*Vieața*”, pentru transferarea „chestiunii naționale” din plan cultural în plan politic și pentru colaborarea sa la revista lui A. Vlașu. Delavrancea, de asemenea, în calitate de deputat, făcuse o interpelare în Parlament cu privire la brutalitățile comise împotriva manifestanților în noaptea de 14 septembrie 1894 (vezi notele la *Din carnetul unui vizător*), interpelare pomenită și acum. „*Flevist*”, prozatorul va intra în partidul conservator împreună cu disidența liberală respectivă (în limbajul liberalilor fusese „asimilat” sau „drenat” de conservatori) și va fi ales primar al capitalei.

VI. Giboyer de la Bolta Rece

A apărut în „*Liberalul*”, anul I, nr. 74, din 1 iunie 1900, p. 1-2; nesemnăt.

Prototipul personajului este neîndoielnic G. Panu. Pentru „camuflare” i se mai atribuie, desigur, câteva atribute și episoade biografice străine - stagiul socialist și colaborarea la „*Dacia viitoare*”, de pildă, împrumutate de la cel de-al doilea lider al partidului radical, A.A. Bădărău. Ziarul întemeiat de G. Panu se numea „*Lupta*”, în el apărând articolul antimonarhic *Omul periculos* (anul IV,

nr. 222, din 5 aprilie 1887), urmat de serialul *Pentru ce critic pe Rege* (nr. 223-229, 6 aprilie 16 aprilie 1887).

Dușman acum, G. Panu avea să fie, la următoarele alegeri parlamentare, din martie 1901, aliat al liberalilor și se va găsi pe lista candidaților la Iași, la colegiul II Cameră, C. Stere figurând la colegiul III.

[Scrisoare deschisă întru relevarea unui pseudointerviu]

A apărut în „*Liberalul*”, anul I, nr. 3, din 3 martie 1900, p. 2. Prezentând-o, redacția preciza: „Primim următoarea scrisoare cu rugămintea de a o da publicității.”

„Articolașul” la care trimite C. Stere se intitula *Colaboratorii... liberali* și fusese publicat de ziarul menționat, „*Epoca*” (al conservatorului N. Filipescu), anul VI, nr. 1245-51, din 24 februarie 1900, p. 1. În el se preciza că „un prieten l-a întrebat pe d. C. Stere” despre „evenimentul la ordinea zilei” și răspunsul fusese următorul: „întâi și-ntâi [...] ți-u să declar că intrarea noastră în partidul liberal nu constituie nici *asimilare*, nici *contopire*, ci pur și simplu o *conlucrare* politică, în care ne vom păstra individualitatea. Iar dacă pentru unii și alții, intrarea noastră ar fi înțeleasă ca o *contopire totală*, pentru mine unul și pentru cei care îi cunosc eu mai bine, aceasta nu e decât o *conlucrare*...”

Textul e scris pe alocuri stângaci, cu repetări ce sporesc ambiguitatea, în loc să o micșoreze. Însă, fără doar și poate, ceea ce l-a determinat pe C. Stere mai mult să intervină era „schilodirea” afirmațiilor sale, anume că n-ar fi fost vorba de o „înregimentare” a socialiștilor în partidul liberal, ci de o „conlucrare” a celor două partide, adică exact ceea ce fusese, în ochii lui, episodul din intervalul octombrie 1898 - martie 1899.

Teorii și fapte

A apărut în „*Liberalul*”, anul I, nr. 14, din 16 martie 1900, p. 1 (editorial) nesemnăt.

În redacția oficiosului liberal numai C. Stere era adeptul concepției marxiste privitoare la rolul luptei de clasă în evoluția societății. În fond, aici, e își justifică încă o dată atitudinea din 1898 (încheierea cartelului electoral cu liberalii) și cea din 1899-1900 (înregimentarea în partidul liberal). De altfel, în acest articol se face trimitere în *Răspunsul d-lui P.Th. Missir* (vezi *suprd*) cu mărturisirea aproape explicită a paternității („noi am relevat aici” etc.)

Cuvântarea la întrunirea liberală de protestare din 12 martie 1900

A apărut în „*Liberalul*”, anul I, nr. 12, din 14 martie 1900, p. 2.

La 15 decembrie 1899 se reziliase contractul încheiat pentru construirea portului Constanța, datorită nerespectării clauzelor contractuale de către întreprinzătorul francez Hallier, care în urmă a dat statul român în judecată. Nemulțumit de condițiile de judecată, a solicitat (și guvernul român a admis sub presiune

diplomației străine) un tribunal arbitral internațional, care, de altfel, i-a dat francezului câștig de cauză.

a) în numărul următor se precizează că, în rezumatul discursului, zețarii culuseseră cuvântul *pungășită* în loc de *pângărită*, dar că putea rămâne și așa.

O scrisoare deschisă d-lui P. T. Missir

A apărut în „Liberalul” anul I, nr. 31, din 6 aprilie 1900, p. 1; semnată C. G. Stere.

Vezi la secțiunea *Addenda*, o scrisoare particulară către P. T. Missir, datată 3 aprilie 1900 și redactată în aceeași zi cu cea „deschisă”. Publicarea acesteia din urmă însă întârzie cu o zi. În nr. 30, din 5 aprilie (apărut în seara de 4 aprilie), al „Liberalului”, la ultimele informațiuni, se anunța „Primim de la amicul nostru d. C.G. Stere o scrisoare deschisă către d. P. Th. Missir, pe care regretăm că, din lipsă de loc, nu o putem publica astăzi. Atragem atențiunea asupra acestei scrisori care vă apărea în nr. de mâine.”

Articolul care prilejuiește cele două scrisori ale lui C. Stere se intitula *Neconsecvență...* și apăruse nesemnat (era de fapt editorial) în „Era nouă” (anul XI, nr. 487, din 2 aprilie 1900, p. 1).

Transcriu câteva pasaje din acesta, cele mai importante:

„în ziarul «Liberalul» cetim un articol neiscălit, intitulat *Constituțional*.

Am fi lăsat să se aștearnă umbra uitărei asupra lui, dacă crâmpeliul următor: «în ziua în care acest partid (scriitorul schițează idealul partidului conservator), ar crede că e destul de tare pentru a izbuti să reînființeze privilegiile de castă, să se reîntroneze *cnutul...*» nu ne-ar descoperi numele autorului, un fost colaborator al micului nostru ziar. Și poate chiar totuși am fi lăsat nerelevat articolul dacă fostul nostru colaborator, astăzi înscris în șirurile care alcătuiesc armata liberală, n-ar fi avut imprudența naivă să-și termine articolul astfel: «o pată însă, o mare pată roșie, un lac de sânge stă ca o fantomă la spatele acestui partid: înecarea în sânge a mișcării țaranilor răsculați de conservatori la 1888». Fostul colaborator, „de curând așezat în țară”, se spunea mai departe, „se poate să nu-și deie seama de cauzele răzvrătirilor țaranilor în 1888”, dar mai grav era că „în 1898 [...] cel ce scrie astăzi în «Liberalul», cel ce conjură inimele oneste să se depărteze de noi, era un admirator al grupărei noastre și dase expresie acestui sentiment de admirație într-o serie de articole publicate în «Era nouă». Nu se speriască de «acea pată roșie, de acel lac de sânge ce stă ca o fantomă la spatele partidului constituțional». Și adăuga: „Dar, cum nu găsim înțeles mobilului sufletesc ce a îndemnat în 1898 pe fostul nostru colaborator să ne îmbrățișeze, nu găsim explicare firească nici entuziasmului ce-l însufleștește astăzi pe fostul socialist pentru partidul liberal”. Aceasta, pentru că, se spune: „După 1888 și după 1898, sub regimul liberal, s-a înecat în sânge încercarea de propagandă socialistă; își ruinează viața în întunericul închisorii câțiva din cei ce s-au încumetat să propovăduiască păturei sociale de la țară credința socialistă; au fost tratați

nedemn fruntașii socialiști, în Parlament, de către miniștrii liberali [...] despre acel moment fostul nostru colaborator nu știe nimic?, n-a aflat nimic?” Articolul se încheia astfel: „Pe atunci, îmi spune un amic, *balanța* - măsură comercială înclinase spre partidul liberal.”

Pe aceeași pagină, sub titlul *Lucruri vechi*, se reproduceau câteva fragmente din articolul fostului colaborator „*Un partid tare și popular*”, nu întâmplător, sintagma din titlu fiind unul dintre noile sloganuri ale campaniei liberale.

În scrisoarea sa deschisă, C. Stere reproșează fostului său profesor „o triplă nedelicateță și nedreptate”. La cea dintâi nu întârzie prea mult: el afirmă scurt că articolul nu-i aparține și nici „nu l-a cetit măcar”. (În scrisoarea particulară spune totuși că articolul „e prost” și îi dezvăluie chiar autorul, un anume d. [V.] Cocuz. Declarația trebuie luată sub beneficiu de inventar, fiindcă poate fi tot atât de adevărată cât și cele date anterior, cu privire la textele iscălite, de pildă, C. Sorțescu, în „Evenimentul”, ori C. Șărcăleanu, în „Evenimentul literar”. Altfel spus, problema paternității lui C. Stere asupra articolului *Constituțional* și a altora două - *Conservator* și *Radical* -, cu care formează o serie, rămâne deocamdată deschisă.)

La cea de-a doua „nedreptate”, Stere își modifică tactica, aducând acum argumente formulate lapidar, în fond repetând cele spuse, mai înainte, cu privire la alianța electorală din octombrie 1898, în ziarele „Propaganda”, „L'Independance roumaine” și „Adevărul”, în care strecoară ideea că profesorul de filozofie a dreptului n-ar fi știut să interpreteze corect „însemnătatea” mișcării făcute de socialiști. În sfârșit, se aduce o veritabilă pledoarie, deosebit de bine articulată, alternând partitura emoțională cu cea rațională, la cea de-a treia „nedelicateță și nedreptate”, „punctul cel mai dureros”, anume că „înainte de a [se] înscrie în partidul liberal, [ar] fi trecut pe la junimiști”. (Însă în articolul *Neconsecvență...* nu se vorbea de o „trecere pe la junimiști”, ci doar despre „admirație” față de ei!

În proximitatea numărului săptămânalului junimist (nr. 488, din 9 aprilie 1900, p. 2), Petru Th. Missir răspundea fostului student prin scrisoarea intitulată *Pentru d-l C.G. Stere*:

„«Liberalul» publică o scrisoare deschisă la adresa mea din partea simpaticului meu confrate, dl. C.G. Stere.

Sunt foarte simțitor la cuvintele amabile ce-mi adresează dl. Stere, pentru care am și eu multă prietenie.

D-sa spune că a fost atins de ceea ce s-a scris în ultimul număr al «Era nouă» în privința sa. Cât atârnă de mine sunt gata să-i dau cea mai deplină satisfacție.

Recunosc că am publicat în «Era nouă» articolele sale numai pentru aprecierile bine fondate ce le-am găsit într-însele și fără să existe nici o legătură politică între noi. Mai adaug chiar că pentru acest motiv le-aș fi publicat, chiar dacă aș fi știut pe atunci că D-sa se pregătește să fie junimist la liberali.

De asemenea, eu personal consider ca o răutate nedreaptă față cu dl. Stere aluziunea la o balanță mai mult sau mai puțin comercială, dar toată lumea nu cunoaște caracterul său dezinteresat.

D-sa va recunoaște însă că această balanță joacă un mare rol în partidele vechi și că d-sa, intrând într-unui din ele de-a dreptul prin ușa Primăriei de Iași, a dat singur ocazia celor ce nu-i sunt prieteni să-și aducă aminte de funcțiunea comercială a balanței, funcțiune cu totul nepotrivită intinelor sale aspirațiuni."

Scrisoarea lui Missir a fost reprodusă și de ziarul conservator „Evenimentul”, anul VIII, nr. 66, din 15 aprilie 1900, p. 2, care o apreciază ca pe „un model de stil concis, adecă de arta de a spune multe în puține cuvinte”.

Răspunsul d-lui P. Th. Missir

A apărut în „Liberalul”, anul I, nr. 37, din 15 aprilie 1900, p. 2; nesemnat.

Textul acesta nu venea, desigur, din partea vreunui redactor oarecare al „Liberalului”, ci a lui Stere însuși. Numai el putea fi deranjat de explicația dată utilizării expresiei „balanța comercială” (în fond, prin raportul dintre aparență și esență) și îndeosebi de ironia profesorului care declarase că i-ar fi publicat articolele „pentru acest motiv [pentru aprecierile bine fondate] chiar dacă ști[a] că d-sa se pregătește să ajungă junimist la liberali”, numai el putea să o amendeze pe cea dintâi prin formularea unei reflecții, olimpice, cu elemente ofensatoare (chiar dacă profesorul nu era încadrat direct în categoria „mahalagiilor”, el era descalificat prin creditul acordat lor), iar pe cea de-a doua, prin reluarea, în partea finală, a demonstrației, cu un plus de argumente și de detalii, pe care nimeni în afara lui nu le-ar fi putut da.

De reținut este trimiterea la un articol din ziarul junimist bucureștean „Constituționalul”, articol, se mărturisește, „relevant de noi la timp”. Se înțelege că autorului *Răspunsului*... i se datora și „relevarea” respectivă. Aceasta o găsim într-o notă nesemnată, intitulată *Teorii și fapte* (nr. 14, din 16 martie 1900, p. 1). Că autorul acesteia era într-adevăr C. Stere ne dovedește următorul pasaj: „Acum poate înțelege și «Constituționalul» pentru ce «capetele nesănătoase care cred în lupta de clase», dar care vor să lupte pentru binele neamului, au găsit de datorie lor, când li s-a deschis ochii în fața primejdiei ce ne amenință, grație isprăvii celor «care de-a lungul secolilor ne guvernau» - pentru ce dânșii au găsit de a lor datorie să intre în marea familie liberală, spre a «adăogi o petricică la clădirea statului român și la întărirea naționalității române»"... (În redacția „Liberalului” nimeni în afară de C. Stere nu recunoștea existența „luptei de clasă”!)

În condițiile în care în *Răspunsul d-lui P. Th. Missir* se lansau măcar două lovituri tari, cel vizat nu putea să nu riposteze. Adoptând procedeul folosit de adversar, al vorbirii în numele redacției, P. Th. Missir inserează în „Era nouă” (nr. 490, din 23 aprilie 1900, p. 2-3) o notă intitulată *Subiect pentru o a doua scrisoare deschisă*, în care se spune:

„Chiar o «trecătoare colaborare» la «Era nouă» ar fi trebuit să lase fostului nostru colaborator impresia că acest ziar nu este făcut de condeie mercenare, ci de către credincioși fervenți ai doctrinei junimiste. Când, dar, ziarul la care d-sa colaborează astăzi aruncă expresia de *mahalagii* într-o discuțiune în care orice alt scriitor al aceluia ziar n-avea ce căuta și d-sa tace, această împrejurare ne împedecă a continua o discuțiune în care părțile, și din acest punct de vedere, nu dispun de puteri egale. Căci nu înțelegem cum se poate [sic] întrebuița cuvinte și epitete c-un conținut trivial într-o discuțiune dintre oameni «serioși și de onoare». Fostul nostru colaborator trebuia să știe din scurta sa carieră de la «Era nouă» că, la acest ziar, pasajele prea personale și triviale din articolele prezentate pentru publicare se retușează. Însăși [sic] dumisale, după cum de altminteri și mărturisește în întâia «scrisoare deschisă», s-a retușat un pasaj dintr-un articol în care se aninase de o personalitate politică din localitate.

Era dar dator fostul nostru colaborator să șteargă sau să retușeze părți din *Răspunsul d-lui P. Th. Missir*.

Noi trimitem «răspunsul», așa cum este scris, fostului nostru colaborator, sperând că de la înălțimea amețitoare... la care s-a urcat fără de vreme și fără de rost, va ști să deosebească după stil și după formă literară a[!] cui este «răspunsul».

Și, descoperind autorul, se va scobori până la el sau îl va înălța până la D-sa, nu știm, îl va invita însă pe viitor să-i ferească prilejul discuțiunii cu junimiștii, căci doare.”

A doua?

A apărut în „Liberalul”, anul I, nr. 39, din 18 aprilie 1900, p. 1; nesemnat.

Evident, această replică la *Subiect pentru o a doua scrisoare* aparține tot lui C. Stere, care dorește să aibă ultimul cuvânt în polemică. Schimbul de lovituri se oprește aici, cauza fiind, probabil, nu atât faptul că Petru Th. Missir, care era și deputat, își dirija „de la distanță” revista, cât tensionarea relațiilor dintre junimiști și conservatori, relații ajunse curând la ruptură, împrejurare în care primii își îndulcesc tonul față de liberali, cu care, de altfel, la următoarele alegeri, din martie 1901, „făcute” de guvernul lui D.A. Sturza, vor fi aliați. P. Th. Missir era ales senator, iar C. Stere - deputat.

La *Addenda* se va găsi o scrisoare, datând din septembrie 1900, prin care C. Stere îi cere „C.c.-ului Petrache” să ajute la obținerea unei catedre de către profesoara Elena Carp, viitoarea soție a lui G. Ibrăileanu. E semn deci că relațiile între cei doi nu se rupseseră.

Polemica, se cuvine observat, nu a adus o „edificare” deplină asupra colaborării la „Era nouă” a proaspătului liberal. Nu a scăpat însă nimănui că atunci când acesta a susținut că preopinental său făcuse o dublă „recunoaștere”, mărturisire, denaturase pur și simplu sensul celor spuse. (Fruntașul junimist declarase, efectiv, că între ei n-au existat „legături politice”, dar nu spusese nicăieri că articolele fostului colaborator „ar fi [fost] compatibile cu înclinarea

înspre liberali chiar de pe atunci".) Și, iarăși, nu a scăpat nimănui faptul că fostul colaborator al „Erei noi” lăsase deoparte din articolele sale de mai înainte tot ce constituia critică aspră la politica liberalilor.

Discursul d-lui C. Sterea [la mormântul lui Ion C. Brătianu]

A apărut în ziarele „Voința națională”, anul XVII, nr. 4.573, din 9 (22) mai 1900, p. 1, și „Liberalul”, anul I, nr. 59, din 12 mai 1900, p. 1-2.

Discursul a fost rostit la 7 mai, în timpul „pelerinagiului” anual al fruntașilor liberali la mormântul lui Ioan C. Brătianu de la Florica.

În ampla biografie pe care Z. Ornea o consacră lui C. Stere (voi. I., 1989, p. 256) se relatează un episod „insolită” al cărui erou este ajutorul de primar al Iașului, anume participarea la înmormântarea lui Gh. Tacu. „Insolită”, pentru că „a trebuit [...] să cuvânteze, în numele primăriei [...] de pe balconul instituției, la ceremonia funerară a fruntașului liberal local Gh. Tacu, vorbind de cinstea (inexistentă), abnegația și moralitatea dispărutului”. (Epitetul „insolită” pare în mare măsură excesiv. Folosindu-l, totuși, Z. Ornea avea probabil în vedere ceea ce n-a menționat, dar cunoștea, desigur, anume că, printr-o ironie a sorții, cel care ține discursul funebru nu era altul decât cel care îi fusese preferat defunctului în postul de ajutor de primar. Gh. Tacu fusese ajutor de primar și înainte de alegerile comunale din noiembrie 1898. Se pare că i se promisese de către N. Gane că va ocupa și în noua legislatură același post, ceea ce nu s-a realizat, postul fiind acordat, în urma cartelului dintre liberali și socialiști, celor din urmă. Adversarii politici - conservatorii, junimiștii și radicalii - au susținut chiar, în paginile ziarelor „Evenimentul” și „Opinia”, că Gh. Tacu a murit, puțin timp după alegeri, „de inimă rea”.) Biograful reținea însă episodul, întrucât în discurs se folosea pentru prima dată propoziția care va deveni „deviza” lui Vania Răutu - „Nici o picătură de forță morală nu se pierde în zadar”.

În reportajul de la acest eveniment, publicat de ziarul „Propaganda” (anul I, nr. 164, din 26 ianuarie 1899, p. 2), era inclus și un rezumat al respectivului discurs, care suna astfel:

D. N. Gane, primarul orașului, fiind silit să plece din Iași, repetând adânc că nu poate lua azi asupra sa această dureroasă, dar sacră sarcină, m-a delegat pe mine să exprim în numele consiliului și administrațiunii comunale jalea ce ne-a cuprins față cu dispariția din sânul nostru a unui tovarăș bun și încercat, cum a fost Gh. Tacu.

Îmi iau cu pietate această sarcină. În mijlocul consternațiunii generale, după cuvântările calde ale prietenilor personali și amicilor politici, îmi vine greu să mă țin la înălțimea cuvântului lor și mai ales la înălțimea solemnității momentului, când trebuie să aduc, în numele unui oraș întreg, omagii unui cetățean fruntaș.

Când cineva se duce dintre noi e unul din acele puține momente în care ne oprim din activitatea noastră, fiind siliți a face reflecții asupra eternului mister ce ne învăluie.

Natura își face cursul neschimbat, zi cu zi e identică, dar dispariția unuia dintre cei pe care îi iubim schimbă pentru noi înfățișarea lumii.

Din nepotrivirea aceasta dintre natură și dintre sentimentele și suferințele noastre izbucnește simțul de solidaritate și frăție, întocmai ca la acei copii zburdalnici, cari, alergând printr-o pădure și certându-se, s-au rătăcit, se strigă unul pe altul, căutând sprijinul reciproc în fața groazei ce le inspiră necunoscutul.

Cât de mici par în aceste momente patimele omenești față cu puterea necunoscutului care ne-a adus în viața aceasta și ne duce în alta, fără să știe seama de luptele, durerile și legăturile noastre și fără ca noi să ne putem da seamă pentru ce!

În această stare sufletească, oricine nu se poate gândi decât la acele însușiri sufletești care fac din om o ființă superioară, îl fac biruitor, triumfător chiar, însușiri vecinie prețuite.

Ca deputat, senator, consilier județean și ca prim ajutor de primar, Gh. Tacu a fost un om cu inimă bună și un aprig luptător.

Răutatea și lașitatea, indiferentismul fac din om sclavul jocurilor oarbe ale firei. Dar când inima lui revarsă bunătate în relații personale, când el luptă cu statornicie pentru un ideal ce îl are vecinie în minte, atunci el se ridică stăpân asupra micimilor existenței omenești.

În cariera lui îndelungată ca om și cetățean, Tacu a fost totdeauna un luptător credincios al partidului din care făcea parte și om bun pentru toată lumea.

Și aici avem o mângâiere. Nici o picătură cât de mică a forței morale nu se poate pierde, iar mâne, încheie d. Stere, când ne vom întoarce la grijile și munca noastră zilnică, imaginea aceasta de bunătate și credință pentru ideal ne va încălzi și ne va ușura luptele și mizeriile.

În fața localului unde și-a desfășurat Gh. Tacu activitatea lui în ultima perioadă a vieții, să-i zicem: Fie țărâna ușoară!

Se vede fără dificultate că, la mormântul lui Ion C. Brătianu, C. Stere a reluat idei și imagini din primul discurs (din care, s-a observat, există doar forma rezumată) și le-a dezvoltat, personalitatea fostului șef de partid și prim-ministru oferindu-i posibilități mai mari de semnificare a lor, întru combaterea scepticismului și pesimismului.

S-ar părea că oratorul Stere comitea același păcat pe care el îl releva, pe urmele lui H. Taine, în „caracteristica literară” *Tartarin din Delea Vechie* (vez

Similitudinile dintre cele două discursuri funebre au însă și o altă explicație, anume în existența, la orator, a unor idei și imagini obsedante. E, în primul rând, o viziune asupra naturii exterioare omului, implicit a relațiilor dintre om și natură, a cărei emergență se constată mai întâi în *încercările filosofice* scrise în închisoarea din Tobolsk, apoi în eseurile ce dezvoltă pasaje din ele - *Omul și natura*, *Din carnetul unui vizitor* etc. Liber cugetător, cum s-a recunoscut atunci când sinceritatea nu putea să-i dăuneze prea mult (în plan politic), el reluate acolo binecunoscuta cugetare pascaliană relativă la disproporția dintre om și univers, cu un plus de informații oferite de știința timpului său, nu însă pentru a reliefa, precum gânditorul francez, preeminența omului ca ființă rațională, ci totală sa neputință, într-o primă fază, a „omului-vierme”, care cedează, trebuie să cedeze locul alteia - „omul-luptător”.

Ca „om-luptător” îl înfățișează C. Stere pe Ion C. Brătianu, în a cărui figură reliefează (reductiv, desigur, idealizat și, ca atare, denaturat în parte) pe luptătorul pentru un ideal („al poporului românesc, mare, liber, demn și fericit”), pe „apostolul” ce îndemna să se lucreze „pentru a trezi în masele adânci ale poporului dorul acestui ideal”.

Mai pe larg, în articolul pe care l-am publicat în revista „Cultura” (anul III, nr. 20/174, din 22 mai 2008, p. 14-15) sub titlul „*Nici o picătură de forță morală nu se pierde în zadar*”.

[Discursul la Adresa de Răspuns la Mesajul Regal, 28-29 noiembrie 1901]

A apărut în „Monitorul Oficial. Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea ordinară 1901-1902”, Ședința din 28 și 29 noiembrie 1901, p. 35-45, precum și în „Liberalul”, anul II, nr. 227-229, din 6, 8 și 9 decembrie 1901, p. 1-2.

În urma demisiei guvernului P.P. Carp, înaintată la 12 februarie 1901, Regele a încredințat formarea noului guvern lui D.A. Sturdza, care a prezentat lista sa la 14 februarie. Noul prim-ministru a dizolvat apoi Parlamentul, hotărând și organizarea imediată alegerilor, în intervalul 12-16 martie. La aceste alegeri, organizate de noua administrație liberală, ca de obicei, „guvernamentalii” au reputat o victorie zdrobitoare. C. Stere, numit în 14 martie profesor suplinitor la catedra de Drept constituțional a Facultății de Drept din Iași (vezi la *Addenda* scrisoarea sa adresată lui Ion I.C. Brătianu), a candidat, singur, la colegiul III (rural) obținând 500 din cele 505 de voturi exprimate. Cum sesiunea parlamentară ce a urmat a fost foarte scurtă (24-28 martie), el și-a amânat discursul, pe care se obișnuia să-l țină orice nou deputat, pentru sesiunea de toamnă, ce se deschide la sfârșitul lunii noiembrie. Îl va rosti în cadrul discuției la Adresa de Răspuns la Mesajul Regal, în ședința din 28 și 29 noiembrie 1901.

Discursul este structurat în patru părți. Cea dintâi, introducerea, este de fapt o profesie de credință și o declarație de adeziune necondiționată la statutul

partidului liberal cât privește în special disciplina și respectul față de lider. Partea a doua constituie o analiză acută a situației existente în partidul conservator, situație care lipsește partidul de guvernământ de necesarul control al opoziției. În continuare, este abordată problema împrumuturilor și a capitalurilor străine, dezvoltată într-o discuție a căii pe care trebuie să o urmeze în viitor România, cu respingerea soluției preconizate până atunci, a căii capitaliste occidentale, implicând industrializarea treptată a țării. (Partea aceasta constituie nucleul poporanismului politico-social promovat în lucrarea *Social-democratism sau poporanism?*, a cărei publicare începe șapte ani mai târziu.) În conexiune cu această temă, în încheiere este recuzată poziția unuia dintre partizanii împrumuturilor externe, P.P. Carp.

a) Luând cuvântul înaintea noului deputat, Const. Miile spusese între altele: „Și sub ultimul guvern liberal, d. V. Gh. Morțun, unul dintre tinerii liberali trecuți de la socialism la liberalism, un tânăr al cărui elogiu nu eu trebuie să-l fac, căci domniile voastre când i-ați dat un loc de frunte în partidul liberal ați văzut valoarea lui, ei bine, d. Morțun a avut fericirea ca dintre d-voastră, el fiind socialist, deci fiind în opozițiune, să capete în Parlamentul trecut 45 de voturi pentru sufragiul universal [...] Ei bine, d-lor, nu se va întâmpla așa și acum acesta acest lucru? Nu știu; eu aș fi, firește, foarte bucuros ca aceea ce s-a întâmplat atunci când socialiștii erau în opoziție să se întâmple azi, când socialiștii sunt în sânul d-voastre. Acești tineri, când au venit la d-voastre, au făcut aceasta nu pentru a mări numărul, căci acesta nu vă lipsește, ci pentru a aduce cu dânsii în partidul liberal sufletul lor generos, viața lor sacrificată pentru binele obștesc, energia lor de oameni cari au știut să lupte cu restriștea, fără a schimba ideile. Acum, în rândurile majorității sunt atâția tineri cari au sperat să aducă idealul lor la îndeplinire pe altă cale și cari astăzi, văzând că nu mai pot urma pe această cale, au venit în rândurile d-voastre, sperând cel puțin să aducă la îndeplinire acele reforme care sunt și în programul d-voastre. Ei, d-lor, ce s-a va întâmpla repet că nu știu, dar ar fi dureros să se întâmple altminteri, căci în cazul acesta d-voastre v-ați face răspunzători față de țărani, pentru că, pe lângă că situația lor e așa de ticăloasă, apoi le luați și ultima speranță. Dacă, într-adevăr, liberalii-socialiști vor fi siliți, din cauza disciplinei, din cauza motivelor pe care nu voi să le cercetez, deoarece nu fac parte din partidul liberal, dacă se va întâmpla acest lucru, apoi țărani ar avea dreptul să vă spună d-voastre, celor din partidul liberal, întocmai cum August se căina de pierderea legiunilor lui Varrus: «Varrus! Varrus! Ce ai făcut cu legiunile mele?» Tot astfel se poate întreba poporul: «Partidule liberal! Ce ai făcut cu socialiștii mei?» (Ilaritate)

D. Dimăncescu: I-am făcut oameni de treabă. (Ilaritate)

D. Miile: încă o dată! Am nădejdea că nu degeaba au venit acești tineri în partidul liberal...”

E de reamintit că, în octombrie 1898, polemizând cu foștii „radicali”, C. Sturdza le reproșa că nu și-au păstrat concepțiile și idealurile, că le jenă de numele pur

mai înainte, că se consideră, după fuziunea lor cu partidul conservator, nu conservatori-„radicali", ci pur și simplu conservatori!

b) „Pacinic pot sta una lângă alta cugetările, însă aspru se ciocnesc lucrurile în spațiu". C. Stere a citat de multe ori acest vers al lui Schiller (în original, ca aici, sau în tălmăcire românească); prima dată a făcut-o în *încercări filosofice*.

c) Ca și în scurta cuvântare rostită la banchetul dat în cinstea lui D. A. Sturdza, la Liedertafel, după intrarea „tinerimei generoase" în partidul liberal, C. Stere își reafirmă fidelitatea față de șef, atașamentul la disciplina de partid, precum și concepția privitoare la „politica experimentală", adică la modul cum „un partid de guvernământ" purcede la introducerea reformelor radicale numai după ce opinia publică ajunge să le ceară imperios, ca urmare a muncii de propagandă întreprinse de „avangarda" sa (concepție detaliată în scrisoarea deschisă trimisă ziarului „L'Independance roumaine" și în articolul *încă o dată...*).

d) în ziua de 28 martie 1899, la aceeași oră, liberalii organizaseră o mare adunare populară la „Băile Eforiei", iar opoziția o întrunire la „Dacia". Cea a opoziției, la care s-a înregistrat o participare extrem de numeroasă, în urma discursurilor incendiare pe tema trădării naționale comise de primul ministru D. A. Sturdza, a condus la ciocniri cu forțele de ordine. Ca urmare a unei șarje de cavalerie, mulțimea s-a îngrămădit pe strada Enei, de unde a aruncat cu pietre în soldați și jandarmi, care, la rândul lor, au ripostat făcând uz de baionete. Valul de proteste din toată țara l-a determinat pe D. A. Sturdza să demisioneze.

e) După redeschiderea ședinței parlamentare, a luat cuvântul P. P. Carp, care își începe intervenția comentând discursul antevorbitorului său, spunând: „D-le președinte, ieri d. Stere mi-a adresat câteva amenități răutăcioase, astăzi câteva laude, zise cu oarecare rezerve, cu toate acestea cred că vorbesc în simțimântul tuturilor, zicând că discursul său de ieri era superior discursului său de astăzi. Și-mi explic aceasta prin faptul: ieri a fost ajutat de talentul său, astăzi a fost trădat de știința sa. De altminteriu, d-lor, am simțit cu toții o plăcere intelectuală auzindu-l. Am avut acel simțimânt care-l are oricine ce, aflându-se într-o odaie cu atmosferă viciată, deschide fereastra și un curent de aer neviciat vine de răcorește plămâni înăbușiți. Plăcerea era cu atât mai mare, cu cât știți cu toții ce nămol de banalități și de trivialități suntem siliți zilnic a întâmpina în viața politică.

Dar, d-lor, eu mai am și alte motive de a-mi exprima plăcerea față cu talentul d-lui Stere. La vârsta mea, dacă inima și simțurile nu sunt înăcrite de viață, ne uităm totdeauna cu o deosebită indulgență la tineret. Totul ne place într-înșii și acea naivitate stângace, care dovedește că luptă cu neexperiența, și acea îndrăzneală inconștientă, care tranșează toate cestiunile, care crede că de la dânsa începe știința. Înaintea lor omenirea nici nu s-a gândit, nici n-a muncit, nici nu a produs! Toate aceste fac plăcere, pentru că sunt de multe ori semnele unei naturi puternice, necioplită încă, dar care dă speranțe. Mai am și un alt motiv, este un motiv psihologic. În experiența mea și a altora, socialiștii, chiar

aceia ce sunt socialiști cu intermitență, sunt oamenii cei mai autoritari din lume și nici nu poate fi altfel. Un om care ia asupra lui de a plămădi din nou lutul uman, care aruncă peste bord ceea ce mii și mii de ani au produs, cari vor să reforjeze și modul de a gândi și forma socială, înțelegeți prea bine că oamenii aceia, dacă nu sunt nebuni, trebuie să-și zică că nu prin persuasiuni pot să-și ajungă a obține ceea ce vor să obțină, ci prin forță. Și de aceea, repet nu este nimic mai autoritar, nimic mai tiranic în lumea acesta decât socialistul și ideile socialiste. Și această tendință autoritară reiese din toată cuvântarea d-lui Stere.

Că, din vreme în vreme, socialiștii se transformă în liberali, se poate, dar mă rog nu-i credeți! (Ilaritate)

Dar, d-lor, aceste sunt afirmațiuni, vă trebuie probe? Când am acuzat pe d. Stere de neexperiența, trebuie să vă dau oarecare indicii care să vă facă să vă convingeți cum că afirmarea mea nu e o afirmare gratuită.

De exemplu, d-lor, vă întreb pe toți: este un act de neexperiența politică, atunci când eu jertfesc un ce real pentru un ce iluzoriu, atunci când eu jertfesc o afirmațiune pentru un ce care nu poate fi decât o neațiune?

Și când d. Stere, cred, în numele tineretului generos, a lăsat la o parte ideile socialiste și se mulțumește cu sufragiul universal, mi-am zis: neexperiența, căci sufragiul universal nu poate fi niciodată un țel, nu poate fi decât un mijloc, precum totdeauna libertățile nu sunt prin ele însăși un țel, ci numai un mijloc. [...] Prin urmare, când d-sa jertfește un ce real, adică intențiunea lui de a modifica societatea, intențiunea lui de a da omenirii o nouă formă, intențiunea lui de a spune societății: până azi ai avut cutare și cutare formă, de azi înainte ai să ai altă organizare, până azi egalitatea înscrisă în lege n-a intrat încă în moravuri, astăzi avem încă deosebiri de avere și de pozițiune socială, ele trebuie să dispară! Și mâine poate vor cere să dispară și deosebirile de talent, pentru că așa o cere nivelarea socialistă și să jertfească toate acestea care, bune sau rele, sunt însăși concepțiune ideală a activității și a gândirii umane, să o jertfească pentru ce? Pentru ca să i se dea sufragiul universal! Fără să se întrebe ce are să facă cu el odată ce-l va fi obținut. Altă neexperiența și mai mare! Sufragiul Universal! Dar are d-sa asigurarea că are să-l obțină? [...] Dar, d-lor, un alt semn de neexperiența: d-nealui, ca toți tinerii, crede că ziua de azi e și ziua de mâine; d. Stere crede că guvernul e tare, îl crede ajuns în port, la adăpostul tuturilor furtunelor, și aduce în sprijinul acestei liniști sufletești dezbinările care sunt azi în sânul partidului conservator. D-lor, mai întâi, dezbinările acestea sunt ele un bine sau sunt ele un rău? [...] D-lui a declarat că e un rău. A uitat însă un lucru: că ceea ce se întâmplă azi în sânul partidului conservator s-a întâmplat ieri în sânul partidului liberal. [...] D. Stere, cu acea încredere a tineretului, zice că trebuie să se dea o organizare în două tabere, cu registre, cu club și cu un șef ales, căci d-sa nu admite celălalt mod de a da indicațiuni, pentru că d-sa s-a plâns că [...] în diverse rânduri guvernele [...] au căzut prin uliță." (P. P. Carp nu vorbește de posibilitatea unor noi „dezbinări" în sânul partidului liberal, dar desigur

subînțelegea. Existau suficiente premise, care vor și duce la căderea guvernului condus de D. A. Sturdza înainte de termen, în decembrie 1904.)

Trecând, în sfârșit, la ideile formulate de tânărul generos cu privire la împrumuturile externe și mai departe la calea pe care trebuie să meargă țara, P.P. Carp susține: „D-lor, teoriile puse înainte de d. Stere eu afirm că le cunoaștem deja. Dar afirm mai mult, afirm că fiecare din d-voastre le cunoaște. Deosebirea între d. Stere și noi este că dumnealui trage concluziuni din această pretinsă știință și că noi nu tragem, fiindcă nu putem trage nici una. Faptul cum că țările cele mari, producătoare, nu trăiesc numai din venitul propriu al solului și al producției industriale din țeară, ci trăiesc și din munca lor acumulată, care a fost exportată în afară din țeară sub forma de capitaluri nu era ceva nou și mă mir că d. Stere, pe lângă alte citațiuni, nu a adus și pe Leroy Beaulieu, care, cu ocaziunea combaterii faimoasei teorii a balanței comerciale, pune înainte și aceasta, cum că țările care importă mai mult decât exportă o fac și din cauză că ele au făcut tributare țările cele mici, prin exportul capitalurilor lor. D-lor, este curios cum că acest fenomen - și regret că d. Stere nu l-a citat - acest fenomen s-a reprodus în toate timpurile.

A fost o vreme unde Franția și Anglia nu aveau mai defel, pot zice că nu aveau absolut defel capitaluri împrumutate țărilor străine și, cu toate acestea, în toată perioada aceea, importățiunea a fost totdeauna mai mare decât exportațiunea. [...] Când vă veți uita la noi, veți vedea că și la noi, anii în care exportațiunile sunt mai mari decât importațiunile sunt anii de mizerie. Va să zică această cauză pusă înainte nu e reală. Dar s-a făcut - și aceasta o spun d-lui Stere, fiindcă face știință - s-a făcut și un alt calcul; s-a căutat suma totală a importațiunilor și a exportațiunilor din lume și știți ce s-a găsit? S-a găsit cum că importațiunile covârșesc cu sume enorme exportațiunile. Și aceasta ce vă dovedește? Vă'dqvedește că toată teoria e falsă și că nu poate servi de teorie pentru îndreptarea economică a unei țări."

P.P. Carp pledează mai departe cauza „împrumuturilor străine” amintind că acestea au determinat o dublare și o triplare a „bogăției” țării și că, pe de altă parte, e vorba și de capitaluri străine în cadrul „inițiativei private străine”, care nu cere decât „siguranța că ea nu va găsi piedici din partea organizației noastre sociale”. Din acest punct, liderul junimiștilor întreprinde o critică severă a politicii financiare a guvernului liberal, a economiilor drastice, preconizate în scopul echilibrării bugetului, critică prin care își încheie intervenția.

Următorul vorbitor la tribuna parlamentară a fost liberalul A.I. Djuvara (viitor ministru), care a ținut să corecteze pe liderul junimist astfel: „în ceea ce privește întâia parte a discursului d-sale, în care d. Carp a lăsat să se înțeleagă că d. Stere se împotrivesc cu desăvârșire la aducerea capitalurilor străine în țeara românească, sau eu n-am înțeles bine sensul cuvintelor rostite, sau onorabilul d. Carp a atribuit d-lui Stere cugetări care nu erau ale sale. Cred că este în simțimântul acestei Camere și în simțimântul partidului liberal, că țeara românească

nu trebuie să slujească de pământ de cucerire capitalurilor străine și că ele nu trebuie admise la noi decât atât întru cât vor sluji intereselor noastre economice și nu vor primejdi nici izvoarele de bogăție, nici aspirațiunile naționale ale acestei țări."

Un alt liberal, G. Dragu, s-a pronunțat apoi împotriva căii propovăduite de C. Stere, fără însă a-l numi. După ce decelează mai multe cauze ale crizei sau „mizeriei”, vorbitorul declara: „Și din acest punct de vedere, credința mea este că statul român nu poate să rămână numai un stat agricol. El are trebuință să devină și un stat industrial, nu pentru industria mare, de export, dar pentru cea mică, națională, de consumațiune internă. Nu este stat care să se ridice la o stare superioară de civilizațiune și care să nu devină, în același timp, și stat industrial. Fără să luăm pilde mai vechi, dacă am privi ceea ce se petrece în timpul nostru, starea în care se găsește Ungaria, în care se află Japonia, în care se află două provincii austriace, Bosnia și Herțegovina, vedem că aceste două țări, pe lângă că sunt țări agricole, devin din ce în ce țări și industriale. Și nici nu se putea altfel.” În context, G. Dragu identifică o serie de obstacole întâlnite de România, între care și „insuficientul protecționism al industriei naționale”, absența economiilor făcute de populație, „funcționarismul”. Sunt sugerate și sectoare foarte productive în țări ca Anglia și Franța, deficitare la noi, precum transporturile maritime, turismul. Merită semnalat și faptul că G. Dragu își încheie cuvântarea cu o pledoarie pentru „deschiderea ferestrelor Camerei închise, pentru pătrunderea aerului dătător de viață al maselor cetățenești”, altfel spus, pentru o reformă electorală.

Aprecieri asupra discursului lui C. Stere a mai făcut și conservatorul A.I. Marghiloman. Acesta, mai întâi, a contrapus discursurile rostite de tânărul generos, „bine pregătit, hrănit din citațiuni culese cu o aplicațiune studioasă”, și de vârstnicul său coleg, A.I. Djuvara, găunos, care „n-duce nici o contribuție la preocupările care agită țara”. Cu privire la discursul celui dintâi, totuși, frunzașul conservator adaugă: „Am convingerea că cuvintele de multe ori au înșelat gândirea d-lui Stere, căci, dacă aș lua discursul d-sale cu impresiunea ce se degajază dintr-însul, ar trebui să conchid că d-sa dorește întoarcerea noastră la timpurile patriarhale și pastorale ale umanității în fașe. Nu iau ad litteram cuvântarea d-lui Stere, căci atunci n-am ce discuta; m-aș mărgini să-i zic: «ai vorbit cu mult talent, d-le Stere, dar ai vorbit nu ca un economist, nu ca om politic, dar ca literat, care involuntar își aduce aminte de citirile slave care au hrănit tinerețea lui.» Concepțiunea aceasta simplistă a societății este concepțiunea lui Tolstoi și a lui Gorki. Când d. Stere prefera timpurile fericite unde îi trebuia unui cizmar să zică zile ca să facă o încălțăminte, timpurilor de azi, când cu utilagiul industrial, un lucrător poate face de 5 ori atâta, nu auzeam pe d. Stere, ci îmi sunau în urechi pasagii din Gorki [...] Nu, d-lor, acestea sunt paradoxe literare și numai paradoxe literare. Proba este că ajungi să stabilești necesitatea unei industrii române tocmai cu unele din motivele pe care le-a invocat d. Stere în contra ei.

Marghiloman exemplifica aici prin lipsa de debușuri pentru producția agricolă, prin „neîndestularea cu brațe de muncă” și prin stricăciunile mai mici provocate în realitate mediului, stricăciuni ce trebuie să se accepte ca o jertfă necesară, aici întrebându-l retoric pe antevorbitor: „Care este religiunea care n-a avut martiri? Care e descoperirea care s-a impus fără oarecare jertfe? Care e dreptul care s-a cucerit fără sacrificii?” C. Stere mai era întrebat dacă „știe d-sa că, așa vorbind, nu este deloc în ortodoxie liberală”, amintindu-i-se că legile pentru încurajarea industriei și pentru „prima zahărului” fuseseră opera partidului liberal.

Merită, cred, reținut în sfârșit și un schimb de replici semnificativ.

În legătură cu spusele lui Const. Miile relative la sufragiu universal, deputatul conservator M. Vlădescu, fost ministru, susține că „nu în tendința pentru o formă mai largă - cum [vede] că se manifestă în această Cameră - adică în sufragiu universal - poate sta acum satisfacerea necesităților acestei țări”, circumstanță în care „i-a făcut plăcere declarațiunea d-lui Stere, în numele fostului grup al socialiștilor...” Deputatul V. Gh. Morțun l-a întrerupt cu cuvintele. „În numele lui.” M. Vlădescu a continuat: „Nu în numele tuturilor? Atunci retractez, credeam că a vorbit în numele tuturilor. Cel puțin d-sa, ca fost socialist, se referea în această privință la bunăvoința și convingerea d-lui prim-ministru. Din acest punct de vedere, noi, conservatorii, avem deplina încredere în cumințenia și prevederea încercată pe care o are onor. Președinte al consiliului și șeful partidului... [...] Onor. D. prim-ministru - eu bănuiesc aceasta - poate declara de frumos și cuminte ce s-a vorbit aici de către d. Stere, dar țin să-l fac atent asupra aplauzelor prea numeroase și prea zgomotoase care au subliniat vorbele: *sufragiu național...*”

Cât privește pe V. G. Morțun, el nu a mai vorbit, ca în anii precedenți. Distanțarea sa de poziția adoptată de C. Stere și-o manifestă însă și prin faptul că renunță la discursul său, pentru a da posibilitatea unui alt „tânăr generos”, G. Diamandy, de a-și face debutul, la fel de strălucit ca al fostului ajutor de primar al Iașului, pe scenă parlamentară.

Discursul rostit în ședința Camerei de la 16 ianuarie 1903 în discuția asupra alegerii de la Romanași

A fost publicat în „Liberalul”, anul III, nr. 255 (827), din 21 ianuarie 1903, p. 1.

Pentru relațiile dintre C. Stere și Take Ionescu, vezi notele la *Din carnetul unui vizător*, scrisoarea deschisă adresată ziarului „L'Independance roumaine”, din 1898, încă o dată.

Comuna rurală

A apărut în „Liberalul”, anul IV, nr. 128 (985), din 8 august 1903, p. 1; semnat C. Stere.

D-nul P. Missir și alegerea de la Iași

A apărut în „Voința națională”, anul XXI, nr. 5.624, din 8 ianuarie 1904, p. 1; semnat C. Stere. Reprodus în „Liberalul”, anul IV, nr. 250 (1.106), din 9 ianuarie 1904, p. 1.

Articolul lui P. Missir, intitulat *Alegerea de la Iași*, e găzduit într-adevăr în ziarul „Epoca” (anul X, nr. 1, din 1 ianuarie 1904, p. 1). Constituia, în fapt, o reacție la poziția exprimată de liberalul A. I. Djuvara în discuțiile din Camera deputaților asupra Adresei de răspuns la mesajul regal, poziție care invoca principiile democratice fundamentale („Formațiunile politice trebuie să guverneze prin națiune și pentru națiune. Să guverneze prin națiune, trăind în ea, stând încontinuu cu masele ei legale, luând parte la bucuriile ei, simțind suferințele ei, având întotdeauna respectul corpului electoral”). Liderul junimist ieșean găsea însă aici un atac contra formațiunii politice din care făcea parte, întrucât „de mult nu s-a găsit contra noastră nimic mai bun decât a ne pune în contradicție cu națiunea”, deși, spune el, „n-am voit niciodată a guverna nici contra națiunii, nici fără națiune și, deci, profesăm și noi cuvenitul respect pentru corpul electoral”. Deosebirea dintre ei și liberali era însă în „aplicațiune”, junimiștii „crezând ca prima datorie de respect către alegători este să nu-i mintă și amăgească”. Nu așa ar proceda adversarii lor, un exemplu elocvent fiind tocmai alegerea parțială ce tocmai avea loc, la Iași, unde candidau liberalul C. Stere și conservatorul A. A. Bădărău. „De o lună - precizează profesorul universitar - de când ziarele ce susțin aceste candidaturi debitează propaganda cea mai americană de invective și batjocuri personale, de critici nedrepte și de promisiuni irealizabile, pe care agenții lor le colportează din sat în sat. [...] Cu ce sentiment de bucurie împărtășește d. Stere alegătorilor că se îndatorește a strămuta centrul vieții românești la sate, mulțumită votului obștesc, casei rurale, înmulțire! bisericilor, ridicăre preoților și învățătorilor la rangul de conducători ai neamului, și a celorlalte reforme pentru care d-sa își ia angajamentul să le facă! Și cu ce sinceră amărăciune asistă d. Bădărău pe primarii și notarii săi la durerea ce ei o au de a se vedea amenințați de legea d-lui Lascăr, să rămână peritori de foame. [...] trebuie să recunoaștem că d. Stere a fost mai darnic în promisiuni, d. Bădărău mai cu spor în invective și calomnii, dar fiecare candidat a căutat să aibă puncte bune în specialitatea adversarului.”

Rezultatele alegerii nu se comunicaseră încă, dar - susține mai departe P. Missir - „oricare dintre cei doi candidați va triumfa, vom auzi de o partecărecriminări în contra nemaipomenitelor ingerinți și presiuni, de partea cealaltă recriminări în contra mijloacelor de corupțiune și siluință”. Mai gravă este o treia imputare ce poate fi adusă, și anume că, în condițiile în care „în mijlocul populației rurale cu totul dezorientată în ce privește viața noastră politică [...] sînt ivesc unele raze slabe de lumină”, „în loc să mergem către o asemenea disciplină morală, noi începem a vărsa în sufletele acestor oameni otrava politicianismului”.

celui mai desfrânat sub aparențele unei acțiuni politice", ceea ce constituie „faptă rea și nepatriotică”.

Înainte de „răspunsul” lui C. Stere, „Liberalul” replicase lui P. Th. Missir prin articolele nesemnate *Filosofii nu spun adevărul* (nr. 246, din 3 ianuarie 1904) și *Pentru junimiști* (ibidem).

P. Th. Missir revine asupra subiectului într-o replică la articolul lui C. Stere din „Voința națională” (reprodus și în ieșeanul „Liberalul”), replică intitulată *Tot alegerea de la Iași* („Epoca”, anul X, nr. 8, din 10 ianuarie 1904, p. 1). Amintind „răspunsul” celui declarat câștigător la alegerea menționată, junimistul declară: „Nu am nici un motiv să întind o discuție personală cu d-sa, care îmi este prieten. Când însă d. Stere încearcă să devieze chestia și să se scuture de răspundere, se cuvine să-i dau replica.”

De data aceasta, obiecțiunile devin mai precise și modul de a le face mai mordant: „Apoi, da, alegerea de la colegiul III de Iași a dat la lumină cum știu cele două grupări politice să fie puternice înaintea sătenilor, întrecându-se în batjocuri și concurându-se în critici pătimașe și promisiuni nesincere. Da, au fost ireductibili adversari, căci n-au consimțit nici unul din ei să renunțe la aceste mijloace. «Două lumi și două concepții neîmpăcate!» zice d. Stere. Ele au găsit mijlocul de a se concilia - adaug eu - într-o sinteză de invective și amăgiri pe care ambele tabere le-au descărcat în sufletul încrezător și dezorientat al populației de la sate.”

Abordând și declarația lui C. Stere din articolul său, anume că n-a afirmat în campanie că „va face” legile, ci că va susține votarea lor în Parlament, și că acuzarea lui A. A. Bădărău că „ar fi omorât țărani la Slatina” a fost folosită numai de „echipa sa electorală”, ce a socotit necesar „să recurgă la *limbagiul viu și colorat, care poate pătrunde în inima locuitorilor de la sate*”, P. Missir conchide că în acest caz „răspunderea” celui ales e mai mare decât „învinuirea” ce-i adusese, el „a tolerat să se răspândească între alegătorii săteni lucruri de care astăzi de degajează și se scutură”.

Lăsând fără răspuns loviturile „sub centură” pe care i le dăduse „prietenul” (printre care, menționarea faptului că el însuși altădată făcuse campanii înversurate „având alături pe Iancu Ventura și pe același A. A. Bădărău” ori afirmația că neparticiparea sa la ultima alegere se datora „neputinței”), P. Missir își încheie articolul respingând calificarea atitudinii sale drept grandomanie: „Și când îi țin d-lui Stere acest limbaj de sinceră protestare, d-sa mă crede urcat pe catalige spre a-mi da iluzia grandoarei. Dacă trebuie mărime de suflet pentru a desprețui asemenea proceduri de politicianism, atunci regret că d. Stere nu este grandoman și că și-a lepădat cataligele tocmai unde trebuia să le păstreze.”

C. Stere n-a mai răspuns direct lui P. Th. Missir și aceasta fiindcă un alt junimist, coleg și „prieten”, dusese chestiunea în Parlament. (Vezi supra următorul text, discursul din 14 ianuarie 1904).

Discursul rostit cu ocazia discuției asupra validării alegerii la colegiul al III-lea de Iași

A fost publicat în „Liberalul”, anul IV, nr. 259 (715), din 20 ianuarie 1904, p. 1-2.

În ședința Camerei Deputaților din 14 ianuarie 1904, așa cum se vede în „Monitorul Oficial” (partea III, Dezbaterile Adunării Deputaților, sesiunea 1903-1904), s-a procedat la validarea alegerii parțiale de la Iași. Comisia a prezentat raportul său, în care se menționa existența a două proteste, semnate de mai mulți conservatori, printre care și A. A. Bădărău, contracandidatul lui C. Stere, proteste apreciate drept „nef fondate și ca atare nemaiavând nevoie de probe”, înainte de trecerea la vot, a cerut cuvântul deputatul junimist Matei B. Cantacuzino, profesor universitar la Facultatea de Drept din Iași. Acesta a început prin a declara că intervenția sa nu are nimic comun cu „protestele” menționate și chiar că „nu [e] personal contra validării”, fiind „indiferent cum a fost ales” colegul său, dar „esențial este ca să nu se mai repete acea tristă comedie la care [a] asistat, acea inițiere a locuitorilor de la țară în viața politică prin ceea ce politica conține mai uricios și mai primejdios”. Mai de parte, vorbitorul cerea partidului liberal și guvernului „să ne lămurească dacă își însușește făgăduielile făcute și procedurile întrebuițate de candidatul lor sau dacă au în această privință rezerve de făcut”. În speță, mai afirma Matei B. Cantacuzino, nimeni nu are dreptul să monopolizeze sentimentul iubirii față de țărani și, mai ales, să facă din el o platformă electorală sau, cu alte cuvinte, că „problema țărănească e și ea chestie națională”, din care nu trebuie făcut o „armă de partid”. Or, tocmai acest lucru s-ar fi petrecut la alegerea parțială din Iași.

Profesorul arăta că înșiși liberali nu aveau încă un punct de vedere unitar asupra Casei Rurale și că votul universal constituia pentru ei „un ideal îndepărtat”, reformă ce necesita o îndelungată pregătire. În aceste condiții, se întreba, „e oare autorizat un candidat care se prezintă în numele unui partid să se recomande și să triumfe cu un program care nu e încă în programul partidului?”

Menționând în treacăt polemica dintre C. Stere și P. Th. Missir, oratoru relevă faptul că în manifestele sale electorale candidatul a afirmat răspicat că „**va face** legile respective”, și nu că „le va susține”, mai mult că a făcut o promisiune neîngăduită prin sloganul „Vreți pământ, prin Casa Rurală, atunci votați pe C. Stere!” „D-lor, remarcă vorbitorul, să nu ne ascundem după deget; ceea ce trebuia candidatului era cuvântul magic de **pământ**, cu care țaranul nostru poate fi condus la orice vot, dar și la orice exces. Și atunci mă întreb dacă aceasta este iubirea dezinteresată de țărani; dacă nu este mai degrabă o excitare a unor pasiuni, dacă voiți, legitime, dar tot excitațiune, în scopul de a susține o idee sau în scopul de a satisface o ambițiune. Mă întreb, d-lor, dacă acesta nu e un procedeu prea american pe care d. Stere ar fi făcut mai bine să nu-l adopte”.
moravurilor noastre”

Vorbitorul își încheia intervenția cu o mărturisire ce merită atenție. „Când am vorbit în particular cu d. Stere - declară el - despre ceea ce spun azi înaintea d-voastre, d. Stere mi-a răspuns că nu pricep nimic în ale politicii. Am vorbit și cu d. Bădărău - adversar al d-lui Stere - și, lucru curios, mi-a făcut același răspuns.” (Discursul lui Matei B. Cantacuzino a fost dat la lumină și în „Epoca”, anul X, nr. 19, din 21 ianuarie 1904, p. 1-2.)

Examinând acum cu obiectivitate pozițiile polemiztilor, se poate lesne constata că junimiștii P. Th. Missir și Matei B. Cantacuzino nu aveau alt discurs decât cel al lui C. Stere din articolele *Lupta între partide și educația politică și încă o dată*.

După intervenția lui Matei B. Cantacuzino a luat cuvântul C. Stere, apoi deputatul liberal de Iași Theodor Vasiliu, care s-a referit în detaliu la incidentele ce au avut loc în timpul alegerii, incidente firește incriminând pe candidatul conservator. (Alocuțiunea acestuia a fost publicată *in extenso* în „Liberalul”, anul IV, nr. 260, din 21 ianuarie 1904, p. 1.)

a) Sub pseudonimul Verax se ascundea Radu Rosetti (1853-1926), iar cartea se intitula *La Roumanie et les Juifs* (Socec, 1904).

ADDENDA

Către domnii liberali

A apărut în „Munca”, anul III, nr. 10, din 2 mai 1893, p. 2-3; semnat V. Stupu.

Vezi mai sus, la notele în legătură cu articolul *Socialiștii și mișcarea națională*, motivele care pledează în favoarea identificării lui V. Stupu cu C. Stere.

O nedumerire

A apărut în „Munca”, anul III, nr. 26, din 22 august 1893, p. 3; semnată V. Stupu.

Pentru semnătură, vezi comentariile la *Socialiștii și mișcarea națională*.

Tactica electorală

A apărut în „Munca”, anul IV, nr. 18, din 3 iulie 1894, p. 1-2; semnat V. Stupu.

Tactica noastră în alegeri

A apărut în „Munca”, anul IV, nr. 15, din 12 iunie 1894, p. 3; semnat S. V.

Autorul nu putea fi decât unul dintre socialiștii de frunte, implicit, dintre cei care mai scriseseră în gazetă. Dar inițialele respective nu se mai întâlnesc nici înainte, nici după aceea în „Munca”. E posibil, prin urmare, ca aici să fie o greșeală de tipar, ele apărând în loc de Ș. V. sau Ș-V, adică așa cum Șărcăleanu și Vraja au iscălit împreună câteva articole și note în „Evenimentul literar”, mai

ales când în același număr aveau fiecare și alte colaborări. (Este cazul și aici, în numărul 14 figurând un articol iscălit C. Șărcăleanu și altul, cu inițiala Ș.)

Pentru paternitatea lui C. Stere asupra articolului pledează și argumentele aduse în favoarea noii tactici electorale a socialiștilor, toate prezente și în alte texte ale sale

„Răcăciune și Chitanță”

A apărut în „Munca”, anul IV, nr. 52, din 20 februarie 1894, p. 2; semnată A. Zet.

Am arătat în notele de la articolul *Socialiștii și mișcarea națională*, în legătură cu Societatea „Datoria”, că sub semnătura A. Zet., ce stă sub o notă destul de critică la adresa numitei societăți, e foarte probabil că se ascunde C. Stere. Și în articolul de față există un element ce sprijină atribuirea respectivă, și anume interesul autorului pentru legislația în vigoare, cunoașterea ei în detaliu și perspicacitatea în decelarea ultimelor consecințe ale propunerii formulate în „Adevărul”.

În „Adevărul” (anul VII, nr. 1776, din 9 februarie 1894, p. 1) apăruse notița *Răcăciuni & Chitanță*, semnat Afument (probabil, un pseudonim ad-hoc al lui Anton Bacalbașa). Cei doi deputați care se încăieraseră în incinta Parlamentului erau un anume Popovici și „compromisul țaran de carnaval” C. Dobrescu-Argeș.

Umanitarism

A apărut în „JVunca”, anul IV, nr. 8, din 19 aprilie 1894, p. 4; semnat A. Zet.

Am reprodus, referitor la „ notițele observatorului ipocondric”, articolul „Datoria” din „Munca”, iscălit A. Zet., și am precizat că inițialele respective se regăsesc sub texte care foarte probabil aparțin lui C. Stere. Între ele se află și articolul de față.

Colaboratorii săptămânalului „Munca”, inclusiv cei cu studii superioare nu utilizau, din motive lesne de înțeles, stilul științific, cu citate din lucrări de referință, indicate prin toate datele signaletice. Mai mult decât atât, A. Zet. își începe articolul cu o aserțiune a lui A. Fouillee în legătură cu „decăderea dogmelor religioase”, care va conduce la „ireligiunea viitorului”, aserțiune pe care o combătuse deportatul siberian C. Stere în ale sale „încercări filosofice” puse pe hârtie în închisoarea din Tobolsk și publicate la Iași, în revista „Arhiva”, în 1894 (vezi *supra*). Aceeași problemă mai e amintită în eseul *Din carnetul unui visător* (publicat în 1894, vezi iarăși *supra*), în fapt un fragment din aceleași „încercări filosofice”, modificat pentru a comunica păreri în legătură cu progresele mișcării muncitorești și socialiste. Și în sfârșit, „decăderea dogmelor morale, care e mai gravă decât aceea a dogmelor religioase” se regăsește într-una din „caracteristicile literare” publicate de C. Stere, fără semnătură, în ziarul ieșean „Liberalul” din 1901.

Și Vlahuță se pare că ghicise cine e autorul articolului *Umanitarism*, din care cita o frază într-o notă în articolul *Supărarea socialiștilor* (nr. 22, din 24 aprilie 1894).

Muncitorii unguri și chestia națională

A apărut în „Evenimentul literar”, anul I, nr. 22, din 16 mai 1894, p. 1; semnat C. Șărcăleanu.

Început ca o completare cu o nouă dovadă a celor spuse în articolul *Naționalismul și socialismul* (vezi *supra*), articolul de față se încheie cu o aserțiune falsă în măsura în care absolutizează și generalizează anumite fapte, aserțiune, de altfel, la antipodul celor formulate, cu mai puțin de un an mai înainte, în *Socialiștii și mișcarea națională*.

Votul universal și partidele de la noi

A apărut în „Munca”, anul V, nr. 15, din 12 iunie 1894, p. 2; semnat Ș.

C. Stere folosește inițiala Ș., de la pseudonimul său C. Șărcăleanu, îndeosebi în „Evenimentul literar” când colabora cu mai multe texte la același număr. Este și cazul de față, întrucât „Munca” îi reproducea totodată, din gazeta ieșeană, articolul *Cine insultă femeile?*

Câteva idei din acest text, precum comparația (aici doar în subtext) cu Piemontul, necesitatea democratizării vieții politice, posibilitățile de organizare statală viitoare („Dacia viitoare” sau confederația carpato-balcanică) mai fuseseră atinse de C. Stere în articolele sale din „Evenimentul” și „Adevărul”.

Ce să spunem țăranilor?

A apărut în „Munca”, anul V, nr. 16, din 19 iunie 1894, p. 1-2; semnat Ș.

Basarabia

A apărut în „Munca”, anul V, nr. 16, din 19 iunie 1894, p. 1; nesemnat.

Ziar zilnic de partidă

A apărut în „Munca”, anul V, nr. 23, din 7 august 1894, p. 3; semnat Ș.

O mică lămurire

A apărut în „Propaganda”, anul I, nr. 155, din 13 ianuarie 1899, p. 3; semnat C. Gh. Stere.

Includ aici această scrisoare doar pentru sugestia multiplelor probleme cu care se confruntă ajutorul de primar al „comunei” Iași. Editorialul aceluiași număr al ziarului, intitulat *O vorbă cu „Evenimentul”*, tratează tot problema halei frigorifice ieșene. Vezi și M., *Cinism și prostie*, în nr. 158, din 19 ianuarie

[Scrisori deschise relative la administrația moșiei Bălțați]

I. A apărut în ziarele „Liberalul” (anul I, nr. 272, din 9 februarie 1901, p. 3) și „Evenimentul” (seria II, anul IX, nr. 13, din 9 februarie 1901, p. 3).

II. Au apărut atât în „Liberalul” (anul I, nr. 277, din 15 februarie 1901, p. 3) cât și în „Evenimentul” (nr. 17 și 18, din 16 și 17 februarie 1901).

III. A apărut în „Liberalul”, anul I, nr. 281, din 20 februarie 1901. Era precedată de câteva cuvinte explicative din partea redacției: „Amicul nostru, d. avocat C. Stere, ne adresează următoarea scrisoare.”

în „Evenimentul” (nr. 22, din 20 februarie 1901, p. 2) scrisoarea sună astfel:

„Domnule Director,/Fiindcă d. E. Ventura, deși nu-i datoresc nimic și deși chiar prin ziarul dvs. (fără să mai vorbesc de scrisori) am oferit de a da socotelile acasă la mine fiecărui interesat, nu se astâmpără în campania de insinuări injurioase - am intentat astăzi la tribunal acțiune contra d-sale.

De la început n-am vrut să elucidez prin presă o afacere care nu poate interesa pe nimene și am căutat prin scrisorile mele să indic d-lui Ventura calea cea dreaptă. Dar d-sa, se vede, vrea să servească nu știu ce interese, afară de cele ale adevărului. Deci de astăzi nu voi intra cu d-sa în discuție decât înaintea tribunalului, care va arunca lumina necesară asupra scopurilor d-sale și bunele sale credinți, deoarece acolo voi prezenta socotelile mele față de toți interesații. Acesta e ultimul cuvânt al meu. Primiți mulțumirile mele. IC. Stere”

Scrisorile lui E. Ventura, în număr de trei apar în „Evenimentul”, n-rele 12, din 8 februarie; 16, din 13 februarie, și 20, din 17 februarie. În prima, semnatarul lor întrebă când administratorul „va depune banii încasați pe recoltă”. Ș. întrebarea e repetată în celelalte două, unde se precizează că administratorul n-are a se ocupa de „neînțelegerile dintre moștenitori” și „popriri”, acestea fiind de competența tribunalului.

Ziarele pomenite nu aduc ulterior informații despre procesul intentat de C. Stere lui E. Ventura, fiind posibil ca părțile să se fi înțeles în cele din urmă.

Scrisorile de față atestă doar faptul că avocatul C. Stere, care mărturisese mai târziu că nu i-a plăcut să pledeze la bară, a trebuit într-o perioadă a vieții (ce puțin în intervalul 1900-1901) să se ocupe de administrarea unor moșii din apropierea Iașului, adică, practic, să repete o vreme destinul tatălui său.

Scrisoarea d-lui C. Stere [relativă la numirea ca profesor titular]

A apărut, sub titlul *Une lettre*, în „L'Indépendance roumaine”, nr. 8177, din 19 iunie/2 iulie 1903, p. 2. Ziarul ieșean „Liberalul” o face cunoscută publicului trei zile mai târziu, în nr. 90 (947), din 22 iunie 1903, p. 1, cu siguranță, în versiunea originală, în limba română, oferită de autor. Pe aceasta o reproducem aici.

[Apeluri electorale]**I. Către învățători**

A apărut în ziarul „Liberalul”, de mai multe ori în intervalul 20-30 decembrie 1903, p. 1 (editorial).

II. Apel către alegătorii colegiului al III-lea din județul Iași

A apărut în ziarul „Liberalul”, de mai multe ori în intervalul 20-30 decembrie 1903, p. 1 (editorial).

III. Către alegătorii Colegiului [al] III-lea de Iași

A apărut în „Liberalul”, anul IV, nr. 246 (1102), din 1 ianuarie 1904, p. 1; reluat în nr. 247, din 3 ianuarie 1904.

a) Conform „Monitorului Oficial” (partea III, Dezbaterele Adunării Deputaților, sesiunea 1902-1903, p. 801-864, 916 ș.u.), Legea băncilor rurale a fost depusă de ministrul de Finanțe Emil Costinescu (considerat, deci, ca autor). Raportul comisiei de specialitate a fost prezentat de deputatul C. Stere („raportor”) în ședința din 12 martie 1903 și în zile următoare. În cursul dezbaterii, atât „autorul”, cât și „raportorul” au intervenit de mai multe ori; ambii au ținut câte două discursuri, care însă n-au fost cuprinse, întrucât „nu s-au trimis” (de către oratorii înșiși).

În discursul ținut cu ocazia validării alegerii sale, la 14 ianuarie 1904, C. Stere citează ample pasaje din manifestele sale electorale, omițând însă pe acela referitor la contribuția adusă de el la Legea băncilor rurale.

CORESPONDENȚĂ

Către

Ion I.I.C. Brătianu

Reprodusă din Z. Ornea, *Viața lui C. Stere*, voi. I, București, Editura Minerva, 1989, p. 313-314.

G. Ibrăileanu**I. Carte poștală.**

Destinatar: D-sale D-lui I. Trancu/ Pentru G. Ibrăileanu/ Gara Buhuși

Inclusă în *Scrisori către Ibrăileanu*, ediție îngrijită de M. Bordeianu ș.a., București, Editura Minerva, voi. II, p. 381. Am verificat transcrierea făcută de editorii acestei lucrări confruntând-o cu originalele existente în fondul arhivistic „G. Ibrăileanu” (A 71) existent la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” Iași, în unele locuri operând corecturile necesare.

II. Carte poștală

Destinatar: cel de la precedenta

Scrisori către Ibrăileanu, voi. II, p. 381

III.

In *Scrisori către G. Ibrăileanu*, voi. IV, București, Editura Minerva, 1982, p. 113-114.

Data este a poștei, la sosire.

Biblioteca „Carol I” era înființată de Societatea „Datoria”.

P. Th. Missir

Cele cinci scrisori adresate lui P. Th. Missir se găsesc în fondul arhivistic ce poartă numele profesorului universitar și liderului junimist, fond existent la Biblioteca Centrală Universitară „Mihai Eminescu” Iași. Două dintre ele au fost reproduse parțial în articolul C. Stere - *între politică și probitate morală*, semnat de Liviu Papuc în „Convorbiri literare” (serie nouă, nr. 16/1261, din 7-13 iunie 1990, p. 13).

I. Datarea pe care o propun e în conformitate cu informația din scrisoare despre ieșirea conservatorilor (și a destinatarului) de la guvern, fapt întâmplat în toamna anului 1895. Guvernarea liberală se încheie în 1899, dar expeditorul spune că și-a dat toate examenele cu profesorul Missir, subînțelegându-se că mai are altele cu alți profesori. Prin urmare, scrisoarea e dinaintea de iunie 1897, când Stere își susține licența.

II. Vezi *supra*, notele la articolele publicate de C. Stere în „Era nouă” (*Rolul magistratului în alegeri, Non decet!* ș.u.)

III. Este vorba, desigur, de articolul *Unui prieten* („Era nouă”, anul IX, nr. 448, din 11 aprilie 1899), „prietenul” în cauză fiind P.P. Carp. Acesta ar fi trebuit să preia șefia Partidului Conservator după moartea lui Lascar Catargiu, dar evenimentul survenit la 30 martie 1899, chiar în ziua în care Regele chema pe conservatori la guvernare (după demisia cabinetului condus de liberalul D.A. Sturdza), l-a surprins la moșia sa. Conservatorii prezenți în capitală s-au întrunit în pripă și, fără să mai aștepte sosirea liderului fracțiunii junimiste, l-au proclamat șef pe George Gr. Cantacuzino, care automat a devenit și prim-ministru.

IV. Vezi și *supra*, *O scrisoare deschisă d-lui P. Th. Missir*.

TIPARUL EXECUTAT LA
IMPRIMERIA EDITURII UNIVERSITĂȚII
„ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
[700511 Iași, Păcurari 9, tel.fax 0232 3149471

Apărut: 2011
Comanda: 245

Informații și comenzi:
www.editura.uaic.ro
editura@uaic.ro